

עקידת יצחק

לרבי יצחק עראמה

ספר ויקרא

על פי מהדורת לבוב תרכ"ח – 1868

עריכה, עיצוב וכותרות: יהודה איזנברג

אתר דעת תשע"ז

מדור תנ"ך באתר דעת:

http://www.daat.ac.il/daat/olam_hatanah/index.asp

מהדורת ניסוי

8	עקידת יצחק ויקרא שער נז (פרשת ויקרא)
8	יבאר בצורך מיני הקרבנות ותועלתם וכוונתם
8	[מה טעם הקרבנות?]
10	[מדוע הקרבנות הם רק לשוגג?]
13	[על חטא במזיד אין קרבן מכפר]
14	[הסבר רמב"ם לקרבנות ותשובת רמב"ן]
15	[תשובת נרבוני להשגות על רמב"ם]
16	[הסבר ר"י עראמה לקרבנות]
24	[טעם הקרבנות שבתורה]
27	[תהלים נ' משקף שני סוגי קרבן: על חטא ונדבה מרצון]
31	[קרבנות חובה – הקרבת עצמו ונפשו לשמים]
31	[פרשות הקרבנות מתפרשות לפי העקרון שהוסבר]
32	[הסמיכה על הקרבן]
34	[חוק הכהנים בהקרבת הקרבנות]
35	[חלק הכהנים בקרבנות]
36	עקידת יצחק ויקרא שער נח (פרשת צו)
36	פרשת צו, זאת תורת העולה היא העולה
36	[המיוחד בשכל – עשותו רק טוב]
37	[כיצד סר העם מדרך התורה?]
38	[תשובה: הפעולות האלהיות מכוונות לכלל ולא לפרט]
39	[ההודאה וההכרה בלב ובנפש – התפילה - מכפרת עוון]
40	[כלל האומה הישראלית לא תתבטל בחירתם]
40	[פירוש הפסוק "עבדי אתה" – נגד הפרשנות הנוצרית]
41	[שער התפילות]
42	[מה חשיבותה של התפילה?]
42	[תשובה: התפילה עניינה בקשת דבר בבטחון]
43	[שלוש פינות הנובעות מהתפילה: מציאות ה', יכולתו והשגחתו]
44	[מתפילת חנה למדנו תפילה בשקט]
45	[התפילה משקפת שבעה נושאים המחזקים את האהבה עם ה']
48	[שבעת הפרקים המתחילים ב'אמת' משקפים את האהבה לה']
49	[תנאים בתפילה שהוסיף שלמה]
49	[תפילה בעת צרה]
49	[התפילה אינה להזכיר לה' את מצוקתנו, אלא להכין לבנו אליו]
50	[מבנה התפילה]
50	[שלושת העניינים הנרצים לה']
51	[מבנה תפילת העמידה בסימן שלשות]
53	[הווה זהיר בקריאת שמע ובתפילה]
53	[מלאכי השרת אינם מבינים לשון ארמית]
55	[חכמים מספרים שאינם מכוונים בתפילה, ופירוש דבריהם]
56	[סיכום: התפילה במקום קרבנות. מטרת שניהם – עבודת הלב]
58	עקידת יצחק ויקרא שער נט (פרשת שמיני)
58	פרשת ויהי ביום השמיני, כי שבעת ימים ימלא את ידכם וגו'
58	[שנות חיי האדם וחלוקתם]
61	תהלים צ': תפילה למשה איש האלוהים
64	[המשמעות הסמלית של חג הפסח]
65	[ספירת העומר]
66	[שלושה מיני הנהגה: טבעית השגחית ומשותפת]
67	[חג הסוכות]
67	[משמעות המספר שבע]
68	[שבעת ימים האבל]
69	[המספר שלושים]
70	[האבל והמספד והניחומים על המת]
71	[ניחומים לר' יוחנן על מות בנו]
73	[מותם של צעירים]
75	[חשיבות העיון במבנה השביעיות]

75[בכל שבעה ימים יש שבת – ולכן נבחר המספר שבע]
78[חטאם של נדב ואביהו]
80[פירוש 'שתויי יין']
80[פירוש חז"ל לחטאם של נדב ואביהו]
81[אין מברכים בתורה תחילה]
84[עונשם של נדב ואביהו היה מוצדק]
86[זריזותם של אלעזר ואיתמר]
87[פירוש דברי אהרן למשה]
87[הקשיים בפירוש רש"י]
88[פירוש ר"י עראמה]
91 עקידת יצחק ויקרא שער ס (פרשת שמיני)
91זאת החיה אשר תאכלו מכל הבהמה וגו'
92[האל טוב, ויצירתו הטוב ביותר]
93[שאלות על יכולת ה' שמטרתן להוכיח קוצר ידו]
94[הדרך שבה נותן הבורא יכולות לבריותיו]
95[היחס בין התבונה לתאוה]
95[השכל והחומר – הזכר והנקבה בבריאה]
96[יין – כינוי לתענוגים ומותרות]
97[אסתר כמשל]
98[התכונות נובעות מהתחלות האדם, בית גידולו ומזונותיו]
99[איסור מאכלות אסורים – כנגד חוליי הנפש]
100[המאכלות האסורות נקראו טומאה – כי איסורם מצד הטומאה]
100[בעלי החיים האסורים כסמל למלכויות]
102[תהלים ק"ג: ברכי נפשי]
104[הקוסמולוגיה כמשל להתנהגות האדם]
104[מהירות גרמי השמים – בקוסמולוגיה העתיקה]
105[הקוסמולוגיה כמשל לישראל ולעמים]
106[פעולות המלאכים בעולם הגלגלים]
107[הביאני אל בית היין – יצר הרע]
108[כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא]
109[שלשלת הקבלה]
110[אבות פרק א – אנשי כנסת הגדולה]
111[שלשה עניינים המייחדים את האומות]
112[עונשם של האומות]
113[סדר פרשת מאכלות אסורים]
114 עקידת יצחק ויקרא שער סא (פרשת תזריע)
115פרשת אשה כי תזריע, וכל מראות נגעים
116[חמשה גורמים לחטא]
117[עין טובה ועין רעה]
118[אשרי יולדתו]
119[ירא חטא]
119[חסיד]
119[מעין המתגבר]
120[ההשפעה הפיזית של הטומאה]
121[נגעי בתים]
121[חמשה סוגי טומאות וארבעה מדרגות]
123[הסבר סוגי הטומאות]
125[צרעת בעור הבשר]
128[צרעת באה על לשון הרע]
128[תיקון נגעי הצרעת]
129[הסוג השלישי והוא נגע הנתק אשר הוא בראש]
131[הסוג הד' הוא צרעת הבגד]
132[והסוג ה' הוא צרעת הבתים]
133[נגעי בגדים ובתים לא תוארו בתורה]
135[דיני טומאה ליישר החולאים הנפשיים]

137	עקידת יצחק ויקרא שער סב (פרשת מצורע)
137	פרשת מצורע, זאת תהיה תורת המצורע.
138	[סוגי הדיבור]
139	[גדר החכמה – שתיקה]
140	[שלוש מידות במדברים]
142	תהלים ק"כ: אל ה' בצרתה לי קראתי ויענני
143	[שלמה קהלת ירמיהו ומשה על המרבים דיבור]
143	[מספרי לשון הרע בספר בראשית]
144	[מספרי לשון הרע בספר שמות]
144	[מספרי לשון הרע בספר ויקרא]
145	[מספרי לשון הרע בספר במדבר]
145	[מספרי לשון הרע בספר דברים]
146	[סיכום: משמעות איסור לשון הרע כפי שעולה מהפסוקים]
146	[עומק הפסוק 'החפץ חיים... נצור לשונך']
147	[בגנותם של רודפי החם המדומים המעוותים]
149	[תיאור נלעג של רודפי עושר וכבוד]
149	[צוברי העושר, הנשים והעבדים]
150	[סיכום משנת אבות]
150	[כוונותיו של החכם הרוכל בהכרזתו מי רוצה חיים]
152	[משל]
153	[נמשל]
154	[הרוכל המוכר חיים – במדרגת הכהן המטהר]
155	[על מה מכפרים קרבנות החטאת?]
156	עקידת יצחק ויקרא שער סג (פרשת אחרי מות)
156	פרשת אחרי מות: בזאת יבוא אהרן אל הקודש
157	[לפילוסופים הנפש היא מודל לאלהות; חכמי האמת אינם צריכים זאת]
158	[חכמי האמת מבארים את הנפש וסגולותיה]
158	[שמעון הצדיק: חלוקת העולם לתורה עבודה וגמילות חסדים]
159	[חלקי העולם מקבילים לחלקי האדם]
160	[עבודת הכהן הגדול]
161	[משל]
161	[נמשל: חובתו של האדם בעולם]
162	[הגוף הוא לבוש לנפש]
163	[מהו השבח של מלאכי השרת ומה משמעות ברוך שם כבוד...]
163	אלא שיש בו שתי תשובות.
165	אמנם התשובה השנית.
167	[מבנה עבודת יום הכיפורים: תורה, עבודה וגמילות חסדים]
167	[תורת הקרבנות – שאלות:]
169	[ביאור הפרשה והתשובות]
175	ובירושלמי דמסכת שבת (פ"ט ה' ג')
182	סדר עבודת יום הכיפורים
189	אמנם מה שיאמר על גמילות חסדים, הוא העניין השלישי.
196	[ניתוח חטאו של דוד באוריה]
199	[הכפרה ביום הכיפורים]
202	[יחס השמש והירח]
204	עקידת יצחק ויקרא שער סד (פרשת אחרי מות)
205	איש איש מבית ישראל אשר ישחט.
205	[האדם צריך להגיע לשלמות לפי הטוב שבו]
205	[ניתוח דברי עקביא בן מהללאל הסתכל בשלשה דברים]
209	[מי שרואה את החכמה כאחת המלאכות לא תתקיים בידו]
210	[היראה יסוד כל המצוות האלוהיות]
211	[חובת השקפת האדם היא לפעול על החלק המעולה שבו]
213	ספקות שראוי להתעורר אליהם בזה החלק
214	ואחר זיכרון אלו הספקות נבוא אל הפירוש בהיתרן.
218	[איסורי עריות וטעמן]
218	[רמב"ן על טעם איסור עריות ושאלה עליו]

220 עקידת יצחק ויקרא שער סה (פרשת קדושים)
220 פרשת קדושים
220 השימוש בהנאות העולם ותאוותיו הוא על שלשה פנים: אסור. מותר. מוכרח.
221 [מי נקרא קדוש?]
223 [דברי בן זומא: איזהו חכם, גיבור ועשיר].
223 אמר אי זה הוא חכם הלמד מכל אדם.
225 וכן באומרו אי זהו גיבור הכובש את יצרו.
226 וכן באומרו אי זהו עשיר השמח בחלקו.
227 אמנם מה שהוסיף עוד אי זהו מכובד המכבד את הבריות.
228 [עדיף להיות אוהב מאשר להיות אוהב].
230 [מיהו קדוש?]
233 [הספקות העולים בעניין].
234 [ביאור הכתובים ותשובות].
235 [לרצונכם תזבחוהו].
237 [לא תעשו עול במשפט].
237 [לא תשנא את אחיך בלבבך].
238 [ואהבת לרעך כמוך].
239 [שפחה חרופה].
239 [שבתותי תשמורו, מקדשי תיראו, אל תפנו אל האובות].
241 [איסורי עריות].
243 [שאלו ובעלת האוב].
244 [ששה ספקות כוללים בפרשה].
245 [שבעה ספקות על סיפור בעלת האוב].
246 ואולם ההצעות הם שתיים:
247 [באור הפרשה על בסיס שתי ההצעות].
250 [סיכום עניין שאלו ובעלת האוב].
250 [חזרה לעניין אוב וידעוני].
252 עקידת יצחק ויקרא שער סו (פרשת אמור)
252 פרשת אמור
254 [מלאכים ושרפים]
256 [קדושת הכהנים]
260 [הרחקת בעלי מום וטמאים]
263 [תפקיד הכהנים והלויים]
266 עקידת יצחק ויקרא שער סז (פרשת אמור)
266 אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם וגו'.
267 [אתה בחרתנו מכל העמים]
275 ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי וגו'.
276 בחדש הראשון בארבעה עשר לחדש פסח לה'.
278 כי תבאו אל הארץ אשר אני נתן לכם וקצרתם וגו'.
278 אמנם הראשון הוא להישיר האנשים וללמדם.
283 ואולם העניין השני הוא לקוח ממצות הספירה.
284 אמנם העניין השלישי הוא לקוח מאומרו והקרבתם מנחה חדשה לה'.
286 [קרבן מעומר שעורים]
287 [ניסים שנעשו בעומר, שתי הלחם ולחם הפנים]
287 [העומר]
288 [קרבן שתי הלחם]
289 [מדוע לא פרשה התורה מתי חג השבועות?]
290 בחדש השביעי באחד לחדש יהיה לכם וגו'.
292 אמנם מה שנתייחדנו בו האומה הישראלית בזה הוא בג' ענינים.
292 [ייחודו של יום הכיפורים]
293 [שלשה מוקדים ביום הכיפורים]
294 [היום הרת עולם]
297 [מהות המפשט של האל עם בראיו – סיכום]
298 [מלכויות זיכרונות ושופרות]
300 אתה נגלת בענן כבודך וכו'.
302 [הסבר תקיעת 'שברים']

304 [המשפט שבראש השנה]
306 [הסבר על דין ראש השנה]
313 [יום הכיפורים נבחר לרוב העם, שאינו יכול לעמוד בדרישות הטוהר]
315 [עזיבת עסקים ודבקות במעשים תורניים]
315 [דיני עבד עברי]
318 [דברי דוד בגנות הקניינים הזמניים]
319 ולזה הירא את דבר ה' אין לו חפץ בהם ולא מהמהם ולא נוח בהם.
321 [הקשר בין חג הסוכות לחגים הקודמים לו ולאמנת החידוש]
322 [השם 'חג הסוכות']
322 [רמזים בחג הסוכות לחיי האדם]
325 [הישן תחת המיטה לא יצא ידי חובתו]
326 ואולם נמסרה ההתבוננות עליו בזה החג משני פנים.
328 [אלה מועדי ה' אתר תקראו אותם]
329 [מדוע לא נקרא חג המצות 'חג לה'']?
330 [שמחת החג – כיתות כיתות, ולכל כיתה סמל בארבעת המינים]
332 [ארבעת המינים מסמלים את העולם וחלקיו]
333 [ההדס וסמליו]
334 [הסמליות שבערבות]
334 [הברכה על נטילת לולב]
337 [ישעיהו מד: ועתה שמע יעקב... כי אצק מים על צמא – סוכות]
339 [שמחת חג בסוכות ומקורות העצב]
344 עקידת יצחק ויקרא שער סח (פרשת אמור)
344 [יקחו אליך שמן וגו' ויצא בן אשה וגו']
348 [בין הפילוסופים והתורניים: האם הנשמה טהורה, או עכורה ודורשת זיכור]
350 [המשכן – צורת העולם]
351 [הספקות שבפרשה]
352 [ביאור הפרשה ותשובות לספקות]
352 [צו את בני ישראל ויקחו אליך וגו']
354 [ואל בני ישראל תדבר לאמור איש איש כי יקלל אלוהיו ונשא חטאו.]
355 [וידבר משה אל בני ישראל ויוציאו את המקלל וגו']
357 עקידת יצחק ויקרא שער סט (פרשת בהר סיני)
357 [פרשת בהר סיני, כי תבאו אל הארץ אשר אני נותן לכם וגו']
358 [קניית השדה על ידי ירמיהו]
360 [פרשת שמיטה וחשיבותה]
361 [השמיטה – אימות מציאות ה']
362 [היובל ומשמעותו]
364 [וכי ימור אחיך – מכירת קרקע]
366 [אבקה של שביעית]
367 [וכי ימור אחיך]
368 [ריבית]
369 [עבד עברי]
370 [גאולה]
371 [הנהגתו של הלל הזקן]
372 [משל]
375 עקידת יצחק ויקרא שער ע (פרשת אם בחקותי)
375 [פרשת אם בחקותי]
375 [מתי המלמד מצליח ללמד?]
376 [והנה הוא מבואר כי טוב הלמוד יושלם בשני ענינים.]
376 [מדוע הייעודים הם גשמיים בעוד שההצלחה היא בנפש?]
377 [תשובות לשאלה]
377 [תשובה לכתות השונות]
377 [תשובה לכת שאין לה אלהים כלל]
381 [תשובה לכת השנייה, המאמינה בשכר ועונש]
385 [תשובה לכת השלישית, אנשי התורה]
390 [קודם שנבוא אל הפירוש אזכור הספקות:]
392 [פירוש הכתובים ותשובה לשאלות]

393 [שכר מקיימי הדת – ארבעה דברים]
393 אם בחוקותיי תלכו ואת מצוותי תשמרו ועשיתם אותם.
396 [בתוכחות הרבה תנאים ולא רצה להכותם מכה רבה]
406 עקידת יצחק ויקרא שער עא (פרשת אם בחקותי)
406 איש כי יפליא נדר בערכך נפשות לה' וגו'
406 במדרש (ויקרא רבה פר' ל"ז):
406 [המייחד את האדם הוא הדיבור. כישורים חברתיים יש גם לחיות]
411 וכמו שאמר במדרש (ויקרא רבה פר' ל"ז)
414 ואחר זיכרון אלו הערות נבוא אל הביאור
414 איש כי יפליא לנדור נדר בערכך נפשות לה'
416 [הקדש שדה וערכו]
417 [מצוות מעשרות]

עקידת יצחק ויקרא שער נז (פרשת ויקרא)

יבאר בצורך מיני הקרבנות ותועלתם וכוונתם

במדרש (ויקרא רבה פרשה ז')

אדם כי יקריב מכם קרבן לה'. ר' ברכיה בשם רבי עזרא דכפר חטיא אמר מלה"ד למלך שהיה לו שני מגיסין ועשה לו הראשון תבשיל ואכלו וערב לו. השני עשה לו תבשיל ואכלו וערב לו. ואין אנו יודעין אי זה ערב יותר. אלא ממה שציוה את השני עשה לי כתבשיל הזה, אנו יודעין שתבשיל של שני ערב לו יותר. כך הקריב נח קרבן וערב לו שנאמר (בראשית ח') וירח ה' את ריח הניחוח והקריבו ישראל קרבן שנאמר (במדבר כ"ח) תשמרו להקריב לי במועדו אין אנו יודעין אי זה ערב יותר. אלא משציוה את משה וא"ל (ויקרא ו') זאת תורת העולה אנו יודעין של ישראל ערב לו יותר שנאמר (מלאכי ג') וערבה לה' מנחת יהודה וירושלם כימי עולם וכשנים קדמוניות כימי עולם - כימי משה - וכשנים קדמוניות כימי שלמה.

ד"א כימי עולם - כימי נח. הדא הוא דכתיב (ישעיה נ"ד) כי מי נח זאת לי. וכשנים קדמוניות - כימי הבל שלא הייתה עבודת אלילים בעולם:

[מה טעם הקרבנות?]

הקושי העצום וגודל המבוכה הנמצאת בענין הקרבנות לא נפלאה היא ולא רחוקה. כי מהמבואר שהראוי שיושאל בהם שאלה חזקה שזה תוארה: הנה לא ימנע משיהיו אלו הקרבנות הנקרבים לגבוה:

- שכר ושוכד אליו יתברך, תחת הכעס שהגיע לו ממעשי החוטא, במ יתרצה ויתפייס כדרך המלכים המתפייסים בעבודת מתנה.
- או שיהיו בתורת קנס ועונש על החוטא ופרוע פירעון על חטאתו אשר חטא ואם לא יגיע אליו יתעלה תועלת כלל כענין עונשי הגוף אשר יצוום הדתות.
- או שיהיו לתועלת המקריבים משרתי המזבח אשר חלב זבחימו יאכלו.
- או להשחתת הנקרבים והפסדם.

והנה הענין הראשון הוא מבואר הביטול. כי לא ישוער שיהיה כן רק במה שזורה שחסר ממנו יתעלה דבר יתפייס ויתרצה בהשלימו לו. וחלילה לו מזה, כמו שאמר המשורר (תהלים נ') לא אקח מביתך פר וגו' כי לי כל חיתו יער וגו'. ויבא עוד ביאורו. אמנם ישעיה הנביא דבר בזה הענין בפירוש ואמר ולא אותי קראת יעקב וגו'. לא הבאת לי שה וגו'. לא קנית לי בכסף קנה וגו'. אך העבדתני וגו'. וסוף: אנכי אנוכי הוא מוחה

פשעיך למעני וגו' (ישעיה מ"ג). והכוונה כי בכל מה שעשו מאלו הקרבנות לא היו לו לתועלתו כלל, כי הוא יתעלה לא נהנה דבר מהם עד שיאמר שתגיע להם מחילת עונותיהם חלף מה שקבל מהם מהעבודה וממתנות הקרבנות. אך מה שהגיע אליו יתברך מהם הוא היגיעה והלאות בחטאתם ובעוונותם בלי שום תועלת והנאה כלל. ואם תאמר א"כ במה הם מתכפרים, אמר אנכי אנכי הוא מוחה פשעיך למעני. ומה נכבד טעם כפל השם לומר אני אני הוא שעשיתי לא למען שום דבר אחר שיחובר אלי. שאם הייתה המחילה מחיריית, הייתה מסובבת משנינו. אבל כשלא הייתה שם שום תמורה, לא נעשה כי אם למען צדקי. והנה חטאתיך אשר זכרתי לא אזכור פרטם עתה כדי שלא להלבין פניך, אבל אם תרצה אתה הזכירני ונשפטה יחד, ספר אתה מה שתרצה מהם למען תצדק (שם).

הנה נתבאר שהשתדל הנביא להוציא דבר בליעל אשר כזה מלב הפתאים. ולפי זה לא נמצא בתורה בעניין הקרבנות המובאים על המזבח מזה המין לשון עבודה כלל. רק אמר משה (שמות י') ואנחנו לא נדע מה נעבוד את ה', כי דבר עמו ע"פ דרכו, כי דרך העכו"ם לעשות קרבנות דרך עבודה כמו שאמר (דברים י"ג) נלכה ונעבדה אלוהים אחרים. ולזה הזהיר הכתוב (שם י"ב)

הישמר לך פן תנקש אחריהם אחרי השמדם מפניך ופן תדרוש לאלוהיהם לאמור איכה יעבדו הגויים האלה את אלוהיהם ואעשה כן גם אני, לא תעשה כן לה' אלוהיך כי כל תועבת ה' אשר שנא עשו לאלוהיהם וגו'.

אמר כי הקרבנות המצוין בתורה האלוהית אינם דרך עבודה כמו שעושין העכו"ם לאלוהיהם. והראיה שהם שורפים את בניהם ואת בנותיהם לפניהם כסבורים שהם נעבדים בכך ומקבלים הנאה מהם. אמנם העבודה האלוהית אינה רק שתשמרו לעשות את אשר יצווה אתכם לא להוסיף ולא לגרוע כי בזה לא תחוש התורה מהפיל שם עבודה. (שם י') את ה' אלוהיך תירא אותו תעבוד וגו'. (שמות כ"ג) ועבדתם את ה' אלוהיכם. כי **בכל מה שתהיה העבודה בלב ותיקון המעשים הוא נגלה שהתועלת הוא לעובד לא לנעבד.**

וכמ"ש (דברים שם) ללכת בכל דרכיו ולאהבה אותו ולעבוד את ה' אלוהיך בכל לבבך ובכל נפשך לשמור את מצות ה' ואת חוקותיו אשר אנכי מצווך היום לטוב לך. ועל העניין הזה יחסו חז"ל (**מכילתא** ס"פ בא) מאמר מה העבודה הזאת לכם אל הבן הרשע מן הבנים, כי לבדו כן יחשוב שהקרבת ההוא בא בתורת עבודה בה יפיק המקריב מה שכוון אליו בתורת מחיר. והנה זה הדעת הוא מבואר הביטול:

אמנם העניין השני, ואם אינו רחוק כראשון, ימאנה השכל האנושי בטעם מספיק. וזה שא"א שיושת כופר על החוטא אם לא בשיערך לפי מעלת אשר יחטא אליו. וכיון שהאל

יתעלה אין ערוך אליו לשום דבר מהדברים, הנה הוא נמנע לשום שומא בחטא אשר יחטא לה'. והוא מ"ש עלי הכהן אל בניו, כשאמר אל בני כי לא טובה השמועה אשר אנכי שומע מעבירים עם ה'. אם יחטא איש לאיש ופללו אלוהים ואם לה' יחטא איש מי יתפלל לו (שמואל א' ב'). ירצה: בני השמועה אשר מעבירים מכם עם ה' ביניהם לא טובה היא ולא ידעתי על מי תסמכו במה שחטאתם לה' אלוהיכם. שאם יחטא איש לאיש עד האלוהים יבא דבר שניהם והם ישיתו עליו עונש כפי ערך המבייש והמתבייש, ונתן בפלילים וימחל. אמנם כאשר יחטא איש לה' מי הוא זה ואי זהו אשר יוכל להישפט עמו, ושכבר פרע מה שהיה לו לפרוע על מה שחטא אליו. ועל זה הדרך אמר הנביא (מיכה ו') הירצה ה' באלפי אלים וגו'. האתן בכורי פשעי וגו'. הנה שזה אין טעם הגון אל הקרבנות:

אמנם העניין השלישי יהיה מגונה מאד שיהיו הכוהנים אוכלים חטאת עמם ושמחים הייטב בעיני ה'. ועוד שכמה וכמה חטאות ועולות שאין להם חלק בהם כלל כי נשרפו כליל על גבי המזבח או חוץ למחנה.

ואין צריך לומר לעניין הרביעי שאין בו שום טעם וחלילה לאל לבלע ולהשחית:

[מדוע הקרבנות הם רק לשוגג?]

ועוד יש ספק עצום במה שלא צייתה התורה להקריב קרבן כי אם לשוגג. כי יראה שהצורך יותר גדול לחוטאים בדעת ובזדון משני טעמים. **האחד** כי רבים עתה עם הארץ החוטאים במזיד ובלתי כובשים את יצרם מאשר יחטאו בשוגג ובלתי דעת וראוי לחוש אל הרוב. **והשני** כי הנה החוטא בשוגג אינו חוטא על דרך האמת ואינו צריך לעשות תשובה כי לא ייפול בו חרטה ותשובה ואשר אינו חסר תשובה למה יביא קרבן. אמנם המזיד הוא חוטא באמת והוא אשר הצריכו הכתוב תשובה. וכאשר ציוהו על התשובה ראוי להטיל עליו קרבן כשיתחרט וישוב, וכפר עליו מחטאתו ונסלח לו:

ואולם המין הזה מהקרבנות שהטילים הכתוב על החוטאים איש בחטאו. כבר נוכל לומר שהן באים לצורך החוטא להטיל בו גערה ותוכחה על חטאתו אשר חטא בה. ואם אין שום ערך בינו לבין אלוהיו לא מפני זה יפטר וילך לו. אבל היה החסד האלוהי להגביל ענינו ולפשרו כפי הראוי לתועלת הכוללי כדי שלא תנעול דלת התשובה בפני החוטאים. והוא אחד מהעניינים שיותר האל יתעלה אצל האומה הזאת ממה שיאות לו מגדולתו בכל שאר הדברים אשר כתבנו בפרשת המשכן שער מ"ח. וכמ"ש (ישעיה מ"ג) אנכי אנכי הוא מוחה פשעיך למעני כנזכר:

ובמדרש (ילקוט יחזקאל רמז שנ"ח מפסיקתא)

- **שאלו לחכמה**, חוטא מה ענשו? אמרה (משלי י"ג) חטאים תרדף רעה.
- **שאלו לנבואה**, חוטא מה ענשו אמרה (יחזקאל י"ח) הנפש החוטאת היא תמות.
- **שאלו לתורה**, חוטא מה ענשו אמרה יביא קרבן ויתכפר.
- **שאלו להקב"ה**, חוטא מה ענשו אמר יעשה תשובה ויתודה ויתכפר, דכתיב (הושע י"ד) קחו עמכם דברים ושובו אל ה'. הדא הוא דכתיב (תהלים כ"ה) טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך:

הנך רואה כי חז"ל סדרו בכאן הדעות הנופלות בזה הדרוש ונתנו חילופם לפי טבעם ועניינם.

וזו כי המה ראו שהחכמה האנושית לפי שורשיה והנחותיה מצד פחיתות החוטא וגודל אשר חטא לו, היותו בלתי בעל תכלית ובלי שום ערך ודמיון כלל כמו שאמרנו, לא תגזור בחוטא שום תיקון כלל, אלא שהחטאים תרדוף רעה עד כלותם לשרש מארץ גזעם. וכמו שנאמר בבית עלי אשר זכרנו (ש"א שם) וגדעתי את זרועך ואת זרוע בית אביך מהיות זקן בביתך.

אמנם כששאלו למדרגה אשר עליה, והיא המדרגה הנבואית אשר תשיג במהות הנפשות ואמיתת עצמותן, ויודע שלכל אחת מהן מחיצה בפני עצמה ולא תתקשר נפש הבן עם נפש האב ולא עם זולתו מהקרובים כשאר בשר עד שיחויב שתפסד קצת עם קצת, וכמ"ש החכם שלמה ברוח קדשו על זה החלק השלם מהאדם (קהלת ד') יש אחד ואין שני גם בן ואח אין לו, כמו שפירש שם היטב. לזה תשיב אמריה, הנפש החוטאת היא תמות בן לא יישא בעוון האב ואב לא יישא בעוון הבן צדקת הצדיק עליו תהיה ורשעת הרשע עליו תהיה (יחזקאל שם). והכוונה כי לא כאשר תגזור החכמה האנושית, חטאים תרדוף רעה מאב לבנים, כי כל אחת מהנפשות היא נבדלת מחברתה ולא תשיג האחד עונש זולתה. כמו שביאר לגמרי באומרו קודם זה (שם) הן כל הנפשות לי הנה כנפש האב וכנפש הבן לי הנה הנפש החוטאת היא תמות. ואמר למה יתייחסו הנפשות לאבות ולבנים כי במה שהן נפשות אין להם אב ובן כי כולם הם שלי בענין אחד, כאומרו (דברים י"ד) בנים אתם לה' אלוהיכם לא תתגודדו וגו'. כלומר לא יתגודד הבן בעבור האב כי בנים אתם לה' אלוהיכם ועוד אביכם חי ולא האב בעבור הבן כי הבנים בניו יתעלה וכל זה בבחינת הנפשות ואם כן החוטא לבדו יישא עונו כמו שיבוא שער צ"ט ב"ה.

וזאת היא תשובת הנבואה מצד מה שהיא שלמות מושפע באיש הנביא לבד:

אמנם מצד מה שהיא נבואת תורה כוללת משימה דת אל הכולל הייתה תשובתה יביא קרבן ויתכפר. וזה שיתכן מאד לפי התועלת הכוללי שתושם דת שהחוטא בשום צד על אחת מכל מצות ה' אשר לא תעשנה יביא קרבן ויתכפר, כמו שהסכימו בזה כל הראשונים

ז"ל שהוא תועלת נפלא בו יבואו האנשים החטאים לכלל דעת והכרה בשיעור חטאתם. כאשר יראה שהקרבת הנקרבת על חטאו ישחט ויפשוט וינתח ויישרף על האש אשר על המזבח, כי ישים אז על לבו שכן משפטו על חטאו וכן ראוי שיעשה בו לולי ה' שרחם עליו לשום אשם נפשו או זולתו מהקרבתו, ומתוך כך יהיה מורא שמים עליו באופן שלם. והייתה זאת תחבולה נפלאה לפי שעל הרוב לא יכיר החוטא גודל חטאו כי אם בהגיע אליו שיעור ענשו. הלא תראה קין כאשר שמע מפיו יתעלה שאמר לו (בראשית ד') קול דמי אחיך וגו' ועתה ארור אתה מן האדמה וגו' כי תעבוד את האדמה לא תוסף תת כוחה לך נע ונד תהיה בארץ וגו'. הנה אז הכיר גודל עונו ואמר גדול עוני מנשוא הן גרשת אותי וגו'. ואמר כי מתוך כובד העונשין יכיר גודל החטא מה שלא היה מכיר בו תחלה.

קרה לו ולחבריו בזה, כמקרה השיכור הנכנס אל החנות ושותה ומשתכר ואינו מכיר רוב שתייתו, עד שישאלו ממנו מעות הרבה. וכמו שאמר החכם כי יתן בכוס עינו יתהלך במישרים (משלי כ"ג), בכיס כתיב. ויש אם למקרא ולמסורת. וטעם המסורת כי כאשר יתן בכיס עינו וישתה לפי דמיו לא לפי רצונו, אז יתהלך במישרים. וטעם המקרא כי היושר השלם הוא כאשר יתן בכוס עינו, ובבחינת הנזק המגיע לו ממנו יבדל מהמותר לא מדאגה מדבר ההוצאה ולא מזולתה. מכל מקום העונש יורה חטאים שיעור חטאם.

זוה לשון הרב **המורה** פרק מ"ו חלק ג'

ולא יהיה זה הטעם חלוש בעיניך כי כוונת אלו הפעולות לישיב בנפש כל חוטא וכל איש מרי כי צריך להזכיר חטאו תמיד כמו שנאמר (תהלים נ"א) וחטאתי נגדי תמיד.

ובמדרש (זוהר פ' ויקרא)

חד עתירא קריב קמי כהנא תרין יונין אמר ליה כהנא קורבנא דא לאו דידך הוא אתי לביתיה והוה עציב אמר ליה אחוי אמאי את עציב אמר ליה דלא קריב כהנא קורבנא. אמר ליה ומאי איהו אמר ליה תרין יונין אמר ליה לאו דידך הוא דהא כתיב (ויקרא י"ד) ואם דל הוא ואין ידו משגת והביא שתי תורים וגו'. אלא קריב קרבנך. אמר ליה ומה איהו אמר ליה חד תורא. אמר ליה ומה כל כך חמירא חד מחשבה נדירנא דלא סליקנא על לבא עוד מחשבה דחטאה מכאן ולהלן מה עבד כל יומא אשתדל בסחורתא ובלייליא נאים כד איתער קרי ליה אחוי למילף לה מילי דאוריתא והוא לעי עד דסליק יממא אשתכח דאוליף אוריתא והוה קראן ליה יהודה אחרא.

והכוונה מבוארת מכל צד. אמנם היה זה הקרבן מכפר בין שיהיה מהבעל חי הבלתי מדבר או מהדברים אשר תחתיו על השגגות אשר תעשנה בלא יודעים.

[על חטא במזיד אין קרבן מכפר]

אמנם כאשר יחטא האדם בדעת כמו שנתבאר בב' ובג' מהז' מספר המידות ויבא ענינו בפרשת סוטה ונזיר שער ע"ג ב"ה הנה אז לא נתן לכפרת קרבן משני טעמים. הא' כדי שלא יתפרסם לרבים כי יש אדם משכיל ושלם בדעתו ויודע רבונו ובלתי כובש את עצמו מעשות הרע בעיניו, כי הוא שלוח רסן והתר רצועה להורות חטאים בדרך פשעם.

והב' כי זה אשר חטא בנפש מדברת אינו ראוי שיתכפר בנפש בלתי מדברת או בפחות ממנה. אבל שהנפש החוטאת עצמה היא אשר תבחר ותקרב על מזבח התשובה השלמה בצומות ועינויים ומעשים טובים כמו שאמר הנביא (ישעיה נ"ח) הכזה יהיה צום אבחרהו יום ענות אדם נפשו. ואמר (שם) הלא זה צום אבחרהו פתח חרצובות רשע וגו' כמו שיתבאר בפרשת יום הכפורים שער ס"ז בעזרת האל.

ומה יקר מאמר הנביא, האתן בכורי פשעי פרי בטני חטאת נפשי הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש ממך וגו'. (מיכה ו') ירצה שהפשע והוא אשר יחטא האדם בדעתו ובכוונתו למרוד או החטא אשר נפשו ידעה בו ועשאו במזיד איך יכופר בזבח ומנחה ואף על פי שייתן בכורו ופרי בטנו לקרבן תחתי.

אמנם התיקון הטוב המיוחד אליו הוא שלמות הנפש עצמה בעשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלוהיו. (מיכה שם) וכמו שאמרו ז"ל על בית עלי בזבח ומנחה הוא שאינו מתכפר אבל מתכפר הוא בתורה ומעשים טובים (ר"ה י"ח ב). והוא מאמר החכם (משלי כ"א): עשה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח. והוא מאמר השם יתעלה לבדו יעשה תשובה ויתוודה ויתכפר. והוא מבואר כי זה לא ידבר כי אם במזיד באשר הוא צריך לעשות תשובה כמו שאמר (הושע י"ד) קחו עמכם דברים ושובו אל ה' הדא הוא דכתיב טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך. ירצה כי הוא טוב ורוצה בקיומם של בריות והוא ישר ומצד יושרו הוא חפץ במשפט ואיך יתפשרו שני העניינים כי אם במה שיורה חטאים בדרך התשובה כי אז יוסכמו הטוב והיושר יחדו לרחם על החוטא ואפילו מזיד. ואצל התשובה בשער ק' יתבאר זה יותר בעזרת האל.

והכולל שזה המין מהקרבנות לא יקשה עלינו מציאות כוונתו, וגם לפי דרכו יצדקו מאד הכתובים המורים על צרכם עם אותם שיורו שאין חפץ השם יתברך בהם, כי טוב הוא לאדם שלא יחטא משיחטא ויביא קרבן. וכמו שאמר החכם וקרוב לשמוע מתת הכסילים זבח אשר אינם יודעים לעשות רע (קהלת ה'). יאמר זה על הקרבנות המצויים בתורה על השגגות הנעשות בלא יודעים. ואמר כי יותר טוב וקרוב לשכל לשמוע דברי התורה והמצווה, עד שידע ויכיר בין טוב לרע לפי התורה, ממה שיעזוב אל הפתיות ויבא בהם

לידי שגגות המחייבות להביא עליהם זבח לפי שלא ידעו בעשות הרע. ועל זה הדרך יתבאר כל הכתובים המרחיקים אותם. ואם הם רבים לא אאריך בביאורם רק מה שיבואו לפי דרכנו. ובהמשך דרכנו נוסף על מה שדברו בהם הראשונים בפירושיהם.

[הסבר רמב"ם לקרבנות ותשובת רמב"ן]

אמנם המין השני מהקרבנות אשר בלי עוון ירוצון ויכוננו, כגון זבחי שלמים נדר או נדבה עולות ראייה חנוכת המזבח וחנוכת הבית וכדומה, הוא מה שיקשה מאד טעמו על השכל האנושי כי לא יוכל למצוא מה העבודה הזאת ומה טעם יש בה. עד שהזרות והקושי הזה הכריחו לרב **המורה** ז"ל לכתוב מה שכתב בפרק ל"ב מהחלק הג':

שכולם הם מכוונים מהתורה האלוהית על הכוונה השנייה ולבער גלולי ע"א המורגלת ראשונה ואין אחד מהם שיהא מכוון לעצמו. ותלה סברתו זאת במאמר ירמיהו (ז) כי לא דברתי את אבותיכם ולא ציוויתים ביום וגו'. על דברי עולה וזבח כי אם את הדבר הזה ציוויתי אותם לאמור שמעו בקולי וגו'. ויתר הכתובים אשר יובן מהם שאין חפץ השם יתע' בקרבנות כמו שאמרנו.

וכבר השיגוהו האחרונים (**רמב"ן** ויקרא) בטענות חזקות והכו על קודקוד סברתו זאת מכות גדולות ונאמנות לא זורו ולא חובשו מטעם ריבוי הקרבנות וחמר דקדוק עניינם ופרטם ורובי תורתם ומשפטיהם וכל הלכותיהם שא"א שיהיה הכול ללא דבר. ולא נעלמו דברים אלו מעיני הרב אלא שהפשיר אותם במים קרים לא תתקרר הדעת בהם, וזה כי הוא כתב זה לשונו:

ואני יודע שנפשך תברח מזה העניין בהכרח בתחילת המחשבה ויכבד עליך ותשאלני בלבבך ותאמר לי איך באו מצות ואזהרות ופעולות עצומות מבוררות מאוד והושם להם זמנים, והם כולם בלתי מכוונות לעצמם אבל מפני ד"א כאלו הם תחבולה שעשה השם לנו להגיע אל כוונתו הראשונה, ואי זה מונע היה אצלו לצוות לנו כוונתו הראשונה וייתן בנו יכולת לקבלה ולא היה צורך לאלו העניינים אשר חשבת שהם על הכוונה השנייה. שמע תשובתך אשר תסיר מלבך זה החולי ויגלה לך אמיתת מה שעוררתך עליו, והוא שכבר בא בתורה כמו זה העניין ובשווה, והוא אומר (שמות י"ג) ולא נחם אלוהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא כי אמר אלוהים פן ינחם העם בראותם מלחמה ושבו מצרימה.

ראה איך צדד הרב פני הספק אל אופן שיוכל לקבל תשובה מה באומרו כאלו היא תחבולה וכו'. ואי זה מונע וכו'. כי עקר הקושיא אינה רק שאפי' לנהוג בעניין זה אופן התחבולה ודרך המנהג הטבעי בתואר העניינים שזכר, היה סכלות עצומה להאמין כי ראה השם יתעלה להרבות מהם בכמו זה השיעור ולדקדק במעשיהן כל אלו הדקדוקים,

ולהחמיר עליהם כל החומרות ההם, ולחלל עליהם כל ימים טובים ושבתות שבעולם, אחר שלא הייתה הכוונה רק להעתיקם מהם. ועוד שודאי הנדון שלפנינו הוא הפך המשלים שהביא, וזה כי שם לא נמשכה התחבולה כי אם זמן מועט ונשאר תועלת התכלית לעד, אבל בכאן נשארה תעתוע התחבולה לנצח לתכלית שלא היה הצורך בו אלא במעט זמן מההתחלה לבד. וגם כי הוא הודה שלא הספיקו לו כל **ספרי הצאב"ה** למצוא סיבה לכל מעשי הקרבנות כמו שהוא בין הנסכים ובאזוב ושני התולעת ושתי ציפורים לא במצורע ולא בפרה אדומה, כמו שכתב פרק מ"ו ומ"ז חלק שלישי. וכן בפרק מ"ח כתב שלא מצא שם טעם לאיסור בשר בחלב ומידהא לא ידע מר, מילי אחריני איכא וכו'.

ועוד קשה מזה למה לו לשלמה המלך להעלות אלף עולות פעם אחת (מ"א ג') וליתר המלכים אשר כן עשו אשר לא צוו עליהם ודי להם מהאיסור מה שהתירה התורה. ומה יעשה אל קרבנות האבות אשר העבירו גילולי עבודת אלילים מהארץ. גם קרבנות הראשונים. אדם קין והבל ונח אשר לא קדמה להם עבודת אלילים מעולם וכל שכן שלא נצטוו עליהם על הכוונה השנית. והנה אלו הם קושיות חזקות אשר לא יוכל להירפא.

[תשובת נרבוני להשגות על רמב"ם]

אמנם **הנרבוני** שעשה עצמו זקן ביתו של הרב ז"ל ואפטרופא שלו בהגיעו בפירושו אל הפרק הנזכר הוא מתמרמר מאד כנגד אלו המקשים הספקות העצומות מנח ובלעם ושמואל וזולתם, וגם נגד המקבלים אותם ומשתדלים בהתרתם, ואמר שאלו ואלו לא הבינו כוונת הרב בפרק ההוא ולא ירדו לסוף דעתו.

והתחכם לבאר כי הנה הרב לא חשב לתת טעם על תועלת הקרבנות וצרכם כי תועלתם ידועה ונכרת שהם העבודה היותר מפורסמת שתעשה לשם אלוהות כענין התפילות והצעקות והצומות ודומיהם שהם מחזקים האמונה ומעוררים הכוונה וההתייחדות אל האלוהים. אבל שכל עצמו היה לתת טעם למה שנצטוונו עליהם בתורה כי אמר שהיה זה להרחיק אותנו מעל אלוהים אחרים ולהסב לבנו אליו, ושכבר היה מוותר אצלנו זאת העבודה כיון שלא נעשית בבחינת עצמה רק על הכוונה השנייה, שהיא ההתעוררות על חוזק האמונה וההתייחדות הנזכר אלא מפני שיהיה דבר זר בעיני המונם כמו שאומר בזמננו זה שלא יתפללו אל השם ולא יצומו לפניו אבל שיספיק בכוונת הלב לבד. ואף על פי שגם זה לא ירע רק בלב ההמון, כי החשובים כבר אמרו ודומו סלה. סוף דבר שהקרבנות אצל הרב ז"ל כדברי הצומות וזעקתם שווה בשווה אלו ואלו, שלא יבוקשו בבחינת עצמן כי אם על הכוונה השנייה. ובזה האריך וכפל דברים.

ומאד אפלא מזה האיש כי מנהגו בכל מה שביארו בספר ההוא או רובו לטמא הטהרות ולפגל הקדשים ולפחות לגלות מומים נסתרים. ועתה משתדל לטהר ולתקן את הדמאי בתעתועים ודברי הבאי.

שאם כדבריו מה צער היה לו לרב בטעם הקרבנות שהוצרך להקדים חידות ומשלים מפליאות הטבע ותחבולות המנהיג. היה לו לומר שמעשה הקרבנות והתפילות והצומות והדומה מהם כולם הם ממין אחד, והוא לחזק אמונת מציאותו יתעלה והשגחתו ולסבב הבקשה והתוחלת מאתו יתעלה לא מהזולת. ואחר שיש בעצמיותן טעם נכון למה לא היה הטעם ההוא סיבת צוואתן בתורה, ולמה אמר שהיה מבטלן אלא שלא הספיקה לו תחבולה לזה.

והנה הרב עצמו שם הבדל נפלא בין הקרבנות והתפילות, כמו שאמר כי לפי שהתפילות הם קרובות יותר אל הכוונה הראשונה, לזה היה מצוותן בכל אדם ובכל זמן ובכל מקום. אמנם הקרבנות שהיו רחוקים מהכוונה הראשונה, המעיט מציאותן מאוד. ועוד אם כדבריו למה לו לרב ז"ל לעורר על עצמו זה הספק העצום לומר ואני יודע שנפשך תברח וכו'. כי למה תברח נפשנו, שאין ספק שכל מיני העבודות כל עוד שירבו ויארך עניינם ואפילו יותמדו בלי הפסק הוא יותר מועיל, כי לפי כן תתחזק האמונה ותתרבה האהבה וימצא הדבקות. וכמ"ש (ברכות כ"א א) ולוואי שיתפלל אדם כל היום כולו, ולמה לו לבקש תחבולות דרך המדבר ים סוף.

והכלל שאין ממש בסניגוריא זו להוציאו מידי הספקות העצומים. וכמדומה לי שאין דעתו על סניגור זה נוחה בדבר בלתי מתוקן, אם לא שימציאהו מעצמו. מי ייתן איפוא החרש יחריש, ולא יטיל מומים במקום שאינם. ועל כיוצא בזה אמרו (במדבר רבות פ' כ') לא מדובשיך ולא מעוקציך.

[הסבר ר"י עראמה לקרבנות]

ועתה אומר, כי מה שיראה האמת והיושר בעניין הזה הוא, שכל הקרבנות כולם הם באים בעצם וראשונה לשתי הבחינות הראשונות שזכרנו, ראשונה רצוני לפיוס ורצון לפני האל יתעלה, ולתוכחת מוסר המקריב. אלא שיתחלפו ב' המינים בעניינים האלה בפחות ויתר. אמנם השלישית, והיא תועלת המשרתים, תמשך מהם במקרה ובכוונה מה, כמו שהרביעית והוא השחתת הנקרב תמשך בהכרח ובלא כוונה אליה כלל.

אמנם איך יתכן שיהיה זה מבלי ששיגונו הספקות הנזכרות, הוא כפי מה שאומר אחר שאזכור דעת **החכם החבר** ז"ל אשר השיבו אל המלך כוזר על שאלה זו עצמה, למה שראיתיהו כמו שער לבוא בו אל אלו העניינים החמורים עם שלא נשלמה התשובה על ידו.

זזה כי הוא ז"ל אמר (כוזרי מ"ב סי' כ"ו)

שכבר ימצא דבוק השכינה האלוהית עם האומה הישראלית באמצעות הקרבנות הנקרבים בבית מקדשו, כעניין שתמצא הנפש השכלית עם הגוף על ידי המזונות שניזון בו. וכמו שלא נודע טעם הזנת זאת הנפש העליונה באלו המזונות הגשמיים שאינם מטבעה, אבל מצאנו ראינו תועלתם. ככה לא נדע טעם צורך השכינה אל אלו הקרבנות, אבל נמצא דבקות השכינה עמנו באמצעותם.

והנה הוא מבואר כי נוסף על מה שהוא ביאר הדבר הנעלם בנעלם כמוהו. הנה המשל אינו דומה לנדון, וההבדל ביניהם הוא גלוי. כי הנה המזון הוא צורך ניכר ומפורסם לבריאות הגוף אשר הוא הכרחי לעמידת הנפש, וקיומה אצלו ודאי תיטרד בטרדת הגוף כמוזכר שם. מה שלא יהיו כן הקרבנות, לא צורך השכינה ולא צורך האומה כדי שתתקיים עמהם השכינה והדבקות האלוהי ביניהם. ובמקום הזה לא נלמד סתום מן המבואר אחר שלא הושוו בטעם:

אלא שאני אומר שהעניין בהם שווה ומבואר בלתי מוסכל, וזה כי כמו שיושלם בריאות הגוף על ידי המזונות, ובבריאותו יהיה לו שלום עם נפשו ותדבק אליו. כן יהיה העניין באלו הקרבנות כי בטוב ההשקפה הם נותנים הבריאות והשלמות אל כללות האומה ואל יחידיה וסגולותיה, כדי שימצא אצלם הדבקות האלוהי בלי ספק. והוא כי מהידוע שהנפש האצולה והמתעצמת באדם השלם ברוב זירוזו והשתדלותו, אשר על זה נאמר (בראשית ב') ויהיה האדם לנפש חיה, כמו שנתבאר שם שער ו' היא נפש יקרה ומעולה מהיותה חיונית או היולאנית.

והנה כמו שהם נבדלות במהותיהן, כן נבדלו מזונותיהם אשר בהם יתפרנסו ויתקיימו אצל הגוף. כי הנפש החיונית אשר היא השלמות הראשון אל הגוף ניזונת ומתקיימת אצלו במאכל ובמשקה הגשמיים. אמנם זאת הנפש האצולה הרוחנית אינה מתפרנסת רק בדברים מחשביים שכליים, כי לחמה הם כמו שנתפרנסה נפשו של אדונינו עליו השלום ארבעים יום זה שלש רגלים. וכבר כתבנו שם שלא היה עניין רחוק מאד אצל טבעה, וכן בכל מה שיאכל וישתה יש לה מנה יפה מיוחדת לה אם שתהיה סעודה של מצווה או שיכווין אל המצות התלויות בסעודה ההיא מכשרות המאכלים והרחקת האיסורים לפי דרכי התורה, או שיכווין אל ברכותיה או להסעיד הגוף ולהבריא לעמוד לשרת לפני אלוהיו בתושיית התורה והעבודה ולצאת ולבוא בכל דבר שבקדושה, כי באמת הכוונות האלו הנכבדות והרוחניות יעמידו הנפש הנכבדת ויקיימו אותה, כי היא קדש ומן הקדשים תאכל. והוא טעם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם (דברים ח') כמו שנתבאר זה העניין כלו בשלמות בפרשת המן המיוחדת אל זה הדרוש הנפלא שער מ"א.

והוא מה שאמרו ז"ל (ברכות ס"ד) כל האוכל מסעודה שנהנה בה תלמיד חכם כאלו נהנה מזיו השכינה. כי השכל הנאצל הוא ודאי הת"ח המובהק המיסב בראש, ועליו אמר החכם (משלי כ"ג) כי תשב ללחום את מושל בין תבין את אשר לפניך ושמת סכין בלועך אם בעל נפש אתה. כי אם בעל נפש יקרה הוא, הרי הוא שם לפניו וחייב להכין לפניו מטעמים כאשר אהב, כמו שכתבנו זה בשלמות בפרשת ויחי אצל מה שאמרו רב נחמן ורבי יצחק הו אכלי בסעודתא וכו'. שער ל"ב.

זה ענין נכבד מאד ואמיתי יושלם עניינו במקומות שזכרנו, ויתאמת איך תתקיים הנפש השלמה בגוף על ידי מזונותיה הראויים לה. ועל זה העניין עצמו תתקיים השכינה ותדבק בכללות האומה הנבחרת במעשה הקרבנות, לא מצד שהם מאכל לשכינה ולא לאומה רק שבהטיב כוונתם בהם והקריבם באופן נרצה ונאות יועילו למו להשלים נפשם ולהכשיר מעשיהם לפני השם יתעלה, עד כי טוב כוונתם ועוצם שלמותם יהיו סיבה מחייבת להימצא אצלם השכינה האלוהית, ולא תיפרד מהם בשום צד. וכמו שאמר על הקרבנות בכלל ריח ניחוח לה' נחת רוח לפני שציוויתי ונעשה רצוני (ספרי פ' פינחס) ובהסתלק הכוונה הזאת השלמה מעל הקרבנות נעקר השולחן האלוהי מלפניו ונתפרדה חבילה.

האמנה כי טוב הכוונה והכשרה בעניינם היה קשה למצוא אותה מצד הקרבנות המצויים בתורה, לפי שלא נודע טעמם, ומי הוא זה ערב אל לבו לשער בהם שום השערה אנושית. לבד זה מצאנו קרבנות רבים ונכבדים אשר הקריבום שנים עשר נשיאי ישראל בחנוכת המזבח אשר לא ציוה אותם, ויראה שיש רשות לכל בעל דעת או שחויב לתור ולדרוש בהם ובכוונתם אחר שהסכימו עליהם בטוב שכולם ויושר דעתם, כי על כן הפליג בשבחם באומרו (במדבר ז') ויקריבו נשיאי ישראל ראשי בית אבותם הם נשיאי המטות הם העומדים על הפקודים. וכבר אמר ר' פינחס בן יאיר (במדבר רבות פ' י"ג) נתנאל בן צוער השיאם עצה זו, דכתיב בו הקריב את קרבנו. וגו'. לומר כי מעצת החכמה המצויה אצל שבטו מכל זולתו היה זה:

ובמדרש (שם פ' י"ב)

קח מאתם באותה שעה היה משה מתיירא ואומר שמא נסתלקה ממני רוח הקדש ושרתה על הנשיאים.
אמר לו הקב"ה, משה אלו להם הייתי אומר שיביאו לך הייתי אומר שתאמר להם. אלא קח מאתם. מאתם היה הדבר, הסכימה דעתם לדעת עליונה.

וכל זה אמרו חכמינו ז"ל לעורר לב האנשים לחשוב בהם מחשבות נכונות כפי הראוי לאנשים שלמים כאלה. ומזה באו הראשונים לתת להם טעם ורמז שכלי כמו שהביא רש"י ז"ל (במדבר שם) מיסודו של ר' משה הדרשן שאמר:

קערת כסף בגמטריא תתק"ל, כמנין שנותיו של אדם הראשון. שלשים ומאה משקלה על שם שהעמיד תולדות העולם בן ק"ל שנה. מזרק אחד כסף בגימטריא תק"כ ע"ש נח שהעמיד תולדות מבן ת"ק שנה שנגזרה גזרת המבול קודם תולדותיו עשרים שנה. שבעים שקל כנגד שבעים אומות. כף אחת כנגד התורה שנתנה מידו של הקב"ה. עשרה זהב כנגד עשרת הדברות. מלאה קטרת רמז לתרי"ג מצות קטרת בגימטריא תרי"ג בחלוף קוף בדלת בא"ת ב"ש. פר כנגד אברהם. איל כנגד יצחק. כבש כנגד יעקב. שער כנגד מכירת יוסף. בקר שנים כנגד משה ואהרן. אילים עתודים כבשים כנגד כהנים לויים וישראלים וכנגד תורה נביאים וכתובים. ומספר השלשה חמשיות כנגד חמשה חומשי תורה וחמשה דברות שבלוח הראשון וחמשה בלוח השני (ירושלמי שקלים פ"ו).

והנה כל אלו הם רמזים נכבדים שיערום בהם כפי עניינם בכללות תולדות העולם ופינות שבטיו ויתדותיו בכללות האומה הנבחרת.

ושוב מצאתי במדרש במדבר רבה (פ' י"ג) שהשתדלו חז"ל לתת טוב טעם ודעת בכל אלו הקרבנות בכל אחד מהנשיאים מתחלף מחברו, והאריכו בזה. ואחשוב שראו על ככה מפני שלא נשתמש הכתוב בהם בזיכרון האחד או השנים ולומר אחר כך ויעשו כן כל הנשיאים, כמורגל בעניינים כיוצא באלו. אלא שהזכירם בכל אחד בשווה כדי שתתבאר כוונת כל אחד בפני עצמה כמו שכן עשה במספרם להשוות חשיבותם. אמרו שם רבנן אמרין אף על פי שקרבן שווה הקריבו כולם על דברים גדולים הקריבו וכל אחד הקריב לפי דעתו.

התחיל נחשון והקריב על סדר המלוכה במה שהמליכו אביו על אחיו, והיה מסורת ביד חכמיהם וגדוליהם מיעקב אביהם, כל מה שעתיד לאירע לכל שבט עד ימות המשיח.

קרבנו קערת כסף אחת, הקערה והמזרק כנגד מלכי בית דוד שעתידין לעמוד ממנו שמלכו בכיפה בים וביבשה. קערת כסף כנגד הים שהקיף את העולם ודומה לקערה. שלשים ומאה משקלה לפי שכשהקוה הקב"ה ביום שלישי של יצירה לימים במקום אחד, קראם ימים. וימים בגימטריא מאה. בא שלמה והוסיף ים אחד שנאמר עליו (מ"א ז') וקו שלשים באמה יסוב אותו הרי שלשים ומאה. ומזרק כנגד היבשה. שניהם מלאים וגו'. כנגד המנחות שהביאו לשלמה ועתידין להביא למלך המשיח. בלולה בשמן כד"א (קהלת ז') טוב שם משמן טוב. כף אחת עשרה

זהב כנגד עשרה דורות מן פרץ ועד דוד (רות ד') שהיו מעשיהם נאים כריח הקטרת. פר איל וכבש כנגד אברהם יצחק ויעקב. ושעיר עזים וגו' כנגד יהודה. בקר שנים כנגד דוד ושלמה. אילים חמשה עתודים חמשה כבשים בני שנה חמשה כנגד ט"ו מלכים שהיו מן רחבעם עד צדקיהו מהם צדיקים גמורים מהם בינוניים מהם רשעים גמורים.

כיון שראה הקב"ה שהקריב על סדר האבות ושלשלת המלוכה התחיל מקלס את קרבנו ואמר זה קרבן נחשון בן עמינדב, וכזה וכזה דרשו על כל שבט ושבט בעניינים המיוחדים להם בדברים האלה או הדומים להם כדאיתא התם:

ואני הנה ראיתי וישמח לבי, לפי שלסיבה שקדמה נתעוררתי קודם לכן לבקש טעם נכון לאלו הקרבנות, והסכימה דעתי על עניין כולל ומשותף כפי הכוונה המיוחדת. ולדעתי לא נופל הוא מלהעלותו על ספר בכללם והרואה ידרוש וישפוט.

זה כי כאשר נגמרה מלאכת המשכן המיוחסת אל העולם בכללו כמו שביארנו בעניינו ונתייחד המקום ההוא לבית ועד ומכון שבתו של בורא עולם להורות על אמיתת מציאותו ושהוא ברא הכול בנדבת רצונו אחר שלא היה וכאשר אמר (שמות כ"ה) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם כמו שאמרנו שם ראו הנשיאים השלמים האלה אשר כן תיארם הכתוב לשם ולתהילה כנזכר לעשות קרבן נכבד יורמז בו ויורשם העולם הזה בכללו ותכלית כוונת הבורא יתעלה בו ובמציאותו ושהכול לא נברא אלא לכבודו ולעבוד עבודתו וזה מה שחויב כל בעל שכל להעלותו על לבו ולחשוב בו מחשבות נוספות יום יום לא יסורו ממנו והוא שידע וישוב אל לבו, שכל העולם כולו המונו ושאונו אינו כדאי לעצמיותו, ושהאדם בגאונו וזדונו להבל דמה, רק במה שיכווין מעשיו בעולמו לשמים להשלים את עצמו בהכין כל מעשיו ועבודותיו לעשות רצונו ולבקר בהיכלו ולהשתחוות לפני מזבחו, ומתמונת עצמו ובשרו עיניו יחזו תוכן יצירתו עפעפיו יבחנו עניין בריאתו אשר הפליא ה' לעשות עמו וירים את עצמו תרומה לה' בכל לבו ובכל נפשו ובכל מאודו וכל עצמותיו ראשי איבריו חושיו וכל כוחותיו קרבו וכרעיו, כולם יהללו יה' ולא ימצא להם תכלית זולתו עד כי מהעולם הגדול יתחיל הכרתו ושבחו ובקטון יסוים וישלים את חובו, כי ע"כ הייתה הכוונה האלוהית לשכון שכינתו בתכנו. כמ"ש (ויקרא כ"ו) והתהלכתי בתוכם והייתי לכם לאלוהים.

וזאת לבדה פעולת עבדי ה' ונחלתם. ולזה היה קרבנם מה שיעיד ויורה על כל זה ברמיזות קרובות והוראות נכונות יתר מאד מהרמיזות אשר לראשונים שזכרנו אמנם נשתתפו כולם ראשונה בהביא שש עגלות צב ושנים עשר בקר (במדבר ז') כמספרם להסיע על ידם את משכן ה' ממסע אל מסע להתמיד שכינתו ביניהם כמו שהעולם בכלל יתקיים ע"י מציאות ה"ב מזלות אשר באפודה אשר הם גם כן שש כנגד שש תמיד

מתהלכים סביב העולם, והרי הם בתוך העם הקדוש הוא כמזלות בתוך העולם ולמי ראוי להורות מה שמוטל על כל אחד מהאנשים לעשות לפי ההשקפה שאמרנו זולתם. והתחיל נחשון שהוא אצלם במדרגת מזל טלה שהוא ראש המזלות לפי הנחת חכמי התכונה לסבת שימוש בחודש האביב שהוא כמו התחלת החיים, עם היות שהמזל הוא מצד הנחתו במקום גלגלו אין לו סימן ראשיות מלזולתו, כי כולם ראשים כמוהו וכולם עולים זה אחרי זה אין מוקדם ומאוחר. והפלא מה שכתב בקרבנו של נחשון וקרבנו קערת כסף, מה שלא כתוב בשום אחד מהם והוא להורות על עטיפת אלו המזלות ושהמזל ההוא אינו הראש ע"ד האמת רק בהנחה כנזכר.

ובמדרש (שם)

א"ר ברכיה הכהן בר רבי, למה כתיב וקרבנו בנחשון, שאם בא להתגאות על אחיו ולומר אני מכובד מכם שאני הקרבתי תחילה, הם משיבים אותו ואומרים לו אתה הוא שהקרבתי אחרון, שכן כתיב וקרבנו. ע"כ.

ראה נפלאות מדבריהם המורים על עניינם ממש אצל המזלות. ועל דרך הפשט יבא עטף הוא"ו על מה שהקריב ראשונה בשיתוף הנשיאים כולם. אמנם היה קרבנו קערת כסף אחת, בחרו בכלי הזה להיותו בעיגולו וקערירותו דומה אל כדור העולם, כמו שנמצא ברמזים הראשונים לרמז אל כללות העולם השפל שהוא בתוך קערירות גלגל הלבנה. ועשו אותה מכסף, להורות על ספיריות הגלגל ומראה הלבנה הקבועות בו, כי כן ייחסו הטבעיים הכסף אליה ושאר המתכות לשאר הכוכבים, ושיערו שיהיה שלשים ומאה משקלה, שסימנם ק"ל לרמז אל קלות ענייני העולם הזה כי הוא וכל תועלותיו באשר המה קל הוא על פני מים וקל מהרה יאבד:

מזרק אחד כסף, אין ספק שהיה המזרק קטון מהקערה כמו שמוכיח ממשקלן ומסתמא זה בתוך זה המה מובאים כמנהג, לרמז אל האדם שהוא עולם קטון הנתון בתוך העולם הגדול וקראו מזרק על שהוזרק לתוכו כלשון חז"ל (סנהדרין ל"ח ב) כיון שהוזרקה בו נשמה. ואמר שהוא כסף, להורות על הכסף הראוי להימצא בו להשגת שלמותו כי ע"י כן תגיע הצלחתו כמו שכתבנו אצל אדני הכסף אשר במשכן וגם כי האדם הוא הנכסף לתכלית לכל הנמצאות השפלות הנבראות בשבילו:

שבעים שקל בשקל הקדש.

כד"א (תהלים צ') ימי שנותינו בהם שבעים שנה, כי הם בקירוב ימי חלדו. ועוד שסימן זה המספר הוא אות העין. והעין הוא כלי הכסף והחמדה אשר אחריהם ימשך האדם בימי הבלו. וגם כי כל משקלם קל מאד בהשקפת העין לפי עוצם התשוקה התמידית אשר תישאר תמיד בעינה, אף כי ירדו מהם מאד. כמו שנאמר (קהלת א') לא תשבע עין לראות

ונאמר (משלי כ"ז) שאול ואבדון לא תשבענה. ועיני האדם לא תשבענה. והוא גלגלא דעינא דאלכסנדר שכתבנו אצל ברכת יעקב שער כ"ד עד נאמן.

שניהם מלאים סולת וגו'.

כי שני העולמות האלו לא נבראו אלא שיהיו מלאים מסולת המציאות ומטובו הוא מה שנאמר בגדול (במדבר י"ד) וימלא כבוד ה' את כל הארץ (ישעיה ו') מלא כל הארץ כבודו ובקטן (שמות ל"א) ואמלא אותו רוח אלוהים וגו' (שם ל"ה) מלא אותם חכמת לב וגו' (דברים ל"ד) ויהושע בן נון מלא רוח חכמה ומזה העניין (שמות מ') וכבוד ה' מלא את המשכן כי משכן ה' הוא כעין שני העולמות האלו כאשר כתבנו במקומו שער מ"ח:

כף אחת עשרה זהב וגו'.

ירמוז אל מלא כף נחת רוח ממרום אשר נאצל על העולם הקטן הזה, והיא נשמתו הטהורה האצולה משפע ואצילות העשרה הנבדלים העליונים במעלה על כל שאר הנמצאים, כמו שהזהב הכי נכבד יותר מכל המחצבים. והרי שלשה כלים אלו זה בתוך זה, כמו שכן הנשמה בתוך האדם, ושניהם בתוך העולם הגדול והייתה מלאה קטורת כי מטבעה להיות מקטורת מר ולבונה מכל אבקת המעלות המידותיות והמושכלות וכמ"ש בשיר ידידות (שיר א') עד שהמלך במסבו נרדי נתן ריחו:

פר אחד בן בקר וגו'.

אחר שרמז אל כללות העולמות בסתם, נעתק לפרש חלקי העולם הקטן הזה וכוחותיו אשר מהם נבנה והוכלל כי הוא מה שיביא האדם לדעת תכלית מציאותו ויגיעהו אליו. והתחיל פר אחד בן בקר לרמוז אל הכוח השכלי כי הוא אחד מיוחד בגוף והיותר נכבד שבכל כוחות הגוף כמו שהפר הוא היותר נכבד מכל הבעלי חיים הנקרבים. ואמר בן בקר כלומר בן דעת כי מלאכתו ושלמותו לבקר בין טוב לרע ובין אמת לשקר כמו שיבוא. ואמר איל אחד על הכוח המתעורר במעשים בכלל. כבש אחד על הכוח החיוני בכללו: ולפי שבתחילת האדם לא יראה בו תשוקה אחרת זולת מה שתמשך אל הנפש הנזנה במאכל ובמשתה לבד. אמנם אחרי כן יתעורר אל עניינים אחרים מתאוות הנפש החיונית. לזה דמה העניין האחד אל הכבש בן שנתו והשני אל האיל. שהוא גדול וחזק ממנו:

ושעיר עזים אחד לחטאת

זה שטן זה יצר הרע, והוא הכוח הגובר באדם לכל עוון ולכל חטאת ואע"פ שהוא בכלל הנפש החיונית עצם מעצמיה ובשר מבשרה, עם כל זה לרוב הראותו בפעולותיו והתגברו

בהם ראוי למנותו בפני עצמו. ואחר שזכר אלו החלקים דרך כלל נעתק עוד לחלק אותם אל חלקים אחרים דרך שמושם בפעולותיהם ואמר.

ולזבח השלמים בקר שנים

אמר כי לשלמות פעולותם צריך שיראו בהם כל אלו העניינים הנבדלים וזה שהשכל אם שהוא אחד במציאות כמו שאמר פר אחד בן בקר כבר יתחלקו פעולותיו אל בקר שנים והוא העיוני והמעשי כי בשניהם יבקר וידע להבחין בין אמת ושקר ובין טוב לרע כמו שאמרנו. אמנם בשיושלם ביד זה הביקור כשהיו מתוקנים אצלו ומוכנים לעבוד עבודתו אילים חמשה והם הכוחות הנפשיות הידועות בשם: **המשותף**. **המדמה**. **השומר**. **הזוכר**. **המחשב**. כי על ידי חמשתן משיג השכל השגותיו כמו שנתבאר בטבעיות, וקראם אלים שהם כוחות מחוברות ומתלוות אל הכוח המתעורר הכוללי, אשר קראו למעלה איל אחד. ואמר עתודים חמשה על הכרחיות צרכו אל החמשה חושים המפורסמים אשר הם: **הראות והשמע**. **והריח והטעם**. **והמשוש**. כי המה או רובם משוטטות שלא ברשות ולכל אשר יפנו ירשיעו כעתודים אלו הקופצים בראש והם עושים מלאכת השעיר שזכר אלא שנעשו עתודים:

כבשים בני שנה חמשה

הם החמשה כוחות הראשיות אשר לנפש הזנה המשמשות ראשונה כנזכר והם: **המושך**. **והמחזיק**. **המעכל**. **והדוחה**. **והמוליד** בדומה. כי הם פעולות **תמימות** לא ירעו ולא ישחיתו ולא ישנו את פעולתם אם לא שיוכרחו מסיבה חיצונית ולזה נדמו אל הכבשים כי הסכמת הכוחות האלו כולם, אם אל בריאות הגוף ואם אל עבודת הנפש ושלמות פעולותיה כולם היא הכרחית בלי ספק, ובהסכמתם והצמדם יחד אל השלמות יושלם תכלית החבור והצלחתו. ולזה אחר שהשלים כלל מה שרצהו בכוננת זה הקרבן המעולה אמר:

זה קרבן נחשון בן עמינדב.

לומר כי עיקר זה הקרבן הוא הקרבת עצמו ובשרו אל האלוהים כי הוא אשר בראו בדמות העולם בכללו והדעת אותו ועבודתו הוא חלקו מכל עמלו באשר נתנו לו כמה עבדים ובני בית רצים לפניו למלאת את ידו. ולכן ראוי שיתאחד האדם עם בוראו ולעבדו שכסם אחד ואפילו נוטלין את נפשו ומנתחין איבריו וכ"ש בכל ממונו.

וזאת הייתה כוונת כל אחד ואחד מאלו הנשיאים ואשר הסכימו עליה בעצה הגונה וקרובה אל השכל ומחויבת שתהיה על זה האופן אם ברמז ואם בזכר ואם בבירור הגמור: והנה כמו שבהיות הכוונות מתחלפות כמו שאמרנו ממדרשי חז"ל לא ייפול ההכפל בהשוואתם כן בהיות הכוונה אחת כשחויב כל אחד מהאנשים להתייחד בה ראוי לכפלה להודיע

שבחם שלא שנו מלבד מה שישמור בזה הכבוד הראוי ביום חנוכתם כפי מה שיורה עליו וא"ו וקרבנו כמו שאמרנו. ובזה הותר מה שהוקשה לקצת על אלו הפרשיות אשר זכרו **הנרבוני** בפ"ג ח"ג מהביאור למורה, כמו שכתבנו בפרשת אליעזר שער כ"ב.

ואתה תחזה כי הכוונות האלו הנפלאות באלו הקרבנות ודומיהם בכל הפעולות הן גופם של מזונות הנפש השלמה ופרפראותיה אשר בהם תחיה והיא היא הסעודה האלוהית אשר הוא ית' מיסב בראש והאבות וכל הצדיקים יושבין לרגליו כמו שכתבנו בפרשת המן, והוא יתעלה מקבל נחת רוח ממנה, כמו שכתוב בכל מקום (ויקרא א') לרצונו לפני ה' (ישעיה נ"ו) עולותיהם וזבחיהם לרצון על מזבחי. ועל ידה יתחזק ויתרבה שפע האצילות העליון על בעלי הסעודה הראשונה, ובה תדבק השכינה אל התחתונים. כמו שהיה העניין בחנוכת המשכן והמזבח על ידי אלו הנשיאים אמר הכתוב (במדבר ז') זאת חנוכת המזבח ביום המשח אותו מאת נשיאי ישראל קערות כסף וגו'. וסיים (שם) זאת חנוכת המזבח אחרי המשח אותו. וסמיך ליה (שם) ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפורת אשר על ארון העדות מבין שני הכרובים וידבר אליו. ירצה שהועילה מחשבת חנוכתם לזה מאד, כי לא כאשר יראה האדם יראה ה' כי האדם יראה לעיניו בעלי חיים נשחטים ונקרבים, והמזבח מעלה עשנם, וה' יראה ללבב טוב כוונתם ויושר מחשבתם ושלמות עבודתם וה' יהיה עם הטוב ואת אשר יבחר בו יקריב אליו:

ובמדרש פרשת צו (ויקרא רבו' פ' ח')

רבי נחמיה אומר חביב קרבן נשיאים לפני ה' כשירה שאמרוה על הים. בשירה כתיב (שמות ט"ו) זה אלי ואנוהו ובכאן כתיב (במדבר ז') זה קרבן וגו'. רבי נחמיה אמר כשני לוחות הברית דכתיב (שמות ל"ב) מזה ומזה הם כתובים. ורבנן אמרי כשנים עשר שבטים זה בגמטריא י"ב.

ובהשקפת זו יובן מה שאז"ל (במדבר רבו' פ' ט"ו) למה נסמכה פרשת מנורה לחנכת המזבח לפי שראה אהרן וכו'. כי יחס נפלא יש בין שני העניינים כמו שביארתי יפה במעשה המנורה שער מ"ט:

[טעם הקרבנות שבתורה]

ועתה אחרי הודיע אלוהים אותנו את כל זאת אני אומר שזה הוא טעם כל הקרבנות שבאו על ידי האבות הקדושים והמלכים החסידים שהקריבו מהם לרוב, כי כרובם כן יתחזק זכות מחשבתם וימשך זה התכלית הנפלא ביותר. וזהו טעם כל הקרבנות אשר באו בתורה בזולת כפרת עוון אשר חטא כאלה מזבחי שלמים נדרים ונדבות ועולות ראה

וכיוצא, כי כולם הם לכוונת שיכווין המקריב להקריב את עצמו לפני ה', והראות ממעשיהם אלו. כי כל אלו הבעלי חיים שהם במדרגת הנושא אל הכוח הדברי המיוחד באדם, ראוי להקריבם אל האלוהים ולהתיישר לפניו בכל מיני עבודות, עד שיישאר השכל זך ונקי והנפש שלמה מכל סיג וחלאה קרובה אליו יתברך בכל מחשבותיה ופעולותיה.

ועל זה אחז"ל שמיכאל שר הפנים מקריב נשמותיהן של צדיקים לפני הקב"ה במזבח של מעלה. וכבר יורה על זה ענין קרבנות המילואים אשר נצטוו אהרן ובניו לחנכם ולהכניסם לעבודת הקדש, באמרו (ויקרא ט'):

קח לך עגל בן בקר לחטאת ואיל לעולה תמימים והקרב לפני ה', ואל בני ישראל תדבר לאמור קחו שעיר עזים לחטאת וגו', ושור ואיל לשלמים לזבוח לפני ה' וגו' כי היום ה' נראה אליכם.

והכוונה, כי במה שיכלול היחיד או הצבור משתי הכוונות שזכרנו אם למרק עונותינו על ידי החרטה והתשובה השלמה הבאה על ידי קצת הקרבנות כמו שהקדמנו, וכמו שיבוא ביאורו במקומו, ובמה שיקריב עצמו כאשר הוא טהור זך ונקי לפניו בכל כוחותיו כאשר יביאו את המנחה בכלי טהור. כי הם שני עניינים אשר מציאותם הכרחי להעמדת החיים, רצוני ההשתדלות בדחיית המזיק, על כל דבר פשע אשר יולד בנפש החוטא להרסה ולהשחיתה, ובהתקרב אל המועיל בקרבתה אל האלוהים ולדבקה בו. כי הנה עם זה יוסרו המסכים המבדילים, ויוקרבו הרחוקים ויתדבקו העליונים עם התחתונים ויראה עליהם כבוד ה' בשפע הנבואה ומראות עליונות המושגות לקרובים אליו. ואפשר הוא שקצת יקריבו את קרבנם ולא ישיגו השגה זאת, לפי חולשות כוונותיהם באלו העניינים או שישתתפו מחשבה אחרת המועלת בקדשים, ובלא דעת נפש לא טוב. וכמו שאמר החכם (קהלת ד') וקרוב לשמוע מתת הכסילים זבח.

הלא תראה שאמר מנוח למלאך (שופטים י"ג) נעצרה נא אותך ונעשה לפניך גדי עזים. וזה כי הוא שיתף בו שני עניינים יחד, באומרו **נעצרה נא אותך** כאשר יזמין איש את רעהו לסעודה. והשני **ונעשה לפניך גדי עזים** כענין קרבן אלוהות. ושתי הכוונות בלתי הגונות בו, ולזה השיבו (שם) אם תעצרני כאשר יובן מהמאמר הראשון, לא אוכל בלחמיך. כי לא מנהג אדם לי. ואם תעשה עולה כמו שיובן מהמאמר השני, לה' תעלנה ולא לזולתו, כמו שאמר (שמות כ"ב) זובח לאלוהים יחרם בלתי לה' לבדו. הוא ולא מלאך הוא ולא שרף חלילה.

ראה כי בשירת האזינו כשהזכיר דברי האויבים ואמר אי אלוהימו צור חסיו בו אשר חלב זבחימו יאכלו ישתו יין נסיכם הייתה התשובה ראו עתה כי אני אני הוא ואין אלוהים עמדי מחצתי ואני ארפא וגו'. לומר כי הקרבנות היו מכוונים לשמו הגדול לא לזולתו מהשמות:

ובמדרש הנעלם (פ' בראשית)

ההוא גברא דאקדיש בריה, ואמר האי ברי דאתיליד לי להוי מקודש לאלוהים שמע רבי חייא ושמתייה אמר ליה ומה על דאקדשית בני לקודשא בריך הוא להוי ההוא גברא בשמתא אמר ליה לאו על כך עבדית אלא על דאקדשתייה לשם הנקרא אלוהים והתורה אמרה זובח לאלוהים יחרם א"ל והיאך הוה לי למימר א"ל האי ברא להוי מקודש לה' ולא לשם אחר ומנא לן מהכא (ש"א א') ונתתיו לה' כל ימי חייו ולא אמרה לאלוהים וכ"ש שיקדיש לפני המלאך.

וקשה עוד מזה, שהכתוב העיד (שופטים י"ג) כי לא ידע מנוח כי מלאך ה' הוא, ועם כל זה כיוון לעבוד אותו בתורת קרבן, כי עם הארץ היה ונפל בשיבושו של נבוכדנצר שנאמר עליו (דניאל ב') ונפל על אנפוהי ולדניאל סגיד ומנחה וניחוחין אמר לנסכה ליה. והנה במה שהוכיחו על דבריו הישירו אל הדרך הנכונה עד שאמר (שופטים יג) וייקח מנוח את גדי העזים ואת המנחה ויעל על הצור לה' ומפליא לעשות ומנוח ואשתו רואים. והוא מה שנאמר בסמוך ויהי כעלות הלהב מעל המזבח השמימה ומנוח ואשתו רואים ויפלו על פניהם ארצה. אמר כי בעלות להב, כוונתו מעל המזבח משולל מיתר הכוונות הפוסלות בה, הכירו והשיגו את מלאך ה' עולה מה שלא ידעו כן ראשונה.

וכן העניין מתברר ממעשה גדעון שנאמר בו (שם ו'):

וישלח מלאך ה' את קצה המשענת אשר בידו ויגע בבשר ובמצות ותעל האש מן הצור ותאכל את הבשר ואת המצות ומלאך ה' הלך מעיניו, וירא גדעון כי מלאך ה' הוא.

ומתחלה חשב שהיה נביא מכוהני ה', כי על כן אמר לו (שם) ועשית לי אות שאתה מדבר עמי, אל נא תמוש מזה עד בואי אליך והוצאתי את מנחתי והנחתי לפניך, ויאמר אנכי אשב עד שובך. שאל ממנו כי על ידי מנחתו זאת שיניחה לפניו, והוא יקריבה בעדו לה', כי איש אלוהים קדוש הוא יראו אליו עניינים אלוהיים יהיו לו אות ומופת על מה שמדבר עמו בשם ה'. ולסוף ראה והשיג כי מלאך הוא, והיא מראה נפלאה מאד. כמו שאמר אהה ה' אלוהים כי על כן ראיתי מלאך ה' פנים אל פנים. ויאמר ה' אליו שלום לך אל תירא וגו'. והעניין ההוא הוא האות שנראה אליו על אמיתת העניין ולא זולת. והנה הדבר כמבואר ומסכים מאד אל הדעת.

והנה עם זה המצווה הזאת מהקרבנות לא נפלאה היא מהדעת ולא רחוקה היא מהתועלת אשר בשני המינים מהם, כל אחד לפי עניינו. כי בשניהם בחר ה' ויש בהם נחת רוח לפניו לפיוס ולרצון על המקריב, הן שיהיה חוטא או לא, ושניהם אין הכוונה אליהם בעצם וראשונה, כי אם אל העניינים האלוהיים הנמשכים מהם מעבודת האל יתעלה והגדלת כבודו. אלא שהמין האחד הוא בלתי נרצה יותר, לפי שבא על חטאים, וטוב הוא

שלא יחטא משיחטא ויביא קרבן כמו שאמרנו. גם התועלת השני היה יותר טוב אם ימצא זולתם, כי על זה אמר ירמיהו:

כי לא דברתי את אבותיכם ולא ציוויתים ביום הוציאי אותם מארץ מצרים על דברי עולה זבח כי אם את הדבר הזה ציוויתי אותם לאמור שמעו בקולי והייתי לכם לאלוהים ואתם תהיו לי לעם והלכתם בכל הדרך אשר אצווה אתכם למען ייטב לכם.

והיה זה בשעה שקבלו את התורה שאמר להם (שמות י"ט):

ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ ואתם תהיו לי ממלכת כוהנים וגו'.

יאמר שלא הייתה לו אז בהם כוונה שיעבדוהו בעולות וזבחים, כי בשמיעה ובשמירה אשר ציוה אותם יחשבו לו כוהנים קדושים מקריבים קרבנות תמיד לפניו מבלי שיקריבום. וזאת כוונת כל הכתובים המורים על זה, כי באמת עשה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח (משלי כ"א) כמו שאמרנו ומי לא ידע.

אמנם אלו ואלו, כשלא נמשכה הכוונה הפנימית אל המעשים החיצוניים, הם מאוסים לפניו יתב', כמו שבא בכל מקום בנביאים. וחותרם הנביאים אמר על זה (מלאכי א') מי גם בכם ויסגר דלתים ולא תאירו מזבחי חנם אין לי חפץ בכם אמר ה' צבאות ומנחה לא ארצה מידכם. הנה ביאר כי כשלא נמשכו מקרבנותיהם התועלות המכוונים מהם, שכבר תהיה הארת המזבח להם חנם, שהרי אין החפץ בהם מצד עצמם. ואם תאמרו שכבר יהיה פרסומם לתהילה וכבוד, למה זה לי מידכם, כי ממזרח שמש ועד מבואו גדול שמי בגויים ובכל מקום מוקטר מוגש לשמי וגו'. וזה שכיון שאני ניכר ומפורסם בעוצם פעולותי המפורסמות ממזרח שמש ועד מבואו, למה לי רוב זבחיכם להראות ולפרסם כבודי, הרי בכל מקום מוקטר מוגש לשמי במה שגדול שמי בגויים, ואין לך הגשת קרבן וקטורת גדולה מזה. ולא עוד אלא שהגדולה היא הוא מנחה טהורה, לא כמו שאתם מקריבים לחם מגואל.

אמנם כשתכוונו אל הטוב והישר בהם, אז יהיו לחפץ ורצון כמה שאמר (ישעי' נ"ו) והביאותים אל הר קדשי ושמתים בבית תפלתי עולותיהם וזבחייהם לרצון על מזבחי וגו'.

[תהלים נ' משקף שני סוגי קרבן: על חטא ונדבה מרצון]

וכל זה העניין הנכבד זכרו המשורר במזמור (תהלים נ')::

- א מְזֹמֵר לְאֶסְפָּף אֵל אֱלֹהִים ה' דָּבַר וַיִּקְרָא אֶרֶץ מִמְזֶרֶח-שָׁמֶשׁ עַד-מְבֹאוֹ :
- ב מִצִּיּוֹן מְכַלְל־יְפֵי אֱלֹהִים הוֹפִיעַ :
- ג יָבֵא אֱלֹהֵינוּ וְאֵל-יְחֻרֵשׁ אֵשׁ לְפָנָיו תֹּאכַל וְסִבִּיבָיו נִשְׁעָרָה מֵאֵד :
- ד יִקְרָא אֶל-הַשָּׁמַיִם מֵעַל וְאֶל-הָאָרֶץ לְדִין עִמּוֹ :
- ה אֶסְפּוּ-לִי חֲסִידֵי כְרִתֵי בְרִיתִי עָלֵי-זָבַח :

ו ויגידו שמים צדקו כי-אלהים שופט הוא סלה :
 ז שמעה עמי ואדברה ישראל ואעידה בך אלהים אלהיך אנכי :
 ח לא על-זבחך אוכיחך ועולתיך לנגדי תמיד :
 ט לא-אקח מביתך פר ממכללתיך עתודים :
 י כי-לי כל-חיתו-יער בהמות בהרי-אלף :
 יא ידעתי כל-עוף הרים וזי שדי עמדי :
 יב אם-ארעב לא-אמר לך כי לי תבל ומלאה :
 יג האוכל בשר אבירים ודם עתודים אשתה :
 יד זבח לאלהים תודה ושלם לעליון נדריך :
 טו וקראני ביום צרה אחלצך ותכבדני :
 טז ולרשע אמר אלהים מה-לך לספר חקי ותשא בריתי עלי-פיד :
 יז ואתה שנאת מוסר ותשליך דברי אחרך :
 יח אם-ראית נגב ותרץ עמו ועם מנאפים חלקך :
 יט פיד שלחת ברעה ולשונוך תצמיד מרמה :
 כ תשב באיחך תדבר בבן-אמך תתן-דפי :
 כא אלה עשית והחרשתי דמית היות אהיה כמוך אוכיחך ואערכה לעיניך :
 כב בינו-נא זאת שכחי אלוה פן-אטרף ואין מציל :
 כג זבח תודה יכבדנני ושם דרך ארצנו בישע אלהים :

אל אלוהים ה' דבר ויקרא ארץ וגו'. אחר שתיארו יתעלה בתוארים אשר בהם ברא העולם ויש לו ממשלה עליונה על הנהגתו. ואחר שזכר מה שהופיע מציון מכלל יופי על ענין אלו העבודות שם אל עם ה' אלה אשר נגלה עליהם במעמד הנכבד והנורא אשר ירד עליו ה' באש אשר בו קרא אל השמים ממעל ואל הארץ מתחת והעמידן יחד וכמו שאמרו (ש"ר פ' י"ב) שבמעמד ההוא ירדו עליונים למטה ועלו תחתונים למעלה וכל זה לתת להם משפטים ישרים ותורות אמת אשר מכללם הם מצות הקרבנות, אשר עליהם אמר (תהלי' שם) אספו לי חסידי כורתי בריתי עלי זבח, רצה להורות יושר הדעת ותוכן הכוונה בהם ואמר (שם) ויגידו שמים צדקו כי אלוהים שופט הוא סלה. אמר כי השמים והארץ יגידו צדקו בכל משפטיו וכי הוא ראוי להודות לו יתברך משפט הבכורה בענייני ההנהגה והסודר הכוללי מבלי שיפול בה שום חלוף ושינוי בעולם. ועל זה העניין המיוחד אמר (שם) שמעה עמי ואדברה ישראל ואעידה בך אלוהים אלוהיך אנכי לא על זבחיך אוכיחך וגו'. ירצה עם שאנכי אלוהים מצד עצמי ואלוהיך מצד מה שהקניתיך בכוחי הגדול ומבית עבדים פדיתך, כמ"ש בדבור הראשון (שמות כ') אנכי ה' אלוהיך אשר הוצאתיך וגו' לא מפני זה על זבחיך אוכיחך מפני צרכי אליהם, ולא מצד שעולותיך הם לנגדי למלאות חסרוני בהם, רק מפני התועלות הגדולות המגיעים אליך. ובמעט התבוננות תוכל להגיע לאמיתת זה כשתשכיל בו לפי מנהג האנשים. וזה שכבר ימנע האדם מלקבל מתנה מחברו אם הדבר ההוא אשר ייתן לו ימצא בהפקר, וכל שכן שלא יקח ממנו שלא מדעתו וכמו שאמרו (גיטין ל"ז ב) חזקה לא שביק איניש היתירא ואכיל איסורא. וכל שכן אם אותו שבהפקר הוא יותר טוב ממה שהוא ביד אותו הזולת, ואין צריך לומר אם אותו הזולת הוא במדרגה פחותה אצלו, שהוא ביזיון לו לקבל מתנה ממנו, כמו שאמר ראש הנדיבים

(בראשית י"ד) ולא תאמר אני העשרתי את אברם. קל וחומר וכן בנו אם אותו הדבר אשר יקבל לא יאות לו ולא יצטרך אליו כלל, כתבן למאכל האדם.

והנה לכל אלו הבחינות אמר (תהלים שם) **לא אקח מביתך פר ממכלאותיך עתודים כי לי כל חיתו וגו' ידעתי כל עוף הרים וגו' אם ארעב וגו' האוכל בשר אבירים וגו'**. ירצה למה אקח הפר אשר בביתך והעתודים אשר במכלאותיך, כי אחר שהם ברשותך הם קנויים לך, אחרי שלי **כל חיתו יער בהמות בהררי אלף** ואם ארצה אזכה מההפקר, ויהיה לך אשר לך בבית ובשדה. ולא עוד אלא שאותו שבהפקר יפה משלך **כי ידעתי כל עוף הרים וגו' ויתרון בשר העופות על בשר הפרים והעתודים הוא ידוע. וזיז שדי** אמר רבי סימון (ויקרא רבות ס"פ כ"ב) הוא עוף גדול, ולמה נקרא שמו זיז שיש בו מכל מיני טעמים מזה ומזה. ואם לא אמנע מהסיבות האלה החזקות הנה לכבוד לא יהיה לי לקחת דבר מיד איש כמוך **כי אם ארעב לא אומר לך כי לי תבל ומלואה**. ירצה לו הונח שיכריחיני הצורך לא אומר לך ולאשר כמותך, כי לי תבל ומלואה, ואקח מאשר לי. כ"ש שצורך כזה הוא נמנע אצלי, **כי האוכל בשר אבירים ודם עתודים אשתה** כבהמות הטורפות.

אמנם הכוונה באלו העבודות היא כדי שיגיע לך תועלת נפלא בהגעת שלמותך מהשני פנים שזכרנו למעלה. והנה על שניהם אמר **זבח לאלוהים תודה ושלם לעליון נדרך**. על המין מהקרבנות הבאות על כל דבר פשע אמר זבח לאלוהים תודה, כי הכוונה בו שהזבח יביאה לידי חרטה וידידי כמו שחויב להתוודות על ראש קרבנו. ועל המין השני אמר ושלם לעליון נדריך, כי הוא אשר נדב ונדר מעצמו והוא מושבע ועומד עליהם מיום היותו. ומהידוע כי המין הזה כולו או רובו בא בנדר או בנדבה, לא מפאת החיוב התורי. וסמך התועלות המגיעות משני אלו המינים ואמר **וקראני ביום צרה אחלצך ותכבדני**.

אמר כי תועלת המין הראשון שימצא אליו כשיקרא ביום צרה כמנהג החטאים שישובו מתוך צרותיהם וממצוקותיהם יוציאם. אמנם התועלת המגיע מהמין השני הוא שאחלצך באופן שלא יגע לך שום רע. וכמו שאמר (איוב ה') בשש צרות יצילך ובשבע לא יגע בך רע, ואתה תכבדני בכל מעשיך במה שאומרים שאתה וכל חבריך אתך מטע ה' להתפאר, וכמו שאמר (ישעיה מ"ג) כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו.

והנכון שיהיה כל הנאמר בזה הפסוק מכוון אל המין הראשון, לומר שכבר יגיע זה התועלת הנפלא לחוטא השב בתשובה שלמה ומודה על חטאו כהוגן. אמנם למביא הקרבן כרשע וכסכל כטובל ושרץ בידו, אמר (תהלי' שם) **ולרשע אמר אלוהים מה לך לספר חקי ותישא בריתי עלי פיך** והוא מה שנאמר עליו ותישא בריתי וגו' **ואתה שנאת מוסר וגו' וזה כי תכלית הקרבן אשר מזה המין הוא לשבר את לב האבן, דכתיב זבחי אלוהים רוח נשברה וגו'**. להכירו לשמוע לשמור ולעשות את כל דברי התורה כמו שנאמר (ש"א ט"ו) הנה שמוע מזבח טוב להקשיב מחלב אילים, לומר כי השמוע וההקשב הוא הטוב הנרצה והמכוון מהזבח ומחלב האילים הנקרבים כמו שכתבנו בשער מ"ב.

והנה אתה שנאת מוסר ותשלך דברי אחריו. אם ראית גנב ותרץ עמו מרוב חפצך בעבירה, אף על פי שלא ראית הגניבה. וכן עם מנאפים חלקך מרוב תשוקתך באיסור. וכן פיר שלחת ברעה תחת טובה ולשונך תצמיד עוד מרמה על מה ששמעת ותשב באחיו אשר הוא עצמך ובשרך תדבר. ואם הוא בן אמך לבד כבר תתיר לשונך לשום בו דופי מצד אבותיו ולא תחוש לאחותך אחר שאינכם משותפים באבות אלה עשית והחרשתי וסבלתי ולזה דמית היות אהיה כמוך וכאחד החנפים המוכיחים הרשעים לפנים ואחר משתווים אליהם במידותיהם והוא אומר אוכיחך ואערכה לעיניך. בינו נא זאת שוכחי אלוה במעשיהם ובתכליות קרבנותיהם פן אטרוף ואין מציל כנגד מה שהחרשתי עד הנה. ותדעו כי זובח תודה על הדרך הנזכר הוא יכבדני כמו שאמרתי למעלה זבח לאלוהים תודה וגו' וקראני ביום צרה אחלצך ותכבדני כי כבוד הוא לאל ית' כאשר החוטא ישוב ויתפלל אליו ויצילהו מצרתו כי הכול יודעין כי מעשיו ירחיקוהו ומעשיו יקריבוהו והכול בא במשפט ישר והשגחה שלמה מאתו יתב' וזה הוא העניין האחד מהקרבת.

אמנם על העניין השני המעולה ממנו אמר, ושם דרך אראנו בישע אלוהים. ירצה אמנם השם דרך השפע האלוהי היורד על פי זכות הכוונה וטוהר המחשבות אשר בקרבנות ההם המקריבים עצמם ונפשם לשמים בלי עוון אשר חטא, כעניין הנשיאים אשר זכרנו, וכל חבריהם הוא אשר אראנו בישע אלוהים, כמ"ש המשורר (תהלי' צ') אורך ימים אשביעהו ואראהו בישועתי, ישועת עצמו יתעלה ממש, כמ"ש (שם צ"ח) הודיעה' ישועתו וגו'. כי השלמים אשר כאלו מוסיפין כוח בגבורה של מעלה להושיע לו ית' ימינו וזרוע קדשו, כמו שכתבנו בשער הקודם עיין עליו:

והנה שני העניינים האלו בדמותם וצלמם זכרום חז"ל במאמר שזכרנו: ראשונה באומרם משל לשני מגיסין, ועשה לו הראשון תבשיל ואכלו וערב לו. השני עשה לו תבשיל אכלו וערב לו ואין אנו יודעין וכו'. ושני התבשילין האלו הם שני מיני הקרבנות, כי שניהם ערבים עליו, כל אחד לפי עינו. אמנם השני ערב יותר. והנה קרבן נח הוא מבואר שהיה בא לפיוס ולכפרה בעדו ובעד ביתו, כי גמל ה' לחייבים טובות להשתיל מהם העולם. ואם אינם כדאי מצד זכותם, כמו שאמר לו (בראשית ז') כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה. ואמרו ז"ל (ב"ר פ' כ"ט) ונח מצא חן בעיני ה', נח מצא אבל הקב"ה לא מצא. ועוד אמרו (ב"ר פ' ל"א) ולא מהמהם ולא נה בהם (יחזקאל ז') אפי' נח שהיה בהם לא היה כדאי ועם כל זה נתרצה אליו ולתשובתו, וירח ה' את ריח הניחוח ויאמר לא אוסיף עוד לקלל וגו' (בראשית ח'). כי יצר לב האדם רע מנעוריו, ולא אוסיף עוד להכות את כל חי כאשר עשיתי, כי מעתה הם ראויים לכפרה כמו שכתבנו שם.

אמנם ישראל נצטוו על התמידין כמו שאמר (במדבר כ"ח) תשמרו להקריב לי במועדו והיה עיקר כוונתם על העניין השני המעולה, והוא להקריב עצמם ונפשם לשמים בשלשה

מינים הנקרבים שם, רצוני הבעל חיים, שהיא עצם הקרבן, ומנחתו ונסכו, להורות על חלקי האדם דוגמת כוונת הנשיאים, כמו שכתבנו בפרשת מצוותן שער נ"ב ולזה חויב שיערב לו יותר.

[קרבנות חובה – הקרבת עצמו ונפשו לשמים]

וצויה לעשות כיוצא בהם כמו שאמר (ויקרא ו') זאת תורה העולה, כי זה ערב לו כי הוא המעולה שבקרבנות זה המין. וכמו שאמר (ויקרא רבו' פ' ז') העולה על הלב והוא הקרבן הראשון והחשוב בסדר הקרבנות כמו שיבוא. והוא שאמרו שנאמר עליו וערבה לה' מנחת יהודה וירושלם כימי עולם. ואמרו מאי כימי עולם, כימי שלמה, כי הוא אשר הקריב אלף עולות מזה המין וערבו לו יותר.

אמנם לפי שראו שהיה עניין נאה, שיזכרו ב' מיני הקרבנות בזה הכתוב, אמרו ד"א כימי עולם - אלו ימי נח, כמו שאמר כי מי נח זאת לי. וכשנים קדמוניות - כימי הבל וכו'. כי שניהם בכלל וערבה לה'. אמנם של ימי הבל ביותר, כמו שביארו הטעם, שלא היה שם עוון וצד עבודה זרה בעולם, רק שכוונתו הייתה להקריב עצמו לשמים, כמו שנאמר בפירוש (בראשית ד') וישע ה' אל הבל ואל מנחתו ואל קין ואל מנחתו לא שעה.

והנה נתבאר זה המאמר יפה בהסכמת כוונתנו, והוא מה שראוי שיאמר בזה הדרוש דרך כלל במה שכונן מאלו הקרבנות בעצם וראשונה, רצוני בבחינת בעל הקרבן עם אלוהיו בכל אחד משני המינים כאשר זכרנו בתחילה. אמנם מה שנמשך מזה שתהיה אליו הכוונה במקרה ובשנייה, הוא שימצא שם מאלו הקרבנות טרף בביתו לאנשי קודש משרתי המזבח, המחויבים להימצא שם להיותם אמצעיים בין ה' ובין העם, כי אי אפשר זולת זה.

והנה השחתת הב"ח שם הוא הויה ומציאות שלם, אחר שהכוונה להביא התועלות ההנה הנפלאות וברוך הוא וברוך שמו שהכול ברא לכבודו.

[פרשות הקרבנות מתפרשות לפי העקרון שהוסבר]

והנה העניינים האלו על זה האופן נמצאים מסודרים בזה אחר זה באלו השתי פרשיות הסמוכות המדברות באלו הקרבנות, כשנעבור עליהם דרך כלל כמו שאזכרם בדרך קצרה.

התחיל ואמר אדם כי יקריב מכם קרבן לה', הנה התחיל מהמין היותר משובח ואשר ערב לו יותר, והוא אשר יקריבהו האדם לפי דעתו ורצונו, כמו שאמר יקריב אותו לרצונו לפני ה' כי הוא אינו מהקרבנות אשר יתחייב עליו לכל עוון ולכל חטאת. אמנם עקר זה הקרבן הוא מה שיקריב אדם עצמו לה' וקרא דיקא: **מכם קרבן לה'**, ולא אמר אדם מכם כי יקריב וגו'.

ואמר שאף שיהיה הקרבן מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן, הכוונה תהיה שתקריבו את קרבנכם הנזכר, כלומר הקרבת עצמכם. ויתכן שירצה עקר הקרבן המכוון לה' הוא שיהיה מכם, כמו שאמרנו, ובלי הקרבת שום ב"ח. אמנם מפאת עצמכם ומהצד שאתם צריכים שני מיני הלימוד שקדמו, מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן תקריבו את קרבנכם.

ואחר שזכר זה העניין בשם קרבן שהוא הסוג לכל הקרבנות פירש המינים אשר תחתיו והתחיל ביותר מעולה אשר מהמין המשובח, ואמר אם עולה קרבנו וגו' כי היא העולה על כלן כמו שאמרנו. ונתן סדרה ומעשה מלאכתה בשלשה חילוקים. האחד לכשתהיה העולה מן הבקר. והשני לכשתהיה מן הצאן. והשלישי לכשתהיה מן העוף כאשר תשיג יד המקריב. ואחר סדר המנחה הנקרבת עם העולה גם כן, בין שתהיה מאפה תנור או מחבת או מרחשת. ואגב הזכיר מנחת בכורים.

ואחרי זה סדר עניין שני מזה המין עצמו מהקרבנות היותר ערבים, ואמר **ואם זבח שלמים קרבנו** ונתן הסדר בו בין שיהיה מן הבקר או מן הצאן, רצוני מן הכבשים, או מן העזים, כל אחד לפי ענינו.

ואחר שזכר אלו הקרבנות אשר מזה המין זכר הקרבנות אשר מהמין הבא על חטאים שהם חייבין עליהם קרבן ואמר **נפש כי תחטא בשגגה מכל מצות ה' אשר לא תעשינה ועשה מאחת מהנה**. ובגדול החל, ואמר אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם והקריב על חטאתו אשר חטא פר בן בקר תמים וגו' וזכר סדר עבודתו.

וסמך אליו **ואם כל עדת בני ישראל ישגו** וגומר, כי כעם ככהן הם שווים בפר בן בקר לחטאת וביתר העבודות.

ואחר זכר קרבן הנשיא והוא שעיר עזים.

ואחר קרבן חטאת היחיד שהוא שעירת עזים או כבשה.

ואחר פרט קצת חטאים שהם שמיעת קול אלה או הנגע בכל דבר טמא או נפש כי תשבע לבטא בשפתיים שכלן הן בקרבן עולה ויורד.

ואחר באשם מעילות ואשם גזלות.

[הסמיכה על הקרבן]

אמנם הדבר השווה בקרבנות, ואשר הוא מבואר בכל הראשונים, הוא הסמיכה (מנחות צ"ב א) ויראה שהיא באה להורות על עניינים חויבה הוראתם לאותה שעה. וזה כי מצינו הסמיכה לשלשה עניינים:

האחד להאציל הסומך ותנו שלמות וגדולה אל הנסמך, ובנין אב לכל אשר מזה המין ויהושע בן נון מלא רוח חכמה כי סמך משה את ידיו עליו וישמעו אליו וגו' (דברים ל"ד) זכר שני העניינים.

השני בהפך זה והוא להעביר דופי וחסרון שיש בסומך ולתנו על הנסמך כעניין שנאמר (ויקרא י"ו) וסמך אהרן את שתי ידיו על ראש השעיר החי והתודה עליו את כל עונות בני

ישראל וכל פשעיהם לכל חטאתם וגו' ונאמר (שם) ונשא השעיר עליו את כל עוונותם אל ארץ גזירה וגו'. ומהידוע כי זה אינו מכלל הקרבנות אבל הוא משולח לעזאזל בעודו חי. השלישי הוא לעניין ממוצע בין שנים אלו והוא להתנצלות הסומך לאמור שאין לו עוון אשר חטא במעשה ההוא, כעניין וסמכו כל השומעים את ידיהם על ראשו ורגמו אותו באבנים וגו' הנאמר במקלל (שם כ"ד), כי לפי שהוא גורם לעדים לנקבם שם כמוהו בעדותם לפני הדיינים (סנהדרין נ"ו א) הוצרכו לסמוך ידיהם עליו לאמור דמינו בראשך ואנחנו נקיים כמו שיבוא שם ב"ה.

והנה יראה דכלהו איתנהו בסמיכת הקרבנות אם העניין הראשון להורות על שלמות הקרבן ותמותו, כי יבא שמה לרצונו ונדבת לבו אשר זה מה שיוציאו מתלונת הנביא וכי תגישון עור לזבוח אין רע וכי תגישון פסח וחולה אין רע, הקריבהו נא לפחתך הירצך או הישא פניך אמר ה' צבאות (מלאכי א'). ירצה אע"פ שהן פחותים, הנה אין רע להקריבם מצד עצמן כי המקבל מתנה לא יבחר. אבל בבחינה שלא תקריב כזה לפחתך ואתה מבזה לאלוהיך לבלתי היותו בעיניך כערך פחתך הוא רע ומגונה באמת וכמו שנאמר (שם) וארור נוכל ויש בעדרו זכר ונודר וזובח משחת לה' כי מלך גדול אני אמר ה' צבאות.

והנה להורות על שלמות זה הקרבן משני אלו הפנים תבוא הסמיכה להורות כי הוא בר סמכא וראוי לבוא על מזבח ה'.

והנה תורה גם כן על העניין השלישי לפי שכל הקרבנות אינן באין רק על שגגת דבר או היעלמו, ואם כן כבר יסמוך ידו על ראש הבהמה לומר שהוא לא חטא בדעתו כי אם בנפש בהמיותו, ועל כן הנפש החוטאת היא תמות ונסלח לו.

אמנם לפי שהבלי ידיעה לא תמנע החטא לגמרי וכמו שאמר בלעם (במדבר כ"ב) חטאתי כי לא ידעתי וגו'. ואמרו (אבות פ"ד) ששגגת תלמוד עולה זדון, כמו שיבוא במקומו בעזרת האל, לזה תועיל בכאן ג"כ הכוונה השנית לומר כי איך שיהיה שחטא בנפשו בשוגג או במזיד, הוא מעביר את חטאו ממנו ונותנו על ראש קרבנו וכפר עליו.

ולטעם זה כללו בווידייים חטאתי עויתי פשעתי כמו שנראה מוידויי כהן גדול ביום הכפורים, אף על פר החטאת אשר לו (יומא ל"ה א) וכל אלו הם עניינים נכונים אל הכוונה ראוי לשום להם לב.

והנה אנחנו מנהיגו לסמוך ידינו על ארוני מתינו. אדם כי יקריב קרבן ממנו או על קברם. ויראה דכלהו איתנהו ביה, דמנהגן של ישראל תורה היא, ואתה דרוש וקבל שכר.

ומכל מקום כבר נזכרו שני מיני הקרבנות הכוללים כל אישיהם. והנה הכוונה בכולן הוא לקרב המקריב אל אלוהינו.

ואם שהמין הראשון ערב מן השני, כמו שנמצא מבואר במין הראשון מהעולה שיסיים כל פרשה ופרשה ממנו עולה הוא אישה ריח ניחוח לה', ובמנחה אישה ריח ניחוח לה'. וכן בכל מיני זבח השלמים לחם אישה לה', לחם אישה לריח ניחוח כל חלב לה'. אמנם במין השני לא נזכר אישה ריח ניחוח לה' בשום אחד מהם, אבל יאמר בסוף כל אחד וכפר עליהם הכהן ונסלח להם, וכפר עליו הכהן מחטאתו ונסלח לו, וכפר עליו הכהן ונסלח לו. וכן כולם, חוץ מהכהן המשיח שלא נזכר כי הוא עצמו המקריב והמכופר. הנה מבואר שהמין הראשון הוא אשר אמרו עליו שהוא היותר ערב. והנה אחר שסדר העניין הזה הנכבד הכולל מה שהיה בו מהכוונה בעצם וראשונה אל שלמות המקריבים והרצאתם עם אלוהיהם כאשר זכרנו והוא מה שיכללהו סדר ויקרא, התחיל במה שראוי שימשך לשם במקרה ובשנייה מהמציא טרף לכוהני ה' המשרתים שם מכל קרבן וקרבן מהם לפי ענינו, חלף עבודתם בהם והוא מה שיכוונוהו בפרשה הסמוכה:

[חוק הכהנים בהקרבת הקרבנות]

ואמר צו את אהרן ואת בניו לאמור זאת תורת העולה, על מוקדה וגו' והכוונה שיצווה לאהרן ולבניו לאמור להם, זאת תורת וחוק הראוי לינתן למקריב העולה היא העולה הנזכרת ראשונה בפרשה הקודמת, אם עולה קרבנו וגו' ונאמר והפשיט את העולה וגו' כי הנה על השתדלותו על מוקדה על המזבח כל הלילה ועל הרימו את הדשן והוציאו אותו מחוץ למחנה, ראוי שיקבלו דבר חלף עבודתו.

והחוק ההוא הזכירו להלן באומרו (ויקרא ז') והכהן המקריב את עולת איש עור העולה אשר הקריב לכהן לו יהיה. כי אין לו ממנה דבר למאכל, לפי שהיא כלה כליל לה'. אמנם אמר (שם ו') וזאת תורת המנחה הקרב אותה בני אהרן וגו' כי יקריבו ממנה קומץ המנחה ומשמנה, ואת כל הלבונה והנותרת ממנה יאכלו אהרן ובניו וגו' כל זכר בבני אהרן יאכלנה חוק עולם לדורותיכם מאישי ה'. וסמך לזה מנחת חביתין אשר לאהרן ולבניו, לומר בה כל מנחת כהן כליל תהיה לא תאכל. להבדילה מהמנחה הראשונה שאין ראוי לו ליהנות ממנו כמו שיבוא אצל ואכלתי חטאת היום וגו' שער ס' בעזרת האל.

ואחרי זה זכר חוק הכהנים מהחטאת והאשם סמכם אל העולה אל הטעם שזכר בהם בפירוש באומרו (שם ו') במקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת במקום אשר ישחט את העולה ישחט את האשם. ואמר בחטאת הכהן המחטא אותה יאכלנה במקום קדוש וגו' וסיים וכל חטאת אשר יובא מדמה אל אהל מועד לכפר בקדש לא תאכל באש תישרף. ובאשם (שם ז') יצווה בהקטרת האמורין ואמר כל זכר בכוהנים יאכלנו במקום קדוש. כחטאת כאשם. תורה אחת להם הכהן אשר יכפר בו לו יהיה, והכהן המקריב את עולת איש וגו'. חוזר למעלה כמו שאמרנו.

וכל מנחה אשר תאפה בתנור וגו' וכל נעשה במרחשת ועל מחבת לכהן המקריב אותה לו תהיה וכל מנחה בלולה בשמן וחרבה לכל בני אהרן תהיה איש כאחיו.

ואחרי שזכר אלו הקרבנות המשתתפים במקום שחיתתן ומנחותיהן כנזכר, אמר וזאת תורת זבח השלמים אשר יקריבו לה' שהיה שחיתתו בפתח אוהל מועד והוא מהמין היותר משובח בעולה, כמו שזכרנו, ואמר אם על תודה יקריבו והקריב על זבח התודה חלות מצות וגו' ורקיקי מצות וגו' והקריב ממנו אחד מכל קרבן תרומה לה' לכהן הזורק את דם השלמים לו יהיה. ונתן סדר האכילה לבעלים בתוך זמנו ובטהרה הראויה, ואסר כל חלב ודם שור וכבש ועז מן הקדשים ההם.

ואחר אמר מה שיוקרב מזבח השלמים ואמר שיהיו תרומת חזה ושוק לכהנים כמו שאמר והיה החזה לאהרן ולבניו ואמר ואת שוק הימין תתנו תרומה לכהן מזבחי שלמיכם המקריב את דם השלמים ואת החלב מבני אהרן לו תהיה שוק הימין למנה כי את חזה התנופה ואת שוק התרומה לקחתי מאת בני ישראל מזבחי שלמיהם ואתן אותם לאהרן הכהן ולבניו לחוק עולם מאת בני ישראל.

[חלק הכהנים בקרבנות]

הנה שזכר מה שראוי שימשך לשם מן המתנות לכהנים דרך כלל ולמיוחדים המקריבים הקרבן ההוא דרך פרטי. ואמר זאת משחת אהרן ומשחת בניו מאישי ה'. ביום הקריב אותם לכהן לה' אשר ציוה ה' לתת להם וגו' זאת התורה לעולה למנחה ולחטאת ולאשם ולמילואים ולזבח השלמים אשר ציוה ה' את משה בהר סיני ביום צוותו את בני ישראל להקריב את קרבניהם לה' במדבר סיני. יאמר כי זה החוק והטרף הראוי לתת להם מאלו הקרבנות אשר ציוה ה' את משה שיקריבו אותם בעצם וראשונה לתועלת עצמם כנזכר. אמנם ראוי שיוקבע זה החוק להם במקרה ובשנייה ביום צוואתו את בני ישראל להקריב את קרבניהם לה' בעצם וראשונה כי אם לא יהיה טרף למשרתי המזבח לא ימצא שם תכלית הכוונה היא.

והוא מה שראוי שיכוון מאלו הפרשיות וסידורן והוא עניין נכון מאד לפי כוונתנו ויועיל לפתוח פתח לפני כל מי שירצה לדקדק במעשה כל קרבן וקרבן מהן לפי ענינו בעניינים פרטים אשר לא יכילם ספר. וזה העניין מההתבוננות תתפשט תועלתו בכל עת ובכל שעה בין בפני הבית ובין אחריו כמו שזכרנו במלאכת המשכן והבגדים ושאר המלאכות בשעריהם שהתועלת הזו לא תפסק לעולם ובדבר הזה יהיה כבוד ה' בשלמות תורתו ונצחיותה לעולם.

ותוכן זה העניין ותועלתו יתבאר עוד בשער הבא אחרי זה. אמנם זה שיעור מה שרצינו אליו בזה החלק ויבוא מה שראוי לבא בשער התפלות.

עקידת יצחק ויקרא שער נח (פרשת צו)

יבאר סגולת התפילה ותועלתה. ואיך היא תמורת הקרבנות ויותר מעולה. ויתן טוב טעם בסדר התפלה. ולמה אמרו (שבת י"ב ב) שאין מתפללין בלשון ארמי:

פרשת צו, זאת תורת העולה היא העולה

אמר רבי אלעזר מאי דכתיב (תהלים ס"ג) כן אברכך בחיי בשמך אשא כפי. כן אברכך בחיי - זו קרית שמע. ובשמך אשא כפי - זו תפלה. אם עושה כך עליו הכתוב אומר כמו חלב ודשן תשבע נפשי. ולא עוד אלא שנחל שני עולמות אחד העולם הזה ואחד העולם הבא, שנאמר ושפתי רננות יהלל פי (ברכות י"ו ב):

[המיוחד בשכל – עשותו רק טוב]

עיקר מה שיתייחד השכל מן הרצון הוא היותו בלתי עושה מעשה כי אם לתכלית טוב אשר לא יחטא.

הגזרה הזאת כתבה בעינה החוקר בפרק א' מהמאמר הו' מספר המידות. אמר:

אמנם השכל לא יצווה על דבר, כי אם על הדבר אשר בעבורו הפועל כי אמנם הוא ישתרר על הפועל, כי בעבור זה יפעל כל פועל וגם לא אל תכלית על השלוח, כי אם אל דבר מה ואי זה פועל ולא לעשייה, כי המעשה הטוב הוא התכלית, ובעבור זה תהיה הבחירה שכל רצוני או רצון שכלי. אמנם הרצון כן יהיה, והתחלת זה הוא האדם. עד כאן.

הקטע בתרגום יוסף ליבס, אתיקה, מאמר ו פרק ב' הוצאת שוקן, עמוד 140:
המחשבה עצמה איננה מניעה שום דבר, אלא רק המחשבה התכליתית והפעילה עושה כן, שזו שלטת גם על היוצרת. שכל מי שיוצר, יוצר לשם תכלית מסוימת, ומוצרו אינו תכלית במשמעות המלאה של מלה זו, אלא רק תכלית יחסית, וסיומו של שלב מסוים. ואולם הנפעל – תכלית הוא, ותשוקתנו מכוונת למצב של פעילות צלחה. לפיכך בחירה היא אחת מן השתיים: חשיבה עיונית שיש בה משום תשוקה, או תשוקה שיש בה משום חשיבה עיונית. וראיית פעולה שכך טיבה אינה מצויה אלא באדם.

והנה הרב **המורה** ז"ל פירש יפה זה המאמר בפרק כ"ה חלק ג' כשחלק הפעולות אל בלתי מכוונות ואל מכוונות. והמכוונות אל תכלית פחות או אל תכלית טוב. ואשר אל תכלית טוב אל מה שלא יושג התכלית ואל מה שיושג.

הראשון קראו פועל ההבל.

והשני פועל השחוק.

והשלישי פועל הריק.

והרביעי פועל נכון.

והנה שהחוקר אמר ששלושת הראשונות הם מפעולות הרצון וחסרונותיו. אמנם הפועל הרביעי לבדו, והוא אשר יכווין אל תכלית טוב ולא יחטיא, הוא פועל השכל בהחלט. ולזה הייתה הבחירה באדם לא עניין רצוני בשלוח, שאם כן תהיה פעולה חסרה כי אם שכל רצוני או רצון שכלי.

והכוונה שצריך שיברח מהפעולות החסרות אשר מהשלשה המינים הראשונים, כי הם לפי חסרונו, וישתדל שיהיו מהמין הרביעי הנכון כי התחלת זה העניין הנכון הוא האדם מצד היותו בעל בחירה.

הקטע במורה נבוכים, בתרגום שוורץ

המעשים מתחלקים לארבע קבוצות בהתאם להתבוננות בתכליותיהם: מעשה שווא¹ או מעשה משחק או מעשה לבטלה או מעשה טוב ויפה. המעשה הקרוי "לבטלה" הוא מעשה אשר עושהו מתכוון בו לתכלית מסוימת, ותכלית זאת אינה מושגת, אלא עיכובים מעכבים בעדה. שומע אתה את האנשים לעתים קרובות אומרים: "טרחתי לבטלה" כאשר מישהו טרח לחפש אדם ולא מצא אותו, או טרח בנסיעה ולא הרוויח במסחרו. אומרים: "השתדלותנו למען החולה הזה היתה לבטלה", כאשר לא מושגת החלמה. וכן כל המעשים שמבקשים בהם תכליות ואותן תכליות אינן מושגות. מעשה שווא הוא מעשה שאין מתכוונים בו לתכלית כל עיקר, כמו שכמה אנשים מתעסקים⁵ בידם בשעה שהם חושבים, וכמעשיהם של מי שדעתם מוסחת ושל הנבוכים. ... מעשה טוב ויפה הוא מעשה שעושהו עושה אותו מתוך כוונה לתכלית נעלה, כלומר, הכרחית או מועילה, ואותה תכלית מושגת.

והנה כאשר יגרע חוקו בזה ראוי להתעצב ולהתאונן עליו כמו שהיה עושה ישעיהו הנביא בראותו כי כל השתדלותו בהישרת העם ההוא היה פועל בטל מהשיג תכליותיו אמר (ישעיה מ"ט) ואני אמרתי לריק יגעתי לתוהו והבל כוחי כליתי אכן משפטי את ה' ופעולתי את אלוהי. הנה הוא יחס כל פעולותיו אל הריק וההבל והתוהו שלשה משפחות הפחותות הרצוניות כי לא מצא להם תכלית טוב שיצא אל הפועל זולתי במה שהם נעשות במלאכות ה' כי הוא לבדו היה רואה לתכלית טוב, והוא אומר אכן משפטי את ה' וגו'. דומה למה שנאמר לו לירמיהו (ט"ו) אם תשוב ואשיבך לפני תעמוד וגו'. והיה עם האדם להיות מעשיו נעשים ברצון שכלי חויב לסדר פעולותיו על האופן הנזכר כמו שאמר (דברים ל"ב) הצור תמים פעלו כי כל דרכיו האמת והצדק, כמו שרצה בזה הרב **המורה** בפרק ההוא, אשר בו הכריח היות כל מצות התורה האלוהיות לתכליות דעות אמתיות או מידות טובות או הרחקת פחיתויות כמו שהאריך בכל הפרקים ההם.

[כיצד סר העם מדרך התורה?]

האמנה כי אם הספיקו דבריו לתת טעם לכוונתו יתברך לצורך שעה הנה בבחינת מה שנמשך אחרי כן תשוב הקושיה למקומה, וזה כי העם ההוא סרו מהר מדרך התורה והמצווה אשר צוום, ולא נתקיימו בו ובתועלותיו ובפרט בכל מה שהשתדל כפי סברת הרב להרחיקם מהעבודות הזרות והנוכריות במעשה הקרבנות. כי הנה היה להפך, כי למדו

המעשים ההם ונשתקעו בהם והמה מלכיהם שריהם כוהניהם ונביאיהם השחיתו התעיבו מכל העמים אשר הוא יגור מפניהם, כמו שהוא מבואר בנביאים ובכתובים. וגם לפי דעתנו שכוונתו יתעלה הייתה בקרבנות להקריבם אליו ולהתמיד שכינתו ביניהם כמו שכתבנו בשער הקודם, כי אחר שהם הרחיקו עצמם הרחק מאד, טימאו הבית ופגלו הקדשים עד עלות חמת ה' לאין מרפא ויתשם מעל פניו וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה. הנה באמת יהיה כל השתדלותו באלו הקרבנות ובכל העניינים הנלווים אליהם וכל דומיהם פועל ריק ובטל כמי שמשדל ברפואת חולה בכל מאמצי כוח ולסוף לא עלה בידו.

[תשובה: הפעולות האלהיות מכוונות לכלל ולא לפרט]

אלא שהתשובה הנכונה בזה, כי הנה הפעולות האלוהיות אמנם יכוונו אל הכולל ואל הפרט. והנה הפרטים הם בעלי קץ ותכלית, אמנם הכוללים הם נצחיים. והנה דבר ה' והיישרתו לא תשוב ריקם, כי אם היה שלא תועיל אצל הפרטים, הנה א"א שלא תועיל אצל הכולל. כמו שהיה העניין בכל המעשים ההם אשר עשה עם יוצאי מצרים, שאם לא הועילו למתי מדבר לרוע בחירתם, הנה הועילו לבאי הארץ. וכן הוא העניין בכל מה שנעשה עם ישראל בכל הימים אשר ישבו על אדמתם עם הנשאים בהם בכל מקומות מושבותיהם.

כי הנה בהישרות התורות יש עניינים קיימים מתמידים ועניינים שנפסקו בהמשך הזמן. והנה המתמידים עדיין נמשכה תועלתם ולא נכזבה תוחלתם. אמנם אשר נפסקו כעניין העבודות והקרבנות אשר היו בזמן שבית המקדש קיים, אמנם היו בהם לימודים קיימים נצחיים לא יופרו לעולם, כמו שכתבנו בכל העניינים הדומים, וכל שכן הקרבנות שכוונתם ותכליתם העבודה הלבית הנפשית, אשר אין הפרש בה בין בפני הבית או שלא בפניו. כי על פי העניינים הללו התורה היא קיימת נצחית. ועל זה העניין המיוחד אמרו ז"ל (ירושלמי ברכות רפ"ד) וכי יש פולחן בבבל, אלא זו תפילה דכתיב (דניאל ו') וכוין פתיחן ליה בעליתיה וגו' וזמנין תלתא ביומא הוה בריך על ברכוהו ומצלא ומודה קדם אלוהי וגו'. כי הנה התפילה הייתה מצויה עם הקרבנות ומשמרות ומעמידות היו מתוקנים להם עמהם כמו שאמרו ז"ל אלמלא מעמדות לא נתקיימו שמים וארץ, כמו שנתבאר פרק ד' מתעניות (כ"ז ב). ותועלת הקרבנות יתדבק בתפילות בהקריב בעליהם אל השם יתעלה. והתפילה יותר מסוגלת בזה, לפי שהיא קרבן שבעליו נקרב עמו, כמו שאמר בפירוש (הושע י"ד) קחו עמכם דברים ושובו אל ה' וגו'. ולא עוד אלא שמשמש אל השוגג ואל המזיד שהוא היותר רביי והכרחי, כמו שאמרנו בשער הקודם. והוא מה שזכרו הנביא (שם) בפרשת שובה ישראל עד ה' אלוהיך כי כשלת בעוונך, קחו עמכם דברים וגו'. כי הכישלון בעוון הוא הנפילה במרד וכמו שהוכיחם על כך כל הנביאים אשר תארום בילדי פשע וישעיהו בראש כולם אמר, שמעו שמים וגו' בנים גדלתי ורוממתי והם פשעו בי. אמר ראה זה רעה חולה בנים שגדלתי ורוממתי היותם מורדים בי במרד ומעל. ואם תאמרו שאינם רק שוגגים

וחוטאים בלא יודעים, זה אי אפשר כי השור ידע קונוה וחמור אבוס בעליו, ואיך יתכן שישראל לא ידע ועמי לא התבונן. ומטעם זה החליט המאמר הוי גוי חוטא וגו'. וכן אמר ירמיהו למה תריבו אלי כולכם פשעתם בי נאם ה'. ועל אלו כולם אמר קחו עמכם דברים ושובו אל ה' וגו'. ירצה אמרו אליו כל אשר תישא עונו והוא המזיד היה ראוי שתיקח ממנו הטוב שבו והוא הנפש, וכמו שאמרו כי נפש בחלוף אותיות א"ת ב"ש הוא טוב וסימן לדבר גם בלא דעת נפש לא טוב. (משלי י"ט).

[ההודאה וההכרה בלב ובנפש – התפילה - מכפרת עוון]

והנה ההודאה וההכרה הזאת בלב ובנפש הנה היא מכפרת העוון. ואמר (הושע שם) ונשלמה פרים שפתינו לומר כי השפתיים בתפילה ובהודאה ישלימו במקום הקרבן לבד וזה שלא יחשוב המתפלל והמתחנן שיסור חטאו ממנו גם כי ירבה תפילה ותחנה אם לא בשיקדים התשובה השלמה כמו שלא יכפר הקרבן בעוד חטאו בו. והנה אם כן התפילות הם מעצם הקרבנות ומשובחים מהם ואין צ"ל שמועילים במקומן בכל זמן שהם בטלים. אמר המשורר (תהלים נ"א) ה' שפתי תפתח ופי יגיד תהילתך. כי לא תחפוץ זבח ואתנה וגו' זבחי אלוהים רוח נשברה לב נשבר ונדכה אלוהים לא תבזה הטיבה ברצונך את ציון תבנה חומות ירושלם אז תחפוץ זבחי צדק עולה וכליל אז יעלו על מזבחך פרים. יחלה פניו יפתח פיו בתפילותיו להגיד תהילתו ולשלם פרים שפתיו. והזכיר תועלת הבקשה ואמר כי לא תחפוץ וגו' ירצה זה יועיל באשר לא תחפוץ זבח שאתן ועולה לא תרצה וזה יהיה כל זמן שיתמיד חרבן הבית בעונות הדורות הבאים כי על העתיד ידבר ויהיה כי לא תחפוץ כמו (דברים כ"ב) כי יקרא קן צפור לפניך בדרך (שם) כי תבנה בית חדש (שמות ל') כי תישא. וכל זולתם.

ונתן סיבת המשך התועלת באומרו זבחי אלוהים רוח נשברה לב נשבר ונדכה אלוהים לא תבזה. ירצה אחר שתכלית הזבחים הנרצים אל האלוהים הוא שתהיה רוח המקריב נשברה ונכנעת לפני אלוהיו כאשר כתבנו בשער הקודם הנה אם כן באמת לב נשבר ונדכה מאליו אלוהים לא תבזה. וראוי שיכופר העוון בהכנעת הלב בלי ספק ובפרט כשאין לאל ידינו לעשות זולת זה. אמנם הטיבה ברצונך את ציון תבנה חומות ירושלם ואז תחפוץ זבחי צדק עולה וכליל אז יעלו על מזבחך פרים כנגד מה שאמר כי לא תחפוץ זבח ואתנה ואז יעלו על מזבחך פרים בפועל ויהיה המעשה שלם.

והנה עם זה בטוב הבחינה עדיין לא חרב מקדש ולא בטלה עבודה לענין זה וברית כרותה בזה וכל כיוצא בו דבר ה' לא ישוב ריקם כי אם עשה את אשר חפץ והצליח את אשר שלחו. וזה העניין בעצמו הוא מה שכווננו ישעיהו הנביא בשם האומה, באומרו ואני אמרתי לריק יגעת וגו' אך כשיובן עם הכתובים הנלווים אליו פנים ואחור שזה סידורם (ישעיה מ"ח ומ"ט)

כה אמר ה' גואלך קדוש ישראל אני ה' אלוהיך מלמדך להועיל מדריךך בדרך תלך, לוא הקשבת למצוותי ויהי כנהר שלומך וצדקתך כגלי הים ויהי כחול זרעך וגו'. צאו מבבל ברחו מכשדים בקול רנה השמיעו זאת וגו' ולא צמאו בחרבות וגו' אין שלום אמר ה' לרשעים שמעו איים אלי והקשיבו לאומים מרחוק ה' מבטן קראני ממעי אמי הזכיר שמי וישם פי כחרב חדה בצל ידו החביאני ושימני כחץ ברור באשפתו הסתירני ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר ואני אמרתי לריק יגעת וגו'. ועתה כה אמר ה' יוצרי מבטן לעבד לו לשובב יעקב אליו וישראל לו ייאסף ואכבד בעיני ה' ואלוהי היה עוזי וגו'.

הנה באומרו מלמדך להועיל מדריךך בדרך תלך, כלל השכל והרצון אשר מהסכמתם יחד תושלם הבחירה כמו שזכרנו ראשונה, וכמו שביארו חז"ל (מכות י' ב) באומרם כי זה אחד מן הכתובים המלמדים שבדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו, והוא מבואר ואמר לוא הקשבת למצוותי אשר למדתיך ללכת בהם אזי יהיו מעשיך רבים וטובים ותמידים אשר ימשכו מהם שני מיני שכר והם ריבוי הטוב והשלמות והתמדתו. ועל הראשון אמר ויהי כנהר שלומך וצדקתך כגלי הים ירצה כמו שהנהר הוא מתהווה ומימיו מושפעים מלחיות הים ומגלי אידיו העולים תמיד כמו שזכר החכם בספר האותות כן תהיה צדקתך כגלי הים ושלומך כנהר המתהווה והנמשך מהם והוא הטוב השלם והטבעי ההווה לפי טוב מעשה האדם, וגם יהיה זרעך שריר וקיים תמיד כחול הנהר שלא יתפסד בעבור עליו המון מים רבים, ויהיו רבים כמעותיו וכבר ביאר הדמיון במה שאמר לא ייכרת ולא יישמד שמו מלפני.

[כלל האומה הישראלית לא תתבטל בחירתם]

הנה שביאר כוונת הפעולות הבחירות באדם וטוב תכליתם ותועלתם ולכן אמר כי עם היות שכבר נמשך להם העניין באופן אחר עד שגלו מעל אדמתם, מכל מקום לא תבטל הכוונה בבחינת כלל האומה כמו שאמרנו. לכן מעתה צאו מבבל וברחו מכשדים ביד רמה בלי שום יראה ופחד מהפיל דבר מדבריהם אמרו כי גאל ה' את עבדו יעקב. ולא עוד אלא שיעשה להם נסים ונפלאות כצאתם ממצרים אשר יהיו בתכלית ההשגחה האלוהית עליהם, והראיה כי בימים ההם ובעת ההיא אין שלום אמר ה' לרשעים, ומטעם זה ישר' כלו סדר הדיבור והבשורה המובטחת, ואומר שמעו איים וגו' ה' מבטן קראני וגו' מימים ראשונים מימי אבותיי קראני לעבד לו וממעי אמי הזכיר שמי ישראל וישם פי כחרב חדה וגו'.

[פירוש הפסוק "עבדי אתה" – נגד הפרשנות הנוצרית]

זה הפסוק התעה המפרשים לומר שאלו דברי הנביא על עצמו, והוצרכו לומר כי אומרו ויאמר אלי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר הוא לשון כלל העם האומרו על הנביא בייחוד. והוא קשה לסבול.

אלא האמת כי הוא מאמר ישראל הנקרא עבדו בכל הפרשה אשר ידבר אליו בלשון יחיד כדרכו בכל המקומות, ובפירוש אמר בכאן כי גאל ה' עבדו יעקב והוא עצמו אשר אמר וישם פי כחרב חדה וגו' והוא שעשה פיהו חד וחזק כחרב חדה להשחית האומות כולן, כמו שאמר בפירוש במקום אחר (שם מ"א) הנה שמתיך למורג חרוץ חדש בעל פיפיות תדוש הרים וגו' ובצל ידו החביאני. כאלו היה החרב נחבא בידו לעשות מלאכתו, והוא מה שביאר במשל וישימיני לחץ ברור באשפתו הסתירני, ויאמר אלי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר. יאמר שהוא מתנשא לאמור שישראל עבדו, והוא אדון לו, וזה מה שיורה על קיומם ונצחיותם. כי מתנאי המצטרפים להימצא יחד ולא זה בלא זה.

אמנם על כל התלאות הבאות והעוברות עליהם דרך פרט שנמשכו הפך מה שנתכוין אמר ואני אמרתי לריק יגעתי וגו' ירצה ואני על כל הבא עלי אמרתי כי היה לי לפי שהלכתי בשרירות לבי ודרך רצוני בלי עצת השכל כלל ולזה אע"פ שבמקצת מעשי כוונתי לתכליות טובות לא הושגו לי ויגעתי לריק בהם. ומה גם עתה בשהפעולה לא כוונה לתכלית והייתה תוהו או שהיה התכלית פחות ויהי הבל. אכן משפטי את ה' ופעולתי את אלוהי.

ירצה אכן משפט הזה הראוי לשפוט מפעולות בעלי הבחירה והוא שאין להם להחטיא טוב הכוונה, הנה הוא ראוי שיושקף בבחינתו יתעלה שהוא אשר ראה להקריב אותי אליו. והתחיל בעניינים המביאים אל התכלית, וראוי ומחויב לפי מה שקדם שימשך התכלית על כל פנים ולא יחטא ורצה גם פעולתי הנכונה תהיה בבחינת אלוהי כי הלמודים הטובים ההם סוף סוף יביאוני להגעת תכליתו.

ועתה מכוח זה המשפט אמר ה' יוצרי מבטן לעבד לו לשובב יעקב אליו וישראל לא ייאסף ואכבד בעיני ה'. במה שיהיו התכליות הטובות מגיעות כמו שחויב מפועל השכל ואלוהי היה עוזי בזה וזה ימשך על נכון בכתובים הסמוכים כולם זיל קרי:

[שער התפילות]

והנה להיות התפילה היא העבודה הלבבית והמגעת תועלת הקרבנות וטוב תכליתם הנפלא על האופן שאמרנו ראיתי לסמוך אחר שער הקרבנות שער התפילות ולתלותם במאמר זאת תורת העולה. כי התפילה ודאי היא העבודה העולה על הלב וכמו שאמרו (בי"מ מח"ד ח"ג הובא בל' היינו דאמרי אנשי) תפילה בלא כוונה כגוף בלא נשמה. ואמרו רז"ל (תענית ב' א) אי זו היא העבודה שבלב זו תפילה והוא מה שיצדק עליו על מוקדה על המזבח וגו' ואש המזבח תוקד בו כי דברי התפילה צריכין חמום והמתפלל בכוונה גמורה אש מפיו תאכל וגחלים בערו ממנו והמזבח עצמו שהוא הלב מתלהב ועולה עמהם.

ובמדרש (ויקרא רבה ז)

אמר רבי פינחס: אש המזבח תוקד עליו אין כתיב כאן, אלא תוקד בו. המזבח

היה מוקד כאש:

ולו מה יקרו דבריהם אלו אל זה העניין המכוון.

[מה חשיבותה של התפילה?]

ותחילה אומר שהראוי לדקדק ולהקשות בעניין התפילה כי אחר שהתפילות הם בקשת הצרכים כמשאז"ל לעולם יסדר אדם שבחו של מקום ואחר כך ישאל צרכיו. והיו הצרכים ההם עניינים זמניים כי הם הנדרשים ומבוקשים דרך בקשה ותפילה, כמו שהעניינים האמתיים נדרשים ומושגים בהשתדלות כמ"ש רז"ל על המתפללים, מניחים חיי עולם ועוסקין בחיי שעה.

אם כן למה תהיה התפילה אחת מהמצות כמו שחשבוה כל המחברים ז"ל, אמרו מצות עשה להתפלל בכל יום, דכתיב ועבדתם את ה' אלוהיכם. ונאמר ולעבדו בכל לבבכם, אי זו היא עבודה שבלב זו תפילה. הנה הראוי הוא שתבוא המצווה די שום אינש לא יבעא בעו מזולתו יתעלה, כמו שאמר בקרבנות זובח לאלוהים יחרם בלתי לה' לבדו. אבל על המשובחים שבקרבנות לא נאמר רק אדם כי יקריב מכם קרבן לה' יקריב אותו לרצונו לפני ה'. ויהיה העניין בתפילות ראוי שיהיה על זה האופן והוא שאם יצטרך אדם דבר שלא יבקש אותו כי אם ממנו ית'. אבל אם לא ירצה לבקש אותו ולהתפלל עליו יהיה הרשות בידו. ולא עוד אלא שאמרו על כל צרה שלא תבוא על הצבור מצווה להתפלל ולגזור אותם תעניות בכל חומרותיהם, שנאמר (במדבר י') וכי תבואו מלחמה בארצכם על הצר הצורר אתכם ותקעתם בחצוצרות וגו'. כי מה המצווה הזאת ומה טעם יש בה, אם יש להם צער או צורך יבקשו עליו רחמים אם ירצו, ומאי איכפת ליה להקב"ה אם ישמעו ואם יחדלו.

[תשובה: התפילה עניינה בקשת דבר בבטחון]

אמנם הראוי שידע בזה הוא שעניין התפילות הוא כעניין הקרבנות וזה כי כמו שהקרבנות עקר כוונתם הוא לתכליות הטובים הנמשכים מהם לא אל עצמותם ממש ועל הדרכים שאמרנו. כן הוא עניין התפילה שאם יש בעיקרה הרבה צורך ותועלת אין הכוונה בה לבד אל תועלת עצמה כי גם אל העניינים הגדולים הנקשרים בה והנמשכים אליה. והוא כי התפילה עניינה הוא בקשת דבר בחוזק בטחון, ואי אפשר זולת זה. וכשתבונן בדבר שזה תוארו תמצא שהוא אילן גדול ששורשיו מרובים וגדולים וזרועותיו מסתעפים לכמה ענפים ומוציאים סנסנים ופירות ועושים פירות ופירי פירות. כי הוא מבואר כי אילנא דידן רבא ותקיף עיקר נופו הוא בלב. וכמו שאמר אי זו עבודה שבלב זו תפילה כנזכר.

[שלוש פינות הנובעות מהתפילה: מציאות ה', יכולתו והשגחתו]

ברם עיקר שורשויה הם שלש פינות עצומות אשר עליהם נבנתה האמונה האלוהית. כי המבקש אותו יתברך בחוזק הביטחון חויב שתוקדם אליו הודאתו **בשהוא יתעלה נמצא ושהוא יכול לעשות בקשתו וכי הוא משגיח ורוצה בטוב מבוקשיו**, והם הדברים שצריך האדם לסדרם תחילה לבקשת צרכיו, לפי שמציאותם הכרחי למי שמבקשים ממנו דבר שאם לא כן מי יתפלל לו. וראה כי הקדימם משה אדוננו עליו השלום, באומרו ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאמור אדוני ה' אתה החילות להראות את עבדך את גדלך ואת ידך החזקה אשר מי אל וגו' אעברה נא ואראה וגו' והעניין מבואר.

והנה מהשורשים האלו יצאו כמה ענפים נפלאים בשלמות האדם ומעלותיו כל אחת מהם כפי עניינו. כי משורש אמיתת המציאות יצא צפע ההשכל בו יתעלה ובמעשיו: ומשורש היכולת יצא ענף היראה והעבודה. ומשורש ההשגחה והרצון יצאו פארות האהבה האלוהית והענווה. והנה מהענף הראשון הנצו רמוני הטהרה והקדושה בהצנע לכת. ומהענף השני הבשילו אשכולות ענבי הזהירות לסור מרע ומעלת התשובה. ומהענף השלישי כפתורי המהירות ופרחי הזריזות בשלמות כל מעשה ישר וטוב. והפרי המשובח והמעולה העולה מהכול הוא לחם הדיבוק האלוהי אשר יאכל האדם אותו וחי לעולם. ועתה ראה איך תאר ירמיהו הנביא זה העניין הנפלא בתואר הזה עצמו, עד שאמר ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו, והיה כעץ שתול על מים ועל יובל ישלח שורשיו ולא יראה כי יבא חום, ובשנת בצורת לא ידאג ולא ימיש מעשות פרי (ירמיה י"ז). כי הנה הוא דימה טוב הביטחון אשר מציאותו הכרחי אל עיקר התפילה לעץ שתול על מים, אשר מזה חויב לשלח לו פארות וענפים רבים הנה והנה, וזה יתחייב לפי שעל יובל טוב האמונה ישלח שורשיו בהכרח. ומזה ימשך כי בעודו בעולם הזה לא יראה כי יבוא חום המייבש והמפסיד רעננות השלמויות כולם למיניהם גם בשנת בצורת, והוא חסרון קצת הדברים ומציאות התלאות לא ידאג, כי פרחי שושניו מחזיקות את לבו בטובות האמתיות ולא ידאג על המדומות הזמניות. ובכל זה לא ימיש מעשות פרי מתוק ומשובח אשר הוא תכלית הכול, והוא הדיבוק האלוהי וההנאה מזיו כבודו כמו שאמרנו.

והנה העניין הוא גדול מאד ורחב ידיים, אלא שיספיק זה לפי הכוונה והפתח פתוח לכל יבא למלאת אותו ולהרחיבו במגילת ספר כתוב עליו בכל לבבו ובכל נפשו.

והנה א"כ כשיתפלל האדם אל אלוהיו, הנה האילן הזה הנפלא הלא הוא שתול לפניו ויך שורשיו בלבו ראשונה ומלבלבים מהן הצאצאים והצפעים, והנצו הרימונים והפרחים ולא ימיש מעשות פרי הדיבוק האלוהי ואהבתו. וזהו עיקר התפילה שהאדם ראוי להתפלל לפני אלוהיו, כי על כן אמרו (ברכות ל"ב ב) כי החסידים הראשונים שוהים שעה אחת ומתפללים שעה אחת וחוזרים ושוהים שעה אחת, וכן ג' פעמים ביום. ולפי שהמון העם

אינם בקיאים בכל אלו העניינים, הקדימו מתקני תפילות עניין פסוקי דזמרא וקריאת שמע וברכותיה אל סדר התפילה, לפי שאלו העניינים עם פרשת שמע וחברותיה עם דברי חז"ל המתוקנים להם הם העניינים השורשיים לאילן והענפים המחויבים אליהם שהם כוונות הכרחיות כמו שאמרנו.

[מתפילת חנה למדנו תפילה בשקט]

זהו טעם אומרם ז"ל במדרש מהו שיקרא אדם את שמע ולא ישמיע לאזנו, כך שנו חכמים, הקורא את שמע ולא השמיע לאזנו לא יצא. וזה שהקריאה הזאת היא בהפך עניין התפילה. כי התפילה הוא הדיבור עם אלוהיו לכן אינו צריך רק שיוציא הדברים מפיו לבד וישמע אל ויענם, כי הוא השומע הדברים שבלב. ואמרו ז"ל (ברכות כ"ד ב) כל המגביה קולו בתפלתו הרי הוא מקטני אמנה. ועוד אמרו הרי הוא מנביאי הבעל, שנאמר (מ"א י"ח) ויקראו בקול גדול. והוא מה שלמדנו מחנה, שנאמר (ש"א א') רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע. האמנה כי מפני שהייתה השעה אחרי האוכל ואינה כשרה להתפלל הוא חשב שלא באת לשם רק לדבר אליו ולבקש ממנו לדרוש את ה' על אודותיה, כמו שאמר הכתוב (שם) ותקם חנה אחרי אכלה בשילה ואחרי שתה, ועלי הכהן יושב על הכסא על מזוזת היכל ה', והיא מרת נפש ותתפלל על ה' ובכה תבכה ותדר נדר ותאמר ה' וגו'. והוא מה שאמר בסוף (שם) ויהי כי הרבתה להתפלל לפני ה' ועלי שומר את פיה, וחנה היא מדברת וגו'. ויאמר כי מצד היות השעה בלתי הגונה לתפילה לפי מחשבתו, היה הוא שומר את פיה לראות מה תדבר לו כמשפט הנשים הצובאות שם פתח אוהל מועד, וכיון שלא יצאו דבריה באופן שישמעו אליו, חשבה לשיכורה וכי מטרדת היין שבסעודתה הייתה מטורפת, עד שהשיבה בחכמתה כי לא כאשר חשב, אבל שדבריה היו עם מי שדי לו בזה מהדיבור. והוא אומרה (שם) לא אדוני אשה קשת רוח אנכי ויין ושכר לא שתיתי ואשפוך את נפשי לפני ה'. הודיעהו כי מצד היות דיבורה עם האל יתעלה, תספיק שפיכת הנפש לבד. ומה שחשב שעת שכרות היא, אינו כן. כי היא באה שם ביום צום ועיניו נפשה.

סוף דבר אין מעניין התפילה להשמיע לאוזני האנשים, כי צורך המתפלל הוא נשמע לאוזניו יתברך. וכמו שאמר (בראשית כ"א) כי שמע ה' אל קול הנער באשר הוא שם. כי הצער אשר הוא שם בו הוא קולו הנשמע לאוזניו, כי ידע את מכאוביו.

אמנם המאמרים המורים המלמדים אותנו דעה בינה בשרשי האמונה ובסדר המעשים, הנה אנו צריכים להשמיעם לאוזננו, כמ"ש (דברים ו') שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד ואהבת וגו'. כי הוא המדבר לעצמו בכל פרשה זו בשם אלוהיו, ולכן צריך שיהיה הדיבור באופן היותר מועיל והיותר מהנה לקבל עול מלכות שמים שלמה בהבנת כל העניינים האלוהיים ההם. ומה גם עתה אם יעלה על לבו בתורת תחבולת הזיכרון כל המצות

הרמוזות בפרשה ההיא, כמו שאמר (שם) והיו הדברים האלה אשר אנכי מצווך היום על לבבך וגו'. כמו שיבוא שם במקומו שער צ' ב"ה. שהוא עניין נכון מאד.

[התפילה משקפת שבעה נושאים המחזקים את האהבה עם ה']

אמנם יש עוד כוונה נפלאה באותו תיקון בה ימצאו יתדות חזקות ונאמנות סומכות ומעמידות אמתות האמונה שורשיה וענפיה במה שנמצא בראשי פרקיה כמו שכינוהו מסדרי התפילות עניינים נחמדים מחזיקים הברית ומקיימים האהבה השלמה, אשר עליה נאמר (שם) ואהבת את ה' אלוהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך, באופן היותר חזק שאפשר כפי מה שנתפרסם מדברי כל הנביאים פה אחד, היות בינותינו בינינו ובינו יתברך יחס אהבה וחברה זוגית, כמו שאמר (הושע ב') וארשתיך לי לעולם (שמות ל"א) אני ה' מקדשכם קידושין ממש. וכבר היו הנישואין בכתובה ותנאים כמו שכתבנו בפרשת המשכן שער מ"ח כי היא האהבה היותר עצומה שאפשר כמו שאמר (ש"ב א') נפלאה אהבתך לי מאהבת נשים.

והנה באמת לפי זה צריך שימצאו בינינו ובינו יתברך שבעה דברים ראשיים שבהם ישתלם זה הקשר הזיווגי. קשר אמיץ אשר לא ינתק:

[שבעה דברים בקשר זוגי בין איש לאשתו]

הראשון בידוע שלא ימצא האדם השלם קורת רוח באשתו לעשות עמה חברה מעולה רק בשתהיה טובת חן ומשכלת אמר הכתוב (משלי י"ד) חכמות נשים בנתה ביתה ואיוולת בידיה וגו' (שם ט') אשת כסילות הומיה וגו' ולזה אמר (שם י"ט) ומה' אשה משכלת: **השני** שתחזיק עצמה למיוחדת לו בלבו של בעלה ושלא תחשוד אותו שאינה לו עקר ביתו כי בזה תיחד לו גם היא עבודתה ואהבתה מזולתה מהנשים אע"פ שימצאו לו וכמו שאמר (שיר ו') ששים המה מלכות וגו' אחת היא יונתי תמתי וגו': **השלישי** שתקבל אישותו לבדו לא לבד שתאהבנו מיתר אוהבים וכמו שאמר (קידושין ז' א) אתתא לבי תרי לא חזיא. והושע (ג') אמר ימים רבים תשבי לי לא תזני ולא תהיה לאיש:

הרביעי שתדע ותשכיל כי בעבודתו ושירותו יהיה לה שלום וכבוד והצלחה על דרך שאמר (תהלים מ"ה) שמעי בת וראי וגו'. ויתאוו המלך וגו'. ובת צור במנחה פניך יחלו וגו': **החמישי** שתתן אל לבה סמיכות דעת ובטחון גמור שיספיק בעלה זה להיטיב אף לבניה אחריה ולהשאירם ברכה כעניין שלא יגעו לריק ולא ילדו לבהלה כמו שהקפידו על זה בתנאי כתובה (כתובות נ"ב ב) בנין דכרין די יהויין ליכי מנאי וכו'. בן נוקבן די תהויין וכו'. ובת שבע אם שלמה תוכיח (סנהדרין ע' ב) כמה השתדלה על הצלחת הזרע אשר יצא מביניהם:

הששי שתשמר שלא תבקש צרכיה משום אדם זולתו כמאמר (הושע ב') אלכה אחרי מאהבי נותני לחמי ומימי וגו'. כי הנכון מה שאמרה אחרי כן אלכה ואשובה אל אישי הראשון כי טוב לי אז מעתה:

השביעי שיהיה לה סמיכות הדעת והבטחה גמורה שישלים עמה כל זה ושלא תיפול שם בגידה וחסרון וכמו שאמר (רות ג') כי לא ישקוט האיש כי אם כלה הדבר היום:

[שבעה דברים דומים בקשר עם האלהים]

ומהידוע כי ז' דברים הללו המשלימים כל זווג נאה ומשובח כלן נמצאו בזיווג כנסת ישראל עם הקדוש ברוך הוא ושבעתם נתבקשו לשם:

האחד כי בתחילת עניינם נאמר (שמות ט"ו) ויאמר אם שמוע תשמע לקול ה' וגו'. שהכוונה האזנה והשמיעה. רצוני ההשכלה אשר בלב כמו שנזכר בכל מקום (דברים ו') ושמעת ישראל ושמרת לעשות (שם י"ב) שמור ושמעת וגו'. (שם כ"ז) הסכת ושמע ישראל. כי העניין בכלם הטבת ההבנה וההשכל כי בזאת יאותו לו לעם ולא באופן אחר כמו שאמר לו בשעת הזיווג עצמו כלומר במעמד הנכבד (שמות י"ט) ועתה אם שמוע תשמעו בקולי וגו'. והכוונה שתהיה לו לאשה משכלת כמו שאמרנו. וכנגד זה העניין המעולה באת בכאן מלת שמע כי היא נאמרת על זאת הבחינה לא על שמיעת האזן לבד והעניינים המושכלים הנמשכים יוכיחו בלי ספק:

והנה על העניין השני והוא שנתייחד לו בלבה אמר שם והייתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ ואתם תהיו לי ממלכת כוהנים וגוי קדוש אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל כי הם יחשבו עצמם לעקר כל עמי הארץ וכמו שאמר במקום אחר (דברים ל"ב) יעקב חבל נחלתו וכנגד זה אמר בכאן מלת ישראל שהוא התואר המייחד אותם אליו ואשר בו נתייחד הדבור אליהם כמו שנראה ממטבע הברכה שאמר הבוחר בעמו ישראל באהבה שמע ישראל וגו' כי עם עמו המיוחד אליו ידבר הדברים הנמשכים ולא לזרים עמו. ולפי שהיה הדבור מיוחד אל כל אשר בשם ישראל יכנה באומרו שמע ישראל וגם בפרשת ציצית (במדבר ט"ו) דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם אז"ל (ברכות י"ד ב) כל הקורא קרית שמע ואין לו תפילין בראשו וציצית בבגדו (זוהר פ' ואתחנן) הרי הוא מעיד עדות שקר בעצמו כי אחר שהמצות האלו באו בפרשיות אשר הוא קורא לחובה על כל בר ישראל והוא משולל מהם מעיד על עצמו כי לא מבני ישראל הוא. והרי הוא עדות שקר שהרי הוא מזרעו על דרך האמת וסוף דבר התייחדות שם ישראל הוא ממש כעין אומרו (שיר ו') אחת היא יונתי תמתי וכמו שאמרנו:

והנה על העניין הג' נאמר להם בפירוש במעמד ההוא הנפלא (שמות כ') אנכי ה' אלוהיך וגו' לא יהיה לך אלוהים אחרים על פני. וכנגד זה נאמר בכאן ה' אלוהינו ה' אחד ואהבת את ה' אלוהיך וגו'. והוא ענין ייחודו הגמור והרחקת כל זולתו אשר משם תחייב קבלת עול מלכותו וחוזק אהבתו כי חוזק האהבה יתקשר בייחוד כמו שיתבאר יפה במקומו הנזכר ב"ה:

והנה העניין הד' הוא מתבאר בכל היעודים שבתורה (ויקרא כ"ו) אם בחקותי תלכו וגו' ונתתי גשמיכם בעתם (שמות כ"ג) ועבדתם את ה' אלוהיכם וברך את לחמך וגו'. וכל שאר הפרשיות הרבות המייעדות ההצלחות המפורסמות חלף עבודתם וכנגד זה באה בכאן פרשת שנייה כלה (דברים י"א) והיה אם שמוע תשמעו וגו'. ונתתי מטר ארצכם בעתו וגו':

אמנם העניין הה' נאמר בתורה בכמה מקומות (שם י"ב) למען ייטב לך ולבניך אחרך (ירמיה ל"ב) לטוב להם ולבניהם אחריהם כי לא לבד ייעד הטוב ההוא להם כי אם להם ולבניהם ולבני בניהם עד עולם כי הוא הדבר אשר יכספוהו הכול וכנגד זה נאמר בכאן בסוף הפרשה ההיא למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה וגו'. שמשלמות הזיווג שיהיה אחרית שלום לבאים אחריהם כמו שאמרנו:

אמנם העניין הששי בקשו הקדוש ברוך הוא מהם בכמה מקומות אשר מנעם מדרוש צרכיהם מזולתו כמו שאמר שם (שמות כ') לא תשתחוהו להם ולא תעבדם וגו'. כאשר פירשה (דברים י"ב) הישמר לך פן תנקש אחריהם ופן תדרוש לאלוהיהם וגו'. (שם) ופן תישא עיניך השמימה וראית את השמש וגו'. ובמקום אחר (שם) אשר חלק ה' אלוהיך אותם לכל העמים וגו'. אמנם על האומה המיוחדת אמר (שם כ"ט) אלוהים אשר לא ידעום ולא חלק להם וכנגד זה אמר בפרשת ציצית ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זונים אחריהם כי ההולך אחרי שרירות לבו בבקשת צרכיו הוא זנות גמורה והשחתת הזיווג האלוהי רק בשיכין לבו לשמים בהפקת רצונו וישתדל כפי כוחו הראוי והנאות לו וישליך עליו יהבו:

אמנם העניין הז' הוא כפול ומכופל בתורה כמה פעמים אשר הזכיר מה שעשה עימהם גדולות ונוראות והמסות הגדולות אשר ראו עיניהם מה שיהיה להם בהם חוזק אל הביטחון וקיום אמונה אשר לא יפול דבר ארצה מכל מה שיבטיחם בגמול שכרם וחלף עבודתם אהבתם. וכנגד זה אמר בסוף הפרשה אני ה' אלוהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים וגו'. אני ה' אלוהיכם נאמן בבריתו וקיים במאמרו (ספרי ס"פ שלח): הנה אלה השבעה העניינים הראשיים שאמרנו שמקיימים האהבה הזיווגית על זה האופן מזכרים ונעשים בפרשיות האלו הנקראות בזאת המצווה המעולה:

[שבעת הפרקים המתחילים ב'אמת' משקפים את האהבה לה']

ואתה תחזה איך הציבו מתקני התפילות הז' הציונין הללו אחד לאחד במה שכוונו נוסח התשובה והמענה על כל אחד מהם בשבעה פרקים הבאים בין קרית שמע לתפילה שכולם מתחילים במילת **אמת**. והכוונה להורות ולקיים למקבל על עצמם כל העניינים האלו בשלמות.

כי הנה בראשונה אמרו **אמת וציב ונכון וקיים** וכו'. עד הדבר הזה עלינו לעולם ועד. כי כל זה יורה על הבנת עניין וטוב קבלתו בכוונה שכליית מכל צדדי ההבנה. ואין ספק שמספר המצות ההם באו מכוונות לעניינים המדעיים כוונתם יודעי הסודות והרי זו תשובה נאותה ומכוונת למלת שמע לפי כוונתה:

ובאמרו אמת אלוהי עולם מלכנו וכו'. עד כל דורות זרע ישראל עבדיך על הראשונים וכו'. כיוונו לקבלתם עליהם מה שכוון לו יתברך במילת ישראל שכל הנוסח הוא אינו אלא שהם מייחדים עצמם ועבודתם אליו בזה השם המיוחד אשר אמרו ודבריו חיים וקיימים וכו' עלינו ועל בנינו ועל דורותינו ועל כל דורות זרע ישראל עבדיך ישראל דיקא כמו שאמרנו:

וכנגד מה שאמר ה' אלוהינו ה' אחד, אמרו **אמת שאתה הוא ה' אלוהינו ואלוהי אבותינו** מלכנו מלך אבותינו וכו' עד ומבלעדיך אין לנו עוד אלוהים זולתך שכל זה הוא קבלת האלוהות והייחוד. ועוד הוסיפו עד ברום עולם מושבך ומשפטיך וצדקתך עד אפסי ארץ כנגד ה' אחד להרחיק הריבוי ולא עשו ממנו פרק בפני עצמו כמו שהאלוהות והאחדות הוא דבר אחד בעצמו ואין שום פירוד ביניהם:

אמת אשרי איש שישמע למצוותיך וכו'. הוא ממש כנגד מאמר והיה אם שמע תשמעו וגו' והכוונה ידענו נאמנה שאשריו ואשרי חלקו מי שישמע למצוותיך אלה כי ודאי ימשך לו הטוב ההוא המיועד והותר:

אמת שאתה הוא אדון לעמך ומלך גיבור לריב ריבם לאבות ובנים הוא ממש כנגד מה שאמר למען ירבו ימיכם וגו':

אמת אתה הוא ראשון וגם אתה הוא אחרון ומבלעדיך וכו'. הוא ממש כנגד המכוון במאמר ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זונים אחריהם שהוא האיסור לבקש העזר זולתו ממנו יתברך וכאשר פירשנו:

אמת ממצרים גאלתנו ה' אלוהינו מבית עבדים פדיתנו וכו' רם ונשא גדול ונורא וכו' עד סוף. הוא עצמו מאמר אני ה' אלוהיכם אשר הוצאתי אתכם וגו'. שבו חתם שלשת הפרשיות ההמה לפי שהוא העמוד שעליו אנו סומכים בקיום כל ההבטחות הבאות בתורה האלוהית:

והנה אלו העניינים הם נאותים מאד ומקובלים בעצמם והם חובה להשמיעם לאזני הקורא עם כל מה שנזכר לראשונים ויותר מהמה אשר הייתה הקדמתו הכרחית אל התפילה הנכונה כי הם מיתרי הזיווג ועבותות האהבה אשר בהם תקרב הנפש המתפלל יחד עם קרבנו ועליהם יבטח בכל אשר יבקש לסמוך גאולה לתפילה. והנה כל זה הוא מכלל מה שאמרנו ראשונה מעניין האילן ומההשכלה בו. ומה גם עתה כשתצורף לזה ההשקפה המחויבת אל המתפלל בשיהיו מעשיו מקדם מסכימים אל דברי התפילה והתחינה, ואם לא קדמו לו מעשים טובים וכל שכן אם קדמו לו רעים שחויב להקדים הטהרה והתשובה, כי איך יתכן לו לבוא לפני אלוהיו לבקש על צרכיו והוא לבוש בגדים צואים הרי זה עזות גדולה.

[תנאים בתפילה שהוסיף שלמה]

והנה שלמה שם בעניין התפילה תנאי התשובה להכרח גמור אמר בהינגף עמך ישראל לפני אויב אשר יחטא לך ושב אלך והודו את שמך והתפללו והתחננו וגו' (מלכים א' ח'). וכן אמר (שם) בהיעצר שמים ולא יהיה מטר כי יחטאו לך והתפללו אל המקום הזה והודו את שמך ומחטאתם ישובון כי תענם. יאמר שהצרות אי אפשר לבא עליהם כי אם ביד פשעם ואם כן הראויה להם שיתוודו על חטאתם ראשונה וישובו לפניו בתשובה ואחר יבואו אל הבקשה והתפילה כי יענם עד שמזה יודע כי העניין באלו התפילות והצומות הנעשות על הצרות הוא בהפך מה שיחשבוהו המון העם וזה כי הם חשבו שהכוונה בהם כדי שישמע השם קול צעקתם ואינו כן רק כדי שישמעו הם בקול דברו ויכנעו לפניו כמו שאמר הנביא בזה העניין (ישעיה נ"ח) לא תצומו כיום להשמיע במרום קולכם כמו שיתבאר על נכון בפרק הצום הגדול שער ס"ג ב"ה. עיין עליו.

[תפילה בעת צרה]

ואם כן מצות התפילה כלהו איתנהו בה. ולא עוד אלא שלפעמים יחדש ה' צרכים לעמו ויביאם במצור ובמצוק התלאות כדי שיקיימו מצווה זו. כי המצווה גדולה על כל צרה שלא תבוא על הציבור לקדש צום ולקרוא עצרה ולפשפש במעשיו כדי שתהיה תפלתם זכה, ואף כי תהיה השעה דחוקה או אסורה מלזעוק, כגון בשבתות וימים טובים שלא התיירו (תענית י"ט א) כי אם על עיר שהקיפוח עכו"ם וספינה המטורפת בים, ויחיד הנרדף מפני עכו"ם, שאלו מחללין עליהם השבת כמ"ש **הרמב"ם** ז"ל פ"ב מהלכות שבת ובהלכות תעניות (פ"ב) וכן בשאר המחברים ז"ל, כי הנה אז תהיה המצווה הס' כי לא להזכיר ולהישען על יודע תעלומות לבבינו ומכאוביו ונקבל שכר על השתיקה.

[התפילה אינה להזכיר לה' את מצוקתנו, אלא להכין לבנו אליו]

ובמדרש פרשת בשלח (רבות פ' כ"א). בשר ודם אם שומע לחברו דן את דינו ואם לא ישמע אותו אינו יכול לדונו. אבל הקדוש ברוך הוא עד אשר לא ידבר ידע מה בלבו שנאמר (ישעיה ס"ה) והיה טרם יקראו ואני אענה עוד הם מדברים ואני אשמע. הדא הוא דכתיב (שמות י"ד) מה תצעק אלי וגו'.

ואולם כאשר נתפלל אין הכוונה להודיעו צערנו ולהשמיעו לאוזניו, כי אם להכין לבנו ולהטיב מעשינו לפניו כנזכר וכמו שאמרו (תענית ט"ז א) אחינו בית ישראל לא שק ולא אפר גורמין כי אם תשובה ומעשים טובים. כי הפנימי הוא גלוי וידוע לפניו ולזה אין צורך לקרוע הבגדים להראות פנימי הלב כי אע"פ שילבש האדם כמה בגדים יהיו מצפוני לבו צפויים אליו, כי על זה אמר (יואל ב') קרעו לבבכם ואל בגדיכם. ומי שאינם נזהרים בכך, הם כבאים לפניו יתעלה לבקש צרכם ושאלתם במטבע פסול ומזויף. אמנם בשמוע עצת החכם שלמה בעניין התשובה השלמה הנה הם יבאו לפניו באמת ובתמים ויצדק עליהם קרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת (תהלים קמ"ה):

[מבנה התפילה]

עתה ראה כמה עיקרים גדולים נכנסים ומסתעפים מאשל התפילה כאשר אמרנו וכולן בכלל הקדמת קרית שמע אליה. כי בקדימתן ובבחינת השכלתן יבוא בשלום אל שער המלך לסדר עיקר התפילה, וינתן לו חפצו בשאלתו ונפשו בבקשתו. והנה בעיקר התפילה רמזו כל זה חכמינו ז"ל במה שסדרו (ברכות ל"ד ב) שלש ראשונות ושלש אחרונות ותפילה באמצע, כי הכול הולך אל מקום אחד. וכבר סדרו חכמינו ז"ל (מגילה י"ח א) על סדר ברכת כוהנים המשולשת בתורה האמורה מפי אהרן ובניו, אחר עשות העולה והעבודה אשר היא מתייחסת בעניינה אל מעשה הקרבן ופעולותיו, כפי מה שייאות שימשך מהחסד האלוהי ומדת טובו לגמול להם שכר טוב חלף עבודתם במידה במשקל ובמשורה.

[שלושת העניינים הנרצים לה']

זוה שהעבודה היא כבר תכלול שלשה עניינים נרצים לו ית' מאתנו אשר ביארם: באומרו (דברים ו') ואהבת את ה' אלוהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאורך. **כי אומרו בכל לבבך** הוא כאומרו בכל שכלך כי החכמה והמדע הוא בלב כמו שאמר (משלי י"ד) בלב נבון תנוח חכמה (שמות ל"א) ובלב כל חכם לב נתתי חכמה. **ובאומרו בכל נפשך** הוא חיי הגוף עצמו וכמו שאמרו (ברכות נ"ד א) אפילו הוא נוטל את נפשך.

ובאומרו בכל מאורך הם הנכסים (שם). וידוע כי העובד העבודה היא בשלמות אם יחיד ואם ציבור, טרם בואו אליה חויב להשכיל ולגזור בדעתו כי הוא יתעלה ראוי ליעבד ואין

עוד מלבדו, כמו שאמרנו בעניין התפילה. ומשם תתהווה הכוונה השלמה בעבודה ותדחה הגרועה והפסולה המועלת בה כי הכול הוא פועל הנפש לפי שכלה ומדעה.

גם המעשה ההוא הנכבד, אי אפשר כי אם בהוצאת ממון רב: אם לבנות בית הבחירה ועשות כלי שרת כפי היכולת לכבוד הנעבד ומעלתו, כמו שנודע ממעשה המשכן ובנין בית המקדש, ובשקלי קרבנות מלבד קרבנות היחידים אשר יש בהם בעולה ויורד. וגם אי אפשר מבלי הימסר הגוף עצמו בהם, כמו שנתפרסם מעבודות הכוהנים והלויים בעמדם לשרת שם בגופן בכל מיני עבודתן, וכולן שלוחי ישראל הם, שנאמר (במדבר ג') ואני הנה לקחתי את הלויים מתוך בני ישראל וגו'. גם משמרת ישראל היו עומדים במעמדם כמו שזכרנו ראשונה.

והנה לפי זה היה מהראוי שאחר שכן עשו יברכם בברכה זאת המשולשת לשלשה עניינים הללו עצמם.

זוה כי בברכה ראשונה כיוון לברכם בעניין נשוא השכל והמדע שהיא ברכה שלמה וסתמית בה יוסיפו תוספת ברכה והכרה שכלית בעניינים האלוהיים על מה שקדם להם ועוד ישמרם מכל טעות ושגיאה שהם סכנה עצומה.

ובשנית כיוון להוסיף להם ברכת ההצלחות הזמניות אשר יעבדוהו בהם אשר יראה להם עוז ימינו ואור פניו אשר ירצם ועוד יוסיף לחננם על צד היותר טוב.

ובשלישי כיוון לגמור להם על מה שהזמינו עצמן לעבודתו על האופן הנזכר בשהוא יתעלה יזמין עצמו כי הוא הנרצה, באומרו ישא ה' פניו אליך כעניין (בראשית מ"ג) וישא משאות מאת פניו, והוא עניין שימת שלום בין פמליא של מעלה ובין פמליא של מטה, שהוא עיקר הקירוב האלוהי והדבקות בו, שהוא תכלית הכול. וזה העניין האחרון עם סגולת האחרון בקיום המעלות יתבאר במקומו, והוא הטעם לברכה זו אחר התפילה, כי כמו כן ישרת האדם לפני קונו בכל שלשה עניינים הללו:

אם בשכלו מצד הכוונות השלמות אשר כתבנו.

ואם בנכסים משום ביטול זמנו מכל עסקיו.

ואם בגופו מצד מה שיוכרח לקבל עול ההתבודדות וההכנע לכל אופני התפילה אם לשיבה ואם לעמידה ואם לנפילה ויתר העניינים שהם חובת הגוף בלי ספק:

[מבנה תפילת העמידה בסימן שלשות]

והנה לזה ראוי לבוא עליהם ברכות משולשות אלו אלא שכפלן לפי מדת טובו ורוב חסדו כל אחת לפי ברכתה כמו שאמרנו:

ולפי טעם זה כבר היו אלה שלש ברכות שהן שש כוללות כל עניני האדם העצמיים והעוזרים עליהם והתכליתיים לשניהם אשר יכללו כל בקשות צרכי האדם בכל ימי חייו.

אני אומר כי עליהם חלקו אנשי כנסת הגדולה (ברכות ל"ג א) מספר הי"ח ברכות אשר תקנו להתפלל בהם יום יום לבקשת הצרכים הכוללים.

זוהי מה שיורו על אמיתות שלש הערות חזקות.

האחת היות מספר הי"ח נופל על מספר השלשה או הששה כשנאמר ג' פעמים ו' או ו' פעמים ג' שיראה מזה שהם מתוקנות על יסוד הברכה המשולשת הזאת או המוששת. **השנית** הוא הזכרת ברכה זו עצמה בסוף כל י"ח בציבור כמו שאמרנו. **והשלישית** כי י"ח ברכות פותחות בברוך ומסיימות בשלום כמו שאלו פותחות ביברוך ומסיימות בשלום.

זוהי ממה שיעיר לב המתבונן וימצא כי כן הוא, כי הנה הנם מחולקות אל שש שלישיות. כי כל שלוש שלוש מהם נתייסדו על כל אחת מאלו השש ברכות שהם בתוך הברכה השלמה הזאת:

זוהי כי השלש ראשונות שהם מזכירות שבחו של הקב"ה מאמיתת השגחתו ועוצם יכולתו והפלגת קדושתו הם בכלל יברכה ה', אשר היא ברכה שכלית אשר בה ולא בזולתה יכיר המתפלל אלו המעלות האלוהיות.

אמנם השלש הסמוכות שהם אתה חונן השיבנו סלח לנו הם ממש מעניין וישמרך, כי אשר לו השכל על זה האופן צריך דעת מתמיד לשמרו ולהשיבו לבריאותו כשתסור כי אין איש אשר לא יחטא.

וכאשר השלימו שש ברכות אלה אשר תכללם הברכה הראשונה, אשר כן נחלקה לשנים, סידרו שש אחרות אשר תכללם הברכה השנית, וחלקום גם כן לשתי מחלקות.

הראשונה בבקשת הדברים ההכרחיים לגופים ויחדו לזה שלש והם ראה נא בענייני רפאינו ברך עלינו שהם שחרור הגופים ובריאותם וספוק צרכיהם והם בכלל יאר ה' פניו אליך כי בדברים כאלו יראה אור פני האדון אל עבדיו.

ואחריהם סדרו ג' אחרות כנגד ויחונך, והוא על צד היותר טוב כמו שהם תקע בשופר, השיבה שופטנו, על הצדיקים. כי כל זה הוא מבואר היותם מעניין החנינה והחסד על צד היותר נאות. וגם מה שתקנו (ברכות כ"ח ב) בכאן ברכת המינין, הוא מעניינה כי נפילת האויבים והכנעתם הוא מזה המין באמת.

ואחר כך סדרו שש אחרות מעין הברכה השלישית.

והשלש הראשונות שהם מעין יישא ה' פניו אליך הם תשכון את צמח שמע קולינו כי זה עניין דבוק השכינה האלוהית בינינו עם צמיחת קרן משיחו אשר בהימצא אלו העניינים יחד נמצא האלוהים קרובים אלינו בכל קראנו אליו וכמו שאמר הכתוב (דברים ל"ג) וזאת ליהודה ויאמר שמע ה' קול יהודה וגו'. כי העניין המיוחד למלך הוא שישמע קולו בתפלתו

להיות לו עזר מצריו והוא עניין נשיאות הפנים שכתבנו. וכנגד וישם לך שלום תקנו עבודה והודאה ושים שלום והוא חזרת העבודה וההודאה כמשפט הראשון והוא הסכמת הכתות שנתפרדה בסבת העונות והוא הסכמת הפמליאות שאמרנו. הרי שנתבאר על נכון יסוד סדר אלו הברכות אשר בתפילה הבאה אחר קרית שמע וברכותיה לפי הבחינות שזכרנו.

[הוזה זהיר בקריאת שמע ובתפילה]

והנה להיות כל העניינים האלו מסכימים ומתקשרים יחד על זה האופן, אמרו רבותנו זכרם לברכה בפרק שני ממסכת אבות:

א"ר שמעון הוי זהיר בקרית שמע ובתפילה. וכשאתה מתפלל אל תעש תפלתך קבע אלא תחנונים לפני המקום ברוך הוא שנאמר (יואל ב') כי חנון ורחום הוא ארך אפים ורב חסד ונחם על הרעה ואל תהי רשע בפני עצמך.

הנה באומרו תחילה הוי זהיר בקרית שמע, כיוון אל קדימת שלמות המתפלל אל השכלת העניינים הגדולים אשר הם שרשי האילן וענפיו ופארותיו וסנסניו, שהם עיקר התפילה ויתדותיה. כי המקדים אלו העניינים יושלמו לו סיבות העיקר וימצאו לו מליצים טובים בבית המלך להמציא בקשותיו. אמנם כשיחסר חוק המתפלל בזה לא תינתן לו בקשתו מכוח תפילתו רק במתנת חנם ועל צד החסד המוחלט. ולכן ההדיוטים הבוערים בעם אינם נאים מתפללים:

וזהו אצלי מה שנזכר בפרק קמא דשבת (י"ב ב)

אמר רבי יוחנן: כי הוה אזילנא בתריה דרבי אלעזר לשיולי בתפיחה, זמנין אמר המקום יפקדך לשלום, וזמנין אמר רחמנא ידכרינך לשלום. והיכי עביד הכי, והאמר רב יהודה אמר רב אל ישאל אדם צרכיו בלשון ארמי, שאין מלאכי השרת נזקקים לו, לפי שאין מכירין בלשון ארמית. שאני חולה ששכינה עמו, דאמר רב יהודה אמר רב מניין שהקב"ה זן את החולה וכו'.

[מלאכי השרת אינם מבינים לשון ארמית]

ורחוק מאוד שתהיה כוונתם ז"ל שמלאכי השרת אינן מבינים לשון ארמית או זולתו, כי הם הראשונים לכל שבמדע. והלשון אינו אלא הוראת הדיבור הפנימי אשר הוא שווה לכל. והנה מצינו נאמר בדניאל (ה') באדין מן קדמוהי שליח פסא די ידא וכתבא דנא רשים ודא כתבה די רשים מנה מנה תקל ופרסין. וכבר נתבאר בסנהדרין פרק כהן גדול כ"ב, שכך נכתב בלשון ארמי, עם שנחלקו אם היה נכתב בא"ת ב"ש או בהפוך האותיות או בסירוסין. והנה הכותב מלאך ה' צבאות הוא. אך כוונתם ז"ל לזרז האנשים שישתדלו לדעת ולהשכיל בתורה ובחכמה, על הדרך שאמרנו, עד שיוכר שלמותו בסידור לשונו

בבואו להתפלל לפני אלוהיו בלשון התורה הקדושה והנקייה מכל סיג, כדי שימצאו לו האמצעים הנאותים להשלים רצונו, ושלא ישים אדם עצמו מכלל שאינם יודעים לבקש צרכיהם רק בלשון הדיוט, והוא הלעז המשותף לנשים ונערים. כי אנשים אשר כאלה כאשר יצטרכו לבקש צרכיהם מבוראם לא ימצאו להם מליצים ואמצעים מפני חסרונו. והוא מה שאמרו שמלאכי השרת אינן נזקקים להם, לפי שאינם מכירים בלשונם לומר שאינם מטפלים אל לשון הדיוט ולא למתפלל בו, כמו שאמר (רות ב') יהי מכירך ברוך (שם), מצאתי חן בעיניך להכירני.

אמנם במקום חולה שהשכינה למעלה מראשותיו לזון אותו ולסעדו, המקום בתורת חסד ירחם עליו ולא יקפיד על חסרונו. וכמו שאמר (תהלים קט"ז) שומר פתאים ה'. וכן בציבור כדפירש"י ז"ל יחיד צריך שיסייעוהו מלאכי השרת, רבים לא צריכי להו. שנאמר (איוב ל"ו) הן אל כביר לא ימאס וגו'. והוא עצמו מה שאמר שם (בסוטה ל"ג א) ואין מלאכי השרת מכירין בלשון ארמית.

והא תניא יוחנן כהן גדול שמע קול מבית קדשי הקדשים שאומר נצחו טליא דאזלן לאגחא קרבא באנטוכי"א. ושוב מעשה בשמעון הצדיק ששמע קול מבית קדשי הקדשים שאומר בטלית עבידא דאמר שנאה לאיתאה על היכלא ונהרג גסגלגס ובטלו גזרותיו. וכתבו אותו שעה וכיוונוהו, ובלשון ארמי אמרו. אי בעית אימא, קול דלא שמיע עביד. איבעית אימא, גבריא אל הוה, דאמר מר בא גבריא אל ולמדו שבעים לשון.

ומן התימא, נהי דבת קול יהיה דבר זולתי מלאכי השרת, וכדפירש"י ז"ל עלה אותה מידה הממונה על כך יודעת שבעים לשון, מפני שנעשית להשמיע, והיא משתלחת לכל הלשונות. גבריא אל מיהא מי לא הוה מכלל מלאכי השרת. הא מדגבריא אל ידע כלהו נמי ידעי. גם פסא די ידא אשר אמרנו הוה תיובתיה.

ועוד שהרי אלו המאמרים לא שמעום אלא הכוהנים הגדולים בבית קדשי הקדשים ולמה נשמעו בתרגום. אלא שכוונו בזה לפי הנראה כי כשהדבר בא על יד בת קול או מלאך או איזה שליח מן השמים, ודאי ישתמש בכל הלשונות, כי אין דבר נעלם מלמעלה. כמו שתקנו חכמינו ז"ל נוסח הקדיש בלשון ארמי, לפי שהיא הלעז שלהם, כדי לצרף הרבים בהבנתו, ולשתף עמי הארץ למנין עשרה. אמנם בתורת זכות וסיוע אין נזקקין ואינן קרובים ומכירים כי אם אל השואל בלשון תורה צחה וברה.

ולזה היטיבו כל החכמים והחסידיים הראשונים אנשי השם מעולם אשר ייסדו פיוטים נפלאים וסדרו בהם שבחים ותהילות מגבורות הש"י ומעוצם פליאותיו איש איש ממלאכתו אשר המה עושים אשר העניינים ההם, כולם בכלל מאמר הוי זהיר בקרית שמע הקודמת לתפילה, שהיא ההשכלה והמדע בו יתברך ובמעשיו כמה שאמרנו ראשונה.

ואמר עוד (אבות פ"ב) וכשאתה מתפלל אל תעש תפלתך קבע כאלו הייתה התפילה חובת הגוף לבד לעמוד בתפילה שעה אחת או יותר או פחות כפי התיקון המסודר יום יום מבלי שיקפיד שיכווין בלבו בתפילתו או לא, כי ודאי אין הפרש בין תפילה זו לצפצוף העופות המצפצפים המהגים בלי שום דעת ותבונה, ואיך יזקק אליו הבורא יתברך והרי הוא פוטר אותו בסוף תפלתו שאומר יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך (ברכות ד' ב). וכאשר היה מתפלל לבד בפיו, ולשונו ולבו בל עמו, הנה לא יהיה לרצונו.

[חכמים מספרים שאינם מכוונים בתפילה, ופירוש דבריהם]

ובכאן מקום תמה למה שנמצא בירושלמי פרק היה קורא:

אמר ר' חייא סבא: אנא מיומיו לא איכוונית אלא חד זמן בעית כוינית והרהרית בלבי, ואמרית מאן ליעול קמי מלכא קדמאי אלקפתא או ריש גלותא. שמואל אמר: אני מניתי אפרוחיא, פירוש העופות הפורחות. רבי בון אמר: אנא מניתי דומסיא פירוש שורות אבני הכותל. אמר רבי מתניה: מחזיק אנא טיבו לרישי, דכד הוה מטי למודים, כרע מגרמיה.

כי הנה לפי הנראה דברים אלו הם מכוערים מאד לכל האנשים, כל שכן לאנשי השם כמו אלה. ואם אנוסים היו ולא יכלו לעמוד על יצרם, למה יכתבו דבריהם אלה על ספר להכשיל בהם את הרבים להתפקרם בעניין התפילה ולתלות עצמן בגאוני עולם שכן עשו. אמנם בעיני כיוונו בזה להפליג העניין ולהגזים בו, כפי הראוי שיובן משם לפי מעלת חסידותם, להודיע שאין צריך לומר שהאדם כשייסוב פניו אל הקיר מתראה כורע ומשתחוה מתודה ומתפלל, ולבו שוקע במצולות מחשבות עסקיו הזמניים אשר הוא פונה עליהם יום יום, שעבודתו נכרייה וזרה גם תפלתו תועבה. אלא שגם המחשבה בעת ההיא בדברים העיוניים היא מזקת מאד, וכמו שאמר (שבת ו' ב) זמן תורה לחוד וזמן תפילה לחוד.

והנה בהיות החכמים האלה חיים תמיד בחיים המחשביים, ואינן יכולים להפנות עצמן מהעיון אפילו שעה אחת, הם חושדים עצמן שלא כיוונו יפה בתפלתם, ומחשיבים עצמם כאלו מהרהרים אז בדברי הבאי. והנה ר' חייא יתכן שהיה מתודה כי פעם אחד בהיותו מתבודד בתפלתו אגב עיון תפילה, בא לחשוב ממדרגות האנשים קצתם מקצתם כמו שאדם עשוי לחשוב כן בברכת אבות בזכרו זכותם ומעלתם משאר האנשים. או עניין הבעלי תשובה עם הצדיקים הגמורים בברכת השיבנו וסלח לנו, או מדרגות הצדיקים והחסידיים בברכתם, וכדומה ממה שימשך לו מעיון תפלתו. ודימה אותו לחושב מאן ליעול קמיה דמלכא קדמו וכו'. והוא דמיון נאות.

ועל זה הדרך אמר שמואל שקרה לו בזה בעיונו בברכת אתה חונן, בהבדיל ענינו בין כוחות הנפש אשר נתחלקו אל הדעת ואל הבינה ואל השכל, שהוא עיון דק ונכבד כמו

שנתבאר במאמר השישי **מספר המידות**. ולזה אמר אנא מניתי אפרוחים, כלומר שהיה מחשב בכוחות הנפש ומספרם אשר בם יגביה האדם לעוף על כל הנמצאים השפלים כולם. ועל דרך שאמר הכתוב (איוב כ"ח) ונעלמה מעיני כל חי ומעוף השמים נסתרה. גם רבי בון בעברו על מאמר קונה הכול ומה שיצורף לזה, יעלה על לבו סדרי בראשית גבוה מעל גבוה כמו שהוא מבואר מעניינם, ולזה אמר אנא מניתי דומסיא, כי המעלות ההם הם שורות הבנין הכוללי, ומפני גודל ערכם אמרו שאפילו מחשבות אלו ודומיהם היו לזרות ונכריות להם, כדברי המשלים אשר הניחו.

אמנם רבי מתניה כל כך הייתה כוונתו מעוטה בעיניו, שאמר שהיה מחזיק טובה לראשו שכורע במודים, לומר שהוא כורע מעצמו עם היות שאין כוונתו באותו עומק שהראוי להיות בו לעת הכריעה, לפי רוב החשק אל ההכנעה אליו יתעלה אשר בידו להשלים צרכי תפלתו.

כך ראוי לבאר דברים אלו לפי עניינם ולפי שלמות האנשים האלה וכיוצא בהם, ולהסכים עם מאמר רבי שמעון אל תעש תפלתך קבע אלא תחנונים לפני המקום ברוך הוא, שנאמר כי חנון ורחום וגו'. שזה כולל כל מה שאמרנו שהוא בא בשם ה' צבאות ובהכרת מידותיו האלוהיות.

ואמר וניחם על הרעה, לזכור עניין התשובה והטהרה ההכרחית כי הוא הנרצה באומרו (שמות ל"ג) וחנותי את אשר אחון וריחמתי את אשר ארחם. ואמר אל תהי רשע בפני עצמך כי הנה המתפלל בלי כוונה הגונה הנה הוא נופל כרשע ומיוחד בפני עצמו, וזה כי הכופר בהשגחה אינו מתפלל, גם המודה בהשגחה והוא משולח ביד יצרו לבלתי בוא בעול התבודדות התפילה ועזיבת עסקיו, אמנם שירצה להתפלל ולא יחוש לכוונת התפילה אלא שסובר שהסגולה דבקה בדיבורים או בקביעות השעה, לא בכוונת המשמיע והשומע, הנה הוא רשע נפרד בפני עצמו. לא רשע של כפירה ולא רשע של עצלה, אלא רשע שבוש ובלבול הדעת והוא מגונה מאוד.

מכל מקום כללה זאת המשנה מעניין התפילה ומהפינות הגדולות הנכללות בה ומאופן סידורה מה שכיווננו אליו:

[סיכום: התפילה במקום קרבנות. מטרת שניהם – עבודת הלב]

אמנם כל זה העניין עצמו מצורף למה שרצינו אליו מהיות התפילה במקום הקרבנות וממלאית מקומם בכל זמן ביטולם ועל צד יותר שלם, הוא מה שיכללהו המאמר שקדם זכרו:

אמר רבי אלעזר מאי דכתיב כן אברכך בחיי זו קרית שמע. בשמך אשא כפי, זו תפילה. אם עושה כך וכו'. כי הנה באומרו כן אברכך בחיי, זו קרית שמע. זכר כל מה שאמרנו מהלימודים הנכללים בקריאת אותם פרשיות עם ברכותיהם, אשר בהם ולא בזולתם יהא שמו יתעלה מבורך מפי כל חסידיו ועבדיו, והם אשר תחויב קדימתם אל התפילה

המסודרת על פי הברכה המשולשת הנאמרת בנשיאות כפים, כאשר נתבאר. כי על כן סמך בסוף הפסוק בשמך אשא כפי זו תפלה.

ולהיות התפילות מקום הקרבנות דרך כלל, אמר אם עושה כך עליו הכתוב אומר כמו חלב ודשן תשבע נפשי כי נפשו תמלא ותסתפק מן התפילות לכל העניינים שיספיקו בהם הקרבנות להקריבם אליו יתעלה וכאשר אמרנו.

אמנם על היות עניין התפילות יותר חזק ויותר מיוחד אמר, ולא עוד אלא שנחל שני עולמות וכו'. ירצה כי בהיות האדם מסדר תפלותיו על זה האופן רצוני בהקדים השכלתו בעניינים האלוהיים על זה השיעור לשאלת הצרכים שהוא דבר יותר הכרחי בכוונות המתפללים ממה שיוכרח זה במקריבי הקרבנות, לפי מה שהוכחנו מהיותה עבודה שבלב לגמרי, מקום נטיעת האשל הגדול והמוצלח שזכרנו, הנה לזה יתחייב שיהא נחל שני עולמים, והוא באמת זכיית שתי השולחנות. האחד בסיפוק צרכי העולם הזה, כי אחר שהוא שואל כהוגן לא ישיבו את פניו ולא ימנעו ממנו דבר בעניין יותר שלם ממה שיהיה זה בקרבן, כמו שנתברר זה מתפלת שלמה המלך אחר בנותו את הבית. כי עם שצירף עמה ריבוי קרבנות, כמו שאמר (מ"א ח') ויזבח שלמה את זבח השלמים אשר זבח לה' בקר עשרים ושנים אלף וצאן מאה ועשרים אלף וגו', הייתה התשובה מאת השם יתעלה כשנראה אליו שנית בגבעון (שם ט') ויאמר ה' אליו שמעתי את תפלתך ואת תחנוןך אשר התחננת לפני, הקדשתי את הבית הזה. הנה שלא זכר לו הקרבנות הרבים ההם, אבל אמר שפני תפלתו הוא נושא לכל אשר בקש ממנו, כי תכלית הקרבנות כולם להביא הנפש אל מחוז חפצה ואהבתה אל אלוהים וההדבק וההקרבה אליו אותו דבקות והקרבה אשר תהיה לה בהיותם על האופן ההוא מהתפילה. כמו שפרסם זה יתעלה על ידי נביאו, באומרו והביאותים אל הר קדשי ושמתים בבית תפילתי עולותיהם וזבחייהם לרצון על מזבחי כי ביתי בית תפילה יקרא לכל העמים (ישעיה נ"ז).

הנה שעשה התפילות כוונה תכליתית אל הקרבנות, לפי שהדבר הנדרש בתפילה הוא היוצא מפנימיות הלב, אשר זה יכלול כל שאר השלמויות הנכללות באילן הנזכר. ולזה אין ספק כי קרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת למלאת כל שאלתם בכל מה שיצטרך להם. וזהו ירושת נחלת העולם הזה.

אמנם נחלת העולם הבא הוא מבואר מעצמו, לפי שההצלחה הנפשית דבקה בהשכלות הנפשיות ההנה הנכללות במאמר כן אברכך בחיי זו קרית שמע וכמו שנתבאר.

והנה עם זה נמצא המתפלל כהוגן, שהוא זריז ונשכר, לפי שהתפילה היא מזון הגוף והנפש יחד אלא שהזנת הנפש קודמת בעצם וראשונה והוא מבואר.

זזה שיעור מה שרצינו אליו בזה הדרוש הנכבד אשר ראינו לסומכו אל שער הקרבנות ולתלותו בפרשת זאת תורת העולה כאשר אמרנו, עם היות שכבר עברנו על כולה בשער הקודם:

עקידת יצחק ויקרא שער נט (פרשת שמיני)

יבאר סגולת הזמן והיותו יקר הנמצאות לזה ישוערו בו כל ההוויות וההפסדים:

פרשת ויהי ביום השמיני, כי שבעת ימים ימלא את ידכם וגו'

בעירובין פרק בכל מערבין (מ' ב)

תן חלק לשבעה וגם לשמונה. (קהלת י"א). רבי אלעזר אומר שבעה אלו שבעה ימי בראשית. שמונה אלו שמונה ימי מילה. רבי יהושע אומר שבעה אלו שבעת ימי הפסח. שמונה אלו שמונת ימי החג. וכשהוא אומר **וגם** - לרבות עצרת וראש השנה ויום הכפורים.

[שנות חיי האדם וחלוקתם]

אם שלמות האדם והצלחתו הנם תלויים בזמנו והמשך ימי חלדו, הנה מה טוב ומה נעים שיהיה תמיד לפניו המספר המורה על פרטו וכללו. הקודם הוא מבואר כי למה שהיה קודם שנברא העולם הקב"ה ושמו בלבד כמו שאמרו חז"ל (פ"א פ"ג) הנה לא היה אז שום טעם למציאות הזמן כפי מה שגדרו החכם שהוא מספר הקודם והמתאחר בתנועה כי הנה לא היה שם לא תנועה ולא שנוי ולא הויה נמשכת אליהם אשר בהם יבא רישומו וצורו כלל. אמנם עת בא דברו יתעלה להוציא העולם מהאפס אל היש מיד נמצא החלוק אשר בין קודם ההויה היא ואחריה והוא ההתחלה הזמנית אשר עליה אמר הרב **המורה** בהתחלה ברא ה' את השמים ואת הארץ, בפרק ל' חלק שני, ומנהו והלאה לא יצויר שום פועל מהפעולות הטבעיות זולתי בזמן. כי על כן היה תחילת מה שכוונו יתעלה בבריאה מציאות הזמן השלם, כמו שנאמר (בראשית א') ויהי ערב ויהי בקר יום אחד, לשער בו סדר הבריאה ומדרגותיה בקדימה ואיחור דבר יום ביומו, כמו שפירשנו במקומו שער שלישי.

ולהיות העניין כן אמר החכם, לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים (קהלת ג'). על כללות התנועות המתחייבות לכל בעלי השנוי - אמר לכל זמן. אמנם על ההוויות הנמשכות אל השנוי ונמצאות בעתה - אמר ועת לכל חפץ. ואמר תחת השמים, לומר שזה מה שיתחייב

בכל הנמצאים הנופלים תחת השינוי והתנועה השמימית, כי לא כן הוא העניין בעניינים הנמצאים למעלה מהטבע.

והנה לזה היה הזמן כלי חמדה לכל בעלי השינוי והתנועה לעשות בו מלאכתם להשלמת מציאותם, אשר א"א זולתו. ומה יקר טובו בעיני בעלי השכל השלמים המקפידים על זמנם כעל שלמותם עצמו, האומרים יפה שעה אחת של תשובה ומעשים טובים בעולם הזה וכו' (אבות פ"ד).

כווננו בו שני עניינים: האחד להעריך מעט מהזמן בתכלית הערך. והשני בשתהיה הוצאתו בעניינים היותר יקרים שאפשר, כי בזה יוכל שיעורו. והיו הדברים ההם היותר יקרים אחר שהם נותנים המציאות לעולמו ההוא המוצלח אשר שעה אחת של קורת רוח בו הוא יפה בעצמותה מכל העולם הזה. ולזה הייתה עצת ר"מ עצה נפלאה כשאמר הוי ממעט עסק ועסוק בתורה. כי ימעט העסק בהוציא הזמן בעניינים המדומים לעסוק בלמוד התורה תמיד ובקיום מצוותיה אשר להם לבדם נתנה מתנת הזמן כלו, דכתיב (יהושע א') והגית בו יומם ולילה.

ואם תאמר מה נעשה אל הכבודות המבוקשות אשר אין להם קיימא כי אם ברוב העסק בעסקי העולם. לזה אמר והוי שפל רוח בפני כל אדם. כלומר, אדרבה שמידת השפלות היא יותר מעולה אשר תתקיים במיעוט העסק באלו הקניינים המדומים.

ואמר עוד ואם בטלת מן התורה להתעסק בהבלי העולם, הנה יהיה חלקך עם הבטלים אשר כמותך, אשר היה מציאותם לאין ולאפס, וכמותם ספו תמו מן בלהות. ואם פירשת מעסקי העולם ועמלת בתורה, יש לך שכר הרבה ליתן לך לעולם הבא, כי כל העולם כולו לא נברא אלא לצוות לך ולאשר כמותך.

ומאמר רבי טרפון קיים המוסר הזה מאד, באומרו היום קצר והמלאכה מרובה והפועלים עצלים והשכר הרבה ובעל הבית דוחק. הנה שלפי השערותו בגודל צורך הזמן לרוב העניינים המוטלים עליו המשיל כל זמן האדם ליום אחד, ולא מן השווים אל לילותיהם אלא מן הקצרים שבימי החורף. ולפי שהזמן הקצר בבחינת המלאכה המעוטה, או שתהיה מרובה ויהיו שם פועלים רבים וחרוצים, הרי הוא ארוך. אמר והמלאכה מרובה והפועלים עצלים, לומר שהקיצור יופלג מכל הצדדים. ולפי שאם יהיה השכר מעט אין לדאוג על קיצור הזמן, וכבר יחשב לו לארוך. כלומר, שלא יקפיד אם יספיק אם לא, אמר והשכר הרבה. וגם אם לא יחוש אל השכר, אמר שהבעל הבית דוחק, לאמור כלו מעשיכם ומייסר ומעניש על ביטולם:

והנה לפי שמגיזום עוצם המלאכה וקיצור זמנה כבר יחדל האדם ממנה, לומר מה לי אצל מלאכה שאין לה גמר. אמר בסמוך (שם) הוא היה אומר לא עליך המלאכה לגמור וכו'.

ירצה, אמת הוא שטבע המלאכה הגדולה הזאת שלא יגמרנה שום פועל כי רבה היא. אבל מ"מ אין רשות לשום אדם ליבטל ממנה ומעשות בה כל מה שיוכל. ולזה ראוי לך שתזדרז בה לפעול בעוצם החריצות. ואם עשית בה הרבה, נותנים לך שכר הרבה לפי

העמל אשר עמלת בו, אף על פי שלא תגמרנה. ודע שנאמן הוא בעל מלאכתך שלא יבוא עליך בעקיפין מטעם שלא גמרת אותה, וישלם לך שכר פעולתך אם מעט ואם הרבה בערך השכר השלם אל המלאכה השלמה בלי שום ספק. אמנם תדע שעיקר מתן שכרן של צדיקים בפעולות אלו הוא לעתיד לבוא. ולזה לא תהרהר על המוסר הזה אם שמא לא הגיע לך השכר למראה עיניך ממה שאתה משתדל בו, כי היום לעשותם ולא היום לקבל שכרן.

ראה כמה יפה שעה אחת של מעשה וזירוז בעולם הזה לקנות בו חיי העולם הבא, ותעריך הזמן בערך נפלא. וכמו שאמר הכתוב (תהלים ל"ד) מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב. והנה להיות הטעות בדבר הזה לפחות ופח בהם יוקשים בני האדם, וכמעט היא הייתה נסיבה לכל הרעות שהשיגונו מימות עולם. באת התורה האלוהית לעשות עיקר ממנו ולפקוח עינינו עליו בצוואתה לנו למנות ימינו כולם, על ידי השמיטות והיובלים ובתתה סדר מצוות נכונות בהם נתעורר אל המחויב אלינו בהוצאת זמננו כראוי, כמו שיבוא ביאורו בשלמות במקומו שער ס"ט ב"ה.

ודרך כלל הורה אותו באומרו (ויקרא כ"ה) וספרת לך שבע שבתות שנים שבע שנים שבע פעמים והיו לך ימי שבע שבתות השנים תשע וארבעים שנה. ירצה וספרת לך דווקא, כי לעצמך אתה מונה שבע שנים שבע פעמים. תן עיניך כי בשבוע הראשון כבר הגעת לקצת דעת והוא זמן הפעוטות. ובשבוע שני כבר הגעת לחיוב המצות והרי אתה בר עונשין בבית דין של מטה. ובשבוע השלישי כבר הגעת לידון בבית דין של מעלה. ובשבוע הד' כבר הגעת להיות בעל כוח לצאת ולבוא בין האנשים. אתה סבור שמאז תתחיל חיי עולמך. אמנם בשבוע ה' כבר יצאו חצי שנותיך, לפי מה שנאמר ימי שנותינו בהם שבעים שנה. ובשבוע השישי הרי עברו חצי ימי הגבורות, לפי סוף הפסוק. ואולם בשבוע הז' הרי אתה בימי הזקנה, שכבר יהיו לך ימי שבע שבתות השנים תשע וארבעים שנה, והרי אתה בימי הירידה אשר תאבד ממך אבדה שאינה חוזרת לעולם, כמו שאמרו וואי להא דאזלא ולא אתיא ומאי היא ינקותא. ומכאן ואילך וקידשתם את שנת החמישים שנה וקראתם דרור בארץ וגו'. כי אז כבר ראוי לו שיעשו כל צרכיו, ומשם והלאה יהיה הכול קודש.

ודי בזה הערה לפקוח עיניים עיוורות הזמנים הרבים האלה, כי הם גבולים הרבה יספיק המשכיל לעשות בהם מלאכתו טרם בא שמשו. אמנם העצלים המפקירים אותו בהוציא בהבל ימיהם ושנותם בבהלה, תמצאם מתלוננים תמיד על זמנם כי הוא מעט מזער וטרדותיו ותלאותיו רבות ועצמות, ויוציאו עליו דיבה רעה לאמור כי הוא המכלה המפסיד. ועל דרך האמת הנה הם המפסידים אותו והמאבדים את עצמם, והם חייבין ליתן את הדין על הכול.

הנה על זאת המכשלה והבקשה על ההצלה ממנה ייחד משה רבנו תפילה נפלאה מיוחדת לו בספר תלים כפי מה שיראה ממנה מתחילתה ועד סופה והיא:

תהלים צ': תפילה למשה איש האלוהים

א תפלה למשה איש-האלהים אדני מעון אתה היית לנו בדר ודר :
 ב בטרם הרים ילדו ותחולל ארץ ותבל ומעולם עד-עולם אתה אל :
 ג תשב אנוש עד-דכא ותאמר טובו בני-אדם :
 ד כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול כי יעבר ואשמורה בלילה :
 ה זרמתם שנה יהיו בבקר כחציר יחלף :
 ו בבקר יציץ וחלף לערב ימולל ויבש :
 ז כי-כלינו באפך ובחמתך נבהלנו :
 ח (שת) [שתה] עונתינו לנגדך עלמנו למאור פניך :
 ט כי כל-מינו פנו בעברתך כלינו שנינו כמו-הגה :
 י ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם בגבורת שמונים שנה ורהבם עמל ואנון כי גז חיש ונעפה :
 יא מי-יודע עז אפך וכיראתך עברתך :
 יב למנות ימינו כן הודע ונבא לבב חכמה :
 יג שובה ה' עד-מתי והנחם על-עבדיך :
 יד שבענו בבקר חסדך ונרננה ונשמחה בכל-ימינו :
 טו שמחנו כימות עניתנו שנות ראינו רעה :
 טז יראה אל-עבדיך פעלה והדרך על-בניהם :
 יז ויהי נעם אדני אלהינו עלינו ומעשה דינו כוננה עלינו ומעשה דינו כוננהו:

הנה המזמור הזה יכלול חמשה עניינים:

שם המתפלל ותוארו. וסודר השבח הראוי מעין התפלה. וצורך תפלתו. וביאור העניין המבוקש עצמו, ותועלתו.

אמנם העניין הראשון הזכירו להודיע כי שאלה כזאת היא מיוחדת למשה מצד שעל ידו קבלו ישראל את התורה אשר היא המעשה והמלאכה המיוחדת להם בכל ימי זמנם כמו שנאמר (דברים ל') כי הוא חייך ואורך ימיך וגו'. ועליה ציווה והגית בו יומם ולילה, ותחילת דינו של אדם קבעת עתים לתורה. ותאר אותו באיש האלוהים כי הדורש ומבקש שאלה זו הוא באמת אלוהי ונבדל מדרכי האדם.

והקדים השבח הראוי ואמר (תהלים צ') אדני מעון אתה היית לנו בדור ודור, והוא כעניין אומרו (דברים ג') אדני ה' אתה החלות וגו' כאשר זכרנו בשער הקודם. והכוונה כי בכל דור ודור היית לנו צור מעון להושיענו מכל רעותנו אשר מזה תתחייב לגמור הטוב על ידיו. בטרם הרים ילדו וגו'. אין צורך כצורך מלך בשר ודם שמשגיח ומגין על בני עמו מפני שמלכותו תלוי בהם כמו שאמר (משלי י"ד) ברב עם הדרת מלך ובאפס לאום מחתת רזון כי אתה ה' בטרם הרים ילדו ותחולל ארץ ותבל ומעולם ועד עולם שהוא המשך יותר כולל ואין צריך אתה לזולתך וכמו שאמר המשורר (תהלים י') ה' מלך עולם ועד אבדו גויים מארצו.

וסיים עניין השבח ואמר: תשב אנוש עד דכא וגו'. והכוונה שאתה בחסדך תסבב סיבות רבות בעבורם ישוב האדם מדרכו הרעה וכאשר יקשה את לבו ויכביד את לבבו לא תסור מהשיבו עד דכדוכה של נפש כדי שישב על כורחו. ואחר כך תלית הדבר בו והחזקת לו טובה כאלו עשה מעצמו וזהו אמרו ותאמר שובו בני אדם כענין שנאמר (דברים ל"ג) ויגרש מפניך אויב ויאמר השמד וכמה יתבאר אמות דברים אלה (ישעיה ל"ח) במכתב לחזקיה זולתו:

כי אלף שנים בעיניך וגו'. הנה אחר שסיים דברי השבח נעתק לתת סבת צורך האדם אל החסד הגדול הזה אשר היא עצמה הסיבה המניעה אותו אל בקשתו זאת והוא מה שנתן האל יתעלה לכל איש מהאנשים קצב זמן ומדת ימים שיערה חכמתו אותם יספיקו להשלים להם כל אחד מלאכתו המוטלת עליו כאלו חיה אלף שנים והנה בני האדם יוציאו ימיהם לריק ונחשבים בעיניהם לאין ויתלוננו על קוצר זמנם שלא הספיק בידם לעשות דבר גדול או קטן מאשר החלו לעשות. ושיעור הכתוב כי הזמן שהוא נחשב לאלף שנים בעיניך למלאת בו כל האדם די מחסורו. הוא נחשב אצלנו כיום אתמול כי יעבור ואשמורה בלילה כלומר שסוף מה שיגיעהו מיומו זה הוא היותו בסוף האשמורה הראשונה הנמשכת לו כי אז היא תכלית אפלט הלילה אשר עליה אמרו (ברכות ג' א) משמרה ראשונה חמור נוער:

זרמתם שינה יהיו וגו'. ירצה ממה שנתמעט זמנינו זה לרוע בחירתינו חויב שילוה אליו עוד קיצור אחר נוסף עליו על דרך ההשגחה עד שכבר לא יהיו כיום אתמול ואשמורה רק כענין השינה שיחלום החולם בה שיש לו קצת הצלחה והקיץ וריקה נפשו והוא אומר בבקר כחציר יחלוף כי יחלוף וחלף שניהם מן יחליפו כוח (ישעיה מ'). וענין דמיון השינה ביארו בסמוך בבקר יציץ וחלף לערב ימולל ויבש ונתן סיבה לזה ואמר כי כלינו באפך ובחמתך נבהלנו יאמר כי זה בא דרך העונש ע"י האף והחמה המענישים לחייבים. כאומר כי יגורתי מפני האף והחמה (דברים ט') וזה כי שתה עונותינו לנגדך עלומינו למאור פניך והוא כי כל ימינו אשר נתת לנו להשלים בהם את חקינו פנו בעשות דברים המכעיסים אותך כלינו שנינו כמו הגה והכוונה כלינו שנינו בהבל וריק כמו שדברנו.

ואחר שזכר הדבר הרע הזה דרך כלל ביאר אותו דרך פרט ואמר:

ימי שנותינו בהם שבעים שנה וגו'. ירצה הזמן אשר זכרנו למעלה שהוא אלף שנים בעיניך הוא מה שקצבת על מין האדם כדרך המנהג הטבעי שבעים שנה ואם בגבורות שמונים שנה כי זה מה שראתה החכמה האלוהית שיספיק בדורות האחרונים להשיג שלמותם באותו שיעור שהושלמו הראשונים אשר האריכו ימים רבים בדורותם כי קוצר זמן אלו הדורות האחרונים עם מה שמצאוהו כבר מהניסיונות בהמצאת החכמות והמלאכות ויתר הדברים ואורך הזמנים הראשונים עם מה שהיו חסרים מהם יחדו יהיו תמים. ולזה אמר כי זה הזמן המספיק שהוא שבעים שנה, ואם בגבורות שמונים שנה,

ורוב שיהיו ימי האדם יותר על זה המספר לא יהיו רק עמל ואון, הנה הוא גז חיש לעינינו ונעופה ממנו בידיים ריקניות כאלו לא היה. והוא פירוש מה שאמרנו למעלה כיום אתמול כי יעבור ואשמורה בלילה:

מי יודע עוז אפך וגו'. ירצה וסבת נפילת האדם בחטא הזה הוא כי מי מהם יודע עוז אפך והכעס אשר תכעוס על כל אחד ממנו בבא עתו לתת את הדין על קיצורו במלאכת זמנו. ואמר וכיראתך עברתך לומר ומי יודע אם כיראתך שאתה מירא ומאיים בתורתך לעוברי רצונך כן הוא עברתך כי ודאי בזה יספקו המון האנשים ובפתיותם עברו ונענשו.

והנה אחר שזכר הרע המגיע אל כללות האדם לבלתי הרגישם בקצב הזמן הזה המסתפק ולבלתי הקפיד עליו לשמור משמרתו כמו שאמרנו התפלל על תיקון העניין הזה באנשי זאת האומה. ואמר: **למנות ימינו כן הודע ונביא לבב חכמה**. ירצה חנני מאתך דעה ובינה למנות ימינו ולהחשיב עניינם לכל מספרם ולכל פיקודם ולהקפיד על כל הגבולים ההם אשר זכרנו ולא יעבור יום כי אם בהשלים מלאכת חקו כמו שאמרנו ראשונה ועם זה ונביא לבב חכמה לא כאשר אנחנו עושים פה היום שאין אנחנו מקפידים על הזמן והחדש והשנה גם השבוע כאין הם בעינינו.

ולפי שצריך לזה במעט שנוי טבע וחלוק בריאה אמר **שובה ה' עד מתי והנחם על עבדיך שבענו בבקר חסדך** וגו'. והכוונה שיתקן מזגם וישביעם בתחילת זמנם שהוא בקר יומם מחסדו והוא ההבנה וההשתכלות על מעשיהם ויהיה סיבה שנרננה ונשמחה בכל ימינו. ואז תשמחנו כימות עיניתנו בענשנו בזמנים שעברו שנות ראינו רעה לרוע בחירתנו. והתועלת הנפלא המגיע מזה שיראה אל עבדיך פעליך אשר יתבוננו בו בקרב שני חיייהם ועם זה יראה הדרך על בניהם כי כאשר יצטרפו העיונים אשר יעיינום הראשונים עם מה שיעיינו אותם הבאים אחריהם תוסיף הדר ונעימות בהם.

ויהי נועם ה' אלוהינו עלינו ירצה ולא יהיה עוד קצף על עדתך כמו שאמר תחלה כי כלינו באפך וגו'. אבל יהיה נועם רצונך ואור פניך עלינו כי תרצנו. **ומעשה ידינו כוננה עלינו** שאתה תכין ותזמין עלינו מעשה ידינו הראוי לנו לעשות בימי חלדנו ומעשה ידינו בהשלמתו אתה תכוננהו. והכולל שהוא יתעלה יסדר לפנייהם מעשים רצויים אליו בהם ישתדלו כל זמנם כמו שכן הרבה להם תורה ומצות על ידי המתפלל הזה בכל דברי התורה האלוהית ושהוא יסייע על ידם לעשות כן ושלא יעזבו אל התרשלותם ועצלתם אשר בהם יצא זמנם באפס תקוה.

הנך רואה בעיניך כי כל דברי התפילה והתחינה הזאת מוכיחים הוכחה עצומה על הצורך ההכרחי לאדם להיות עיניו פקוחות על חלקי זמנו, והקפידו עליהם כהקפידו על ימי חייו ודי בזה לביאור הקודם:

אמנם הנמשך יחויב מאליו. והוא שאם ימצא זמן מה מוגבל בו, ובסיבובו יורשם כללות זמן חיי אדם וחלקיו, ולא עוד אלא כל ימי עולם וחלקיהם אין ספק שהעיון וההשתכלות בו הוא מועיל לו מאוד. והנה לפי שהיה מספר שבעת הימים אשר בהם עשה ה' את השמים ואת הארץ, ובם שבת וינפש, הוא הקף בינוני אשר בו, ובסיבובו נמנו חדשים ושנים שמיטות ויובלים ויתר החישובים. הנה הוא מבואר שההשקפה עליו היא מועילה הפלא ופלא מכל זולתו מהמספרים.

כי ההתבוננות בו הוא תוכחת מוסר לאדם משני פנים.

האחד מה שיחויב על האיש הנלבב לחבב על עצמו הזמן הרב המחובר מהרבה היקפים חשובים כאלו אשר זכרנו אשר כל אחד הוא זמן חשוב לעצמו ויכיר שהוא חטא עצום לשלחו ריקם מלפניו.

והשני כי יזכור בו ימות עולם והחכמה האלוהית הנפלאה הכוללת בהם בכל מעשה בראשית אשר ברא אלוהים לעשות. כי הוא מה שיורה לאדם הדרך ישכון אור בו יוציא ימי שנותיו אלה בטוב וחיינו בנעימים.

[המשמעות הסמלית של חג הפסח]

וכמה השתדלה החכמה האלוהית לרשום זה העניין הנפלא בלבבנו בהרגל זה המספר המסוים בעניינים מורגלים ומפורסמים באומה כמו שהוא העניין בשביעיות המועדים ויתר המספרים שביניהם. כי הנה חג הפסח הנעשה בחדש האביב מועד צאתנו ממצרים הוא באמת דוגמת צאתנו לאוויר העולם ימי התחלתנו להבין ולהשכיל בענייננו, כמו שהאביב הוא אצל החכמים בבחינת השנה כעין הילדות והשחרות בימי האדם. והנה אז קבעה התורה האלוהית שבעת ימי החג, שנאמר (שמות י"ב) שבעת ימים מצות תאכלו אך ביום הראשון וגו'. אמר כי בחדש השביעי הזה למניין הבריאה, ואחר עבור ממנו שתי שבועות ימים, יתחילו למנות שבעת ימים בהם יבערו כל מיני החמץ שנכתבו במקומן בשער ל"ח. והוא מה שאמרו ז"ל אור לארבע עשר בודקין את החמץ לאור הנר (פסחים ב' א).

כי האור המזומן לבדוק החמץ אשר בחדרי האדם ובמשכיות לבו הוא הנתון בו בי"ד וזהו השכל המתעורר בו בסוף שתי השביעיות מקצב ימיו, כאשר אמרנו ראשונה. וכמו שאמר (משלי כ') נר ה' נשמת אדם חופש כל חדרי בטן. ומה נמלצו דברי המליץ בזה:

לבי לבי התורה והאדם חיבורם נר אלוהים בארץ גוו פתילה נפתלת וכו' (בחינת עולם פ' ט"ז).

וכבר השלמנו עניינו בשער מ"ד. וכמה צריך להיזהר באבוקה הזאת בבוא עתה לבדוק בחורים ובסדקים אשר בכל חדרי בטן, שתהא משוערת כראוי (פסחים ז' א), לא חזקה שתשרוף הבית ולא חלושה עד שלא תספיק לגלות כסוי חטאים.

והנה בשאר עניני הביעור והבדיקה הצריכים אל מצות השבוע ההוא הנזכר, יש עניינים נכבדים ובהגעת הכלים המתחלפים וצורך טהרתם על חלוקי כתות האדם וחיוב הכשרם. יש מהם אשר לא יקבלו שום טהרה וניקיון, וטעונים שבירה או גניזה, והם כלי חרס אשר נשתמשו בהן בחמין בכל דבר איסור (שם ל' א). ועל דוגמתם באנשים אמר ירמיהו (איכה ד') בני ציון היקרים וגו' איכה נחשבו לנבלי חרש וגו'. כלומר שאין להם תקנה אלא בשבירה. וכמו שאמר (ירמיהו כ"ב) העצב נבזה נפוץ האיש הזה כניהו אם כלי אין חפץ בו. ומהן שמקבלים תיקון ומתחלקים אל אותם ארבעה חילוקי כפרה שהיה רבי ישמעאל דורש:

עבר על מצות עשה ועשה תשובה לא זז משם עד שמוחלין לו (יומא פ"ו א וע"ז ע"ה ב). ועל זה נאמר (ירמיהו ג') שובו בנים שובבים ארפא משובותיכם דוגמת הכלים שנשתמשו בהם בצונן ודי להם בשטיפה. עבר על מצות לא תעשה ועשה תשובה וכו' דוגמת הכלים שנשתמשו בהם בחמין וטעונין שפשוף והגעלה. עבר על כריתות ומיתות ב"ד ועשה תשובה וכו' דוגמת הכלים שנשתמשו בהן ע"י האור עצמו שלא יספיק להם רק כשיבואו באש ממש. אמנם מי שיש בידו חלול השם הם דוגמת כלי החרס שאין להם טהרה רק בשבירה כמו שאמרנו.

והנה פירוש המאמר הזה בשלמות יבוא ביום העשור שער ס"ג ב"ה.

גם יש במצות השבוע ההיא זהירות שמירת החיטה משעת הטחינה (פסחים מ' א), והוא הזמן שבו מתחיל האדם לסבוב ולטחון אחר עניני האדם המדומים כי מאז צריך שימור ומאז והלאה יזהר מאוד לבלתי אכול הדם, והוא שימדוד האדם עיסתו בהשערת מעשיו במידה במשקל ובמשורה לבל יצא מהשיטה כלל. שאם יתיר לעצמו היציאה בקצת, לסוף יצא לבל חוק ויהיה אחריתו להכרית הנפשות הג' הנזכרות. וכל אלו הם הערות נפלאות מוטלות עלינו באותו שיעור מזמננו שבו יתחיל השכל לפעם בקרבנו ואף כי נזקין לא נסור ממנו.

[ספירת העומר]

והנה מהיום ההוא נצטוונו להמשיך מספר שבעה שביעיות שהם ממש פרקי האדם וגבולי זמנו שזכרנו כמו שאמר (ויקרא כ"ג) וספרתם לכם ממחרת השבת מיום הביאכם את עומר התנופה שבע שבתות תמימות תהיינה עד ממחרת השבת השביעית תספרו חמישים יום והקרבתם מנחה חדשה לה'. כי כל זה הוא הכנה והדרכה להגיע אל שלמותם, כמו שיורו הקרבנות המיוחדים אשר בשני קצות הזמן, רצוני עומר השעורים ושתי הלחם אשר מהחטים כאשר יבא בפרשת העומר ב"ה.

ולזה היה יום החמישים יום מתן תורה הכוללת חמישים שערי בינה. אמנם היה היום ההוא יום אחד לבד להורות על היכולת האלוהי על מעשה הטבע הרמוז במספר השביעיות כמו שאמרנו ראשונה קודם שנברא העולם היה הקב"ה וישמו לבד והיא מידת החסד אשר שיתף האל יתעלה להנהיג העולם ע"י היישרת התורה האלוהית ובזכות העוסקים בה כהוגן ומייחדים מלאכתה לזמנם הנזכר. וזה במה שיתנהג עמם במידה עליונה אשר בה ישדד טבע מערכות השמים, או במה שיסכים רצונו יתעלה עם הסדר הטבעי בכל מה שיושפע להם ממנו שם טוב והצלחה, עד שיהיו הטובות אשר מזה המין משותפות מהטבע והרצון האלוהי.

[שלשה מיני הנהגה: טבעית השגחית ומשותפת]

והנה א"כ ימצאו שלשה מיני הנהגה טבעית והשגחית ומשותפות. וכל אחת מהנה תשמש לפי מדרגת המקבל.

כי הנה הטבע בהחלט נתייחד לכללות ההמון.

אמנם ההשגחה המוחלטת לשרידיים אשר ה' קורא.

אמנם המשותפת לבינוניים ואשר נמצא במעשיהם צד שתוף ג"כ.

ולזה אמרו בפסחים (נ' ב) רבא רמי כתיב (תהלים נ"ז) כי גדול עד שמים חסדך וכתיב (שם ק"ח) כי גדול מעל שמים חסדך הא כיצד, כאן שעושין לשמה כאן שעושין שלא לשמה. כדבר יהודה אמר רב לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אפילו שלא לשמן שמתוך שלא לשמן בא לשמן. והכוונה לתת הבדל בין ההנהגות אשר תשתתף בהם ההשגחה האישית. כי הנה הסדור הטבעי בהחלט הוא אשר זכרו המשורר באומרו (תהלים נ"ז) ועד שחקים אמתך לפי שהוא סידור קיים תמידי בלתי משתנה בשביל מעשה האדם, וייחס אותו אל השחקים לפי שכל העניינים ההווים בהנהגה ההיא הם נשחקים ונפסדים תחתיהם.

אמנם כאשר תשתתף באלו העניינים ההשגחה האישית כמו שאמרנו קרא אותם חסד שמימי ואמר כי גדול עד שמים חסדך כמו שאמר חז"ל (ב"ר פ' י"ב) ראה שאין העולם מתקיים שתף עמו מדת החסד.

אמנם ההנהגה ההשגחית לגמרי, עליה אמר כי גדול מעל שמים חסדך כי היא ודאי ברכות שמים מעל רצוני הנהגה אלוהית למעלה ממערכות השמים ועל סידוריהם. ולזה אמר כי העושים שלא לשמה יגיעו הטובות הטבעיות ההם בהסכמת הרצון האלוהי ולא ימנע מהם כדי שיגיעו שכר פעולתם איך שהיה. אמנם המכוונים לשמה יגיעו הטובות העליונות המכוונות ממנו יתעלה, ואין עמו אל נכר, והם הטובות הנפשיות האמתיות. ולזה הייתה עצה טובה לעולם יעסוק אדם בתורה וכו'. ואפשר כי לזה העניין כוונת חז"ל (כתובות ה' א) באומרם גדולים מעשי צדיקים ממעשה שמים וארץ, דאילו במעשה שמים

וארץ כתיב (ישעיה מ"ח) אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים. ואילו במעשה הצדיקים כתיב (שמות ט"ו) מקדש אדני כוננו ידך. וזה כי עניין הנהגת הטבע הוא בדרך אחד.

אמנם ההשגחית היא על שני פנים, אם מיוחדת ואם משותפת אל הטבע כנזכר. ומה שהשיב הבבלי (כתובות שם) ויבשת ידיו יצרו (תהלים י"ט) כיון יפה אל מה שנמצא ג"כ שהרצון האלוהי משתתף אל הטבע. וכבר ראוי ליחס לו שתי ידיים. אלא שהייתה התשובה (כתובות שם) ידו כתיב, כלומר אף ע"פ כן אין ראוי לצרף הרצון האלוהי אל הטבע כזה עד שיחשבו לו שתי ידיים, כי על דרך האמת הרצון האלוהי הלזה הוא מצירוף ההשגחה ונחשב עמה. ולזה כאשר הקשה (שם) ומעשי ידיו מגיד הרקיע (תהלים י"ט), השיב מעשיהם של צדיקים מגיד הרקיע, ומאי ניהו מטר. לומר כי כאשר בזכות הצדיקים ראוי לבא הטוב, הנה רצונו יתעלה יסכים עם הטבע להוריד טל ומטר בזמנו ושלא יעצרהו מבוא כאשר יהיה כן מפאת סידורו. וגם כשלא יסכים הטבע, הנה הוא יוליד אגלי טל ומטר על כורחו ושלא בהסכמתו, והרי הם שתי ידיים זוכות כאחת.

ובשער ט"ו פירשתי המאמר הזה בעניין אחר נאות מאוד. סוף דבר ההנהגה התוריית אשר נתנה לנו באותו יום אשר בסוף השבעה שבועות היא מעל שמים, ולזה לא ייחד לה מספר ימי בראשית רק יום אחד לה, כי הוא יתעלה נשגב לעשות על פי התורה כל אשר חפץ בשמים ובארץ, וכן בכל כיוצא בזה:

[חג הסוכות]

אמנם אחר עבור כל ימי קציר הוקבע אלינו חג האסיף תקופת השנה, כי הוא אז דוגמת זמן אסיפת האדם מן העולם כמו שאמר (שמות כ"ג) באספך את מעשיך וגו'. ולזה התעוררנו בו באומרו (ויקרא כ"ג) וחגותם אותו חג לה' שבעת ימים בשנה חוקת עולם לדורותיכם בחדש השביעי תחוגו אותו, בסכות תשבו שבעת ימים כל האזרח בישראל ישבו בסכות. כי בימיו האחרונים של אדם ראוי לזכור ימי הבלו ולדקדק עם נפשו על חשבון זמנו, כי אז זמן צאתו מדירת קבע שחשבה לו, ובואו בדירת עראי לעוררו כי מה שהוא עראי אצלו ואצל הרבים הוא באמת הקבע הגמור בצאתו מעולמו. ומיעוט פרי החג וכל הלכות סוכה ולולב מוכיחים הוכחות גדולות להישרה זאת, כמו שיבוא במקומן שער ס"ז פ"ז ב"ה.

[משמעות המספר שבע]

הקפות שבעת ימי החג ושבע הקפות היום השביעי (סוכה מ"ה א) הכול באו לפניו לזכור ימי עולם לשום עניו על ענייניו העצמיים עד אשר לא יבאו ימי הרעה ימי הקור והחורף אשר בהם נמשל זמן המיתה בלי ספק. הנה שכל אלו העניינים התוריים נמסרו בידנו

לשמור לעשות בכל שנה ושנה על אלו המספרים המיוחדים אל הכוונה אשר זכרנו, מלבד מה שמצאנו ראינו היות זה המספר נזכר ונפקד לעינינו בכל המעשים ההכרחיים אשר יבואו לפנינו בכל קורותינו, אם מתיקון התורה והקבלה הנה כמו כן בתחילת זוג כל איש ואשה והתחלתם לשבת בית, הוכנו לפניו שבעת ימי חופה, דכתיב מלא שבוע זאת וגו' (בראשית כ"ט). בהם יזכור כמה סיבובים מאלו עברו מהם בימי חייו אשר בכל אחד מהם עשה ה' את השמים ואת הארץ ושבת וינפש.

וכן אין לאדם לישיב בטל עד שיגמור מלאכתו וידע שעתיד ליתן את הדין על אשר עברו מהם לבטלה ויזרז עצמו לתקן בסיבובים אשר לפניו את אשר עיוותו בעוברים מהם. ודי בזה הערה לכל איש אשר רוח בו.

הנה בסמוך בבא עתו לבא אל אשתו להוליד כיוצא בו, בא המספר הזה עצמו ועמד לפניו בימי הנדות ובספירת נקיות הזיבות, ללמד כי המספר הזה הוא שורש ועיקר כל ההוויה ושראו להתרחק בכל זמנו מהטומאות ולישב בנקיות. וכן אז"ל (ויקרא רבות פ' י"ד) תן חלק לשבעה וגם לשמונה (קהלת י"א) אם קיימת מצות נדה שנתנה לאזהרת שבעת ימים תזכה למילה שנתנה לשמונה. והכוונה שאם קיים הכוונה במצות נדה להתרחק מכל טומאה בימי חלדו המסומן בשבעת הימים, הנה הוא יזכה למילה והוא ביטול היצר הרע לגמרי הבא לו בסוף כל מעלותיו.

וכן זה המספר יבא בטהרת המצורע (ויקרא י"ד) ובטומאת המת (במדבר י"ט). והוא הנהוג בכל העניינים כי לימים עוד שבעה אנכי ממטיר וגומר (בראשית ז'). ויחל עוד שבעת ימים (שם ח'). וימלא שבעת ימים אחרי הכות ה' את היאור (שמות ז'). שבעת ימים תוחיל עד בואי אליך (ש"א י').

וכן הורגל זה המספר לכל דבר שבמניין בשבעה דרכים ינוסו לפניך (דברים כ"ח). שבע ייפול צדיק וקם (משלי כ"ד). ובשבע לא יגע בך רע (איוב ה'). כי את שבע כבשות וגו' (בראשית כ"א). שבע על חטאתיכם (ויקרא כ"ו).

[שבעת ימים האבל]

ורבים כמו אלה המורים סגולת זה המספר החשוב אשר ראוי להעלותו תמיד להזכיר האדם את ימי חלדו בכל מה שישתדל בוא עד בוא קצו ויום נסיעתו, כי אז גם כן הושם זה המספר בז' ימי אבלו להכריז בו באזני כל האנשים באשר הוא סוף כל האדם, והחי יתן אל לבו. כי נוסף על מה שלמדנו אותו ממה שנאמר ויעש לאביו אבל ז' ימים (בראשית נ'), נמצא לרז"ל מה שיורה שמקפידים עליו מן השמים תכלית ההקפדה, **במה שהזכירו במציעא פרק השוכר את הפועלים (פ"א א):**

כי קא ניח נפשיה דרבה בר נחמני יצאת בת קול ואמרה, אשריך בר נחמני שגופך טהור ויצאה נשמתך בטהרה. נפל פיתקא בפומבדיתא רבה בר נחמני נתבקש בישיבה של מעלה. נפקו אביי ורבנן לאיעסוקי ביה, ולא הוו ידעי דוכתייה. אזלי

לאגמא חזו צפרו דהוו קיימי ועבדי ליה טולא. אמרי שמע מינה התם הוא. אזלי
 אשכחוה תמן, ספדוהו תלתא יומי ותלתא לילותא. בעו למיפרש, נפל פיתקא מן
 שמיא כל הפורש יהא בנדוי. ספדוהו שבעה יומי. נפל פתקא מן שמיא לכו
 לבתיכם לשלום.

והנה הוא מבואר כי לא היה אפשר להם לבקש שם מקומו אין כי שמה סופר בפירוש כי
 מת בארץ מרחקים. וגם יש להתבונן בעניין הציפורים שעושים עליו צל. ומה טעם שני
 הזמנים ההם, אשר באחד אסרו הפרישה מהספדו ובשני התירוה. ואומר אני כי זה
 נתייסד על מה שאמרו ז"ל במועד קטן (כ"ז ב) אל תבכו למת ואל תנודו לו (ירמיה כ"ב).
 אל תבכו למת יותר מדאי ואל תנודו לו יותר מכשעור. הא כיצד, ג' לבכי ושבעה להספד
 ושלישים לגיהוץ ולתספורת. מכאן ואילך אמר הקב"ה אין אתם כשרין לרחם עליו יותר
 ממני.

וזה כי הוקבעו אלו השלשה זמנים מהאבל לפי שבחסרון האיש השלם יחסרון הנשארים
 שלשה עניינים גדולים אשר יושלמו להם במציאותו.

האחד מה שהיה החכם בחכמתו מורה להם חכמת התורה ומושכליה.

והשני מה שהיו מקבלים ממנו דעה והשכל בתיקון מידותיהם ויושר מעשיהם אשר תקנה
 אותם התורה להשלים החיים המדיניים:

והשלישי מה שמיישרם ברוח עצה וגבורה בעסקים הזמניים אשר אליהם ובעבורם
 יתנועעו צבאות האנשים אל ימי חלדם כי האיש השלם ידו בכל ולא יבצר ממנו חכמה
 ומזימה.

והנה היו שלשה לבכי, על הפסד העניין הראשון כי התורה היא מוגבלת במספר הזה
 כאמרם בריך רחמנא דיהב אורין תליתאי לעם תליתאי ע"י תליתאי בירח תליתאי ליום
 תליתאי (שבת פ"ח א). ואמר החכם (משלי כ"ב) הלא כתבתי לך שלשים במועצת ודעת.
 והופלג בו למרר בבכי לפי מעלתו על חבריו.

אמנם על העניין השני היה תשלום השבעה להספד, לפי שבו קויים העולם כמו שאמר
 (תהלים פ"ט) אמרתי עולם חסד יבנה. ואמר (אבות פ"א) על שלשה דברים העולם קיים
 על הדין ועל האמת ועל השלום. ואלו כולם בחלק המעשי שזכרנו.

ומספר השבעה כבר ביררנו שהם זיכרון ימות עולם בלא ספק. והיה העניין השני בזמן
 ובהרגש להיותו שני במעלה.

[המספר שלשים]

אמנם היו שלשים יום לגיהוץ ולתספורת, להרגש החיסרון השלישי שהוא בעניינים
 הזמניים אשר אליהם יתנועעו האנשים ממקום למקום ומעניין לעניין, כמו שהלבנה היא

מיוחדת להיות דוגמא לו בזה משאר צבאות השמים מפני עוצם זריזותה בתנועותיה לעבור בשלושים יום אצל כל המזלות.

ועוד וכמוהו תדמה למראה האנשים, כי מדי נוסעה היא הולכת ומתמלאת אורה עד חצי זמנה, ואח"כ היא הולכת עד שובה ערומה וחסרה כיום היולדה. וכמו שאמר איוב (א) על ענין זה ערום יצאתי מבטן אמי וערום אשוב שמה. כי לענין זה היה מאמר לא תחמוד כנגד גלגל הלבנה, כמו שכתבנו בסדרן (שער מ"ה). ולזה היה המספר בזה מיוחד אל הרגש החיסרון המושג בכמו אלו העניינים הזמניים. וכמו שאמרו במסכת שמחות (פ"ז) שלשים לאבל שלשים לגיהוץ ולתספורת שלשים להלוואתו שלשים ליפת תואר, שלשים לאירוסין שלשים לנישואין שלשים לאלמנה שלשים ליבמה שלשים למדיר את אשתו שלשים לנזירות.

כי מלבד הדינים המפורשים בכל אחד מהם שם יורה כי רוב העסקים האנושיים או כולם יתייחסו אל זה המספר. ואמרו שע"כ יש לעשות להתאבל על הרגש החסרונות האלו. אבל כדי לייחס על האמת ולהתאונן על אבדתו אין אנו רשאים, כי הבנים בניו של הקב"ה הם ואין לרחם עליהם יותר ממנו. והעובר הרי הוא דרך רע וזר ומראה צרעת המינות במצחו לכפור בעולם הנשמות, כאשר עשו קדמוני הכותים אשר היו לפנינו בארצנו השוגים בדמיונם הכוזב וגוזרים על האדם והבהמה משפט אחד. כמו שעל טעות זה אמר החכם (קהלת ג') ולראות שהם בהמה המה להם, כי מקרה האדם ומקרה הבהמה ומקרה אחד להם וגו'. עד ומותר האדם מן הבהמה אין כי הכול הבל. כי על כן היו מתקשים על מתיהם יותר מדאי, ויקרחו קרחה בראשם ויתגודדו כמשפטם כי היא בעיניהם אבדה שאין אפשרות להשבתה ולא מצאו בה שום נחמה. כמו שסופר במדרש (ב"ר פ' י"ד) באחד מגדולי צפורי שמת לו בן. איכא דאמרי מינאה הוה יתיב גביה ונכנס ר' יוסי בן חלפתא אצלו וכו'. כמו שהוא כתוב ומפורש בפרשת ויפח באפיו שער ו' עיין עליו.

והנה לעקור זה הסכלות והדמיון הכוזב מאומתנו אמרה תורה (דברים י"ד) בנים אתם לה' אלוהיכם לא תתגודדו ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת כי עם קדוש אתה לה' אלוהיך וגו'. והכוונה כי אחר שעקרן להיות לו לעם סגולה וגוי קדוש אין להם לעשות עקר מהגוף יותר ממה ששיערו חז"ל כמו שנזכר, וכמו שיבוא שם במקומו שער צ"ג בעזרת האל:

ואולם ענין הקדושה ביארה בפרשת כוהנים (ויקרא כ"א) בהרחיקם מהטמא לקצת הקרובים והרחקת הכהן הגדול מכולם וכל זה להורות כי הנפשות השלמות אין להם קרובה בבשר בניהם ובנותיהם ויתר קרוביהם כמו שיבא שם שער ס"ג בעזרת האל.

[האבל והמספד והניחומים על המת]

והנה עם זה נתבאר שיעור ההרגש על המת לפי שלמותו והחסרונות המגיעות מהעדרו ואיסור התקשות עליו יותר מדאי וטעמו. ולזה הראוי שיובן מעניין רבה בר נחמני (ב"מ פ"ו א) שהם היו מחפשים אחר מקום מדרגתו להזכיר שבחיו ולהספידו בקילוסיו הראויים ולז"א שראו צפרי דעבדי טולא עלויה, והוא שהשקיפו לכבודו ולקלוטו בבחינת המון התלמידים שהיו מתקבצים אליו לשמוע מפיו תלמוד. ולפי שגזרו בדעתם שהוא עיקר שלמותו ושם מקום מדרגתו ספדוה תלתא יומי ותלתא לילוותא ובקשו לפרוש כי חשבו שיספיק זה להם כי הוא הזמן המיוחד לזה כנזכר.

אמנם הקפידו עליו מן השמים ואמרו כל הפורש יהא בנידוי כי איך יתכן שלא ישלימו עליו ההספד על העניין השני הדבק אל הראשון, שעליו תלוי קיום העולם כמ"ש. אמנם כשהשלימו מספר השביעי, אמר לכו לבתיכם לשלום. כי העניין השלישי הוא חיצוני מהמבוקש, ואין חובתו מוטלת כי אם על הקרובים להתאבל, וכ"ש ענייני השנה המוטלים על האנשים למיתת המולידים כמשפטם. הן כל אלה יפעל אל, בזיכרון זה המספר המסוים, אם בזמנים הקבועים ואם במעשים האפשריים הכוללים כל ימי חיי האדם מראשיתו עד אחריתו, להמשך משם זה התועלת הנפלא שזכרנו בהישרת האדם אל הוצאת זמנו ושומו לבו על חלק מיוחד לו, באופן שיגיע אל תכלית כוונתו ואל סוף הצלחתו.

וכבר תועיל ההשקפה הזאת להתיישב בה לב האנשים ולקרר את דעתם על כל המוצאות אותם מקוצר החיים ומהכרת זמנם. וזה שלא ימנע משהיה האיש קצר הימים מהאנשים המפקירים זמנם או מהשומרים משמרתו ואם היה מהמפקירים צדיק הוא ה' בהוציאו מעולמו כי מה לו מזמן, אחר שאינו מרוויח בו כלום, וכ"ש אם הוא מהמרבים אשמה יום יום. ואם היה מהאנשים המאושרים אשר במעט מהזמן השלימו את חוקם ממלאכת נפשם, הנה באמת בא בכלח אל בית עולמו ותלמודו ומעשה ידיו בידו, וימי שנותיו בהם אם מעט ואם הרבה אלף שנים בעיני היוצר ברוך הוא, כמו שאמרנו. והרי זה העניין ניחומים שלמים לו ולאבליו.

[ניחומים לר' יוחנן על מות בנו]

וכן נמצא לראשונים (אדר"נ פ' י"ד)

כשמת בנו של רבן יוחנן בן זכאי, נכנסו תלמידיו לנחמו.

נכנס רבי אליעזר וישב לפניו. אמר רצונך שאומר לפניך דבר אחד, א"ל אמור. א"ל אדם הראשון היה לו בן ומת, וקבל עליו תנחומין, שנאמר (בראשית ד') וידע אדם עוד את אשתו. אף אתה קבל תנחומין. א"ל לא די שאני מצטער בעצמי אלא שהזכרתי צערו של אדם הראשון.

נכנס ר"ש וישב לפניו א"ל רבי רצונך וכו'. א"ל דוד המלך היה לו בן ומת וקבל עליו תנחומין שנאמר (ש"ב י"ב) וינחם דוד את בת שבע ויבא אליה אף אתה וכו'. א"ל לא די וכו'.

נכנס ר' יוסי וישב לפניו א"ל רבי רצונך וכו' א"ל אהרן היו לו בנים ומתו שנים ביום אחד וקבל עליהם תנחומין שנאמר (ויקרא י') וידום אהרן אף אתה וכו'.

נכנס רבי יהושע ואמר רבי רצונך שאומר לפניך דבר אחד. א"ל אמור. א"ל איוב היו לו בנים ובנות וכלן מתו ביום אחד וקבל עליהם תנחומין שנאמר (איוב א') ה' נתן וה' לקח וגו'. אף אתה קבל תנחומין א"ל לא די וכו'.

נכנס ר' אלעזר בן עזריה כיון שראהו אמר לשמשו טול לפני כלים והולך למרחץ מפני שאדם גדול הוא, ואיני יכול לעמוד בו. נכנס וישב לפניו. א"ל רבי, אמשול לך משל, למה הדבר דומה לאדם שהפקיד לו המלך פיקדון. בכל יום ויום היה בוכה וצועק ואומר אימת אצא מן הפקדון הזה בשלום. ואף אתה רבי היה לך בן קורא בתורה מקרא נביאים וכתובים ושנה הלכות והגדות, ונפטר מן העולם בשם טוב. א"ל, אלעזר בני יפה נחמתני כדרך שבני אדם מתנחמין.

הנה שזכרו ארבעה מיני נחמה כנגד ארבעה אבות נזקין, שהכוח הדמיוני מתעצב בהם מאד וימאן להתנחם ויעיל זה אם יהיה רוע הסובל כאחד מהם, וכ"ש אם היה פחות ממנו. **האחד** כאדם הראשון שמת בנו על פניו שלא כדרך כל הארץ.

והשני כמה שקרה זה לדוד עם תוספת חטאתו אשר נענש בו כי בחטאו מת כי השלם יקל עליו סבל העונשים מסובלו הנפילה בחטא כי היא קשה עליו מאד. על דרך שאמר המשורר (תהלים ל"ח) אין מתום בבשרי מפני זעמך אין שלום בעצמי מפני חטאתי וכן אמר הנביא (איכה ה') נפלה עטרת ראשנו אוי נא לנו כי חטאנו לומר שאף על פי שנפלה עטרת ראשם האוי והאבוי הוא על חטאתם.

והג' בענין אהרן שהיו בבניו שתי הרעות הנזכרות ונוסף עליהם היות המקרה ביום חתונתם וביום שמחת לבם כי זה עצב מופלג ליהפך כמו רגע גודל שמחתם לאבל רב וכמו שאמר הן היום הקריבו את חטאתם ואת עולתם לפני ה' ותקראנה אותי כאלה.

והד' מענין איוב שהיו בפגע כל שלושת העניינים האלה בדרך רע וזר, ועוד רוב תלונת בבוא עליו צרה וצוקה על לא חמס עשה. ואם שזה לא ידע לשלם מצד עצמו, אבל עוד יוסיף צרה מצד אחר, והוא מה שיורה זה על היות הנהגת העולם בלי סדר נכון והשגחת השם ית' שהוא רע כולל שאין בו נחמה. כמו שאמר החכם (קהלת ד') ושבתני אני ואראה את כל העשוקים אשר נעשים תחת השמש והנה דמעת העשוקים ואין להם מנחם ומיד עושקיהם כוח ואין להם מנחם. אמר איוב (י) אם רשעתי אללי לי, ואם צדקתי לא אשא ראשי וגו'.

ויתכן לזכור זה באזני כל חסיד סובל ייסורין שיתנחם כמו שנחם איוב לסוף.

אמנם לפי שבכל אלה העניינים הייתה הנחמה גם כן מצד הדמיון שיקרה בה להתפייס ברעות זולתו, **מה שהוא ממידות הנשים ודומיהן**, ועל דרך שאמר (איכה ב') מה אעידך ומה אדמה לך הבת ירושלים, מה אשווה לך ואנחמך בתולת בת ציון, מה שהוא אינו נחמה על דרך האמת. אבל הוא דבר שיוסיף עצב לשלם, כמו ר' יוחנן בן זכאי וחבריו. כזה בא החמישי [ר' אלעזר בן עזריה], אשר הייתה נחמתו מפאת השכל, והוא השלמת האדם רצון קונו וזריזותו בשמירת פיקדונו והשבתו אליו, כמו שנתנה לו והותר כמו שקרה לו ז"ל בבנו חמודו ומה לו מזמן עוד, אחר שהשלים את נפשו ועשה כרצונו. ולזה אמר שנתנחם בדרך שבעלי הדעת מתנחמין, לא כדרך הפתאים המקררים דעתם בצרות זולתם.

הנה שהייתה טענה זו מספקת למעלה מכל הנחמות האמורות גם כי יהיו שם בחינות אחרות לרוע, כרציחת הבל ע"י אחיו, שהם שתי רעות. גם כי עיקר צערו בלימוד דוד היה על מה שתורה מיתת הילד שלא כופר חטאו, שהוא רע ומר ממות. ועל זאת היה מתפלל כשיובן היטב. ואף גם זאת היות עניני איוב רעות תכופות ומשונות מנוהג העולם. כי כל זה יראה שכוונו אלו החכמים שם בזיכרונם לשכך צער העניינים הדמיוניים אשר תקראן כאלה או פחות מהם.

ועל הכול תהיה הטענה החמשית העולה על כולם, ואין צ"ל שמכחשת הדמיון הכוזב העולה בדעת המינים שזכרנו למעלה, ולזה הודה לו רבן יוחנן בן זכאי על מיתת בנו חמודו, והוא מה שרצינו למה שהיינו עליו מקיצור ימי בחורי חמד הטובים ושלמים בנפשותם.

[מותם של צעירים]

אמנם, אם היו מאותם אשר לא שמשו כל צרכן, ועדיין הם בדרך שלמותם, ונאספו בחצי זמנם, כבר אפשר שיאספו בעוונם כענין בני אהרן אשר לפנינו, וכמ"ש (חגיגה י"ד ב) בן עזאי הציץ ומת וכדומה. או שגלוי וידוע לפניו שכבר הוציאו מזמנם כל מה שבידם להוציא, ומשם ואילך הם עתידין להפסיד, וכמ"ש (סנהדרין ע"א ב) מוטב שימות זכאי ואל ימות חייב. וכדרכי אבהו, דא"ר אבהו התאנה הזו כשהיא נלקטת בעונתה יפה לה ויפה לפריה, ובזמן שאינה נלקטת בעונתה רע לה ורע לפריה (רבות קהלת ה' פ' מתוקה וגו').

ושם אמרו:

רב חייא בר אבא ותלמידוהי, ואית דאמרי ר' עקיבא ותלמידוהי, וא"ד ר' יהושע ותלמידוהי, הוו נהגין ופשטין תחות תאנה חדא. ובכל יום ויום היה משכים בעל התאנה ומלקט תאנתו. אמרו נשנה את מקומנו, שמא הוא חושדנו. מה עשו? הלכו להם אל מקום אחר. השכים בעל התאנה ולא מצאם, הלך וחזר אחריהם עד

שמצאם. אמר להם: רבותי, מצווה אחת הייתם עושין לי, ואתם מבקשים למונעה ממני. אמרו לו חס ושלום. אמר להם ומפני מה הנחתם מקומכם והלכתם למקום אחר? אמרו לו שמא אתה חושדנו. אמר להם חס ושלום. אלא אומר לכם מפני מה אני משכים ללקוט תאנתי, שכיון שהחמה זורחת על התאנים הם מתליעות. מיד חזרו למקומן. ההוא יומא אשכחום דלא ליקוט, נטלו מהם ופצעו אותם ומצאום מתולעות. אמרו, יפה אמר בעל התאנה. ואם הוא יודע עונתה של תאנה, והוא לוקטן, כך הקב"ה יודע עונתן של צדיקים לסלקן והוא מסלקן.

והנה המשל הוא נחמד והנמשל אמתי מאוד. ומה רב טוב היה העניין הזה לרבים שהחמיץ יינם בקנקנם. ועל כיוצא בזה אמר הכתוב (תהלים קט"ז) יקר בעיני ה' המותה לחסידיו. לומר, שלכל החסידים הוא ידוע שהמוות יקרה בעיני ה' לראויים אליה. ולזה אמר בפרק אין מעמידין (ע"א ל"ה ב) מאי דכתיב (שיר א') לריח שמניך טובים וגו'. למה תלמיד חכם דומה, לקיתון של פליטין, פיה מכוסה אין ריחו נודף, פיה מגולה ריחו נודף. ולא עוד אלא שדברים המכוסים ממנו מתגלים אליו, שנאמר (שם) על כן עלמות אהבוך קרי ביה עלי-מות. ולא עוד אלא שמלאך המוות אוהבו, קרי ביה על מות. ולא עוד אלא שנחל שני עולמות, קרי ביה עולמות. ואמרו שאפילו החכמים אשר לא הושלם עניינם אצלם עד שכבר היו להם דברים נעלמים מהם, היה מלאך המוות אוהבם, מה שמפריד חומרם מהם ומביאם לחיי עולם קודם זמנם לפי הנהוג, לפי שהוא זמנם הראוי להם לשינחלו בו שני עולמות, פן יקראם אסון כי ירבה להם הדרך כמו שאמרנו.

והנה על פי כל הדברים האלה היה מהחכמה האלוהית לצוות לאהרן ולבניו בתחילת בואם אל השרות האלוהי הנכבד ונורא, שימלאו להם שבעת ימי מילואים אשר ישמרו בהם את משמרת ה', להבין ולהשכיל מהעניינים אשר זכרנו השיעור המחויב לאנשים גדולי המדרגה כמו הם, ולפי העבודה המוטלת עליהם כי רבה היא. ולזה החמיר עליהם יותר מדאי, ואסר להם היציאה מפתח אהל מועד, כדי שלא יפנה לבם לדבר אחר אפי' שעה. כמו שאמר (ויקרא ח')

ומפתח אהל מועד לא תצאו שבעת ימים עד יום מלאת ימי מילואיכם כי שבעת ימים ימלא את ידכם ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה שבעת ימים ושמרתם את משמרת ה' ולא תמותו כי כן ציוותי.

ועתה ראה כי באה המצווה עליהם משני פנים.

האחד שלא יצאו מפתח אהל מועד שבעת ימים דמשמע שהכוונה שישבו שם שתולים בבית ה' ומשוטטים בחצרותיו כל שבעת ימי המילואים. והיא הערה גדולה להתבוננותם במעשה בראשית אשר על ידו יכיר האדם גודל בוראו ועוצם חכמתו ואת כל תוקף יכולתו

וגבורתו, אשר כל זה מה שמכריח אותו לאהבתו ולעבודתו כמו שאמרנו ראשונה כי שבעת ימים אלו ימלא את ידם בזה העיון.

אמנם הפן השני הוא מה שאמר שישבו פתח אהל מועד יומם ולילה שבעת ימים לשמור את משמרת ה', דמשמע שלא נתן להם רשות ליכנס משם ולפנים. והוא מה שחויב להשכיל מהחשבון הזה וגלגול סביביו, מה חדל הוא, וכי צריך להזדרז על שלמותו בחריצות נפלא, כי ימיו ושנותיו הולכין ומתמעטין שבעה שבעה על הדרך שזכרנו למעלה. ויזהר מאד מהשתקע בהבלי העולם וחמודותיו, אשר תחת זה המספר עצמו כמנהג כל עמי הארץ. ובבחינה הזאת ודאי ראוי להם לשבת פתח אהל מועד יומם ולילה, ולשמור שם משמרת ה' כל מספר שבעת הימים האלה, מבלי שיכנסו בהם ומהפתח ולפנים, כי העולם הזה הוא פרוזדור וכו' (אבות פ"ד).

ואם יעשו כן באמת לא ימותו, כי הנכנס לשבת בעולם הזה דירת קבע חדר בחדר שם תהא קבורתו וכמו שאמר, שאם יחיה ימות ואם ימות יחיה.

[חשיבות העיון במבנה השביעיות]

הנה שהתבאר מה שכווננו אליו מעניין הזמן והכרחיותו, ורוב הצורך אשר על כל בעל דעת לשום עיניו על משמרתו, וכמה יועיל העיון וההשקפה באלו החשובים השביעיות אשר לפנינו בכל העניינים לעורר נפשנו על כל אלו הדברים, כמו שעל ידו זרז והזהיר את כהני ה' המקודשים להשכיל לנפשם לפני מי הם באים לעמוד לשרת כי הוא בורא כל ויוצר כל ויודע כל. וכי הם - ואם היו מבחר המין - כאין וכאפס לעבדו נחשבו. וכמה חויבו להפשיט מעליהם בגדי החול אשר ישמשו בהם בדברים החיצוניים, ולהחליף להם בגדי קודש לשמש בפנים נקיים וטהורים כמו שיוכלו ללמוד מהבגדים אשר ילבשו אותם מחדש מלאכתם ותכונותם ומקרבנם כאשר פירשנו קצת מהוראותם בשער ל"א.

וההשקפה הזאת היא הכרחית לכל בעל שכל לבוא לכלל שלמות. והוא ממש דוגמת והיה שבעת ימים תחת אמו ומיום השמיני והלאה וגומר (ויקרא כ"ב). כי כמו שהב"ח הזה אינו נכשר ליקרב על המזבח עד שיעבור עליו מספר זה המיוחד של ימים, שהוא הקף שלם המוציאו מספק ריסוק איברים ומכשירו לקרבן, כן הבעל שכל אינו ראוי לשמש עד שיעבור עליו בזמן הזה המוכן והמזומן לעוררו ולזרזו על כל אשר יעשה.

[בכל שבעה ימים יש שבת - ולכן נבחר המספר שבע]

והוא עצמו מה שאמר רבי יהושע בשם רבי לוי שם בפרשת אמור (פ' כ"ז).

משל למלך שנכנס למדינה והוציא כרוז מלפניו, כל אכסניא שבא לכאן לא יראו לפני אם לא יראו את פני המטרונה תחילה. כך אמר להם הקדוש ברוך הוא

לישראל, בני לא תקריבו לפני קרבן עד שיעבור לפניו השבת, שאין שבעה בלא שבת ואין מילה בלא שבת.

ראה שהמשיל ההיראות אל פני המספר השלם הזה, אשר אינו משולל מיום השבת בשום פנים, אל ההיראות אל פני המטרונא.

המטרונא היא באמת גברת הבית, שרתי בהנהגת העולם, אשר הסידור השמימי נתון בידה לפרנס בו כל באי עולם. על דרך שנאמר (תהלים ס"ח) ונוות בית תחלק שלל. כי ההיראות לפניו וההתבוננות בה ובחכמתה בכל ענייניה מוצאיה ומובאיה ממה שירבה שררה וכבוד אל אדוניה אשר הכינה על מתכונתה בחכמה ותבונה עצומה. ועל דרך שאמר (משלי י"ב) אשת חיל עטרת בעלה.

וכל זה הוא מלומד ומפורש מן העמידה והעיון על מספר שבעת ימי בראשית אלו. לזה אמר להם לישראל, בני לא תקריבו לפני קרבן עד שיעבור עליו השבת. ונתן הטעם שאין שבעה בלא שבת, לומר שאף על פי שלא יבוא השבת בסופן, כמו שהיה בשבת בראשית, מכל מקום כיון שאין שבעה בלא שבת, על כל פנים יועילו לכוונת כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש, כי הוא עדות החידוש הגמור כמו שבא שער ד'.

ואמר ואין מילה בלא שבת כי אין מקום לעשות שום מצווה כתקנה כל שכן מילה שהיא שקולה כנגד כל המצות (נדריים ל"ב א) בלא הכרת השבת הזאת והראות פני המטרונא על הדרך הנזכר. אמנם בבוא לפני תחילה כבר ימול ערלת לבבו ויכנע אל העבודה השלמה הכנעה טבעית ושכלית. והוא הטעם שפתחה תורתנו הקדושה במעשה בראשית כי הוא הפתח אשר בו יבואו צדיקים לעבדה ולשמרה, כמו שכתבנו שם במקומו.

ולזה מה שציווה לאהרן ולבניו שלא יראו לפניו עד שיראו תחילה פני המטרונא בשבעת ימי המילואים, הללו כי שבעת ימים ימלא את ידם.

אמנם המזוהרים האלו נחלקו לשני מחלקות. מהם שראו פני המטרונא והשכילו בה מה שכוון מהמצווה והכשרו ליראות את פני המלך. ומהם מי שלא ראו פניה כהוגן, ולא הוכשרו ליכנס לפני המלך, אבל נפלו בעונש המיועד להם, באומרו (ויקרא ח') ושמרתם את משמרת ה' ולא תמותו, כי כן ציוויתי. הרי הגזים להם יותר מדאי.

ובמדרש (תנחומא פ' שמיני)

שומר מצווה לא ידע דבר רע (קהלת ח') זה אהרן שנאמר בו ומפתח אהל מועד לא תצאו שבעת ימים וגו'. אמר להם משה שמרו ימי אבלות עד שלא הגיע בכם הדבר, ושמרתם את משמרת ה', שכך שמר הקב"ה שבעת ימי אבלות עד שהביא את המבול. שנאמר (בראשית ז') ויהי לשבעת הימים ומי המבול היו על הארץ.

והיו משמרין ולא היו יודעים על מה, הוי 'שומר מצווה לא ידע דבר רע, ועת משפט ידע לב חכם' (קהלת שם). שכבר אמר לו הקב"ה למשה (שמות כ"ט) ונועדתי שמה לבני ישראל, ונקדש בכבודי וגו'. והוא מה שכתוב בסוף הוא אשר דבר ה' בקרובי אקדש.

הנה שהזהירם והתרה בהם באר היטב, והודיעם כי בשומר משמרת ה' בימי מילואיהם יעמדו על משמרת עצמם ולא ידעו דבר רע, לפי שהשומר במספר הזה כנזכר הוא מקיים העולם, ואם לאו יהפך להם למשמר לזמן ימי אבלות. והוא שיהיה המספר הזה המוקדם בידם עליהם לעדות כי לבלתי שומרם ימי מילואיהם הם מתים. וזה ענין קדימת האבל למיתה, כמו שהייתה קדימת קביעות שבעת הימים לימי המבול עדות עליהם כי להשחתת משמרתם בהם נשחתו ונפסדו כי על כן התאבל עליהם יוצרם ויתעצב אל לבו כמוזכר שם במקומו:

ועתה ראה כי כל זה נזכר ונפקד במאמרם אשר זכרנו (עירובין מ' ב) על מאמר תן חלק לשבעה וגם לשמונה. כי הנה מאמר החכם בעינו צודק מאד על זה הענין המיוחד, שנראה כי הוא מצווה לתת חלק העיון וההשכלה על מספר הז', וגם לשמונה חלק כחלק, כי בעשות כן לא תדע מה יהיה רעה על הארץ, כמו שאמר בכאן שומר מצווה לא ידע דבר רע. כי אם שמרו מצות השבעה כהוגן, הנה לא ידעו ברעה אשר ימצא להם מות ומשכלת ביום השמיני אשר היה סוף המעשה.

אמנם רבי אליעזר פירש זה הענין ואמר שבעה אלו שבעה ימי בראשית, שמונה אלו שמנה ימי מילה. ירמוז אל ההנהגה שהיא על הטבע, כמו שהח' הוא מספר יוצא מהז' ונוסף עליו, לומר שאי אפשר לאדם להימול לו ערלת לבבו לקבל עליו מצות אלוהיות יוצאות מההיקש השכלי כמילה השקולה כנגד כל המצות, אם לא בשיתבונן תחילה בשבעת ימי בראשית, שהיא קבלת פני המטרונא כאשר אמרנו. וכמו שאמר שם (ויקרא רבות פ' כ"ז) ואין מילה בלא שבת.

כי בזה ידע ויכיר כי הבורא יתעלה יכול לשדדו ולשנות סדריו בענין שלא ידע שומר מצווה את אשר יהיה רעה על הארץ, וזהו הלמוד שאמרנו הלקוח מההתחלה אשר יקבל האדם עול מלכות שמים שלמה מצד גודל מעלתו ופליאות מעשיו. ובפירושים כתבנו שצריך האדם להזדרז בסידור מעשיו בענין שיסכימו עם שני ההנהגות כי בזה לא ידע מה יהיה רעה על הארץ והוא נכון.

אמנם ר' יהושע אמר שכונת החכם באלו המספרים המצילים אותו מהרעות המתרגשות הייתה במספרים הרשומים והמסומנים לפניו בהמשך הזמנים במה שיהיה העיון עליו

מצד סדר הוצאת זמנו וצורך הקפדתו עליו בכל ענייניו. ולזה כיוון אל שני זמנים שהם כעין ראשית זמנו וסופו, ואמר שבעה אלו שבעה ימי הפסח אשר באו בו כל ההערות שאמרנו מהתחלת זריחת אור שכלו לארבעה עשר עם הבדיקה בו והביעור והכשר הכלים ושאר העניינים שזכרנו. ומספר השמונה הם שמונת ימי החג והוא חג האסיף, כי צריך האדם לתת עיניו על סופו ותכליתו בראשיתו, כדי שלא ידע מה יהיה רעה עליו בהיאספו מעולמו. ולא עוד אלא בכל המעשים אשר יזדמנו לו בינתיים בכל ענייניו, כי לזה אמר כשהוא אומר **וגם**, לרבות עצרת וראש השנה ויום הכפורים, והם שלשה סמנים שכוללים כל מעשי האדם. כי עצרת הוא יום מתן תורה אשר בו הוטלו עליו כל מצוותיה. וראש השנה הוא יום זיכרון שמזכיר מה שעתידי האדם ליתן את הדין על כל מה שנצטווה עליו. ויום הכפורים הוא עניין התשובה והכפרה ההכרחי בעקרי ההצלחה ובהם יגיע האדם אל החג הנזכר בשלום ובמישור. וכבר יהיו לו כל חלקי זמנו מעוינים אליו על הדרך שזכרנו:

זהו מה שראיתי לבארו בשער שבעת ימי המילואים הללו ובכל הנלווה אליהם, ולהקדימו אל המעשה הנורא ההוא אשר היה ביום השמיני אשר בו נפרדו בני אהרן חציים למיתה וחציים לחיים:

[חטאם של נדב ואביהו]

ומעתה נבוא אל שני העניינים וראשונה נדבר בחטא המתים וטעם מאמר חז"ל בו. ואחר נדבר בענייני החיים זירוזם במעשיהם ביום ההוא. ומה שנתעורר אליו תחלה על מחשבתם במעשה ההוא הזר שעשו ומה ראו על ככה ומה הגיע אליהם מהכוונה או הכוונות. ועוד יש לתמוה כי אחר שהכתוב פירש מעשיהם ואמר ויקריבו אש זרה אשר לא צויה אותם ונאמר בהקריבם אש זרה לפני ה' למה היו חז"ל שואלין ודורשין למה יומתו מה עשו ובאו עליהם טעמים רבים זה אומר בכה וזה אומר בכה וכלן נסמכין אל הכתובים בדרכים רחוקים.

אמרו במדרש (תנחומא פרשת שמיני)

רב מני השואב בשם רבי לוי אומר בשביל ארבעה דברים מתו בניו של אהרן ובכלהו כתיב בהו מיתה על ידי שנכנסו כשהם שתויי יין דכתיב ביה מיתה שנאמר יין ושכר אל תשת וגו' ולא תמותו. ועל ידי שנכנסו שלא היה רחוצי ידים ורגלים דכתיב ירחצו מים וכו'. ועל שהיו מחוסרי בגדים. ומה היו חסרים? רבי לוי אומר מעיל היו חסרים, דכתיב (שם כ"ח) והיה על אהרן וגו' בבאו אל הקדש לפני ה' ובצאתו ולא ימות. וע"י שלא היו להם בנים דכתיב (במדבר ג') וימת נדב ואביהו לפני ה' וגו' ובנים לא היו להם.

והנה כל דבריהם אלה הם תמוהים.

כי הנה על הראשונה עדיין לא נזהרו לפי סדר הכתוב כמו שכתב הרמב"ן ז"ל.

והשנית לא נזכרה במעשה הזה כלל.

והשלישית לא הייתה מוטלת עליהם, שהרי לא נאמר מעיל אלא בכהן גדול, דכתיב והיה על אהרן וגו' והרביעית לא נתחדשה להם ביום ההוא. ולמה לא מנעם מבוא לשם אם הייתה העבודה אסורה לחשוכי בנים. וגם כי לא נראה זה חסרון שחייבין עליו מיתה.

והוא עצמו יש להקשות למה שאמרו שם (תנחומא שם) אמר ר' חנן ע"י שלא היו להם נשים דתנינה תמן (יומא ב' א) וכפר בעדו ובעד ביתו (ויקרא ו') זו אשתו. וגם אחר שדקדקו עליהם בכל הדברים שכתוב בהם מיתה למה לא אמרו שפשעו בשמירתם ימי המילואים הכתובה בה שנאמר בה (שם ח') ושמרתם את משמרת ה' ולא תמותו. ועוד אמרו (תנחומא שם) תאני בר קפרא בשם ר' ירמיה בר אלעזר בשביל ד' דברים מתו בניו של אהרן. על הקריבה ועל ההקרבה. ועל אש זרה ועל שלא נטלו עצה זה מזה תני ר' חייא איש מחתתו איש מעצמו עשו. ועוד אמרו מפני שהורו הלכה בפני משה רבן ודברים אחרים כמו שיבוא:

אמנם הנראה ממעשיהם הוא, כי לפי שנאמר שם וירד מעשות החטאת והעולה והשלמים ויבא משה ואהרן אל אהל מועד ויצאו ויברכו את העם וירא כבוד ה' אל כל העם ותצא אש מלפני ה' ותאכל על המזבח את העולה ואת החלבים, וירא כל העם וירונו ויפלו על פניהם.

ואמרו חכמים ז"ל שנכנסו שם על מעשה הקטרת, כמו שכתב רש"י ז"ל זה לשונו:

מצאתי כתוב בפרשת מילואים בבריתא הנוספת על תורת כהנים שלנו (פ' שמיני סי' ל')

למה נכנס משה עם אהרן, ללמד על מעשה הקטרת. או לא נכנס אלא לדבר אחר. הריני דן ירידה וביאה, מה ביאה טעונה ברכה אף ירידה כן. מה ירידה מעין עבודה, אף ביאה מעין עבודה. הא למדת למה נכנס משה עם אהרן, ללמד על מעשה הקטרת.

הנה הם פקפקו בעניין ההוא שמא מעשיהם גרמו כי בבואם שמה והקטירם קטורת הסמים סבבו צאת האש מלפניו וכי סגלה זו נמצאת בקטורת לעורר האש היסודי או האש השמימי אל האש אשר על המזבח או במחתה לא שהיה יורד האש מהרצון האלוהי בקרבנות והעבודות. ולזה מה שלקחו איש מחתתו ויתנו בהן אש, מכל מקום וישימו על האש ההיא קטורת, לומר איכה הורידו הזקנים האלה האש ונעשה כן גם אנו. והוא מה שאמר ויקריבו לפני ה' אש זרה אשר לא צוה אותם, לומר שהסגלה היא דבקה במצווה כי לא באש ה'.

הנה הוא מבואר כי זה הפקפוק והלגלוג שלגלגו אלה האנשים במעשה ההוא הגדול אי אפשר שלא קדמו אותו סיבות חזקות. והנה חכמים ז"ל לא כונו במאמריהם על עצמות החטא ומהותו, כי הוא מבואר בכתוב. אמנם השתדלו לדבר על הסיבות ההנה אשר הביאום אליו וסתמו הדברים עליהם כדרך כל כיוצא בזה, ואמר שאי אפשר שלא קדמו הד' סוגי סיבות הנמצאות בכל הפעולות.

הראשונה שבוש השכל ובלבול הדעת באלוהות אמרו היוכל או הישגיח לשלח מלפניו האש הזאת על דרך הרצון המוחלט מבלי שיחייבהו ההיקש הטבעי או לא וזהו שבוש וחסרון בהם מצד הכוח השכלי שבהם שהוא צורתם.

השניה רוע המזג ופחיתות תכונתם החמרית אשר מצד התעורר בהם הזדון והקנאה והנצוח לבא לנסות אלוהים על האופן ההוא והיא סיבה חמרית.

השלישית היותם משוללים מקנייני המידות המעולות המונעים האנשים מלכת אחר שרירות לבם הרע וטבעם הזונה וזו בסבת הפעולות.

והד' רוע תכליתם בפנימיות מעשיהם ועבודתם והוא העניין התכליתי.

[פירוש 'שתויי יין']

הנה בבחינת הסיבה הצורית אמר שתויי יין נכנסו והוא ודאי ערבוב השכל בדעות האלוהיות והפקפוק באמיתת מציאותו או בהשגחתו או ביכולתו וזולת זה, כי על זה אמרו (ברכות מ' א) עץ שאכל ממנו אדם הראשון גפן היה, וגם נח שתה וישכר ויתגל (בראשית ט'), ולפי שזה היה העיקר שהכול תלוי בו, שלפי חולשתם בהשגתם זו כן גברו החסרונות האחרות. לזה ביארה התורה סיבה זו סמוך למיתתם.

וכמו שאמרו חכמינו ז"ל (ויקרא רבות פ' י"ב) משל למלך שהיה לו בן בית ומצאו פתח החנות, והתיז ראשו בשתיקה, ומנה אחר תחתיו ואמר לו אל תכנס לחנות וכו'. והוא מבואר כי זה החנות הוא חנות של שכרות, וכמו שאמר ר' מאיר (חזית שיר ב') הביאני אל בית היין (שיר ב') אמרה כנסת ישראל, השליט בי יצר עד שאמרתי (שמות ל"ב) אלה אלוהיך ישראל, כהאי חמרא כדעייל ביה באינש הוא מערבב ליה, הוא ודאי ערבוב הרשעות וההתפקרות כלפי מעלה, ולזה כתב בה מיתה.

אמנם בבחינת הסיבה החומרית אמר, שנכנסו שלא רחוצי ידיים ורגלים, כי הוא באמת כינוי מיוחד על טבע חומרם ומזג הרכבתם כי לא טהור. על דרך שנאמר (משלי ל') דור טהור בעיניו ומצואתו לא רוחץ, אשר בעבור קלקולו נמשכו אחר הניצוח והכבוד עם רבם ועם אביהם, וכמו שאמר עליהם שהורו הלכה בפני משה רבם.

[פירושי חז"ל לחטאם של נדב ואביהו]

וכבר הפליגו בזה חכמינו ז"ל ובאו וכוונו עליהם מכוח הכתובים.

אמרו במדרש (ויקרא רבות פ' כ')

אמר ר' לוי הרבה נשים יושבות עגומות וממתינות להם. ומה היו אומרים? אחי אבינו מלך, אחי אמנו נשיא, אבינו כהן גדול, אנו שני סגני כהונה. אי זו אשה הוגנת לנו? הדא הוא דכתיב (תהלים ע"ח) בחוריו אכלה אש ובתולותיו לא הוללו. ועוד מן הכא (שמות כ"ד) ואל משה אמר עלה אל ה', מלמד שהיו משה ואהרן מהלכין תחילה, ונדב ואביוהו מהלכין אחריהם. אמרו מתי שני זקנים הללו מתים, ואנו נוהגים שררה על הצבור תחתיהם. רבי יודן בשם רבי איבו אמר, בפיהם אמרו. רבי פינחס אומר בלבם הרהרו. אמר רבי ברכיה, אמר ליה הקב"ה אל תתהלל ביום מחר כי לא תדע מה ילד יום (משלי כ"ז).

הנה שכל זה הוא מפחיתות הטבע ורוע התכונות אשר מפאת חומרם. ובזה נתבאר טעם מי שאמר מפני שלא היה להם נשים, כי זדונם וגודל גאותם השיבום יחידים בחטא, והכול בכלל שלא רחוצי ידיים ורגלים שכתוב בה מיתה.

והנה בבחינת הסיבה הפועלת אמרו שהיו מחוסרים בגדים שהוא מבואר שהבגדים בלשון התורה נאמרו על קנייני הפעולות כמו שנתבאר יפה אצל בגדי כהונה ולפי שכבר נתבאר שם שהמעיל יורה על סגולות נפלאות בזה מזולתו מהבגדים, אמרו שהיו חסרים מעיל. וזה שלא היו בידם מידות טובות ימנעום מהימשך אחר רוע תכונותם להצילם מהמיתה. אמנם מה שהורו מצד התכליתית, הוא מה שכווננו אליו באומרם שלא היו להם בנים. וכבר אמרנו מה ששיגי מהביטולים לזאת הסיבה, אלא שיש להבין מדבריהם שאמרו זה על צד המשל הקרוב אל המשך הפעולות המיוחדות לאדם והתמדתם, ועל דרך שאמרו (ב"ר פ' ל') עיקר תולדותיהם של צדיקים מעשים טובים, כי הוא העניין המורה הוראה עצומה על כוונת התכלית המיוחד בפעולות ההן, כי המכוון אליו בעצם וראשונה הנה הוא יחזיק בו ולא יסור ממנו לעולם.

אמנם מי שיהיה לבו במעשה אל תכלית חיצוני ממנו, הנה הוא לא יתמיד במעשה ההוא ולא ימשך אליו אלא כל מה שיצטרך אל העניין ההוא הזולתי. ולזה אמרו (ספרי פ' עקב פ' והיה אם שמוע) שלא ילמד אדם תורה על מנת שיעשיר או על מנת שיקרא רבי, לפי שאלו הן תכליות מתחלפות אל עצמיותה, וכאשר תזדמן לו השררה או העושר ממקום אחר יסורו ממנה והוא מבואר.

ולזה היה המשל הזה נאות אל הוראות כוונתם על התכליות במעשיהם שלא הייתה הגונה ולז"א (ויקרא רבות שם): כי בחטאם מתו ובנים לא היו להם. כלומר שלא היו ראויים לבנים שימלאו מקומם המוחזק להם לפי הפרסום, לפי שהמפורסם במעשיהם והתכליות המתחלפות בלבם היו מתחלפים, ופעולות כאלו אין מטבעם להמשך ולהתקיים בידם.

[אין מברכים בתורה תחילה]

ועל זה הדרך עצמו בא במסכת נדרים (פ"א א) מפני מה תלמידי חכמים אין מצוי לצאת מביניהם תלמידי חכמים רבינא אמר משום שאין מברכין בתורה תחלה.

והתימה אם חוייבו לברך למה אין מברכין. ולא עוד אלא שנראה שהוא להם למנהג והיתר בידם ולמה לא יכפום לברך על כרחם. אלא שהכוונה היא מה שאמרנו, וזה שמי שעוסק בתורה לשמה ולתכלית עצמיותה הנה הוא מקפיד עליה מאד ומחשיבה ומוקירה ומודה ומשבח תמיד למי ששם עמלו בה, ולזה עולה בידו. וכמו שאמר (משלי ה') יהי מקורך ברוך ושמח מאשת נעוריך. כי המברך מקורה ודאי ישמח בה כי הוא בא אליה באות נפשו, כמשפט האיש אשר העשיר אחרי עניו, כי הוא שומר ממונו ומהלל לאל הנותנו בידו. ועל כן אמרו (סנהדרין צ"ו א) היזהרו בבני עמי הארץ שמהם תצא תורה.

אמנם מי שהעסק וההשתדלות בה אינו על זה העניין, אלא שמתעסק בה לפי שנמצא בידו זה העסק מזולתו, או שפונה לתכליות אחרות, הנה באמת לא חשקה נפשו בעצם וראשונה בעסק ההוא ולא תתפאר בו ולא ישבח לאלוה עושיו עליו, גם ברוך לא יברכנו. והיא הסיבה אשר לא נתקיימה בידם בלי ספק, עם שיראה שהם ראשונים וקרובים אליה מזולתם.

ולפי שהסיבה הזאת נעלמת, כי רבו המחניפים והמראים חיצוניהם הפך מה שהוא בלבם, נאמר שם (בנדרים) בסמוך דאמר רב יהודה מי האיש החכם ויבן את זאת ואשר דבר פי ה' אליו ויגידה על מה אבדה הארץ נצתה כמדבר מבלי עובר (ירמיה ט'). דבר זה נשאל לחכמים ולנביאים ולמלאכי השרת ולא פרשהו, עד שפירשו הקב"ה בעצמו. שנא' (שם) ויאמר ה' על עזבם את תורתני אשר נתתי לפניהם ולא שמעו בקולי ולא הלכו בה. היינו ולא שמעו בקולי היינו ולא הלכו בה? אמר רב יהודה אמר רב: לומר שלא היו מברכין בתורה תחלה.

כי הייתה השאלה קשה ותמוהה: העם אשר קבלו התורה והמצווה, והיו עושין אותה ומורגלים בקיומה, איך היו לשמה כרגע מפני ביטולם ממנה לגמרי? וזה נשאל לחכמים ולא פירשוהו, כי השכל האנושי יגזור כי ההרגל יקיים אותה בידם. וכמו שאמרו (סנהדרין צ"א א) מאי דלא הוה מאי דהוה לא כל שכן. גם הנביאים לא היה בידם, כי היו רואים המעשים אשר בידם ולא היו יורדין לעומק לבם, וכמו שאמר הנביא (ירמיה י"ז) עקב הלב מכל ואנוש הוא מי ידענו אני ה' חוקר לב וגו'. ושלמה בחכמתו אמר (מ"א ח') כי אתה ידעת לבדך את לבב כל בני האדם, ירצה כי הוא נסתר מכל זולתו. גם מלאכי השרת שמשמשין לפניו במרום בהנעת מערכות השמים לא היה זה בידם, כי לא חויבו מהם הפסדם ואבדנם על האופן ההוא. גם לא רעיון לבם וסוד מחשבתם. אדרבא כל מה שנעשה בהם היה כנגדם ובסידורם. עד שפירשו הקב"ה בעצמו, כי הוא לבדו יודע תעלומות לב כנזכר. וכמו שפירשנו אמות זה ההתייחדות בשער י"ד אצל ויאמר ה' אל לבו לא אוסיף עוד וגו' (בראשית ח'). והוא יתעלה אשר ידע הסיבה ופירשה לומר שהסיבה

החזקה אשר הביאתם לזה הייתה, שאפילו בשעת עסקם בתורה בחיצוני מעשיהם הנה באמת לא הלכו בה בשרירות לבם, כי היו פונים בכוונותיהם אל דברים אחרים. והוא הטעם שלא ברכו בתורה תחלה כמו שאמרנו. ולהיותה רפויה בידם על זה האופן הייתה נסיבה לשישיגו קצת עונשים, ומזה באו להיעזב לגמרי עד שמצאום הרעות כולם.

ולזה העניין הנכבד אמר הכתוב בפרשת אחרי מות את משפטי תעשו ואת חוקותיי תשמרו ללכת בהם אני ה' אלוהיכם, לומר היזהרו בעניין הכוונה כי היא העיקר, וזה כי כשתעשו את דברי התורה והמצווה תכוונו ללכת בהם ולהיותם עסקכם בעצם וראשונה כי אני אלוהיכם היודע לבות בני האדם ומעיד עליהם, כמו שאמר ולא שמעו בקולי ולא הלכו בה כנזכר.

והנה זה הפירוש אמיתי מצד עצמו ומחויב מצד המאמר, ועניינו בדוק ומנוסה. ומעשים בכל יום בכל הדברים הנעשים מתורה ויראת שמים, כי הנה יעשו אל הפנים האחרים ומבקשים עליהם שכר כעושין מעשה שלם. ולפי שלא בא השכר עליהם יעזבו מהם וישיגו העונשים הכבדים והרעים, ושואלין ודורשין על מה אבדה הארץ. ואם יאמרו להם חכמיהם לפי שבטלתם מעשה כך וכך, הייתה תשובתם הרי עשינו כמה שנים ולא שווה לנו. או פלוני ופלוני עשו ולא הועילו. והרי פירש הסוד יודע הסודות ברוך הוא, ואמר, כי כשעשו לא הלכו במעשה ההוא על דרך האמת ולא ברכו אלוהים בלבבם על מעשיהם, והוא סיבת העונשין הנמשכים בזה אחר זה.

וכל זה הוא מעניין אמרם בכאן שלא היו להם בנים ראויין להמשך פעולותיהם החיצונות לפי שכוונותיהם היו בלתי מסכימות אליהם ונראים כעובדין והרי הם מכעיסים. והרי נגעו חכמינו ז"ל בכל ארבעה סוגי הסיבות אחת לאחת, ובאלו הארבעה עצמן כונו באומרם על הקריבה ועל ההקרבה ועל האש זרה ועל שלא נטלו עצה זה מזה. **כי הקריבה היא הראשונה** כי הרסו אל השם לראות שנאמר בקרבנתם לפני ה' וימותו. **וההקרבה היא השנייה** שהעיזו פניהם להקריב עצמם אל הניצוח וסכנת הניסיון. **והשלישית** הוא הפועל בעצמו שהקריבו אש זרה.

והד' היא התכלית שאף שניהם לא הוסכמו לכוונה אחת וזה עצמו עניין העושים שלא לשמה שכל אחד מכווין לתכלית בפני עצמו כמו שדקדקו עליהם שנאמר איש מחתתו.

ואם הייתה העבודה לשמה היה תכלית אחד להם והוא מבואר. והנה עם זה דברי החכמים בזה העניין בתכלית השלמות במה שיודע זה החטא בכל סיבותיו אמנם לא

אמרו שלא שמרו את משמרתם שכתוב בה גם כן מיתה כי הם דברו בסיבות החלקיות. אמנם העניין ההוא הוא כולל את הכול כמו שכתבנו ראשונה.

[עונשם של נדב ואביהו היה מוצדק]

הנה מכל זה נתבאר כמה צדקו משפטי ה' כמה שנאמר ותצא אש מלפני ה' ותאכל אותם והוא מה שבאת ההוראה מצד ראשית חטאתם ועקרו ששמו תפילה באלוהים בענין האש. והאלוהים אשר יענה באש להענישם בו יתבאר כי הוא האלוהים העושה על ידי הרצון המוחלט. לא שהאש והקטרת גורמין על הדרך הטבעי שהרי לא מתו משה ואהרן. אמנם הם מתו לפני ה' כי באש חטאו להקריב אש זרה אשר לא ציוה אותם ובאש ה' נשפט (ישעי' ס"ו) לבא לפניו אשר לא כדת או שלא ברשות קל וחומר מאחשורוש (אסתר ד') והוא מה שאמרו ז"ל (במדבר רבות פ"ד) בעדת קרח. סם המוות נתון בתוכו שבו נשרפו נדב ואביהו. וחלילה מהיות שם סם המוות זולתי זה שהמקריב עצמו אל מקום שאינו ראוי לו תאכלהו אש לא נופח. וברוך הוא דיין אמת שופט בצדק אשר משפטיו וגזרותיו הן הנה היו דברי תוכחה וקולות גערה בלב כל העם להחרידם ולהבהילם ביראה ורעד לאמור הן בקדושי לא נשא פנים ואיך נעמוד אנחנו.

והוא מה שאמר משה לאהרן הוא אשר דבר ה' לאמור בקרובי אקדש ועל פני כל העם אכבד. כי **רש"י** ז"ל כתב היכן דבר? ונקדש בכבודי אל תקרי בכבודי אלא בכבודי וכו'. והראב"ע ז"ל כתב שכבר הודיעו כך, על דרך רק אתכם ידעתי וגו' (עמוס ג').
והרמב"ן ז"ל אמר:

כי מאמר אשר דבר ה' הוא כאמרו אשר גזר ה' כענין ותהי אשה לבן אדניך כאשר דבר ה' (בראשית כ"ד) זולתם, אמר משה המקרה הזה הוא גזרת השם לאמור אל לבו בקרובי אקדש ולא יהרסו אל קדושתו ועל פני כל העם אכבד שיהיו נוהגים כבוד במשכני וטעם וידם אהרן שהיה בוכה בקול ואז שתק. או כטעם אל תידום בת עיניך (איכה ב') כל אלו דבריו ז"ל:

אמנם הפירוש הנכון הוא מה שאמרנו כי המעשה הנורא ההוא בעצמו הוא הדבור האלוהי אשר בו ידבר אל עמו ואל חסידיו לאמור להם בקרובי אקדש כדי שאכבד על פני כל העם.

ולפי שלא הייתה זאת טענה הכרחית למיתתם ויש להשיב עליה לאמור למה יתקדש על זה האופן, נאמר וידום אהרן, לאמור שלא השיב דבר כי הוא באחד ומי ישיבנו. ולזה אז"ל (זבחים קט"ו ב) שתק וקבל שכר על השתיקה.

ואפשר כי מאמר ועל פני כל העם יהיה כמו המכעיסים אותי על פני (ישעי' ס"ה) ותעבר המנחה על פניו (בראשית ל"ב) כדרך חז"ל (ב"ר פ' ע"ו) לא אמר בפני כל העם לומר

שיתקדש בקרוביו ולא יחוש אל מה שיהיה הדבר רע וקשה מאד בעיני כל העם לערבבם ולהבהילים ביום חתונתם וביום שמחת לבם כי אז יתקדש עוד על ידם לא יהרסו מתוך השמחה ויגילו ברעדה כי הוא העניין הנאות לפני ה'. כמו שנתבאר העניין ממעשה פרץ עוזא הדומה לו כי שם נאמר ראשונה ודוד וכל בית ישראל משחקים לפני ה' בכל עצי ברושים ובכינורות ובנבלים ובתופים ובמנענעים ובצלצלים (שמואל ב' ו') וזה כי היו משתפים בשמחה ההיא הנאת עצמן עד שיצאו אל השחוק וקלות ראש ואחר שפרץ ה' פרץ בעוזא נאמר (שם) ויחר לדוד על כי פרץ ה' פרץ בעוזא ויקרא שמו וגו' ויירא דוד את ה' ביום ההוא. ירצה שנתכבד האל יתעלה על פניו ועל פני כל העם ביום ההוא כלומר על אפם ועל חמתם. ולזה בפעם השנית תקנו את אשר עוותוהו ראשונה והרחיקו השחוק והקלות ראש וצמצמו עצמם בשמחה הראויה.

על הדרך שביאר זה העניין החוקר בעשירי **ספר המידות**. כי שם כתב:

שהעונג הוא דבק עם שלמות הפעולות בלתי מתפרד מהם. ולזה השמחה מצויה בכל המעשים השלמים. אמנם בפרק התשיעי ממנו נתן ההבדל בין השמחה והשחוק ובסוף דבריו אמר אמנם יראה כי החיים המאושרים הם כפי המעלה וזה אמנם יהיה בשמחה אבל לא בשחוק כי אמנם יותר טובים הדברים אשר במעלה מההיתולים אשר בשחוק ע"כ.

יבאר שהשמחה הנפשית בפעולות המעולות היא, ואף כי בשמחתה לא יתערבו הכוחות הגופיות היא טובה ומעולה מהיתולי השחוק אשר יתחזקו מאד על הכוחות הגשמיות ונפשו עליהם תאבל. והנה לזה ראוי להרחיק כל שחוק לא השמחה כי השמחה אינה מזקת וכמו שאמר החכם לשחוק אמרתי מהולל ולשמחה מה זו עשה (קהלת ב'). כלומר מה זו רעה היא עושה. ולזה נאמר אחר כך וילך דוד ויעל את ארון האלוהים מבית עובד אדום עיר דוד בשמחה (שמואל ב' ו'). הנה שהחליפו השחוק הנזכר ראשונה בשמחה וגם החליפו כלי הזמר הנזכרים בתחילה על זה האופן שנאמר (שם) ודוד וכל בית ישראל מעלים את ארון ה' בתרועה וקול שופר כי אלו הם הניגונים הראויים לשם לא זולת ועל דרך שאמר המשורר שאו זמרה ותנו תוף כינור נעים עם נבל תקעו בחדש שופר בכסא ליום חגיגו (תלים פ"א). ירצה ביום הזה הנכבד שהוא יום הדין שאו זמרה ותנו תוף עם כל שאר כלי הזמר לכל מי שיצטרך אליו ותקעו בו שופר תרועה לבד כי הוא הראוי לו לזולתו. ודוד גם כן שנה הסדר כי לא נשתתף עמהם כראשונה שנאמר (שמואל שם) ודוד וכל בית ישראל משחקים וגו'. אבל ייחד לעצמו הפיזוז והכרכור בכל עוז לכבוד השם יתעלה ולכבוד תורתו כמו שנאמר (שם) ודוד מכרכר בכל עוז לפני ה' ודוד חגור אפוד בד שחגורתו מעידה עליו שקיים בעצמו הוי קל לראש ונוח לתשחורת (אבות פ"ג) ועשה לשמחת נפשו ולא להנאת גופו. ולפי שנעלמה בחינה זו מעיני אשתו נאמר (שמואל שם) ומיכל בת שאול נשקפה בעד החלון ותרא את המלך דוד מפזז ומכרכר לפני ה' ותבז לו בלבה. יאמר שטעתה במה שלא יקרה בעיניה המלאכה ההיא לשעתה כפי ערך העושה

אותה אבל שביזתה אותו בלבה בערך אותה המלאכה הנמבזה מצד עצמה. כי זאת הייתה נסיבה למה שאמרה לו (שם) מה נכבד היום מלך ישראל אשר נגלה לעיני אמהות עבדיו כהגלות נגלות אחד הריקים.

ירצה יום גדול ונכבד כזה שבו המנהג לחלק מנות הכבוד והשררה לכל איש ואיש כפי מעלתו בסדרו איש על עבודתו ועל משאו מה טוב ומה נעים שנפל בחלקך להגלות נגלות לעיני אמהות עבדיך שהוא המעשה אשר יביאהו הכרח הרקות להפילו על הריקים ופוחזים שבעם, כי לקלים המרוץ ומנהג השיגעון. והנה באמת לפי מה שעלה על לבה בתחילה, פיה פתחה בחכמה ודבר אמת היה אתה, ודבריה מוכיחים עליה כי בת מלך היא. אלא שהוא ע"ה השיב לה דברים נכוחים כאשר עם לבבו לב תם וישר ונאמן לאלוהיו וזרק עליה מרה ואמר לפני ה' אשר בחר בי מאביך ומכל ביתו לצוות אותי נגיד על עם ה' על ישראל ושחקתי לפניו ונקלותי עוד מזאת והייתי שפל בעיני ועם האמהות אשר אמרת עמם אכבדה (שם) אמר אין הדבר כמו שחשבת, שאני מקל ראשי ומזלזל בכבודי לעשות יקר לאמהות עבדי, כי לפני ה' ההולך לפנינו אשר לא נוכל להכחיש מציאותו והשגחתו עלינו הלא הוא אשר הסיר את אביך מלפניו ובחר בי להיות נגיד ומצווה על עם ה' אלוהי, ולזה ראוי ומחויב לי להקל עצמי וכבודי להרבות ביקרו השיעור אשר ראיתי, ונקלותי עוד מזאת מכאן ולהבא בכל מה שיבוא הצורך בכיוצא בזה.

אמנם בכל זה הייתי שפל בעיני, לא נקלה, כי השפלות מידה אמצעית בין הקלות והכבדות בכמו אלו העניינים. ויאמר שאין כל זה בעיניו שחוק וקלות ראש כמו שחשבה, רק מדת שפלות וענוה אשר הוא דרך כבוד ומעלה למתבוננים.

ועם האמהות אשר אמרת עמם אכבדה. כלומר עמם אביא ראיה על אמיתת דברי זה שאם היו מלכות ושרות אפשר לחשוד כן אמנם כשהיו אמהות עבדי הן הנה תהיינה עדות ומופת שלא עשיתי לכבודן רק לכבוד השם יתברך, אשר הכול חייבין בכבודו. ואני יותר מכלן לסיבה שקדמה.

הנה שנמשכנו מעניין לעניין הדומה לו אשר לצרכו ולכוונתו נאמר בקרבי אקדש ועל פני כל העם אכבד.

זזה מה שיספיק בכוונה בעניין חטא נדב ואביהוא אשר בעבורו פירשו למיתה כמו שמוזכר בזה החלק מהספור:

[זריזותם של אלעזר ואיתמר]

אמנם בעניין זריזות הבנים הנותרים אשר פירשו לחיים להמשך אחר אביהם קדוש ה'. הוא מה שנראה מאותה תוכחה אשר נתווכח עמהם משה עבד ה' בקצפו עליהם לאמור מדוע לא אכלתם החטאת וגו' הן לא הובא וגומר. כי הנה אביהם עליו השלום הליץ בעדם וטען טענה חזקה אשר הודה אליה משה כמו שאמר וישמע משה וייטב בעיניו שיראה

מהם שעמדו על משמרתם ודקדקו על שמועתם והקפידו על תלמודם ונתקיימה תורתם בידם הפך מה שאמרו באחיהם שלא היו בהם בנים כנזכר.

[פירוש דברי אהרן למשה]

ואולם מה שראוי שיעוין בעניינם הוא כי כל המדרשים (זבחים ק"א ב) גם המפרשים ז"ל (פסחים כ"ג ב תוס' ד"ה דכתיב) הסכימו שעל שער ראש חדש הנקרב בו ביום נאמרו הדברים ההם שהוא קדשי דורות ואנינות נוהגת בהם כי הנה לפי זה הייתה תשובת אהרן כבדה וקשה מאד בלתי מובנת כי אם במילוי דברים הרבה זרים וחיצונים ממאמרו כמו שאמרו בתורת כוהנים (שמיני סי' ח' פ"ב) וקצר אותו **רש"י** ז"ל בפירושו:

הן היום הקריבו את חטאתם. מהו אומר? אלא אמר לו משה שמא זרקתם דמה אונין שהאונן שעבד חלל. אמר לו אהרן וכי הם הקריבו שהם הדיוטות אני הקרבתי שאני כהן גדול ומקריב אונן. ותקראנה אותי כאלה אפילו לא היו המתים בני אלא שאר קרובים שאני חייב להיות אונן עליהם, כגון כל האמור בפרשת כוהנים שהכהן מטמא להם, ואכלתי חטאת היום. ואם אכלתי חטאת היום, אבל אנינות לילה מותר, שאין אונן אלא יום קבורה בלבד, היטב בעיני ה'. אם שמעת בקדשי שעה, אין לך להקל בקודשי דורות. וישמע משה וייטב בעיניו, הודה ולא בוש לומר לא שמעתי.

[הקשיים בפירוש רש"י]

הנה שהוצרכו להכניס שאלות ותשובות אינם במשמעות הכתוב רק בכוח רחוק. ועוד הוא דבר קשה שיכווין הכתוב באמרו ואת שער החטאת דרוש דרש משה. ובאמרו מדוע לא אכלתם את החטאת את שער ראש חדש אשר לא נזכר בכל הפרשה הזאת כמו שלא זכר את שער נחשון, כי ה"א הידיעה לא תרמוז כי אם אל הדבר הנודע והמוזכר בעניין. וקשה עוד מכל זה כי הוא נראה מבואר מסיפור הפרשה שעשיית הקרבנות ושרפת החטאת, הכול נעשה קודם שתרד האש וקודם שנשרפו נדב ואביהוא, ולא נמצא שאחר מיתתן עשו דבר מהם ואם כן לא היה שם אנינות כלל בשעת שרפת החטאת.

והנה **הרמב"ן** ז"ל תמה על זה ותיירץ ז"ל:

שמא לא היה משה רואה את מעשיהם וחשש שמא מצאו דם השער הזה שלא נזרק עדיין, וזרקוהו. ואהרן אמר לו הלא הזריקה שלי היא, וכשנזרקה מידי נזרקה, ולא נפסלה באנינות. ומשא ומתן של הלכה היא. אבל לא נעשה בהם דבר באנינות כלל ע"כ.

ועוד באומרו וישמע וייטב בעיניו כי איך יתכן שייטב בעיניו דבר החידוש הזה אשר נסתפק בו או חשב הפכו עד שישאל עליו מפי הגיבורה.

[פירוש ר"י עראמה]

אמנם הטוב והישר לפי פשט הכתובים שעל חטאת העם המוזכר בפרשה שנקרב לפי שעה הכתוב מדבר. וזה כי לפי שהיה היום ההוא הראשון לקרבנות צבור על ידי אהרן קדוש ה' והיה מעשה העגל לפניהם רצוני לפני אהרן ולפני העם אחד המרבה ואחד הממעט כי על כן נתווספו הקרבנות האלו המיוחדים הנזכרים בכאן לפי דעת כל החכמים אשר לא נזכרו בפרשת ואתה תצווה שהייתה קודם מעשה העגל, ולזה נאמר ויאמר אל אהרן קח לך עגל בן בקר לחטאת ואיל לעולה תמימים והקרב לפני ה' ואל בני ישראל תדבר לאמור קחו שעיר עזים לחטאת ועגל וכבש בני שנה תמימים לעולה ושור ואיל וגו'.

ראה דקדוק המצווה הזאת הנה כי אהרן אם עשה עגל לא כיוון לעבודת אלילים ולזה נצטווה שיביא עגל כמות שהוא לא שעיר שהוא קרבן מיוחד לעבודת אלילים (במדבר ט"ו). אמנם הם שבחרו בעגל לעבודת אלילים נצטוו שיביאו שעיר עזים לחטאת וגם שיביאו עגל וכבש לעולה כי לשניהם נתכוונו. אמנם נצטוו שיביאו ג"כ שור ואיל לשלמים כי הוא הראוי לשום שלום ביניהם לבין אביהם שבשמים, כי היום הוא נראה אליהם בכבודו בהורדת האש בחנוכת המזבח כמו שנתבאר בעניין.

והנה אהרן נצטווה שיעשה את חטאתו ואת עולתו ראשונה ואח"כ ועשה חטאת העם ועולתם דכתיב קרב אל המזבח ועשה את חטאתך ואת עולתך וכפר בעדך ובעד העם ועשה את קרבן העם וכפר בעדם כאשר צוה ה' וכן עשה שנאמר ויקרב אהרן אל המזבח וישחט את עגל החטאת אשר לו וגו'. והקטיר אמוריו המזבחה ואת בשר החטאת ואת העור שרף באש מחוץ למחנה ועשה כן מן הדין ואעפ"י שלא הובא את דמה אל הקדש פנימה לפי שהיה חטאת עצמו ולא נתן לו לאכלה רק חטאת זולתו החיצונות וכמו שאמר (ויקרא ו') וכל מנחת כהן כליל תהיה לא תאכל באש תשרף. וכמו שכתב הרב **המורה** פרק מ"ו חלק שלישי וכל שכן שיהיה דין זה נוהג בחטאת. ואח"כ עשה את עולתו שנאמר וישחט את העולה וגו'. ואחר כך בא לעשות את קרבן העם שנאמר וייקח את שעיר החטאת אשר לעם וישחטו ויחטאו כראשון יאמר כי אעפ"י שכיוצא בו נתן לו לאכלה כמו שנאמר בתורת החטאת (שם) הכהן המחטא אותו יאכלנה במקום וגו'. הנה הוא ראה בטוב דעתו כי אחר שהיה לו שתוף בחטא ההוא אשר נקרב ההוא עליו שאין ראוי לו לאכול ממנו ולזה שחטו וחסאו כראשון שהקריב אמוריו ושרף עורו ובשרו מחוץ למחנה כדי שלא יהיה חוטא נשכר. ואחר הקריב המנחה והשלמים ואחשוב כי כל אלו הקרבנות נעשו והוקטרו על המזבח קודם שירדה האש שכן נאמר בכולן הקטיר המזבחה ויקטר על העולה המזבחה ויקטר החלבים המזבחה ומה שנאמר ותצא אש מלפני ה' ותאכל על

המזבח את העולה ואת החלבים יהיה זה על עולת התמיד ושאר הקרבנות הנקרבים בו ביום והכתוב יורה על זה שאומר ויקטר על המזבח מלבד עולת הבקר. או שתהיה כוונת כל ההקטרות הנזכרות בפרשה שהכינם לכך והוא רחוק. ואיך שיהיה מזה הנה אחר שירדה האש ונשרפו הבנים ובא משה לומר אליהם קחו את המנחה הנותרת מאישי ה' ואלוהי מצות אצל המזבח וגו' ואלתם אותה במקום קדוש וגו' שוק התרומה וחוזה התנופה וגו' וללמד שלא נאסרו להם מפני אנינותם הנה אז דרוש דרש את שער החטאת אשר לעם לדעת מה נעשה בו.

ולדעתי כי דעתו היה לצוות לשרפו, לסיבה שנזכרה אמנם הקפיד מאד על מה שנמצא כי הוא שורף מבלי צואתו כי לא חשב שהם מעצמם יפלו על הדבר ההוא אבל חשדם שעשו זה שמא לא היו מתנות כהונה חשובות בעיניהם להתאכסן עליהם בשלחן גבוה על דרך שאמר הנביא (מלאכי א') באמרו שלחן ה' נבזה הוא וכאמרו (ש"א ב') למה תבעטו בזבחי וגו'. והיותר קרוב שלא עמדו על שמועתם כשלמד אותם (ויקרא שם) וכל חטאת אשר יובא מדמה אל אהל מועד לא תאכל באש תישרף וחשבו שכל החטאות לשריפה עומדות. ולזה קצף על אלעזר ועל איתמר בני אהרן הנותרים לזרוק מרה בהם כי כגון זה ראוי לחשדם עליו ואמר להם מדוע לא אכלתם את החטאת במקום הקדש כי קדש קדשים היא וגו'. תפס עליהם מאשר לא אכלוה ומאשר הוציאוה ממקום הקדש ולא תוכלו לטעון ממאמר וכל חטאת אשר יובא וגו' לא תאכל באש תישרף הוא טעות כי הן לא הובא מדמה אל הקדש פנימה ואם הבאתם אותה הרי הוא טעות שני ואם כן היה לכם לאכלה בקדש כאשר ציוויתי שם, הכהן המחטא אותה יאכלנה ולא היה לכם לשנות. וכל זה דקדק עליהם לפי שלא שיער כי מעצמם נפלו על אמיתת העניין המחודש ההוא אשר לא דבר להם עדיין בו דבר כמו שאמרנו.

אמנם אהרן בחכמתו טען על הבנים ואמר הן היום הקריבו את חטאתם וגו' ותקראנה אותי כאלה ירצה הנה היום הזה הקריבו העם את חטאתם ואת עולתם לפני ה' על שעשה העגל וכבר קרו אותי כאלה העניינים עצמם או כאלה האנשים, רצוני להקריב חטאת ועולה על חטא זה כמותם ואם היה לי במקרה כמו שאמר הכתוב (שמות ל"ב) אשר עשו את העגל אשר עשה אהרן שהכוונה שהם עשו בעצם העגל אשר עשה אהרן במקרה ואכלתי חטאת היום היטב בעיני ה' שאהיה חוטא נשכר. וישמע משה ויטיב בעיניו כי הסכימה דעתו אל דעת עליון ושדן דין אמת בעצמו ושיצאו מהחשד שחשדם כנזכר.

ומה נכבד טעם אומרו את חטאתם ואת עולתם לפני ה' כי לא יאמר לה' או לפני ה' כי אם על הנשרף כלומר אישה לה' לא על הנאכל ממנו דבר.

וכבר כתב זה הרב **המורה** בפרק הנזכר זהו פירוש נכון וישר בעיני בסיפור הזה אין בו שום ספק רק מה שנטו הראשונים אל העניינים הרחוקים אשר כתבנו. ואנחנו נאמר אם קבלה הם נקבלם אמנם הכתובים יתיישבו על פשוטן וכוונתם על נכונה מבלי הפיל טעות בשום אחד מהם, כ"ש במשה רבן של נביאים שהוא מגונה לומר עליו שהקפדתו הטעתו או שטעותו הביאו לידי קפידה.

כמו שאמרו בתורת כוהנים (שמיני פ"ב סי' י"ב)

א"ר יהודה חנניה בן יהודה היה דורש כל ימיו קשה היא הקפידה שגרמה למשה לטעות, לאחר מיתתו אני משיב על דבריו מי גרם לו שיקפיד אלא שטעה.

והנה הדברים האלה הם נאים לדורשם על זולתו מהאנשים. ועל כל פנים עם זה נתבאר מה שמצא להם ביום ההוא מהרע והטוב בענייניהם כפי מה שנתחלפו האנשים ההם בטבעם ובמעשיהם כי התחלפות המקבלים יגרום חלוף מיני השפע אמנם כשיסכימו האנשים על הטוב אז לא נקבל מאת האלוהים רק טוב.

ובהגדת פסחים (נ' א)

ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד אטו עד האידנא לא אחד הוא. אמר רבי יוסי בשם רבי חנינא בשם רבי יוחנן לא כעולם הזה העולם הבא העוה"ז על בשורות רעות אומר ברוך דיין האמת ועל שמועות טובות ברוך הטוב והמטיב. לעוה"ב כלו טוב ואומר הטוב והמטיב. ושמו אחד אטו עד האידנא לאו שמו אחד אמר רבי יהודה אמר שמואל בעוה"ז נכתב ביו"ד ה"א ונקרא באל"ף דל"ת העוה"ב נכתב ביו"ד ה"א ונקרא ביו"ד ה"א.

והכוונה היא מבוארת כי בעוד שיתחלפו האנשים בפעולותיהן בין טוב לרע חויב שיהיה כמו כן מתחלף כל הבא עליהם מפאת מעלה. אמנם בהתייחד מעשיהם לטוב יהיה האל יתברך הטוב והמטיב לגמרי. וכן הוא העניין בהשגות העיוניות באלוהיות כי בעוד שיהיו המעיינים מקצרים בהם יהיה שם מהותו יתעלה נעלם ונקרא בשמות התארים.

אמנם כשתמלא הארץ דעה את ה' וכולם ידעו אותו מקטנם ועד גדולם הנה אז יסכימו כולם להשכיל ולקרא בשם ה' ולעבדו שכנס אחד. כי אז כולם יקפידו על זמנם המשובע בידם כאשר אמרנו ראשונה ויקיים מאמר הנביא (ישעי' ל') והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים ביום חבוש ה' את שבר עמו ומחץ מכתו ירפא:

עקידת יצחק ויקרא שער ס (פרשת שמיני)

יבאר תועלת איסורי המאכלות.

אם לתקון טבע אומה הישראלית ואם להמציא לה חיי הפרישות. ויבאר סעודת לויתן:

זאת החיה אשר תאכלו מכל הבהמה וגו'

במדרש חזית (שיר ב')

הביאני אל בית היין ודגלו עלי אהבה. (שיר ב') ר' מאיר ז"ל יהודה.
ר' מאיר אומר אמרה כנסת ישראל השליט בי יצר הרע עד שאמרתי (שמות ל"ב)
אלה אלוהיך ישראל. כהאי חמרא כדעייל ביה באיניש הוא מערבב ליה.
אמר רבי יהודה דייך ר' מאיר אין דורשין שיר השירים אלא לשבחן של ישראל.
אלא מאי הביאני אל בית היין, אמרה כנסת ישראל הביאני הקב"ה למרתף גדולה
של יין, זה סיני. ונתן לי שם דגלי תורה ומצות ומעשים טובים, וקבלתים באהבה.
הדא הוא דכתיב ודגלו עלי אהבה:

אם הטוב בהיותו יותר כולל יהיה יותר טוב ומשובח. הנה הישרת הדת האלוהית חויב
שתהיה הטובה שבהישרות והיותר משובחת:

הקודם הם דברי החוקר בפרק ראשון מהמידות אמר:

ואם הדבר הנאהב הוא איש אחד ולמדינה אחת יותר גדול ויותר שלם הוא
אשר הוא להטבת מדינה ולהשגחתה. ואם הנאהב הוא למדינה אחת יותר טוב
אשר הוא לכל העם ולכל המדינות. עד כאן.

ולפי שלא יאמר הדבר טוב בבחינת כללותו שאם כן יהיו הדברים המשותפים אל ההמון
יותר טובים מהמיוחדים ליחידי הסגולות והנביאים מה שכבר נתבאר בהפך בתחילת ספר
ואלה שמות שער ל"ד.

לזה אמר החכם, כי כשיהיה הדבר האחד בעצמו הוא איש אחד או למדינה
אחת, יותר גדול ויותר נאהב הוא כאשר תתפשט תועלתו. ולהיות דבר זה מבואר
מעצמו, לקח ממנו ראייה שהחכמה המדינית המעיינת בטוב המדינות בכלל, היא
יותר ראויה לעיין בטוב האנושי. כי בהתחברות הטוב והכוללות יחד, הנה הוא טוב
שלם וגמור.

והנה להיות זה התואר היותר משובח, הסכימה עליו רוח הקודש לתאר בו האל יתברך, באומרו טוב ה' לכל וגו' (תהלים קמ"ה), וזה שמלכי האדמה באדמה, והיותר גדול שבהם, הוא קצר יד מהיטיב לכל בני מלכותו. כי אע"פ שיהיו כולם ראויים לקבל הטבתו מצד הכנתם, אין די בשום ממון ועושר להשלים עם כל איש ואיש די מחסורו, כל שכן להעשירו ולהגדילו כפי רצונו.

והשנית שאין מטבע הגדולה והשררה להתפשט לכל האנשים, כמו שאמר שאול שמעו נא בני ימיני גם לכלכם ייתן בן ישי שדות וכרמים, לכלכם ישים שרי אלפים ושרי מאות (שמואל א' כ"ב).

על הראשונה אמר שאי אפשר לתת לכולם נחלות כי הארץ לא תוכל שאת. ועל השנית אמר שהוא נמנע שאם כולם יהיו ראשים יהיו חסרי הגופות ושאר האיברים וכן אם יהיו כולם שרים, איה האלפים והמאות.

[האל טוב, ויצירתו הטוב ביותר]

אמנם האל יתברך הוא טוב ומטיב לכל, הטוב ההוא המושפע מאתו ולא חסר משום נמצא, מקרני ראמים ועד ביצי כנים, מי שלא קיבל ממנו הטוב היושר שלם שהוא ראוי לו ונאות אליו.

לא כמו שהיו אומרים רבים מסכלי בני האדם בעלות עשן הפתיות אל אפיהם, אומרים אמור בסכלותם על מה לא עשה הבורא את הנמלה גמל או סוס, והסוס אדם, ואת הבגד רקיע וכדומה. ואמרו: לא ימלט אם שיכול ולא רצה, ותהיה מידת כיליות. או שרצה ולא יכול, והוא קוצר יד.

ולהינצל מזה ומזה ראו להפיל עצמם לבאר שחת, וגזרו אין זה רק שהדברים נמצאו על צד המקרה, כל אחד קבל מהטוב מה שנזדמן לו מבלי שיהיה זה מדעת מנהיג ודבר שלם כמו שיחשב.

והחכמה תעזי תשובתה הנצחת לסכלותם כי הנה האל יתעלה עשה הכול בחכמתו הנפלאה וגבורתו העצומה, ואין בידו מחסור מעשות כל דבר גדול או קטון. ואם היו קצת הנמצאים גרועים מקצתם, היה כן לטבע הנושא ההוא שהיה לו מהנמנע לקבל צורה מעולה ממנה. והיותר גרוע מהם, מציאותו טוב מהעדרו.

כמו שכתב **הפילוסוף** כל זה במאמר ה' לאלוהיות, עד שחתם דבריו בעניין הזה ואמר, שהזבוב טוב מאוד מחומר הזבוב אלו נעזב כן. ולולי שהיה כן, לא היה נמצא. והוא האמת הברור מצד טבע החומרים, מלבד מה שיחייבהו שלמות הדברים וצורך מציאותם על נכון.

הלא נראה כי האדם גוף משונה ומחובר מכמה איברים: ראשיים אמצעיים תחתיים, כמו שסודר מכף רגל ועד ראש. ומהידוע שקצתם נכבדים ומעולים מקצתם. האמור תאמר מדוע לא היה הרגל ראש, והטחול מוח, והכוליא לב. או למה לא היה השער עין, והציפורן

לשון, וכדומה לאלו התעתועים. כי הדבר מבואר כי אל דעות ה', עשה את האדם בחכמה וברא בו כל האיברים הצריכים אל שימוש על צד היותר נאות שאפשר. ולא קיבל החומר ההוא צורת השער, מפני שלא היה ביכולת הבורא לעשות בו עין או אוזן. כי עין רואה ואוזן שומעת ה' עשה גם שניהם. רק מפני צורך השער עצמו, שהוא נאות לו בדמותו וצלמו. וכבר קיבל החומר ההוא תכלית מה שאפשר לו לקבל מהשלמות, כמו שקיבל החומר שיעשה ממנו העין או הלב. ולא נגרע כוח הבורא לבלתי עשות מחומר השער לב או מוח, כמו שלא נגרע לבלתי היות הפרעוש פילוסוף או נביא.

[שאלות על יכולת ה' שמטרתן להוכיח קוצר ידו]

וממין זה התעתוע מה שאמרו רבים, אם היה אפשר לבורא שיעשה האדם שלא יחטא. שאם לא יכול, הרי הוא קוצר יד. ואם יכול ולא רצה, הרי הוא צרות עין. והתשובה הראשונה אף היא תשיב אמריה להם, כי האל יתעלה יכול לעשות בריה שלא יחטא, שהרי עשה המלאכים והגלגלים למי ששם נפשם בחיים. אמנם שיהיה האדם מלאך, זה אי אפשר כי טבע האדם ומהותו שיהיה אפשרי על החטא, כמו שנתבאר במאמרי בריאתו שער ג' מאמר ח' ושער ח'.

גם חומר האדם אי אפשר לקבל צורת המלאך, כמו שלא יקבל חומר החגב להיות כוכב. ואם יתעקש המתעקש לומר מה המונע בידו שיהיה האדם כוכב או מלאך. אף אנו נתעקש עם עיקש, ונאמר מה המונע שיהיה תחתית הבית גגו, או צפוני דרומו, או מערבו מזרחו. כמו שאי אפשר לפאת מפאותיה להיות זולת מה שהיא מהפאות לשלמות הבניין ותוכן צורתו, כך אי אפשר שיהיה האדם זולת האדם משאר הנמצאות וכן בכולם. וכבר אמר החכם שם, שענין השאלה הזאת והדומות לה הוא כשואל שהאש ראוי שיברא בצד שלא יהיה אש, ושבתאי בצד שלא יהיה שבתאי.

ואלו כולם שיבושים ותעתועים מבוארים, לא יפלו עליהם רק נערים ובווערים בעם, ועליהם אמר הנביא למה תאמר יעקב וגו'. הלא ידעת אם לא שמעת וגו'. נותן ליעף כוח וגו'. ויעפו נערים וגו'. וקווי ה' יחליפו כוח וגו' (ישעיה מ').

ירצה, למה תאמר אתה יעקב בהיותך בן דעת, וכ"ש ישראל, שתדבר תעתועים כאלו עד שתגזור בהם שנסתרה דרך מאלוהים. וזה כי להימלט משיבוש הספק שהנחת, תאמר שכל זה נעלם ממנו וכל שכן שיעבור ממנו דבר המשפט אשר בין איש לאיש או בינו לבינו. הלא ידעת מצד עצמך, אם לא שמעת מפי הקבלה, כי הוא בורא עולם, אשר מזה חויב שהוא בורא קצות הארץ, והם גדולי הנמצאות וקוטנם, שהם קצות הבריאה. ומה שלא קבל הפחות צורת הנכבד, לא היה באמת קוצר יד ממנו, כי לא ייעף. וגם לא היה כילות, כי אין אדם מקפיד כי אם על מה שעמל עליו ויגע בו, כמ"ש (יונה ד') אתה חסת על

הקיקיון אשר לא עמלת בו ולא גידלתו, ואם ישתו בני נכר תירושך אשר יגעת בו. (ישעיה ס"ב). והנה הוא ית' לא ייגע, ולמה ימנע טוב מבעליו. וגם לא היה מקוצר דעה לזה, כי אין חקר לתבונתו.

[הדרך שבה נותן הבורא יכולות לבריותיו]

אמנם האמת בשאלה הזאת. כי הוא **נותן ליעף כוח**, ירצה שהוא נותן למי שהוא עייף לקבל הצורות, כמו שהוא ההיולי הכוח ההוא החסר שיש לו, כמו שאמר עליו שהוא דבר ממוצע בין ההדר והפועל, ישיגהו הכוח לקבל הצורות בזה אחר זה. ואמר **ולאין אונים עצמה ירבה**, לומר כי אפילו לאין אונים זה שמציאתו חלושה, עצמה ירבה, אחר שהוא הדבר היותר עצמי שבאפשרותו. ובזה היא חכמתו וגדולתו ניכרת לעיני כל בעל שכל, ולא יתעו בזה רק הטיפשים נעורי הדעת וריקים מהשכל. הוא אומר **ועפו נערים וייגעו ובחורים כשול יכשלו אמנם וקווי ה' יחליפו כוח וגו'.**

ובתחילת השער הג' פירשנו הכתובים האלו בעניין נאות מתחלף לזה, אחוז מזה ומזה, כי כל אחד מהם הוא טוב בפני עצמו וקרובים בעניין. ומכל מקום נתבאר מה שכוונו אליו מהיותו הוא יתעלה הטוב והמטיב לכל בריותיו ורחמיו על כל מעשיו איש לא נעדר, שלא קבל את הטוב מאתו תכלית מה שאפשר מה שהוא נמנע בחוק מלך בשר ודם כמו שאמרנו.

ולזה, עם היות שלא היה מטבע האדם שלא יחסר לו כל, גם שלא יחטא כמו שהונח, הנה לא עזב חסדו ואמתו מאת האומה הנבחרת מהיטיב להם בכללם באופן שכולם יקבלו הטוב מאתו יתעלה, אין עייף ואין כושל במ. הלא תראה שחננם מהטובות הזמניות שלמות הסיפוק, והותר במה שהכין לפניהם הארץ הטובה והרחבה הנזכרת בכל התורה כולה. לכולם נתן בה לאיש שדות וכרמים, והקפיד על זה באמרו (במדבר כ"ו) אך בגורל יחלק את הארץ. וציווה שלא ימכרו נחלתם לצמיתות (ויקרא כ"ה), לפי שלא יחסר איש מהם די ספקו. כמו שאמר בפירוש (דברים ח') ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם לא תחסר כל בה. גם לכולם שם שרי אלפים ושרי מאות, כמ"ש (שמות י"ט) ואתם תהיו לי ממלכת כוהנים וגוי קדוש. וכבר הקפיד שלא יימכרו ממכרת עבד (ויקרא שם). וציווה שיעבדו בשאר האומות, ובאחיהם בני ישראל איש באחיו לא ירדו (שם). וענש המוכר עצמו (קידושין כ"ז ב). והכול כדי שיקבלו כולם הטוב מאתו יתעלה בשווה, מה שאי אפשר למלכי בשר ודם כנזכר.

והנה בשלמות נפשם לא חשך מהם אורו ואמתו כמו שנתבאר מאמות הנמשך מצד מה שראתה חכמתו יתעלה שתכלול התורה האלוהית אשר שם לפניהם עניינים כוללים

מועילים ידועים אצלו אם להקנותם דעות אמתיות. ואם לתקן מעשיהם ומנהגיהם במאכליהם ומשקיהם ומלבושיהם ודרך הווייתם ותולדותיהם ואופני חיותם שבתם וקימתם בכל ענייניהם השיעור הנפלא שכללה, שיספיק להעתיקם בכללם מלידה ומבטן ומהריון מפחיתות החומר הכולל אל טבע אחר מיוחד ומעולה, כאילו הן מין אחר בפני עצמו, כמו שנראה העניין מחלק הפרשה אשר אנו בביאורו, והסמוכים אליה אשר בו יזהיר על הבדל המאכלים הטהורים מהטמאים מכל החי מכל בשר. ובטהורות בין הכשרות לפסולות. ולכל שאר טומאות וטהרות מהנבלות והשרצים ושאר מגעות האנשים לכל דבר אשר יטמא לו, כמו שישלים הדבור בפרשיות הבאות.

[היחס בין התבונה לתאוה]

כי כל זה מה שיועיל תועלת נמרץ משני פנים. האחד מה שזכרוהו חכמים באומרם (ויקרא רבות פ' י"ג) לא נתנו המצות אלא לצרף בהם הבריות, והצירוף הוא שיחיה האדם חיי הזהירות והפרישות וקבלת עול מלכות שמים, בצמצם עצמו בהרבה דברים שנפשו מתאוה להם, ושאר האומות הם מורגלות בהם. וזה משום מצווה או מניעה אלוהית, הם ממש חיי הבחירה שעליהם אמרו (ילקוט בראשית רמז י"ד): **אם יחיה - ימות; ואם ימות - יחיה**. כי הוא מחויב שייטול האדם בעולמו הנצחי מה שנעזב מההנאה והתענוג בעולם הזה מעניינים ההם לתקוות ההנאה הנפשית העתידה. וכמו שאמר החכם נוצר תאנה יאכל פריה (משלי כ"ז) כי הנוצר פיו מהתענג מנופת התאנה ומדבשה, שהוא כינוי לתענוגי המאכלות ויתר המעדנים, כמו שאמרו רז"ל (ברכות מ' א) עץ שאכל אדם הראשון תאנה הייתה, יאכל פריה בעולם הבא. לא כמוהו שאכלה פגה. כי כמו שלא סרס עצמו מתאוותיו בהווה, ישיגהו העונש המיועד על פי התורה, ולא יישאר לו שכר לעולם הבא. כמ"ש החכם, מגורת רשע היא תבואנו ותאוות צדיקים ייתן (משלי י'). כי הרשע הממלא תאוותו בהנאה, יש לו לגור פן תדבקהו הרעה המיועדת על החטא ההוא, והיא תבואנו בלי ספק. אמנם תאוות הצדיק המסרס תאוותו הגופנית, להתאוותו בהנאה הנפשית לעולם הבא, אותה ייתן למלא נפשו שם.

[השכל והחומר – הזכר והנקבה בבריאה]

או שיאמר שהרשע יגור מפני עונש חטאתו, והצדיק בהפך, כי יתאוה יגיע לו שכר צדקתו. וזה וזה יבוא, כי תבוא לרשע מגורתו ולצדיק ייתן תאוותו, והכול הולך לעניין אחד. והוא מה שאז"ל פרק המוכר את הספינה (ב"ב ע"ד ב) על לוייתן שנברא זכר ונקבה, שסירס את הזכר והרג הנקבה ומלחה לצדיקים לעתיד לבוא. כי לפי הנראה עניין לווייתן במאמר זה להם, הוא חיבור השכל והחומר בבריאת האדם, והם הנבראים זכר ונקבה, כי לוויית חן היו ליוצרים. שנאמר (בראשית ה') זכר ונקבה בראם ויקרא את שמם אדם. ואפשר כי לזה כיון המשורר באומרו (תהלים ק"ד) לווייתן זה יצרת

לשחק בו, כי קרוב הוא. ואמרו (ב"ב שם) שראה שאם היו נזקקים זה לזה, היו מחריבים את העולם. וזה מבואר שאם יזקק הכוח השכלי לגמרי להשלים תאוות הכוח המתעורר, הנה ייפסד העניין השכלי ויתבטל לגמרי. וכן אם יזקק הכוח המתעורר אל עבודת השכל לגמרי, יתבטל העניין הגשמי והזמני בהחלט. ובכל אחד משני אלו העניינים לא יתקיים רצונו יתברך בעניין בריאת האדם על אופן בריאתו.

לזה ראתה חכמתו שיהיה זה החיבור בעניין שיתקיימו שניהם, ובמה שימצא אצלו מהם יושלם ענינו.

וזה במה שנתן כוח אל השכל לכבוש את הכוח התאווני, כמו שאמר, ואליך תשוקתו ואתה תמשול בו. עד שמה שימנע בעבורו מפעולות השכל, לא יהיה ביטול גמור רק עיכוב לבד. והנה עם זה יקבל שירות ממנו וייטול שכר על כבישתו. וזהו יופי מליצתם באומרם סרס את הזכר והרג את הנקבה ומלחה לצדיקים. וכן במה שאמרו שם בבהמות בהררי אלף שנבראו זכר ונקבה, וסרס את הזכר וצינן את הנקבה, כי העניינים קרובים והיו לאחדים. להגיד כי אם בחיבור הזה עצמו סרס את השכל מהיותו שלם ושכל בפועל כאחד השכלים הנבדלים. הנה גם כן חיבורו זה יספיק להרוג את הנקבה כלומר להתקומם עליה לנכבשה ולרדתה, עד שלא יישאר דבר שלא יועיל לחלק השכלי. כמו שאמר המשורר (תהלים ק"ט) ולבי חלל בקרבי. או לצננה, במקום שיספיק הצינון.

[יין – כינוי לתענוגים ומותרות]

והנה הכיבוש והרידוי הזה הוא השמור לצדיקים לעתיד לבוא ברית מלח עולם, שלא ייפסד כלל. הוי נוצר תאנה יאכל פריה. והוא עצמו מה שאמרו (ברכות ל"ה ב) מהיין המשומר בענביו, כי גם היין כינוי אל מיני התענוגים והמותרות, כי על כן באה המצווה אל אהרן יין ושכר אל תשת וגו', ואמרו ז"ל (סוטה ב' ב) הרוצה שיתרחק מן העבירה יפריש עצמו מן היין, כמו שיבוא העניין יפה בפרשת נזיר שער ע"ג ב"ה.

גם אמרו (ברכות מ' א) שאדם הראשון חטא בגפן ועל זה האופן אמרו שהיין וכל תאוותיו משומר לצדיקים בענביהם כי צמצמו והפרישו עצמם ממנו ולא בא בפיהם בעולם הזה והיה זה להם גנוז מששת ימי בראשית לפי שבשעת הבריאה הייתה הכוונה לכך במין האנושי שנאמר (בראשית א') וכבשוה והכבישה הזאת נתקיימה בצדיקים.

ועל זה העניין הוא קרוב שיפורש ענין הסעודה והסוכה והסירוס ושאר העניינים שאמרו על לווייתן במסכת פסחים (קי"ט ב) ויסכים על זה מה שנאמר שם מדוד המלך כי הוא יברך הזבח יותר מזולתו מהאבות והנביאים. וזה שלא נמצא בכולם מי שהיה בטבעו להוט בבולמוס של עבירה כמוהו, ואם נגע באצבע הלא השאיר עשר ידות מפני אימת מלכות שמים. ולזה היה לו חלק גדול באותה סעודה, כי למועד ההוא שמור לו לאמור אמרו צדיק

כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו (ישעי' ג') וכבר ביארנו עניין הסעודה ההיא וברכתה בפרשת המן שער מ"א.

מכל מקום למדנו כמה יועיל לאדם לחיות חיים מצומצמים ומשוערים אשר יזהר בהם מפאת המצווה והמזהיר עליו שאי אפשר לו לעבור על דברו. ומזה העניין אמרו חז"ל (תו"כ קדושים פ' ט' סי' י"ב) שמא יאמר אדם אי איפשי בבשר חזיר ולבישת כלאים וכו'. אבל אפשי ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי. לפי שהמצות השמעיות אין שום טעם שתיפול נפש האדם עליהם להתרחק מהאיסור כמו שהוא העניין בפעולות המגונות המפורסמות, שעליהם אמר הכתוב (משלי כ"א) נפש רשע איוותה רע גם (שם) שמחה לצדיק עשות משפט, כמו שכתב הרב **המורה** בפרק מ"ח חלק ג'.

[אסתר כמשל]

ולזה אם יתרחק האדם מהאיסורים אשר מזה המין באוות נפשו ומפאת טבעו, הנה אם ענוש לא ייענש בעשייתו, אבל שכר לא יהיה לו עליהם מטעם קבלתו בהם עול תורה ומצווה. ולזה הייתה עצתם טובה מאד כדי שימשך לו מהמצות ההן זה התועלת העצום אשר יכלול כללות האומה מתחילת הבריאה להיות אימת שמים עליהם בכל מעשיהם.

וכמה נתחקה זה העניין הנכבד במה שסופר משבח אסתר המלכה בזה מכל הנשים. כי בכולן נאמר (אסתר ב') ובזה הנערה באה אל המלך את כל אשר תאמר ינתן לה לבא עמה וגו'. ואולם בה נאמר (שם) ובהגיע תור אסתר בת אביחיל דוד מרדכי וגו' לא בקשה דבר כי אם את כל אשר יאמר הגי סריס המלך שומר הנשים וגו'. ותהי אסתר נושאת חן בעיני כל רואיה ותילקח אסתר אל בית המלך וגו'. יספר מה שהיה במאורע לפי שעתה וירמוז אל מה שיקרה לנפשות העושות כמעשיהן לעולם הבא. וזה כי כל האיש אשר נמשך לשמור לעשות כל מה שתאמר חברת פחותי כוחותי למלאת תאוותיו בעולם הזה הוא אשר תדחה נפשו ממנוחתה לעולם הבא כמו שנאמר בכל אלה הנערות אשר כן עשו (שם) בערב היא באה ובבקר היא שבה אל בית הנשים וגו'. כי הוא עצמו מה שנאמר (ש"א כ"ה) ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע.

אמנם אשר ימשך אחר עצת השכל ושולח רסן הצניעות והפרישות על פניו לבלתי עשות בכל דבר של הנאה רק מה שצווה או הורשה בו מפאת התורה והדת נתנה מפי מלכו של עולם היא הנפש אשר נאמר בה (אסתר שם) ותילקח אסתר אל בית מלכותו ולא תסור משם כמה דאת אמר (ש"א שם) והייתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלוהיך. וכן מה שנאמר (אסתר שם) ויאהב המלך את אסתר מכל הנשים ותישא חן וחסד גו' וישם כתר מלכות בראשה וימליכה וכמו שאמרו חז"ל (ברכות י"ז א) צדיקים יושבים ועטרותיהן בראשיהם ונהנים מזיו השכינה. וכן נאמר (אסתר שם) ויעש המלך משתה גדול לכל שריו

ועבדיו את משתה אסתר והיא הסעודה הנזכרת למעלה אשר שם ייתן משאות כיד המלך מנקבת הלוויתן המלוחה ומהיין המשומר כמו שאמרנו וכל זה הוא עניין נכבד מאד מסכים למה שרצינו אליו בזה התועלת הראשון מהגבלת החיים בעניין המאכלות. אמנם מה שהוא לפי התועלת השני מה שיהיה זה העניין דרך אמונת אומן וגדול כאשר יישא האומן את היונק לגדלו ולהרגיל אותו מתחילת יניקתו על המזונות הדקים והנקיים, כדי לתקן טבעו ולזכך מזגו מייתר האנשים, ולהביאו אל נקיות הדעת וטוב התכונה לבחור בטוב ולמאוס ברע על צד היותר שלם שאפשר והוא זה שיבוקש מזה בלי ספק. וזה שכבר נתבאר בחכמה הטבעיות כי הנאות האדם בטבעו ומזגו מהדברים או התעצבו אליהם. הם סיבות עצומות אשר אליהם יניעון האנשים בכל פעולותיהם בדברים המעשיים.

וכמו שכתב החכם פרק ג' מאמר ו' **מספר המידות:**

אמנם הדבר המהנה והמעציב לא ישחיתו כל מחשבה וכו'. אבל ישחיתו

המחשבה אשר אצל הנפעלים כי אמנם התחלות הנפעלים בעבורם הם נפעלים.

והתורה הסכימה מאד לדעתנו כמו שכתבנו בתחילת שער נ"ה.

[התכונות נובעות מהתחלות האדם, בית גידולו ומזונותיו]

ואין ספק כי כמו שהנאה והעצב ימשכו אחר המזג כמו שאמר החכם (תהלים נ"ח) זורו רשעים מרחם תעו מבטן דוברי כזב. נפש רשע אותה רע. ובהפך שמחה לצדיק עשות משפט וכיוצא. כן המזג והטבע עצמו ימשך מהתחלות האדם והעניינים אשר עליהם גדל וניזון מהם מתחילתו.

עד אשר נראה לעין כי אשר הם גדלים על המיצוע בעניינים יש להם דעות ממוצעות כמו שהם יושבי האקלימים האמצעיים אשר בהם גדלו אנשי השם אשר מעולם ממציא המלאכות הגדולות ומעתיקי החכמות ומסדרי הנימוסים אשר בהם יחיו חיים מעולים אנושיים.

וארץ ישראל הייתה צבי לכל הארצות בזה כמו שאמרו ז"ל (ב"ב קנ"ח ב) אוירא דארעא דישראל מחכים. אמנם יושבי הקצוות הם נוטים מזה כשיעור מה שיצאו אל הקצה עד שימצאו בחלוף התמונות והמראות ואין צריך לומר במנהגים ובמאכלים ובמשקים ובמלבושים. ויתר העניינים מהם, כי כאשר יאכל את הצבי ואת האיל יאכלו בשר בניהם ובנותיהם. ומהם כבהמות נדמו יחדיו ירבצו ילדיהן. ויש אשר כבקר יאכלו תבן ולא יכסו בשר מערומיהם ושאר כיעורים רבים כמו אלה אשר נשתנו אלו מאלו בהם למקומותיהם במושבותיהם. והנה נמצא החילוף הזה המופלג ביניהם להתחלפם בטבעי הארצות ובמזגי הפירות ויתר המאכלים אשר מהם יתהוו, כי האנשים אשר הם מאקלים אחד או מפלך אחד אין צריך לומר מארץ אחד בעינה, לא יתחלפו בדעותיהם ובענייניהם אלו מאלו שיעור ניכר מצד מה שתכללם הויה אחת.

ולזה הוצרך שלמה בספר קהלת אחר שהניח שם שלו ושם רבו ושם עירו, לומר:
 דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת וזרח השמש וגו'. הולך אל דרום וגו'. כל
 הנחלים וגו'. כל הדברים יגעים וגו'. מה שהיה הוא שיהיה ומה שנעשה הוא
 שיעשה ואין כל חדש תחת השמש (קהלת א').

לומר שאחר שטבע היסודות אשר מהם יתהוו המזונות אשר בהם יחיו האנשים ומתמזגים
 מהם הוא להיותם תמיד על עניין אחד בלתי משתנה, כמו שביאר מהם אחד לאחד, הוא
 היה בטוח שהגזרה היא שהיה גוזר על כל ענייני העולם שהמה הבל מהטעמים שזכר,
 שלא תשתנה מצד שני האנשים ומצד חלוף טבעם, כי לא יתחלפו בדעותיהם ולא יחליפם
 הזמן להחליף גזרות אשר כאלו ולהמיר אותם טוב ברע או רע בטוב, כי מה שהיה הוא
 שיהיה וגו'. יש דבר שיאמר וגו' (שם).
 ולזה חזר אחרי כן וקיים דברו הראשון באומרו (שם) אני קהלת הייתי מלך בירושלם
 ונתתי את לבי לדרוש ולתור וגו'. וכל זה נתבאר יפה בפירושי אל המגילה ההיא. ודי בכאן
 ברמז.

ומכל מקום נתבאר מה שכווננו אליו מהתפעלות האדם מהדברים אשר גדל עליהם אל
 תאוותיו ואל דעותיו, עד שהיו המזונות עיקר גדול באיכות האנשים, עד שאף באקלימים
 האמצעיים הוא מבואר שהמרגילים עצמם תמיד על המנהגים הפחותים והמאכלים הגסים
 והמשוקצים ויתר ההרגלים המאוסים שיתהוו להם טבעיים ומזגים כיוצא בהם ויולידו
 בדמותם וצלמם ילדי פחיתות בנפשותיהם, ותאוות זרות ונפסדות ירחיקו אותם מבוא
 בקהל ה' עד עולם. לזה מה שהיה מאת האל יתעלה אל אישי האומה הנבחרת להעתיקם
 מהמנהגים המשותפים אל יתר העמים בכל ענייניהם ובמאכלם ובמשקיהן ויתר צרכי
 חייהם, עד יהיו נבדלים מהם כהיבדל האיש הפריזי והכפרי מן המלך האוכל על שלחנו
 מפת בג המלך ויין משתיו. כי כמו שהם נבדלים במזונותיהם, כך הם נבדלים בדעותיהם
 ובמעשיהם. כמו שאמר הכתוב (דברים י"ד) בנים אתם לה' אלוהיכם לא תתגודדו וגו'.
 והכוונה להודיע להם שכבר הועתקו בטבעם הרחק מאד מאדם. ושכבר הם חביבים כבני
 אלוהים עד שאין להם להיחרד אל הפסד הקרובים משאר בשר כיתר האומות. וכמ"ש
 (שם) כי עם קדוש אתה לה' אלוהיך ובך בחר וגו'. ושם סמך לזה לא תאכל כל תועבה
 זאת הבהמה אשר תאכלו וגו' אך את זה לא תאכלו וגו'.

[איסור מאכלות אסורים – כנגד חוליי הנפש]

וראה כי כן נמשך העניין בפרשה הזאת ואמר ראשונה ראשיכם אל תפרעו ובגדיכם לא
 תפרומו ולא תמותו וגו'. וכאשר כלה העניין ההוא סמך דבר אל בני ישראל זאת החיה
 אשר תאכלו וגו' אך את זה לא תאכלו. והוא הסדר הנכון והראוי לשמור לבנים האוכלין על
 שלחן אביהם הגדול והקדוש יתעלה.

והראוי שנדע כי לא לעניין בריאות הגוף וחוליו נאסרו אלו המאכלות כמו שכתבו קצת, חלילה שאם כן נתמעטה מדרגת התורה האלוהית מזה, מהיותה במדרגת חיבור קטן מספרי הרפואות הקצרים בדבריהם וטעמם, וזה מגונה מלבד שכבר אפשר לתקן אותם במיני טיבולים או הרכבות בהם יתבטל כוח ההיזק ההוא, כמו שמבטלים כוח הסמים הממיתים אשר מהם נעשו התרופות כולם. ואם כן לא יישאר האיסור על עמדו ותעשה התורה כפולסתר כמו שנדבר עוד בזה בפרה אדומה שער ע"ט ב"ה.

גם שהגויים הבלתי נשמרים אוכלי בשר החזיר ושאר הבהמות והעופות והדגים הטמאים הנה ראינום שהם חיים על הבריאות ואין עייף ואין כושל בהם לזאת הסיבה. אמנם מה שנאסרו להם הוא לעניין חוליי הנפש ובריאותה כי הם מתועבים ומשוקצים ומזיקים אל הנפש המשכלת ומולידים בה האטימות ורוע המזג וקלקול התאוות אשר מהם תתהווה רוח הטומאה המטמא הדעות והמעשים ומגרש רוח הטהרה והקדושה ממנה שעליו בקש דוד (תהלים נ"א) ורוח קודשך אל תיקח ממני ואמר (שם) לב טהור ברא לי אלוהים ורוח נכון חדש בקרבי. וזהו טעם ונטמתם בם כי האטימות והטומאה נמשכים זה לזה כמו שיתבאר בסוף השער מהכתובים עצמם ב"ה.

[המאכלות האסורות נקראו טומאה – כי איסורם מצד הטומאה]

ולזה נקראו בתורה המאכלות האסורות והמותרות בשם טומאה וטהרה וזה לכם הטמא מן הבהמה הטמאה וכל שרץ העוף טמא הוא לכם. כל צפור טהורה וגו'. מן הבהמה הטהורה. ולהבדיל בין הטמא ובין הטהור. להורות כי טעם איסורם הוא מצד רוח הטומאה רוח רעה רוח זנונים הנמשכים לאוכליהם. והשומר עצמו ירחק מהם כמו שיזהר מן הדברים הממיתים.

וזה טעם מה שאמרו במדרש (ויקרא רבות פ' י"ג) אמר רבי תנחום בר חנילאי לרופא שנכנס לבקר שני חולים אחד יש בו כדי לחיים ואחד אין בו כדי לחיים זה שיש בו כדי לחיים אמר ליה דבר פלוני לא תאכל וזה שאין בו כדי לחיים אמר ליה כל דבעי הבו ליה כך העכו"ם שאינן לחיי העולם הבא כירק עשב נתתי לכם את כל (בראשית ט') אבל ישראל שהם לחיי העולם הבא זאת הבהמה אשר תאכלו אך את זה לא תאכלו הדא הוא דכתיב (משלי ל') כל אמרת אלוה צרופה. הנה מבואר יפה שאין הכוונה לחיי העולם הזה כי אלו ואלו כולם חיים. אמנם הכוונה היא לחיי הנפש ובריאותה כי מי שחלקו בחיים בעולם הבא יאות לו טבע אחר ממה שיאות לזולתו שאין חלקו בחיים.

[בעלי החיים האסורים כסמל למלכויות]

ואולם כבר נלמוד קצת טעם בסימני הטהרה והטומאה בבהמות והחיות מסכים למה שאמרנו ממה שדרשו חז"ל בהם סימני המלכויות והתחלפותם זו מזו. אמרו:

את הגמל זה בבל שנאמר (תהלים קל"ז) את גמולך שגמלת לנו. ואת השפן זה מדי שנתן שבח להקב"ה שנאמר (עזרא א') כה אמר כורש מלך פרס כל ממלכות הארץ נתן לי ה'. ואת הארנבת זו יון שמעלת גרה היא שאלכסנדרוס בשעה שהיה רואה לשמעון הצדיק היה אומר ברוך אלוהיו של זה.

הלא תראה כי אם באו חז"ל לדברים אלו מייתורי הכתובים או מטעם מה שזכרם משה במשנה תורה (דברים י"ד) שלשתן בפסוק אחד ואת החזיר בפסוק שני שיורה על המשך זמנו יותר מכולן, הנה הם ביארו שירדו לכך מצד סימני מידותיהם. ואמרו (ויקרא רבות שם) ששסוע הפרסות סימן טוהר, עד שהחזיר מתפאר בו. אמרו (שם) שהעלאת גרה הוא סימן להעלות השבח והתהילה.

ועל פי הערה זו יש לומר כי לפי ששלמות האדם ימצא לו בחוט המשולש אשר זכרו משה באמרו (דברים ל') בפ"ך ובלבבך לעשותו וה' לבדו יראה ללבב והאדם יראה לעיניו מה שהוא בפה ובמעשה והנה ימצאו בב"ח מהן שעסקיהם רעים במעשה ידיהם, אשר להנה ציפורנים חזקות להכות ולטרוף, גם שיניהם הם להם כחרבות ומאכלות לשבר ולהדק.

ומהם אשר גרה לא יגרו, שהוא סימן שרשו ורעבו תמיד. ואין מסתפקים במזון שבמעיהם. ואין ספק שהמזונות מהם יולידו כיוצא בהם משני אלו הפחיתות בני משחיתים מגדלי ציפורנים לגזול ולחמוס בטבעם ומחדדים השנים לנשוך ולהזיק כמו שאמר החכם (משלי ל') דור חרבות שניו ומאכלות מתלעותיו.

ומיכה הנביא (ג) אמר הנושכים בשניהם וקראו שלום ואשר לא יתן על פיהם וקדשו עליו מלחמה גם בני בני בליעל לא ידעו את ה' בפיהם ולשונם להודות על כל אשר גמלם כגמול עלי אמו רק אוכלים למעדנים ושבעין ואין מברכין למי שאכלו משלו ואין משבחין ומודין לו על דרך שאמר (דברים ח') ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלוהיך אבל יהיו מכלל המועלים הנהנים מן העולם בלא ברכה. ולזה אסרה אותם התורה להורות על טבעיהם ואשר כמוהם במין האדם הוא פחיתות עצומה המטמאה את הנפש מבית ומחוץ. והתיר לנו אותם שהם שסועי הפרסה ומעלות גרה כדי שנתרחק מהפעולות הרעות והמזיקות גם שנהיה יודעים את ה' ומעלים עשרים גרה השקל משקלי שבחות והודאות למי שחנן אותנו כל מה שהוצרכנו מן הטובות ולחסום פינו מדבר כל רע.

ואפשר שבסימני העופות והדגים יש טעם כיוצא בזה אך מפני שלא דברו בהם חכמים על זה האופן לא נחפש אחריהם ונסמוך אהימנותיה דהקב"ה. והנה עם זה כבר נתבאר הטוב ההוא שהטיב ה' אתנו להביא את כללותנו בהישרות הללו לכלל שלמות אשר היה בו אפשר שיזכו אנשיה כולם אליו ועכ"פ יספיק להבדילנו מכלל העכו"ם המוטבעים כולם בהפסד מהר כי הנה אנשי האומה הזאת אי אפשר להם שיפלו כולם על ההפסד וגם אותם שנפלו או שעשוין ליפול זה יהיה בקושי ובהמשך הזמן והסיבות:

[תהלים ק"ג: ברכי נפשי]

א לְדוֹד בְּרַכֵּי נַפְשִׁי אֶת-ה' וְכָל-קִרְבֵי אֶת-שֵׁם קָדְשׁוֹ :
 ב בְּרַכֵּי נַפְשִׁי אֶת-ה' וְאֶל-תִּשְׁכַּחֵי כָּל-גְּמוּלוֹ :
 ג הַסְּלַח לְכָל-עֲוֹנֹתַי הַרְפֵּא לְכָל-תַּחְלוּאַיִכִּי :
 ד הַגּוֹאֵל מִשַּׁחַת חַיִּיכִי הַמְעַטְרֵכִי חֶסֶד וְרַחֲמִים :
 ה הַמְשַׁבֵּיעַ בְּטוֹב עֲדִיךָ תִּתְחַדֵּשׁ כַּנְּשֹׂר נְעוּרַיִכִי :
 ו עֲשֵׂה צְדָקוֹת ה' וּמִשְׁפָּטִים לְכָל-עֲשׂוּקִים :
 ז יוֹדִיעַ דְּרָכָיו לְמִשְׁה לְבַנֵּי יִשְׂרָאֵל עַל־לוֹתֵיו :
 ח רַחוּם וְחַנוּן ה' אַרְךָ אַפִּים וְרַב-חֶסֶד :
 ט לֹא-לִנְצַח יָרִיב וְלֹא לְעוֹלָם יִטּוֹר :
 י לֹא כַחֲטָאֵינוּ עֲשֵׂה לָנוּ וְלֹא כְעוֹנֹתֵינוּ גָּמַל עָלֵינוּ :
 יא כִּי כָגְבָה שָׁמַיִם עַל-הָאָרֶץ גָּבַר חֶסְדּוֹ עַל-יִרְאָיו :
 יב כַּרְחֵק מִזְרוּחַ מִמְעַרְבַּת הַרְחִיק מִמֶּנּוּ אֶת-פְּשָׁעֵינוּ :
 יג כַּרְחֵם אֵב עַל-בְּנֵי חָסֵם ה' עַל-יִרְאָיו :
 יד כִּי הוּא יָדַע יִצְרָנוּ זָכוֹר כִּי-עֶפֶר אָנַחְנוּ :
 טו אָנוּשׁ כַּחֲצִיר יָמָיו כְּצִיץ הַשָּׂדֶה כֵּן יִצְיָץ :
 טז כִּי רוּחַ עֲבָרָה-בּוֹ וְאֵינָנוּ וְלֹא-יִכִּירָנוּ עוֹד מִקוּמוֹ :
 יז וְחֶסֶד ה' מְעוֹלָם וְעַד-עוֹלָם עַל-יִרְאָיו וְצְדָקָתוֹ לְבַנֵּי בְנֵי־חַיִּים :
 יח לְשִׁמְרֵי בְרִיתוֹ וּלְזִכְרֵי פְקָדָיו לַעֲשׂוֹתָם :
 יט יְהוָה בְּשָׁמַיִם הִכִּין כְּסֹאֵו וּמַלְכוּתוֹ בְּכָל מְשָׁלָה :
 כ בְּרָכּוֹ ה' מִלְּאֲכָיו גִּבְרֵי כַח עֲשֵׂי דְבָרוֹ לְשִׁמְעַת בְּקוֹל דְּבָרוֹ :
 כא בְּרָכּוֹ ה' כָּל-צְבָאָיו מִשְׁרָתָיו עֲשֵׂי רְצוֹנוֹ :
 כב בְּרָכּוֹ ה' כָּל-מַעֲשָׂיו בְּכָל-מְקוֹמוֹת מְמַשְׁלָתוֹ בְּרַכֵּי נַפְשִׁי אֶת-ה' :

והנה השבח הראוי לתת לו יתעלה על זה העניין המיוחד נראה בעיני שייחד אותו המשורר במזמור מיוחד לזה כמו שנראה ממנו באר היטב.

אמר: לדוד ברכי נפשי את ה' וכל קרבי את שם קדשו. ייחס הברכה אל השם הנכבד מצד עצמו אל הנפש ומצד שם קדשו אל הקרבים, ע"ד שאמר (שם קמ"ה) תהילת ה' ידבר פי ויברך כל בשר שם קדשו לעולם ועד. אמנם זכר הנה ברכת הקרבים לומר שהוא מסדר את השבח על המזון הטוב אשר הכין לפניו להביא במעיו כי הוא לחם אבירים ומזון התורה והמצווה ולזה אמר ברכי נפשי את ה' ואל תשכחי וגומר. כי אין ראוי לשכוח את גמוליו שגמל אותו כגמול עלי אמו כגמול עלי נפשו. כענין שתשמר הנפש מכל הנזקים הבאים מפאת המזונות שאמרנו שתסתכן בהם בלי ספק. וכמה נאים דחז"ל (ברכות י' א) בזה מאי ואל תשכחי כל גמוליו שעשה לה דדים במקום בינה אמר ר' אבהו כדי שלא יסתכל בערוה רב יהודה אמר כדי שלא יינק ממקום הטינופת. והוא מבואר שהמזונות הנכשרים לפי התורה האלוהית הם דדים במקום בינה. אשר בהם ישמר האדם מהסתכל בערוה והוא השיבוש בדעות האלוהיות כי ע"א בכל מקום מכונה בניאוף וגם מהפעולות

הנשחיתות אשר הוא מקום הטינופת. ואולם מה שיובן זה העניין מכלל התורה האלוהית אשר עליה אמר החכם (משלי ה') דדיה ירווך בכל עת כבר כתבנו אותו בשער ו' הוא שער הנפש ובשער מ"ו.

ולפי שהעניין הזה לא היה לבריאות הגופים רק לבריאות הנפשות כמו שאמרנו אמר הסולח לכל עוונתי הרופא לכל תחלואיכי הגואל משחת חייכי המעטרכי חסד ורחמים יאמר כי הספיקה זאת ההנהגה לרפאות כל חלאי הנפשות עד שיגאל אותם מני שחת ולא עוד אלא לזכותם לחיי העולם הבא אשר שם צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנין מזיו השכינה. (ברכות י"ז א) ואחר שהזכירו דרך כלל פירש הדבר ואמר. המשביע בטוב עדיך תתחדש כנשר וגו'. וזה כי הבדלים והפרישם מכל דבר טמא ומתועב המשקף ומטמא את הנפש והשביע עדים מכל מאכל טוב ובריא אשר יאכל לכל נפש אשר יהיה סיבה עצומה כי אחרי כלות הגוף והתכת כוחותיו תתחדש כנשר נעורים הנפש העדינה הפך ממה שנאמר (ישעי' ס"ו) אוכלי בשר החזיר השקף והעכבר יחדיו יסופו נאם ה'. עושה צדקות ה' ומשפטים לכל עשוקים אמר שעשה צדקות עם יונקי שדי התורה וגמולים מחלבה להצילם מיד עושקיהם כוח ואין עושק גדול מהיות נפש האדם נמסרת ביד יצר לב אדם רע ואין מציל מידו.

והנה אחר שדבר על זה העניין בייחוד נעתק לדבר בכלל התורה האלוהית ומצוותיה כי הוא הלחם אשר נתן ה' לאכלה לעמו המיוחד ועליו חיה יחיה. ואמר יודיע דרכיו למשה לבני ישראל עלילותיו. וזה כי המזון הגופי שזכר ראשונה, הוא אשר יאות למי שנפשו ניזונת מן המזון האלוהי והרוחני ההוא והכתוב הזה יכלול התורה והמצות והדרכים דרכי ה' הצדיקים אשר בהם יתנהג עימהם כמ"ש רחום וחנון ה' ארך אפים וגו'. שהם על סדר י"ג מידות. והודיעם גם כן כי לא לנצח יריב אף כי יעברו על מצוותיו ולא לעולם ייטור להם איבה כי חנון ורחום הוא ונחם על הרעה שאם לא כן כבר היה הנזק המגיע להם מהתורה מעוברם על מצוותיה והתחייבם בעונשים המיועדים גדול מהתועלת והשכר המגיעים הימנה ואמר כי זה העניין מהיותו עובר על מידותיו כבר נתבאר להם בניסיון והוא כי לא כחטאנו עשה לנו ולא כעונותינו גמל עלינו. ובעיני אינו כפל עניין אבל יופי מליצה לומר שלא כחטאינו שהיו בידנו היום עשה לנו ראשונה כי הוא עשה עמנו מקדם כמה טובות ואנחנו גמלנו לו רעות. וגם הוא לא כעונותינו אלה גמל עלינו אח"כ כלומר אם אנחנו לא גמלנוהו הטוב שנעשה לנו אף הוא לא גמלנו כרוע מעשינו אך לה' הצדקה ולנו בשת הפנים. וכן ראינו בעינינו כי כגבוה שמים על הארץ גבר חסדו על יראיו הראוי שיאמר גבה חסדו כמו שאמר (ישעי' נ"ה) כי גבהו שמים מארץ כן גבהו דרכי וגו' אלא שהכוונה לומר כי כמו שלא יאמר שהשמים גבהו על הארץ כלומר יותר מהארץ רק בדרך העברה לבד לפי שהשמים המעלה המוחלט והארץ המטה המוחלט ולא יאמר בהם שהאחד גבוה או שפל מחברו. כן על דרך העברה הזאת יאמר שגבר חסד ה' על יראיו דמשמע שעשה

עימהם יותר ממה שנתחייב לעשות להם כי על דרך האמת הכול הוא חסד מאתו ולא בתורת חיוב כלל. וכמו שאמר ופירש אח"כ אנוש כחציר ימיו וגו' וחסד ה' מעולם עד עולם וזה הפירוש הוא כוונת אומרו כן גבהו דרכי מדרכיכם וגו'. ועל זה הדרך מתבאר יפה וראיתי אני כי יש יתרון לחכמה מן הסכלות כיתרון האור מן החשך (קהלת ב') הכוונה לא יתרון של פחות ויתר אבל הבדל של קניין והעדר עם שכבר נתבאר בתחילת שער כ"ט.

[הקוסמולוגיה כמשל להתנהגות האדם]

כרחוק מזרח ממערב הרחיק ממנו את פשעינו. אמר שהספיקה ההישרה האלוהית להרחיק ממנו החטאים החמורים והם המרדים כרחוק מזרח ממערב. שהוא כפל גובה השמים על הארץ. לומר שאם הועילה במה שגבר חסדו על יראיו המיוחדים כגבוה שמים על הארץ הנה כפלים מכשיעור הזה הוא תועלת מה שכיוון להרחיק כללינו מהפשעים הטבעיים. וזהו תואר התועלת ושיעורו שאמרנו ראשונה שהוא מגיע לנו מאלו ההישרות. ואני הנה נתתי את לבי לדקדק על זה הכתוב דקדוק שנראה דק וחלוש בעניינו ולבסוף הביאני אל עניין נפלא בעיני בקיום זאת הכוונה.

אמנם הדיוק הוא שנראה שהיה לו לומר כרחוק מערב ממזרח מפני שני טעמים. **האחד** כי הנקודה המזרחית היא הראשונה. שממנה התחלת התנועה הראשונה אל המערב והיה ראוי שיתואר המערב בהרחיקו ממזרח כדרך כל מה שאליו אל מה שממנו לא המזרח בהרחיקו מן המערב שהוא הרחק מה שממנו אל מה שאליו. **והשני** שהפשעים יותר ראויים לייחסם אל המערב מאל המזרח וכאומרו (משלי ד') דרך רשעים כאפלה וגו' (שם) ואור צדיקים כאור נוגה וגו' אלא שיראה שהמשורר בטוב שכלו ראה שיש צד שיאמר בו שהמזרח הוא רחוק מהמערב יותר ממה שהמערב מרוחק מהמזרח וזה שמהידוע שהרוחק אשר ממקום למקום ישוער מהזמן אשר בו יתנועע המתנועע מזה לזה, כמש"נ (דברים א') אחד עשר יום מחורב (שמות ט"ו) דרך שלשת ימים במדבר.

[מהירות גרמי השמים – בקוסמולוגיה העתיקה]

ומזה נתחייב לומר שרוחק המערב מהמזרח אינו אלא י"ב שעות שבהם יתנועעו כל צבאות השמים וחיליהם מהנקודה המזרחית עד המערבית שכנגדה ע"י התנועה היומית. ולא נמצא מתנועע מהמזרח אל המערב בזמן יותר ארוך כלל. אמנם הרוחק אשר למזרח מהמערב ישוער מתנועות הכדורים אשר יתנועעו מהמערב אל המזרח והם כל צבא השמים בכלל המזלות וכוכבי המבוכה, וכולם תנועותיהם מאוחרות. המהיר שבכולם גלגל הירח שמגיע ממערב למזרח מדי חודש בחודשו. ונוגה וכוכב וחמה התנועה ההיא להם בשנה תמימה, שתנועותיהם קרובות וחילופיהן אין זה מקומן. אמנם מאדים בשתי שנים

ומחצה, וצדק בי"ב ושבתאי בל". וגלגל המזלות, יש אומרים שזמן תנועתו השלמה ל"ו אלף שנה, ויש אומרים שאין מטבעו להשלים תנועה שלמה לעולם. והנה מזה ימצאו לתנועה אשר ממערב למזרח, שני עניינים מתחלפים אל התנועה אשר ממזרח אל המערב.

הראשון בחלוף המתנועעים, וזה שבראשונה כל צבא השמים וחילם מתנועעים יחד, וכולם שוקעים ברגע אחד אל הנקודה המערבית, מה שאינו כן בשאר התנועות אלא כל אחד יגיע לנקודה המזרחית בפני עצמו, וכאשר הגיע זמנו בתשלום סיבובו זה היום, וחברו אחר שנה, וזולתו לכמה שנים.

והעניין השני הוא עיכוב התנועה ואיחורה מהתנועה היומית.

[הקוסמולוגיה כמשל לישראל ולעמים]

ובבחינה זאת הפליג לומר שכרחוק מזרח ממערב דווקא, וכעניין מה ששיג למתנועעים בו, כן ישיג אותנו בהרחק פשעינו. וזה שאם לא הספיקה היישרת אור תורתנו למנוע אותנו מן החטא לגמרי, מכל מקום כבר הגיע לנו ממנה תועלת נמרץ, ונפלינו בו מכל הגויים כהבדל הגדול שיש בין התנועות המזרחיות למערביות. וזה כי כל הגויים אשר לא שמעו את שמעה ולא ראו את כבודה, כולם כאחד הם באים ונשקעים באפלת חשכם במעט רגע, אין שריד ופליט ככל המון השמים הנשקעים במערב. אמנם אנחנו עדת ישראל, הננו היום ככל המון כוכבי השמים המתנועעים תנועת עצמם מהמערב אל המזרח, שאין הליכתנו אל השפע כי אם בעיכוב גדול, כמו שהוא תנועת הגלגלים ההם. ומזה יתחייב שנתחלף גם כן קצתנו מקצתנו בהגעה אליו: יש מתאחר, ויש מתאחר יותר ממנו, ויש יותר, עד שכבר ימצא מי שלא יגיע אל החטא לעולם, והוא פלאי. כמו שלא נמצא בגלגלים רק אחד וגם הוא לדעת קצת.

והנה זהו תועלת נפלא אמרו המשורר במליצה נמרצת ומסכמת מאד עם כוונתו בזה ונתן טעם לכל מה שזכר מהיישרת זאת, ואמר: כרחם אב על בנים רחם ה' על יראיו כי הוא ידע יצרנו וגו'. כי האב ישתדל בכל עוז להכין לפני בנו דרך ישר, בו יבוא לכלל דעת ויראת ה' וכל שכן אם ידע לו רוע מזג טבעי אליו או ירוש"י, שההשתדלות ההוא יהיה הכרחי כמו שהיה לו יתברך זה העניין אצלנו למה שידע רוע יצרנו מצד עצמנו ומתחילת שורשי יצירתנו, עד שמצד טבענו אנוש כחציר ימיו וגו'. כי רוח עברה בו ואיננו.

ואמר ולא יכירנו עוד מקומו, כי אחרי מותו לא יכירנו עוד מקומו השווה שהיה לו בחייו. וזה כי כשעודנו חי מגבילים אותו קצי האוויר המקיפים בו, כמ"ש (קהלת א') סובב סובב הולך הרוח. אמנם אחרי מותו יגבלוהו קצוות העפר:

וחסד ה' מעולם ועד עולם וגו'. ירצה אמנם החסד הזה אשר היה לנו מאתו יספיק להשאיר נפשותינו מסוף העולם הזה לתחילת העולם הבא כי סופו של זה בעקרו של זה. וכמו שאמר הכתוב (תהלים צ"ב) צדיק כתמר יפרח וגו'. ירצה כי כמו שפרח התמר בהבאת פריו הוא לסוף שבעים שנה מנטיעתו, כן הוא פריחת עולם הצדיק אחר ימי העולם הזה שהם שבעים שנה בסתם, כמו שאמר (תהלים צ') ימי שנותינו בהם שבעים שנה.

אמנם זה יהיה לשומרי בריתנו ולזוכרי פקודיו אשר ציונו בזאת התורה לעשותם עד שהישרה הזאת תועיל לתת למין האדם מהלכים להשכיל בכל העולמות כולם ולהשיג ברום גדולת תפארת בוראו ומושב מלאכיו ומעמד צבאות שמים, ואין צריך לומר בכל מעשיו אשר בעולם ההווה וההפסד שיעור מה שיספיק למנותו בכלל המהללים ומברכים אליו יתעלה על הכול שהוא לו שבח וכבוד בערכו ממה שהיה גדולה וכבוד לעליונים, לפי שהנמצא הזה השפל במצבו צריך שתפלוש השכלתו בכל אשר עליו עד יגיע אל השכלת הסיבה הראשונה יתעלה. אמנם העליונים אינן צריכים לפלש בהשכלתם אל אשר תחתיה.

[פעולות המלאכים בעולם הגלגלים]

ולהגיד כל זה אמר (שם ק"ג) ה' בשמים הכין כסאו וגו'. ברכו ה' מלאכיו וגו'. ברכו ה' כל צבאיו וגו'. ברכו ה' כל מעשיו וגו'. אמר כי השם ובית דינו שהוא עולם המלאכים בשמים הכין כסאו והשמים הוא עולם הגלגלים וכמו שאמר (ישעי' ס"ו) השמים כיסאי ומשם מלכותו בכל משלה אף בעולם הזה השפל והוא כלל השלשה עולמות. אמנם המלאכים הם בלתי משקיפים בכל עיוניהם כי אם אל סיבתם הראשונה אשר למעלה מהם. ולזה אמר כנגדם ברכו ה' מלאכיו גיבורי כוח עושי דברו וגו' לומר שאפילו בפעולות גבורותיהם בהנעת הגרמים השמימיים אינם מכוונים רק לשמוע בקול דברו. אמנם צבא השמים יחויב שתהיה השקפתם אל המלאכים אשר על ראשיהם ויעבר עוד עיונם להשיג כי מה שעושים בכוח המניעים אותם אינו רק לעשות רצונו יתעלה ולזה אמר כנגדם ברכו ה' כל צבאיו משרתיו עושי רצונו אינם עושים דברו כראשונים אבל הם עושים רצונו המגיע להם ע"י האמצעים האלו. אמנם השפלים הם אשר יעבור עיונם ותתפלוש השקפתם בכל העולמות כולם כי ירגישו בחושיהם עולם היסודות אשר הם בקרבו ויכירו וידעו בפלאי הרכבתם ובהוויות כל הנמצאות אשר עמם במחיצתם ובמציאותם הגרמים השמימיים אשר על ראש המניעים אותם ואם לא מדעתם או מעיקר כוונתם ובגדולת השרים הגדולים המניעים אותם במאמר הבורא יתעלה שהוא ראש לכולם ועליהם אמר ברכו ה' כל מעשיו בכל מקומות וגו'. כי הם המעיינים בכל הממשלות כולם אשר עליהם אמר ומלכותו בכל משלה ומשיגים כפי כוחם השגה שחייבים עליה לברך זאת ההצלחה ולזה חתם ברכי נפשי את ה'.

והמזמור אשר אחריו יעיד עדות ברורה כי הוא נותן בו הברכה והמהלל מהמין והסדר שאמרנו במה שסדר בו סדר הנמצאות כולם מקטנם ועד גדולם. ודי בזה לפי כוונתנו במה שהנחנו ראשונה שאם הטוב הכולל הוא יותר טוב ומשובח, התורה האלוהית היא היותר משובחת שבכל הישירות, למה שנתבאר היות כוונתה שיהיו הישירותיה היותר כוללות שאפשר, אם לפי הטבע ואם לפי הלמוד.

[הביאני אל בית היין – יצר הרע]

והוא מה שכינהו חז"ל במאמר שהוא (חזית שיר ב') שזכרנו ראשונה:

הביאני אל בית היין, ר' מאיר אומר אמרה כנסת ישראל: השליט בי יצר הרע, עד שאמרתי אלה אלוהיך ישראל. כהאי חמרא, כדעייל ביה באיניש, הוא מערבב ליה.

הנה רבי מאיר ייחס אל בית היין בלבול הדעת מערוב השכל בעיונים האלוהיים דוגמת מה שאז"ל (ויקרא רבות פ' י"ב) שתויי יין נכנסו כמו שכתבנו בשער הקודם ושהשכרות ההוא המשובש הביא להם לאהוב עבודת צורה אחת מדגלו, שנא' (יחזקאל א') לפני שור מהשמאל לארבעתן. וכבר דרשו זה (ש"ר פ' ג') בפסוק ראה ראיתי (שמות ג'). והנה הוא בפרשת העגל (שער נ"ג) וטעמו שהייתה מתנצלת כנסת ישראל על החטא ההוא מרוע יצרה, ע"ד שנא' (בראשית ג') האשה אשר נתת עמדי היא נתנה לי מן העץ ואוכל. או הנחש השיאני וגו' (שם) אמנם לפי שחטא עצמו, הס כי לא להזכירו. אף כי ההתנצלות ממנו יהיה לו לחטא שני, כמ"ש שם (שער ט'):

ואמר ליה ר' יהודה דייך ר' מאיר אין דורשין שיר השירים לגנאי שלא נתן שה"ש לזכור עוון רק לשבחן של ישראל אלא מאי הביאני אל בית היין הביאני הב"ה למרתף גדולה של יין, זה סיני. ונתן לי דגלי תורה ומצות וקבלתים באהבה.

הנה הוא ייחס אל בית היין מה שאמרה התורה (משלי ט') לכו לחמו בלחמו ושתו בין מסכתי ובספר ההוא עצמו (שיר א') כי טובים דודיך מיין (שם) מזכירה דודיך מיין (שם ז') וחכך כיון הטוב (שם ה') שתיתי ייני עם חלבי כי כמו שהיין הבלתי משוער מביא לידי מזקים גדולים הזכרים החכם בסוף משלי ועליהם הוסיפו חז"ל בפרשת יין ושכר אל תשת כדאיתא במדרשות (ויקרא רבות פ' י"ב).

כן המזוג והמשוער ממנו אין צריך לומר שלא יזיק לאדם, אבל מועיל מאוד לחזק ההזנה ולהטיב העיכול ולשמח הלב ולהצהיל הפנים כמו שכתבו הרופאים.

והכתוב אמר ויין ישמח לבב אנוש להצהיל פנים משמן ולחם וגו' (תלים ק"ד). ירצה עם שהלחם הוא עיקר מזון האדם ומסעד לבבו, הנה היין ירבו תועלותיו אלו והיותר משובח שבו שיפקח הלב ויחדד השכל כמו שאמרו חמרא וריחני פקחין (הוריות י"ג ב). ולזה נמשלה החכמה הטהורה אל היין כפי החכמה. אמנם אמר מרתף גדולה של יין זה סיני

לרמוז אל תועלת הכוללות שאמרנו כי כמו שהיין הנמכר בחנות אשר במרתף הוא כולל לכל יבא כי לכל נתנה רשות על פי כרוז שיבואו שמה לקנות ולשתות ואין שום מוחה בידם, כך היה מעמד הר סיני מקום שהכריז בו הש"י לנו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי. והיה מקום נכרז נכר נבחר, שהכול נכנסים ומקבלים תועלת השתייה במה שנתנו שם דגלי תורה ומצות, שכוונתם לתקן טבעם ומזגם בכלל, להעתיקם מפחיתות החומר ורוע הטבע אשר בו הוטבע יצר לב האדם מתחילת יצירתו, עד שיהיו הבנים למודי ה' וגדלים על שלחנו כאחד מבני האלוהים, אשר מטעם זה אין להם עוד ההתנצלות ההוא שאמר רבי מאיר השליט בי יצר הרע. וכמו שאמרו (יבמות ק"ג ב) ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן מהם.

[כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא]

ומטעם זאת התקנה הכוללת צדקו מאד דברי חז"ל במה שהתחילו בפרק חלק, כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא שנאמר (ישעי' ס') ועמך כולם צדיקים וכו'.

וראשונה יש לדקדק על כוונת התנא בזה. וזה שאם כיוון לומר שכל איש ישראל אחד חכם ואחד רשע ואחד שאינו יודע, כולם כאחד יש להם חלק לעולם הבא, הנה הוא באמת עול גמור אם בבחינת אישיהם זה עם זה ואם בבחינתם עם שאר האומות וכי משוא פנים יש בדבר כי להיות זרע ישראל עבדו יזכו כולם לחיי העולם הבא והיה כצדיק כרשע חלילה לו. ואם כיון לומר שכל אשר בשם ישראל יכנה הוא מובטח שיהיה צדיק, ומזה חויב שיהיה לו חלק לעולם הבא. הנה זה אי אפשר, כי הנה המציאות יכחיש זה מהמצא ביניהם אפיקורסים, אם מהגדולים אם מהבינוניים ומההדיוטים. והם ז"ל סתרו שתי אלו הכוונות כאשר מנו שם (במשנת חלק) ואלו שאין להם חלק לעולם הבא וכו'. וכולם מבני ישראל המה.

אמנם הכוונה האמתית לו והחידוש שחדש במאמרו הוא שאינו נקרא ישראל באמת כי אם אשר הוא צדיק כי ישראל וצדיק מתהפכים במשא כי כל ישראל לפי ההנהגה שחויב להתנהג בה על פי התורה כמו שאמרנו חויב להיות צדיק ואם כן כל צדיק על דרך האמת הוא ישראל ומזה יתהפכו גם כן בן ישראל ובן העולם הבא כי כל בר ישראל הוא בן העולם הבא וכל מי שהוא בן העולם הבא הוא בר ישראל כעניין הסגלה שכל אדם שוחק וכל שוחק אדם והוא מאמר (שמות י"ט) והייתם לי סגלה מכל העמים ואתם תהיו לי ממלכת כוהנים וגוי קדוש כי עניין הסגולה הדבקה בעם ישראל אשר זכר אותו בשם זה באומרו (שם) כה תאמר אל בית יעקב ותגד אל בני ישראל הוא שיהיו ממלכת כוהנים וגוי קדוש וזאת היא באמת נחלת עבדי ה' וצדקתם לעולם הבא בלי ספק.

אמנם האנשים אשר לא יאבו שמוע אל דברי התורה והמצות ולא יתנהגו בה לקבל תועלותיה בתיקון טבעם ודעותיהם אינו ישראל רק במאמר לבד ואין דקדוק בשמות והנה באומרו כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא ישראל אשר הוא ישראל גדל על הישרות ההנה כי כמוהו עושה מעשה ישראל ולזה אמר הנביא ועמך כולם צדיקים שהעם היושב בתוך הכנסייה הזאת. מתנאם להיות כולם צדיקים דכתיב (צפניה ג') שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב וגו' כי כולם נשתתפו בחנוכם על התורה האלוהית ובמעשה מצוותיה וכל מנהגיה ואף על פי שלא ישתתפו בדברי עיוניה וחכמותיה לתת טעם לדבריה ולרדת אל סודותיה כי זה לא נתן אלא למיוחדים שבהם. וכמו שביאר זה העניין משה רבנו באומרו (דברים ל"ג) תורה ציווה לנו משה מורשה קהלת יעקב. וזה כי הוא הורה שהשרידים בהם יאמרו תורה ציווה לנו משה, כי שם תורה הוא מורה על החלק העיוני שבה מאיר אל פני החלק השכלי, וכמו שכתב הרב **המורה** בהקדמה ז"ל כי ענין המאמר הזה כלו וכל מה שהוא ממינו, הוא חכמת התורה על האמת, ועליהם מוטל להאיר דברי התורה עד שיוסכם השם עליה הוראה שלמה. כמו שאמר החכם (משלי ו') ותורה אור. אמנם לקהלת יעקב היא בתורת ירושה, כי היורש נכסים ושואלים ממנו מהיכן זכה בהם, הוא סותם טענותם במה שאמר לא ידעתי סיבותיו וגלגוליו, אלא מצאתי וירשתי.

וזו היא טענה ניצחת לכל ערעור, דתנן בפרק חזקת הבתים (מ"א ב) הבא משום ירושה אינו צריך טענה. וכן הראוי לכל קהל עדת ישראל הבלתי מעמיקים בסתר כי יש להם לטעון טענת ירושת נחלה, ובזה יזכו לעצמם ואין מוציאין אותם מידם. מצורף למה שהוא קצת מורשה לעניין הקירוב והקלות לבא בה אל שלמותם מה שהיה על הדרך העיוני קשה ורחוק מאד כמו שהוא קשה ורחוק מאוד להקים מעפר בית גדול ומאשפות בית מבצר וכשיירשהו האדם נמצא הכול מוכן לפניו בלי עמל ויגיעה. כמו שאמר (דברים ו') ערים גדולות וטובות אשר לא בנית ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת ובורות חצובים אשר לא חצבת כרמים זיתים אשר לא נטעת ואכלת ושבעת. וכן בתורה הכול מוכן לפניו כשלחן ערוך מלא דשן. מכל מקום זה טעם ועמך כולם צדיקים והיא ראייה שלמה שכל ישראל יש להם חלק לעולם הבא.

וזה, שאם הונח שהצדיקים יש להם חלק לעולם הבא, נתחבר אליה הקדמה שנית, והוא שהעם הזה כולם צדיקים, יתחייב שלכולם יהיה חלק לעולם הבא. ואמר נצר מטעי מעשה ידי להתפאר להורות על התנאי שאמרנו בזאת הגזרה שיהיה שם ישראל קורא עליו באמת לומר כי מי שאינו מעשה ידיו להתפאר אינו ממטעיו ונצר שורשיו בלי ספק. זהו כלל מה שרצהו רבי יהודה, באומרו הביאני אל מרתף גדולה של יין - זה סיני, והוא המיוחד אל כוונתנו.

[שלשלת הקבלה]

ואפשר כי באומרו מרתף גדולה של יין זה סיני כיון אל האנשים השלמים הנכנסים בשלשלת הקבלה ממשה רבן של כולם עד אנשי כנסת הגדולה ומשם והלאה כמו שמנו חכמים בתחילת מסכת אבות משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע ויהושע לזקנים וזקנים לנביאים ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה כמו שהמרתף הזה מן היין הרקח לא נמצא לעולם ריק מנכנסין ויוצאין כך היה העניין עצמו בקבלת התורה האלוהית כי משה הוא שנכנס ראשונה במרתף וקבל התורה מסיני כלומר מהיום ההוא המפורסם אשר עמדו שם לפני ה' בסיני וכמוהו (במדבר כ"ד) וירום מאגג וגו'. כמו שיבוא במקומו. וטרם צאתו נכנס יהושע ועד שלא שקעה שמשו זרחה שמשם של זקנים אשר האריכו ימים אחריו שהיו חשובים מהנביאים אשר אחריהם כי על כן נקראו זקנים לבד כמו שמשה ויהושע נקראו בשמם לגדולתם כענין השמש והירח בין שאר הכוכבים כי לפי זה אמרו (ב"ב ע"ה א) פני משה כפני חמה פני יהושע כפני לבנה זקנים שבדור אמרו אוי לה לאותה בושה כמו שנתבאר זה בטוב אצל ומשרתו יהושע בן נון נער שער נ"ד.

[אבות פרק א – אנשי כנסת הגדולה]

ובצאת הזקנים נכנסו הנביאים עד שהגיע הדבר אל אנשי כנסת הגדולה אשר יסדו להם באמת מרתף גדולה והעמידו תלמידים הרבה לעשות סייג לתורה אשר בו העמידו העולם מחתימת הנבואה ואילך. והוא אצלי פירוש אומרם. והם אמרו שלשה דברים (אבות פ' א') כלומר כי על פי שלשה דברים אלו נקראו אנשי כנסת הגדולה. רצוני כי לעשות הסייג שהוא העיקר היה להם להיות מתונים בדיניהם והסכמותיהם ולהעמיד תלמידים הרבה בהסכמתם כדי לסלק מעליהם כל פקפוק וערעור, ולא כמו המפרשים שהמאמר ההוא תחילת המסכתא. דאם כן היה להם לומר ברישא שהעולם היה עומד על הדין והדר ליתנו הו מתונין בדין והוא הדין בתורה קודם שיאמרו והעמידו תלמידים וכו'.

אמנם שמעון הצדיק שהיה משיירי זאת הכנסייה הגדולה הוא היה בעל המאמר הראשון למסכתא ההיא, והוא אומר על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים כי כדאי הוא המאמר לאומרו שיהיה התחלת פרק ומסכתא.

והנה אנטיגנוס ויוסף בן יועזר ויוסף בן יוחנן הנמשכים אחריהם אחזו כל אחד עקרו מהשלשה הנזכרים ראשונה ופירשו אמנם פירוש המאמר הזה יבא בשער ס"ג ב"ה. ולפי שהיה עקר עניינם של אנשי כנסת הגדולה לעשות סייג לתורה בכל דברי האיסורין והטומאות לצמצם ולהגביל האנשים יותר ממה שהגבילה אותם התורה להעמידם על דברי התורה ושלא יעברו עליהם כלל יצדק בהם גם כן אומרו הביאני אל בית היין מרתף גדולה של יין זה סיני שנתנו לנו שם דגלי תורה ומצות מסייגים וגזרות ותקנות אשר על כל דבר ודבר מהם יאמר האומר זה סיני ובחינת היושר והאמות וקבלנום באהבה יתירה כמו דברי תורה עצמם או יותר כמ"ש ז"ל (ע"א ל"ה א) מאי כי טובים דודיך מיין אמרה כנסת

ישראל ערבים עלי דברי דודים יותר מיינה של תורה: והכולל העולה כי כוונת הכול לתקן כללנו בטוב הטבע וביושר המזג על ידי אלו ההנהגות המאשרות אותנו לקבל כל שלמות אשר אי אפשר זולת זה ואין צריך לומר השלמות האחרון הנפשי כי גם השלמות הראשון הגופי לא יתקיים בשום צד באישי רעי המזג ומקולקלי הטבע המפסידים כל קיבוץ והמאבדים כל יישוב וכמו שאמר הנביא בפירוש אוכלי בשר החזיר השקץ והעכבר יחדיו יסופו נאם ה' (ישעיה ס"ו) כי הוא כמחויב אצל הטבע שיתקלקל קיבוצם וישחיתו עניינם ויחדו כולם יכליון. ולפי שהניסיון ימשך בהפך זה מצד מה שנראה הגויים והמורגלים בשילוח הרסן לאכול כל מה שאסרה אותו התורה מתיעוב וטומאה כי הם המה יושבים בשלום ובהשקט ובבטחה. לא כן אנחנו הנזהרים מהם אבל השיגונו רעות רבות וצרות וגורשנו מארצנו ולא יכלה ארץ מגורותינו לשאת אותנו בכל מקומות מושבותינו והוא יתעלה מראה פנים להם כאלו הם עמו ונחלתו שומרי בריתו.

[שלשה עניינים המייחדים את האומות]

לזה ייחד ישעיה הנביא תלונה וצעקה בפרשת למה תתענו ה' מדרכיך תקשיח לבנו מיראתך וגו' (שם ס"ג). כמו שנראה ממנה בקצת עיון אשר עליהם נסמכה התשובה, להעיר ולהודיע באי זה אופן מהכוונות הגיע הטוב אליהם עם היותם בלתי ראויים לקבלו. ואמר: נדרשתי ללא שאלו, נמצאת ללא בקשוני, אמרתי הנני אל גוי לא קורא בשמי (שם ס"ה).

ראה כי הזכיר שלשה עניינים מייחדים כתות האומות, כל אחת לפי עניינה. וזה כי האומות אשר תצדק עליהם זאת התלונה נמצאו על שלשה עניינים.

האחד אשר יאמינו כל הדברים המגיעים על האנשים מטוב ועד רע הם נגזרים עליהם מפאת מעלה בעת הווייתם או קודם לכן אין שום מקום לנטות מהנגזר ימין ושמאל ואלו יחשבו השואל דבר מהאל לסכל ופתי כי אין מטבעו לעשות קטנה או גדולה כי אם לפי הרצון הקדום ועל זה הדעת הם רוב כתות הישמעאלים היום לידע עניינם.

והשני הם אשר יחשבו הפך אלו ויאמרו כי הכול הוא כפי מה שישתדלו עליו וידעו לבקש אותו בכוח העבודות השמימיות אשר בהם יעבדו את השמש ואת הירח והכוכבים ויתר אלוהי נכר הארץ והם היו כתות כל עובדי ע"א אשר היו מעולם בזמני גלותנו הראשונים וגם אחרי כן עד שכבר נמחו כלן מהארצות האלה היום אם שישנן באיים הרחוקים.

והשלישי אשר יודו כי האל יתברך הוא המשגיח בעולם וממנו יבא הטוב והרע כפי רצונו אליהם יום יום לפי מעשיהם, אבל מכנים לו שם אחר אשר לא הורגל להיקרא בו.

והנה הצד השהו שבכולן שאינן בני ברית לה' ולא היה טוב מושפע להם בהשגחה מפני זכותם ואין דורשים אותו ממנו יתברך בשום פנים.

הנה על המין הראשון מהם אמר נדרשתי ללא שאלו כי הם לא שאלו מה' ולא משום אלוה דבר כי יאמרו כי לא יועילו ולא יצילו. אמנם על המין השני אמר נמצאתי ללא בקשוני. כי הם בקשו אבל לא ממני כי אם מאלוהי הנכר ועל המין השלישי אמרתי הנני הנני אל גוי לא קורא בשמי, כי הוא קורא לאלוה אבל לא בשמו המיוחד והמפורסם בדברי תורה ונביאים, אבל מכניס לו שם חדש אשר לא כתוב.

[עונשם של האומות]

ואמר שנענה להם כי פירש להם ידיו ומראה להם פנים. ועל כל מנהגיהם אמר (שם) אלה עשן באפי אש יוקדת כל היום. ואם יתמהמה חכה לו, כי הנה כתובה לפני נקמה זו בתורתי בשירת האזינו, אשר ציוויתי (דברים ל"א) ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם. ושם נאמר כי גוי אובד עצות המה וגו'. כי מגפן סדום גפנם וגו'. עד אומרו הלא הוא כמוס עמדי חתום באוצרותי לי נקם ושלם לעת תימוט רגלם ואחר שהוא כתוב וחתום עלי לא אחשה כי אם שלמתי ושלמתי על חיקם (ישעי' שם). ירצה כוונה ממני לשלם עמם גמול לעמי אשר שכחוני במה שיהיו תחת ידם זמן קצוב ואחר שירצו עמי את עונם ושלמתי אל חיקם והוא מה שביאר תכלית הביאור במה שאמר (שם) עונותיכם ועונות אבותיכם יחדיו אמר ה' אשר קטרו על ההרים ועל הגבעות חרפוני ומידותי פעולותם ראשונה אל חיקם. ירצה מה שקיטרו אבותיכם על ההרים ומה שחרפוני על הגבעות הוא מה שמחזיק בידם להאריך להם כל זה הזמן עד שיקבלו החוטאים ראשונה העונש הראוי להם ע"פ מידותם. אמנם (שם) כה אמר ה' כאשר ימצא התירוש באשכול ואמר אל תשחיתו כי ברכה בו כן אעשה למען עבדי לבלתי השחית הכול. ירצה כי לסוף תועיל לאומה הישראלית ההנהגה התורנית עד שיהיו בכלל האומות כתירוש באשכול, שהתירוש הוא העיקר. והאשכול, עם שהוא טפל לו ומרובה עליו, יאמר האומר אל תשחיתו מפני ברכת התירוש אשר בו. וכן בסוף לא יישאר מן האומות רק מה שהיו לצורך האומה הישראלית והוא מה שאמר (שם) לבלתי השחית הכול על דרך שאמר (שם מ"ט) והיו מלכים אומניך ושרותיהם מניקותיך וגו'. וגם מה שנזכר במקום אחר (שם ס"א) שיהיו איכרים ויוגבים ועובדי אדמתם. והנה לכללם הסב ואמר (שם ס"ה) ואתם עוזבי ה' השכחים את הר קדשי העורכים לגד שלחן והממלאים למני ממסך ומניתי אתכם וכלכם לטבח תכרעו יען קראתי וגו' והוא עצמו מה שאמר (שם ל"ד) קרבו גויים לשמוע וגו'. כי רוותה בשמים חרבי הנה על אדום תרד ועל עם חרמי למשפט חרב לה' מלאה דם הדשנה מחלב מדם כרים ועתודים מחלב כליות אלים כי זבח לה' בבצרה וטבח גדול בארץ אדום וירדו ראמים וגו'. כי יום נקם לה' שנת שלומים לריב ציון. והשילומים האלו הם מה שזכרם הנה (שם ס"ה) בפירוש באומרו ושלמתי אל חיקם וכל דבריו מסכימים.

ואמר (שם) יען קראתי ולא עניתם דברתי ולא שמעתם, ותעשו את הרע בעיני, ובאשר לא חפצתי וגו'. לפי שמה שפיזר ישראל ביניהם ומה ששם אותם תחת ידם הוא קריאה עצומה באוזניהם שיהיו מכירים בהם ויודעים מנהגיהם ודרך תורתם ויחפצו בה ויקבלו אותה עד שיהיה ישראל שארית לאומות לקרוא כולם בשם ה' והנה הם רואים ולא שמים אל לבם ואף על פי שדברתי על יד הנביאים את כל הקורות אותם ואת אשר יהיה באחרית הנה הם מודים בדבריהם אשר הנם בידם ולא שמעו כי נותנין פנים אל הכתובים כפי רצונם והם עושים הרע בעיניי עבודתם ובאשר לא חפץ ולא עלה על לבו בחרו כמו שנודע הכול מהם ומכל דבריהם לכן סמך ואמר (שם) לכן ככה אמר ה' אלוהים הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו הנה עבדי ישתו ואתם תצמאו הנה עבדי ישמחו ואתם תבושו ירצה הנה עד אתה אתם אוכלים ואתם השותים מכל אשר חשקה נפשכם בשמחה ובטוב לבב ועבדי לא היו רשאים לאכול רק על פי התורה במשקל ובמשורה ואותו המעט בדאגה ובעיצובן הגליות. אבל מכאן ואילך תתהפך השיטה כי הנה עבדי יאכלו וישתו בשמחת לבב ואתם תרעבו ותצמאו בבושת פנים וגם אתם תצעקו ותילילו מכאב לב ומשבר רוח ועבדי ירונו מטוב לב והנחתם שמכם לשבועה לבחירי והמיתך ה' אלוהים ולעבדיו יקרא שם אחר כי המתברך בארץ וגו'. כי הנני בורא שמים חדשים וגו' (שם). הכול הוא בשווה כמו שאמר בסוף הנבואה (שם ס"ו) כה אמר ה' הנני נוטה אליה כנהר שלום וגו'. כאיש אשר אמו תנחמנו וגו' וראיתם ושש לבכם כי הנה ה' באש יבא וגו' כי באש ה' נשפט ובחרבו את כל בשר ורבו חללי ה' המתקדשים והמטהרים אל הגנות וגו' עד יחדו יסופו נאם ה' ואנכי מעשיכם ומחשבותיכם וגו' כי כאשר השמים החדשים וגו' עד סוף.

כך נראה לי פירוש פרשה זו כי לא ייאותו בה דברי המפרשים ז"ל גם כי הסכים עמהם הרב **המורה** פרק כ"ט חלק ב', אמר ואחר כך זכר אופני התחייבנו לרוב מה שנגענו בו שנקרינו אל האמת ואל ענינו, אמר נדרשתי ללא שאלו וגו' עד כאן.

ואשר פירשנו הוא הנכון בכתוב ההוא ובכל הנמשכים אחריו והוא נאות מאד בזה העניין המיוחד אל זה החלק כפי מה שכווננו אליו.

[סדר פרשת מאכלות אסורים]

ואולם היה סדר הדיבור באלו העניינים על זה האופן, והוא במה שהיה הדיבור תחילה בסימני החיה והבהמה שהם ב"ח שלמי היצירה. ואחר באשר הם כנגדן חסרי היצירה והן הדגים שברייתן במים. ואחר כך בעופות שהם בריות מורכבות משני העניינים וכמו שאמר ז"ל (חולין כ"ז ב) מן הרקק נבראו. ובכולן הבדיל הנאכלים מהם מאשר לא יאכלו.

ואחר כך ידבר בדיני טומאות הנבלות אשר מהטומאות מהמין הראשון לטמא אדם ובגדים. ואחר כך ידבר בטומאת נבלות השרצים אשר אין במינן צד טוהר לאכלה כלל, כמו שאמר וזה לכם הטמא בשרץ השורץ על הארץ החולד והעכבר וגו'. עם טומאת הכלים והמאכלים הנוגעים ועניין הכשיר לקבל טומאה בכי יותן מים עליהם.

ואחר ידבר בטומאת הנבלות הטהורות והשוה נבלתן לעניין אכילה כל השרץ השורץ על הארץ וכל הולך על גחון וגו'. והנה על הכול אמר לא תאכלום כי שקץ הם אל תשקצו את נפשותיכם בכל השרץ השורץ ולא תטמאו בהם ונטמתם בהם לקיים מה שאמרנו תחילה כי טעם כל האיסורים הללו אינו מצד הנזק המגיע מהם לגופים כי אם מטעם שמטמאין ומשקצין את הנפשות ומאטימים הכוח השכלי ומולידים שיבושי דעות ובלמוס תאוות נכריות ובהמיות המשחיתות אותם והמפסידות כוונת בריאתם.

תדע שהרי יש בריות אחרות שהזיקם מפורסם כגון האפעה וכל נחש ושרץ ועקרב וכן בעשבים הממיתין ולא נזכרו בכאן בעשות רושם ניכר מהזיקם לפי שהוא ידוע אצלו יתעלה שאין טומאתן חמורה כל כך בהזיק הנפשות אשר לרפואתן יכוין בכל זה.

וחתם הכול באומרו אני ה' אלוהיכם והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני ולא תטמאו את נפשותיכם בכל השרץ וגו'. כלומר השכל יחייב שראוי לכם להתקדש מכל השרץ השורץ ומשאר העניינים הפחותים בהם כיון שעניינים הרואות כי קדוש אני ואני משתתף עמכם בהנהגותיכם ומשגיח על ענייניכם כמו שנתפרסם ממה שראו כל עמי הארץ כי אני ה' המעלה אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלוהים ולמנהיג אשר מזה יתחייב והייתם קדושים כי קדוש אני כי אי אפשר ההתמדה יחד בזולת זה.

וכלל מה שכלל זה החלק ביארו באומרו זאת תורת הבהמה והעוף וכל נפש החיה הרומשת במים ובכל הנפש השורץ על הארץ בשני עניינים. האחד להבדיל בהם בין הטמא והטהור מהם במותם. הב' להבדיל בין מה שהוא טמא וטהור לאכילה.

וזה מה שרצינו אליו בזה השער:

עקידת יצחק ויקרא שער סא (פרשת תזריע)

יבאר ה' מיני פחיתות הנמצאים בילודים ולתקנם באה כנגד חמש מיני טומאות וטהרתן על ידי הכוהנים.

פרשת אשה כי תזריע, וכל מראות נגעים

במדרש (ויקרא רבות פ' י"ט)

קווצתיו תלתלים שחורות כעורב (שיר ה').

ר' שמעון בר יצחק פתר קרא בפרשיותיה של תורה שאף על פי שנראות כאלו הם שחורות וכעורות לאומרם ברבים, כגון הלכות זיבה והלכות נגעים, אמר הקב"ה הרי הן עריבות עלי, כמה דאת אמר (מלאכי ג') וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות.

תדע לך שהוא כן, שהרי פרשת זב וזבה לא נאמרו בבת אחת, אלא זו בפני עצמה וזו בפני עצמה. ואיש כי יהיה זב. ואשה כי תזוב (ויקרא ט"ו).

אם טבע הבריאה הכין והזמין מצודים והרבה מכשולים בהם יוקשים בני האדם. מה רב טוב אשר גמל ה' לבית ישראל לגלות את אוזנם להציל אותם מידם: הקודם העיד עליו הבורא בעצמו כשאמר (בראשית ח') כי יצר לב האדם רע מנעוריו ואמרו חכמים זכרם לברכה (ב"ר פ' ל"ד) עלובא עיסה שהנחתום מעיד עליה שהיא רעה. ואמרו (סוכה נ"ב א) הקב"ה קראו רע. ורוע העיסה הזאת הוא מה שתיארו שלמה בכל דברי חכמתו אל רוע האשה המבישה והזרה זונה ומנאפת, כי כמה מגונה אשה רעה שיצר הרע הוא שטן הוא מלאך המוות, וגיהנום נמשלו בה.

וכבר אמרנו בתחילת השער הקודם שהחיסרון הזה בעיסה וכל כדומה לזה לא היה חסרון בבורא ית' לא מצד יכולתו ולא מצד רצונו ולא מצד ידיעתו רק שאין מטבעה להיות באופן אחר.

אמנם העיד על חסרונה לגלות ערוותה ולהראות את בדקה בעיני בעליה כדי שלא יסמכו עליה ולא יבטחו בישועתה, רק במה שיוסיפו אומץ להישמר מפניה על פי ההזהרות הבאות בתורה האלוהית. ודי בזה התראה ואשמה רבה וכלימה לבלתי נזהר ממנה ונופל תחת ידה.

ומעתה הנכשל במכשוליה והניצוד בחרמיה הוא רשע בעונו ימות המיתה הנפשית שהוא רע ומר מהמיתה הגופית, לפי שהמיתה הגופית היא טבעית לכל ואין המלט ממנה בשום צד. אמנם המיתה הנפשית היא באה מצד הבחירה האנושית, ולא יומת המת כי אם אל רוע בחירתו אשר מזה אם בעל דעת הוא מאנה הנחם נפשו. הוא מה שאמר שלמה בחכמתו ומוצא אני מר ממות את האשה אשר היא מצודים וחרמים לבה אסורים ידיה טוב

לפני האלוהים ימלט ממנה וחוטא ילכד בה (קהלת ז'). אמר כי רוע האשה הזאת הוא באמת מר ממות, מצד שמצודי חרמיה יספיקו לגרום על החוטא המיתה הנפשית לבלתי שמעו לקול מוריו, עם היות הדבר בבחירתו עד שהטוב לפני האלוהים יוכל להימלט ממנה בטוב בחירתו והחוטא לבדו ילכד בה, ודי רע ומר ממות אשר בחטאו מת ורואה לפני הרבה נמלטים מה שאינו כן במיתה הטבעית.

[חמשה גורמים לחטא]

ואולם מצודיה וחרמיה העצמיים עם הנלווים אליהם אשר בהם יוקש כל איש מצוק ומר נפש אמנם יראה שייפרדו לחמשה ראשים:

האחד מטבע החומר והכרחיותו כי אחר שהאדם קורץ מחומר אף כי תהיה הרכבתו היותר נאותה שאפשר יש לו הכרעה טבעית אל החטא כמו שגזר שלמה במשפטו (שם) אין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא. ורבן של נביאים שנאמר עליו (במדבר י"ב) והאיש משה עניו מאד מכל האדם וגו' נתפרסם עליו שחטא שלש פעמים (שמות ה' במדבר י"א שם כ'). ואדון המלכים אם שאמר על עצמו (תהלים ק"ט) ולבי חלל בקרבי, כבר חטא שנאמר עליו מדוע בזית את דבר ה' (ש"ב י"ב). גם שלמה בנו (מ"א י"א) ורבים כמו אלה:

והמין הזה עם שהוא היותר חלוש שבמזיקי החומר כבר יש לו שיעור יתפשט ענין האנשים אשר הם עליו בפחות ויתר מבלי שיצאו מכללו, כי מזה נמצאו צדיקים גמורים וצדיקים בלתי גמורים. ואם כן חויב שימצא לו שני גבולים, האחד היותר נאות שבו, והשני היותר בלתי נאות. ושני הגבולים ומה שבינם בכללו, רצוני בכלל האותות החומר ואמצעותו וזה יתבאר עוד במה שיבוא:

השני מה שיהיה על הרוב והוא שלא יהיה המזג באותו השיעור מהשווי אבל יוסיפו ויגרעו בו חלקי היסודות קצתם מקצתם מהצורך ויולידו על ידי כן תכונות פחותות בנפש מספרם הפשוט יהיה כמספר הליחות אשר בגוף האדם כי בתגבורת כל אחת מהם תתחלף דעתו מדעת תגבורת זולתה כמו שיבוא במה שאחר זה. והתגבורת ההוא איננה מניח לבעליו לחיות על השיווי במעשיו ולא קרוב אליו כי אם בכובד ובקושי אבל על הרוב יטה אחר רוע מזגו לאחת מארבעת רבעיו ועל זה נאמר אם יהלך איש על הגחלים ורגליו לא תכווינה (משלי ו'):

השלישי מה שילווה לזה לרוב מלאכת האדם על פי תכונותיו אלה מימי הנערות בשרירות לבו ואין מוחה בידו עד שיוקבעו בו מידות פחותות ונפסדות ישער בהם קצת מעשיו או רובם ונמצאו חסרות ויתרות והיה הנזק ההוא גדול מאד ונוסף גם הוא על

הראשון וילווה אליו ויתעצם עליו יום יום ולא יוכל עמוד ועל זה נאמר מפנק מנוער עבדו ואחריתו יהיה מנון (שם כ"ט):

הרביעי מה שילווה לזה מסיבות חיצונות המרגילות האדם על אלו הדעות באופן שלא לבד תאוותיו יהיו נפסדות כי גם דעותיו ובחירותיו. כמו שיקרה זה ליושב במדינה רעה שחוקיה רעים וחטאים שעליהם נאמר (ישעיה ה') הוי אומרים לרע טוב ולטוב רע ועל כל אחד מאישיה (משלי כ"א) נפש רשע אותה רע וזה העניין נתפרסם בעניין סדום כי שם ביארנו כי תכלית ישרם וצדקתם היה מה שהוא חטא עצום לרבים וכמ"ש (שם י"ד) וחסד לאומים חטאת.

החמישי הקרוב אליו מהיות האדם קונה בדעות העיוניות סברות נפסדות ומשובשות ואמונות רעות ומקולקלות נוגעות בעצם האלוהות ובנבואה ובתורה. אם שיגדל עליהם מנעוריו או שהיו לנחלה לו מאבותיו או מן רבותיו כמו שהורישו צדוק וביתוס (אבדר"נ פ"ה) ושאר כיתי האפיקורסים לבניהם ותלמידיהם. ועל זה המין יעד הנביא (ירמיה י"ו) אליך גויים יבואו מאפסי ארץ ויאמרו אך שקר נחלו אבותינו הבל ואין בם מועיל. והנה המין הזה גם כן יחלק לאשר הם מינים מפורסמים ולחנפים נסתרים כמו שיתבאר להבא.

אלה הם חמשה אבות נזיקין שהיכן טבע היצירה לפוקה ולמכשול לפני כל האדם ופושעים יכשלו בם והצדיקים המה יצילו את נפשם. והנה מה טוב ומה נעים כאשר יזדמנו אלו העניינים אל האנשים באופן טוב, כי אז יהיו כל מעשיהם שלמים מבלי שום חסרון, כי לא ינטו אל צד ההפך בעניין רע.

וכבר שובחו קצת החכמים מהיות אצלם אחת אחת מהנה באופן שלם והיה להם כמוצא מציאה גדולה כמו שנראה מרבן יוחנן בן זכאי כמו שסופר במסכת אבות (פ"ב).

חמשה תלמידים היו לו לרבן יוחנן בן זכאי ואלו הם וכו'. הוא היה מונה שבחן: רבי אליעזר בן הורקנוס בור סיד שאינו מאבד טיפה. רבי יהושע בן חנניה אשרי יולדתו. רבי שמעון בן נתנאל ירא חטא. רבי יוסי הכהן חסיד. ר' אלעזר בן ערך מעין המתגבר.

[עין טובה ועין רעה]

ומהמבואר כי התואר שיתואר בו ר' אליעזר בן הורקנוס ועניין שלמותו אינו רק מצד העניין הראשון וזה כי היותו על השיעור ההוא מהעמידה על מה שלמד עד בלי הפסיד לו טיפה הוא עניין אלוהי מאד, עד שנראה שלא קורץ מהחומר המשותף לכלל האנשים. ולזה שבח

לפי מהללו עין טובה שהיא ודאי ג"כ מידה אלוהית לתת ברכה במושגיו בשומו עינו עליהם לטובה כמוזכר בכל מקום בנבואות. ובתורת משה כתוב לאמור (דברי' כ"ו) השקיפה ממעון קודשך מן השמים וברך וגו'. וגינה העין הרעה, לפי שעם היות שכבר תזיק ההבטה באדם מצד ההשגחה כאשר יהיה שמגיס האדם דעתו מפני הבטתו ורום לבבו בעניין המובט כי מזה אמרו (בבא מציעא מ"ב ב) אין הברכה שורה לא בדבר המנוי וכו'. אלא בדבר הסמוי מן העין, שנאמר (דברי' כ"ח) יצו ה' אתך את הברכה באסמך. ואמרו (שם ק"ז א) אסור לו לאדם לעמוד על שדה חברו בעודו בקמותיו. ולא הבדילו בין אוהב לשונא, כי זה המין מהנזק אינו מבחין בזה אדרבה יותר מזיק בדברי האוהב או בענייני עצמו כמו שאמר (איכה ג') עיני עוללה לנפשי מכל בנות עירי. צא ולמד מאלישבע על דרך חכמינו ז"ל (רבו' ויקרא פ' כ') ומהמספר אשר ספרם דוד לישראל (ש"ב כ"ד) כמו שכתבנו בפרשת שקלים שער נ"ב עיין עליו.

ומזה אמרו חז"ל (ילקוט מקץ רמז קמ"ח) שאמר הקב"ה בלוחות השניות (שמות ל"ד) ואיש לא יעלה עמך וגם איש אל ירא בכל ההר כדי שלא תשלוט העין בהם כמו ששלטה בראשונות.

אמנם עיקר היזק העין הרע הוא נמשך מרוע מזג המביט ומתכונתו הנשחתת ביציאתה משווי הטבע הנאות עד שיזיקו ניצוצי הבטתו כחרבות וחצים כמו שסופר מהב"ח שממית בהבטתו. ועל זה העניין הוא רוע המזג והפסד היצירה באנשים עד אשר ישחיתו את כל אשר יביטו ואל כל אשר יפנו ירשיעו. וכל שכן אם נשתתפה בהבטה רוח רעה או איבה ושנאה. ומזה העניין היה בלעם הרשע כמו שפרסמו חכמינו ז"ל עליו. וכבר סופר בדברי חז"ל בכמה מקומות: יהב ביה עינא וקטליה. כי ההבטה באיבה וכעס תטיל מארה והפסד בדבר המובט, כל שכן כשימצא שם רוע המזג על זה האופן.

מכל מקום ראה שהדרך הישרה שראוי שיכסף לו האדם ושיתפלל אליה כל חסיד לעת מצוא הוא עין טובה שירצה המזג הטוב האלוהי אשר ממנו תמשך ההבטה הטובה וההשקפה המבורכת בכל העניינים עד שלא יבוא אתו למושקפים ומובטים ממנו רק טוב כמו שהעין הרעה בזה הוא בהפך אשר ימשך אליה רעות רבות כמו שאמרנו.

[אשרי יולדתו]

והתואר השני אשר תאר בו לרבי יהושע בן חנניה (אבות פ"ב) הוא מבואר שהוא מהעניין השני. וזה כי עם שהוא לא היה במדרגת הראשון, שכמעט לא היה ילוד אשה, הנה היה מחומר מתוקן בלתי יוצא מהשווי יציאה רעה. ולזה מה שאמרו עליו אשרי יולדתו, כי היה מרחם משחר ונולד במזל טוב ונאות, וגם כי אמו אשר ילדתו הייתה מאושרת בשיעור

לאשר אותו, כדרך שנאמר (משלי ל') המשא אשר ייסרתו אמו. ועל כיוצא בו הבריות אומרות אשרי מי שזה ילד אשרי מי שזה גדל. ולזה הייתה היישרתו שידבק האדם אל החבר הטוב לפי ששיתוף החברה הטובה יספיק לאדם כמותו להדריכו בדרך טובה וישרה כי על כן חייב להתרחק מהחבר הרע כי החברה הרעה תספיק להפסיד טבע האדם וטוב מזגו.

[ירא חטא]

אמנם ר"ש בן נתנאל היה על העניין השלישי, וזה כי אם הוא לא היה טבעו ישר ומתוקן כראשונים, וכבר היו לו קצת מידות נוטות מהשווי, הנה היה לו אימת שמים והיה מתגבר על יצרו לכבוש תאוותיו ולצמצם מעשיו על פי התורה והמצות, כדי שינצל מהעונשים המוטלים על החוטאים. כמו שתיארו בפירוש ירא חטא.

ולזה אמרו שהראוי והמחויב לאדם שיראה את הנולד, וזה שבבוא עליו תוקף תאוותו מכל חטאת האדם אשר יחטא מתגברת אחת מהליחות כאשר אמרנו, יראה מה שנולד לו ממלאת רצונו להוזה עברה וזעם וצרה לעתיד, ובזה יפרוש מן העבירה. וכמו שאמר (אבות פ"ב) הוי מחשב שכר עבירה כנגד הפסדה. ואמר כי ההפך מזה הוא לזה ואינו משלם. ופירש הדבר באומרו אחד לזה מן האדם ואחד לזה מן המקום ברוך הוא. כי אומרו לזה ואינו משלם הוא על הנהנה מן העבירה, שהוא כלוה אשר יישא עליו משאת מאומה ולא יזכור שסופו לשלם מגלימא דאכתפיה. אמנם הירא חטא לא ילווה.

[חסיד]

אמנם רבי יוסי הכהן שובח מהעניין הרביעי. וזה כי אין צריך לומר כי הוא לא היה מכלל בני המדינה אשר חוקיה רעים להטות לבב האנשים לרעות, אבל שהיה בהפך ולזה תארו בחסיד וטוב עם אנשים. כי החסידות הוא ההנהגה עם הזולת על צד היותר טוב. ולזה אמר שהדרך הטובה שידבק בה אדם לקנות בה תכונות טובות ומידות ישרות הוא להיות יושב עם שכן טוב כי הוא עצמו היותו חלק ממדינה חסודה וישרה בחוקיה ונימוסיה ולהרחיק השכן הרע לסיבה עצמה, כי הנה על ירושלם בשלוחה נאמר (ישעי' ל"ג) ובל יאמר שכן חליתי העם היושב בה נשוא עוון. ובקלקולה (ירמי' ט') מי יתנני במדבר מלון אורחים ואעזבה את עמי וגו'.

[מעין המתגבר]

הנה רבי אליעזר בן ערך שובח מהעניין החמישי ולזה תארו מעין המתגבר כי אין צריך לומר שהוא לא יתפתה אל רוע הדעות באמונות האלוהיות ולא בזולתם, אבל שכבר היה שכלו זך ונקי ומתגבר על כל ספק ובלבול שיעמדו לפניו ומאיר ומיישיר לכל נבוכ הישרה

מתמדת בלי הפסק. ולזה מה ששבח לב טוב כי ממנו תוצאות חיים וכן הוא באמת דרחמנא לבא בעי, ואשר לבבו שלם עם אלוהיו הוא שלם בכל, כי הוא דבר שהכול בו הוא ייתן חכמה ממנו רוח דעת ויראה, ממנו כל מידה טובה. וכן ההפך מהלב הרע כי הוא מבלבל את הכול. וראה נפלאות ממה שאמרנו על זה.

הוא היה אומר אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים ורבי אליעזר בן הורקנוס בכף שנייה מכריע את כולם. אבא שאול אומר משמו אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים ואלעזר בן הורקנוס אף עימהם, ורבי אלעזר בן ערך בכף שנייה, מכריע את כולם.

זה דמיעיקרא סבר שהעיקר בכל אלה העניינים לשלמות האדם הוא היות האדם על טבע שלם מצד חומרו כי הנושא הוא היסוד אשר עליו ישען כל הבניין. וכמו שאמר החכם הנולד במזל טוב הוא טוב אלוהי ולזה אמר שאם יהיו כל חכמי ישראל וכו'. ואלעזר בן הורקנוס שובח בהיות חומרו על זה השיעור מהיותר טוב שיכריע את כולם. אמנם אבא שאול אמר משמו כי כשיושקף בטוב, הנה העניין החמישי והוא טוב השכל ויתרון מעלתו עולה על גביהן, כי על דרך האמת החומר מסור ביד השכל ונמכר לעבודתו וכמו שאמרו (ע"א ה' ב) הצדיקים יצרו מסור בידם ואמרו ז"ל (נדרים מ"א א) דדא ביה כולה ביה. ובמערבא אמרו דעת חסרת מה קניית, דעת קניית מה חסרת. ולזה אמר אבא שאול משמו שאם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים, ואלעזר בן הורקנוס אף עמהם, ואלעזר בן ערך בעל הלב טוב בכף שנייה - מכריע את כולם.

וכמו שגזר על דבריו רואה אני את דברי אלעזר בן ערך מדבריכם שבכלל דבריו דבריהם כי ודאי טוב השכל הכול תלוי בו בלי אמצעיות כמו שכתבנו בשער נ"חף והוא מושל בכל.

[ההשפעה הפיזית של הטומאה]

ואולם עקר הכוונה בכל זה להורות כי הדברים האלה כולם ככתבם וכלשונם נזכרו ונעשו בפרשיות אלו אשר לפנינו המדברות בענייני הטומאות המתחלפות לזכרים או לנקבות ואופני תיקוניהם וכל דיניהם אם בביקורם ואם בהסגרם והחלטם וטהרתם כולם נזכרו ונפקדו במספרם כמשפטם.

כי מהידוע שכל אחד ממיני הפחיתות אשר זכרנו שנתעתדו לפנינו מתולדותינו, הם הממציאים לנו ומטילים בכוחם זוהמות וטינופים בפנימיות הנפש מטמאים ומשקצים אותה כל אחד לפי רשעתו וטומאתו יולידו בדמותם וצלמם חוץ לנפש רשמים טמאים ומטונפים כל הנוגע בהם יטמא כפי טומאתם. על דרך שנאמר (תהלים ז') הנה יחבל און והרה עמל וילד שקר (איוב ט"ו) הרה עמל ילד און וגו' וזולתם. ונלמוד מהמפורש ומפורסם אצל הכול, והוא מה שזכרנו ראשונה מבעלי העין כי מרוע תכונתם יצאו רשמים מזיקים ומשחיתים בכל אשר יפנו היזק והשחתה נכרת לא נוכל להכחישה לחוזק הניסיון בה **וכבר**

זכרו החכמים כי האשה בנידתה תרשום בהבטה כתמים אדומים במראה הזכוכית. וכבר היה ממנהג הראשונים שתיסגר ותסתתר כל ימי טומאתה לבל תראה ובל תמצא לדבר עם האדם ולא להסתכל בו כמו שכתב הרב **המורה** בפרק מ"ז ח"ג. גם **הרמב"ן** ז"ל על לא אוכל לקום מפניך כי דרך נשים לי (בראשית ל"א).
וגם אמרו כי נשוכי הכלבים השוטים יראו במים צורות גורי כלבים, גם יראו לכל הנשוכים בשתן בכלי הזכוכית.

וכל אלו העניינים נפלאים מאמתים שהתכונות הנפשיות יעשו רשמים נכרים חוץ לנפש ההוליד מהם רוח טומאה או טהרה בנוגע בהם או הקרב אליהם וזה טעם כל מיני הטומאות. וכמו שמוכיח על זה יפה מאמר רבן יוחנן בן זכאי לתלמידיו, חייכם לא מת מטמא ולא פרה מטהרת אלא כך אמר הקדוש ברוך הוא חוקה חקתי גזירה גזרתי וכו'. כמו שיתבאר עם הראוי להלוה אליו בפרה אדומה שער ע"ט ב"ה.

[נגעי בתים]

ועל פי הדברים האלה אומר, שעם שהוא ידוע שהעניינים האלו החמורים מהטומאות והנגעים ויותר מהמה בנגעי הבתים והבגדים הם דברים יוצאים מהחוק הטבעי והם דברים עמוקים ונסתרים שאפילו הדינים שלהם הם עמקי תורה וסודותיה כמו שאמר החכם (אדר"נ פ' כ"ה) שלמד שלש מאות הלכות בבהרת עזה, מ"מ לא נגרע לקחת מהם התועלת אשר תשיג ידינו להישיר אותנו אל שלמותנו.

[חמשה סוגי טומאות וארבעה מדרגות]

זוה שהטומאות הנזכרות בשתי הפרשיות האלו ימצאו על חמשה סוגים כמספר העניינים שהיינו עליהם במה שקדם.

האחד הטומאה המיוחדת לאשה מהנדות והזיבות ממקור דמיה ויכולול זבות האדם שאם הוא מעניין אחר מ"מ בעניין הטומאה משפט אחד להם וכמו שאמרו במאמר שזכרנו ראשונה שהרי פרשת זב וזבה לא נאמרו בבת אחת וכו'.

והשני הוא צרעת העור הנחלקת לד' מראות נגעים בהרת ושאת שחין ומכווה כמו שהן ידועות מספור פרשיותיהן.

והשלישי צרעת הראש הנחלקת גם כן למקום שער ולמקום חלק.

והרביעי צרעת הבגדים.

והחמשי צרעת הבתים.

והנה המספר הזה מהסוגים עם חלופי טבעיהם יעירו אוזנינו ויעידו לפנינו שהמה אלה סוגי הפחיתות בעצמם אשר זכרנו.

וכאשר נסתכל עוד בהם נמצאם על ארבע מדרגות.

האחד והיא הנדות והקרי הנכללות במאמר אשה כי תזריע וילדה זכר וגו' היא מהכרחיות הטבע.

השנייה אליה אשר היא ממינה והיא טומאת הזבות בכלל היא ממותר הטבע.

אמנם השלישית שהיא כל מיני הצרעת והנתק היא מטעות הטבע ושבשו.

והרביעית שהוא שני מינים צרעת הבגד והבית הוא כנגד הטבע.

ללמד שהראשונה היא התחלת כולן וסיבתן. המשל הכרחיות המאכל יביא אל החטא במותרות ממנו, והחטא ביתרון ממנו יביא לידי החטא בשיבוש ובאיסור בו מפאת התורה עם שאינו חוץ מהטבע האנושי.

אמנם השיבוש בזה יביאהו לחטוא בדברים זרים ומכוערים יוצאים מהטבע האנושי, כאכילת הפחם והעפר ובשר חי וכיוצא מהדברים היוצאים מההיקש האנושי ונכנסים אל גדר הבהמיות. והקש הזה בחטא האדם אשר יחטא בדברים התוריים, אם מהמעשים והדעות כי יצר לבו מטבעו אל ההכרחי מהדברים יביאהו אל היתרונות ומהיתרון אל הקלקול אם במעשים מכוערים ואם בדעות משובשות, כמו שיבוא זיכרונם על סדר הנגעים. וזהו מה שרצינו אליו לביאור הקודם ממשפטינו:

אמנם הנמשך הוא מה שנתבאר עם זה הגמול שגמלנו האל יתעלה כל טוב באשר הראנו את כל אלה וכעת אשר השמיענו כזאת להעיר את לבבנו לגלות את אוזנינו כדי שנשמור לנפשותינו שלא נלכד במכמורות ההמה הפרושות לידי מעגלינו אשר דרכי שאול דרכם ונתיבות מות נתיבותם.

ויסבול שעל זה אמר המשורר לולי ה' שהיה לנו יאמר נא ישראל לולי ה' שהיה לנו בקום עלינו אדם נפשנו כציפור נמלטה וגו' (תלים קל"ד). ירצה שיאמר ישראל וישמיע קול תודה לפניו לאמור לולי ה' שהיה לנו בכל עניינינו אלה לא נוכל להתייצב בשום פנים. וחזר ואמר בקום עלינו אדם, לכוון אל הדברים המתקוממים עלינו מצד שאנחנו אדם, ממה שיתקומם האדם על נפשו או אנשים זולתו. ואמר אזי חיים בלעונו בחרות אפם בנו, על היות אלו העניינים על האופן רע ובלתי נאותים אלינו, כי אזי עבר על נפשנו המים הזדונים אשר לא נוכל מלט. אמנם ברוך ה' שלא נתננו טרף לשיניהם במה שהזמין והכין לנו רפואה ותיקון אל כל מכותם על הדרך שאמרנו.

אם מעניין הראשון שכבר שם טבענו היותר שווה שבנמצאים המורכבים עד שנמצא במינו רבי אליעזר בן הורקנוס וחבריו, הנמשלים לבני אלוהים.

ואם אל העניין השני הזמין ההורים הטובים והמלמדים הישרים כמו שהיה עניין אומרם רבי יהושע בן חנניה אשרי יולדתו.

ואל העניין השלישי מוסרי התורה ותוכחותיה ועונשיה כמו שעל זה נאמר רבי שמעון בן נתנאל ירא חטא.

ואל הרביעי הכין לפניהם הדרכת החשובים וקבוץ המדיניות הטוב והמאושר מהאנשים החסידים כמו שעל זה נאמר רבי יוסי הכהן חסיד.

ועל החמישי מה שהזריח עלינו אור השכל המכריע את כולם, כמו שהיה עניין ר' אלעזר בן ערך וחבריו והנם מועטים.

כי כל אלו הם עניינים עשאים האלוהים זה לעמת זה להציל הטרף ולהוציאו משיני האריות האלו המזיקים. ועם זה נפשנו כציפור נמלטה מפח יוקשים המוכן לפנינו, כי בעזרתו וחסדו הפח נשבר ואנחנו נמלטנו ומעתה עזרנו בשם ה' עושה שמים וארץ (תהלים שם).

[הסבר סוגי הטומאות]

ונבוא אל ביאורם אחד לאחד למצוא חשבון ודעת.

ואולם הסוג האחד שהוא טומאת הנדות והזיבות באשה שממינו הוא הקרי והזבות באדם אין ספק שרוב עקר הדברים האלו מתחייבים להכרח תולדותם עד שכבר יחשב למום האשה שאין לה אורח כנשים וכמו שאמרו (כתובות י' ב) כל אשה שדמיה מרובים בניה מרובים: והקרי לאדם הוא גם כן מהכרח תולדתו גם הבא מאליו כי אין צדיק בארץ אשר לא יחטא בהרהור הלב המביא לידי טומאה רק השרידים אשר הגיעו למעלה עצומה מהחסידות כמ"ש ז"ל (חולין מ"ד ב) על מאמר (יחזקאל ד') הנה נפשי לא מטומאה שלא הרהרתי ביום ובאתי לידי טומאה בלילה וכבר נחשב לאלישע לקדושה שלא נמצא קרי בסדין שלו (ברכות י' ב). והרי שהסוג הזה מהטומאה חויב למין האדם מהכרח חומרם ואפילו שיהיה על תכלית השווי וטוב המזג שבאפשרותו.

אמנם לפי מה שאמרנו שאפילו ביותר שווה שבהם יש יציאה מה, יעתק בה האדם מתכלית הטוהר והנקיות אל חטא מה. ושהיציאה היא יש לה רוחב והתפשטות בו יתחלפו מדרגות האנשים הצדיקים, אשר תיאורם שתוגבל בין שני גבולים כמשפט כל מרחק המתפשט באורך או ברוחב, לזה נחלקה הטומאה היוצאת מזה הסוג לשני מינים: **המין האחד הנדות** שהוא כנגד הגבול הראשון היותר נאות, והזבות כנגד **הגבול השני** אשר בקצהו.

כי טומאת הנידות הוא טומאה קלה מצד שנמשכה מתכונה מחויבת בנפש בעליה מתולדותיה ולהכרח תכלית מציאותה עד שכבר יהיה טבע דם הנדות באשה קרוב לטבע הקרי שבאדם כי משני העניינים יתהווה הוולד וגם נמצא אומרם (נדה ס"ו א) דם חמוד ולזה הקלו (שם ס"ח א) בעניין טהרתה במה שאינה צריכה רק שתפסוק בטהרה לסוף ז' ימים ואעפ"י שהייתה שופעת כל שבעה מיד תטהר ירמוז שנמשכה זאת הטומאה מכוח

חלוש ונקל כי אעפ"י שימצא תמיד עם האדם לא ימנע אותו מטהרתו כשיפסוק ממנו בסוף ימיו הקצובים לשבע עשירות כמנהג. אמנם הזיבות הוא טומאה חמורה צריך להמתין אחר ההפסק עוד שבעת ימים נקיים (נדה ע"ג א) לרמוז שהיא יוצאה מתכונה רעה וחזקה יישארו רשמיה בנפש ההיא ימים רבים ושנים אשר צריך בהם להשתדל בהרחקה והפרישות ממנה זמן שווה לחיי האדם כלומר שראוי שיהא נבדל ונשמר ממנה כל ימיו. וכבר באו בין שני הגבולים דיני זבה קטנה (שם) הנקראת שומרת יום כנגד יום והיא אשר לא תראה באחד עשר ימי הזיבות רק יום אחד או יומיים והם עניין המדרגות הנמצאות בין שני אלו הגבולים. והנה במקום אשר יאמר סדר פרישות הנדה ואופן טהרתה וכפרתה שם נאמר וביום השמיני ימול בשר ערלתו כי הוא תיקון החומר לזכר מזוהמתו של נחש הקדמוני וכמו שאמרו (יבמות ק"ג ב) ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן מהם, נראה שכבר התחילה להתמעט אלא שלא פסקה לגמרי עד המעמד ההוא ובמה התחילה ההפסקה רק במילה כמו שכתבנו במקומה.

ואחשוב כי מהראוי היה שיסודרו בתורה שני מיני טומאות אלו סמוכים ותכופים זה לזה כמו שכתבנום. אמנם ראה להרחיקם תכלית ההרחק ולכתוב האחד תחילת כל הטומאות והשנית בסופן כדי להעיר אותנו הערה נפלאה תועיל מאד להיזהר ולהישמר מכל שאר הטומאות והוא להודיע כי לפי המנהג הטבעי וגם על הדרך התורי יש להתחלת היצירה מבוא גדול להיטמא בכל אבות הטומאות אשר יספר ותולדותיהן או להישמר מהם כמו שאמרנו וכמו שאמר הכתוב (משלי כ"ב) צנים פחים בדרך עיקש שומר נפשו ירחק מהם ואם ישמר האדם מהמותר יהיה נזהר ונשמר מכולם כי ההתחלה יותר מחצי הכול ולזה סדרתם החכמה האלוהית בין שני מיני הטומאות האלו אשר הם מצד ההתחלה. ושם האחד בתחילה והאחד בסוף כי הם הקטבים שעליהם תסובנה כל שאר הטומאות והטהרות כולן שאם ישמרו בהם ויטהרו מהן כראוי כבר יהיה הרע במיעוטו בנמצגים מהם ולא יצאו מכלל העניין הזה שאמרנו בסוג הזה הראשון. ואם לא כבר יצאו אל יציאות יותר חזקות ויקבלו הנזקים והרעות אשר יזכיר משאר הטומאות היותר חמורות והיותר מגונות. והנה לפי לשון דברי חכמים וחידותם (משלי א') המפורסמת בכתבי הקדש זה העניין עצמו נרמז יפה בדברי משפטי היולדת בתחילת כל העניינים הללו.

אשה כי תזריע וילדה זכר

ירצה שהיה המולד טוב ונאות אל זכר ירצה אל פעולות השכל המכונות אל הזכרות בכל מקום הנה לזה תבוא בו צורה נכבדת ושלמה יגבלו ימי טומאותם במספר מועט מהימים

והם שבעה לבד כימי נידת דוותה, כלומר שא"א מבלי שיהיה הנוצר ביותר שלם בתולדת האנשים שבע שנים משני חייו נטרד בטירוף הקטנות והילדות בלתי מתעורר בו הכוח השכלי שיעור שיספיק לשלמות מה. ולזאת ההשערה אמרו חז"ל (כתובות ס"ה ב) שהאדם חייב לזון בניו הקטנים עד סוף שש שנים כי כשקרבה שנת השבע כבר יש לו התחלות המעוררות מעצמו, והוא זמן הפעוטות (גיטין נ"ט א). וגם כן אמרו (כתובות נ' א) בר שית קבל בציר מבר שית לא תקבל כי דרך חז"ל (יומא פ"ב א) להקדים החינוך שנה או שנתיים.

ואמר וביום השמיני ימול בשר ערלתו כי נוצר כזה כאשר יעברו עליו מספר השבעה מיד ימול בשר ערלתו ושלישים יום ושלישת ימים שיושלמו לו מהשנים עד מלאת לו ארבעים שנה בדמי טוהר המעשים ההגונים אבל מידי קצת ההרהורים וקיצור ההשגות בעיוניות לא יצא כי עדיין אע"פ שהוא דם טהור מ"מ דם הוא. אמנם אחר הארבעים כבר יוכל ליגע בכל קדש ולבא אל מקדש אלוהיו עד היותו כאלוהים יודע טוב כעניין רבי אליעזר בן הורקנוס וחבריו (אדר"נ פ"ו) כנזכר.

אמנם אם נקבה תלד יהיה הזמן הטומאה כפלים והוא מה שיהיה על זה הטבע כללות האדם שרוב בני הדורות כולם נקבות, ודרך כלל הוא שעיר פרא אדם יולד (איוב י"א) ושלוש עשרה שנה מרדו משני חייהם הראשונים ובארבע עשרה שנה בא אור השכל להופיע עליו ואז הוא בר מצווה (אבות פ"ה) ובר עונשין אל בית דין של מטה כמו שרמזוהו חז"ל באומרם (פסחים ב' א) אור לארבעה עשר בודקין את החמץ לאור הנר כאשר כתבנו בשער נ"ט. ולזה וטמאה שבועיים כנדתה. ועל זה הדרך ישב ס"ו יום על דמי טהרה שהוא סוף ימיו שנאמר (תהלים נ') ואם בגבורות שמונים שנה. ועל דרך שאמר (משלי כ"ב) כי יזקין לא יסור ממנה.

ועם זה העצה היעוצה כי כמלאת ימי טהרה לבן או לבת יופלג ההשתדלות להביא את חטאתו ואת עולתו לכפרה באופן שיכשיר עצמו לפני מותו ויכפר עליו השם ותטהר העיסה הזאת ממקור דמיה זאת תורת היולדת לזכר או לנקבה על הדרך שזכרנו ועם שהוא דרך משל העניין הוא אמתי מאוד ומסכים יפה אל הכתובים ואל מה שימשך מהדבור לפי הכוונה.

[צרעת בעור הבשר]

ונבוא אל העניינים הנמשכים אל תולדת הנקבה, אשר מהם הוא הסוג השני שהוא טומאת הצרעת אשר בעור הבשר.

כי היא ודאי באה משיבוש הטבע ובלתי שווי הליחות אשר מהם נתייסד ונבנה האדם. ולזה היו מספר פרשיותיה על ארבע מראות נגעים, כנגד הד' ליחות. כי ארבעתם תתחלפנה לפי התחלפותם.

כי ממה שיראה שהבהרת תתיילד **מהלבנה**, כאומרו ואם בהרת לבנה היא הכרת מראה ענתה בה. והשאת **מהשחורה** כי לתגבורת יסוד העפר היה ממשותה נשא וגבה מזולתה. והשחין מתגבורת **הדם**. והמכוזה **מהאדומה** שהיא חמה ויבשה.

ולזה מצינו שבאה טומאת נגע צרעת הגוף בעונש ארבעה גופי עבירות הבאות מפאת תגבורת כל אחד ואחד מהיסודות בפני עצמו.

אמרו (ערכין ט"ז א) שהיא ראויה לבא על גסות הרוח שהוא מתגבורת יסוד האוויר כי גבה עיניים רחב לב ישנא הש"י ולא יוכל שאתו וכמו שאמרו חז"ל (שם ט"ו ב) לבקרים אצמית (תהלים ק"א) כמה דאת אמר (ויקרא כ"ה) לצמיתות ותרגם **אונקלוס** לחלוטין ותנן אין בין מצורע מוסגר למצורע מוחלט (מגילה ח' א). ומהמין הזה הייתה צרעת נעמן (מ"ב ה') אשר היה שר צבא לבן הדד הרשע הוא מלך ארם אשר הגיס את דעתו לדבר על ה' תועה לאמור (מ"א כ') כה יעשון לי אלוהים וכה יוסיפון אם יספוק עפר שומרון לשעלים אל העם אשר ברגלי ועוד המריד בגאווה וגודל לבב לומר אלוהי הרים ה' ולא אלוהי עמקים ומה גם עתה במעשה הזה שאפילו שאמרה הנערה (שם ב' ה') אחלי אדוני לפני הנביא אשר בשומרון אז יאסוף אותו מצרעתו הנה הוא בגובה אפו בל ידרוש ממנו בדרך בקשה ותחנה אדרבה לא חשש אליו אלא שכתב אל המלך כמצווה אל אחד מעבדיו לאמור ועתה כבא הספר הזה אליך הנה שלחתי אליך את נעמן עבדי ואספתו מצרעתו עד שחלשה דעתו של מלך ישראל לאמור אך מתאנה הוא לי. ואין ספק כי כעבד כאדוניו היה נוהג בשיגעון הגאווה וגסות הרוח כי עם סבלו החולי העצום ההוא לא בא אל בית הנביא להביא תחנונו לפניו ולא הסביר לו פנים אבל חשב שהוא ילך לרגליו ויעשה כרצונו ועדיין אולי יישא פניו.

אמנם הנביא בהרגישו כי הצרעת עמד במקומה הראוי ע"פ מידתו הפחותה הזאת הנה לקנאת ה' צבאות ולקנאת המלך גבה לבו בדרכי ה' לענות כסיל כאיוולתו. ואמר יבא נא אלי וידע כי יש נביא בישראל (שם) ואע"פ שבא לפתח ביתו בפרשיו וברכבו לא יצא אליו אבל שלח לאמור לו הלוך ורחצת שבע פעמים וישב בשרך לך וטהר. עד שקצף עליו נעמן ולא חשך פיו ולשונו מהגיד עונו ומגלות ערותו כמה שאמר הנה אמרתי אלי יצוא יצא כי הוא היה **העניין הראשון** העומד נגד נגעו.

והשני שהוא חשב כי הנביא לא ירפאהו בדבר שיש לו מבוא ברפואות בדרך הטבעי רק ע"ד התפילה לאלוהיו ולזה אמר ועמד וקרא בשם אלוהיו והניף ידו אל המקום ואסף המצורע ירצה כי במה שילחוש על המכה ויניף ידו עליה לבד ירפא. שאם היה ממשות מרחיצה הלא טוב אמנה ופרפר נהרות דמשק מכל מימי ישראל הלא ארחץ בהם וטהרתי ואף גם בזאת דבר בגובה רוח כי מה לו ולכל מימי ישראל שהוא מחרף אותם. אמנם עבדיו השיבו לו כהוגן. באמרם לו על פי דרכו אבי דבר גדול הנביא דבר אליך הלא תעשה ואף כי אמר אליך רחץ וטהר ירצה כיון שהוא ציוה לרחוץ שבע פעמים דבר גדול הוא וחוץ למנהג הטבעי כי הטבע לא יקפיד על המספר שיהיה זה או פחות ויותר ולזה ראוי לך

לעשות. ואף כי אמר אליך רחץ וטהר, ואין מכוח הטבע לטהר הצרעת ולרפואתו ברחיצה לבד. והטיבו בכל זה כי תנאי התנה הקב"ה עם הטבע (ב"ר פ"ה) לתת לו מקום בעניינים הנסיים עד מקום שידו מגעת. אמנם כאשר עשה ע"פ דבריהם ורחץ וטהר אז נכנע לבבו הגאה והכיר כי כל אלוהי הגויים אשר הם מתגאים בהם תוהו המה מעשה תעתועים ולו ית' יאתה. ואמר הנה נא ידעתי כי אין אלוהים בכל הארץ כי אם וגו'. כי זאת הייתה הודאה שלמה משני הצדדים לא נזכר כמוה בזולתו מהבאים לכלל דעת ה'.

אלא שיש בזה צד מהעיון, והוא שאם נאמר שיתרו חסר מחוק הודאה זו, באומרו (שמות י"ח) עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלוהים, ויש להפלא איך נפל בחסרון הזה עצמו דוד מלך ישראל באומרו (תהלים קל"ה) כי אני ידעתי כי גדול ה' ואדונינו מכל האלוהים. אלא שהאמת בזה כי מאמר גדול ה' מכל האלוהים הוא שווה לאומרו (דברים ד') אין עוד מלבדו. כי גודל האלוהות אינו רק היותו סיבה לכולם וכולם עלולים ממנו והעלול אינו אלוה כי האלוה יחויב שיהיה מחויב המציאות.

והנה דוד אמר כי הוא יודע שהוא כן, לא שהגיעה לו הידיעה ההיא מחדש. אמנם יתרו ונעמן נתחלפו אליו וזה לזה במה שנאמר. והוא כי יתרו מתחלה חשב שיש ריבוי אלוהות יכולתם שווה בעניינים או בדברים מתחלפים אבל עתה שהכיר מחדש בדבר אשר זדו עליהם (שמות שם) לפי הפירושים שנאמרו בו כי הוא יתעלה גדול מכל אלוהים לא נעלם ממנו שאשר לו כן לו לבדו יאתה האלוהות כי חכם היה וזה אמר אותו מאמר עצמו שאמרו דוד.

אמנם נעמן היה יודע מתחילה שאלוהי ישראל גדול מכל האלוהים כמו שאמר אלוהי הרים ה' ולא אלוהי עמקים. אבל לא היה יודע בדרכי המופת שאשר לו כן הוא סבת הסיבות. ושיתחייב מזה שלילת האלוהות מכל זולתו, עד עתה שראה שכל אלוהי ארם ותועבות דמשק לא הועילו לו בצרעתו ונביא ה' ריפא אותו בנקלה כי אז בא לכלל זה הדעת ואמר הנה נא ידעתי כי אין אלוהים בכל הארץ. ולא אמר עתה ידעתי, כי כבר ידע עיקר הדבר, והוא שהוא גדול מכל אלוהים אלא שאז בא לכלל התבוננות במה שימשך מזה שאין אלוהים בכל הארץ זולתו כמו שביארו.

והוא פירוש נכון בעניין וכוונה נכונה מאד במאמרו, וזאת הייתה רפואת הצרעת על דרך האמת אשר כוונה החכמה האלוהית בה, כשיכיר מלך ארם את חטאו ואת נגע לבבו והראוי שתהיה בו עצמו הצרעת. אלא שנהג המקום ב"ה כבוד במלכים והטיל החוב על עבדו נאמן ביתו ושר צבאו ועל ידו נתפרסם אמיתת העניין כפי מה שבא בהודאתו ונדרו אשר לא יעלה עוד עולה זבח לשום אלוהים ובקשת הסליחה עד בואו בית אדוניו בית רמון וגו' (מלכים שם):

[צרעת באה על לשון הרע]

מצינו (ערכין ט"ז א) שהיא באה על לשון הרע שהיא נמשכה מתולדת המים כי כן בעליה הומים כהמון ימים וקולם לא יפסיק כקול מים רבים וגם כי כמו שהמים בלתי שומרים תמונתם כן הם לא יבחינו בין צדיק לרשע כמו שאמר (במדבר כ"א) וידבר העם באלוהים ובמשה ולא בין אוהב לשונא תשב באחריך תדבר (תהלים נ').

ולחיות עבירה זו באה מכוח הלבנה, נמצא על הרוב בנשים ובדומים להם. ותדבר מרים ואהרן במשה (במדבר י"ב) כי היא לבדו הייתה המדברת והוא שתק שאם לא כן היה לו לומר וידבר אהרן ומרים והיא קבלה עונשה בצרעת והוא במה שנכלל עמה בספור המעשה. ורבותינו ז"ל (שבת צ"ז א) דרשו כי על זה העניין נצטרע ידו של משה עליו השלום ועוד אמרו (ערכין ט"ו ב) מצורע מוציא שם רע והנה על זה החטא המגונה יתייחד הדבור בשער הבא אחרי זה ב"ה:

מצינו שבא על החמדה היתרה הבאה מטבע העפר כי רוב השחורים יתדמו לזוחלי עפר כל היום יתאוו תאוה וכל טוב העולם לא ימלא את חוקם. וכמו שאמרו (סנהדרין כ"ט ב) עכברא דשכיב אדינרי והוא עפריי מאד. והטבע הזה מפסיד הנפש מאד ומפריח בה פרחי ההפקר והעזות כמו שאמר (משלי ל') ופן איוורש וגנבתי ותפשתי שם אלוהי.

ומזה המין הייתה צרעת גיחזי אשר חמד לקחת מנעמן מה שלקח צרעתו עמו (מלכים שם). ומזה אמרו (ויקרא רבות פ' י"ז) כל הגוזל את הרבים נלקח בצרעת דכתיב (ישעיה כ"ב) הנה ה' מטלטך טלטלה גבר ועטך עטה. ונאמר ועל שפם יעטה. ואמרו כי זה שבנא הסוכן שלח ידו בהקדשות:

מצינו שבא על הזדון והכעס הבא מכוח האש כי באש עברתו מכה ורוצח ואומר בלבו לית דין ולית דיין. ולזה אמרו חז"ל במדרש (ב"ר פ' כ"ב) וישם ה' לקין אות. ר' יהודה אומר הזריח עליו גלגל א"ל רבי נחמיה לאותו רשע הזריח גלגל חמה אלא הזריח עליו את הצרעת שנאמר (שמות ג') והיה אם לא יאמינו לקול האות הראשון. ומזה העניין נתקלל יואב בצרעת כמו שאמר (ש"ב ג') אל ייכרת מבית יואב זב ומצורע וגו'. וזה תחת מה שעשה לשני שרי צבאות ישראל לאבנר בן נר ולעמשא בן יתר ויהרגם. והנה שנתבארו היטב אלו הארבעה מינים הנכללים בסוג צרעת הבשר כשינטו אל תגבורת כל אחת מן הליחות הפשוטות.

ואחשוב כי מה שאמרו חז"ל (ויקרא רבות פ' י"ז) על עשרה דברים נגעים באים כולם הם נכללים תחת ארבע אלו הפשוטות עם המורכבות מהם וגם מהפועל הנזכר שיבוא אחרי זה:

[תיקון נגעי הצרעת]

אבל טרם שנדבר בו אוזנך תשמענה דבר במה שכתבה התורה האלוהית בתיקוני אלו הנגעים אשר תחת סוג צרעת עור הבשר כמו שאמרנו כי בהם נתבשר לרפואת חולאי הנפש אשר יולדו מהם.

אדם כי יהיה בעור בשרו וגו' והובא אל הכהן. אמר כי עיקר כל התיקונים האלו הן מדעות או ממידות הוא מיוחד אל אהרן הכהן או אל אחד מבניו כי מלאכי אלוהים הם ותורה יבקשו מפיהם. והנה אם יראה הכהן את הנגע בעור הבשר ועוד ששער הנגע הפך לבן כלומר שהפעולות יצאו ממין הנגע הפנימי אשר במידה או התכונה הרעה. ועוד שמראה הנגע עמוק מעור בשרו ואינו מקבל תוכחת מוסר מקלקולו והפסדו ועמוק עמוק מי ימצאנו כבר ראוי להתיימשך ממנו וראהו הכהן וטמא אותו.

אמנם בראותו בהרת לבנה בעור בשרו אבל עמוק אין מראה מן העור וגם שיערה לא הפך לבן כנזכר הנה אז צריך להיטפל אליו כי יועילנו ההשתדלות והסגירו שבעת ימים בעניין השתדלות הלמוד וההישרה הראויה לו לפי צורך נטייתו ואם אחר ההשתדלות הזה ראה שהנגע עמד בעינו ואם לא פחתה לא הוסיפה יטפל בו עוד להסגירו שנית. ואם אחר זה יכהה הנגע ולא פשה וטהרו הכהן מספחת הוא. והכוונה כי נרפא הנגע והוכיח סופו כי מתחילתו אינו רק דבר שנתחבר בו, קל ההסרה ועם כל זה צריך כבוס בגדים. ואם אחרי כל זה הוא חוזר בקלקולו הוא צרעת אמיתי לא יקווה ממנו שום תיקון.

כל אלו הם דרכי ה' ישרים וצדיקים ילכו בהם לרפואת בהם חולאי הנפשות כאשר יינטו מטבע שיווים. והוא התיקון השני המיוחד להורים ולמלמדים הטובים נתייחס אל מאמר ר' יהושע בן חנניא אשרי יולדתו (אבות פ"ב):

הסוג השלישי והוא נגע הנתק אשר הוא בראש

כי הוא ההפסד הבא מרוע האמונות ושבוש הדעות העיוניות באלוהיות ובנבואה ובמצות התורה וכל הדברים הנמשכים אליהם והנה הוא ידוע כי אשר יש לו ההפסדים הללו בראשו נגעו כי הראש בית מושב לכוחות הנפשיות העיוניות.

והנה בנגע הזה יש שני מינים. האחד במקום שער והשני בקרחת. הראשון סימן להיות בעל זה הנגע מכסה רעתו כדרך שמתכסה הנגע תחת השער כמו שהוא דרכן של הכופרים משובשי הדעות כי ייראו לגלות דעתן אל ההמון וכ"ש אל היחידים פן יהרגום והם בהם בשתיקה וצער כמו שאמרו חז"ל (ירושלמי תענית א' ה' א' משא דומי) משא דומא (ישעיה כ"א) מטול קשה היא משתיקה דכתיב (תהלים י"ד) אמר נבל בלבו אין אלוהים.

ואשר היא בקרחת היא אשר בעליה יעז פניו לגלות רעתו בקהל והנה לחומרת זה הרע וקלקולו כתב בו בייחוד ואם שהדין שווה בכלם בדד ישב מחוץ למחנה מושבו כדי שלא תתפשט רעתו לזולתו מבני הישוב. וכבר הזכירו חז"ל בכתובות (ע"ז ב) כמה היו החכמים

נזהרים להתרחק מבעלי ראתן שהוא מין ממני השחין אשר בראשם נגעם כמוזכר שם עד שפלוני לא אכיל מביעי דההוא מבואה ופלוני לא יתיב בזיקיה. אמנם ריב"ל איכרך בהו ואיעסק בתורה אמר אילת אהבים ויעלת חן (משלי ה') אם חן מעלה על לומדיה אגוני לא מגנה וטענתו טענה כי מה שתספיק אל העניינים אשר הם על צד היותר טוב מק"ו תספיק להורות כי עם שהחולאים הם מתדבקים ומפסידים מ"מ התורה ולמודה היא רפואת תעלה לכלן כמו שכתבנו מעניין רבי אלעזר בן ערך. ומהמין הזה נצטרע עוזיהו מלך יהודה (ערכין ט"ז א) כי נזרקה בו מינות וגבה לבו עד להשחית לבזות המצווה האלוהית המונעת העבודה מכל איש אשר לא מזרע אהרן הכהן הוא ולזה זרחה במצחו מושב המוח אשר יחטא בו עד שנאמר לו צא מן המקדש כי מעלת (ד"ה ב' כ"ו) וברוך דיין האמת כי מכבדיו יכבד ובוזיו יקלו:

והנה הארבעה אנשים המצורעים אשר בשער שומרון (מ"ב ז') נראה שזה עצמו היה נגעם מתחילה אלא שבסוף יצאו משיבושם ממראה עיניהם אשר עשה ה' להפליא. וזה שאחר שנתפרסם להם מה שאמר הנביא למלך ולכל העם מחר סאה סולת בשקל וגו'. מה שלא יסופק שידעוהו הכול. הנה היה להם להאמין בדברו ולסמוך על הבטחתו ולהתייבב ולראות בישועת ה' אשר יעשה אותם היום. והנה הם לא עשו כן כי לא האמינו כלל. וראיה עצומה ממה שספר הכתוב דבריהם אם אמרנו וגו'.

כי כל זה מה שאין צורך בהגדתו אלא שבא להעיד על קוטן אמונתם כי בסדרם חלקי הסותר אל השארם בעיר ונפילתם אל מחנה ארם שמו ההשאר בעיר הן בפנים הן בחוץ סכנה ודאית והנפילה אל מחנה ארם בספק ובחרו בספק על הוודאי.

ומאמר הנביא ובשורתו אשר שמעו כל העם אשר בשער אפילו לספק לא חשבוהו להתעכב לשם היום ההוא לבד, נראה שהוכו ודאי בנגע השליש שהראה טומאתו בפיו באמונת הנבואה והיכולת האלוהי בהחלט באומרו הנה ה' עושה ארובות בשמים היהיה הדבר הזה. כי הוא חשב לנמנע קיום שיעשה ה' ארובות בשמים כנגד טבעם. והנה על זה היקש תנאי מתדבק שאם יעשה הדבר ההוא הנה הוא יעשה ג"כ ארובות בשמים. אמנם הנמשך הוא נמנע א"כ הקודם הוא בטל.

והנה הנביא סתר מופתו במה שיראה לחוש הפך תולדתו שכבר יהיה הדבר ההוא מבלי שיתחייב שיעשה ארובות בשמים אע"פ שאפשר לו לעשותן כמו שאמר לו הנך רואה בעיניך ומשם לא תאכל. וסמך הסיפורים וארבעה אנשים וגו'. לומר שנמשכו אחריו בדעתו הרע הזה עד שלא שמו לב אל דברי הנביא בהניח חלוקתם כלל. אמנם אחרי בא דבר השם ממראה עיניהם אשר ראו נתנו אל לבם ונתחרטו ויאמרו איש אל רעהו לא כן אנחנו עושים היום הזה יום בשורה הוא וגו'. הודו כי אינם עושים כהוגן במה שיצאו מן המחנה הלילה ההוא כי היום הזה יום בשורה הוא שעליו אמר הנביא (שם) כה אמר ה' כעת מחר סאה סולת בשקל וסאתיים שעורים בשקל בשער שומרון ואנחנו נמהרנו בדבר שהיום

יתאמת עניינו, ואם נחכה עד אור הבקר בהיותנו חוץ לעיר חטאנו שלא נהיה בכלל המצפים לישועת ה' שאין עוון גדול מזה ועתה לנו ונבואה העיר לייחל תשועת ה' אשר על פי הנביא ולפי דרכינו נגידה בית המלך את אשר ראינו אולי הוא הדבר אשר דברו ה' והנה המלך חשד מה שאפשר להיות בתחבולות המלחמות.

ויבוקש הדבר וימצא כי עשה ה' תשועה מארם והיה היה דבר ה' במיתת השליש גם האנשים האלה היו ראויין להצטרע לישוב בדד חוץ למחנה על השתתפם אליו בדעות כאלו.

והנה הפירוש הזה הוא נחמד מאד גם מוכרח לפי הספקות הנופלים בו לפי מה שהורגלנו להבין ממנו.

האחד שאם כדבריהם כן הוא שהיום ההוא כלו יום בשורה הוא מהעניין ההוא אשר ראו למה ימצאם עוון אשר חטא כשיחכו עד אור הבקר והלא כל היום כשר ואם היה דבר מיוחד אל הלילה היה להם לומר הלילה הזה ליל בשורה הוא וחכינו עד וגו'.

והב' מה העוון אשר ישיגם בזה שאם הוא מגונה אינו עוון ודאי.

והג' היה להם לומר לנו ונגידה בית המלך מאי ונבואה.

ועוד שאחר שאמרו יום בשורה הוא היה להם לומר ונבשרה בית המלך והחלוף בין המלות מבואר שכל בשורה היא הגדה אבל כל הגדה אינה בשורה שההגדה תיפול על כל דבר והבשורה על עניין טוב לבד, כמו שאמר (ש"ב י"ח) איש טוב זה ואל בשורה טובה יבא. וכל הכתובים הבאים בעניין בשורה יתפרשו יפה על זה האופן במעט עיון והמנגד יותר הוא אמרו במעשה חופני ופינחס והלקח ארון האלוהים (שם א' ד') ויען המבשר ויאמר נס ישראל לפני פלשתים כו' אבל אמר זה בבחינת קיום דבר ה' אשר דבר (שם ב') וזה לך האות אשר יבא אל שני בניך אל חופני ופינחס ביום אחד ימותו שניהם והקימותי לי כהן נאמן אשר כלבבי וכנפשי וגו'. כי העברת החוטאים מלפניו ית' והחליפם בטובים וישרים אשר כלבו וכנפשו עניין טוב הוא ובשורה טובה תיפול עליו בבחינתו יתברך ובבחינת כל עבדיו ואם יהיה רע למקבלים תדע שלא נאמר שם שבשר דבר אל עלי ולא שהיה הדבר ההוא בשורה אלא שהכתוב קראו מבשר לבד אל הכוונה המיוחדת אצלו כמו שאמרנו ואיך שיהיה מזה העניין הוא מתיישב יפה על פי דברינו.

ובזה נתבאר מה שכיווננו אליו מזה הסוג הג' אשר היה חמישי למניין שאנו מונין בו ראשונה:

הסוג הד' הוא צרעת הבגד

והוא מהפסד המידות אשר הוקבעו בו מהתכונות הפחותות שקדמו אליו וכמה פעמים נזכרו פחיתות המידות ומעלתם בלשון בגדים בכל התורה כלה הסירו הבגדים הצואים (זכריה ג') בכל עת יהיו בגדים לבנים (קהלת ט') והשמות קרובים והיו לאחדים שיורד על פי מידותיו (תהלים קל"ג) ולבש הכהן מדו בד (ויקרא ו') תחת למדיו (שופטים ג').

ובפרשת בגדי כהונה נתבאר זה יפה שער נ"א.

ולזה הייתה מההשגחה האלוהית שהפחיתות הזו יעשה רשמו בבגדים כדי שיתעורר האדם אל התיקון מצד שרש החטא וסבתו. והנה החכם אמר (**רמב"ם שמונה פרקים ד**) כי תיקון המידות הפחותות הוא בשיעתיקו אל הקצה האחר, זמן כדי שיישאר במצוה כעניין העצים המעוותים, והוא מבואר כי זה התיקון יועיל בקצת אנשים ובקצתם יזיק כי אחר שא"א תיקונו כי אם בהרגל הקצוות, אפשר שיישאר ברע מהם ויוסיף רעה על רעתו. ואיש כזה לא יצלח.

ולזה היה סדר ההשתדלות בו על זה האופן. וראה הכהן את הנגע והסגיר וגו' וראה את הנגע ביום השביעי וגו'. ושרף את הבגד וגו'. ואם יראה הכהן וגו' עד סוף, ירמוז שסיגרנו הכהן שבעת ימים להעתיקו מן המורגל אל הקצה האחר ע"י הכהן מורה צדק מדת ימים. ואם זה העניין לא יועיל לו כלל אבל יזיק כי הוא נאחז בקצוות המידות ומקבל רעתם ואת הטוב לא יקבל כאשר אמרנו הנה לא יועיל בו השתדלות כלל והבגד ההוא ראוי לשריפה כי צרעת ממארת היא ובעליו מכלל מה שאמר עליו (משלי ט') אל תוכח לך פן ישנאך. אבל אם לא הזיק לו ההשתדלות, כי לא הוסיף על פחיתותו אלא שעמד בעינו, הנה אז יש להשתדל בו בכיבוס והסגר שני ואולי יש תקווה. ואם בכל זה עמד ולא גרע מפחיתותו פחתת היא קבועה בו ויישרף. אבל אם זה שעמד והוכבס הוכה מראיתו וגרע מפחיתותו הרי הוא עניין של רפואה ויקרע הנגע ההוא מן הבגד שכבר נעתק ממנו הפחיתות ההוא אמנם צריך שמור כי אם אחר זמן הוא חוזר לסורו פורחת היא באש תשרפנו כי אין עוד ראוי לסמוך עליו אמנם אשר תכובס וסר ממנו הנגע וכובס שנית וטהר כי אחר הסרת הפחיתות צריך שיבוא תחתיו הקניין המשובח:

זאת תורת נגע צרעת הבגד וגו'.

כי הוא סדר נכון ואין זולתו באלו העניינים. ומהמבואר כי זה הכיבוס כלו הוא לאדם במים החיים מי התורה והמצות אשר ממעיני הישועה ובתוכחות מוסריה ועונשיה אשר הכינה ללצים שפטים להציל נפשם מני שחת שהוא התיקון המיוחד אל ר' שמעון בן נתנאל שתיארו רבו בירא חטא (אבות פ"ב):

הסוג הה' הוא צרעת הבתים

והוא הפסד הדעות הנמשך מההרגל עם בני האדם הנפסדים בדעותיהם בשכונתם בהיות חלק מדינה עימהם ולזה עשתה ההשגחה האלוהית סימן אל זה בשלוח משלחת נגע הצרעת בבתים אשר הם שוכנים בהם כדי שיתעוררו אל לבם שמצד השכונה באת להם הרעה ההיא והיה ההשתדלות בו ע"י הכהן המורה כעין מה שאמרנו בצרעת הבגד והוא הסגר הבית שבעת ימים כלומר שינעול חדריו ויסגור דלתיו בעדו לבלתי השתתף

במעשיהם ודעותיהם. ואם פשה יפשה הנגע כי נכסוף נכסף אליהם וחלצו האבנים וגו' והוא שגורשו קצת השכנים הרעים אשר מהם תפתח הרעה ויביאו טובים תחתם. ואם זה לא יספיק כי ישוב ופשה אחרי חלוץ האבנים ואחרי הטוח הבית צרעת ממארת היא ונתץ את הבית ולא יתמיד עוד שם הישיבה. וכמו שאמר הנביא (ירמיה ט') מי יתנני במדבר מלון אורחים ואעזבה את עמי. והמשורר אמר (תהלים נ"ה) הנה ארחיק נדוד וגו'.

אמנם אם לא פשה אחרי הטוח וטהר את הבית כי נרפא הנגע ולקח לחטא את הבית שתי צפרים ועץ ארז ואזוב ושני תולעת ירצה לכפר על אנשי הבית. והוא עצמו הקרבן אשר כתב ראשונה לכפר על המצורע ואמרו ז"ל המוציא שם רע כי אחד המוציא שם רע על הבריות ואחד על המקום ועל תורתו ומצוותיו. ולזה הי' ראוי להם קרבן אחד ובשער הבא אחרי זה יתבאר עניינו ב"ה.

[נגעי בגדים ובתים לא תוארו בתורה]

הנה לפי שבנגעי בגדים ובתים לא נמצא ספור בתורה שנפלו על שום אדם לא כתבנו דוגמתן בראיות פרטיו כמו שעשינו בנגעים הקודמים. ובסנהדרין פרק בן סורר (ע"א א)

תניא בית המנוגע לא היה ולא עתיד להיות ולמה נכתב דרוש וקבל שכר. דתניא אמר רבי אליעזר בר שמעון אין הבית טמא עד שיראה כשני גריסין על שתי אבנים בשני כותלים בקרן זוית ארכו כשני גריסין ורחבו כגריס. מ"ט דרבי אלעזר בר שמעון? כתיב קיר וכתוב קירות אי זהו קיר שהוא כקירות הוי אומר זהו קרן זוית.

תניא אמר רבי אלעזר בר צדוק מקום היה בתחום עזה והיו קורים אותו חורבתא סגירתא.

א"ר שמעון א"ר יהודה פעם אחת הלכתי לגליל ראיתי מקום שמציינין אותו אמרתי להם מה טיבו אמרו אבנים מנוגעות.

הנה כי לרוב התנאים הצריכים שם יתמעט מציאותו עד שחשב רבי אלעזר ברבי שמעון לגזור שא"א להימצא כמו שחשב מזה הטעם עצמו לומר בבן סורר ומורה ובעיר הנידחת כמו שנזכר שם ואמר שלא נכתבו למציאותם על האופן ההוא בעצמן אלא לדרוש עניינם ולקחת תועלת העניינים הנדרשים בהם להישרת האנשים ולקבל שכר עליהן כאשר אמרנו שהוא עניין שלא יתבטל תועלתו מביטול מציאותם כלל.

אמנם אנחנו נסמוך אהימנותיהו דהני רבנן המעידים עדות נאמנה אשר ראו אותם ועמדו על תלן (שם) ויהיה דבר ה' אמת מכל צד. ומכל מקום לא נזכרו בעלי המעשים ההם ולא נודע מה טבן לזכור אותן הלכה למעשה כראשונים.

הרי שנתבארו אלו העניינים בדרך כללותם יפה ונתבארה כוונתו בהראותנו מה שזכרנו בענייני הטומאות האלו החמשה דברים המפסידיים את שלמותנו מצד רוע טבענו לא נפל

דבר ואשר הייתה הכונה בהם לדרוש ולקבל שכר בתקונים הכתובים לצדם בכל אחד ואחד להציל את נפשותינו מפח יוקשים:

והוא אשר כוונתו חז"ל במאמר שזכרנו ראשונה (ויקרא רבות פ' י"ט) קווצותיו תלתלים שחורות כעורב (שיר ה').

ר"ש בר יצחק פתר קרא בפרשיותיה של תורה שאף על פי שהן נראות כאלו הם שחורות וכעורות לאומרם ברבים וכו'.

זה כי שחרותן וכיעורם הוא מבואר מצד שהם פחיתות נמצאות בטבע האנשים לחרפה ובזו לכל הנפגעים בם ויותר הוא הכיעור והפחיתות הנפשי שהוא נמצא בהם אשר ממנו יצאו אלו הרשמים החיצוניים מהנגעים עצמן. ולז"א שהם כעורות לאומרם ברבים ולפרסם להם הפנימי והנסתר מהם מפני שיתבאר מזה היות האנשים נפסדי הטבעים ורעי התכונות יותר רעים ויותר מזיקים מהב"ח הרעים והמזיקים כמו שביאר החכם בסוף המידות וכדי בזיון וחלי רע. אמנם אמר הקב"ה הרי הן ערבות עלי כמה דאת אמר (מלאכי ג') וערבה לה' וגו'. יאמר שאחר שהייתה הכוונה להעיר על תיקונם ולגלות אוזן אנשים על רפואתם הנה הן יהיו ערבות לפניו יתעלה ולפני כל בעל שכל כי רפאות החולי היותר מגונה והיותר מכוער היא יותר נכבדת ויותר יקרה ולא עוד אלא שהצמיח עוד בכללינו נגעים אשר לא כתובים בכל ספרי הרופאים ולא שערם חכמי האומות בשום פנים כמו שאמר (ויקרא י"ד) ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם וכל זה כדי להודיעם רפואתה ולהישירם בה ולא עשה כן לכל גוי וגו' (תהלים קמ"ז).

ובבחינה זאת אמרו ז"ל (ויקרא רבות פ' י"ז) שמאמר ונתתי נגע צרעת וגו' אינו נמשך למאמר כי תבואו אל שיהיה דבור תנאי אבל שהוא מאמר בפני עצמו והוא אל בשורה טובה יבא ואם שנראה שהם תלו העניין בגלוי מטמוניות העושר שהיו להם, הנה באמת יותר יצדק זה במטמוניות הפחותות הטמונות בחובם והחרושות על לוח לבם כי יחפשו ויגרשו ממקומם ויבואו תחתם מטמונות החמידה והן הדעות האמתיות והמוסרים השלמים היקרים מכל כלי חמידה באשר יחיו את נפשם כאשר ישמעו וירפאו את עצמם איש איש אשר ידע נגע לבבו.

ובמדרש (ויקרא רבות פ' ט"ו)

אמר ר' אבין למטרונה שנכנסה לתוך פלטין של מלך כיון דחמת מלגביא דילה דחלת. אמר לה המלך אל תתייראי: אלו לעבדים ולשפחות, ואת לאכול ולשתות. כך כששמעו ישראל פרשת נגעים נתיראו אמר להם משה אלו לעכו"ם אבל אתם לאכול ולשמוח. הדא הוא דכתיב (משלי י"ט) נכחו ללצים שפטים וכתיב (תהלים ל"ב) רבים מכאובים לרשע והבוטח בה' חסד יסובבנהו.

ולכאורה המציאות יכחיש דבריהם אלו כי הנה כל הנגעים כולם נמצאו באישי האומה הזאת כמו שימצאו בזולתה ונוסף עליהם נגעי בגדים ובתים שלא נזכרו רק בישראל כמו שאמרנו. אלא שהכוונה מה שזכרנוהו, כי הנה הם בתחילה יראו מפחיתות הנגעים האלו המתרגשות לבא עליהם, כמו שיראה המטרונה מהרודים המכים במקל ורצועה שראתה אותם עולים לפניה בפלטיין. אמנם אמר משה להם אל תתיירו מהם כי אלה הנגעים הם ודאי מכות ופצעים אצל העכו"ם שיבואו עליהם, ולא נתיישרו בהם לשום הישרה ותוכחות מוסר. והנה באמת נכונים ללצים שפטים אשר לא הגיע להם מהם רק צער ובשת וחרפה רצופה. אמנם אתם שתקבלו בהם ההישרות והמוסרים הנאותים לחיים אינם אצלכם נגעים כי אם דרך חיים ותוכחות מוסר לאכל לשבעה ולמכסה עתיק שע"י חולאים אלו שבגופים או בנכסים ירפאו הנפשות. וכמו שאמר (שמות ט"ו) אם שמוע תשמע וגו' כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך ירצה אע"פ שנראה שתשתתף בעניין הנגעים והמחלות עם מצרים או עם זולתה מהאומות אינו כן על דרך האמת כי לגבי דידך אינה מחלה אבל היא רפאות תעלה. ושיעורו כל המחלה אשר שמתי במצרים לכוונת החולאים והכאותם לא אשים עליך כי אני ה' רופאך וגו' ומכווין לרפואתך ולא לחלייך. ועל זה נשאר לרשעים לנחלה והבוטח בה' וסומך על הישרתו נהפך לו החולי לחסד שיסובב אותו מכל עבריו. ועל כל אלה העניינים אמר שהם פרשיות ערבות לפני המקום כענין שנאמר וערבה לה' מנחת ירושלם וגו'. שהרי יועילו אלו העניינים אל הנפשות תועלת הקרבנות והמנחות על האופן היותר משובח שנתיחסו אל הכתוב הזה כמו שכתבנו בשער ל"א.

[דיני טומאה ליישר החולאים הנפשיים]

ואמר (ויקרא רבות פ' י"ט) תדע לך שהוא כן שהרי פרשת זב וזבה לא נאמרו בבת אחת אלא זו בפני עצמה וזו בפני עצמה. ואיש כי יהיה זב ואשה כי תזוב כל זה ממין זאת הכוונה להישיר אל רפואות החולאים הנפשיים על צד היותר שלם שאפשר כי בזה יפקח הרואה את עיניו בהבדלים אשר ביניהם בחלייהם מצד חומריהם. ויראה כי זבות האדם הוא יותר חמור ויותר מגונה מזבות האשה, מאחר שזה יצא מדרכו וטבעו וזאת אינה יוצאת מטבעה ויכיר שהוא פחיתות עצומה בו מבאשה ויזדרז אל ההשתדלות העצום על טהרתו.

והנה אם כן נתבארה הכוונה האלהית בכל זה כמו שבארה הוא בעצמו בסוף הפרשיות האלו אמר (ויקרא ט"ו) והזרתם את בני ישראל מטומאתם ולא ימותו בטומאתם בטמאם את משכני אשר בתוכם זאת תורת הזב וגו' והדווה בנידתה הורה כי הם צריכים הזהרה וזירוז בעניינם לפי שהם חולאים מסוכנים מאד ממיתים הנפשות בטמאם משכן השכל אשר בתוכם כמו שנתברר שפחיתות המשכן וטומאתו יטה לשוכן בו אל פחיתותו וקלקולו ויפסדו שניהם יחד ואפשר כי על הנדות וארבעה מיני צרעת העור אמר והזרתם את בני

ישראל מטומאתם ועל צרעת הראש והבגד אמר ולא ימותו בטומאתם כי הם חללים יותר קרובים אל הסכנה אם בדעות ואם במעשים. ועל צרעת הבית אמר בטמאם את משכני אשר בתוכם.

ועל דרך שאמרו במדרש (ויקרא רבות פ' י"ז):

ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם זה בית המקדש דכתיב (יחזקאל כ"ד) הנני מחלל את מקדשי גאון עוזכם. ובא אשר לו הבית זה הקב"ה שנאמר (חגי א') יען ביתי אשר הוא חרב. והגיד לכהן זה ירמיהו שנאמר (ירמ' א') מן הכוהנים אשר בענתות. כנגע נראה לי בבית זה טינופת עבודת אלילים ויש אומרים צלמו של מנשה הדא הוא דכתיב (יחזקאל ח') והנה מצפון לשער המזבח סמל הקנאה הזו בביאה, וצווה הכהן ופנו את הבית ויקח את אוצרות בית ה' (מ"א י"ד) ונתץ את הבית ביתא דנא סתריה (עזרא ה'). והוציא אל מחוץ לעיר ועמיה הגלי לבבל (שם). יכול לעולם ת"ל ולקחו אבנים אחרות ונאמר (ישעי' כ"ח) לכן כה אמר אדני ה' הנני יסד בציון אבן אבן בחן פנת יקרת מוסד מוסד.

הנה שטומאת וטהרת בית המקדש תלוי בזה בפנותם אחר שרירות לבם וקבל עליהם עבודת הכוכבים והמזלות ויתר העבודות הזרות המכעיסים בהם את יוצרם אשר לזה נתץ את הבית והסיר אותו ואת עמו מעל פניו.

אמנם בבית השני הנה לא פשה הנגע הזה בבית שלא חטאו בעבודה זרה כראשונה וגם שהבניין ההוא לאו חזרה הוא כמו שכתבנו בשער ג' ולזה אנחנו מובטחים במאמר הנני יסד בציון אבן וגו'.

ומ"מ נראה שיפה נאמר על זה בטמאם את משכני אשר בתוכם. והנה על שאר הטומאות שנבדל בהם הזכר מן הנקבה אמר (ויקרא ט"ו) זאת תורת הזבה וגו' והדווה בנדתה והזב את זובו לזכר ולנקבה.

זה שיעור מה שרצינו אליו באלו העניינים החמורים אשר באו לרגלם ההערות האלוהיות בעניינים הנדרשים להציל נפשות מצודות מפח יוקשים.

ועל כולן אנו חייבים להודות ולברך לאלוה עושם, כמו שברך המשורר באומרו (תהלים קכ"ד) ברוך ה' שלא נתננו טרף לשיניהם. כאשר נתבאר כמו כן מפי חכמינו זכרם לברכה (ברכות י' א) שדר בחמשה עולמות, ואמר על כל אחד מהם (תהלים ק"ג ק"ד) ברכי נפשי את ה' שהם היו הישרות נכונות כמו אלה עצמן וכמספרם כמו שכתבנו בשער הנפש הוא השער השישי ת"ל:

עקידת יצחק ויקרא שער סב (פרשת מצורע)

יבאר שהדבור החיצון הוא שלוחו של פנימי. והחלוף בהם גורם נזקים גדולים:

פרשת מצורע, זאת תהיה תורת המצורע

במדרש (ויקרא רבות פרש' י"ו)

מעשה ברוכל אחד שהיה מחזר בעיירות הסמוכות לצפורי והיה מכריז ואומר מאן בעי למזבן סם חיים? אודיק עליה כולי עלמא.
 רבי ינאי הוה יתיב ופשיט בטרקליניה א"ל תא סליק להכא זבון לי. א"ל לא את צריך ליה ולא דכוותך. אטרח עליה סליק לגביה אפיק ליה ספר תהלים הראה לו (תהלים ל"ד) מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב מה כתיב בתריה נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה.
 אמר רבי ינאי אף שלמה מכריז ואומר (משלי כ"א) שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו. א"ר ינאי כל ימי הייתי קורא מקרא זה ולא ידעתי היכן הוא פשוט עד שבא רוכל זה והודיעו, מי האיש החפץ חיים. לפיכך משה מזהיר את ישראל זאת תהיה תורת המצורע, המוציא שם רע:

אחר שמותר האדם משאר בעלי חיים סגולת דיבורו. הנה היה מהמחויב אליו שלא יצא מדלתי שפתיו דבר רק במה שישמר לו הבדלו הקודם הוא מבואר ממה שאמר הכתוב (בראשית ב') ויפח באפיו נשמת חיים וגו' ותרגם אנקלוס והות באדם לרוח ממללא. ועם שזה יאמר בעצם וראשונה על הדיבור הפנימי שהוא הכוח המחשבי המיוחד אליו שעליו נקרא חי מדבר, כלומר חי שכלי, כעניין אחת דבר אלוהים (תהלים ס"ב) דברתי אני עם לבי (קהלת א') וזולתם, מ"מ הדבור החיצוני הוא שותפו רעו ומליצו יצא לחוץ ידבר את אשר עם לבבו לזולתו, אם על דרך השאלה או התשובה או על דרך הלימוד או ההגיייה, עד שעל כן הוכרח שיהיה מציאות הדבור והלשון מכלל הנבראים בששת ימי הבריאה, בו ישתתפו קצתם לקצתם להודיע את אשר בלבבם. וכמו שאמר, לאדם מערכי לב ומה' מענה לשון (משלי י"ו). יאמר שכבר היה האדם בטבעו משכיל ומבין לערוך מערכי העניינים המחשביים אשר בלב. אמנם חיי' הייתה לו למוד הלשון לשלמות שני, בו יהיה שואל ומשיב באופן שישתלם בו מציאותו. וכן אמר הנביא (ישעי' נ') ה' אלוהים נתן לי לשון לימודים לדעת לעות את יעף דבר. והכול אמרו (ב"ר פ' י"ח) שנברא העולם בלשון הקדש כי הוא הלשון הנברא במאמרו יתעלה, ואשר בו השכיל לאדם וחווה לשמוע מפיו דבר, ואשר בו ידברו איש את רעהו. כמו שנתבאר במאמר (בראשית ב') לזאת יקרא אשה כי

מאיש וגו' שער ח'. וממנו למדו הדורות הנמשכים אחרי כן להמציא הלשונות במספרם. וכבר נתפאר על זה ה' יתעלה באומרו (שמות ג') מי שם פה לאדם או מי ישום אלם או חרש וגו'.

ומהידוע כי החרש שאינו מדבר אינו מכלל האדם בכל משפטיו (תרומות פ"א) וזה לפי שהדבור הפנימי והחיצון הם שותפים וקרובים, חסרון האחד מעיד על חסרון השני בלי ספק. והוא מה שאמר הכתוב מסיר שפה לנאמנים וטעם זקנים יקח (איוב י"ב). כי הסרת השפה נמשכת מלקיחת הטעם הפנימי מהמדבר וההפך לב חכם ישכיל פיהו. (משלי י"ו)

והנה מזה יתחייב הנמשך שאם ישתמש האדם בזה הכוח בדברים בלתי מיוחדים אליו, הנה החטיא הכוונה והחליף השיטה והוא כמעיד עדות שקר בעצמו והרי הוא כמי שנתן לו המלך לבוש מלכות להתפאר בו והלבישו לחמורו כי כן משפט האיש שנתן לו תפארת הלשון להשלים לו חסרונו מהעניינים ההכרחיים ודרישת החכמות ודברי המוסר המיוחדים אליו והוא משתמש בו לדברים שאין בהם תועלת או שיזיקו ויפסידו שלמותו מהעניינים הנרצים אל החומר לבדו מדרישת תאוותיו ובקשת פחיתותיו והרי הוא אצלו באמת נזם זהב באף חזיר. ולזה היו מחכמי ישראל שנשתבחו (סוכה כ"ח א) שלא שחו שיחה בטלה מעולם אשריהם ואשרי חלקם.

[סוגי הדיבור]

וכמה נמלצו דברי פי חכם שכתב **הרמב"ם** ז"ל (אבות ס"פ א') ששאלוהו למה היה יושב ושותק, והשיב לפי שראה הדבורים נחלקים לארבעה חלוקים האחד רע לגמרי כקללת בני אדם ורכילות ודבור נבלה וכיוצא והשני רע מצד טוב מצד כדבור בשבחי בני אדם לקבל שכר. והשלישי לא רע ולא טוב כרוב דברי ההמון בספורי המאורעות ודברי הימים. והד' שהוא כלו טוב כדבר בחכמות ובמעלות ובמה שהוא צריך לו. בכל עת שאשמע דברים משלשה החלוקים הראשונים אני שותק מהם. ואם אשמעם מהחלק הרביעי אדבר בהם ולפי שהחלק הזה ימצאו הדוברים בו בזרות, לכן אני יושב ושותק רוב הזמן.

והרב עצמו ז"ל חלק שם הדבור לפי חיוב התורה האלוהית לחמשה חלקים. **מצווה בו**. ו**נזהר ממנו**. ו**נמאס**. ו**אהוב**. ו**מותר**.

האחד בקשה ולמודת התורה וקריאתה.

והשני בעדות שקר ורכילות וקללת חברו וכו'.

והשלישי ברוב סיפורי ההמון במאורעות הימים שקראו אותו חכמים שיחה בטלה.

והרביעי בשבחי המעלות השכליות והמידותיות ובגנות הפחותות משני המינים שהכוונה לעורר הנפש אל השלמות וכו'.

והחמישי והוא מה שצריך בדבר בו מסחורתו ומפרנסתו ומאכליו ומשקיו וכו'.

והנה לפי זה מה שאמר רבן שמעון בן גמליאל (אבות פ"א) כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה יהיה בנזהר ובנמאס או במזיק לבד. אמנם מצד הקדימו לומר כל ימי גדלתי בין החכמים יראה לי שאפילו במנהג המיוחד לחכמים לבדם ידבר ואמר כי מצא במנהג החכמים שהם מכוונים בחריצותם על הלמוד אל השגת החכמה לא אל הדבור בהרבות שיחתם בה להתפאר ולהשתבח בה. גם השתרר כמנהג הכסילים שאמר עליהם לא יחפוץ כסיל בתבונה כי אם בהתגלות לבו (משלי י"ח) כי הוא אין כוונתו אל הידיעה בעצמה כי אם אל הדיבור בה והודעו בה לפני רואיו. ולזה תמצאהו תמיד מרבה שיחה כי לא תשקוט החכמה בו כמו שאמר בלב נבון תנוח חכמה ובקרב כסילים תיודע (שם י"ד) אמר כי לב הנבון הוא מקום טבעי אל החכמה כמו שאמר (שמות ל"א) ובלב כל חכם לב נתתי חכמה (משלי י') חכם לב וגו'. ולכן תנוח בו להיותה שם שוקטת כמו שהוא מנהג היסודות כל אחד במקומו הטבעי. אמנם הכסילים אינה נכנסת בלבם אבל היא בקרבם רצוני בתוך כרסם שאין המקום לפי כבודה ולזה לא תנוח ולא תשקוט לשם והוא כנגד בקרב כסילים תודע כלומר תתנועע ותשתבר, כמו ויודע בהם את אנשי סכות (שופטים ח') כי הוא מנענע אותה תמיד להודע בה לעיני הכול וכמו שאמר (ב"מ פ"ה ב) אסתר בלגינא קיש קיש קריא.

[גדר החכמה – שתיקה]

והוא הטעם כי מקום האסתר או איזה מטבע טבעו הוא בכיס ושם הוא יושב שוקט ובטוח ובלתי משמיע קולו. אמנם כשהוא בלגינה שאין זה מקומו כשתנענעהו ישמע קולו ולכל זה אמרו החכמים סייג לחכמה שתיקה (אבות פ"ג), וכוונתם שגדר החכמה וסימנה המובהק הוא השתיקה, לפי שעיקר מה שילמדהו האדם בחכמה הוא הגבלת הדבורים ותיקונם וקיצורם והשתיקה מרובם. והוא מבואר שהדיבור הנוסף ושיבושו ובלבולו לא יחשך ולא יאסר רק בחבלי החכמה ובעבודות התבונה כמו שהבדויות הדמיוניות וההרכבות הכוזבות אשר במדמה לא יוגבלו כי אם במציאות השכל ובריאותו. כי על כן המראות המשובשות והבדויות מצויות אצל חסרי הדעת בהקיץ גם מציאותם הוא סימן נפילת הכוח השכלי בחולים כמו שכתב **החכם בסוף טבעיות.**

וענין זה הגדר עצמו כתבו החכם באומרו (משלי י"ז):

חושך אמריו יודע דעת ויקר רוח איש תבונה,

גם אויל מחריש חכם יחשב אוטם שפתיו נבון.

אמר, כי לפי שהסימן אשר בו ניכר החכם היודע דעת הוא שהוא חושך אמריו לגמרי. והאיש תבונה שהוא מדבר בכבודות ודברו היה יקר, או שלא יחם לבבו ברוב דברים, יחויב מזה שגם אויל מחריש יחשב חכם. ואחר שהשתיקה שהיא סגולת החכמה היא עמו, גם אוטם שפתיו לדבר בכבודות יחשב נבון.

ולזה אמר (אבות פ"א) כל ימיו גדל בין החכמים ולא מצא לגופו של מעשה עצמו המבוקש ביניהם שהיא החכמה, מוסר טוב ונאה ומיוחד משתיקה. כי אף על פי שהדיבור בין החכמים הכרחי מאד ללמוד וללמד, הנה המידה המשובחת ביניהם היא השתיקה מרובי הדברים עד שיהיו כל דבריהם מוגבלים קצרי המלות ושלמי הטעמים. וכמו שאמר (פסחים ג' ב) לעולם ילמד אדם לתלמידו בדרך קצרה. וזה היה דרך החכמים בנתינת הגדרים שהיא הייתה עיקר חכמתם. וביאר דבריו במה שאמר (אבות שם) כי לא המדרש הוא העיקר אלא המעשה. ירצה כי לא ההתבארות באריכות הדרישה והרחבת הדברים והברת הקולות הוא העיקר, אלא גופו של מעשה עצמו, שהוא הלימוד או הלמידה. וכל המרבה דברים יותר מזה הוא מחטיא הכוונה, ומביא חטא וחסרון בגופו של מעשה. או שירצה שלא מצא שיימשך טוב לגופו של לימוד מהיותו יושב ושותק, כי לא הביישן למד ולא הקפדן מלמד (שם פ"ב) כי צריך התלמיד לשאול והרב להשיב גם לפלפל בשמועתו עם החברים, כי לא ישיבת המדרש הוא העיקר אלא המעשה.

אמנם כל המרבה דברים יותר ממה שאמרנו, הן בשאלה הן בתשובה והיו דבריו בלתי מוגבלים על הדרך הנזכר, מביא חטא וחסרון במעשה. והכול חוזר לעניין אחד.

סוף דבר למדנו מזה מה שהייתה אליו הכוונה, והוא כי חויב האדם לשתוק מכל דבר זולתי מה שיסכים אליו הדיבור הפנימי. כי כאשר ימשך הדבור אל כל א' מחלקי הדיבור אשר נזכרו שאין בו תועלת אין זה דיבור אבל צפצוף שווה לאחד מבני הזרזיר אשר ילמדום לדבר בלשון האדם. וכל שכן כשיהיה הדיבור מאותם שיזיקו וירעו וישחיתו ברכילות והוצאת הדיבות והקללות והשיגעונות ודברי הזדונות, שכבר היה הדיבור החיצוני בכל א' מאלה מתנגד אל מגמת הפנימי לפי המכוון ממנו, ואין בעליו נקרא חי מדבר על דרך האמת. וזה שמו אשר יקראו החכם: מתלהלה יורה זיקים חצים ומות. כי שפתותיו חנית וחצים וביד לשונם מחזיקים באבן ובקלע לזרוק אבני נגף הנה והנה להמית בהם בני אדם ולא יחטיאו. ובאו המכות ההנה ראשונה בעצמו וכלוהו ומתבל ינידוהו, ונמצא שנוי למעלה ומתועב למטה וסופו יורש גיהנום.

[שלוש מידות במדברים]

והנה נמצאו מסקלי אבנים בקלע לשונם על שלוש מידות. **יש מטיח דברים לא בדעת** ומרבה שיחותיו לא בהשכיל לגנות המשובח ולשבח המגונה וכיוצא מאלו הדברים המנוגדים אל השכל לגמרי, שעליהם אמר החכם (שם) כצורר אבן במרגמה כן נותן לכסיל כבוד. כי ממומי הדיבור הגדולים הוא ההילול והשבח למי שאינו ראוי לו. וכמו שאמר (שם כ"ד) אומר לרשע צדיק אתה, יקבוהו עמים יזעמוהו לאומים. ולזה הנותן לכסיל כבוד הוא כמשליך אבנים בקלע, כי מרגמה הוא שם מן וירגמו אותו

(ויקרא כ"ד). ובהיות הפלשתי הערל (שמואל א' י"ז) משליך אבני זדון וסכלות אשר בהם חרף מערכות אלוהים חיים, בא אליו דוד ע"פ מידתו באבן ובקלע, כבא על כלב, כמו שהעיד הוא על עצמו. ויש מכה כחרב לשונו להכאות לב ולהאדיב נפש, ומראה עצמו שהוא עושה כן לשום תכלית טוב, כאלו הוא מקנא כבוד שמים או הרב או השופט וכיוצא. ואיש כזה ידמה למי שהוא מכה באבן או באגרף מכות גדולות ונאמנות, ואומר שהוא מתיז צרורות לבד. כמו שהיה העניין בשמע' (שם ב' י"ו) בשאמר לדוד צא צא איש הדמים ואיש הבליעל, השיב ה' עליך את דמי שאול אשר מלכת אחריו. הנה שהיה מחרף ומקלל באות נפשו, כמו שאמר דוד בסוף (מ"א ב') והוא קללני קללה נמרצת ביום לכתי מחנים. וכוונתו עוד תתבאר בפרשת בלעם (במדבר כ"ב) בעזרת האל. והנה הוא היה תולה קללותיו בקנאת שאול מלכו. מה נכתב בסוף (ש"ב שם) ושמעי הולך בצלע ההר לעומתו ויסקל באבנים לעומתו ועפר בעפר, המליץ מליצה עצומה למה שהוא מכוון להכותו מכה טריה, ושפך את דמו וכסהו בעפר.

ויש שישלח יד לשונו להשיב על עלבונו, והוא הנקלה שברעותיו. והנה עם שהפטר מים הוא ראשית מדון (משלי י"ז), והוא הזורק האבן הראשונה, מ"מ המשיבה אליו לא יצא מידי שם משיב אבן, כי על זה נאמר (שם כ"ו) וגולל אבן אליו תשוב. קרא הראשון בכמו אלה העניינים גולל אבן, והשני משיבה אליו, ושניהם לא יצאו מכלל משליכי אבנים ולזה היה מוסר החכמים (גיטין ל"ו ב) להיות האדם סובל להיות מהעלובים ושומעים חרפתם ושותקים, לא מהעולבים.

ועל שלושת אלו יראה שתקנו (ברכו' י"ז א) אלוהי נצור לשוני מרע וכו'. כי באומרו שינצור לשוני מרע, הוא העניין הראשון שהיא רעה חולה מפורסמת. ועל השני אמר ושפתותי מדבר מרמה. ועל השלישי אמר ולמקללי נפשי תידום. שבשלושתן יתבאר שתדמה הלשון בזורקת אבנים. אמנם נפשי כעפר לכל תהיה בשפלות וירדות, אשר יהיה זה סיבה לאהבת הבריות ועשות רצונם, כמו שהוא כן טבע העפר שהכול דשים אותו והכול נהפכים אליו, והוא ימשול במ. הוא מה שאמר וכל הקמים עלי לרעה וגו'.

כי מן הדין הוא שואלו כעניין, ומה לנו ללכת לקראת משלים בזה העניין:

והנה זה העניין, רצוני מבנות רוע הלשון אל ההכאות הגדולות והממיתות, הורגל בכל הכתובים. אמר דוד (תהי' נ"ב) כנגד דואג: הוות תחשוב לשונך כתער מלוטש עושה

רמיה. ונגד הבריות (שם נ"ט): הנה יביעון בפיהם חרבות בשפתותיהם כי מי שומע. ובמקום אחר (שם נ"ז): שיניהם חנית וחצים ולשונם חרב חדה וזולתם.

תהלים ק"כ: אל ה' בצרתה לי קראתי ויענני

וכמה היו מכותם אצלו מסוכנות מחץ פתאום, כמו שהיה מתלונן ומתפלל עליהם במזמור מיוחד (שם ק"כ) אל ה' בצרתה לי קראתי ויענני.

א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת אֶל-ה' בְּצָרְתָּהּ לִי קָרָאתִי וַיַּעֲנֵנִי :

ב ה' הֲצִילָה נַפְשִׁי מִשְׁפַּת-שֶׁקֶר מִלְשׁוֹן רְמִיָּה :

ג מֵה-יִתֵּן לָךְ וּמֵה-לִּסְיֵף לָךְ לְשׁוֹן רְמִיָּה :

ד חֲצִי גִבּוֹר שְׁנוֹנִים עִם גַּחְלֵי רְתָמִים :

ה אוֹיֵה לִי כִּי-גִרְתִּי מִשֶׁךְ שְׁכַנְתִּי עִם-אֲהֲלֵי קֶדֶר :

ו רַבַּת שְׁכֵנָה-לָּהּ נַפְשִׁי עִם שׁוֹנֵא שְׁלוֹם :

ז אָנִי-שְׁלוֹם וְכִי אֲדַבֵּר הִמָּה לְמַלְחָמָה:

ירצה, כשם שענית לי בכל צרה וצרה שקראתי לפניך ואפשר שכיון אל הצרה הידועה ביום הפלשתי כך תענני בשאלתי זאת שאני מבקש כי גדולה היא אלי ואמר הצילה נפשי משפת שקר וגו'. כינה השקר אל השפה כי אין לו שום מציאות משם ולפנים אמנם התרמית יחסו אל הלשון שהוא אבר פנימי, כמו שהרמייה היא במחשבה. מה יתן לך וגו'. הוא כשואל אל עצמו אמר מה יתן לך דוד ומה יוסיף לך בן ישי לשון רמייה ואין צ"ל לשפת שקר. הלא איש אתה ומי כמוך מלך ואדון על כולם ומה יוכלו להרע ולהזיק לך הולכי רכיל ומוציאי דיבה המתקוממים ברוב לשונות.

והייתה התשובה חצי גיבור שנונים וגו' אויה לי כי גרתי משך וגו'. ירצה ואיך לא אזעק ולא אצטער מחצי גיבור שנונים עם גחלי רתמים כי עם היותי יושב בבתי ארזים ומגדלות חזקים לא היו לי לסתרה מפניהם יותר משהייתי בתוך היריעה גר עם בני משך ואהלי קדר, אשר בנקל יעברום כל בני קשת. ואין ספק שאחיתופל ודואג וחבריהם וכל סיעתם היו בעלי חצים קולעים כנגדו אל השערה ולא יחטיאו. ואפילו בהיותם בבית המדרש אז"ל שהיו מקניטים אותו ואומרים לו, דוד הבא על אשת איש מיתתו במה, והוא היה מצטער מאד ומשיב הבא על אשת איש מיתתו בחנק ויש לו חלק לעולם הבא, והמלבין פני חברו ברבים אין לו חלק לעולם הבא (בבא מציעא נ"ט א). ואם לפניו כן בשאר המקומות הנגלים והנסתרים מה עשו. ולאמת המשל ולחזק התלונה וצורך הבקשה אמר (תהלים שם) רבת שכנה לה נפשי, אמר שתבחר ותקרב נפשו לשכון בין שונאי השלום הלוחמים ממש בחצים ובקשת ובכל מיני מלחמה משכון אצל אלו כי אצלם תשכון נפשו בטח בדד יותר מעימהם וזה כי אני שלום וכי אדבר המה למלחמה. משל מפורסם הוא **אם לא יאבה אחד לא יריבו שנים**. ולזה אני אבקש השלום ואם אולי אני אדבר אתם קשות לא יקשה

עלי שיקומו המה למלחמה, וכבר אשתדל בהצלתי מהם בכל יכולתי. אבל אלו שאני חפץ בשלומם יריבוני בסתר ולא אדע כמו שאמר חרבות בשפתותיהם כי מי שומע. הנה אין לי שום מנוס מריב לשונם זולתך. ראה כמה הייתה מלחמת הלשון חמורה אצלו.

[שלמה קהלת ירמיהו ומשה על המרבים דיבור]

גם שלמה החכם תיאר הפסד הדיבור על זה התואר עצמו, שאמר (משלי י"ח) שפתי כסיל יבואו בריב ופיו למהלומות יקרא, דברי נרגן כמתלהמים והם ירדו חדרי בטן. וכאלה רבים. ובקהלת (י') אם ישוך הנחש בלא לחש. והנביא אמר (ירמ' ט') וידרכו את לשונם קשתם שקר וגו'. וזולתו הנושכים בשניהם וקראו שלום (מיכה ג') ורבים מספור:

ואולם משה רבנו עליו השלום הפליג מכולם לסלק מהם זה הכוח הדברי לגמרי במה שדרשו ז"ל (ערכין ט"ו ב) זאת תורת המצורע המוציא שם רע. ומהידוע מהם מה שאמרו (נדרים ס"ד ב) שאחד מהחשובים מתים הוא מצורע. כי המוציא שם רע והוא המפסיד זאת הסגולה המיוחדת לו על זה ענוש ייענש בצרעת שבעבורו לא יקרא בעליו חי מדבר אבל שיחשב כמת מוחלט. והוא ודאי מידה כמידתו כי מאחר שהם מחטיאים כוונת מציאותם והדבור אין בהם לתכליתו המיוחד הרי הם מתים וגרועים מהם. ובכמה מקומות דברה תורה בגנות המום הרע הזה, וספרה הנזקים והרעות הנמשכים ממנה, להזהיר ולרז האנשים מחטוא בה. והנה באמת המסיר אזנו משמוע רוב אזהרות ההם כרובם כן הרבה לנפשו חטא ואשמה רבה.

וזהו לדעתי מה שאמרו במדרש (ויקרא רבו' פ' ט"ז) אריב"ל חמש תורות במצורע זאת תורת נגע הצרעת. (ויקרא י"ג) זאת תהיה תורת המצורע. זאת תורת אשר בו נגע הצרעת. זאת התורה לכל נגע הצרעת. זאת תורת הצרעת. ללמדך שכל המספר לשון הרע עובר על חמשה חומשי תורה, לפיכך משה מזהיר את ישראל זאת תהיה תורת המצורע, המוציא שם רע.

כי יש לדקדק על מאמר זה, כי היה לו לומר שהמספר לשון הרע הוא עובר על התורה כולה, דכתיב זאת תורת נגע הצרעת. ואידך למה לי. אלא כי לפי שמצינו בכל אחד מחמשה חומשי תורה סיפורים מפורסמים ומיוחדים ראוי לקחת מהם מוסר השכל לגדור האדם עצמו מהמידה הפחותה הזאת, ולא שמע אליהם, לזה אמר שהוא עובר על חמשה כנות של אזהרות הבאה בחמשה חומשי תורה.

[מספרי לשון הרע בספר בראשית]

והנה רוב האזהרות בלי ספק מפליגים האשם אל החוטא. והנה עם שמקומות הראיות גלויות הם לכל יודעי ספר, אזכרם אחד לאחד כדי שלא להרחיק העדים מעין הקורא:

בספר בראשית הנה בתחילתו נמצא נשיכת נחש הקדמוני שספר לשון הרע ממלכו של עולם על אזן שומעת, באומרו כי יודע אלוהים כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם והייתם כאלוהים יודעי טוב ורע. הוציא עליו דיבה שכיון למנוע מהם טובה הפך הכוונה כמו שנתבאר שם. והמדבר והמקבלים גרמו מיתה על עצמם איש כפי קללתו ודי בזה תוכחה לכל בעל דעת.

עוד בספר ההוא מאמר ויבא יוסף את דיבתם רעה אל אביהם, אשר עליה נתגלגלו הדברים וגרמו לעצמם הגלות ההוא הקשה במצרים.

אמנם בסוף הספר נזכר כמה הועילה הלשון מדברת רכות ונכוחות, במאמר ויצו אל יוסף לאמור אביך צווה לפני מותו לאמור כה תאמרו ליוסף אנא שא נא לפשע אחיך וגו'. ולהורות כי מות וחיים ביד לשון, וכהוא שאמרו ז"ל ממעשה דחלב לבייא כדאיתא במדרש תלים. (פ' ל"ט) הנה שהספר הזה תחילתו ואמצעיתו וסופו מוכיחים על זה:

[מספרי לשון הרע בספר שמות]

הספר השני גם כן בתחילתו (ב') נמצא מאמר הרשע הלהרגני אתה אומר כאשר הרגת את המצרי. והרי הוא מתלהלה יורה זיקים חצים ומות, וכבר הלשינוהו בפועל כמו שנא' (שם) וישמע פרעה את הדבר הזה ויבקש להרוג את משה. וכבר החליט עליהם משה את עונש הגלות בעון זה כמו שדרשו רז"ל (ש"ר פ"א) על אומרו אכן נודע הדבר (שמות שם) גם דרשו עליהם (נדרי' ס"ד ב) כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך (שמות ד') שנצטרעו או שירדו מנכסיהם. גם בא בו האות והמופת על יד משה רבנו עליו השלום כי כל המדבר לשון הרע נלקה בצרעת (שבת צ"ז א) וקל וחומר לשאר האנשים ובספורים המגונים אשר אין ערוך אליו בשום עניין. וכבר אפשר להחשב להם לשבח הבלתי אמונה בנקל ובפרט בכמו אלו ענייני האלדיים כמו שנתבאר שם ובזולתו מהמקומות:

[מספרי לשון הרע בספר ויקרא]

הספר הג' אשר אנו בקרבו אשר באו בו פרשיות אלו המספרות בנגעי הצרעת הכוללות החמש תורות שזכר ר' יהושע בן לוי שכולם נדרשו על מאמר תורת המצורע שירצה המוציא שם רע אשר לעונשו הוציאוהו מכלל האדם לישוב בדד מחוץ למחנה כי גם הוא הרחיק בלשונו אוהבים רבים. עוד נמצא בו בפרשת קדושים מצות מיוחדות על זה לא תקלל חרש ולפני עור לא תיתן מכשול ויראת מאלוהיך אני ה' לא תלך רכיל בעמך ולא תעמוד על דם רעך. ביאר היטב כי ההולך רכיל הוא עומד על דם רעיו וכמו שאמרו ז"ל (ערכין ט"ו ב) שהוא הורג שלשה. ותן לבך לאומרו על דם רעך, לומר כי אף אותו שאתה מראה עליו שהוא כרע כאח אליך, כי לזה אתה מגלה את אזנו בדברי רכילות אלו אף אותו אתה הורג במה שמקבל דבריך ונמשך אחריהם. צא ולמד מדואג (ש"א כ"ב) שלא את אחימלך ואת נוב עיר הכוהנים הרג לבד, כי גם אל שאול ואל ביתו ג"כ גרם רעה

גדולה מיד ולדורות, כמו שאמר בעת עוון קץ (ש"ב כ"א) אל שאול ואל בית הדמים על אשר המית את הגבעונים וכמו שפירשו רז"ל. וכן במה שסיפר ציבא לדוד לשון הרע על מפיבשת (ש"ב י"ו) גדול היה הרע והעונש אשר הגיע לדוד בקבלו אותו מאשר הגיע למפיבשת אשר סופר עליו, וכדאמר רב יהודא אמר רב (שבת נ"ו ב) אלמלא לא קבל דוד לשון הרע לא נחלקה מלכות בית דוד ולא עבדו ישראל ע"א ולא גלינו מעל אדמתינו. רב אמר קבל דוד לשון הרע דכתיב (שמואל ב' ט') ויאמר לו המלך איפה הוא ויאמר ציבא אל המלך הנה הוא בית מכיר בן עמיאל בלא דבר. **פרש"י** ז"ל, בלא דבר אינו חכם בתורה. וישלח המלך דוד וייקחהו מבית מכיר בן עמיאל מלא דבר, פירושו חכם תורה מכדי כיון דחזייה דשקרא הוא כד הדר אלשין עליה מ"ט קבל מיניה. תפסו עליו כי כשראה בו שהוא שקרן בדבריו לא היה לקבל ממנו, כי היה לו לידע דעביד הא נפיל בהא. וכן אני אומר אע"פ שלא יראה בו עדות שקרות שכיון שרואה בו רשע רכילות והבאת לשון הרע יש לגזור עליו שהוא שקרן ואין לו לקבל ממנו לעשות בו מעשה כלל וכ"ש שהיה לו לדוד לקבל התנצלות ובמילתא דמוכחא כשאמר אדוני המלך עבדי רמני כי אמר עבדך וגו'. ולא קבל אבל השיב פניו בבושה וכלימה, באומרו למה תדבר עוד דברך אתה וציבא תחלקו את השדה. באותה שעה יצאת בת קול ואמרה רחבעם וירבעם יחלקו את המלכות (שבת שם ב). ומחלוקת המלכות נמשכו עגלי ע"א ומשם למדו ונתפשטה במלכי יהודה עד שנתחייב הגלות. הנה שעקר העונש נתגלגל על הרועה ועל צאנו הנה שכל זה הוא בכלל לא תעמוד על דם רעך ואם עמדו על דברי הספר הזה לא היו חוטאים בו:

[מספרי לשון הרע בספר במדבר]

הספר הד' גם הוא נתפרסם בו עניין דיבורה של מרים (י"ב) אשר נענשה עליו בצרעת לעיני כל ישראל אשר נתעכבו שם עד האספה זאת ועוד הוצאת דיבת הארץ רעה בפי המרגלים (שם י"ג) כי הם מתו במגפה לפני ה', והמקבלים גרשו עצמם מבא בארץ חמדה וקבעו בכיה לדורות (תענית כ"ט א) ואנחנו היום עונותיהם סבלנו. גם מחלוקתו של קרח שנבלעו ונשרפו עליו (שם י"ו) ודבור העם באלוהים ובמשה ששלח בהם הנחשים השרפים (שם כ"א). כל אלו הם עניינים מפורסמים משמיעים צלצלי שמע של מוסר השכל בחטא העצום הזה לכל בא:

[מספרי לשון הרע בספר דברים]

הספר הה' תחילתו הייתה תוכחה על מידה פחותה זו כמו שתרגם אנקלוס (א) בין פארן ובין תופל דאתפלו על מנא וכן אמר להם (שם) ותרגנו באהליכם ותאמרו בשנאת ה' אותנו הוציאנו ממצרים וגו'. ונוסף על זה שכבר הושם דבר זה עיקר מהעיקרים שצווה להכריז עליהם בהר גריזים ובהר עיבל באומרו ארור מכה רעהו בסתר ואמר כל העם אמן. (שם

כ"ז) ומהידוע שאין הכאה שתהיה בסתר ובהעלם המוכה זולתי הלשון הרע, כמו שאמר (ירמי' י"ח) לכו ונכהו בלשון. והוא אשר ראוי להחרים עליה כי לא נתנה לעונש אחר. ומזה הטעם החרים דוד לדואג ואמר (תהלים נ"ב) גם אל יתצך לנצח יחתך וגו'.

[סיכום: משמעות איסור לשון הרע כפי שעולה מהפסוקים]

והנה הוא מבואר שהמטה אצנו לשמוע אלו העניינים כולם אשר באלו החומשים הוא מקיים את חמשתן. ואשר לא שת לבו אל דבריהם, הוא עובר על כולם. כמו שאמר ר' יהושע בן לוי שהמוציא שם רע הוא עובר על חמשה חומשי תורה כי המצורע והמוציא שם רע הם לשונות קרובים וכאלו הם אחדים, לומר שהמוציא שם רע ראוי לו להיות מצורע ומשוקץ ונתעב בעיני אלוהים ואדם להחליפו הדבור שנתן לו להפיק בו מרגליות בעניינים שכליים ומידותיים, כמו שאמר (משלי י') בשפתי נבון תמצא חכמה, (שם ט"ו) שפתי חכמים יזרו דעת, (שם י"ו) לב חכם ישכיל פיהו, (שם י"ב) מפרי פי איש ישבע טוב, (שם י') שפתי צדיק ירעו רבים בכלי משחית לנפץ ולכלות הנגשים אליו כל הקרב הקרב כמו שאמר (שם י"א) בפה חנף ישחית רעהו והוא עצמו לא ינצל מידו, כמו שאמר (שם י"ח) פי כסיל מחתה לו. כי הוא ייפול לסיבתה במהמורות בל יקום. וכמו שאמר (שם כ"ב) שוחה עמוקה פי זרות זעום ה' יפול שם. כי הפה המשמש בעבודות זרות לה כאלו שלא כוונו במציאותה היא שוחה עמוקה מאד, לא ייפול בה רק אשר זעם ה' ביום חרון אפו, עליו להשמין את לבו ולהכביד אצניו ולעוור עיניו פן יראה בעיניו ובאצניו ישמע ולבבו יבין את כל דברי התוכחות הבאות בתורה, על הדרך שזכרנו בחמשה חומשים גם בנביאים גם בכתובים גם בניסיונות הזמנים ושומע לעצה ימלט ממנה:

[עומק הפסוק 'החפץ חיים... נצור לשונך']

ואולם תורת המצורע ביום טהרתו ממומו ובעת באו להחיות את נפשו, תתבאר מתוך המעשה שהזכירו חז"ל במאמר שזכרנו בראשונה. אמר כי היה רוכל אחד חכם הולך ומכריז בעיירות מאן בעי למזבן סם חיים וכבר נמצא לו חבר מגדולי חכמי התלמוד כדאיתא פרקא קמא דע"א (י"ט ב)

מכריז ר' אלכסנדר מן מאן בעי חיי מאן בעי חיי. אווש עליה כולי עלמא. אמר מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב נצור לשונך מרע וגו'. ואולי הוא הוא.

ואיך שיהיה מזה הנה הוא גילה גודל חכמתו וזריזותו בשלשה דברים אשר אליהם יתחלק מאמרו.

האחד צורך ההכרזה וחזרתו עליה בעיירות על דרך הפרסום.

והשני בנוסח הכרוז אשר יחלק אל שנים האחד בתאר הדבר המבוקש

השלישי בהוראת דרך המבוא אליו.

שכל אחד משלשה אלה הם עניינים מעולים ודברים עתיקים בלי ספק.

זזה כי הראשון והוא הוצאת הכרוז על זה האופן מהזירוז והפרסום באזני עם הארץ לאמור הנה הוא למד דעת אמתי מאד, והוא שזאת הדרך המביאה אל אלו החיים האמתיים נעלמה מכלל האדם ומציאותה קשה להם, עד שכבר נאבדה מהם. כמו שאמר המשורר (תהלים א') ודרך רשעים תאבד (שם ב') פן יאנף ותאבדו דרך. ועל כן צריכה הכרזה והשבת בעלים. והנה היה קושי מציאותה, מפני שקרה בהישרה אליה הפך דרכי כל הארץ. וזה כי דרכי הארץ הרבים בקיאים בהם לפי שהם מכירים ויודעים העיר ההיא או המדינה או ההר או המדבר אשר הדרכים הולכים אליה ואיש בער לא ידע או לא נסה ללכת אין לו אלא לנטות אחרי רבים. וכמו שאמר (שיר א') אם לא תדעי לך היפה בנשים צאי לך בעקבי הצאן ורעי את גדיותיך על משכנות הרועים. והנביא אמר (ירמיה ו') עמדו על דרכים וראו ושאלו לנתיבות עולם:

אמנם דרך החיים האמתיים הוא בהפך, כי המקום או הגבול המיוחד אשר הוא בסופו הוא נסתר ומכוסה מהרבים, ואינו ידוע כי אם ליחידי סגולה, והם מועטים. ואם כן חויב כי בדרך המביא אליו לא עתה רבים יחכמו. גם ההולך אחריהם לא יושע, אדרבה הדרך הסלולה לרבים היא מאוד מסוכנת, וכל באיה לא ישיגו אורחות חיים, לא בעצם ולא במקרה. כמו שאמר הנביא על כלל העם: דרך שלום לא ידעו ואין משפט במעגלותם, נתיבותיהם עקשו להם כל הדורך בה לא ידע שלום (ישעיה נ"ט). אמר כי הדרך המביא אל השלום האמתי שעליו נאמר (שם נ"ז) יבא שלום ינחו על משכבותם הולך נכחו, (בראשית ט"ו) ואתה תבוא אל אבותיך בשלום - הנה הם לא ידעוה, ולזה אין המשפט ללכת במעגלותם.

[בגנותם של רודפי החם המדומים המעוותים]

ואם תאמר כבר יתראה תועלת בהמשך אחריהם, והוא כי כאשר ידעו מדרכם הרע כבר יהיה טעותם הישרה אל הדרך הטוב, לזה אמר שאף על פי שנתיבותיהם עקשו להם וילכו בדרך אחרת ממה שכוונו אליה, כל הדורך באותו דרך לא ידע שלום, לפי שהייתה דרכם חשך וחלקלקות לתוך מדבר גדול ונורא מקצה מזה נחש שרף ועקרב ומקצה מזה מעונות אריות גם הררי נמרים. והטועה מן הפחד יפול אל הפחת והנמלט משניהם לא ימלט מהנפילה אל אחד הבורות אשר במדבר.

כי באמת כך הוא עניין רודפי החיים המדומים המעוותים, כי הם והטעיה מהם הכול סג, וכמו שאמר החכם אל ישט אל דרכיה לבך ואל תתע בנתיבותיה (משלי ז'), יורה כי הדרך המיוחד אליה והטעיה ממנו הכול רע ומסוכן.

ולזה אין להמשך אחריהם כלל וכלל. ולזה היה מדרך החסידים השלמים וחכמי החקירה לדרוש ולתור תמיד דרך ישכון אור. וכבר נשתבחו גדולי שלומי אמוני הדורות הראשונים

כי מצאו הדרך ההוא נאמר (בראשית ה') ויתהלך חנוך את האלוהים (שם ו') את האלוהים היתהלך נח. אמנם אברהם אבינו הוא אשר החל להוציא כרוז בעולם על פרסומו והוא החל לסקל נתיב הישר האמתית ושם דרך חיים לפני באי עולם, דכתיב (שם י"ח) כי ידעתיו למען אשר יצווה את בניו ואת אחריו ושמרו דרך ה' וגו'.

וזרעו זרע ברוכי ה' המביטים אל צור חוצבו, התמידו החקירה והפרסום כמו שנזכר (אבות פ"ב) מרבן יוחנן בן זכאי ותלמידיו אמר להם צאו וראו אי זו היא דרך טובה שידבק בה האדם וכו'. כי עם היות שהתורה האלוהית בכללה וחלקיה היא עצמה הדרך הישר והנכון אל המבוקש, וכמו שאמרו (קידושין ב' ב) תורה איקרי דרך, דכתיב (שמות י"ח) והודעת להם את הדרך ילכו בה. הכוונה להם לצינון בציון או ציונים מועטים, כמו שעשו הנביאים באופן יגיע תועלתו בנקל לנבוכים. וכל אחד ציין דרך לעצמו, כמו שביארנו בדבריהם בשער הקודם.

וזאת הייתה באמת כוונת הרוכל הזה החכם, כשהוציא כרוז זה להישיר החפצים בדרך ההצלחה להרחיקם מהדרך הסלולה והכבושה לרבים, שחיה קרואים מתים, והוא העניין הראשון מכוונותיו.

אמנם העניין השני ג"כ נכבד מאד, והוא בתואר הדבר ההוא המבוקש בשם חיים סתם באומרו בדברי הכרוז מאן בעי חיי (ע"א י"ט ב) או מאן בעי למזבן סם חיים (ויקרא רבות שם) כי הפליא עצה להורות שהדבר ההוא המושג ע"י השכל ההוא אשר בידו הוא מהראוי שיוחלט עליו שם חיים באמת, ולא זולתי מכל שאר מיני החיים שהאנשים רודפים אחריהם. כי הנה החיים האמתיים האלו דרך אחד להם ומשפט אחד ישר ומוגבל, לא ישתנה כשנוי דעות האנשים ולא יתחלף לחלופם, כמו שהוא ענין החיים המדומים המשתנים לחיים מחיים שונים כל א' לפי מחשבתו ודמיונו.

כמ"ש החכם פ"ז מראשון מספר המידות. אמר:

התענוג אמנם הוא לבעלי חיים, כי כל א' הוא תענוג הדבר אשר אהב, כאמרך הסוס לאוהב הסוס והתוחלת לאוהב התוחלת וכן המשפט לאוהב המשפט. ועל כן התענוגים יתחלפו ברבים בזה אחד ובזה אחד, כי אינם טבעיים. אמנם לאוהבי הטוב הם התענוגים אשר הם תענוגים בטבע, כי אלה הם לפי פעולות המעלה.

הנה ביאר שהחיים האמתיים והמעולים לא יתכן בהם הריבוי לפי חלופי האנשים ודמיונם. ועל הבחינה הזאת אמר משה עליו השלום (דברים ל') ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעך וכל אשר לך. תבחר ממנו החיים אשר בבחירת האדם אותם החיים תחיה בהם באמת, ולא אותם שאמרו עליהם (ילקוט בראשית רמז י"ד) ואם יחיה ימות.

[תיאור נלעג של רודפי עושר וכבוד]

כי אותם מיני החיים המדומים נוסף על שהם אינם חיים על דרך האמת, הנה הרודפים אחריהם נכזבה בהם תוחלתם ואבדה תקוותם ועלה בידם בהשתדלותם הפך כוונתם, כמו שבאר זה הלל הזקן בפרק ב' מאבות:

הוא היה אומר מרבה בשר מרבה רמה. מרבה נכסים מרבה דאגה. מרבה נשים מרבה כשפים. מרבה עבדים מרבה גזל. מרבה תורה מרבה חיים. מרבה ישיבה מרבה חכמה. מרבה עצה מרבה תבונה. מרבה צדקה מרבה שלום. קנה שם טוב קנה לעצמו קנה לו דברי תורה קנה לו חיי העולם הבא.

כי הנה בזה דיבר על מיני החיים המדומים היותר מפורסמים שדברו בהם בספרי החקירה ואמר כי הרודפים חיי התאוה להבריא ולהשמיין עצמן ולהאריך את קצם כי הם רואים שזה חלקם מכל עמלם.

הנה לא הועילו בחריצותם רק להרבות רימה וכנימה וכמה זוהמה במשמניהם ולמהר במיתתם יום יאכלם עש ורקב וימתקם רמה ויאכלו ויותירו.

[צוברי העושר, הנשים והעבדים]

גם הרודפים אחרי העושר לאצור הון שמור להם לכל אשר יחפצו בו כי בחרו בזה לשכון בטח בהימצא להם כל אשר יצטרכו לחייהם, כי במילוי כרסם יהיה לחמם נתון מימיהם נאמנים אוצרות תבואות יינות ושמנים וכל פרי מגדים. והנה כשתשתכל בהשתדלותם תמצא שהם הדיחו מעליהם דאגה אחת, והיא צער הפרנסה, וגרמו לעצמן דאגות הרבה דאגת הקבוץ דאגת השמירה כי רבה היא, והם הולכים בסכנה כי הרבה מהליסטים מתלווים אליהם כאשר יתלוו הזאבים אל הצאן. ולזה כתב החכם שהעשירים צריכים אל האוהבים מזולתם, וכמה עלילות מתרגשות לעשירים היושבים תחת אדונים קשים, כעניין איזבל עם נבות (מ"א כ"א).

והדאגה הגדולה כי ימות בבא יומו ואין חצי תאוותו בידו והנמצא לו יעזבנו בעל כורחו ומאומה לא ישא בעמלו ואין לו קורת רוח במה שירשנו בנו או הבא מכוחו כמו שאמר החכם (קהלת ב') על זה העניין עצמו, ושנאתי אני את כל עמלי שאני עמל תחת השמש שאניחנו לאדם שיבוא אחרי. הוי מרבה נכסים מרבה דאגה.

גם אשר ירדפו חיי הערבות והשעשוע בתענוגי בני אדם לנצח עלמות, ויקחו להם נשים יפות ובריאות מכל אשר יבחרו, וכוונתם לחיות חיי ההדור והסלסול ודקדוק הליכותם ופסיעותם הכול בסדר ובמשקל, כמו שהוא מפורסם למבקשי אהבים. והנה תמצא שהנשים הרבות הן יבלבלו את דעתו ויפסידו את שכלו בהרבות כשפים להסב דעתו ואהבתו אליהם. ואני אומר שאין הכשפים זולתם כי העסק עימהם ורוב חפצו להפיק

רצונם, זו תבקש דבר זה, וזו זולתו, וזאת לא זה ולא אותו, ועם זה יהיה משוגע ממראה עיניו ומשמע אזניו ואין כשוף גדול מזה, והנה יצא לו הפך כוונתו.

וכן המבקשים חיי הכבוד לקנות עבדים ושפחות יעשו מלאכתו כדי שלא לעשות על ידי אשתו ובניו כי יקרה נפשו בעיניו ורצה שלא יצאו מדלתי ביתם כדי שלא יתנוולו בעיני רואים, הנה ההשתדלות הזה מביא שמצה ודיבה רעה על ביתו. כי מטבע השפחות להיות פרוצות, ופריצותם יספיק להם וכל אשר אתם בבית והושג לו כלמות עולם. וכן העבדים דורש האדם אותם לעשות לו שם שהוא רודה על כמה עבדים, כי יצא שםם לשבח ותהילה, והיה להם להפך כי כרובם כן יוסיפו לחטוא בגזול וחמוס האנשים את האנשים ומרבים שוד ושבר בגבולם, ולוקח שמו קללה בגויים, לאמור הראיתם רשע עריץ אשר אסף אליו האנשים ריקים ופוחזים ללסטם הבריות ייקבוהו לאום ושם רשעים ירקב.

[סיכום משנת אבות]

הנה שביאר שכל אלה הם עניינים ודרכים לא יחיו בהם על דרך האמת ושלא עליהם יצדק ובחרת בחיים למען תחיה. אמנם החיים האמתיים הם אשר יושגו בהם כל אלו העניינים על הצד היותר משובח שאפשר.

וכנגד העניין הראשון אמר מרבה תורה מרבה חיים כי הוא המאכל אשר הוא מזון הנפש באמת אשר תאכל וחיתה בו וכמו שאמר (ישעיה נ"ה) שמעו שמוע אלי ואכלו טוב ותתענג בדשן נפשכם הטו אזניכם ולכו אלי שמעו ותחי נפשכם.

וכנגד הכת השני אמר מרבה ישיבה מרבה חכמה כי החכמה מה שתסיר הדאגה מהעסקים אחרי ההצלחות המדומות והיא מה שיעריכה האדם מכל כלי חמדה ולא יצער בשמירתה כי אי אפשר ליטלה ממנו. והכרת פני החכם ענתה בו שאינו דואג על דבר כמו שאמר (קהלת ח') חכמת אדם תאיר פניו הפך חיי הדאגה המשחירים פני הדואגים. **ועל הכת השלישית** אמר מרבה עצה מרבה תבונה.

ועל הרביעית מרבה צדקה מרבה שלום והן מבוארות מעצמן.

אמנם כלפי הכת החמישית אמר קנה שם טוב קנה לעצמו כי הוא באמת קנה בזה השם הטוב אשר שברו שהוא הטוב העצמי המיוחד כמו שאמר (שם ז') טוב שם משמן טוב (ישעיה נ"ו) ונתתי להם בביתי ובחומותי יד ושם טוב מבנים וגו'. לא כמו הראשונים שהם מכוונים לדבר בלתי עצמי. ואנשים כאלה הם אשר יצא טבעם בעולם זכרם לא יסוף מזרעם.

וסוף דבר קנה לו דברי תורה קנה לו חיי העולם הבא שהוא דבר מעולה ונכבד לא ציירו מציאותו שום אחד מהכתות הנזכרות כי ע"כ הייתה נמנעת אצלם השגתו.

[כוונותיו של החכם הרוכל בהכרזתו מי רוצה חיים]

והנה שנתבאר היטב טעם **ובחרת בחיים למען תחיה**, אשר לכל זה כיון החכם הרוכל, באמרו מאן בעי למזבן חיים סתם. כי החיים אשר יאמרו בסתם הם האמתיים, וזולתם יקראו בשם לווי, כאמרך חיי התאוה חיי הכבוד, ובכלל כל החיים המדומים. והנה המון העם כסבורים שעל מיני החיים ההמונים היה מכריז, נקהלו ועמוד על נפשם כפי תשוקתם עליהם. אמנם הרוכל החכם שהייתה כוונתו להכניסם בבריתם ואמיתת גדריהם אשר הם חוצה לו לפי מנהגם, השיב להם העניין השלישי אשר אמרנו כי הוא ודאי עיקר כוונתו בכרוז ההוא להראות הדרך המביא אל אלו החיים האמתיים, אשר נעלם מעיני הכול שאליו הייתה כוונתו ראשונה בתועלת הישרה המיוחדת, מהדרוש אשר לפניו. כמו שאמרנו ראשונה שההורס המצב הראוי והנאות ללשונו ודבורו, הנה הוא בלתי שומר תמונתו. לזה זכר להם זה העניין המיוחד, ואמר נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה. ירצה, אם תרצו להיכנס בגדר החיים המדברים, הישמרו לכם מהתיר לשונכם אל שום רע מהרעות שזכרנו, ושפתותיכם מדבר און ומרמה. כי אשר להם כן, כבר נתבאר שלא נקראו חיים כי אם בדרך העברה, כ"ש שיהיו מדברים. וכאשר תוסיפו עוד ליזהר במעשיכם לסור מרע ולעשות טוב, יושלם לכם הכוח הדברי לגמרי.

והנה כלל בעצתו זאת כל מה שעל האדם לעשות אם מדבור ואם ממחשבה ואם ממעשה, אשר על כללן אמר (דברים ל') בפיו ובלבבך לעשותו. והנה בטוב ההשקפה אלו הג' עניינים אשר זכרם הרוכל החכם בכרוז שלו, הן הנה שכללם רבנו הקדוש בראש הפרק שני ההוא מאבות, באומרו איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם כל שהיא תפארת לעושה ותפארת לו מן האדם וכו'.

כי בראשית דבריו אלה נעשה רב לרוכל במה שהוא כיון להראות, כמוהו תועלת הכרוז וצרכו אל הטעמים הנכבדים שאמרנו, שהוא העניין האחד.

אמנם העניין השני כווננו באומרו **כל שהיא תפארת לעושה ותפארת לו מן האדם** וזה שהדבור המבוקש צריך שיהיה מה שיתפאר בו האדם מצד שהוא אדם, וטבעי אליו דרך כלל כמשפט לאוהבי הטובות אשר הם טובות בטבע.

המשל נופות הסו"כר או הדבש, שהוא מתוק לכל אדם לא כפחם והמלח שהוא מתוק למרי נפש, כאשר אמר החכם הסוס לאוהב הסוס וכדומה.

אמנם על העניין השלישי והוא הוראת הדרך המגיע אליהם, אמר הוי זהיר במצווה קלה כבמצווה חמורה שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות לעתיד לבוא כו'. והכוונה שיהיה שכר המצות בעיניו גדול הערך לאין תכלית עד כי בהזדמן לפניו המצווה היותר קלה שאפשר, לא ידחה אותה לקטנותה אבל יזרז לעשותה כאלו באת לידי המצווה היותר חמורה שבתורה והטעם לפי שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות וכו': ירצה שאין

המחשבה מקפת בשום צד גודל שכן של מצות עד שבקטנה שבכולן יש ויש שכר הרבה לפעולתך.

והנה בהישרתו זאת, אם שהחליף הדיבור מהרוכל ודאי מהלך אחד להם כמו שהיה העניין בחמשה תלמידי רבי יוחנן בן זכאי, שזה אומר ככה וזה אומר ככה וכולם שבים אל מקום אחד. כמו שאמר להם רבם רואה אני את דברי אלעזר מדבריתם שבכלל דבריו דבריתם. וזה כי כאשר יש לו כן ודאי ישמר לנפשו מאד, פן יאבד מהשכר ההוא הבלתי נערך שום דבר ויזהר בלשונו מחטוא בשפתיו קטנה או גדולה, שהיא מצווה קטנה בעיני ההמון, גם לא יסור מסור מרע ועשה טוב (תהלים ל"ד) שהיא מצווה חמורה.

אמנם במה שסיים (אבות שם): הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה, דע מה למעלה ממך עין רואה ואוזן שומעת וכל מעשיך בספר נכתבים, תאר הדרך בעצמו בתארים עצמם שתיארו הרוכל, והוא שמירת הדיבור והמעשה. כי בצירוי שיש אוזן שומעת, הרי הוא נזהר בדיבור הרע הנשמע לאוזן, והרי כאן נצור לשונך מרע. ובעין רואה, יזהר מהמעשה הנראה, והרי כאן סור מרע ועשה טוב, כאשר אמרנו, עם שהפליג להזהיר שלא יצויר שתיפול השכחה בנראה ובנשמע ההוא בשום זמן, כי הוא גמר הזירוז ותשלומו.

והנה עם זה נתבארה היטב כוונת זה הרוכל החכם. גם מצינו אל תוכן דבריו חבר ורב בחכמי התלמוד המפורסמים.

[משל]

גם לתפארת מליצת המצאתו מצאנו ראינו דוגמא בספרי המוסרים הנחמדים והיא המצאה נפלאה שסופרה בספרי המשלים:

מחכם אחד מחכמי הרופאים שכתב סודותיו וחתם בחותמו כי הצמחים והעשבים הצומחים בהרי יון היו מרפאים כל מחלה ומחיים את המתים. והספר ההוא כתוב וחתום היה כמוס בגנזיו, ויסך עליו בדלתות נחושת ובריחי ברזל. ויהי כן ימים רבים במשמר עד כי ארכו השנים ונחפשו אוצרו נבעו מצפונו וימצאו הספר ההוא, ויפתחו חותמיו וימצאו כתוב הסוד ההוא הכמוס והנפלא אשר כל שמעו תצילנה אזניו. ושמחו עמו שמחה גדולה כי החכם אשר כתבו איש אמונים היה בדורותיו, ועוולה לא נמצא בשפתיו, ויהיו בעיניהם כמוצאי חיים נצחיים. וישימו מגמת פניהם לבוא אל ההרים ההם בחיל ובפרשים ללקוט מצמחיהם ולרעות בעשביהם ולהביא לאוהביהם ולקרוביהם ולכל אשר ירבה במחירם.

והנה כאשר באו אל הארץ ההיא וימלאו את כל כליהם מכל ירק עשב אשר שם וינסו אותם זה עשר פעמים ולא נמצא בהם שום תועלת מאשר חשבו. ויצא לבם ויחרדו איש אל אחיו

לאמור מה זאת עשה לנו זה האיש החכם הנאמן רוח מכסה דבר, הלא הוא התל בנו. עתה נשרוף את כל ספריו באש.

עודם מדברים את הדברים האלה ויקם אחד מקציניהם ויאמר נלכה נא אל זקני הארץ הלזו ונספר להם את כל הקורות אותנו, אולי ידעו את סודו ויגידו לנו דבר ויעשו כן. ויהי כאשר שמעו זקני הארץ את דבריהם, כן תמהו על שכליהם ויאמרו להם אל נא אחי תרעו להבאיש דברי החכם ההוא ולגנות את ספריו, כי כל דבריו האמת והצדק ואין החיסרון רק במנסים. כי לא על חיי הגופות דיבר החכם, חלילה, כי הם פגרים מתים ונתנו לארץ לאכלה. כי בנפשו דבר החכם, ועל החיים האמתיים אשר הם חיי הנפש המשכלת ותחלואיה. ורמז לכם כי דברי החכמות בעניינים העיוניים ובמידות הנמצאים לחכמי הארץ הזאת מלפנים, הם המחיות הנפשות האנושיות, והם המרפאות כל נגע וכל מחלה אשר יולדו להם בעניינים השכליים והמעשיים, כי אלו הם תרופות יקרות אין ערוך אליהם, עם אותם אשר חשבתם ראשונה. והנה אנשים האלה כשמעם שמו לבם וישמח ויגל מאד.

[נמשל]

ועתה ראה כי אלו הם דברי המשל הקדמוני באומרו (קהלת ז') החכמה תחיה את בעליה גם מאמר שמעו ותחי נפשכם.

ומה נמלצו דברי הרוכל החכם הזה אשר היה מביא בידו זה הסם הנפלא המחיה הנפשות ומסיר מהם כל נגע וכל מחלה וגם אמנה כי מונע רעות רבות וצרות מן הגופים והשמיים לכל שכבר קדמו המשורר להוציא הכרוז הזה עצמו אלא שלא שמו לבם מפני שלא היה כרוכל המחזר בעיירות.

והנה רבי ינאי בשמעו העניין הנכבד הזה ידע כי לא דבר רק הוא כי הם דברים עתיקים מפי זקן חדש. אמר תא סליק להכא זבין לי כסבור היותה עצה עמוקה תועיל לחכמים ולשלמים להשלים עוד את עצמם. א"ל לא את צריך ליה ולא דכוותך כי באמת מה שאני מכריז הוא תועלת אל ההמון להוציאם מכלל מתים או בלתי מדברים כאשר אמרנו. אמנם רבי ינאי אמר שהדבר הזה עצמו היה מוצא אותו ממה שאמר שלמה שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו אלא שהוצרך לפרש שצרות הנפש הם המוות הנפשי ותחלואיה כלומר שהשומר פיו מרע ולשונו מדבר מרמה הוא לבדו אשר חי ובריא הנפש והבלתי שומרם, אין צ"ל שהוא חולה אבל הוא חשוב כמת. וזהו מה שאמר כל ימי הייתי קורא מקרא זה ולא ידעתי היכן הוא הדבר פשוט וברור מבלי צורך שום ביאור, עד שבא רוכל זה ואמר מי האיש וגו'. נצור לשונך מרע וגו'. כי מתחלה למה שהיו הכתובים האלה האחד מדבר דרך כלל והשני כלפי הנמצא, היה מפרש אותם כל אחד בפני עצמו כוונת הראשון לומר תדעו מי הוא אשר יאמר עליו שחפץ בחיים על דרך האמת הוא האוהב ימי החיים לקנות בהם הטוב האנושי בהחלט לא האוהב טוב ההצלחות כדי להאריך ימיו בעולם

הזה, ושאחר זה הסב פניו אל הנמצא ואמר אם כן נצור לשונך מרע וגו' סור מרע ועשה טוב בקש שלום ורדפהו.

אמנם עכשיו ידע שדברי המשורר הם עצמם המצאת הרוכל שהכתוב הראשון הוא קול הקורא, והבאים אחריו הם תשובת הבאים לשבור אכל לנפשם, והוא פירוש נאה וצח בכתובים. ולפי שהכרוז הזה הוא עצמו תורת המצורע ביום טהרתו, ולזה סיים לפיכך משה הזהיר את ישראל זאת תהיה תורת המצורע המוציא שם רע:

[הרוכל המוכר חיים – במדרגת הכהן המטהר]

וכבר היה הרוכל הזה במדרגת הכהן המטהר אשר על ידו נרפא הנגע ונתכפר המצורע כמו שאמר הכתוב זאת תהיה תורת המצורע ביום טהרתו והובא אל הכהן ויצא הכהן חוץ למחיצתו הטהורה לדרוש ולבקר בפחיתות המורגלות בין מוציאי שם רע וראה והנה נרפא נגע הצרעת מן הצרוע וכבר הוא ראוי לקבל תוכחות מוסר וציוה הכהן ולקחו למטהר שתי צפרים חיות טהורות כדא"ר יהודה ברבי סימון אלן צפוריא קולנין אמר הקב"ה יבא הקול ויכפר על הקול (ויקרא רבות פ' ט"ז). והנה נרמז לו בזה כי האל יתעלה נתן לו פטפט הלשון והדבור לשני עניינים. האחד ללמוד בו תורה ומוסר. והשני לעניינים ההכרחיים מצרכיו. ושני השימושים האלו הם טהורים בלי ספק כמו שאמר החכם אלו היונא בסיני הוה תבענא תרתי פומי חדא למלעי באוריתא וחדא למילי דעלמא.

הנה הוא טמא אותם ממה שנהג בהם עם הדרכים הנפסדים שזכרנו מהרכילות וספור לשון הרע ודברי הגאווה והזדון אשר ישוו בהם גדולים וקטנים ואינם מבחינים בין הארז אשר בלבנון והאזוב אשר יצא בקיר כי הכול נסקרין בלשונם בסקירה אחת. ולזה ציוה לקחת עמהם עץ ארז ושני תולעת ואזוב. וציוה לשחוט את האחד על דרך ואת היותר החרמנו (ש"א ט"ו). ואמר שישחטנה אל כלי חרש על מים חיים לרמוז אליו שכבר נהפך אל כלי חרש עם היותו בטבעו ממקור מים חיים ועל דרך שאמר (איכה ד') בני ציון היקרים וגו' איכה נחשבו לנבלי חרש. עוד ציוה שיקחו את הציפור החיה ואת העץ והשני והאזוב ויטבלו אותם בדם הציפור השחטה אשר במים החיים כמו שהיה מתפשט דבורו המותריי בהם מקודם לכן ויזו מדמה על המטהר ז' פעמים כי ראוי שתירשם הריגתו בלבו ויישאר הרושם מחוקה בכוח המיוחד והמיוחד אל הציפור והוא הדבור. ואח"כ ישלח אותה על פני השדה והכוונה שעם זה יהיה שלוח לשונו משוער ומוגבל שלא יישאר לו רק חצי החלק האחד מהשנים שזכר ראשונה והוא עצמו מה שאמר החכם שהיה שואל מתי פיות אחר שהכיר חסרון הדיבור המותריי, כי ידע שבחציה יש לו רב.

ובמדרש (ויקרא רבות שם)

למה שוחט אחת ומניח אחת אמר כשם שאי אפשר לשחוט לחזור כך אי אפשר לנגעים לחזור.

והכוונה כי בהישרה זאת לא ישוב עוד לכסלה.

והנה עם זה יכבס המטהר את בגדיו והוא תיקון המידות וחזרתם למדתם והגבלתם הראויה ואחר יבוא אל המחנה אבל עדיין לא יבוא לאהלו עד שיעברו שבעת ימים בהם יקבל תיקון שכלי על הדרך אשר כתבנו בשער המילואים. וביום השמיני יגלח את כל שערו וכבס בגדיו שנית וטהר לבא אל אהלו.

אמנם עדיין אינו בא לפני ה' עד שימלא את ידו לבא פתח אהל מועד בשלשה קרבנות. אחד לאשם. ואחד לחטאת. ואחד לעולה. ומנחתם ולוג אחד שמן. והיה הכהן המטהר מזה מדם האשם על תנוך אזנו ועל בהונות ידו ורגלו לרמוז אליו כי אשם אשם לה' וישם דמי מלחמה עמו בשלשה איברים האלו הראשיים אשר אליהם יתייחסו כל הפעולות האנושיות כי האוזן כלי מיוחד לדבור אשר חטא בו כי אזן מילין תבחן, גם החרש שאינו שומע הוא האילם. והנה היד הוא כלי המעשה אשר אליו יתייחסו כל העניינים הנתלים בסור מרע ועשה טוב. והרגל שהוא כלי התנועה אשר בו יתלו העניינים אשר בסוף הפסוק בקש שלום ורדפהו כמו שזכר אותו הרוכל. והיו הימניים לומר כי כולם נעשו שמאליים ועל דרך שאמר החכם (קהלת י') ולב כסיל לשמאלו כמו שיבוא בשער ס"ז פ"ד ב"ה.

אמנם היה הכהן אח"כ מזה מהשמן אשר על כפו השמאלית שבע פעמים לפני ה' ומיתר השמן מזה על אלו האיברים הימניים עצמן על דם האשם, לומר שרפואת הדם הזה והסרת כתמיו היה בקבל עליו אור התורה האלוהית ומצוותיה שכוונתם להפוך כל הפעולות השמאליות אל הימין וכמו שאמר בראש הפסוק (שם) לב חכם לימינו כמזכר שם. ואחר יצוק השמן הנותר על ראשו, בשתים אלה יושלם מה שאמר (שם ט') בכל עת יהיו בגדיך לבנים ושמן על ראשך אל יחסר, כמו שכתבנו בשער נ"א.

ואמר על זה בתורת למוד והישרה וכפר עליו הכהן לפני ה', לומר כי בהשלמת הלמודים הללו תהיה לו כפרה שלמה לפני ה' תמיד.

[על מה מכפרים קרבנות החטאת?]

אמנם לענין המעשה נאמר אח"כ בחטאת וכפר עליו הכהן מטומאתו ובעולה וכפר עליו הכהן וטהר וכמה יורה זה על אמיתת זה הדרך, שאם לא כן לא ידענו טעם הכפריות האלו כאן, כמו שאמר **הרמב"ן** ז"ל. והוא אמר:

אולי האשם יכפר על מעלו אשר מעל קודם הנגע. והחטאת על מה שחטא בימי הנגע אולי בצערו נתן תפילה לאלוהים וזה טעם מטומאתו. והעולה והמנחה יהיה לו כפר נפש שזכה ליטהר ולשוב אל אהלו וכו'.

והנה הוא ז"ל כבר הורה חולשתן. ולפי מה שכתבנו כבר נמצאו שם ג' כפרות. אחד ללמד את אשר בו יתכפר כל איש לפני ה'. ושתים למעשה אחת לכפרת הטומאה ההיא ואחת לטהרתה והוא דרך נכון וישר באמת. זאת תהיה תורת המצורע והישרתו אשר לפי עוצם תועלותיה הקפידה התורה מאד על עשייתה ושלא יחדל לעשות אם דל ואם עשיר.

והנה ודאי כל העניינים האלה הם קרובים מאד למאמר הרוכל ועצותיו הנכונות אשר כתבנו להביא חיים עד העולם. כמו כן ביום טהרתנו יחיש מהרה לבא זיכרוננו לפני הכהן הגדול להקריב אותנו אליו ומשתי הציפורים אשר יצאו מבטן טהור ישחוט האחד אל כלי חרש על נקמת התורה הנקראת מים חיים (ירמיה ב') ופעמי הציפור החיה ירחץ ויטבול בדם הציפור השחטה, ואחר ישלחנה חפשי על פני השדה אשר ברכו ה' ושם תעשה קרבנות טהורים וכפר עליה הכהן וטהרה.

ובמדרש (ויקרא רבות פ' ט"ו)

נגעי צרעת זו אדום שבאת מכוחו של זקן עי"ש. והיה בעור בשרו לנגע צרעת, לפי שבעולם הזה הכהן רואה את הנגעים, אבל לעולם הבא אמר הקב"ה אני מטהר אתכם, שנאמר (יחזקאל ל"ו) וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טומאותיכם ומכל גלוליכם אטהר אתכם.

וזו שיעור מה שרצינו ביאורו בזה השער:

עקידת יצחק ויקרא שער סג (פרשת אחרי מות)

יבאר שנלמד מעבודת יום הכיפורים שגופות האנשים הם כלבושים לצורך שליחותם, ואחר כך טעונים גניזה. ויחלק השער לשלושה חלקים: תורת היום. עבודת יום הכיפורים. וארבעת חלוקי הכפרה.

פרשת אחרי מות: בזאת יבוא אהרן אל הקודש

שמעון הצדיק היה משיירי כנסת הגדולה הוא היה אומר על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים (אבות פ"א):

לפי שהיה דרך הלמודים לקרב הדרושים הרחוקים במשל הקרובים מהם אצל המשיג. הנה לזה לפעמים יהיה הנושא המעולה משל לפחות, להיות הדבר הנלמד יותר מבואר בו, אף על פי שיהיה עיקר מהותו יותר נעלם ממנו. כמו שעל הרוב יהיה הפחות משל אל המעולה, להיות עניינו יותר מפורסם המשל כדי ליחס לאל יתעלה פעולות ההוויה והחינוך שהיא מפורסמת באבות, אמר הכתוב (דברים ל"ב) הלא הוא אביך קנך הוא עשך ויכנך (שם ח'). כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלוהיך מייסרך. אמנם לעניין היראה לפי שהיא יותר מבוארת בו יתברך, עם שעצמותו נסתר ונעלם, נאמר (ויקרא י"ט) איש אמו ואביו תיראו אני ה'. כלומר יש לך לירוא אותם מעניין יראת שמים המפורסמת בה'. וכמו שאמרו (אבות פ"ד) מורא רבך כמורא שמים. ועל זה העניין נאמר (בראשית ג') והייתם כאלוהים יודעי טוב ורע, וכיוצא בו. לפי שהמעלות השלמות הם מפורסמות היותר בעליונים עם שמהותם נעלמת ונסתרת מאד.

והנה לזה הפליאו עצה חכמי האמת במה שיחשב עליהם שהם הפכו סדר הלמוד באמרו (ברכות י' א) מה הקב"ה ממלא את העולם, אף הנשמה ממלאה את הגוף. מה הקב"ה רואה ואינו נראה, אף הנשמה וכו'. מה הקב"ה זן את העולם אף הנשמה וכו'. מה הקב"ה יושב בחדרי חדרים אף הנשמה וכו'.

[לפילוסופים הנפש היא מודל לאלהות; חכמי האמת אינם צריכים זאת]

כי הנה הפילוסופים אמרו, שלא מצאו להם מבוא לדעת בעניינים אלוהיים כי אם במציאות הנפש האנושית ובאמצעותה, כי שמו אותה למשל ולראיה היות פרנס ומנהיג בעולם, ימשכו אצלו ממנו התועלות הנמשכות מהנפש אל הגוף, כמו שנתבאר זה באלוהיות במאמר התוארים ובחתימתו. והנה הם הפכו העניין ותלו הדברים הבלתי נודעים בעניין היותר נעלם ונסתר שבעולם, בלמוד סגולות הנפש, כמו שיתבאר בשער ס"ח ב"ה.

אמנם הם ידעו דרך ה' דרך אמת, והלכו בו בלי ספק. כי הפילוסופים אשר לא זרח עליהם אור התורה האלוהית, הנה הם הוצרכו לחקור על מציאותו יתברך שנסתפקו עליו, והוצרכו להביא ראיה עליו ממצאות הנפש האנושית ומסגולותיה אשר לא יוכלו להתעלם.

אמנם חכמי האמת לא היה להם צורך אל חקירה זאת כלל, כי מציאותו יתברך בכל מיני פליאותיו הוא מפורסם מאד באומתם, ונפשם יודעת מאד, ולא הוצרכו לבאר מהם להמון יותר ממה שביארוהו הכתובים.

[חכמי האמת מבארים את הנפש וסגולותיה]

אמנם מה שהוצרכו לבאר הוא ענייני הנפש וסגולותיה, אשר הם יותר נעלמים מהאנשים. ולהתעלמם מהם, נתעצלו בהצלחתה כי חשבוה כנפש החיה והבהמה. וכמו שאמר החכם ומי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ (קהלת ג'). יאמר כי כל החסרונות אשר הזכיר מהיות מְקַרָּה בְּנִי-הָאָדָם וּמְקַרָּה הַבְּהֵמָה וּמְקַרָּה אֶחָד לָהֶם, כְּמוֹת זֶה כֵּן מוֹת זֶה, הוא מצד בלתי יודעם ההבדל אשר בין נפשותיהם, כי מי ומי מהם יודע זה. ולזה הביאו ראייה מהפליאות המפורסמות בו יתעלה עם כל העלם מהות עצמותו וכמו שאמר (תהלים קל"ט) נפלאים מעשיך ונפשי יודעת מאוד. והוא לימוד נכון וישר ללמוד סתום מהמפורש כמו שאמרנו.

וכן היה העניין בעצמו במה שנפל ספק בין החוקרים על מהות הנפש האנושית. כי יש מהם שאומרים שהיא אחת לבד. ומהם אומרים שהם שלשה: הזנה והחיונית והמדברת. אמנם הייתה הפשרה הנכונה שהיא אחת בעצמותה, אבל שהיא נחלקת אל שלשה כוחות נפרדות, קראום נפשות. כמו שכתב הרב **המורה** בשמונה פרקים (פ"א). ואולם עניין זה לוקח ראייה עליו מכללות העולם, כי הוא כאיש אחד מקושר בכל חלקיו, אבל נתפרסם חלוקו אל שלשה חלקים, הורגל בפי הכול לקרוא כל אחד מהם עולם בפני עצמו, עד שכבר שמו שם האדם **עולם קטן** (נדרים ל"ב ב) להימצא בו דוגמת אלו השלשה חלקים ועניינם כמו שכתבנו אצל המשכן שער מ"ח.

[שמעון הצדיק: חלוקת העולם לתורה עבודה וגמילות חסדים]

ועל היסוד הזה בנה שמעון הצדיק זה המאמר המעולה שזכרנו. כי למה שראה העולם בכלל נחלק אל עולם ההצלחה ועולם התנועה ועולם התנועות והויה והפסד. ואמרת העולם ההצלחה בהחלט,

לפי שהעולם העליון הוא עולם השכל הפשוט מבלי שיהיה שם שום מציאות לא אל גשם ולא אל תנועה ולא אל שינוי כלל, אלא עצמים מוצלחים יודעים את עצמם ומשכילים סבתם ית' לבד.

אמנם אמרנו על השני שהוא עולם התנועה, לפי שעצמיהם הם גשמים בהירים בעלי תנועה מתמדת שמתנועעים בה מעצמם ובתשוקת נפשם אל הנבדלים, כמו שכתבו החכמים.

אמנם השלישי הוא עולם ההויה וההפסד אשר עיקרו להיות עצמיו מגשם עב ועכור מורכב מגשמים מורגשים ונעים ע"י התנועות השמימיות, אשר יניעו אותם תנועה הכרחית, אשר על ידה יתערבו פשוטיו ויתמזגו מורכביו להמציא הויותיו, אשר לזה ייפול עליו שם ההתנועות. כי חלקיו מתנועעים, אבל בכוח זולתם והכרחיותו.

לזה אמר שהעולם בכלל יעמוד על שלשה חלקי פעולות אשר ימצאו כנגדם בעולם הקטן שהוא אדם.

כי הנה הכוח השכלי והמדעי שבו, הוא כעין העולם הרוחני העליון.

והכוח המעשיי הנה הוא נחלק לשנים:

הראשון מה שיתנועע אליו ברצון נפשו ותשוקתו אל הנבדל העליון יתברך שמו, שהוא במצות האלוהיות השמעיות אשר הם לבד בינו לבינו, אשר בזה ידמה אל העולם האמצעי שכך עניינו. וכמו שכתוב (תהלים ק"ג) משרתיו עושי רצונו.

והשני אשר בו יתנועע אל מעשים הכרחיים מצד טבע מציאותו, כמו שהם כל המצות המדיניות אשר עליהם יחיו בהעזר אלו מאלו ואי אפשר זולתם.

לזה אמר זה הצדיק המאושר, כי על שלשה דברים העולם עומד: על **התורה** והוא החלק העיוני אשר הוא נר מצווה ותורה אור (משלי ו'), המאירה לנוכח ההצלחה האלוהית מצד רוחניותה, והוא כעין עולם השכלים. ועל **העבודה** והוא החלק מהמצות אשר נראה בהם שעבוד האדם ליוצרו, והם המצות השמעיות שאמרנו דומה לגלגלים אשר ירוצו תמיד לא לתכלית אחר זולתי לעשות רצון קוניהם.

ועל השלישי אמר: ועל **גמילות חסדים**, והם כל המצות אשר יביא ההכרח לגמול איש לאיש איש את אחיו ואיש את רעהו ואיש את קרובו. וכמ"ש (דברים ט"ו) פתוח תפתח את ירך לאחריך לעניך ולאביוןך, כי זה הוא ענין עצמי למלאת חסרונו מצד שהוא הווה נפסד. כי כאשר ישמרו אלו העניינים בעד האנשים, הנה ימצא העולם אצלם עומד על תלו. וזה ענין כולל ומועיל ראוי שיהיה ראש למסכתא ההיא, כמו שכתבנו שער ס'.

והנה אנטיגנוס (אבות שם) ביאר עיקר העבודה וטעמה כמו שביארנו בשער מ"ד ח"ג.

[חלקי העולם מקבילים לחלקי האדם]

ויאמר בן יעזר ויוסי בן יוחנן עיקרי התורה וג"ח כמו שהוא מבואר בקצת עיון, והוא ענין נכבד לקוח לאדם משלשה חלקי העולם המפורסמים. אמנם בפתחו על העיון בו, עוד מעט יראה שכיון החכם אל ענין נפלא עוד בהכרת האדם עצמותו והבדלו מהחלק הטפל שבו, לקוח גם מדוגמת הנמצאים העליונים בענייניהם, שכבר נתפשטו המאמרים שהעניינים אשר בשפלים הם נמצאים כעין העליונים. וכמ"ש (ברכות נ"ח א) מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא. וכמה טרחו בעלי המדרשים והפיוטים להראות זה.

ולזה נאמר, שאנחנו נמצא **בעולם עליון** שהוא קצה הנמצאות במעלה, שעצמיו כולם הם שכלים חיים בלי שום גופיות כלל. אמנם בשוכני ארץ אי אפשר להימצא עצם כעצמותם,

אבל נמצא מי שהוא בהפכו ממש, והם גופים בלי שום חיות, כמו הדומם והצומח למיניהם.

אמנם **עולם הגלגלים**, שהוא הממשלה השנית, הם גופים בנפש לדעת חז"ל, כמו שאמרנו. אבל המבואר בהם כפי מה שיחייב השכל, כי הנפש הייתה נמצאת בהם לצורך הגופים, רצוני להכרח גלגולם בתנועותיהם, כי ודאי התנועות הם הכרחיות אל תועלת העולם והתמדתו, ואי אפשר להם התנועה כי אם במציאות הנפשות על עניין שרמזנו. ולא יצויר שנמצאו להם הגופים לצורך הנפשות. ובעבור תשוקתם ודוגמתם נמצאים בשפלים גופי הב"ח כולם, שכן הוא עניינם, שהנפש אינה מכוונת בהם רק לצורך הכרח גידול הגופות ותנועותיהם להשלים מה שכיון מהם לעבודת האדם בבשרם ועורם וצמרם ולכל עבודתם. ולזה נקראו מקניהם וקניינים (בראשית ל"ד).

והנה **החי המדבר** הוא מבואר **שהוא בהפך זה**, שהרי אי אפשר לומר בו שנפשו נמצאה בעבור גופו ולצרכו, שאם כן בכלות הגוף ימי עבודתו תתבטל נפשו עמו ומותר האדם מן הבהמה אין. אבל חויב לומר שהם דוגמת המלאכים המשתלחים מאתו יתעלה שמתלבשים בדמות גופים להראות בהם לעיני בני האדם, כמו שנתפרסם בהם מלוט והגר ויוסף ומנוח וגדעון וזולתם. כי היו הגופים צורך השכלים לעשות שליחותם ולהפשיטם מעליהם מיד, כמו שנראה הדבר מבואר אצל גדעון ואצל מנוח.

ודוגמת זה יהיה מין האדם, ובפרט זאת האומה הנבדלת מכל העמים, שהגופיות בהם הוא צורך השכל לא זולת, ואין לו רק לעשות שליחותו ואחר כך הפשט וניתוח.

והיות עניין האדם בזה העולם דוגמת שליחות או שליחות ממש הוא מבואר מאד מענינו. וכמו שאמר המליץ (פרק ז'):

אם לעשות מלאכתי שולחתי, הנה ואנכי רפה ידיים כמו שיבוא עוד.

[עבודת הכהן הגדול]

והנה היה זה העניין הנפלא ראוי שיורשם באיש המיוחד אשר הבדילו ה' מעדת ישראל בקדושה ובטהרה ואשר הונף ואשר הורם מכלל קרוביו ומכל שאר בשר לרשום בו עניין אלוהות כמו שיתבאר היטב בתורת קדושתו על יתר אחיו, בפרשת כהנים שער ס"ו ב"ה וביום המיוחד לכפרתם, ובעבודה היותר מיוחדת בו, כי שם צווה להיות שליח לעם ה' אלה, ושיעשה שליחותו בבגדי בד קדש נקיים, ולא היה משתמש בהם רק בעבודה המיוחדת היום ההוא לפנים.

אמנם אחר עבודתו היה מפשיטם וגונזם גניזה עולמית כמו שיבוא. והנה הוא היה משל ולמוד מפואר לכל אחד ואחד מישראל ולכל העדה כולם, כי שפתי כהן בקדושתו זאת

ישמרו דעת להעיד על עצמו ותורה יבקשו מפיהו בסדר עבודתו כי מלאך שלוח מאת ה' צבאות הוא לעשות מלאכתו בעולם הזה עבודה כשירה והגונה הנכנסת בהכשירה לפני לפני' בבגדי לבן נקיים. ואחר שליחותו יפשוט אותם הכהן וגונזם לעד לעולם כעניין מלאך האלוהים ההולך לעשות שליחותו והוא לבוש גשמות מה, ואחר יפשטו מעליו וחזר לפשיטותו.

ובמדרש (ויקרא רבות פרש' כ"א)

רבי ברכיה ורבי ירמיה בשם רבי חייא בר אבא אמר כשורות של מעלה כך שורות של מטה, מה שורות של מעלה איש אחד בתוכם לבוש בדים, כך שורות של מטה תונות בד קדש ילבש ולבשם יבלו שם. תני ר' חייא מלמד שטעונין גניזה.

והוא מבואר כי האיש לבוש הבדים לא נתלבש כך אלא לצורך שליחותו, ולזה אמר שהכהן הגדול ביום ההוא היה דוגמתו במה שלבשם לעבודה, ואחר טעונים גניזה כמו שאמרנו.

והנה אחר שזה העניין נתייחד אל הכהן בזה האופן, ראוי שיתפשט תועלתו אל הכולל כולו, עד שייחשבו כולם בזה גם כן מלאכי אלוהים. כי על זה נאמר (שמות י"ט) ואתם תהיו לי ממלכת כוהנים וגוי קדוש. כי אם יהיו כולם כוהנים כמוהו, הנה יהיו כולם מלאכים שלוחים על זה האופן מהשליחות שאמרנו.

[משל]

וכמה יועיל זה הלמוד הנפלא להרבה עניינים, אם לדעת ענינו ולהזדרז אל שליחות זה אשר הכול תועים בו, ויקרה לכל אחד מהאנשים כמקרה הכסיל שמינוהו בני המדינה ציר נאמן לבוא אל המלך להפיק ממנו דבר הכרחי לחיי המדינה, ונתנו בידו ארנקי של מעות להוצאתו כי רב ממנו הדרך, וצוו עליו מאד לתת לבו אל שליחותו, ויידרו נדרים לשלם שכרו. וילך האיש עד לפני שער המלך, וירא והנה הארץ היא טובה ורחבת ידים לפניו, ויקח מן הבא בידו לעשות שם סחורה. טעם כי טוב סחרה ואתננה. ובהרוויח הממון גבה לבו לעבור אורחות ימים בפרקמטיא גדולה. ויהי סער גדול בים ונטרפה הספינה. ואבד העושר ההוא בעניין רע, וישוב לעירו בבושפת פנים, ויקצפו עליו שרי המדינה וזקניה לאמור איך מלאך לבך לנטוש עסק השליחות אשר חייך וחיי כל המדינה תלויים בו, לבקש לך מעט מהממון אשר לא צוינו ולא עלה על לב. אמרנו כבוד נכבדך מאד, ועתה מנעך השם מכבוד. ויקומו כל בני העיר וישרפו אותו ואת ביתו ואת כל אשר לו באש.

[נמשל: חובתו של האדם בעולם]

וכן הדבר הזה באמת כי האדם הנה שלוח בעולם הזה לעמוד על נפשו ולהצליח במעלות האמתיות הם קנייני החכמה ותפארת המעשים משני המינים אשר זכרנו אשר בהם ולא

בזולת תיוושע העיר הקטנה אשר זכר החכם (קהלת ט'). והאל יתעלה אשר שלח אותו הנה הוא הזמין בידו די צרכו לסיפוקו כל ימי היותו בשליחותו וזה אם על ידי מלאכה מהמלאכות או על ידי ירושה או מתנה או אי זה עסק נאות בלתי מטריד אותו לעקר שליחותו, יהיה לו בו די סיפוקו למכולת ביתו עד עשותו דבר שולחו ועד הקימו מזימות לבו. והאיש המסכן לא זכר עיקר השליחות, ובמעט מהממון אשר נזדמן בידו התחיל לעסוק בסחורה וחזר ושנה ושלש עד אשר הסיח דעתו מהשליחות ומן המשלח ותם כוחו כל ימי הבלו לאסוף ולצבור עושר רב אשר לא צווה בו ובחצי ימיו יעזבנו ואחריתי יהיה נבל, אוי לו לאותה בושה ואוי לו לאותה כלימה ששכח האיש הפתי הזה עיקר שליחותו אשר חייו תלויים בו ודאג אל עסק הממון ואל יתר הדברים המדומים, וזה וזה לא נתקיימו בידו. ומה לעשות לו כי תרבה חמת המלך ובהעלות עשן אפו רק לדונו בקצפו ובחרונו כאחד הנבלים מפושעי ישראל בגופן אשר תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה, ועליהם אמר החכם (משלי י') כחומץ לשינים וכעשן לעיניים כן העצל לשולחיו:

[הגוף הוא לבוש לנפש]

והנה אם שמע אל הישרת האיש לבוש הבדים ותורה יבקש מפיו, יזכור את שליחותו ולא ישכח מלבו כי מלאך ה' צבאות הוא. גם יועילו מאד הלימודים האלה להכרת עצמו ולדעת צורך גופו ומה טיבו, אשר לא יעשה עיקר מעצמו ובשרו ולדרוש תמיד מה יפיו ומה טובו, כי ידע כי אינו אצלו רק במדרגת הלבוש, אשר עיקר הטוב והבריאות לא ידרוש כי אם לפנימיותו, גם לא ירע בעיניו בשלחו אותו חפשי מעצמו כמנהג רוב עמי הארץ אשר ישפטו על הנשמות בעולמם משפט הגופות ורוע צורתם והפסדם. לו חכמו ישכילו בענייניו של כהן גדול ושימושו בבגדים ההם וגניזתם, ידעו כי האיש השלם לא ירע בעיניו לשלח גופו חפשי מעמו, רק בהסיר הבגדים הצואים מעליו והלבש אותו מחלצות. וכמ"ש באהרן הכהן על והפשט את אהרן את בגדיו (במדבר כ'), העמידו על הסלע והפשיטו בגדי כהונה ובגדי שכינה נלבשין תחתיהן. ואם שהמאמר על בגדי כהונה ממש אמור כמו שנתבאר במקומו שער פ"א ב"ה, מכל מקום רמז גדול הוא.

והנה באמת נראה דבר זה בגניזות גופו הטהור של משה אדוננו עליו השלום, שהוא לבדו זכה להיות בגדי בד קודש שלו נגנזין על ידי הקב"ה (סוטה ט' ב). והנה לא צר לו על הפשיטו את בגדו ולא נצטער עליו כלל. ומה שסדרו הפייטנים על פטירתו הכול היה לעורר הבכי על חסרונו, על דרך בכו לאובדים וכו' כמו שיבוא במקומו בע"ה.

והנה לזה לא מנה שמעון הצדיק בין העמודים ההם מה שיעמיד הגופות ומה שיתקיימו עליו בעניין המזון ויתר הצרכים אשר עליהם יחיו, אבל זכר העמודים אשר יקיימו הנפשות

ויעמידום במדרגת מלאכים ובני אלוהים. ולפי שאלו העניינים מהתורה והעבודה וגמילות חסדים יתרבה מציאותם ויתחזק עניינם ביד בני האומה הזאת ביום הגדול והקדוש הזה, מצד קדימת יום הזיכרון וימי התשובה אשר לפניו ולאחריו שם, מה שיגמור על ידם העיון באלו הלמודים המיוחדים אל עבודת היום אשר זכרנו אמרו שישראל ביום הזה הם כמלאכי השרת, עד שיוכלו להשתתף עמהם בקילוס המיוחד להם, אשר לא ניתן להם רשות לקלס בו כל השנה כולה.

כמו שאמרו במדרש פרשת שמע (רבות פ' ואתחנן)

משל לבן בית של מלך שנכנס לתוך הפלטין וראה קוזמיטין של מטרונא, וגנב אותה. ובא ונתנה לבתו. והתחיל מצווה ואומר לה כל הבגדים שלקחתי לך, לבוש אותן בפרהסיא. אבל קוזמיטין זה גנוב הוא, אל תלבשי אותו אלא מן הדלת ולפנים. כך אמר משה לישראל, כל המצות שנתתי לכם ממה שקבלתי מן התורה, אבל השם הזה שאני נותן לכם ממה ששמעתי ממלאכי השרת, שבו הם משבחים להקב"ה, ונטלתי אותו מהם. לכך תהיו אומרים אותו בלחישה: ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. ולמה הם אומרים אותו ביום הכפורים בפרהסיא? אלא שהם כמלאכים, לבושים לבנים, לא אוכלים לא שותים ואין בהם לא חטא ולא עוון, והקדוש ברוך הוא סולח לכל עונותיהם.

יורו שנתקיים בהם מה שאמרנו ראשונה ממלכת כוהנים ומלאכי אלוהים.

[מהו השבח של מלאכי השרת ומה משמעות ברוך שם כבוד..]

ויותר יתבאר זה כשנרד לעניין השבח והקילוס הזה ומה טיבו. כי יש לשאול מה שבח של מלאכי השרת הוא, שהרי הוא מאמר מדוחק מאד מדבר בעצמותו יתברך ומרבה בכינויים יותר מזולתו, באומרו שם כבוד מלכותו. ועוד שהרי דוד אמר בקול רם (תהלים ע"ב) ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. ובמקום אחר (שם קמ"ה) כבוד מלכותך יאמרו.

אלא שיש בו שתי תשובות.

האחת כי רוב הסתר הכינויים הוא עצמו יתרון ההכרה בעניינים הנעלמים. כי כשתדע שדבר פלוני הנעלם אמנם אינו כך ולא כך ולא כך, הנה כל מה שתרבה באלו הידיעות תדע בו יותר ממי שיסכל אם הוא דבר מכל אלו או זולתו. ואין ספק שזאת הידיעה השוללת היא אשר נתייחדה באלוהיות, כמו שכתב הרב **המורה** בפרק כ"ז מהחלק הראשון, והוא מה שכוונו מאמר (שמות ל"ג) וראית את אחורי לפני לא יראו, כמו שכתבנו שם. והוא טעם אמרם ז"ל בסוף המדרש שזכרנו (חולין נ"א ב ובמ' לית') חביבין ישראל

יותר ממלאכי השרת, שמלאכי השרת אינן מזכירין את השם אלא אחר שלשה תיבות שנאמר (ישעי' ו') וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש קדוש ה' צבאות, ואלו ישראל מזכירין את השם אחר שתי תיבות, שנאמר (דברים ו') שמע ישראל ה' אלוהינו וגו'. וזה כי הנה המלאכים מבדילין ומקדישין אותו על שלשה עולמות, למה שהם יודעין את עצמם ומשיגין ענין הבדלו מהם השגה שלמה עצמית.

אמנם ישראל לא יוכלו לקדשו בהכרה שכלית, כי אם מהשני העולמות המורגשים המושגים להם. אבל מהשלישי יקדשוהו במאמר לבד, כמו שתקנו בנוסח הקדושה: נקדישך ונעריצך בנועם שיח סוד שרפי קדש המשלשין לך קדושה וכו'. ובקצת הנוסחאות נקדש את שמך בעולמך כשם שמקדישין אותו בשמי מרום, וכן כתוב על יד נביאך וכו'.

והוא אשר נרמז יפה במאמר שמע ישראל, כי שמע רומז האדם שיש בו כוח לשמוע והוא ראש העולם התחתון. וישראל אל העולם האמצעי, וכמו שאמר רבי עקיבא, חיה אחת יש שם ברקיע ששמה ישראל ואומרת ברכו את ה' וכל גדודי מעלה עונין אחריה ברוך ה' המבורך לעולם ועד. ובאמת היא החיה אשר ראה יחזקאל הכוללת העולם האמצעי אשר ישראל בכללו הם בדמותה וצלמה כאשר כתבנו הענין היטב בשער ל"א דרוש משם.

וזהו עצמו ענין ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. כי לא ייחסו הברכה לעצמותו, ולא לכבודו, אלא לשם כבוד מלכותו, כעין הקילוס אחר שלשה תיבות. אמנם דוד אמר כבוד מלכותך יאמרו וגבורתך ידברו, וברוך שם כבודו, שהוא קילוס של שתי תיבות, והנה היא בחינה נכבדת מורה על יתרון ההשגה.

ואולם ענין החביבות לישראל יותר ממלאכי השרת בענין הזה הוא, כי חיבה יתירה נודעת להם, שאף על פי שהם מקצירין בקילוסן מהם הנה עכ"ז שבח ישראל וקילוסן הוא מקובל לפניו יתברך כשבח וקילוס מלאכי השרת, והוא הטעם עצמו למה שאמרו עוד בגמרת חולין פרק גיד הנשה:

שישראל מקלסין בכל יום שלש פעמים ומלאכי השרת פעם אחת ביום, ואמרי לה פעם אחת בשבוע, ואמרי לה פעם אחת בחודש, ואמרי לה בשנה, ואמרי לה ביובל, ואמרי לה לעולם. ואין מלאכי השרת אומרים שירה למעלה עד שאומרים ישראל שירה למטה. שנאמר (איוב ל"ח) ברוך יחד כוכבי בקר ויריעו כל בני אלוהים.

והכוונה כי בזה ובזה נודעה חיבתו, שאף שאין קילוסן שווה, וגם שיש כתות מהמלאכים שהם אומרים שירה לעתים רחוקים כל אחד לפי מה שעלה ברצון הבורא צורך מציאותו,

וכמו שאמר המלאך ליעקב, אני מכשנבראתי לא הגיע זמני לומר שירה עד היום. ירצה כי לשליחות היום נברא.

והנה הוא מבואר שהדבר אשר יהיה כן מזמן לזמן רחוק, הוא יותר יקר ונחמד בעיני האנשים מאשר הוא תמידי. ומזה הטעם היה ראוי שקילוס הכתות ההן יהיה יותר חביב. והנה עם כל זה, הנה אין המלאכים אומרים שירה למעלה עד שאומרים ישראל וכו'. והדין דין אמת, כי שירת המלאכים למעלה היא השלמת פעולותיהם המיוחדות, ובה משלימין עיני כיתות של מטה. ואם כן אי אפשר להם להשלים שירתם בשלמות שליחותם אם לא שבראשונה ישוררו התחתונים בשלמות ענינם. וכמו שהיה העניין במלאכו של יעקב כאשר אמרנו כצ"ל.

אמנם התשובה השנית

כי השלמים שבאנשים משבחים שמו ית' מצד עצמותו לעולם, כמו שאמר וברוך שם כבודו. אמנם מצד מעשיו משבחים אותו בפומבי כאלו מכירין בזה השבח, וכמו שאמר (תהלים קל"ט) אודך על כי נוראות נפלאותי נפלאים מעשיך ונפשי יודעת מאד. ועליה אמר כבוד מלכותך יאמרו.

אמנם המלאכים המשבחים בשני העניינים יחד, ומקבצים אותם יחד, כלומר שמשגיגים ענין ההנהגה ואיך נשתלשלו הנמצאות ונמשכו ההנהגות מעצמות מציאותו, ולזה אומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, שהוא חיבור שם הכבוד והמלכות יחד. ומכל אחד מאלו הטעמים למדנו שהוא שבח וקילוס מיוחד למלאכי השרת ולא נתן לקלס בו לישראל אלא בלחישה. כמ"ש הטעם בפסחים פרק מקום שנהגו (נ"ו א) היכי נעביד נימריה לא אמרו משה לא נימריה הא אמרו יעקב תקנו לומר אותו בחשאי. וזה כי משה אמר להם לישראל שמע ישראל וגו'.

והנה התשובה הזאת, רצוני ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, אינה ידועה להם כי לא עתה רבים יחכמו בה. והוא טעם לא אמרה משה, כלומר לא הושבה תשובה זו במאמרו. לא נימריה, כבר אמרה יעקב. כי לפי שהבנים הם אשר אמרו לאביהם שמע ישראל ה' אלוהינו וגו' (פסחים שם), הנה הוא בשלמות כוח נבואתו השיב דברים נכוחים כעניין שמלאכי השרת מקלסין בו.

ושיעור המאמר כי הוא אינו ראוי לאומרו לפי שהוא קילוס אשר לא יאות כלל לכלל העם ושאיין ראוי לשתק ממנו לגמרי כי הוא קילוס משובח ומיוחד לשלמים. ויצאת הפשרה שיאמר בלחישה שיראה מזה שיש בו הוד כבוד ומלכות שלמה יתירה מכוחם. אמנם ביום הכפורים הזה הנם כמלאכי השרת מהטעמים שזכרו ויאמרו אמור בקול רם כמו הם ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד לומר שכבר הגיעו למעלתם.

והנה בפרשת שמע ישראל שער צ' בע"ה יתבאר עוד זה המאמר באופן נאות עיין עליו.

זוהי הדבר אשר אמרו (פר"א פ' מ"ו)

שהעיד עליו סמאל בר מחלוקתם, באומרו לפני הקדוש ברוך הוא יש לך עם אחד כמלאכי השרת מה מלאכי השרת יחפי רגל אף ישראל יחפי רגל ביום הכפורים. מה מלאכי השרת אין להם קפיצה אף ישראל עומדים על רגליהם ביום הכפורים. מה מלאכי השרת נקיים מכל חטא אף ישראל נקיים מחטא בי"ה. מה מלאכי השרת שלום מתווך ביניהם אף ישראל כן ביום הכפורים והקב"ה מקבל עדותו וכו'.

והכוונה להם שהשלימו עצמם בשלשה עניינים שזכרם שמעון הצדיק שעליהם העולם עומד. שהכוונה ביחפי רגל שאינם צריכים שמור כי תורתן משמרתן ובכל מקום אשר תדרוך כף רגליהם הוא בטוח להם שלא יינגפו כמו שאמר (תהלים צ"א) כי מלאכיו יצווה לך וגו'. על כפים ישאונך פן תיגוף באבן רגליך על שחל וגו'. והוא טעם אמרו (שמות ג') במשה ויהושע תלמידו (יהושע ה') של נעלך מעל רגלך כמ"ש בשער ל"ה וזהו העניין אשר בו ידמו למלאכי אלוהים ששלמותן משמרם בכל מקום.

ובאומרם שאין להם קפיצה ירמוז אל זריזות העבודה אשר משני המינים אשר עליהם אמר העבודה וגמילות חסדים כי הם זריזין בהם ולא ישקוטו ולא ינוחו מפעולותיהם. והנה בשני העניינים האחרים אשר זכרו פירשו אלו הראשונים. כי אומרם שהם נקיים מכל חטא הוא עניין יחפי רגל עצמו כי העוון הוא המזיק ליחפים ולדומים להם.

ומה שאמרו ששלום מתווך ביניהם, הוא כולל לשני העבודות אשר בהם יושלם בשלום גמור בין פמליא של מעלה בעבודות אשר הם מכוונות לאלוה עושיו כמו שנזכר ובין פמליא של מטה במעשים הנקראים גמילות חסדים כמו שנתבאר והקדוש ברוך הוא שומע עדותיו דהודאת בעל דין כק' עדים דמי (גיטין מ' ב).

וזוהו עניין אומרם ז"ל (פר"א שם) תנו שוחד לסמאל כי כאשר ישלימו עצמם במצות התורה האלוהית ככל אשר יעשה להם ובהקריב קרבנותיהם כהלכותיו הנה באמת בעל דינם הוא שטן הוא יצר רע נהפך לאוהב ויהיה בעזרם יליץ בעדם ויגיד צדקתם ואין לך שוחד גדול מזה כמו שיבוא עוד בטעם המעשה וגם אחרי כן. וכל זה בכלל שליחות הכהן בבגדי בד קדש אשר עליו נאמר (מלאכי ב') כי מלאך ה' וגו' וכל העם הנמשכים אחריו להיותם מלאכים ממש כמו שנתבאר.

והנה גם מעניין חליפות בגדיו היום ההוא הקדוש בחלוף עבודותיו יש עוד למוד אחד נפלא מאד בשיושקף כראוי אבארהו אחר שאסדר עבודת היום כלה על הסדר.

[מבנה עבודת יום הכיפורים: תורה, עבודה וגמילות חסדים]

ואני הנה ראיתי לחלק מה שיאמר בדרוש הזה אל שלשה עניינים על שמות השלשה דברים שזכרן שמעון הצדיק במאמרו, שאמר על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים. כי כדאי הוא הכהן הגדול והקדוש לאלוהיו ששמש בכהונה גדולה ארבעים שנה, ונמשכו על ידו הרבה עניני ההשגחה בעבודותיו כמו שנזכר עליו בתלמוד, שנייחס אליו המאמר הזה על העניינים הנעשים ביום ההוא המיוחד שעליו העולם עומד, להיותו יום סליחה וכפרה. וכמו שאמר (תהלים ק"ל) אם עונות תשמור יה' מי יעמוד.

ויהיה העניין האחד על התורה והוא בייחוד תורת היום בכוננת קרבנותיו המיוחדים לכהן ולעם ותועלת עינוי היום ותורתיו.

העניין השני על העבודה אשר בו נכתוב מלאכת היום וסדר העבודה היא המיוחדת כתקנה והשלמת מה שיעדנו להורות הלמוד מענייני חליפותיו מבגדים אל בגדים בעבודותיו.

העניין השלישי על גמילות חסדים בהורות כי עבודת היום וכפרותיו הם הם בתורת גמול אלוהים הגומל טובות לעמו היום בתורת חסד גמור לא מן הדין:

[תורת הקרבנות – שאלות:]

העניין הראשון והוא בתורת הקרבנות והצום על פי התורה הכתובה בהם בחלק הזה. וראוי ראשונה לעורר בו קצת ספקות:

א. אומרו בתחילה וידבר ה' אל משה אחרי מות שני בני אהרן בקרבנותם וגו'. ויאמר ה' אל משה דבר אל אהרן אחיך ואל יבא וגו'. בזאת יבא אהרן וגו' כי מה טעם שיזכור שהייתה זאת המצווה אחרי מות שני בני אהרן. ומה טעם שיזכור טעם מיתתם. והמדרש (תו"כ פ' אחרי פ"א סי' ג') שאומר משל לשני רופאים וכו' לומר שהכוונה הייתה לזרזו יותר יראה שצריך לפרש שמאמר אחרי מות שני בני אהרן הוא דברי המדבר עצמו כלומר אחר שמתו בני אהרן בקרבנותם וגו' דבר אל אהרן אחיך ואל יבא בכל עת והיה פירוש נאה אם לא יפסיק מותר המאמר השני שאומר ויאמר ה' אל משה. ועל כל פנים היתור קשה:

ב. בעניין הקרבנות שצוה שיהיו שני' לכהן אחד לחטאת ואחד לעולה אמנם לעם צוה שנים לחטאת ואחד לעולה:

ג. בעניין הגורלות שיראה דבר זר כאלו חלקו בין השווים בהם בזכות ועניין עזאזל ושחד לסמאל שכבר נודע מה שכתבו בו הראשונים ובפרט **הרמב"ן** ז"ל במשל העושה סעודה למלך וצוה לו המלך תן מנה לעבדי פלוני וכו'. והנה לא נתבאר לנו יפה אלה העניינים ולא ידענו מה צורך למלך להפיס בעל הסעודה עם עבדו זה ומה טיבו. גם טעם ונתן אותם על ראש השעיר וגו':

ד. בטעם ובא אהרן אל אהל מועד ופשט את בגדיו שאם כדבר הראשונים (יומא ל"ב ב) שאמרו שאינו במקומו עם קישוט **הרמב"ן** ז"ל שכתב שהכתוב הזה אומר דורשני שלא יתכן שיצווה הכתוב לבא אל אהל מועד ללא דבר רק לפשוט שם בגדיו ולהיותו ערום בהיכל ה' ולהניחם שם לריקבון אבל על כורחנו ובא אהרן אל אהל מועד לעבוד עבודה לא הוצרך הכתוב להזכירה והיא הוצאת הכף והמחתה וכו' (יומא שם).

ואני תמה נהי שלא נזכרה שם הוצאת כף ומחתה, למה לא אמר בכאן ובא אהרן אל הקודש או אל הקודש פנימה כמו שאמר בכל ביאותיו לשם, אלא אמר ובא אהרן אל אהל מועד ופשט את בגדיו אשר לבש בבואו אל הקדש. נראה באמת כי ביאת אהל מועד לחוד וביאת הקדש לחוד. ועוד כי איך יתכן שעל ביאתו להוציא כף ומחתה ידבר שהרי נאמר ופשט את בגדיו והניחם שם והנה הבגדים שיוציא בהם כף ומחתה אינם טעונים גניזה כמו שיבוא בפרשה:

ה. מה טעם לא יזכור בפרשה זאת כל עבודות היום בשלמות. ואם תאמר שלא הזכיר רק מה שהוא מיוחד לעבודת היום בבגדי לבן הנה אם כן למה אמר ורחץ את בשרו במקום טהור ולבש את בגדיו ויצא ועשה את עולתו ואת עולת העם וגו'. ואת חלב החטאת וגו'. כי כל זה הוא בבגדי זהב:

ו. בטעם העינוי שנזכר בפרשה זו פעמים בעשור לחדש תענו את נפשתיכם וגו'. שבת שבתון הוא לכם ועניתם את נפשתיכם וגו'. והנה בפרשת אמור נזכר זה העינוי שלשה פעמים וכן המלאכה ובהרבה הגזמות. גם כי פעם ראשונה ושנייה זכר העינוי קודם המלאכה. ובשלישית נאמר ראשונה כל מלאכה לא תעשו וגו'. ואחר כך ועניתם את נפשתיכם בתשעה לחדש בערב:

ז. במאמר הזה כי איך ייפול במעט ההוא מהערב לשון ענוי אחר שמלא כריסו ושבע ילין בו ואחשוב שאל זה כיון רב חייא בר רב מדפתי (ברכות ח' ב) כדאמר וכי בתשיעי מתעניין והלא בעשרה מתעניין אלא שמה שתרץ בו הוא נחמד ודרך דרש לומר שאחר שהאכילה נעשית לצורך התענית הרי היא נקראת תענית שכל הפעולות על שם תכליתן וכמו שאמרו (נדרים מ' א) סתירת זקנים בנין ובנין נערים סתירה והרי הדבר הזה נתבאר פרשת עמלק שער מ"ב. ואם יבא טעם אחר הרי טוב ומוטב:

ח. כי נאמר שם (ויקרא כ"ג) בעניין העינוי כי כל הנפש אשר לא תעונה בעצם היום הזה ונכרתה וגו'. אמנם במלאכה אמר (שם) וכל הנפש אשר תעשה כל מלאכה והאבדתי את הנפש ההוא וגו'. גם אומרו כי כל הנפש אשר לא תעונה בתורת טעמא:

ט. היכנסו בתחילת הפרשה (שם) במלת אך בעשור כי היא מלה קושרת ולא יתכן בראש עניין:

י. וגדולה היא אלי לפי העניין להכתיב כל העניינים האלה על הנפשות. כי אם ייפול זה העינוי על הנפש כמו שאמר (במדבר ל') כל נדר וכל שבועת איסור לענות נפש או כמו

שאמר הנביא (ישעי' נ"ח) יום ענות אדם נפשו. הנה במלאכה ראוי שיאמר וכל האיש כי המלאכה תיחוס אל האיש בעל הנפש לא אליה וכל שכן אם יאמר זה על הנפש המשכלת.

[ביאור הפרשה והתשובות]

ואחר התעוררות הספקות האלו בשתי הפרשיות המדברות במצות היום נבוא אל הביאור:

וידבר ה' אל משה

(א) יראה שהדבור הזה שהיה למשה לא היה רק בקרבנתם לפני ה' וימותו לומר כי אחר שמתו הודיע לו סבת מיתתם אשר השתוממו עליה ולא ידעו מה היא כמו שאמר משה (ויקרא י') הוא אשר דבר ה' לאמור בקרובי אקדש וגו'. לומר שהוא התקדשות לבד בלי חטא. והוא דבר אליו כי בקרבנתם לפני ה' בעבודת הקטרת אשר לא ציוה להם פשעו וימותו. ומאמר דבר אל אהרן אחיך ואל יבא הוא מאמר אחר נאמר לו אחר כך. וסמך זה אל זה מפני אומרו בכאן ואל יבא בכל עת ולא ימות וטעם כי בענן אראה על הכפורת כלומר כי לא בפומבי ודרך חול אראה רק בענן של כבוד ועל פני הכפורת כמו שיתבאר זה עוד באומרו וכסה ענן הקטרת את הכפורת וגו'. בזאת יבא אהרן וגו' כתונת בד וגו' (ה'). הראוי שנדע שלא הזכיר בפרשה זאת דבר מהקרבת התמידין ולא מהמוספין הנזכרים בפרשת פינחס לכל הימים המקודשים והם רצוני תמיד של שחר כמשפטו בכל יום. גם קרבנות המוספין הן היו נקרבין ראשונה על ידי כהן גדול (יומא ע' א) אבל יזכיר מה שהוא מיוחד מהקרבת לביאתו לשם יביאם מה שהוא מהם בבגדי לבן מפני שעבודתם לפניו ומה שהוא מהם לחוץ בבגדי זהב ודרך חליפות הבגדים וגניזתם. והנה עם זה הפרשה כתקנה בלי יתרון וחסרון בלי צורך סירוס כלל כמו שיתבאר, אמר כי הכהן הגדול יביא פר החטאת כי הוא קרבנו המיוחד לו בפרשת ויקרא (פ' ד') ואיל לעולה. וטעם הקרבן הזה הוא מבואר למה שהכוח החומרי אפילו בשלמים הוא גובר עם שרוב מעשיהם הם בלתי נאותים ומיעוטם הם בינוניים ומיעוט מן המיעוט הם טובים ונאותים (ב) ולזה היה פר לחטאת כנגד זה שבשרו ועורו ופרשו הכול נשרף חוץ למחנה ומיעוט ממנו שהוא החלב יקטיר במזבח החיצון אמנם מיעוט דמיעוט בא לפני לפנים להזות ממנו על הכפורת. אמנם היה האיל לעולה כנגד הכוח השכלי אשר הוא עולה כלו לרצון לה' וציוה שיהיו קרבנותיו אלו בבגדי בד קדש עם הנקיות המחויב לאד' השלם וההרחקה מכל מיני המותרות וכמ"ש החכם (קהלת ט') בכל עת יהיו בגדיך לבנים וכמו שזכרנו.

(ב) והנה לפי שכלל העם יצאו בזה החלק מהחטאת אל הקצה האחרון עד שכבר ישלחו יד רוע תאוותיהם אל האיסורים החמורים ואל התשוקות הבהמיות כאכילת חלב ודם ושכיבת העריות והזכור וכדומה לזה שבהם יוצאין מגדר הטבע האנושי ונכנסין אל טבע הבהמיות. לזה כפל בהם החטאת בשיהיו שני שעירי עזים לחטאת ואיל לעולה. שנים מהן

כהלכתן בכהן. אמנם היה שער אחד לשלח אותו לעזאזל המדברה כאשר הוא חי כי לא הוכשר ממנו דבר לפני כלל ואפילו זריקת דמו על המזבח החיצון אמנם אמר ולקח את השעירים והעמיד אותם לפני ה' פתח אהל מועד ונתן אהרן על שני השעירים גורלות גורל אחד לה' וגורל אחד לעזאזל

(ג) כי יראה שכיוון בזה כוונה נכבדת מאד והיא לתת הסיבה והטעם על כפרת הפשעים החמורים אשר יכפר עליהם בזה השער המשתלח וללמד שאפילו על הפושעים והמורדים בשיעור ההוא יש טעם להמציא להם מחילה וכפרה בשנלמוד עליהם זכות כי רבים מהם היותם על השיעור ההוא מהרוע לא היה רוע בחירתם אלא מצד חוזק חומרם ורוע תכונתם הטבעית שעלה כך בגורלם מהסיבות שנזדמנו להם בעת הווייתם אשר לא עצרו כוח לכבשו. וכמו שכתב הרב **המורה** פרק ל"ג חלק שלישי כי מי שטבעו חם ביותר אי אפשר שיהיה ירא שמים בתאוותיו וכבר חשבו קצת החכמים שאין האדם רצוני על הרעות וכל שכן אם הם נמשכות אל רוע תכונתם. עם שכבר דחה אותם הפילוסוף וביאר שהכול בידי אדם כמו שכתבנו בשער כ"ב מכל מקום דינא רבא ודינא זוטא איכא בינייהו כי אחר שהם לא בחרו להם אלו ההתחלות הפחותות והטבע העלה אותם בגורלם וידו חלקתם לא בקו עד שאם יכבשום היה ראויין לשכר גדול כמו שאמר (אבות פ"ה) לפום צערא אגרא הנה כשלא עמדו כנגדם ראוי להמציא להם תיקון והוא מה שבארו יפה באלו הגורלות. כי הנה שני השעירים הם שם לפני ה' והגורל יבדיל האחד חטאת לה' והשני לעזאזל כמו שעל זה העניין הם האנשים ולא הועילה לשם השתדלות כלל כי אין עצה ואין תבונה מועלת שם שההזדמן בו אל כל אחד מהצדדים היא שווה. האמנה בזמן שישראל היו עושין רצונו של מקום או שהיה להם משרת הגון כשמעון הצדיק היה נעשה נס בגורלות אלו שהיה עולה תמיד גורל השם בשל ימין (יומא ל"ט א) כי ימין ה' רוממה כמו שהיה העניין בגורלות הארץ (במדבר ל"ג) וזולתם על דרך ההשגחה ועל פי ה' וכמו שאמר (משלי י"ו) בחיק יוטל הגורל ומה' כל משפטו. אמנם אח"כ היה עניינם כשאר הגורלות של הדיוט שהם מתעתדים אל המקרה מבלי שום נטייה אל דבר מאשר כנגדו ולזה אפילו בנפול לשם גורל הש"י בימין לא היה להם סימן כי אלו העניינים לא יתאמתו בכמו זה רק במה שירבה מציאותו פעמים הרבה כמו שאמר (בראשית מ"א) ועל הישנות החלום וגו' כי נכון הדבר. וכל שכן ביותר. ועל זה נאמר ועתה לכו ונפילה גורלות וגו' (יונה א') כי לכאורה היא הייתה עצה נבערה שהרי אי אפשר שלא יפול הגורל על אחד מהם בין זכאי בין חייב וכמו שאמרו ז"ל (סנהדרין מ"ג ב) שאמר לו עכן ליהושע עד שאמר לו (יהושע ז') בני שים כבוד לה' אלוהי ישראל ותן לו תודה והגד נא לי מה עשית אל תכחד ממני ויען עכן ויאמר אמנה אנכי חטאתי וגו'. אלא שהכוונה באומרם ונפילה גורלות שיפילו הגורל פעמים הרבה כי לזה נקראו גורלות רבות לא כהפיל הגורל על אנשים הרבה שכן נאמר (במדבר כ"ו) אך בגורל יחלק הארץ. וכן עשו וילכו ויפילו גורלות ובכל פעם ופעם

נפל הגורל על יונה ועם זה נתאמת להם העניין. הנה אם כן שעניין גורל הוא זה ששורה תחלה על עניין ההזדמן כמו שאמרנו: והקריב אהרן את פר החטאת אשר לו וגו' וכפר בעדו וגו'. ושחט את פר החטאת אשר לו ולקח מלא המחתה וגו'. אחר שהתודה ראשונה וידי עצמו וביתו על זה הפר קודם הגורלות (יומא ל"ה ב) שנאמר והקריב אהרן את פר החטאת אשר לו וכפר בעדו ובעד ביתו בא אחר הגורלות להתוודות עליו על עצמו ועל אחיו הכוהנים ושחטו ומקבל את דמו להביאו להזות ממנו לפני לפני (שם מ"א ב) ואולם קודם בואו הוצרך להקטיר שם את קטורת הסמים כמו שנאמר כי בענן אראה על הכפורת והקפידו מאד על שיהא מתן הקטרת מהכף אל חופניו ומחופניו על האש הכול לפני ה' בהיכל לפניו והוא עבודה קשה שבמקדש (שם מ"ז ב) לפי שכך הוא מפורש בכתוב ולקח מלא המחתה גחלי אש מעל המזבח וגו'. ומלא חופניו קטורת סמים דקה והביא מבית לפרוכת ונתן את הקטרת על האש לפני ה' וכסה ענן הקטרת את הכפורת אשר על העדות ולא ימות. ונראה שהכוונה בזה כדי שיהא שם טרוד בעבודה היא הקשה ולא יזון עיניו מהשכינה ולא ימות כמו שנאמר (שמות כ"ד) ויחזו את האלוהים ויאכלו וישתו. אמנם הצדוקים קלקלו בזה והיו מתקנים מבחוץ והיו אומרים שאין דרך ארץ לעשות כן לפני מלך בשר ודם קל וחומר לפני הקב"ה. ואולי הייתה כוונתם כדי שיוכלו לזון עיניהם שהיו אומרים שזו היא כוונת הכתוב באומרם כי בענן אראה על הכפורת. ובגמרא (שם י"ט ב) תנו רבנן מעשה בצדוקי אחד שתקן מבחוץ והכניס ביציאתו היה שמח שמחה גדולה פגע בו אביו אמר לו בני אף על פי שצדוקין אנו מתייראין אנו מן הפרושין אמר ליה כל ימי הייתי מצטער על המקרא הזה כי בענן אראה על הכפורת אימתי יבא לידי ואקיימנו ועכשיו שבא לידי לא אקיימנו. אמרו לא היו ימים מועטין עד שמת והוטל באשפה והיו תולעים יוצאים מן חוטמו ויש אומרים ביציאתו נוגף דתני רבי חייא כמין קול נשמע בעזרה שבא מלאך וחבטו על פניו ונכנסו אחיו הכוהנים ומצאו ככף רגל עגל בין כתפיו שנאמר (יחזקאל א') וכף רגליהם ככף רגל עגל במה אנו מקיימין כי בענן אראה על הכפורת שייתן לשם מעלה עשן הא אם שנה וחסר אחת מכל סממנים חייב מיתה (יומא נ"ג א) ולקח מדם הפר והזה באצבעו על פני הכפורת קדמה ולפני הכפורת יזה שבע פעמים לפי שנאמר אחר כך והזה אותו על הכפורת ולפני הכפורת משמע דבהזאה אחת הוא עושה אחת למעלה ושבע למטה כמו מי שמנגיד ברצועה שיש לה בית יד שבהיות ידו קבועה במקום אחד מכה לכאן ולכאן כרצונו (שם נ"ה א) ושחט את שער החטאת אשר לעם ועשה את דמו כאשר עשה לדם הפר והזה אותו וגו'. וכפר על הקדש מטומאות בני ישראל ומפשעיהם לכל חטאתם וכן יעשה לאהל מועד השוכן אתם בתוך טומאותם. והוא שיזה גם כן מדם הפר והשעיר על הפרוכת (שם נ"ג ב) ועם זה יכפר על אותם שהם עונות ופשעים בצירוף אל הקדש ואל המקדש השוכן אתם אשר אין בידם לעמוד על הטהרה והקדושה הראויה להם ולכן סבר וקביל לשכן אתם בתוך טומאותם וכמו שאמר (ויקרא כ"ו) והתהלכתי בתוכם ולא תגעל נפשי אתכם, וכל אדם לא יהיה באהל מועד הוא

הדבור אשר חוץ לפרכת ולכן היה הממרס את הדם על הרובד הרביעי שבעזרה כי אין לו לבא משם ולפנים: ויצא על המזבח וגו'. ירצה שיצא מאת פני הקדש פנימה אל מזבח הקטורת שהיה שם לפני הפרוכת וכפר על קרנותיו כשיזה עליו באצבעו מן הדם שבע פעמים וטהרו וקדשו מטומאות בני ישראל (יומא מ"ג ב) ושיירי הדם היה שופך אל יסוד מערבי של מזבח החיצון (שם נ"ח ב) וכלה מכפר את הקדש ואת אהל מועד ואת המזבח והקריב את השעיר החי וסמך אהרן את שתי ידיו על ראש השעיר החי והתודה עליו את כל עונות בני ישראל ואת כל פשעיהם לכל חטאתם ונתן אותם על ראש השעיר ושלח ביד איש עתי המדברה ונשא השעיר עליו את כל עוונותם אל ארץ גזרה ושלח את השעיר במדבר. לא אמר בו שכפר על הקדש כי אלו העונות והפשעים הם יוצאים מהשווי האנושי כמו שאמרנו לא בהיקש אל הקדש כראשונים ולזה נעשו מנה דורון לעזאזל המדברה (פר"א פ' מ"ו).

(ג) אמנם טעם זה המעשה לפי הדעת הפשוט נתבאר להלן (ויקרא י"ז) בפסוק ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים אשר הם זונים אחריהם אלא לשם לבד כמו שכתב **הראב"ע** ז"ל וזה כי לפי שהיו הטועים אז מורגלים לזבוח זבחים אל השעירים להיותם ממשלת השדים או להיות להם דרך עבודה ואלוהות כמעשה ארץ מצרים והיו משוטטים דמיונותם בכמו אלה העניינים הנפסדים והמשחיתים בעם היה מהרצון האלוהי כי ביום הזה הגדול והנורא תעשה המצווה הזאת אשר ענינה הוא לנהוג בזה השעיר מנהג הפקר ובזיון בתת עליו כל עונות בני ישראל ופשעיהם היוצאים מההיקש האנושי כאשר אמרנו ושלח אותו אל הר עז וקשה ולהפיל אותו שם אל תחתית ההר להפסד וניתוח (יומא ס"ז א) כדי לטעת בלבם כי שווא עבוד אלוהים זולתו יתעלה. ולא עוד אלא שהוא דבר שנוי ומשוקץ ומטמא במגע דכתיב והמשלח את השעיר לעזאזל יכבס בגדיו ורחץ בשרו במים ואחר יבא אל המחנה.

(ג) ולפי שהעניין הזה הוא למוד והישרה גדולה אל דעות האנשים ולכוחם הדמיוני הרואה במפלתו ובזיונו ומתוך כך מסיחין דעתם ורצונם ממנו ומהדומה לו ומהנמשך אליו. יאמר עליו שהוא נושא כל עוונותם אל ארץ גזירה שכבר ישארו בזה בלי עוון כלל והוא מה שאמרו (שם כ' א) שאין כוח בשטן לקטרג ביום הכפורים. ולא עוד אלא שהשטן על כורחו מודה ומעיד ביום ההוא שיש לו יתעלה עם אחד בארץ כמלאכי השרת שאין להם יצר הרע (פר"א שם) והוא ממש טעם אומרם ז"ל תנו שחד לסמאל הוא שטן הוא יצר הרע והוא ודאי שרו של עשו (ב"ר פ' ס"ה) המליץ בעדו תמיד כמו שאמר (בראשית כ"ז) והיה כאשר תריד ופרקת עלו וגו' כפי תרגום **אונקלוס** כי בזה המעשה ודאי הושחד והותש כוחו ולא יליץ בעדו אדרבה יהפך למליץ לנו ולטעון בעדנו והיא מליצה נכבדת מאד והדבר נכון מאת האלוהים וכשר לעשותו. ואם יש דברים בגו מקובלים בזה נקבל ויתכן כי להיות

זביחת פסח מצרים מזה המין (ש"ר פ' ט"ז) נקרא יום מקחו ומפלתו שבת הגדול (שבת פ"ז ב תוס' ד"ה ואותו) שכבר יתייחסו שני הימים האלו בגדולה זו כמו שכתבנו שם שער ל"ח עיין עליו וכאן בעניין השלישי מזה השער נדבר עוד במליצתו של סמאל על פי מאמר פרקי רבי אליעזר נוסף על מה שכתבנו בהקדמת השער.

ועוד יתכן בדרך הרמז שיותן בזה רושם נפלא בהבדל אשר בין הבנים בניו של יצחק אבינו אשר בא זיכרון עקדתו ביום הדין הקודם כי שניהם נתדמו אל השעירים. זה בעצמו שנאמר (בראשית שם) הן עשו אחי איש שעיר. וזה בחלקיו שנאמר (שם) ואת עורות גדיי העזים הלבשה על ידיו ועל חלקת צוואריו עד שהחליט עליו הזקן והידיים ידי עשו. ולהיותם תאומים וזה טוען מההזרעה וזה מהלידה נפלה ביניהם קטטה על הבכורה ויתרוצצו הבנים בקרבה (רש"י בראשית כ"ו) ולא סרו אחרי כן מהתקוטט עליה לכן ציוה שיטילו עליהם גורלות כי מדינים ישבית הגורל ובין עצומים יפריד (משלי י"ח) ומי"י כל משפטו (שם י"ו). אי זהו לשם ואי זהו לעזאזל. ומה נפלא מה שאמרו (יומא ל"ט א) שהיה סימן טוב כשעלה גורל השם בימין שיורה שאותו שעיר הנקרא בשם יעקב ימין ה' רוממה בו ומכוונת כנגדו ובקבלת דמו והזאותיו כהזאות דם פרו של כהן גדול עם מה שנודע שאם כל בעל חי הוא הנפש כמוזכר להלן בשער ס"ד. הנה הוא יורה כי נפשות כל בית יעקב אשר בחר לו יה הנה הנם נפשות הכוהנים הניגשים אל ה' וכלן זוכות ובאות תחת כנפי השכינה עם שמדרגותיהן בלתי שוות ולכל אחד מחיצה בפני עצמה. אלו לפני ולפנים תחת כנפי הכרובים ובין בדי הארון. ואלו על הפרוכת. ואלו על מזבח הזהב. ואלו על מזבח החיצון. מכל מקום הנה הוא יתעלה חשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נידח כי על זה נאמר (שמות י"ט) ואתם תהיו לי ממלכת כוהנים וגוי קדוש. אמנם השעיר אשר הוא שעיר בעצם אשר עלה עליו הגורל לעזאזל הנה הוא נושא עליו את כל עונות בני ישראל במה שמכבידין את עולם עליהם בגזרות קשות ורעות הממרקים עונותיהם והוא משתלח לארץ גזרה אשר שם נפל שדוד בלי שום תקומה כי לסוף ייפול בנופלים ולא יהיה שריד ופליטה לבית עשו לא בעולם הזה ולא בעולם הבא והוא עניין נכבד מאד ראוי שיעשה ממנו סימן גדול ביום הכפורים הזה כמו שאמרנו כי על זה אחז"ל (ב"ר פ' ס"ה) וקח לי משם שני גדיי עזים טובים (בראשית כ"ז) טובים לך טובים לבניך. ואחר שנתיישב זה נאמר מה שנמשך מעניין הכפורת. והנה בנוסח הוידויין הנעשים בו ביום אמרו ביומא (ל"ו ב) תנו רבנן כיצד מתודה אומר עויתי פשעתי חטאתי וכן בשעיר המשתלח הוא אומר והתודה עליו את כל עונות בני ישראל ואת כל פשעיהם לכל חטאתם וכן במשה הוא אומר נושא עוון ופשע וחטאה דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים עונות אלו הזדונות וכן הוא אומר הכרת תיכרת הנפש היא עוונה בה. פשעים אלו המרדים וכן הוא אומר מלך מואב פשע בי, אז תפשע לבנה בעת ההיא. חטאים אלו השגגות וכן הוא אומר נפש כי תחטא בשגגה. וכי מאחר שהתודה על הזדונות ועל המרדים חוזר ומתודה על השגגות אלא אומר אנא השם

חטאתי עויתי פשעתי וכן בדוד אומר חטאנו עם אבותינו העווינו והרשענו וכן בשלמה אומר חטאנו עווינו והרשענו. וכן בדניאל אומר חטאנו ועווינו וגו'. והרשענו ומרדנו. אלא מה שאמר משה נושא עוון ופשע וחטאה אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא בשעה שישראל חוטאין ועושין תשובה עשה להם זדונות כשגגות. אמר רבה אמר שמואל הלכה כחכמים פשיטא מהו דתימא מסתבר טעמיה דרבי מאיר דקא מסייע ליה קרא קמ"ל. הנה שלש מלות הללו כוללות השלשה מינים מהחטא אשר בם יפלו האנשים במעשיהם כמו שאמר החוקר בפרק י' מהמאמר החמשי **מספר המידות** זה לשונו.

משלשה פנים יבואו הנזקים בחברות בני אדם.

אחד מהם עשות החטא בבלי דעת כי לא ידע למי ובמה ומה ולא למה, כי עשה זה ולא חשב להשליך הרומח או לא זה או לא לזה או לא בעבור זה. אבל קרה כן. ואמר כי מזה המין הוא השיכור והדומים אשר יכו בכוונה ויודעים את אשר יעשו אלא שאינם עושים בבחינה שלימה. אלא שזה יותר רע במה שהוא עצמו תחילת הסיבה.

ועל הפן השני אמר, אמנם כאשר הוא יודע ולא הקדים עצה הוא בלי הצטדק, כמו העושה בעבור כעס או בעבור שאר הפעולות הכרחיים או טבעיים. ועל הג' אמר אמנם כשהם עושים בבחירה הם רשעים ורעים וכו'.

וברור הוא כי אלו הג' פנים עצמם הם אשר כוונם חז"ל בפ"י חטא ועוון ופשע כפי מה שפרשום בפיהם. והוא מה שיחייב הסדר ההוא שסדרוהו על פי ראש המתוודים שאמר (תהלים י"ט) שגיאות מי יבין מנסתרות נקני גם מזדים חשוך עבדך אז איתם וניקתי מפשע רב ובמה שאמר חטאנו עם אבותינו וגו' (שם ק"ו). כמו שפירש בפסוק שלאחריו ודברי החכם עצמם כשאמר (שם) אבותינו במצרים לא השכילו נפלאותיך לא זכרו את רוב חסדיך וימרו על ים בים סוף. כי השוגג עקרו העלם הדבר מדעתו כמ"ש (במדבר כ"ב) חטאתי כי לא ידעתי וגו'. ולזה כנגד מה שאמר חטאנו עם אבותינו אמר אבותינו במצרים לא השכילו וגו' וכנגד מה שאמר העווינו אמר לא זכרו את רוב חסדיך כעניין יען אשר לא זכר עשות חסד (תהלים ק"ט) לא זכר יואש המלך החסד וגו' (ד"ה ב' כ"ד). כי בבא תאוותיו לפניהם היו עוברים על מצוותיו בזדון ולא זכרו את ידו אשר פדם מני צר להיות לו עבדים. ועל אומרו והרשענו אמר וימרו על ים בים סוף וכן אמר (שם ל"ב) חטאתי אודיעך ועוני לא כיסיתי וגו'.

אמנם באומרו (שם) ואתה נשאת עוון חטאתי סלה יראה שירצה להיישיר האנשים שלא יהיו מהחנפים המתוודים על העברות הקלות ומראים עצמם שהם חמורות מאד בעיניהם ובמצפוני לבם יהיו החמורות כקלות אשר עליהם אמר הנביא הוי מושכי העוון בחבלי השווא וכעבות העגלה חטאה (ישעיה ה') ירצה שהם מושכים אליהם העוון שהוא המזיד

בנקלה מאד כאלו נמשך אחריהם בחבלי תוהו וקורי עכביש ולא ינתקו ומורים בחצוניותם שהם מושכים בעבות העגלה החטאה לכבידתה בעיניהם.

ועל זה הדרך אמר המשורר אווילים מדרך פשעם וגו' (תלים ק"ז). יאמר שהסכלים הם פושעים מני דרך במרד גמור ומהעונות אשר אם הם בהם מזידיים אינם מורדים מהם יתענו. ולהישיר מזה אמר חטאתי אודיעך וגו'. ירצה כשאני מודיע החטאים ומודה אותם ראוי לי שלא לכסות החמורות אבל עוני שהוא הזדון לא כיסיתי אמנם העצה הנכונה בזה כי אודה עלי פשעי לה' והם המרדים היותר חמורים ועם זה נשאת עוון חטאתי סלה. והנה השעיר אשר כן התוודו עליו את החטאים והעונות והפשעים אשר חטאו ועוו ופשעו כל בית ישראל (יומא ס"ו א) מהמין היוצא מהשווי כמו שאמרו היו קושרין לשון של זהורית בין קרניו (שם ס"ז א) לומר שלא שמשו במעשיהם בבגדי לבן ושטעונון כפרה חזקה על דרך אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו אם יאדימו כתולע כצמר יהיו (ישעיה א'):

ובירושלמי דמסכת שבת (פ"ט ה' ג')

בתחילה היו קושרין כל אחד ואחד מישראל לשון של זהורית בעלייתו בחלונות וכפי מעשיו של אותו האיש היה מראה לו והיו מתביישין זה מזה. התקינו שלא היו קושרין אלא בחיל ועדין היו מתביישין כל ישראל כשלא היה מלבין. התקינו שיהא קושרין בהיכל שלא היה נראה לאנשים ולנשים ועדין היו מתביישין. התקינו שיהא כלו בראש השעיר המשתלח ולא היה רואה אלא מוליכו לבדו והוא מקשר לשון של זהורית חציו בסלע וחציו בין קרניו ודוחפו ולא היה מגיע אל חצי ההר עד שנעשה כלו איברים איברים כי הרע מפסיד את עצמו ולזה נתלשו כל איבריו ונתפרקו כל חוליותיו באמצע האוויר כמו פולח ובוקע בארץ והוא ענין אלוהי מורה על טבע ענינו בלי ספק:

ואפשר שיגיע לזה תועלת מן הגורלות כדי שלא ייחשד שהשקוהו קודם לכן משקה שיגרום לתלוש איבריו ולפרקם, כי ההיא חיותה דחולין פרק אלו טרפות (נ"ט א). ואין לחשוד שהושקו שניהם, כי חלילה לאל מהקריב על שלחנו משחת כי כל שאין כמוה חיה טרפה (שם מ"ב א):

ובא אהרן אל אהל מועד ופשט את בגדי הבד אשר לבש בבואו אל הקדש והניחם שם אחר שגמר לעשות כל אלה עד הזאות פר ושעיר ושלוח השעיר לעזאזל שהכול בבגדי הבד אשר זכר ראשונה, הנה אינו טעון לעשות עוד מלאכה בהם כלל רק אם ירצה מקדש ידיו ורגליו ופושטן ולובש בגדי עצמו לקרוא בתורה בפרשה זו ובפרשת אך בעשור,

שהקריאה לאו עבודה היא, ולא צריכא בגדי כהונה כדאיתא התם. וכן שנינו בא לו כ"ג לקרות אם רוצה בבגדי בוץ קורא ואם לאו קורא באצטלת הלבן משלו (יומא ס"ח ב). גם הוצאת כף ומחתה אינה בבגדי הבד הראשונים רק בבגדי בד אחרים שהוא עושה לעצמו לכך אינם נגזזים אלא מוסרם לצבור ונהגו קולא בעבודה זו לפי שאין צרכה מעקרי העבודה רק לפנות הקדש מאלו הכלים שהכניסם שם לצורך הקטרת שאין ראוי שיישארו לשם ולזה קראוה עבודת יחיד לפי שהוא צורך המכניסן שם לבד ולזה לא נזכרה עבודה זו בכתוב כלל.

וכן יש בגמרא (שם ל"ה ב) תאני רב הונא בריה דרב יהודה ואמרי לה רב שמואל בר יהודה ואחר שכלתה עבודת צבור כהן שעשתה לו אמו כתונת לובשה ועובד בה עבודת יחיד ובלבד שימסרנה לצבור פשיטא מהו דתימא ניחוש שמא לא ימסרנה יפה יפה קמ"ל. מתיבי ולבשו בגדים אחרים וקרבו את אשר לעם מאי לאו אחרים חשובין מהן לא אחרים שפחותים מהם אמרו על רבי ישמעאל בן פיאבי שעשתה לו אמו כתונת ממאה מנה ולבשה ועבד עבודת יחיד בה ומסרה לצבור אמרו עליו על רבי אלעזר בן חרסום שעשתה לו אמו כתונת משתי ריבוא ולא הניחוהו אחיו הכהנים מפני שנראה כערום.

פרש"י ז"ל פחותים מהם לפי שהעבודה הראשונה חשובה ומכפרת, וזו אינה אלא לפנות את המקום שאין דרך כבוד שיהיו מונחים שם. לפיכך שנה הכתוב בבגדים לפחות עבודת יחיד הוצאת כף ומחתה שאין צורך צבור אלא עליו לפנות את המקום לפיכך קורא לה עבודת יחיד (שם ל"ה ב) כך פירש בעלי התוספות וזולתם ז"ל.

(ו) ולכן יאמר הכתוב כי אחר עשותו עבודת צבור בבגדי הבד אשר לבש ראשונה יקדש ידיו ורגליו ויבא אל אהל מועד שהוא חוץ להיכל ופשט שם את בגדיו אשר לבש בבואו אל הקדש פנימה ויניחם שם כי יתכן שהיה שם מקום מוכן לבית גניזתם גם שיהיו שם מזמנין לו מאתמול בגדי הבד השניים וילבשם שם והיא אצטלת הלבן משלו שהיה יוצא וקורא בה כמו ששנינו במשנה (ס"ח ב) או שהזמינום לו הכהנים שם כי לא נאמר וכל אדם לא יהיה באהל מועד רק בבואו לכפר בקדש עד צאתו. ואחר כך אמר שירחץ וילבש בגדי זהב לעשות את עולתו ואת עולת העם וכפר בעדו ובעד העם ואת חלב החטאת וגו'. שאף על פי שהם מקרבנות היום עבודתם הוא בחוץ והנה בזה נשלמה עבודת יום הכפורים עצמו הנכללת בשתי טבילות הללו. אמנם נשלמו הה' במה שלבש ראשונה בגדי זהב לעשות תמיד של שחר והמוספין. והנה אם כן הם שלשה ובגדי הבד השניים להוציא כף ומחתה הרי ד' ובבגדי זהב אחריהן לקטורת הסמים והטבת הנרות אשר בערב וכו' הרי ה'. והנה זה הפירוש הוא נכון מאד בעיני לפי פשט הכתוב וסדר העבודה ולא ידעתי למה לא שתו לב אליו כל הראשונים ז"ל כי הוא נראה מוכרח מאומרו ובא אל אהל מועד כמו שזכרנו בספקות כי זה השם לא יאמר בפרשה זו כלל על קדש הקדשים רק בזאת יבא אהרן אל הקדש וכלה מכפר את הקדש והביא מבית לפרוכת או לפני ה' ואהל מועד

הוא שם מיוחד מן הפרוכת ולחוף כמו שיעידו על זה ג' עדים נאמנים שאין עליהם שום פקפוק אמר וכפר על הקדש מטמאות בני ישראל וכן יעשה לאהל מועד וכל אדם לא יהיה באהל מועד בבואו לכפר בקדש ובא אהרן אל אהל מועד ופשט את בגדי הבד אשר לבש בבואו אל הקדש והרי הוא שריר וקיים. ואחר כך אמר שהמשלח את השעיר לעזאזל והשורף החטאות בחוף יכבסו בגדיהם ורחצו במים ואחר יבואו אל המחנה כי עניין אחד להם ליטמא במגע שליחותם כמו שאמרנו: והייתה לכם לחוקת משפט בחדש השביעי בעשור לחדש תענו את נפשותיכם וכל מלאכה לא תעשו כי ביום הזה יכפר עליכם וגו'. שבת שבתון הוא לכם ועניתם את נפשותיכם וגו'. לשון צום יאמר על שלשה פנים. האחד מה שהורגלו עליו רבים מעמי הארץ והוא העדר האוכל לבד מבלי שום כונה אחרת עד שיאמרו על האדם קודם שיאכל שהוא צם וכל שכן אם נתעכב לו עת האוכל. השני מה שיכוון בו לענות נפש כמו שעומד בתענית יום או יומיים או בתענית שעות כפי מה שאומר עליו בהצטער מאשר חטא כמו שהם צומות כל בעלי התשובה. השלישי והוא היותר נאות מכולם מה שאמר הנביא (ישעיה נ"ח) הלא זה צום אבחרהו פתח חרצובות רשע וגו'. ואמר ירמיה (כ"ב) אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה אז טוב לו כי לא על הלחם לבדו יצום האדם כי על כל מוצא פי ה'.

והנה באמת הצומות לפניו יתעלה הם כעניין הקרבנות אשר לחוטאים כי הטוב והישר לפני האלוהים אשר לא יחטא ולא יביא קרבן. אמנם אם יחטא אמר יביא קרבן ויתכפר וכן נוח לו לאדם שלא יחטא ולא יצום, וכך הוא רצונו של מלך מלכי המלכים ברוך הוא, כמו שפירש על ידי זכריהו הנביא (ז'). אמר אל כל עם הארץ ואל הכוהנים לאמור כי צמתם וספוד בחמישי ובשביעי וזה שבעים שנה הצום צמתוני אני וכי תאכלו וכי תשתו הלא אתם האוכלים ואתם השותים הלא את הדברים אשר קרא ה' ביד הנביאים הראשונים וגו'. כה אמר ה' צבאות משפט אמת שפוטו וחסד ורחמים עשו איש את אחיו ויתום גר ועני אל תעשוקו ורעת איש אחיו אל תחשבו בלבבכם וכל זה מבואר. ובסוף דבריו (שם ח') ביאר כי כאשר יהיה האדם שלם באלה הדברים הנה הוא המצווה אליו לאכול ולשתות ולשמוח במה שאמר אלה הדברים אשר תעשו דברו אמת איש אל רעהו ומשפט שלום שפוטו בשעריכם ואיש את רעת רעהו אל תחשבו בלבבכם ושבועת שקר אל תאהבו כי את כל אלה שנאתי נאם ה' ויהי דבר ה' אלי לאמור כה אמר ה' צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיו לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים וגו'. ירצה מי ייתן ויהיו לכם אלו הצומות לימי שמחה ומשתה בשתהיו אוהבים האמת והשלום ולא תצומו כיום בשתוסיפו עוד שנוא אותם וכמעט פירש זה נמצא להרמב"ם ז"ל בח' פרקים (פ"ד). נראה מכל זה שהנכון שלא יחטא האדם ושלא יצום ואולם אם חטאו עצה נכונה היא שיצומו לענות נפשם לקבל ייסורין ולמרק העוון בהמעט חלבו ודמו תמורת העונג וההנאה שקבל בחטאו. אבל שיצומו לפניו בלי כוונה רק להעדר האכילה הוא כמי שמביא קרבן בלי

כוונת הכפרה רק כמתעסק בהשגחתו זובח משחת. ועל הצומות וטעותם בעניינים הייתה תוכחת הנביא לישראל באומרו קרא בגרון אל תחשוך כשופר הרם קולך וגו' (ישעיה נ"ח). והכוונה שיקרא בלי עזר מהכלים החיצונים לפי שלא תחשוך מלקרות בשביל יגיעה או לאות שיהיה לך בהם. אמנם הרם קולך כאלו אתה קורא בשופר והגד לעמי פשעם כי החטא אל העם המיוחד נחשב לפשע כמו שהפשעים אל ההמון נקראים חטאים ולז"א ואל בית יעקב חטאתם. ואותי יום יום ידרושן וגו'. שמעתי מי שמפרש שהיה מוכיחם על מה שהיו חוקרים ודורשים בדברים במהות האל יתעלה ודעת דרכו, כגוי אשר קדם להם השלמות המעשי התורי לעשות צדקה ומשפט והיה גוער בהם לומר ישאלוני תחלה משפטי צדק ואחר כך קרבת אלוהים יחפצון לדעת מה הוא ואיך יתכנו דרכיו. והפירוש נראה נחמד אלא שאינו מתקשר עם הפרשה. ועוד שהעקר והוא אומר ואחר קרבת אלוהים יחפצון חסר מן הכתוב. אמנם הנראה לפי הכוונה שהתלונה הייתה שהם היו מתלוננים תמיד ממנו יתעלה לומר שתגיע אליהם ממנו כמעשה הרשעים ולזה היו מחפשים בדעת דרכיו ומנהגו בעניין השגחתו ולפי שזה לא יתכן כי אם לאנשים הנוודעים כצדיקים גמורים ולא נודע להם עוון אשר חטא לזה אמר כגוי אשר צדקה עשה ומשפט אלוהיו לא עזב כן ישאלוני משפטי צדק לומר מצאתנו כל זאת ולא עוד אלא שיחפצו להקריב אותי אל האלוהים לדין אם עשיתי כדין אם לא. ומה הוא תלונתם למה צמנו ולא ראית ענינו נפשנו ולא תדע כי הנה אנחנו כבר צמנו בשתי מיני הצומות אם מהעדר האכילה שעליו אמר למה צמנו ולא ראית ואם על דרך עינוי הנפש שעליו אמר ענינו נפשנו ולא תדע אכן אתה אל מסתתר מהצועקים לפניך בצום ובעינוי נפש. והייתה התשובה הן ביום צומכם תמצאו חפץ וכל עצביכם תנגושו אמר ואני קרבת אלוהים לי טוב כי יש לי להשיב לכם כי מצד שצמתם הנה נפלתם בשיבוש חזק מאד והוא שחשבתם שהצום הזה הוא אשר חפץ בו השם מצד עצמו ולזה כשצמתם וספוד חשבתם שעשיתם רצונו ואין הדבר כן שהצום מצד עצמו אין בו חפץ ועל מה שאמרתם ענינו נפשנו הנה באמת אינו כן אבל היה להפך כי כל עצביכם תנגושו בצום ההוא כמו ידך עשוני ויעצבוני (תהלים קי"ט) כי כל העצבים הגידים שבכם תתחזקו בו לזעוק ולומר למה צמנו או שירצה וכל עצביכם אשר בבית נכריה תנגושו כלומר שתנגושו העניים להיפרע מהם וזו היא כוונתם לקדש צום ולקרוא עצרה. ועוד יש לכם טעות אחר שאתם חושבים שכוונת הצום הוא להשיג בו חפצכם ושאלתכם מאת השם יתעלה ואינו כן רק הכוונה למרק ולפרוע פרעות העבירות שעברתם והוא אומרו (ישעיה שם) הן לריב ומצה תצומו וגו'. ירצה אם תצומו הנה בעבור דברי ריבות ומצות אשר ביניכם תצומו ובעבור מה שחטאתם בהכות באגרוף רשע רצוני בהטחת דברים כלפי מעלה אבל לא תצומו כיום להשמיע במרום קולכם לעשות רצונכם ובקשתכם. משל לבן בית המלך שהורידו מגדולתו בבגדו בו והוא נהג נזיפה יום או יומיים ואחר זה אמר שכיון שנהג נזיפת שני ימים יחויב ששיבהו המלך על כנו והוא סכלות מאתו כי הנזיפה תחת המרד הוא לא מחיר הגדולה וכן הצומות בימי הצער הכוונה בהם

לשבר הלבבות ולהכניעם לשמוע בקול אלוהיהם לא לשישמע האל להם כמו שכתבנו אצל התפילות שער נ"ח: הכזה יהיה צום אבחרהו יום ענות אדם נפשו (שם).
עתה הישיר להם הדרך אשר טעו בה בכוונתם באלו הצומות ואמר הכזה שאתם חשבתם שהוא צום והוא על העדר האכילה יהיה צום שאני בוחר בו ודאי לא יהיה מהמין הראשון אשר עליו אמרתם למה צמנו ולא ראית כי הוא אין בו שום תועלת כלל.
אבל אבחר על שהוא מהמין השני שהוא יום ענות אדם נפשו לסגף אותה תחת מרדה כמו שאמרנו. ונתן הטעם למה שאמר שהצום מהמין הראשון אינו כלום ואמר הלכוף כאגמון ראשו בלי כוונה כלל ואף כי שק ואפר יציע הלזה תקרא אף אתה צום ויום רצון לה' וזה לא יתכן בשום פנים. הלא זה צום אבחרהו פתח חרצובות רשע התר אגודות מוטה ושלח רצוצים חופשים וכל מוטה תנתקו (שם). ירצה אמנם הצום אשר אני אבחרהו על דרך האמת לא זה ולא זה כי אם אשר הוא טוב מצד עצמו והוא מה שיביא אדם נפשו המחשבית לשקוד במחשבותיה לפתח חרצובות רשע להיתר אגודות מוטה אשר הוא קושר ואוגר כל היום ושלח רצוצים חופשים מהאנשים האומללים אשר תקפה עליהם ידו אם בכוח הזרוע וגם בשעבוד שטרות וכיוצא וכל מוטה תנתקו. והתחיל במעשים טובים הלא פרוס לרעב לחמך וגו'. כי כל אלה הם מעשים טובים אם שהם פעולות קטנות אבל הם חנוך לגדולות מהן. לזה אמר אז יבקע כשחר אורך וארוכתך מהרה תצמח וגו'. שכבר נבקע אליו השחר להתחיל ולזרוח. ומעתה אז תקרא וה' יענה תשווע וגו'. כי לא יהיה לך פתחון פה לאמור למה צמנו ולא ראית כאשר בתחילה. אמנם עדין יחכה ה' לחננכם וירום לרחמכם כי אלוהי משפט ה' כי כמו שאתם אינכם עושים עדין מעשים שלמים אלא שנראה כעושים מבלי קניין בנפש כן הוא גם כן כשתקרא יענה אותך כלומר מה לך כי נזקת וכשתשווע ותזעק, על שאלתך יאמר הנני. ואם שלסוף יענה תהיה ישועתך בשובה ונחת הפך מה שנאמר (שם ס"ה) והיה טרם יקראו ואני אענה עוד הם מדברים ואני אשמע. אמנם אם תסיר מתוכך מוטה ירצה מקרב לבך עד שיהיה מה שתעשה מהרחקת הרעות ועשיית הטובות מלב ומנפש עד שלא תשלח אצבע להורות שאתה טהור ובקרברך תדבר און. ועם זה תפק לרעב לחמך ונפש נענה תשביע שהם פעולות יותר שלמות מהראשונות וזרח בחשך אורך ואפלתך כצהרים וזהו ענין נפלא מהראשון. ואמר ונחך ה' תמיד והשביע בצחצחות נפשך וגו'. כי כל אלה הם ברכות פנימיות כמו שהמעשים הם פנימיים. אמנם כשיעשו אלו המעשים הטובים במדרגה יותר עליונה והוא בבחינת היותם תוריים הנה יצורף אליהם עוד השכר הנפשי אשר אין ערוך אליו וזה אומרו אם תשיב משבת רגלך עשות חפצך וגו'. שכבר ביארנו בשער נ"ה שהשבת סוד התורה וקבלתה כי על כן אמר (ירושלמי נדרים ספ"ג) שקולה שבת כנגד כל המצות והמשיב רגליו מעשות דרכיו מפני השבת הוא משיב מפני התורה וגם העושה דבר בעבור השבת בעבור התורה הוא עושה וכאשר יהיה כן אז תתענג על ה' והרכבתיך וגו'.

וידוע כי כל זה כנוי לתענוג עולם הנשמות אשר שם מנוחה ונחלה בלא מצרים עשאה השם והכינה לאשר ישר בעיניו זרע עבדיו ינחלוה ואוהבי שמו ישכנו בה. כבר נמשך הדבר בזה יותר מהכוונה אמנם מכל מקום נתברר מה שכוונו אליו מביור שלשה מיני הצומות שזכרנו שכאשר נתבונן בהם נמצאם מיוחדים כל אחד לחלקו מחלקי האדם. כי הנה הצום שהוא העדר אכילה לבד הוא לבדו עינוי ונזק אל הנפש הזנה. אמנם מה שיהיה בעניין סגוף ומרוק תשתתף עמו הנפש החיונית המתאוה אל התענוגים המותרים וההתרחק מהעצבים אמנם אשר היא אצל התכונות המידותיות וההתגברות אל המעשים האנושיים כגון פתח חרצובות רשע התר אגודות מוטה הנה הוא עניין מיוחד אל הנפש המשכלת המחשבת בלי ספק.

והרי הם שלשה מיני צומות לשלשה חלקי האדם כמו שזה העניין עצמו ישנו במלאכות. כי הנה הכוח החומרי מלאכתו הוא כל מעשה ידיים כעובד אדמה והחייטות וכל מלאכת חרש ואורג ורוקם כי עקרן הכוח הגופי וכלי אומנותו בידו. אמנם הכוח החיוני מלאכתו הוא ההרהור והמחשבה במלאכת תאוותיו בתענוגי בני האדם ובפרט כאשר הם אצל חוש המישוש המשותף לבעלי חיים ולאדם כמו שאמר הרב **המורה** בכמה מקומות (ח"פ פ"א). אמנם הכוח המחשבי מלאכתו היא לחשוב מחשבות לעשות בכל תשוקות האדם מהשררה והכבוד והניצוח וכל אשר ימשך אליהם הן בצד ימין או שמאל.

(ו) ועתה עם זה נמצא טעם ההמצא בפרשת אך בעשור (ויקרא כ"ג) העניינים האלו על צורתן כי הנה נמצא שאמר ראשונה ועניתם את נפשותיכם והקרבתם אישה לה' וכל מלאכה לא תעשו בעצם היום הזה כי יום כפורים הוא לכם לכפר עליכם לפני ה' אלוהיכם הרי צום ומלאכה. ואחר כך אמר כי כל הנפש אשר לא תעונה וגו' וכל הנפש אשר תעשה כל מלאכה בעצם היום הזה והאבדתי וגו'. הרי צום אחר ומלאכתו עמו. ואחר חזר שלישית כל מלאכה לא תעשו חוקת עולם וגו' שבת שבתון הוא לכם ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחדש וגו'. הרי מלאכה וצום עמה. ועם היות שכל אלו הכתובים נדרשו לחז"ל (יומא ע"ו א) בתורת ריבויים ללמד על מיני העינויים ולעבור על המלאכות בלאוין הרבה (שם פ"א א) וזולת זה אשר היא קבלה אמיתית וקיימת לעד מכל מקום לא נסור מקבל מהסדר הזה הנפלא שבכתוב תועלות נכבדים כמו אלה ולהאמין שכוונת התורה האלוהית להיישירנו ביום הגדול והקדוש הזה בכל שלשה מיני הצומות האלה ובאר מלאכותיהם המיוחדות ואמר אך בעשור לחדש השביעי הזה יום כפורים הוא מקרא קדש יהיה לכם ועניתם את נפשותיכם והקרבתם אישה לה'

(י) והנה החל בגדול מהצומות ומצד פעולותיו והוא צום הנפש הנכבדת המיוחדת לאדם אשר היא צריכה שתתענה בשתנזר ותזדכך מהתשוקות והמחשבות הזרות אליה

מהעניינים המדומים אשר בעבורם השליכה צרכי עצמה מנגד בזמן העבר כי היום יום כפורים הוא וראוי לנפש השלמה שתתקדש ותשב לפני אלוהיה להתכפר מהעבר ולהתקדש להווה והוא עקר הצום המיוחד אליה כד"א הלא זה צום אבחרו פתח חרצובות רשע התר אגודות מוטה וזו היא הקרבת אישה לה' מלבד חטאת הכפורים וקרבתו. ואחר שציוה בצום הזהיר במלאכה המיוחדת לה ואמר (ויקרא שם) וכל מלאכה לא תעשו בעצם היום הזה כי יום כפורים הוא לכם לכפר עליכם לפני ה' אלוהיכם. נתן הסיבה עצומה לשתיה הנפש הזאת הנכבדת אסורה בעצם היום הזה ממלאכת מחשבת בסדור מעשים והמציא עצות ותחבולות להגיע אל התכליות המבוקשים הזמניים מקנייני הממון והכבוד והשררה וההתגברות אשר עליהם תיעזב ממושכליה העצמיים ורוב שיהיו מהם אשר לא נתן אל לבו אם הם בהיתר או באיסור או שהרגיש ולא חשש או שכיון אליהם לכתחילה ולפחות מה ששבתה ממלאכתה לעבוד עבודה שהיא זרה לה כמו שאמרנו ולזה אמר גם כן כי יום כפורים הוא לכפר עליכם לפני ה' אלוהיכם כי באמת הכפרה המיוחדת לזאת הנפש היא בשתשאר לפני ה' תמיד. ואחר שזכר זה הצום הנכבד אשר לנפש הזאת המעולה ושבתתה מלאכתה עמה נתן הסיבה בזיכרון הצום השני אשר לכוח החיוני ומלאכתו ואמר כי כל הנפש אשר לא תעונה בעצם היום הזה להתחרט ולהצטער על הראשונות מהרהורי התאוות הבשריות ודומיהם המיוחדות לה ודאי תיכרת מעצמה בקוצר שנים מעמיה אשר בזה המציאות כי הרע מפסיד את עצמו כמו שאמר הכתוב (משלי י"ג) חטאים תרדוף רעה.

וכמו שאמר (ח) כי כל הנפש הזאת אשר תעשה מלאכה זו ותמשך אחרי אלו ההרהורים הפחותים ותטמא בהם בעצם היום הזה שתיענש בעונש גדול מזה והוא שתאבד אפילו מקרב עמה אשר תבוא שמה לעולם הבא ולזה אמר (ויקרא כ"ג)

(ח) והאבדתי את הנפש ההיא וגו'. כי השמד הנפש ואבדנה על זה האופן ראוי ליחסו אליו יתעלה ולא לזולתו כי העושה יגיד חרבה. וכבר יהיה זה העונש מגיע אל הנפש השכלית המתעצמת עם החיונית כי היא אשר תאבד לעד עמה

(ח) וזה טעם קשר ענייניהם במאמר כי כל הנפש וגו'.

(ח) אמנם על המלאכות אשר מהחלק הגופי אמר כל מלאכה לא תעשו חוקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם כי יש להם להבדל מכל מלאכת החמר ומעשהו הנהוגים והמורגלים בכל מושבותם. ובכאן יכלול כל מלאכת צורך אוכל נפש שהיא אסורה ביום זה מכל שאר הימים המקודשים.

ואמר אחר כך ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחדש בערב (ז) לפי שמאלו המלאכות כולם יהיה העינוי אשר יכלול אכילה שתייה רחיצה סיכה ותשמיש המטה שכל זה הוא עינוי אצל הגוף ומלאכותיו המיוחדות. ולזה אמר בתשעה לחדש בערב ולא אמר בעצם היום הזה כי אף על פי שעינוי האכילה אינו נרגש בעת ההיא ודאי כל העניינים הנזכרים

הם עניינים לשעתם ולזה אמר מערב עד ערב תשבתו שבתכם. והנכון כי כיון בזה לכלול שביתת כל מיני המלאכות הנזכרות ועל כולם אמר מערב עד ערב תשבתו שבתכם כי השביתות כולם שאמרנו ראוי ומחויב שתיזהרו בהם מערב עד ערב כדי שתדעו שבזמן הקדוש הזה אין ראוי לנהוג בדבר מאלו ויהיה דוגמא לכל מי שירצה להתקדש שיוסיף מחול על הקדש להיות לפני ה' תמיד. והנה כל זה הוא בכלל מה שנאמר בפרשה זאת והייתה לכם לחוקת עולם בחדש השביעי בעשור לחדש תענו את נפשותיכם וכל מלאכה לא תעשו האזרח והגר הגר בתוכם כי ביום הזה יכפר עליכם וגו'. כי בזה כיון לשני הצומות ולשתי המלאכות אשר לכוח החיוני אשר הוא האזרח בארץ הלזו ולכוח השכלי אשר הוא גר הגר בקרבה. ונתן הטעם בהם כי ביום הזה יכפר עליכם וגו'. כמו שאמר בפרשה הנזכרת כי יום כפורים הוא לכפר עליכם לפני ה' אלוהיכם. אמנם על הצום אשר לכוח הגופי ומלאכותיו חזר ואמר שבת שבתון הוא לכם ועניתם את נפשותיכם חוקת עולם והוא עניין נאות מאד בשתי אלו הפרשיות והסכמתם.

(ט) אמנם מה שכוון במלת אך יתבאר בעניין השלישי ב"ה. וזה מה שראוי שיאמר בכל העניינים הבאים בתורת היום אשר סמכנו אותם במאמר שמעון הצדיק (אבות פ"א) שאמר שאחד מהעמודים שהעולם עומד הוא התורה:

אמנם מה שיסמך אל מאמר על העבודה הוא העניין השני אשר ראיתי לסדר בו עבודת היום כלה בדרך קצרה כדי שתהיה שגורה בפי כל קורא וללמוד ממנו ההישרה שזכרנו תחלה אל מנהגי האדם וחליפותיו בימי חדלו וההבדל אשר בין מנהגי הילדות ומנהגי הזקנה לכשרים שלמים שבעם והוא סימן גדול בידם:

סדר עבודת יום הכפורים

שנינו בריש פירקא דיומא שבעת ימים קודם יום הכפורים מפרישין כהן גדול ללשכת פלהדרין ומתקנין לו כהן אחר שמא יארע לו פיסול רבי יהודה אומר אף אשה אחרת מתקנין לו שמא תמות אשתו שנאמר וכפר בעדו ובעד ביתו וביתו הוא אשתו. וטעם ההפרשה הזאת (יומא ד' א) כדי שלא יהא מצוי עם אשתו שמא תפרוס נדה בשעת ביאה ותהי נדתה עליו שבעת ימים. (שם י"ד א) וכל שבעת הימים זורק את הדם ומקטיר את הקטרת ומיטב את הנרות ומקריב את הראש ואת הרגל. ושאר כל הימים אם רצה להקריב מקריב שכהן גדול מקריב בראש ונוטל חלק בראש (שם י"ח א) מסרו לו זקנים מזקני בית דין קורין לפניו בסדר היום ואומרין לו אישי כהן גדול קרא אתה בפך שמא שכחת או שמא לא למדת. ערב יום הכפורים בשחרית מעמידין אותו בשערי מזרח ומעמידין לפניו פרים ואילים וכבשים כדי שיהא מכיר ורגיל בעבודה. ובגמרא (שם) תנא אף השעירים ותנא דידן מאי טעמא לא תני שעירים כיון דעל חטא דישראל הוא דאתו

חלשה דעתיה. (שם) כל שבעת הימים לא היו מונעים ממנו מאכל ומשתה ערב יום הכפורים עם חשכה לא היו מניחין אותו לאכל הרבה שהמאכל מביא את השינה (שם) משום ר' יהודה בן בתירא אין מאכילין אותו לא חגב"י ולא גב"ם ולא כל דבר המביא לידי טומאה חגב"י חלב גבינה ביצים יין ישן גב"ם גריס של פול ביצים מורייס ולא כל דבר לאיתויי מאי לאיתויי גרגיר. (שם ב) מסרוהו זקני בית דין לזקני כהונה הוליכוהו לעליית בית אבטינס השביעוהו ונפטרו והלכו להם אומרים לו אישי כהן גדול אנו שלוחי בית דין ואתה שלוחנו ושליח בית דין משביעין אנו עליך במי ששכן את שמו בבית הזה שלא תשנה מכל מה שאמרנו לך והוא פורש ובוכה והן פורשין ובוכין. (שם י"ט ב) הוא פורש ובוכה שחשדוהו לצדוקי והם פורשים ובוכין דאמר ר' שמעון בן לקיש כל החושד כשרים לוקה בגופו וכל כך למה שלא יתקן מבחוץ ויכניס כדרך שהצדוקין עושין וכבר כתבנו זה העניין בתורת היום. כל ליל יום הכפורים (שם י"ח ב) אם היה כהן גדול חכם יושב ודורש וא"ל ת"ח דורשין לפניו ואם רגיל לקרות קורא וא"ל קורין לפניו ובמה קוראין לפניו באיוב ובעזרא ובה"י. זכריה בן קבוטל אומר פעמים הרבה קריתי לפניו בדניאל. (שם י"ט ב) בקש להתנמנם פרחי לווייה היו מכין לפניו באצבע צרדה ואומרין לו אישי כהן גדול עמוד והפיג אחת על הרצפה ומעסקים אותו עד שמגיע לזמן השחיטה (שם) תאנא אין מעסקין אותו לא בנבל ולא בכינור אלא בפה ומה היו אומרים אם ה' לא יבנה בית שווא עמלו בונוי בו. (תהלים קכ"ז) ומיקירי ירושלם לא היו ישנים כל הלילה. וכמו השחר עלה שאל השואל לצופה (יומא כ"ח א) האירו פני מזרח והוא אומר הן אמר לו אתה רואה עד חברון אמר לו הן וטעם שאלה זו (ירושלמי שם פ"ג הל' ג') כדי להקדים זכר זכות ישני חברון. אחר כך (שם כ"ח א) הורידוהו אל שער המים שהוא אצל לשכתו ופורסין לו שם סדין של בוץ להבדיל בינו ובין העם. (שם ל' ב) חמש טבילות ועשרה קידושין טובל כהן גדול ומקדש בו ביום וכולם בקדש בבית הפרוה חוץ מזו בלבד. (שם ל"א ב) מקדש שם ידיו ורגליו ופושט בגדי עצמו וטובל עלה ונסתפג והביאו לו בגדי זהב ולבש וקדש ידיו ורגליו הביאו לו את התמיד וקורצו פי' ששוחט רוב שנים וממרק אחר שחיטה על ידו כדי שיכול הוא לקבל את הדם זורק את דמו ונכנס ומטיב חמש נרות ומקטיר קטורת של שחרית ומטיב שתי נרות ומקטיר איברי התמיד שבכל יום והמנחה והחביתין ושבעה כבשים שבמוסף היום. הביאו לבית הפרוה ובקדש הייתה בגמרא (שם ל"ה א) מאי פרוה שם אדם אמגושי **ופירש"י** מכסף ובערוך כי חפר מחילה תחת הקרקע בקדש עד שיראה עבודת כהן גדול ביום הכפורים והרגישו הכוהנים בחפירה וחפרו ומצאוה ונקראת אותה הלשכה על שמו. (שם ל"ד ב) פירשו סדין של בוץ בינו לבין העם קדש ידיו ורגליו ופשט בגדי זהב וטובל עלה ונסתפג הביאו לו בגדי לבן ולבש וקדש ידיו ורגליו וזו היא תחילת עבודת היום שהיא בבגדי לבן. (שם ל"ה ב) בא לו אצל פרו והפר היה עומד בין האולם ולמזבח ראשו לדרום ואחוריו לצפון לפניו כלפי הקדש והכהן עומד במזרח לפניו גם כן אל המערב וסמך שתי ידיו בין קרניו והתודה עליו וידיו עצמו וכך היה אומר אנא השם חטאתי עויתי פשעתי אני

וביתי אנא בשם כפר נא לחטאים לעונות ולפשעים שחטאתי ושעויותי ושפשעתי לפניך אני וביתי ככתוב בתורת משה עבדך כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה'. והכהנים והעם העומדים בעזרה כשהיו שומעים שם המפורש יוצא מפי כ"ג בקדושה ובטהרה היו כורעים ומשתחוים ונופלים על פניהם ואומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. (לא נודע מקומו) אף הוא היה מתכוון לגמור את השם כנגד המברכים ואומר להם תטהרו. (שם ל"ז א) בא לו אל שער ניקנור והוא למזרח העזרה לצפון המזבח סגן מימינו וראש בית אב משמאלו ושם שני שעירים וקלפי הייתה שם ובה שני גורלות של אשכרוע באחד כתוב השם ובאחד כתוב עזאזל ועשאן בן גמלא של זהב ומזכירים אותו לשבח גם ניקנור נעשו נסים לדלתותיו היו מזכירין אותו לשבח. מניחים השעירים אחד לימינו ואחר לשמאלו (שם ל"ט א) טרף בקלפי והעלה הגורלות אחד בימין ואחד בשמאל אם של שם עלה בימינו הסגן אומר לו אישי כ"ג הגבה ימינך ואם בשמאלו עלה ראש בית אב אומר הגבה שמאלך נתנם על ב' השעירים ואמר לה' חטאת. ר"ש אומר אינו צריך לומר אלא לה' והם עונים אחריו ברוך שם כבוד מלכותו לעולם וכן בכל פעם ופעם מעשר פעמים שהיה מזכיר את שם המפורש ביום הזה שלשה בכל ודוי ואחת בגורל, היה נותן את שער השם כנגד בית שחיטתו ואת שער עזאזל כנגד בית שלוחו והיה מקשר לשון של זהורית בין קרניו וזה היה בא מתרומת הלשכה. (שם) תנו רבנן ארבעין שנה שמש שמעון הצדיק היה גורל השם עולה בימין. מכאן ואילך פעמים בימין פעמים בשמאל. והיה לשון של זהורית מלבין מכאן ואילך פעמים מלבין פעמים אינו מלבין. והיה נר מערבי דולק מכאן ואילך וכו'. (שם מ"א ב) בא לו אצל פרו שנית אל המקום אשר עמד בראשונה וסמך שתי ידיו עליו והתודה עליו וידוי אחיו הכהנים וכך היה אומר אנא השם חטאתי עויותי ופשעתי לפניך אני וביתי ובני אהרן עם קדושיך אנא בשם וגו'. והכהנים וכו'. אף הוא היה מתכוון וגו'. (שם מ"ג ב) שחטו וקבל דמו במזרק נתנו למי שהוא ממרס בו על הרובד הרביעי שבעזרה כדי שלא יקרוש הדם והיה זה לפי שאין אדם רשאי לעמוד באהל מועד כשכהן גדול נכנס להקטיר ונוטל מחתה של זהב וממלא אותה גחלי אש מעל המזבח מהיותר בוערות ונתן אותה על הרובד הרביעי שבעזרה. (שם מ"ז א) הוציאו לו מלשכת הכולים כף של זהב ריקן, מלשכת בית אבטינס מחתה גדושה של קטורת דקה מן הדקה חפן ממנה מלא חופניו טפופות ונתן לתוך הכף הגדול לפי גדלו והקטון לפי קטנו וכך היה מדתה ביום הכפורים נטל את המחטה בימינו ואת הכף בשמאלו. (שם נ"א ב) היה מהלך בהיכל עד שמגיע בין שתי הפרוכות המבדילות לקדש הקדשים וביניהם אמה. (שם נ"ב ב) החיצונה פרופה מן הדרום והפנימית מן הצפון ומהלך ביניהם עד שמגיע אל הצפון. הגיע אל הצפון הופך פניו לדרום מהלך לשמאלו עם הפרוכת עד שמגיע לארון. הגיע לארון ונתן את המחטה בין שני בדי הארון ואחר גניזת הארון היה נותן אותה על השיתין שהיו שם מימות הנביאים הראשונים שהיו שלשה אצבעות גבוהות מהארץ ר' יוסי אומר לא היה שם אלא פרכת אחת שנא' והבדילה הפרכת לכם והיה מתקן מבפנים והוא שהיה נוטל

את הכף אשר בה הקטורת בראשי אצבעותיו או בשיניו והיה מחזיר את הקטורת בתוך חופניו וזו הייתה עבודה קשה שבמקדש והיה נותן את הקטורת בתוך חופניו והיה מזרז שלא להתחיל מאצלו כדי שלא יכוח ועולה ומתמר עשן. יצא לו אחרנית פניו אל הארון עד חוץ הכפורת ומתפלל שם תפילה קצרה כדי שלא להבעית העם. (שם נ"ג ב) מאי היא רבא ורבין בר רב אדא תרוייהו משמיה דרב יהודה אמרי יהי רצון מלפניך ה' אלוהינו שתהא שנה זו שחונה אם גשומה רב אחא בריה דרבא מסיים בה הכי לא יעדי עביד שלטן מדבית יהודה ולא יהו עמך צריכיין זה לזה ולא לעם אחר ואל יכנס לפניך תפלת עוברי דרכים ורגילין לומר בעניין הגשם לבד בזמן שהעולם צריך לו תנו רבנן מעשה בכהן גדול שהאריך בתפלתו ונמנו אחיו הכוהנים להיכנס אחריו התחילו הן נכנסין והוא יוצא אמר להם ומפני מה אתם נכנסין אלי א"ל ומפני מה הארכת בתפלתך אמר להם קשה בעיניכם שהתפללתי עליכם ועל בית המקדש שלא יחרב אמרו לו אף על פי כן לא תהיה רגיל לעשות כן שהרי אמרו לא יאריך בתפלתו. (שם) ויוצא ונוטל את הדם מהממסר בו ונכנס למקום שנכנס ועמד במקום שעמד והזה ממנו לפני הכפורת אחת למעלה ושבע למטה ולא היה מתכוון להזות לא למעלה ולא למטה אלא כמצליף וכך היה מונה אחת אחת ואחת אחת ושתיים אחת ושלוש אחת וארבע אחת וחמש אחת ושש אחת ושבע. והיה מונה כן. (שם נ"ה א) דכ"ע הזאה ראשונה צריכה מנין עם כל אחת ואחת מאי טעמא רבי אליעזר אמר שלא יטעה בהזאות ורבי יוחנן אמר אמר קרא ולפני הכפורת קדמה יזה שבע פעמים ומה תלמוד לומר יזה למד על הזיה ראשונה שצריכה מנין עם כל אחת ואחת מאי ביניהו א"ב דלא מנה ולא טעה וטעם לא היה מכווין וכו' כבר כתבנוהו בפ"י הכתובים. (שם נ"ג ב) יצא והניח המזרק על כן הזהב אשר היה בהיכל הביאו לו את השעיר אשר עלה עליו הגורל לה' שחטו וקבל את דמו במזרק ונכנס למקום שנכנס ועמד למקום שעמד ועשה ממנו כמו שעשה מדם הפר והזה אחת למעלה וכו'. ולא היה מתכוון וכו' וכך היה מונה וכו'. יצא והניחו על כן הזהב שהיה בהיכל נטל דם הפר והניח דם השעיר והזה ממנו על הפרכת שכנגד הארון מבחוץ אחת למעלה וכו', וכך היה מונה וכו'. יצא והניחו וכו'. נטל דם השעיר והניח דם הפר והזה ממנו על הפרכת שכנגד הארון מבחוץ אחת למעלה וכו'. ולא היה מתכוון וכו'. וכך היה מונה וכו'. יצא והניחו וכו'. ערה דם הפר לדם השעיר וחוזר ונותן דם המלא בריקן ירצה במזרק שהיה בו דם הפר ראשונה כדי לערב יפה ומכפר בו על מזבח הזהב ומתחיל מקרן מזרחית צפונית ומשלים על ארבע קרנותיו ומחטא במקום טהרו. (שם נ"ח ב) כלומר שחותה הגחלים הנה והנה ומחטא על טוהר המזבח ז' פעמים ושיירי הדם היה שופך אל יסוד מערבי של מזבח החיצון. (שם ס"ו א) בא לו אצל השעיר המשתלח וסמך שתי ידיו עליו והתודה וכך היה אומר אנא השם חטאו עוו פשעו לפניך עמך בית ישראל אנא בשם כפר נא לחטאים ולעונות ולפשעים שחטאו ושעוו ושפשעו לפניך עמך בית ישראל ככתוב וכו'. והכוהנים והעם וכו'. אף הוא היה מתכוון לגמור את השם וכו'. מסרוהו למי שהוא מוליכו הכול כשרים להוליכו אלא שעשו כוהנים קבע ולא היו

מניחים את ישראל להוליכו ודרך מיוחד עשו לו מפני הממהרים להביא הכפרה שהיו מתלישין בשערו ואומרין לו טול וצא טול וצא. (שם ב) מיקירי ירושלם היו מלווין אותו עד סוכה ראשונה וסוכות עשרה היו להם מירושלם ועד צוק ועל כל סוכה וסוכה אומרין לו הרי מזון והרי מים ומלווין אותו מסוכה לסוכה חוץ מאחרון שבהם שאינו מגיע לצוק אלא שעומד מרחוק ורואה את מעשיו. (שם ס"ז ב) תנא מעולם לא נצרך אדם לכך אלא לפי שאינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו. (שם) ומה היה עושה חלק לשון של זהורית חציו קשור בסלע וחציו קשור בין קרניו ודוחפו לאחוריו ומתגלגל ויורד ולא היה מגיע לחצי ההר עד שנעשה איברים איברים. (שם) תנו רבנן בראשונה היו קושרים לשון של זהורית על פתח האולם מבחוץ הלבין היו שמחים לא הלבין היו עצבים התקינו שיהיו קושרים אותה חציה בסלע וחציה בין קרניו. אחר ששלח את השעיר ביד מוליכו (שם ב) בא לו אצל הפר ואצל השעיר אשר הובא את דמם אל הקדש פנימה ואל אהל מועד וקורען ומוציא אמוריהם ונותן בכלי שרת והקטירן ע"ג המזבח בגמרא (שם) הקטירם ס"ד אלא להקטירם אחר כך על גבי המזבח ומחתך את כל בשרם בחתיכות גדולות מעורות זו בזו כדי קליפה וקולען במקלעות ומוציאין אותן אל בית שריפתן חוץ למחנה. (שם ס"ח ב) אמרו לכהן אישי כהן גדול הגיע שעיר למדבר ומנין היו יודעין דרכיות הן עושין ומוניפין בסודרין ויודעין שהגיע שעיר למדבר אמר ר' יהודה והלא סימן גדול יש להם שלשת מילין היו מירושלם ועד בית חידודו הולכין מיל ושוהין כדי מיל וחוזרין מיל ויודעים שהגיע שעיר למדבר. (שם ס"ז א) א"ר נחום בר פפא משום רבי אלעזר הקפר בראשונה היו קושרין לשון זהורית על פתח אולם שבפנים כיון שהגיע שעיר למדבר היה מלבין והיו יודעין שנעשית מצוותו דכתיב אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו. (שם ס"ח ב) בא לו כהן גדול אל עזרת הנשים אם רוצה בבגדי בוץ קורא ואם לאו קורא באצטלת הלבן משלו דקריאה לאו עבודה היא אפילו הכי אם רצה קורא בבגדי הבד שבגדי כהונה נתנו ליהנות בהם חזן הכנסת נוטל ספר תורה ונותנו לראש הכנסת וראש הכנסת נותנו לסגן והסגן נותנו לכהן גדול וכהן גדול עומד ומקבל וקורא אחרי מות ואך בעשור וגולל ספר תורה ומניחו בחיקו ואמר יותר ממה שקראתי בפניכם כתוב בכאן ובעשור שבחומש הפקודים קורא על פה ומברך עליה ח' ברכות על התורה ועל העבודה ועל ההודאה ועל מחילת העוון ועל המקדש ועל ירושלם ועל ישראל ועל הכוהנים ועל שאר התפילה וחותרם מעין כל אחת ואחת. הרואה כהן גדול כשהוא קורא אינו רואה פר ושעיר הנשרפים ולא מפני שאינו רשאי אלא מפני שהייתה דרך רחוקה בכך ומלאכת שניהם נעשית כאחת. (שם ע' א) אם בבגדי בוץ קורא קדש ידיו ורגליו ופשט וירד וטבל ועלה ונסתפג והביאו לו בגדי זהב ולבש וקדש ידיו ורגליו ויצא ועשה את אילו וכו'. זהו לפי סדר הנוסחאות ואליבא דגמרא. אמנם לפי מה שהוכחתי למעלה בראיות חזקות בפירוש ובא אהרן אל אהל מועד יתכן מאד כי מיד שנגמרה עקר מלאכת היום בהגיעו השעיר אל המדבר היה מקדש ידיו ורגליו ובא אל אהל מועד שהוא חוץ לפרוכת ופשט שם את בגדי הבד אשר לבש בבואו אל הקדש

והניחם שם בגניזה עולמית ולובש שם בגדי עצמו שהיו מזומנים לו שם או אצטלת הלבן שעשה מעצמו כמו ששנינו במשנה ויוצא וקורא בתורה ואחר קריאת התורה וברכותיה יורד אל בית הטבילה ופושט בגדי עצמו וטובל ולובש בגדי זהב אלו שאמרנו ומקדש ידיו ורגליו ומקריב את שעיר החטאת הנעשה בחוץ אשר נאמר עליו ושעיר חטאת אחד מלבד חטאת הכפורים ועושה את עולתו ואת עולת העם כמו שנאמר בו בפר בן בקר אחד ואיל אחד לעולה ובעם נאמר שני שעירי עזים לחטאת ואיל אחד לעולה ומקריב אמורי פר ושעיר שהניחם ראשונה בכלי שרת ותמיד של בין הערבים ומקדש ידיו ורגליו ופושט בגדי זהב וטובל ולובש בגדי הבד השניות אשר עשה לעצמו לעבוד בהן עבודת יחיד כמו שאמרנו ומקדש ידיו ורגליו ונכנס לפני ולפנים להוציא כף ומחתה שהכניס עם הקטורת כי חובה עליו להוציאם ולזה קראוה בגמרא (שם ל"ה ב) עבודת יחיד ואינה נעשית בבגדי צבור כמו שביארנו הכול יפה בראשונה. (שם ע' א) מקדש ידיו ורגליו ופושט בגדי לבן אלו שאמרנו וטובל ולובש בגדי זהב ומקדש ומעלה קטרת הסמים של בין הערבים ומעלה מנחת חביתין ומדליק את הנרות ונושא את כפיו ואח"כ מקדש ידיו ורגליו ופושט בגדי זהב הביאו לו בגדי לבן שעשה לעצמו ולבשם ונפטר בשלום ואחיו הכוהנים מלווין אותו עד לביתו ויום טוב היה עושה לאוהביו בצאתו בשלום מן הקדש. ולפי הנוסחאות קודם קידוש זה האחרון היה גונז את בגדי הבד וכפי מה שכתבנו הסדר הוא נכון והכתובין מתיישבין יפה יפה. אמנם נפלאתי נוראות ממה שלא ראיתי בשום נוסחא שבפיוטים ולא בדברי המחברים זכר לבגדי הבד אלו השניים שנעשו להוציא כף ומחתה עם היותם נזכרים ונעשים בתלמוד (שם ל"ד ב) בכמה מקומות שזכרנום באר היטב ובדברי המפרשים ז"ל. ויותר ויותר אני מצטער ממה שאמרו שם (ע' ב) בפרק בא לו לקרות תנו רבנן ובא אהרן למה הוא בא להוציא את הכף ואת המחתה וכל הפרשה כלה נאמרה על הסדר חוץ מפסוק זה מאי טעמא אמר רב חסדא גמירי חמש טבילות ועשר קידושין טובל ומקדש כהן גדול בו ביום ואי אמרת כסדרן לא משכחת לה אלא שלש טבילות וששה קידושין, חדא שהרי לא נאמר ובא אל הקדש שנצטרך לשאול למה הוא בא להשיב ולהוציא כף ומחתה אלא נאמר אל אהל מועד והכתוב מבואר שהוא בא לשם לפשוט את בגדי הבד אשר לבש בבואו אל הקדש ולהניחם שם כמו שאמרנו ראשונה שנייה לה דמנא לן שהכתוב בא למנות טבילות היום והלא טבילה ראשונה שלבש בה בגדי זהב שעשה בה תמיד של שחר ומוסף היום לא נזכרה בכתוב לא ברמז ולא בזכר כלל. וא"כ איך אמר לא משכחת לה אלא שלש טבילות וכו'. הלא לא מצינו אלא שתי טבילות אחת כשלבש בגדי הבד ואחת כשפושטן אלא שהוא מבואר שכשם שלא הזכיר טבילה ראשונה ככה לא הזכיר השתים אשר אחרי כן מתמיד של בין הערבים והוצאת הכף ומחתה לפי שלא סדר הכתוב אלא עבודת הצבור המיוחדות לביאתו של כהן גדול אל הקדש בו ביום כמו שנאמר בזאת יבא אהרן אל הקדש בפר בן בקר לחטאת ואיל לעולה ומאת עדת בני ישראל יקח שני שעירי עזים לחטאת ואיל אחד לעולה שדמי החטאות מובאים לפניו בבגדי לבן ואמוריהן

עם העולות נעשו בחוץ בבגדי זהב כמו שאמר ורחץ את בשרו במקום טהור ולבש את בגדיו ויצא ועשה את עולתו ואת עולת העם וגו'.

ואת חלב החטאת יקטיר המזבחה

ואחר שזכר כל מה שמוטל על הכהן גדול מהעבודות בלי הפסק זכר הוצאת פר ושעיר אל בית השריפה שאע"פ ששריפתן הייתה בעת קריאתו בתורה קודם עשות העולה והקטרת אימורי החטאת לא הייתה הוצאתן ושריפתן על ידו. והנה על מעשה תמיד של בין הערבים סמך על הידוע וכן לא הזכיר הוצאת כף ומחתה שאינה עבודת צבור ואינה נעשת בבגדי הבד אשר זכר ראשונה כמו שאמרנו. והנה עלה הכול כסדר וכהוגן. ושם (יומא ע"א א) יש סוגיא ביישוב זאת הברייתא עם הכתובים ולא נתיישבו יפה ומה שכתבתי הוא הנכון בכתובים ואין בו שינוי וחלופי בסדר העבודה שתפסל בו כלל אפי' לפי דרכן חלילה דמה לי שיגזזו הבגדים קודם עשות העולה או אחריה או אחרי כן שהרי גניזת הבגדים אינה עבודה ואין הכוונה באמרו (ויקרא י"ו) והניחם שם אלא שלא ילבשם עוד לעבודות אחרות לא היום ולא לעולם ויש שם (יומא כ"ד א) מי שאומר שהם כשרים להדיוט כ"ש שהכתוב הזכירה במקום ההוא ועקר החילוף הוא בהבנת הכתובים לא זולת:

זאת עבודת היום איום ונורא הוא ע"י הכהן הגדול והקדוש בעם ה' אשר נעשה יום זה שליח ומלאך אלוהים לבוש הבדים להיות על ידו סליחתנו וכפרת נפשותנו וכבר אמרנו ראשונה כמה תועלות נמשכים אל כללינו מהשכילם בענין שליחותו להיקרא כולם כוהני ה' ושלוחיו כמותו וחזקה שליח עושה שליחותו ועתה אומר כי ממעשה עבודתו וחליפותיו נלמוד למוד נפלא אל מנהגי האדם השלם וחליפות ענייניו לשבח כל ימי צבאו כמו שאמרו רז"ל (שבת קי"ד א) אי זה הוא חכם היודע בחלוקו להפכו כי חכמה גדולה היא להפוך אדם מידותיו ומנהגיו הראשונים הדבקים אל טבע בשרו כאשר ידבק החלוק אל מתני איש ולהחליפם בטובים מהם והם הישרות הלמודים התוריים ואם שבראשונה יהיה מה שירצו מצד טבעו מתחלף מאד מהם תספיק חכמתו להדריכם בשיהיה הרבה ממה שירצו משתתף אליהם ואם שינגד בקצת עד שבסוף יהיה רצון טבעו ולמודו אחד בעצמו ולא יטה כלל ונמצא חלוקו כלו הפך לבן טהור. וכל זה אנו למדים מעבודת הכה"ג היום עם חליפות בגדיו שהרי אתה רואה בתחילת היום הוא עת בוא חליפתו מבגדי עצמו אל בגדי זהב לעשות קרבנות התמידין והמוספין אשר הוא כנוי קרוב מאד אל היציאה מהשווי המיוחד לעצמו אל קצה היתרון אשר ישמש בו אל העניינים הזמניים התמידיים והמוספיים. אמנם בא עליו הציווי להעתק מהם אל בגדי הבד אשר הם כנוי קרוב אל הנטייה אל הגבלת החיים והנקיות השלם בכל התאוות והתשוקות ופעולותיהם אשר בהם יבואו אל הקדש פנימה לא בזולתם. וכשנעשה זה האופן מהלמוד הנה הוא חוזר לבגדי עצמו לקרות בתורה כמו שאמרנו וזהו ענינו הראשון שאחר שבא אל האדם הלמוד על זה

האופן הנה הוא חוזר אל בגדי עצמו. אמנם משם ואילך יהיה בעניין אחר טוב ממנו וזה כי הוא חוזר ולובש בגדי זהב וישמש בהם בקצת עניינים תמידיים בהקרבת תמיד של בין הערבים. אמנם כבר ישתף בהם הרבה מעבודות יום הכפורים ובעשיית עולתו ועולת העם הבאים עם החטאות הפנימיים ולא עוד אלא שמקריב אימורי פר ושעיר שהם החטאות עצמן וזה מה שיורה תיקון עצום בפעולותיו. והנה אחרי זה אינו חוזר אל בגדי עצמו כבראשונה אבל לובש בגדי בד קדש שניים שעשה לעצמו להיכנס ולהוציא כף ומחתה לומר שכבר נהפכו לו בגדי עצמו לבגדי לבן הראויים לבוא בהם אל הקדש פנימה עד שאם חוזר עוד לבגדי זהב מעט הוא שישמש בהם בעניינים הזמנים גם מה שישמש יהיה בעניינים קלים וקרובים אל האמיתיים כמו שהכהן הגדול לא ישמש אז בהם אלא לקטורת הסמים והעלאת הנרות שהם עבודות פשוטות ונקיות יותר. והנה אחר כך חוזר אל בגדי לבן שיוצא בהם בשלום מן הקדש הלא המה הוראות עצמות ילמדם כל בעל נפש מעבודות האיש האלוהי הזה לבוש הבדים הממונה לשליח בין ה' ובין עמו ביום הזה הנבחר אשר עליו נאמר (מלאכי ב') ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא וכל העם כאחד או השרידים בהם כהני ה' יקראו משרתי אלוהינו יאמר להם. וזה מה שיספיק למה שכווננו אליו במאמר (אבות פ"א) על העבודה:

אמנם מה שיאמר על גמילות חסדים, הוא העניין השלישי

הוא ההולך קדמת אשור לתת אמרי שפר שבח ותהילה לאל יתעלה הגומל לחייבים הטוב האלוהי הגדול הזה כי ראתה חכמתו חולשת הטבע האנושי ורוב המעדותיו לפי טבעו ותכונותיו אשר אין לו כרעים לנתר בהן להעלות אל האלוהים כפי מה שכוון ממנו ביצירתו הנה הוא ית' גמלם כרוב חסדיו להשקיף צדקו משמים והשלך ארצה בהשווית המידות האלוהיות ולהסכימם אל מה שיאות לפי טבע האדם ומהותו כדי שלא תהא לשווא בריאתו כמו שיוחס זה העניין בעצמו אליו יתברך על ידי ישעיהו הנביא באותה פרשה המיוחדת לזה באומרו כי כה אמר רם ונשא וגו'. כי לא לעולם אריב ולא לנצח אקצוף כי רוח מלפני יעטוף ונשמות וגו'. בעוון בצעו וגו'. דרכיו ראיתי וארפאהו וגו'. עד סוף (ישעיה נ"ז) כמו שפירשנו הכוונה בבית הנפש הוא השער השישי עיין עליו.

ולזה נהג עמנו כמלך בשר ודם חכם וחסיד כי יחטאו לו עם רב מדינה בכללה גוי או ממלכה כי הסתר יסתיר מהם פני זעמו ושבר ישבר כלי המשחית והנקמה ויסביר להם פני המחילה הכוללת לשני טעמים.

האחד שלא יסבול הטבע האנושי אכזריות חמה ושטף אף הצריכים להרוג הרג רב אשר כזה להרוג ולהשמיד ולאבד נער וזקן טף ונשים פעם אחת וכמה הפליגה התורה לצוות על הריגת החוטאים (דברים י"ג) לא תחוס עינך ולא תחמול ולא תכסה עליו כי הרוג תהרגנו וגו'. כי ראתה שהשמד האנשים הוא קשה בעיניהם ובעיר הנידחת אמר עיר ולא

כרך. ועוד הוצרכה לומר בסוף (דברים שם) למען ישוב ה' מחרון אפו ונתן לך רחמים ורחמך והרבך וגו'. וכבר אמרו חז"ל (סנהדרין ע"א א) כי לפי רוב התנאים לא הייתה ולא יכולה להיות. צא וראה ממלחמת עמלק נאמר (ש"א ט"ו) ויחמול העם וגו'. ולזה גבורת הגיבור בכמו הנדון המונח הוא למחול על כבודו והעביר על מידותיו וכמו שאמר החכם שכל אדם האריך אפו ותפארתו עבור על פשע (משלי י"ט) אמר שזה עניין שכלי פנימי ותפארת לו מן האדם מבחוץ וכל שכן שיהא זה צודק במלך שהוא במדרגת האב אל העם וכולם אם כבנים אם כעבדים מקוים ממנו חן וחסד ורב טוב כמו שאמר באור פני מלך חיים ורצונו כעב מלקוש (שם י"ו) אמר כי באור פניו נמצאו החיים מזומנים ואף כי יהיה כעב מלקוש לא ימנע ממנו הרצון בסוף וכבר הוצרך המן להסתיר מי הוא זה העם אשר בקש ותארו בשהוא עם שאין בו ממש כמו שפירשתי במגלה ולסוף לא אמר אלא יכתב לאבדם (אסתר ג') שיובן על אופנים זולת מה שרצה ולפיכך כשנודע אי זה עם שגזר עליו להשמיד להרוג ולאבד רגע אחד בערה בו חמת המלך ונתלה כן יעשה ה' לכל הקמים עלינו לרעה.

והשני שכבר תהיה יראת הנקמה סיבה עצומה להגדיל המרי כי להשאיר להם פליטה יחשבו עליו מחשבות ולא יסורו מהרים יד במלכם בסתר או בגלוי להסיר מעליהם רק את המוות קל וחומר מבגתן ותרש (שם ב') ולזה היה לו עצה נכונה למחול ולכפר כדי שיבטחו באהבתו וישמרו עוד מחטוא לו הוא שאמר החכם חמת מלך מלאכי מות ואיש חכם יכפרנה (משלי שם). ירצה שחמת המלך לפעמים היא מלאכי מות אליו והוא כשיהיה על האופן שאמרנו כי יסכימו להרגו או למרוד בו. אמנם המלך כשהוא איש חכם יכפרנה לסיבה שנזכרה והנה היא לו עצה נכונה וישועה.

והנה מלך המלכים הקדוש ברוך הוא מהטעם הראשון כי חנון ורחום הוא ארך אפים ורב חסד לא יחפוץ במות המון רשעים רבים כי אם בשוב כל אדם מדרכו הרעה ולכן הוא המציא מחילה לחטאים סליחה לפושעים ולא עוד אלא שמהטעם הזה עצמו חשש אל הסכנה העצומה הנמשכת אל החוטאים מהטעם השני והוא מה שחויב להם הייאוש העצום מן התשובה כמו שאמר (תהלים ק"ל) אם עונות תשמור יה אדני מי יעמוד וימשך מזה ההתפקרות העצום והכפירה הגמורה באל יתעלה ומצוותיו כמו שעשו כתות האפיקורסים אשר יצאו לתרבות רעה ולא נשאר להם חלק ונחלה באלוהי ישראל. לזה היה חסדו ואמתו לקבוע להם לישראל יום כפורים אחת בשנה לכפר על כל החטאים והעונות והפשעים שחטאו ושעו ושפשעו כל השנה כלה כי על זה האופן יהיה נקל לאדם ההשמר מחטוא לו אחר הסליחה ולירוא מלפני מלכו הסולח לכל עונו כמה פעמים לבל ישוב לכסלה כמו שאמר המשורר (שם) כי עמך הסליחה למען תוורא.

והנה לפי שחסד הכפורים הלזה לא הוצרך רק לחסרון האדם שאינו יכול לעמוד על מדת הדין לא מצד בוראו שהרי הוא יתעלה כביר מצאה ידו לברוא נמצאים שכליים בלתי חוטאים רק מצד עצמו של נברא כמו שזכרנו בשער הס'. כי לזה מה שאמרו ז"ל (ב"ר פ' י"ב) בתחילה עלה במחשבה לברוא העולם במידת הדין וראה שאין העולם מתקיים בכך שתף עמו מדת הרחמים כי מה שעלה במחשבה הוא מה שביכולתו יתעלה לעשות מצד היכולת בעצמו אמנם מה שיצא אל הפועל הוא מה שהיה באפשרות המקבל לקבלו וכפי היכולת בעצמו ראה לברוא העולם במידת הדין ולהתנהג עמה עם כל נבראיו בלי נטות ממנה כלל אמנם לפי המקבלים אי אפשר לעמוד על זה ולהתכוון במעשיהם באופן שיחיו על מדת הדין כי אין אדם בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא לזה היה מחסדו לשתף עמו מדת רחמים דכתיב (בראשית ב') ביום עשות ה' אלוהים ארץ ושמים ולא עוד אלא שמדת רחמים קודמת וכבר נתבאר ענין זה בשער הג' במאמר הא' ממנו ובסופו.

והנה על פי שני העניינים העיקריים האלה קבע לנו הש"י שני הימים הנוראים יום הדין ויום הכפורים כי יום הדין הוא לפי מה שעלה במחשבה שיברא העולם במידת הדין ומן הספרים הנפתחים לפניו ביום ההוא נלמוד שכלן בדין שצדיקים גמורים לחיים ורשעים גמורים למיתה (ר"ה י"ו ב) הכול הוא בדין חתוך אין שם לא ויתור ולא סליחה כלל גם בתליית הבינוניים לא נעשה עמם רק שורת הדין כי אחר שהם תלויים ועומדים בעניינם ראוי שיתלה להם עד שיכרעו לצד מהצדדים. אמנם יום הכפורים הזה הועד למחילה ולסליחה ולכפרה וכל זה לפני משורת הדין והוא מה שביארו בקשור הפרשיות (ויקרא כ"ג) במלת אך בעשור לחדש השביעי הזה יום הכפורים הוא מקרא קדש יהיה לכם אמר כי יום הדין הוא יום תרועה ויום הדין החתוך אמנם בעשור לחדש הזה יום כפורים הוא לכפר עליכם לפני ה' אלוהיכם ונאמר כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו והוא שם הרחמים אשר שתף למדת הדין באומרו ביום עשות ה' אלוהים ארץ ושמים כי עמו הסליחה בלי ספק רמז לדבר עלה אלוהים בתרועה ה' בקול שופר (תהלים מ"ז) כי מדת הדין נתעטרה בראש השנה שנאמר בו (במדבר כ"ט) יום תרועה יהיה לכם אמנם ביום הכפורים שלא נזכרה בו תרועה אלא שופר סתם שנאמר (ויקרא כ"ה) ביום הכפורים תעבירו שופר אז נתעלה שם ה' המורה על הרחמים הנאותים לפי שאנחנו בשר ודם כמו שאמרנו.

ובמדרש ובהגדת פסחים (קי"ט א)

וידי אדם תחת כנפיהם (יחזקאל א') אמר רבי אבין ידו כתיב זה ידו של הקדוש

ברוך הוא שהיא פרושה תחת כנפי החיות לקבל בעלי תשובה מפני מדת הדין.

הנה שהמליצו מאד בדבריהם לומר שהיד שתחת כנפי החיות כלומר הנכנסת לפני משורת הדין הטבעי לקבל בעלי תשובה היא הראויה להימצא מצד שענינו עם בני האדם

אשר אי אפשר להם לעמוד בדין ויותר יתבאר מאמר זה בשער ק"ג ב"ה. והנה הנביא היה יועץ עצה נכונה לכל עדת ה' ההולכים לאורו שיחזיקו עצמם בבינוניים המייחלים לה' ביום הקדוש הזה באומרו דרשו ה' בהימצאו וגו' (ישעיה נ"ה).

והכוונה שנדרוש אל השם הגדול הזה המיוחד בהימצאו אלינו בשיתוף עם מדת הדין ועל שתי כתות מהשלשה שבספרים הנפתחים אמר (שם) יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו כי הראשון הוא הנדון למיתה מיד כמו שאמר (ר"ה שם) רשעים גמורים נכתבים ונחתמים וכו'. ואיש און מחשבותיו הוא הבינוני שעדין לא יצא מכלל איש אלא שנתחברו אליו קצת מחשבות און אשר לא הוציא אותם עדין אל הפועל יעזוב גם כן אותם וישוב אל ה' וירחמהו כמה דאת אמר שתף עמו מדת רחמים כלומר יסתלק ממדת הדין ויבא אל מדת הרחמים וירחמהו ואל אלוהינו המשגיח בנו ומישיר אותנו כי ירבה לסלוח כי לא מחשבותיי וגו'. כי גבהו וגו'. כמו שנתבאר בשער ל"ו. והענין הזה בעצמו יראה שכווננו משה אדננו ע"ה באומרו (דברים ל"ב) כי שם ה' אקרא וגו'. הצור תמים פעלו וגו'. אמר שהוא יקרא את השם הנכבד והנורא בעל הרחמים אשר אמר עליו הנביא וישוב אל ה' וירחמהו והוא השם המפורש שהיה מזכיר הכהן הגדול עשרה פעמים ביום הכפורים (יומא ל"ט ב) כמו שנזכר בשעבר הבו גודל לאלוהינו כמו שעונין אחריו בשכמל"ו. והכוונה תנו לאלוהיכם כבוד שיוכל לרחמכם ולא תמנעו הטוב מכם ופירש צורך קריאתו השם ההוא המיוחד ואמר כי זה אלוהים צור כל העולמים כל דרכיו משפט גמור והם שלשת הדינים אשר בשלשה הספרים כמו שזכרנו. והנה על דין הצדיקים הגמורים שנכתבים ונחתמים לאלתר לחיים אמר (דברים שם) אל אמונה ירצה לא נתחסד עמהם רק במה ששמר להם אמונתו דכתיב (חבקוק ב') וצדיק באמונתו יחיה. ועל הרשעים שדן למיתה אמר (דברי' שם) אין עול שעם שלא ויתר להם כלל הנה לא עשה עמם עול כי כן כתיב (יחזקאל י"ח) הנפש החוטאת היא תמות. ועל הבינוניים אמר (דברים שם) צדיק וישר הוא כי על מה שלא זכה אותם בדינם כצדיקים אמר כי צדיק הוא וצדיק דינו כי לא יצדיק מי שאינו צדיק אמנם על מה שלא דן אותם לחובה אמר שהוא ישר כי לא ירשע מי שאינו רשע. והנה זה הוא צורך הזכרת השם הגדול בעל הרחמים המשותף למדת הדין. ברוך ה' כי הפליא חסדו לנו להפליא עצה ולהגדיל תושייה בהכין לפנינו היום הזה המיוחד לסליחה ולכפרה אלו העבודות הנוראות על ידי האיש הקדוש ההוא אשר הוא תל גדול אשר הכול פונים אליו ואל כל מעשיו ואל כפרותיו בוידוי והקטרתו עם הזאותיו הנעשות בפנים באופנים ההם הנוראים ויותר מהמה בענין השעיר המשתלח אשר עיניהם ראו כי עליו ולא על זולתו התודה עונות בני ישראל ואת פשעיהם לכל חטאתם כי לא היו ראויין שיתוודו אותם על השעיר אשר הובא את דמו לפני ולפנים והשעיר ההוא נושא אותם אל ארץ גזרה כי לא יכילם בית מושב ועיר חומה והיה מענינו כי בהגיע אל חצי ההר עודנו באויר נתפרדו כל עצמותיו והיה להם לסימן יפה כלומר ייתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם ולשון של זהורית שהלבין מוכיח כי כל זה מה שייתן רושם נפלא בנפשותם

ויחייב אותם להסכים פנימיות מחשבותיהם ודעתם עם זה המעשה הנעשה בחוץ ולשלח מאתם הצפיר השעיר אשר בקרבם הוא שטן הוא יצר הרע עד בלתי השאיר לו אז שום כוח ורשות כלל והוא מה שאמרו (יומא ס"ו א) שאין רשות לשטן לקטרג בו ביום כי בעת ההיא נאם ה' יבוקש את עוון ישראל ואיננו. אמנם עניין העדרו זה הוא מה שיועיל להעיד עליהם יותר ממציאנותו והוא באמת המעיד עליהם שהם כמלאכי השרת ביום ההוא שאין בהם יצר הרע כמותם ולזה הם נקיים מכל חטא ביום הכפורים כמו שכתבנו בעניין הראשון.

ובפרקי ר' אלעזר פרק מ"ו:

אמר סמאל לפני הקב"ה ריבוננו של עולם נתתי לי רשות על כל העולם ועל ישראל לא נתת לי רשות אמר ליה הרי לך רשות עליהם ביום הכפורים אם יש בהם חטא ואם לא אין לך רשות עליהם. ולפיכך היו נותנין לו שוחד ביום הכפורים שנאמר גורל אחד לעזאזל גורלו של הקדוש ברוך הוא לקרבן עולה וגורלו של עזאזל לחטאת וכל עוונותם עליו שנאמר ונשא השעיר וגו'. ראה סמאל שלא נמצא בישראל ביום הכפורים חטא אמר לפניו ריבוננו של עולם יש לך עם אחד כמלאכי השרת וכו'.

יורה בבירור שכבר הוא ראוי שיהיו תחת ממשלת השטן הזה תמיד אם ימצא בהם עוון ביום הכפורים כי כל הנפש אשר לא תענה בעצם היום הזה עד הסיר מתוכה מוטות עלו ודאי ראוי שתיכרת מעמיה גם כל הנפש אשר תעשה בו אחת ממלאכותיו ראויה היא ליאבד לעולם כמו שכתבנו בביאור הפרשה והורה על עניין השוחד כי הוא באמת העדר העונות אשר בו יעוור עיני השטן ומכריחו לענות אמן על כורחו ולומר יש לך עם אחד כמלאכי השרת וכו'. הכול כמו שזכרנו בהקדמה ובעניין הראשון:

והנה העניין הזה אע"פ שהוא נעשה בירושלים ובבית מקדשו הנה תועלתו היא מתפשטת לכל ישראל עד שיהיו רובם יודעים אלו העניינים הנפלאים ומתפעלים מהם הפעולות חזק בכל מקומות מושבותם ולא ימצא בהם רק קצת חטאים אשר לא נגע אלוהים בלבם אשר אי אפשר בלידי החומר זולת זה. אמנם לא יספיק זה המיעוט לבטל כוח המשפט הכולל הזה שאמרנו.

והוא מה שנזכר בפרקא קמא דיומא (יט ב)

משנת ומעסיקין אותו עד שמגיע זמן השחיטה וכו' מיקירי ירושלם לא היו ישנים כל הלילה.

תניא אבא שאול אמר אף בגבולין היו עושין כן אלא שחוטאין וכו'.

אמר ליה אליהו לרב יהודה אחוה דרב סלא חסידא אמריתו אמאי לא קאתי משיחא והאידינא יומא דכיפורי איבעול כמה בתולות בנהרדעא.
אמר ליה והקדוש ברוך הוא מאי קאמר, לפתח חטאת רובץ (בראשית ד').
א"ל ושטן מאי, אמר ליה שטן ביומא דכפורי לית ליה רשותא לאסטוני. אמאי?
אמר רמי בר חמא השטן בגימטרי שס"ד הוי תלת מאה ושתין וארבע יומי אית ליה רשותא לאסטוני, ביומא דכפורי לית ליה רשותא לאסטוני.

הנך רואה כי להיות החטא במועטין ואף כי אינו נאסר בפירוש במקרא רק אכילה ושתייה ומלאכה ואלו לבדם הם בכרת ואידך איסורא דרבנן דאסמכוה אקרא (בכ"מ ה' שביתת עשור פ"א ה' ה'). ולזה אמר אמריתו אמאי לא קאתי משיחא דהא ודאי בזכותא תליא וראוי שיהא הדור זכאי כלו בכל הדברים קלים וחמורים והוא הטעם שהליץ הש"י בעדם לומר לפתח חטאת רובץ כלומר שמהכרח החומר יוכרח היות על זה האופן והנכון שפרצה קוראה לגנב והיותם בלתי ישנים כל הלילה והולכים כולם בערבוביא יגרום בנקל דברים כאלו או שיצדקו שתי הכוונות יחד ומשום זה לא נתן רשות לשטן כי לא עצר כוח לקנטר ולקטרג מפני שהכול הולך אחר הרוב ולפי המעשה ולגבי דידיה מילתא זוטרתא היא וטעם רמי בר חמא הוא סימן בעלמא לכל מה שאמרנו שהוא סיבת העדר כוחו ורשותו ביום הזה לא הסיבה עצמה.

וכל זה מה שיזכור אותו הכתוב בסומכו אחר מעשה העבודות כולם והייתה לכם לחוקת עולם בחדש השביעי בעשור לחדש תענו את נפשותיכם וכל מלאכה לא תעשו האזרח והגר הגר בתוכם כי ביום הזה יכפר עליכם וגו'. יאמר כי יישאר רושם זה לעד ולחוקת עולם כי בזמן הזה יענו את נפשותם בכל העינויים המחויבים אל התשובה השלמה והחרטה מאשר חטאו על הנפש ואסור כל המלאכות האסורות מהג' מינים שזכרנו ובכלל מלאכת החמר ומעשהו. ומזה ימשך כי ביום הזה יכפר עליכם וגו' לא שיחשוב אדם שהיום מכפר בין שישוב או לא ישוב כי הרבה ריווח והצלה מלפניו ורב טוב וחסד לבית ישראל כי היום הזה יכפר לשבים כפרה שלמה לקצת חטאים ושיתלה עליהם בקצתם.

כמו שאמר במסכת יומא (פ' א)

שאל מתיא בן חרש לרבי אלעזר ברומי שמעת ארבעה חלוקי כפרה שהיה ר' ישמעאל דורש, אמר ליה ג' הם ותשובה עם כל אחת מהן. עבר על מצות עשה ועשה תשובה לא זז משם עד שמוחלין לו ועל זה נאמר (ירמ' ג') שובו בנים שובבים ארפא משובותיכם. עבר על מצות לא תעשה ועשה תשובה תולה ויום הכפורים מכפר ועל זה נאמר כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם וגו'. עבר על כריתות ומיתות ב"ד ועשה תשובה ויום הכפורים תולין וייסורין ממרקין ועל זה נאמר (תהלים פ"ט) ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עוונם. אבל אם יש

בהם חלול השם אין כוח בתשובה לתלות ולא ביום הכפורים לכפר ולא בייסורין למרק, אבל כלן תולין ומיתה ממרקת. ועל זה נאמר ונגלה באזני ה' צבאות אם יכופר העוון הזה לכם עד תמותון. היכי דמי חלול השם אמר רב כגון אנא דשקילנא בשרא מבי טבחא ולא יהיבנא זוזי לאלתר. ר' יוחנן אמר כגון אנא דמסגינא ארבע אמות בלא תורה ובלא תפילין:

ועתה ראה כי התשובה היא עיקר בכל אלו הכפרות ועליה תבוא הכפרה ותזכך הנפש בחוזק או בחולשא כפי חומר החטא או קלותו. כי הנה הם ז"ל שמו את הנפש היקרה ככלי יקר מזהב ומפז אשר ישתה בו המלך ונתן אותו על יד איש אחד מחמשה משרתיו לשמרו בשמירה מעולה להשיבו זך ונקי כל עת וזמן שידרשנו מעמו וכמו שאמרו (ברכות ס' ב) אלוהי נשמה שנתת בי טהורה ואמרו (שבת קנ"ב ב) תנה לו כמו שנתנה לך.

וחמשתן נתחלפו בעניין שמירתו.

האחד הוא השומר הנאמן אשר שמר הכלי ושם אותו משמר בתוך משמר שאפילו הבל האוויר לא ישלוט בו ויהיה תמיד בזוהר בהירותו והוא אשר נזהר בנפשו לבלתי התגאל בשום עוון אשר חטא בין שיש בה קום עשה ובין שאין בה קום עשה כי נפשו הולכת וזורחת עליו כאור נוגה. אמנם החוטאים בשמירה יתחלפו בפחות ויתר אל ד' חלוקים שזכר. יש שלא נשתמש בכלי ההוא תשמיש של לכלוך אבל לא נזהר בשמירת זכותו ובהירותו באופן שלא תשלוט האוויר בו וכבר צריך לנשב בו ברוח שפתיו להבריא אבק שעליו ולקנחו בבגדו. וכן יש שלא פשע בנפשו בעשות אחד מכל חטאת האדם אשר לא תעשנה כלל אבל לא נזדרז לעשות קצת מצות עשה המזככות את הנפש והוא החטא בשב ואל תעשה.

והחטא כשאינו במעשה הוא יותר קל משני פנים. האחד כי מי שלא עשה מהמצווה יש לו תיקון בשיעשה מה שלא יהיה כן במה שעשה מהעבירה שהרי נכתם עונו לפניו. השני כי עזות גדולה הוא החטא במעשה האיסור יותר מבלתי עשות המצווה כי הוא אינו מכעיס בפועל. ולז"א בכל מקום העמידו חכמים דבריהם לבטל דברי תורה בשב ואל תעשה (יבמות צ' א) כי בחרו לחטוא נגד התורה בלא מעשה ממה שיחטאו נגד תקנות חז"ל במעשה. ולזה ראו לבטל התקיעה בר"ה כשיש בנטילת השופר שבות דרבנן (ר"ה ל"ב ב) וכל כיוצא בזה. וכן שנינו במסכת זבחים (פ' א) דם שהוא טעון ד' מתנות שנתערב בדם שהוא טעון מתנה אחת רבי אלעזר אומר ינתנו ד' רבי יהושע אומר ינתנו במתנה אחת. אמר ליה רבי יהושע לרבי אלעזר לדברך הרי הוא עובר בבל תוסיף ועוד כשנתת עברת על בל תוסיף ועשית מעשה בידך, כשלא נתת עברת על לא תגרע ולא עשית מעשה בידך והלכה כמותו.

ולזה מי שחטא בהתעצל במצות עשה ובלבד שלא יהא משום מרד וביזוי המצווה הנה באמת גרע חוק נפשו אבל לא עשה מעשה בידו ולזה יהיה נקל המחילה. אמנם צריך החרטה ושישוב מחטאו בוידוי שפתיו ותשובה בשיעשה מה שהתעצל בו ועם זה לא זז משם עד שנתקרב שנאמר שובו בנים שובבים ארפא משובותיכם ובכל יום ויום הוא יום הכפורים שלו.

אמנם השני הוא פשע יותר במה שכבר חטא במעשה כי בא אליו אורח ונשתמש בכלי הטהור ההוא לשום לפניו מאכל או משקה בצונן וצריך זיכוך ושפשוף בחול הצורפים וכן העובר במצות לא תעשה ואם אינם החמורות שבהם כבר נתלכלכה נפשו לכלוך שלא תנקה ממנו בתשובה לבד כראשון אבל תשובה תולה ויום הכפורים מכפר:

והשלישי הוסיף לחטוא שכבר נעשה לו האורח בעל הבית והתמיד להשתמש בכלי ההוא הנכבד מאד בשימושים חמורים בחמין ובחמי חמין עד שנשתנה מראהו והנה עלתה בו חלודה ואין לו בו תקנה רק שילבנו באור וישפשפנו וימרקנו כבתחילה וכן הוא החוטא במעשים חמורים שיש בהם כריתות ומיתות ב"ד שכבר נכתם עונה בה כתם חזק שאין בו ניקיון רק על ידי תשובה ויום הכפורים שתולין וייסורין שממרקין אותם שנאמר ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עוונם.

אמנם הרביעי הוא שכבר נתישן הכלי ההוא בשימושים קשים עד שנחבט ונשבר ולא יוכל להירפא כי אם בשיתכוהו ויעשו מזהבו כלי אחר בדמות הראשון וכן מי שהתמיד בקלקול המעשים ונתקלקלה תכונתו עד ששלח ידיו בעבירות שיש בהם חילול השם ושכינה אינה נחשבת לו כי אין לו שום תיקון רק בשבירה. ולזה הכול תולין ומיתה ממרקת. ולזה לא זכרו בו כפרה אלא תלייה ומירוק כי מהידוע כי אחר המוות אינו הוא עצמות האדם כמ"ש החכם (קהלת ז') באשר הוא סוף כל האדם, אבל הוא נמצא במציאות נבדל מהראשון. ולזה מ"ש ג' הן ותשובה עם כל אחת מהן כי החלוקים שיאמר עליהם שהאדם יתכפר מהם בחייו אינם אלא ג' כי הד' לא שייכא ביה כפרה כי האי גוונא כיון שלא יכופר עד ימותו. היכי דמי חלול השם אלו האנשים השלמים לעוצם שלמותם חשבו להם אלו העניינים אשר זכרו לחלול השם ומכאן נלמד כמה חויב האדם להיזהר במעשיו באופן שיהיה רוח הבריות נוחה הימנו, ולא יאמר מה שרגילין רבים לומר אני חשבוני עם יוצרי. שהאל יתעלה חפץ להתכבד מיראיו במפורסם מהם, ושלא יהא מעליהם מכשול להמון לומר פלוני גברא רבא הוא ואינו נזהר בכך, ועושה ק"ו לעצמו. ולזה בדבר קטון מכיוצא באלו יש חלול השם ונפרע הש"י מהם, ואפילו שלא יהא בו עונש משורת הדין.

[ניתוח חטאו של דוד באוריה]

ועל זה נאמר לדוד ביד נתן הנביא מדוע בזית את דבר ה' לעשות הרע בעיניו את אוריה החתי הכית בחרב ואת אשתו לקחת לך לאשה ואותו הרגת בחרב בני עמון (שמואל ב' י"ב). ומן התימה אחרי שיצאו דברים אלו מפי הנביא, איך אז"ל (שבת נ"ו א) כל האומר

דוד חטא אינו אלא טועה. אלא שחכמינו ז"ל דברו לפי הדין שהוא לא חטא להרוג דם נקי חנם שכבר היה יכול להרגו מדין המלוכה, וכמו שאמרו (שם) מה חרב בני עמון אי אתה נענש עליו אף אוריה החתי אי אתה נענש עליו, מאי טעמא מורד במלכות הוה. גם בלקיחת אשתו לא ימצאו לו עוון מצד הדין, כי אחר שנהרג נמצא שבא על הפנויה למפרע דגט כריתות היו כותבין לנשותיהן כל יוצאי מלחמת בית דוד. ומהידוע (רש"י שם) דגט מעכשיו הוא, שהרי אין גט לאחר מיתה (גיטין ע"ג ב), והכתוב העיד (ש"ב י"א) שלא נתייחד עמה אחרי כן לבטל הגט או לאסרו, והרי היא מותרת. שאם לא כן לא יתירוה להינשא לו אחר כך, שכשם שאסורה לבעל כן אסורה לבעל (סוטה כ"ו ב). גם הש"י הסכים בדבר, כמו שאמר (ש"ב י"ב) וישלח ביד נתן הנביא ויקרא את שמו ידידיה בעבור ה'. ולזה אמר שהוא טועה שהוא מטיל פגם בבית דין. וגם בשאם כן היה משוא פנים לפניו יתברך בדבר.

וגם במה שהיה מצווה (ש"ב י"א) פעמים לאוריה שיבא לביתו לשכב עם אשתו לכסות על עונו שנראה דבר מכוער אחר אשר הוטמאה ונאסרה עליו, שכשם שאסורה לבעל כך אסורה לבעל (סוטה שם). הנה ודאי יש לומר שהוא הרגיש בה שלא נתרצתה לו, אבל הוכרח, כאשר דבר מלך שלטון ואין מי יאמר לו מה תעשה. ואולי שהיא אמרה אליו כן ולא שמע אליה. והוא לדעתי מה שנאמר (ש"ב י"א) ויקחה ויבא אליה וישכב עמה והיא מתקדשת מטומאתה. ירצה שהוא במעשה הזה לא יתקדש מטומאתו, אבל היא ודאי הייתה מתקדשת מטומאתה במה שלא נתרצתה אליו, ואונס בישראל מישראל שרי, כמו שאמרו (כתובות נ"א ב) הא נתפשה מותרת.

והרד"ק ז"ל כתב, שאמר הכתוב כן, להודיע שאם בא על הערוה לא בא על הנדה. ואינו נכון, דוודאי מאן דעביד הא נפיל בהא, כל שכן שהערוה במיתת בית דין (ויקרא כ'), הנדה בכרת. ומה שכתבתי הוא הנכון ולזה היה מצווה עליו על כך כי ידע אינה אסורה עליו כלל.

הנה שלא חטא דוד באחד מארבע גופי עבירות שנמצאו בעניינו, לא בבוא על הערוה בתחילה ולא בסוף, ולא בשפוך דם נקי, ולא בהחטיא אותו באשתו האסורה. ומזה הטעם קראה הכתוב אחר כן (שמואל ב' י"ב) אשת אוריה, כי היא ודאי היא אשתו כשרה לו והוא אישה עד שמת ותספיד על בעלה. ואולם אחרי מותו היה הוולד כשר כי על כן הוכשר ליענש בו ולכן התפלל עליו כל השיעור ההוא, מה שלא היה דבר מזה אם היה הוולד ממזר:

אמנם באמת חטא למדת החסידות והנקיות המחויב לאיש שלם כמוהו שאף על פי שהיה איסור בת שבע איסור שאפשר לבא לידי היתר במיתתו למפרע לא היה לו לחטוא בה לאכלה פגה. והנה במכשלה הזאת הפילתו לענוש לאוריה על מרד שהיה בידו למחול עליו. כי בידוע כי ממידת החסידות למחול אף על פי שתהיה הדת עוזרת להעניש כמו

שכתב החכם בסוף פרק י"ג מהמאמר החמשי מהמידות. גם הוא מאמר יוסף (בראשית מ"ד) חלילה לי מעשות זאת שאף על פי שהיה מן הדין צדק נפשו בו כמו שכתבנו שם. ואין ספק שלא היה מענישו על אומרו (ש"ב י"א) ואדוני יואב וכל ישראל על פני השדה חונים אלא שהוצרך לכך לפטור את אשתו למפרע והיה הדבר מכוער וחטא חמור אליבא דכולי עלמא דלא דינא גמירי.

זזה כוונת הכתוב אשר יראה מיותר באומרו (שם י', ב) את אוריה החתי הכית בחרב וגו'. ואחר כך ואותו הרגת בחרב בני עמון. אבל הכוונה לו אע"פ שלא עברת את פי ה' כעובר על הדת, מכל מקום כבר נהגת מנהג קלות ובזיון בדברו, במה ששכבת אשת איש בעודה תחתיו עד שהוצרכת להכות אותו בחרב לקחת אותה לך לאשה בהיתר. ועוד שנית שהרגת אותו בחרב בני עמון על דבר שהיה לך למחול עליו. והנה הייתה הזכרת מיתת אוריה הראשונה תוכחה על השכיבה לא על המיתה עצמה, והשנית הייתה בעצם אליה.

והיינו דאמר רב עלה (שבת נ"ו א) כי מעיינת ביה בדוד לא משכחת ליה רק בדבר אוריה החתי. והאמת כן הוא, כי כשנעיין בעניין זה החטא לא היה בו שום עוון מהנזכרים, רק מה שהוצרך להרוג עליו את אוריה. והוא מה שאמרו חכמינו ז"ל (סנהדרין ק"ז א) שאכלה פגה. ובהכי לא הופרך מאמרו זה כמו שאמרו שם (בשבת) והיכי אמר רב הכי והאמר רב קבל דוד לשון הרע קשיא דהא כי אתמר בעניין החטא הזה אתמר דלכאורה יראה דאית ביה תרתי את אוריה החתי הכית בחרב ואת אשתו לקחת לך לאשה. ויתכן שעל זאת הכוונה אמר דוד על החטא הזה עצמו לך לבדך חטאתי והרע בעיניך עשיתי וגו' (תלים נ"א). והלא חטא לאוריה שני חטאים עצומים אלא שהבחינות המשפטיות הנזכרות הנה הוא מן חומר הדין יוצא נקי בדינו ולא נשאר רק מה שחטא למדת החסידות המחויבת אליו יתעלה מכל השלמים הראויים להדמות אליו דכתיב (שם קמ"ה) וחסיד בכל מעשיו. ואמר והרע בעיניך עשיתי כמו שאמר לו הנביא (ש"ב שם) על זה מדוע בזית את דבר ה' לעשות הרע בעיניו ושהיה מזכיר לפניו זה כדי שיצדק הש"י עצמו במה שידבר עליו גם שיזכה במעשיו במה שישפטהו ולא ישים אשם נפשו שלא נתן לימחל מצד חטאו לזולת. או שירצה למען תצדק בדברך אלי תזכה בשפטך ויהיה שפטך שפוט אותך ומכל מקום יהיה הטעם כי על הצד שאמרנו הוא באמת מהעבירות שבין אדם למקום ולא מהעבירות שבין אדם לחברו והוא מה שהקדים כי פשעי אני אדע וגו'. כי היה יודע חומר חטאתו ושראו למחילה אם יתרצה אליו האל יתעלה והדין דין אמת ועם כל זה היה מאשים עצמו מאד ואומר שאין לו התנצלות במה שיאמר כי יצר לב האדם רע מתולדתו שאם הן בעוון חולל ובחטא יחמתהו אמו הן אמת חפץ בטוחות וגו'. ירצה שהרי שם בו יתעלה כוח שכלי מכיר ויודע ליזהר והוא רשאי ושליט לדחות מעליו מאויי רשע וכסיל כמו שאמר הכתוב

(בראשית ד') ואליך תשוקתו ואתה תמשול בו ומי שלא עמד על זה הרי הוא בחטא עצום ולזה היה מבקש ממנו תחטאני באזוב ואתה רגל. ועל זה וכיוצא בו אמר שלמה אומר לרשע צדיק אתה יקבוהו עמים יזעמוהו לאומים ולמוכיחים ינעם ועליהם תבוא ברכת טוב (משלי כ"ד) אמר כי המצדיק את החוטא בחטא שפרסומו מגונה הנה באמת תפיסת ההמון וקללתם ישיגוהו. אבל לחכמים המוכיחים דברים בטעמן ומצד הדיוק והעיון המשפטי עליהם ינעם ועליהם תבוא ברכת האיש הטוב המיוחד המומחה להכיר מילתא בטעמא וקללת ההמון לא תבוא.

מכל מקום למדנו כמה צריך אדם ליזהר מהדברים שפני הראותם מגונה. שהרי דוד מלך ישראל התענה כל ימיו ועשה תשובה ורבו עליו ייסורין ולא נמחל עונו עד אחרי מותו כמו שאמרו (יומא פ"ו א) מיתה ממרקת, כמו שדרשו ז"ל (מו"ק ט' א) על כל הטובה אשר עשה ה' לדוד עבדו וישראל עמו (מ"א ח') שלא הכירו שנמחל עונו עד שנפתחו שערי ההיכל באומרו זכרה לחסדי דוד עבדך, אל תשב פני משיחך (ד"ה ב' ו').

[הכפרה ביום הכיפורים]

ואיך שיהיה מכל זה נתבאר מה שרצינו אליו ראשונה שיום הכיפורים אינו מכפר אלא עם חרטה ותשובה מכל מה שיש ביד האדם לעשות לתקן את אשר עוותו וכבר אמרו בגמרא דרש ר' אלעזר בן עזריה מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו עבירות שבין אדם למקום יום הכיפורים מכפר עבירות שבין אדם לחברו אין יום הכיפורים מכפר (יומא פ"ה ב). והכוונה כי לפי שכל מה שיחטא האדם הוא חוטא בו בשני חלקיו אם בחלק הנפשיי במה שהרהר בעבירה והסכים בעשייתה ואם בחלק הגופיי במה שצרפה למעשה: והנה כל מה שיחטא האדם לזולתו מהעושה והגזלה מהממון והכבוד וכיוצא הייתה תשובתו בשישיב את הגזלה אשר גזל או את העושה אשר עשק מה שאי אפשר לעשות רק בכלי גופו עצמם אשר בהם חטא כי לא ינקה ה' את אשר ישא את שמו לישבע על שקר על הממון או שישמע אלה ולא יגיד במה שיהיה זכות או חובה לחברו אף על פי שיענה את נפשו או יקבל מלקות על השבועה אם לא ששייב את הגזלה אשר גזל באותה שבועה ואף על פי ששייב את הגזלה או העושה עדין נכתם העוון בנפש החוטא אשר הטיל בה זוהמא וטמאה במחשבתו המכוערת וצריכה הזאה וטבילה לשוב אל טהרתה והטוהר הזה כוונת האל יתעלה ביום הזה אשר בו נאמר לפני ה' תטהרו. וזה כי העבירות שבין אדם לחברו והם מה שיחטא בחלקי גופו אין יום הכיפורים מכפר שהרי חויב לו שיכפרו קודם לכן בתשובה הגופית אל המחויבת להם אבל העבירות שבין אדם למקום והם כתמי הנפש וטומאותיה הידועים לו יתעלה אם מאלו העבירות אם מעבירות אחרות שלא יחטא בהנה רק למקום ב"ה יום הכיפורים מכפר כי הוא כמו מקווה טהרה לנפש בו תקבל הטוהר כמו הכולי שצריך טבילה במקווה אחר שמורק ושוטף.

והוא עצמו מה שאמר ר' עקיבא (שם) אשריכם ישראל לפני מי אתם מטהרים ומי מטהר אתכם הקב"ה מטהר אתכם שנאמר (יחזקאל ל"ו) וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם ונאמר (ירמיה י"ז) מקוה ישראל ה'. מה המקווה הזה מטהר את הטמאים אף הקדוש ברוך מטהר את ישראל. הנה שיאמר כי טוהר הנפש אשר ליום ההוא הוא טוהר רוחני כמו שטוהר המקווה אינו הרחיצה והשטיפה שהרי כבר רוחץ ושוטף במים אלא העברת רוח הטומאה מעליו והוא עצמו מה שראוי שיוחס אליו יתברך אשר על כל זה אמר כי יום כפורים הוא לכפר עליכם לפני ה' אלוהיכם כי הוא מכפר את הדברים הידועים לו לבדו.

ובגמרא (שם פ"ז א)

עבירות שבין אדם למקום יום הכפורים מכפר ושבין אדם לחברו אין יום הכפורים מכפר עד שירצה את חברו.

מתיבי אם יחטא איש לאיש ופללו אלוהים (ש"א ב') מאן אלוהים דיינא. הכי קאמר אם יחטא איש לאיש ופללו אלוהים ואם לה' יחטא איש מי יתפלל לו תשובה ומעשים טובים.

אמר ר' יוסי כל המקניט את חברו אפילו בדברים צריך לפייסו שנאמר (משלי ו') בני אם ערבת לרעך וגו'. עשה זאת אפה בני והינצל כי באת בכף רעך לך התרפס ורהב רעך אם ממון יש לו בידך התר לו פיסת היד ואם לאו הרבה עליו רעים. אמר רבי יצחק וצריך לפייסו בשלש שורות של ג' בני אדם שנאמר (איוב ל"ג) ישור על אנשים ויאמר חטאתי וישר העויתי.

ושם מבואר כמה היו משתדלים חכמים גדולים אנשי השם להסיר כל תרעומת וכל תלונה ודברי קנטורין שהיה להם זה עם זה ולא עוד אלא אפילו בבני אדם ירודים ונגרעין מערכם כדי שלא יישאר להם דבר עם אדם שיאמר עליו עבירות שבין אדם לחברו.

אמרו שם:

רב הוה ליה מילתא בהדי ההוא טבחא נטר תריסר ירחי שתא ולא אתא כי מטא מעלי יומא דכפורי אמר איזיל אנא אפיק ליה מדעתיה פגע ביה רב הונא אמר ליה להיכא אזיל מר א"ל לפיוסי לפלוני קא אזילנא א"ל קא אזיל אבא לקטלא נפשא אזל קרא אבבא אמר ליה זיל לית לי מילתא בהדך הוה קא פלי רישא פלט נגרא ומחייה ארישיה וקטליה.

למדנו מזה מעלתו של רב העצומה דבמקום גדולתו שם נראית גבורת ענוותנותו ללכת אחרי האיש הטבח ההוא להוציא הדברים שיש לו עליו מלבבו, קל וחומר לכל האדם אצל השוה לו, וכ"ש לגדול הימנו. ועונש הטבח שנפל חלל רשע ביד גבורת עזותו במה שעבר

על דברי חכמים שאמרו (ר"ה י"ז א) כל המעביר על מידותיו מעבירין על כל פשעיו והיה לו ליטול קל וחומר מפרנס הדור שהיה מוחל על כבודו והולך אליו.

+++

וכבר תלו חכמינו ז"ל הכרת היחס בענין זה. אמרו (קידושין ע"א ב) כי מינצו בי תרי האי דשתיק ברישא מיחס טפי והכתוב עצמו מעיד (בראשית י"ג) ויהי ריב בין רועי מקנה אברם ובין רועי מקנה לוט וסמך ליה ויאמר אברם אל לוט אל נא תהי מריבה ביני וביניך ובין רועי ובין רועיך כי אנשים אחים אנחנו הלא כל הארץ לפניך וגו'. הנה שהמיוחס בהם פתח בדברי שלום ונתן לו הבחירה במה שרצהו מהתועלת וזה באמת מצד שהמעלה אשר במעולה היא רשאה ושלטת לעשות כרצונה והגדיל מה שאינו כן באנשים הפחותים מחוסרי המעלות.

[גם היסודות הטבעיים בנויים בהירארכיה]

והנה היחס הזה יש ללמוד אותו מטבע היסודות אשר מהם הורכבו כי מהידוע שהם מחולפי המעלות כי הטבע האישי הכי נכבד ומקומו המיוחד הוא העליון שבמקומות שתחת הגלגל והאוויר שני לו והמים הוא היסוד השלישי במדרגה ויסוד הארץ הוא השפל בהחלט וכבר נתן בטבעם מתחילת היצירה להישמע הנכבד מהם אל אשר למטה ממנו לענין הפנאת זה מפני זה במקומות הכליים אשר הם אצלנו וזה שאם יהיה להב אש בכלי מה ותבוא בו הרוח הנה האש יפנה מקומו ויבא האוויר תחתיו ואם היה בו אויר ותיתן בו מים הנה מהר הולך הרוח ויבאו בו המים במקומו ואם בכלי מלא מים תשליך אבן או צרור הנה יצאו המים ויישאר האבן או הצרור במקומו.

ואם תתחכם על הלצת זאת הראיה ותאמר כי זה חויב ביסודות מטבע הכבוד והקלות כי הכבד ישקע במקומו השפל ויקום משם הקל אשר לו כנפיים לעוף בהם אל זולת המקום ההוא הנה אז תבין עקר הכוונה במה שנרצהו בו מהיחס וזה כי כן באמת לא יבקשו האנשים להתיישב במקום או להתחזק למלא נפשם במה שיאוו כנגד זולתם רק מצד הכבוד והחומריות היותר אשר בהם כי מי שיגבר עליו הכוח השכלי יגביה עוף במעלות הנכבדות כמו היסודות הקלים אשר בו כמו שעשה אברהם אבינו כנזכר ואפשר כי לשני העניינים האלה אמר הנביא הביטו אל צור חצבתם ואל מקבת בור נקרתם הביטו אל אברהם אביכם וגו'. (ישעיה נ"א). כי הצור והבור אשר חוצבנו ונוקרנו מהם הם ההתחלות הטבעיות ויהיה הצור היסודות אשר מהם חוצבנו ומקבת בור ההיולי המשותף אשר היסודות נוקרו ממנו כי יש לנו להשתדל בעניינים אלו אל טבעם כמו שהביט בהם אברהם אבינו אשר גם כן חוייבה ההשקפה אליו. והנה בזאת יתהלל המתהלל בגבורתו כי על זה וכיוצא אמרו חכמים זכרם לברכה (ויקרא רבות פ' א') על החסידים הראשונים ברכו ה' מלאכיו גיבורי כוח עושי דברו וגו' (תהלים ק"ג). כי כל גבורתם הייתה למשול ביצרם

ולכבוש כל תאוותיהם לשמוע בקול בוראם. ועל זה המוסר אמרו (שבת פ"ח ב) לעולם יהא אדם מן העלובין ולא מן העולבין שומעין חרפתן ואינן משיבין ועליהם הכתוב אומר (שופטים ה') ואוהביו כצאת השמש בגבורתו.

[יחס השמש והירח]

וכבר פירשו בו כי לפי שהשמש אינו עולב את הירח בלקייתה כי סיבת לקותה אינו רק כניסתה מעצמה אל עגולת האופק אשר היא תמיד נכח השמש אמנם השמש עם היותו הגדול שבצבא השמים הוא נעלב מהירח בשעת לקותו שאינו אלא מה שתעמוד הירח בינו לבינו ומסירה אורו מעינינו ועם כל זה הנה הוא יוצא מתוך הלקות שמח וישיש כגיבור לרוץ אורח. וראוי שיהא דוגמא לכל אדם המקבל עלבון מחברו ואף על פי שיהיה קטון ממנו הוי ואוהביו כצאת השמש בגבורתו כי כל שיהיה יותר קטון ממנו ישמח יותר בעלבונו כי הוא ידוע שאם ירצה ינקם ממנו שבעתים ובעוד לאל ידו יודע ענוותנותו וארך אפיו. והנה באמת המוסר נאה. אלא שלפי זה ירצו במאמר כצאת השמש בגבורתו כצאתו מהלקות והוא רחוק מפשוטו גם כי העלובן הבא מן הירח אינו מגיע אל השמש כלל רק לקצת המקבלים אורו:

לזה אני אומר שלא כווננו רק אל משמעות הכתוב וזה כי בכל יום ויום כצאת השמש על קו האופק שאז מפני ריחוקו ושפלותו הוא בתכלית חולשתו עד שכבר יוכל עין הרואה להציץ בו והנה אז במקום ענוותנותו ושפלותו שם תהיה גבורתו כי משם ייפרד להתחזק ולעלות מעלה מעלה בגרם מעלותיו עד שירום ונשא וגבה אל נקודת נכח הראש שהוא בתכלית גבהו והנה כאשר יגיע לשם והוא בעוצם כוחו וחזקו אשר לא שזפתו עין אדם מיד הוא יורד ושוקע ממעלה אל מעלה עד שישקע במערב.

וכן העניין באמת במידות האנשים לפי מה שרצוהו חז"ל בזה המאמר כי אשר הוא משפיל עצמו בענוה ושפלות רוח עד שאינו עולב לשום אדם אבל הוא מקבל עלבון ושומע חרפתו הוא איש אשר יתעתד אל המעלה דומה לשמש כצאתו בגבורתו כי תכף שהוא בשפלותו ובני אדם מעיזים פניהם כנגדו והמה יביטו יראו בו הוא מתחזק והולך ועולה עד מעלה ראש. וכמו שאמרו (ילקוט ש"א רמז קי"א) כל הבורח מן השררה שררה רודפת אחריו. אבל כאשר יגבה לבו ובגאונו וזדונו נותן חתנו בבני אדם בחזקתו וגובה לבו ישבר כאמרו (משלי י"ו) לפני שבר גאון וגו'. כשמש הזה אשר תכף עמדו בתקפו וגבורתו מיד יפול ונפל אל תחתית מצבו וכמו שאמר (שם בילקוט) הרודף אחר השררה שררה בורחת ממנו. והנה נתבאר שבח ומהלל דלשתבח רב באתריה לגבי ההוא טבחא והוא בנין אב לכל האנשים כולם כמו שאמרנו. וכל זה מה שיכללהו מאמר לפני ה' תטהרו כפי מה שדרש רבי אלעזר בן עזריא עבירות שבין אדם למקום יום הכפורים מכפר ושבין אדם לחברו אין יום הכפורים מכפר.

ויש בכלל זה עניין הדעות והאמונות אשר בינינו ובינו יתעלה שצריך גם כן להכשירם ולתקנם תיקון גדול שהרי אמרו (יומא פ"ו א) ותשובה עם כל אחת מהן ובעניין הזה כל שגדול מחברו בחכמה ובדעת הוא זקוק אליו יותר כי העניינים אשר בינו לבינו הם יותר חמורים ויותר מעוינים מזולתו.

צא ולמד מעניין יונה שנאמר בו וייראו האנשים יראה גדולה ויאמרו אליו מה זאת עשית כי ידעו האנשים כי מלפני ה' הוא בורח כי הגיד להם (יונה א') ובמה הגיד ועוד אם הגיד ולא נזכר איך אמר כי ידעו האנשים פשיטא שאם הגיד להם שידעו. אלא שהכוונה כי ממה שאמר להם (שם) עברי אנכי ואת ה' אלוהי השמים אני ירא וגומר שהכוונה שאין מלאכתו זולת זה כמו שכתבנו בשער נ"א בזה ידעו כי מלפני ה' הוא בורח ושיש דבר גדול בינו לבינו כי על כן שלח אחריו דרך ים מה שלא היה רגיל לעשות כן לכמה גנבים נואפים או רוצחים הבאים בספינות. לזה נפלה עליהם חרדה גדולה משל לאדם שבא למדינה ובא המלך וסבב אותה, כי מזה ידעו שהוא אדם גדול שפשע בדבר המלכות. וכן יש לכל אדם כפי חכמתו לחפש ולתור על דעותיו ולברר וללבן אותם באופן שתראה טהרתן לפניו יתעלה. והכול בכלל לפני ה' תטהרו, שבת שבתון הוא לכם ועניתם את נפשותיכם חוקת עולם כי זהו דבר נרשם ומחוקה בנפשות האנשים לא יסורו מהם.

ואף גם זאת כי גלינו מארצנו ועונותינו החריבו בית מקדשנו ונטלו כבוד מבית חיינו ובטלו עבודתנו ואין לנו לא אהרן ולא ארון לא בן בקר ולא בגדי בד לא גדיי עזים ולא גורלות לא דמים ולא דביר לא הקטרת ולא הזאה לא וידוי הפר ולא וידוי שעיר לא זימון איש עתי ולא זהורית לא חובת עולות ולא חלב חטאות לא טהרת מזבח ולא טומאת שורף ומשלח לא יציאת כף ומחתה ולא יודע עד מה לא כן הזהב ולא כפרת כהונה.

מ"מ יש לנו רחמי שמים וברית אהבתו וגמילות חסדיו דרכי טובו והודו והדרו באשר שם לפנינו כל אלו הדברים הנוראים וציונו על העמידה עליהם תמיד לפי שזיכרוןם והתבוננותם יגיענו לתועלתנו המכוון מהם בזמני מציאותם כמו שכתבנו בכל סיפורי המשכן והבגדים והקרבת זולתם. והוא מה שחתם העניין באומרו והייתה זאת לכם לחוקת עולם לכפר על בני ישראל מכל חטאתם אחת בשנה. יאמר כי זה יהיה חק עולם לכל בני ישראל לא יסור מהם עניין כפרה זו אחת בשנה כמו שאמר כי ביום הזה יכפר וגו'.

ואל העניין הזה תקנו קדמונו ז"ל ימי תשובה נוראים כמו שהוא מפורסם מימי אלול (פר"א פ' מ"ו) ועשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים שעליהם נאמר (ישעיה נ"ה) דרשו ה' בהימצאו וגומר לפי חז"ל (ר"ה י"ח א) כמו שיבוא בשער ק' ב"ה. וסדרו בהם סליחות ופיוטים ווידויים רבים מינים ממינים שונים כדי לעורר אותנו אל תיקון מעשינו ושלימות פעולותינו בהשלמת תשובתנו כפי מה שיצא מפינו בסדרי סליחותינו כי איך יתכן שנצטק בפינו חטאנו רשענו שחתנו ולא נשמיע דברי פינו אל לבנו להיכנע ולומר אוי לי מה

עשיתי להתחרט מכל עונותינו ולהעתיקם מעליו לשלח אותו לעזאזל המדברה ודאי לא ייחשד בעל נפש בכך שאם כן הרי הוא מביא על עצמו בסליחותיו, אלה ואשמה רבה מאד ומגלגל עליו זכר עונותיו הראשונים לא לעזר ולא להועיל כי אם לחרפה ולמזכיר עוון ועליה אמר הכתוב מכסה פשעיו לא יצליח וגו' (משלי כ"ח). ירצה כי המכסה הפשעים ואינו זוכרם בהתוודות עליהם לא ירוויח בזה כלל שכבר הם נודעים לאל יתעלה ומענישו עליהם אע"פ שיטמנם בחובו אמנם ההודאה עליהם אם תסכים עמה העזיבה מהם יועילנו ואם לא הרי הוא כמי שמכסה פשעיו או יותר רע ממנו שהרי הוא בא לפניו כמתהלל ומתפאר על חטאיו והוא זדון לב ועזות פנים.

והנה בדרכי התשובה יבאו עוד עניינים נכונים ונאותים בפרשת ראש השנה האמורה באמור אל הכהנים שער ס"ו גם בפרשת נזיר וזולתה הרבה אשר אזכרם בסוף שער ק"א שם איחד ענינה עם הדברים הנלווים אליה ב"ה.

ודי עתה למה שכיווננו לומר על גמילות חסדים, והוא מה שראוי להודות ולהלל על גמילות חסדיו שהוא בחמלתו ולסיבות שקדמו ראה להורות חטאים בדרך כי יראו אור לצאת מאפלת היצר ומרשת עונותיו, וכ"ש מזדון פשעיו אשר לא יגזור הדעת על מחילתם.

והוא עצמו שאמר המשורר לך דומיה תהילה אלוהים בציון ולך ישולם נדר שומע תפילה וגו'. דברי עונות גברו מנו פשעינו אתה תכפרם (תלים ס"ה). ירצה שלא יכיל שום דבור וספור השבח והתהילה שראוי לתת לאלוהים בציון על זה העניין הנפלא שהיו מתנהגים בו כל זמן שבית המקדש קיים ולכך ראוי שישולם לו נדרים ונדבות. ואחר שאין לנו אלא שיח שפתותינו בתפלותינו אליך כל בשר יבאו להודות ולהלל בשיר ותהילה ג"כ והטעם כי דברי עונות והם החטאים אשר יעשה אותם האדם ביודעים גברו מנו כי אני גוזר עליהם שלא נתנו למחילה אעפ"י שאין הכוונה בהם למרוד אחר שהוא יודעם ואינו כובש עצמו בהם. והנה גברו חסדיך עם שפשעינו והם המרדים שאדם מכוון בהם להכעיס אתה תכפרם ולזה אשרי תבחר ותקרב ישכון חצריך כי מאד נבטח שנשבע מטוב ביתך קדוש היכלך.

זוהי מה שרצינו ביאורו בזה העניין:

עקידת יצחק ויקרא שער סד (פרשת אחרי מות)

יבאר ויתן עצה שהאדם יחשוב עצמו היותו כאלוהים ולא בן מות:

איש איש מבית ישראל אשר ישחט

רבי חנינא בן דוסא אומר, כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת וכל שאין יראת חטאו קודמת לחכמתו אין חכמתו מתקיימת (אבות פ"ג).

[האדם צריך להגיע לשלמות לפי הטוב שבו]

דבר קדוש הוא להגיע האדם על שלמותו המכוון שתהיה השקפתו באופני חיותו אל הטוב שבשורשי מציאותו לא על הרע שבו. וזאת העצה היא מבוארת התועלת כי ההתחלות והשורשים הטובים יחייבו האנשים לפעול פעולות טובות. אמנם הרעות יחייבו אל הפחיתות ולפחות יתנצלו בהם לאמור כי כאיש גבורתו, כי על זה העניין תפס שמואל על שאול כשפשע בשליחותו וא"ל הלא אם קטון אתה בעיניך ראש שבטי ישראל אתה וימשחך ה' למלך על ישראל וישלחך ה' בדרך (שמואל א' ט"ו). אמר כי היה לו להסתכל מאין בא מראש שבטי ישראל וגם שהוא הווה להם למלך והשליחות אשר הוא הולך אליו, כי לפי יוקר התחלותיו ושורשיו כן צריך ליתן את הדין.

זה המוסר החזיק בו **החוקר** וכתבו בפרק י"א מהמאמר העשירי מהמידות זה לשונו. לא כמ"ש המזהירים כי האדם ראוי לו לדעת הדברים אשר לאדם ודברי המתים כי הוא בן מות אבל יעשו בכל הדברים כאלו אינן בני מות, וכל הדברים יעשה לחיות כפי היותר נבחר אשר בו. הנה אם קטון הוא בשיעור ובכוח וביקר יתר מאד יתעלה.

ראה כמה ערבים דברי החכם אשר בהם למד דעת ויראת ה' בשיסתכל האדם תמיד אל שורשיו היקרים ויעצים עיניו מדברי המתים ומהחליט על עצמו כי הוא בן מות לפי טבעו אשר הם דברים המפילים עליו חבלי שנת ההתרשלות תנומת העצלות והרפיון. אבל שישים אל לבו תמיד יוקר נפשו ומעלתה אשר אם קטן הוא בעיניו, על דרך האמת הוא גדול יתר מאד. וזו עצמה עצת המשוררים בני קרח במליצתם הנכונה בתוכחת הנפש ומוסריה. אמרו שמעי בת וראי והטי אוזנך ושכחי עמך ובית אביך (תלים מ"ה). ירצה שכחי עמך ובית אביך החומרניים וזכרי כי ממקום קדוש לוקחת דכתיב (בראשית ב') ויפח באפיו נשמת חיים. והוא עצמו מה שכוון מהמאמר האלוהי הקדוש שנאמר (ויקרא י"ט) קדושים תהיו כי קדוש אני ה'. ירצה לא תתרשלו במנהג הטהרה והנקיות בטענת פחיתות חומרית כי קדוש אני ה' הנותן רוח בכם והנופח נשמותיכם כמו שנזכר. ונאמר (ישעי' נ"ז) כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי.

[ניתוח דברי עקביא בן מהללאל הסתכל בשלשה דברים]

והנה לפי זה יש תימא נפלא על מאמר עקביא בן מהללאל אומר הסתכל בשלשה דברים ואי אתה בא לידי עבירה מאין באת ולאן אתה הולך וכו'. מאין באת מטפה סרוחה ולאן אתה הולך למקום עפר רמה ותולעה ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה (אבות פ"ג).

זהו כי הוא מבואר ממה שאמרנו כי זאת אינה עצה כי אדרבא בזכרו התחלותיו הפחותות יתיר עצמו לדברים פחותים וגרועים ולא ישים אשם נפשו עליהם. והרי איוב לא היה פוטר נפשו מן הדין אלא בטענות אלו עצמן. אמר אדם ילוד אשה קצר ימים ושבע רוגז כציץ יצא וימל ויברח כצל ולא יעמוד אף על זה פקחת עיניך ואותי תביא במשפט עמך (איוב י"ד). כי באומרו אדם ילוד אשה וכו'. הוא עצמו מה שאמר מאין באת מטפה סרוחה וכו'. ובאומרו כציץ יצא וימל וגו'. הוא מה שאמר ולאן אתה הולך. ירצה כי במעט הזמן הוא נעתק ממקומו זה ויברח אל מקום רמה ותולעה אשר נסעו אבותיו. ואמר ידעתי שלא נעלמו ממך שני אלו העניינים, ואיך תביא אותי במשפט עמך כאלו הייתי מהתחלה נכבדת או שהיה לי מציאות קיים באמת בצדק אפטר מדינך. והנה אם כן איך יצדק אמרו כי כשיסתכל שבא מטפה סרוחה או שהוא הולך אל מקום עפר רמה ותולעה יתרחק מעשות פעולות מגונות אדרבא יעוררוהו להפנות לבו אל הבטלה והשעשוע בעודו בחיים, על דרך שאמרו בעירובין (נ"ד א) אמר ליה שמואל לרב יהודה שיננא חטוף אכול חטוף ושתי דעלמא דאזלינן מניה לבי הלולא דמי. עם שהמאמר הזה הוא משל הטוב האנושי הראוי לדרוש אותו בעוד בחיים חייתו מכל מקום הוא משל בפי ההמון בהפך מה שישם עקביא לפניו.

גם כי לפי מה שפירשו הראשונים במאמר הזה יש בו פקפוקים אזכור אותם אחר שאזכור פירושם.

והוא כי לפי שהאדם עשוי לחטוא באחד משלשה סוגי חטאות תחתיהם יעמדו כל מיני העבירות ואישיהם, והם אשר זכרו החכמים (אבות פ"ד) **החמדה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם** כי אין אדם אשר יחטא רק בשלשה עניינים אלו, אם לקנות ממון או שום תועלת, או לרדוף אחרי ההנאות והתאוות הבשריות, או ברדפו אחרי הגאווה והכבוד.

והנה בזכרו מאין בא יתרחק ודאי מהגאווה כמו שאמר החכם (חו"ה הכניעה ה) **תמהני מי שעבר מעבר השתן שני פעמים איך יתגאה.**

ובזכרו לאן הוא הולך יבזה הקניינים המדומים כי למה ירדוף אחריהם ומחר יוצע רמה תחתיו.

ובזכרו לפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון יתרחק מדרכי התאוה וחמודותיה, כי ידע כי רע ומר תהיה באחרונה בפקוד חשבוננו ממנו, וכמ"ש החכם (קהלת י"א) שמח בחור בילדותיך וגו' ודע כי על כל אלה יביאך האלוהים במשפט.

הנה עם זה ימצא מוגבל בכל אשר יעשה האדם לחטוא בהנה, וזאת היא כוונתם דרך כלל. ועם שהם דברים נכונים מצד עצמם, יראה שיש לפקפק אם הייתה זאת כוונת החכם, מפני חמשה דברים.

האחד כי בואו מטפה סרוחה לא יספיק להרחיק האדם מן הגאווה מצד שכל בני אדם שווים בה ולמה לא יתגאה האדם בהכירו לעצמו יתר שאת בחכמה וגבורה עושה ובכל מעלה על בני גילו אשר אב אחד ילדם ויכוננו ברחם אחד.

והשני למה יזכור ג' דברים יזכור לאן הוא הולך ויועילנו להרחיק הגאווה כי איכה מעלה רמה יבקש ומחר תהיה רמה אחותו ומה אם יספיק זכרונו להרחיקו ולהפליגו מבקשת הדברים הזמניים אשר הוא צריך לקצתם כ"ש שירחיקנו מהנמאסים ומהמתועבים הנמשכים מהגאווה וגודל לבב.

והשלישי כי מה לו לזכור שהוא הולך למקום עפר רמה ותולעה די לו בשיזכור כי מחר הולך אל בית עולמו ויעזוב לאחרים חילו ואף על פי שלא תשלוט רמה בבשרו.

והרביעי כי בכלל השלישית הם כולם כי הזכור את החשבון יפחד ויחרד לבבו ליום דינו וישמר מכל אשר יבוא לידי חשבון מאי זה מין שיהיה וירא אלוהים יצא את כולם וכך שנה לנו רבי בתחילת פרק שני הסתכל בשלשה דברים ואי אתה בא לידי עבירה הבט מה למעלה ממך עין רואה ואוזן שומעת וכל מעשיך בספר נכתבין ושלוש אלה כולם מעניין החשבון הם כמו שהוא מבואר ואם כן החשבון לבד יספיק להרחיק האדם מהעבירה ולמה יפליג עקביא בדברים.

החמישי כי הנה דבריו נראין סותרין זה לזה כי אם הוא הולך למקום עפר רמה ותולעה איך יצייר שיש לו ליתן דין לפני מלך המלכים והוא ידוע שאין שם מקום המשפט וכמו שהבטיח היצר הרע לבעליו באומרו (קהלת ט') כל אשר תמצא ידך לעשות בכוחך עשה כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול אשר אתה הולך שמה והכוונה לו כי כשם שאין שם דין וחשבון אלא כליית הגוף והפסדו ככה אין לו לתת את הדין בשום מקום ובשום ענין וההמשך הוא הכפירה וההסתה הכוזבת.

[פירוש דברי עקביא בין מהללאל]

אמנם הכוונה לעקביא בן מהללאל יתכן שיהיה העניין הנכבד עצמו שאמרנו והוא ליקר ולקלס החלק המעולה שבנו ולהחשיבו ולהקפיד מאד שלא לחלל כבודו לעשות דבר מגונה שלא יאות לעשותו מצד מעלתו. ולזה אמר שישים כל אדם אל לבו אלו שלשה דברים ולא יבוא לידי עבירה, והם התחלות ההויה שזכרם החוקר.

החומר הנושא ההויה.

וההעדר הקודם לה.

והצורה ההויה.

כי באומרו מאין באת מטפה סרוחה זכר מה שהוא ההיולי להווייה בלי ספק. אמנם ההעדר זכר אותו ורשמו במה שאמר לאן אתה הולך למקום עפר רמה ותולעה לפי שההעדר ההוא הוא הכרוך בעקבי כל הווה והוא המחייב הפשטת הצורות ההוות והמרתן בזולתן אשר היו נעדרות כמו שמפשיט החומר הבשרי צורת הבשר האנושי ולובש צורת עפר רמה ותולעה אמנם הצורה היא מבוארת באומרו ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא כי באמת הצורה עניין אלוהי שלוח מאתו יתעלה להחיות פגרים מתים והוא מחויב להשיב שלחו דבר כציר נאמן.

ובמדרש פרשת זיבה (ויקרא רבות פ' י"ט)

תנן עקביא בן מהללאל אומר הסתכל וכו'.

רבי אבא בר כהנא בשם רבי פפי ורבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי שלשתן דרש רבי עקביא מתוך תיבה אחת: זכור את **בוראיך** (קהלת י"ב). **בארך. בורך.**
בארך זו ליחה סרוחה, **בורך** זו רמה ותולעה, **בוראך** זה מלך מלכי המלכים הקב"ה שעתיד ליתן לפניו דין וחשבון. **בימי בחורותיך** - בימי טליותך. **עד אשר לא יבאו** וגו' (שם).
 והיא היא כוונת רבי עקביא בזיכרון אלו ההתחלות בדברי שלמה החכם.

אמנם כוונת שלשתן כי ההסתכלות על אלה הדברים יועיל לו מאד לברור החלק המעולה שבו ולהוציא יקר מזולל ולהחשיבו. וזה כי כשיסתכל מאין בא ולאן הוא הולך כמו שאמרנו ידע וישכיל ממוצא דבר כי ההעדר אשר בהתחלתו הוא האחוז והכרוך בעקבות החומר והוא לבדו המחויב אל ההפסד. אמנם הצורה שהיא עקר ההווייה היא שכלית וקיימת ונשאת להתייצב לפני בוראה ומצדה הוא עתיד ליתן את הדין לפניו ולא יחשוב שהוא בן מות מצד היותה נפסדת בהפסד החומר הבא למקום עפר רמה ותולעה מקום שאין שם דין כמו שאמרנו.

והוא עצמו מ"ש בסוף פרק רביעי מפרקי אבות ודע שהכול בא לפי החשבון ואל יבטיחך יצרך שיש בשאול בית מנוס, שעל כורחך אתה נולד ועל כורחך אתה חי ועל כורחך אתה מת ועל כורחך אתה עתיד ליתן את הדין לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה. יזרז שלא יבטיח היצר הרע אל הנפש ההימלט מהחשבון הזה לאמור כי ביום צאת רוחו ושובו אל אדמתו מיד אבדו עשתונותיו, והנה הוא מוצא חסרונו ופחיתותו מנוס וכתריס לפני פורענותו, כי אין הדבר כן. ויש לך להביא ראיה על זה ממה שאתה רואה בעיניך בחלקי הווייתך אשר אי אתה יכול להכחישו בשום פנים. וזה שעל כורחך אתה רואה שנמשך מן ההתחלה האחת שהוא החומר מה שראוי לפי טבעו והוא היצירה בבטן אמך והיצירה לעולם הזה על ידי הלידה.

ומן ההתחלה השנית שהיא ההעדר, על כורחך אתה מודה שנמשך ממנו מה שיחוייב לפי טבעו והוא היות הצורה החיונית שהייתה נעדרת מתחלה והפשטתה מפני צורה אחרת

אחרי כן ע"י המוות. ואם כן על כורחך אתה מודה שימשך מהחלק השכלי שבך והוא הצורה המיוחדת לך מה שיחויב לה והוא לתת דין וחשבון מכל מעשיה לפני מלך המלכים הב"ה. והיא ראייה חזקה ועצה שלמה הסכימו בה הכול אשר עליה מיוסדת המידה הנכונה אשר קראוה החכמים יראת חטא שאינה אלא ההכנעה מעשות דבר מגונה לפי טבעו. וכמ"ש על עקביא בן מהללאל עצמו במסכת עדיות (פ"ה מ"ו) לא ננעלה עזרה על אדם מישראל בחכמה וביראת חטא כעקביא בן מהללאל. שבחוהו בשהיה מיקר החלק החשוב שבו והיה ירא מאד מהחטא והביא עליו שום פגם.

אמרו עליו (שם) שהלכו אליו כל חכמי ישראל ואמרו לו חזור בך מד' דברים הללו ונעשה אותך אב ב"ד לכל ישראל והשיב מוטב שאקרא שוטה כל ימי ולא אהיה שעה אחת רשע בפני המקום שיאמר שבשביל שררה חזר בו. הנה יראת חטאו מפורסמת מאד במה שחשש למה שיליזו עליו הבריות לומר מפני שררה חזר בו ואין רוח המקום נוחה במי שמכניס עצמו במקום חשד הבריות שיש חילול השם בדבר. ולזה אמר שחלילה לו מהיות רשע שעה אחת בפני המקום. והנה הבריחה מהשררה תחת זאת היא מצרף היראת חטא בלי ספק והיסוד אליה אינו רק התייקרות נפשו בעיניו ובלתי התנכרותו בה.

וזו נראית כוונת המאמר שזכרנו ראשונה היוצא מפי המפורסם שבחסידיים אנשי השם רבי חנינא בן דוסא שאמר כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו מתקיימת. וזה כי כל שמכיר את נפשו והיא הייתה יקרה בעיניו וירא וחרד מאד על שמירתו מהחטיאה, הנה באמת הוא ידרוש החכמה כדי שידע ליזהר בשמירת נפשו מהחטא ולזה יחויב שתתקיים לו חכמתו בעוד שהסיבה קיימת כלומר כל עוד נפשו בו כי א"א זה בלא זה.

והשנית שהסרתו מהחכמה והסח דעתו ממנה הנה הוא חטא גדול מצד עצמו ואחר שיראת חטאו קדמה לו לא יסור ממנה בשום צד כמו שעשה עקביא בן מהללאל שלא סר מחכמתו שלמד מרביתו מפני יראת החטא שלא יאמרו וכו'. אע"פ שבשעת פטירתו צוה לבנו לחזור מהן (שם מ"ז) וא"ל ואתה למה לא חזרת אמר ליה אני קבלתי מהמרובים והם קבלו מהמרובים הם עמדו בשמועתם ואני עמדתי בשמועתי ואתה קבלת מהיחיד וכו'. כדאיתא התם. ואם זה החסיד נתקיימה חכמתו בידו לפי שנראה לו שום צד חטא להיעזב מקבלתו על זה האופן. כל שכן למי שישב ויסיר החכמה מלבו שהוא עוון גדול. וירא חטא ודאי ימלט ממנו ולזה על כ"פ חכמתו מתקיימת.

[מי שרואה את החכמה כאחת המלאכות לא תתקיים בידו]

אמנם מי שלא קדמה לו הכרת נפשו ויראת חטאו על זה העניין, אלא שנדמה לו החכמה כאחת המלאכות, הנה אי אפשר שתתקיים בידו לפי שאינה נדרשת ממנו לעצם צרכה

וענינה המיוחד שהוא שימוש נפשו וקישוטה, אלא לענין מקרי חיצוני בעושר והכבוד וכדומה, שבהסתלק הצורך ההוא או שלא יעלה בידו יסתלק העסק בה. והוא עצמו מה שאמר המשורר ראשית חכמה יראת ה' שכל טוב וגו' (תהלים קי"א). ירצה כשיהיה ראשית מחשבת החכמה ותכליתה יראת ה' יורה על שכל טוב לעושה שניהם כי ודאי ימצאו שניהם יחד ולא עוד אלא שיתקיימו בידו באופן שתהיה תהילתו עומדת לעד. וזו היא כוונתם באומרם כל שמעשיו מרובין מחכמתו מתקיימת (אבות פ"ג) כי מי שקדמה לו היראה אין ספק שיהיו מעשיו מרובים מחכמתו. כי אם ידע עושה מפי עצמו ואם לא ידע עושה מפי אחרים. ולכן אמרו (שם) שאיש כזה דומה לאילן ששורשיו מרובין וכו'. שאפילו כל רוחות שבעולם נושבות בו אין מזיזין אותו ממקומו והוא אמרו חכמתו מתקיימת לפי שהמעשים אחוזים בשרשי היראה והכרת נפשו היקרה וההקפדה על שמירתה. אמנם על מי שמחסר את חקו בזה אמרו חז"ל (שבת ל"א ב) חבל על דלית ליה ביתא ותרעא לביתא עביד כי מי שיש לו חכמה ולא יראת חטא הוא דומה ממש למי שישתדל לעשות פתח ועדין אין לו בית כי כן זה הוא אינו מרגיש בעצמו מציאות נפשו היקרה והוא אינו ירא עליה ומבקש החכמה אשר היא כלי תשמישה ושומרת משמרתה וסוף שלא תתקיים בידו כמו שלא תתקיים הדלת ההיא מצד שאין לו מקום לקבעה בו. וזה המשל כוונת הנביא באומרו (ישעי' ל"ג) חכמה ודעת יראת ה' היא אוצרו ולזה בהכרח יהיו מעשיו מועטים ולסוף תתבטל חכמתו. וגם יתכן לומר חכמתו מתקיימת ואינה מתקיימת בבחינת שומעיה לפי שהדברים היוצאים מפי האומרים מעט ועושים הרבה הם מקובלים ומתקיימים ביד שומעיהם. אמנם העושים בהפך דבריהם אינם נשמעים וחכמתם אינה מתקיימת ביד השומעים כי הדברים אשר אצל הפעולות והמעשים פחות יאמנו המאמרים מהפעולות אבל יבזום ויכחישום. כמו שכתב זה החוקר בראשון מהעשירי **מספר המידות** וזכרנוהו בפרשת ויכלו שער ד', והוא מאמר נכון מאד לכל אחד מהפירושים.

[היראה יסוד כל המצוות האלוהיות]

הנה לפי שהיראה על זה האופן היא יסוד כל המצוות האלוהיות, יסבול שאמר עליה משה עליו השלום (דברים י') ועתה ישראל מה ה' אלוהיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה' אלוהיך ללכת בכל דרכיו ולאהבה אותו וגו': הכוונה אינך צריך להשלים כל מצות ה' ללכת בכל דרכיו ולאהבה אותו ולעבדו בכל לבבך ובכל נפשך ולשמור כל חוקותיו ומצוותיו אשר ייטב לך בהם רק היראה לבדה שאם תקדם היראה הכול ימשך ממנה. ויסכים מאמר חז"ל (ברכות ל"ג ב) וכי יראה מילתא זוטרתא היא אין לגבי משה זוטרתא היא כי באמת לגבי דידיה דבר קטון היא להכין חלקי עצמו וליקר החלק המשובח ולירא עליו פן יתקלקל בידו.

האמנה כי זה הפירוש לא יסבלו הטעמים ותכן פירושו עם אלו המאמרים הנלווים אליו מחז"ל יתבארו במקומו ב"ה.

[חובת השקפת האדם היא לפעול על החלק המעולה שבו]

הנה מכל זה נתבאר אמות מה שהנחנוהו ראשונה מחיוב השקפת האדם אל החלק המעולה שבו ולא אל החלק הפחות רק להישמר מאד מפני פחיתותו כנזכר. ועם היות שראש חכמי המחקר דבר בזה המוסר והזהיר עליו השיעור שזכרנו הנה באמת הם לא הגיעו לסוף תועלתו ולא באו עד תכונתו. לפי שהם חלקו זה השכל אשר בנו לשני ראשים. האחד הוא המעיין ויודע בעניינים העיוניים ההכרחיים אשר לא סודר ממנו פועל ומעשה כלל. והשני הוא השכל המעשי אשר יעיין בעניינים האפשריים אשר ממנו יסודרו כל המעשים האנושיים כמו שכתב זה החוקר בתחילת דבריו ל**ספר המידות**, באומרו:

כל מלאכה וכל לימוד וכל מעשה וכל בחירה. כי המלאכה והלימוד הם המעשי והעיוני אשר בשני חלקי השכל, והמעשה והבחירה הם הפעולות הנמצאות בחלק החומרי. וחלקם לשנים, האחד מה שיעשה לפי מה שיזדמן אליו לפי הרצון לבד וקראו מעשה. והבחירה הוא הפועל הנעשה בעצת השכל המעשי אשר במעשים האנושיים כנזכר.

והנה הם לא ראו שייפול בחלק השכלי לא שום זכות ולא חובה לשמים כלל כי החלק העיוני לא יסודר ממנו לפי דעתם שום מעשה בחלק הגופי ואשר יסודר מהמעשי היושר בו או החטא והוא אצל הדת המדינית או אנשיה לא אצל האל יתברך כלל. ואין ספק שאם זרח עליו אור התורה והמצווה היה מרגיש כי מהשכל העיוני אשר בנו יסודרו כל המצות האלוהיות כי השכל הגוזר בעיונו במציאות האל יתברך וידיעתו באלו הנמצאות כולם ומשגיח בהם ומנהיגם ברצונו המוחלט הוא עצמו יגזור במציאות הנבואה ומצות התורה ובאמות שכרה ועונשה וממנו חויבו כל אלה המעשים האלוהיים המוטלים חובה על האדם לעשותם.

והיה מוצא המעשים היוצאים לחוץ שלשה מינים:

חלק מסודר מהעיוני והם המצות התוריות.

וחלק מסודר מהמעשי והם העניינים האנושיים ושניהם תחת הבחירה

וחלק בלתי מסודר משום אחד מהם, רק מהרצון לבד אשר קראו הוא מעשה, אשר הוא באמת אינו פועל אנושי בייחוד, כי הוא משותף לכל הבעלי חיים המתנועעים ברצון.

אמנם לפי חלוקתו, עיקר המעשים אשר בהם יוצלח האדם חסר מספרו. כי עיקר הצלחת האדם וישועת נפשו לא ימצא לו רק במה שנפרד בו משאר הנמצאות השפלות כולן בפעולותיהן ובתכליותיהן העולות במעלה על כל אלה הדברים המורגשים. וזה לא ימצא בשום צד רק בהתנהג במעשים אלוהיים מגיעים אלינו ע"י החלק השכלי הגוזר לשמוע אל

דברי הנביא ולהאמין מצוותיו אשר ידבר בשם ה' ולירוא מפניו. כמו שעל עניין זה אמר החכם בחכמתו סוף דבר הכול נשמע את האלוהים ירא ואת מצוותיו שמור כי זה כל האדם (קהלת י"ב). כי הוא כבר העביר החיפוש בכל אותם הפעולות אשר זכרם החכם שם על סדרם ולא מצא שיהא לאדם בהם ולא בשום אחד מהם יתרון המחוייב להימצא אליו משאר הנמצאות אשר עליו שאל פעמים מה יתרון לאדם בכל עמלו וגו' (שם א') רק מצא יתרונו מצד זה החלק השכלי אשר עיונו יחייב על יראת האלוהים הנפשית. והפעולות אשר יסודרו מהעיון ההוא שמור מצוותיו. ואמר כי זה כל האדם ולא זולת.

וכבר התחלנו לדבר קצת בזה בתחילת שער ל"ג וזכרנו מה שנטה הרב **המורה** אחר הדעת הפילוסופי, ונלחץ בעניינו עיין עליו כי הוא עניין נכבד מאד. והנה א"כ הוא מבואר שתועלת זה המוסר אשר זכרנו וטוב הישרתו הלא לנו הוא ולבנינו לעשות ככל דברי התורה הזאת אשר שם לפנינו לפי שהחטא הנופל בהם ובכל אחד מהם הוא חוזר אל זה החלק הנכבד אשר בנו, כי על זה תמצא בכל מקום שהתורה תולה החטאים והאשמות והעונשים בחלק ההוא. כמו שאמר (במדבר ה') ואשמה הנפש ההיא, הנפש האוכלת את הדם, הכרת תיכרת הנפש היא עונה בה (במדבר ט"ו). וכן תמיד. לפי שהחטאים נתלים במקור הפעולות ושרשם, והיא הנפש והיא תישא את עוונם כמו שאמר (יחזקאל י"ח) הנפש החוטאת היא תמות. כי הכול הוא לפי חוזק אמונתה או חולשתה. וקרא דווקא בלי ספק.

אמנם **אונקלוס** שהסב בכל מקום מלת נפש אל האיש, הנה הוא דבר אל ההמון כפי הראוי להם כי הם יותר יחושו אל הגופות ואם הם החלק הפחות שבהם כמו שביארנו בתחילת השער הקודם.

ולזה נראה באמת כי אל עם ה' אלה בייחוד כיוון החכם במה שאמר במאמר שזכרנו כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת לפי שאין יראת חטא בזולתה מהאומות ואין לעכו"ם ולחכמיהם חלק באמונה כלל. וזה אשר נתייחדו בו במעמד האלוהי אשר נאמר בתחילתו (שמות י"ט) הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם ולבסוף (שם כ') כי לבעבור נסות אתכם בא האלוהים ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו להורות כי אם אין אמונה אין יראה ואם אין יראה אין אמונה כי העניין הראשון יחוייב מחברו בהימצאו ונפסק בהעדרו בלי ספק. והנה לפי ששלמות האדם כפי מה שנזכר הוא תלוי בשלמות זה החלק השכלי והוא במה שתצליח ותשכיל נפשו בטוב עיוניה הדעות הנכונות האמתיות כי אז תבין יראת ה' ותרתע מפניו כמו שהונח גם בתיקון הכוח החומרי אשר עליו מוטל להוציא אל הפועל המעשים המסודרים מזאת ההשכלה והיראה כשיהיה מזומן ונכון לפניו לעבוד עבודותיו מבלי שיטה אל הטבע הבהמי המשותף או הקרוב אליו.

לזה תראה מזה החלק התורני אשר לפנינו שיסדר אלו שני העניינים בזה אחר זה.

ראשונה יישיר במה שתסור הנפש מדעות פחותות ודמיונות נפסדות המרחיקות אותה מכל דעת ותבונה.

ואחר יישיר במה שירחיק הכוח החומרי מהיותו נטרד אחר הבהמיות בתאוותיו הנפסדות והשיבו שומע ונכנע אל מאמר השכל ועבודותיו.

ובסוף יבאר הכוונה ותכלית ההיישרות.

ספקות שראוי להתעורר אליהם בזה החלק

זוהי יתבאר כפי מה שנאמר אחר שנתעורר אל קצת ספקות שראוי להתעורר אליהם בזה החלק:

א. כי בכל מה שיזהיר משחיטת מוקדשין או הקטרות חוץ מאהל מועד ייחס הדבר אל האישים אמר איש מבית ישראל, דם יחשב לאיש ההוא. ונכרת האיש ההוא מקרב עמו. ובכל מה שהזהיר מאכילת הדם נבלה וטרפה יאמר ונתתי פני בנפש האוכלת והכרתי אותה. כל נפש מכם לא תאכל דם. כל נפש אשר תאכל נבלה וטרפה. וכן בסוף העריות ונכרתו הנפשות העושות וגו'. מה שיראה שהיה ראוי שיהיה בהפך כי האזהרה הראשונה היא אזהרה נפשית במה שתצווה על היות הקרבנות לה' ולא לזבוח עוד את זבחיהם לשעירים אשר הם זונים אחריהם שכל זה ימשך משבוש השכל ודעת נפסד וראוי שפעולתו ועונשו ייוחסו אל הנפש השכלית. אמנם אכילת הדם וכל נבלה וטרפה ואיסור העריות הנה הם מפעולות החלק החומרי ותאוותיו האנושיות וראוי שתבוא אזהרת זה ועונשו על האיש העושה זאת בחלקיו הגופיים:

ב. אומרו כי נפש הבשר בדם הוא ואני נתתי וגו'. כי מה טעם זה לאיסור אכילתו. כי כן נתן הבשר להיותה כליל על המזבח בעולות אבל לא נאסרה אכילתו. ועוד שתלה אותו בתרי טעמי. האחד להיות נפש הבשר בדם. והשני לתנו על המזבח. ועדיין יישאר לדעת טעם נותנו על המזבח כי לא פורש בכתוב ונימא ליה לא תתנהו על המזבח ונאכלהו:

ג. כי אחר שהאריך יותר מדאי בזה הטעם באומרו כי נפש הבשר בדם הוא ואני נתתי וגו' על כן אמרתי לבני ישראל כל נפש מכם לא תאכל דם חזר ואמר אחר כך איש מבית ישראל אשר יצוד ציד חיה וגו' כי נפש כל בשר דמו הוא ואומר לבני ישראל דם כל בשר לא תאכלו כי נפש כל בשר דמו הוא כל אוכליו יכרת הנה באמת יראה מותר גמור:

ד. אומרו פעם נפשו בדמו הוא. ופעם דמו בנפשו הוא. ופעם כי הדם הוא הנפש שנראין מאמרים סותרין בגזרותיהן. וכבר השתדל **הרמב"ן** ז"ל בהיתר זה עם טעם איסור הדם וישרו מאמריו במה שכתב כי להשבת האוכל והנאכל לבשר אחד יתחייב מאכילת הדם עובי וגסות בנפש האדם ותשוב קרוב לטבע הנפש הבהמית אשר בנאכל כי הדם לא יצטרך עיכול כשאר הנאכלים וכו'. ככתוב בפירושו. אמנם עדין לא נתחוויר יפה טעם הפוך המאמרים שאמרנו וגם כי הוא לא כיוון לתת טעם למה שמאמר נפשו בדמו הוא נכתב

אצל איסור דם בהמה. ומאמר דמו בנפשו הוא נכתב אצל איסור דם חיה או עוף כי זה מה שראוי שנשים אליו לב שהוא הערה אצל אלו העניינים:
ה. בטעם כי יצוד ציד חיה או עוף ושפך את דמו וכסהו בעפר ואם היה לפגמו כדי שלא יאכלוהו הנה היה ראוי שיצווה שיכסו דם הבהמות אחר שהותר בשר תאוה ולמה תהיה כזאת לתורה ולמצווה בישראל לדורותם לכסות קצת הדמים ולעזוב קצתם והיותר מגונות על פני חוץ.

ואחר זיכרון אלו הספקות נבוא אל הפירוש בהיתרן

איש איש מבית ישראל אשר ישחט וגו'.

הנה במצווה הזאת הקפידה התורה על תיקון הנפש והישר אותה משיבושי הדעות ובדיית הדמיונות אשר ירחיקו האדם מעל אלוהיו ומיחד עבודותיו אל אלוהים אחרים מדומים כמדומה לו שהוא עושה כהוגן וכמו שאמר בפירוש ולא יזבחו עוד את זבחייהם לשעירים אשר הם זונים אחריהם כמו שזכרנו. ולזה ציוותה שלא ישחט שום קרבן ולא תעשה עולה וזבח כי אם וכו' בפתח אהל מועד לפני ה' ע"י הכהן המיוחד אשר הוא יזרוק הדם על מזבח ה' ויקטיר החלב לריח ניחוח לפניו לפי שיעתקו מהם אלו השיבושים והדמיונות ולא יזכרו ולא יפקדו עוד כי על זה אמר חוקת עולם תהיה זאת להם לדורותם. ואע"פ שהחמיר על השחיטה בחוץ עד שאמר שתחשב לו כשפיכת דמים נקיים והענישו בכרת חזר והזהיר על ההקטרה והעניש ג"כ בכרת. והנה אחרי כן הקפידה לתקון הכוח החומרי שלא יהא שטוף אחר הפחיתות הבהמיות ויפרד מעל הכוח השכלי וחדל מעזבו לו בכל הפעולות המסודרות ממנו כאשר אמרנו ואמר ואיש איש מבית ישראל ומן הגר הגר בתוכם אשר יאכל דם ונתתי פני בנפש האוכלת את הדם והכרתי אותה מקרב עמה וכבר כתבנו טעם זה כפי מה שכתב **הרמב"ן** ז"ל והוא מבואר בעצמו שהוצרכה זאת ההרחקה כדי שלא יגיעו דמים בדמים להרתיח החום הטבעי ביותר ולשתף אל מזגם טבע הנפש הבהמית עד שיקנו להם התאוות הנפסדות הבהמיות אשר יולדו להם לכל העכו"ם הבלתי נזהרים מזה כמו שיבוא ויתחייב להם מזה הכרת והאבדן כמותם כמו שבאר בתכלית הביאור באומרו כי נפש כל בשר בדם הוא, כי נפש כל בשר דמו הוא, ובמשנה תורה (דברים י"ב) אמר רק חזק לבלתי אכול הדם כי הדם הוא הנפש וגו'. ירצה החזק עצמך במה שתאכל מהבשר ולא תחזיק הנפש בדם כי הדם הוא הנפש ותפסיד מזגך בו.

(ב) ולסיבה זו עצמה ציוה שכל עוד שהיו ישראל במדבר ייזרק דם כל בשר על גבי המזבח שאחר שהדם הוא הנפש ירמוז להם שחויב כל אדם לשפוך את נפשו החיונית לפני ה' ולמסור אותה על כל דבר שיתקדש שמו בו כמו שאמרו (ברכות נ"ד א) ובכל נפשך ואפי' הוא נוטל את נפשך כמו שעשה דוד (ש"א י"ז) במלחמת הפלשתית אשר עליו אמר יהונתן (שם י"ט) וישם נפשו בכפו ויך את הפלשתית. ואמר יותם (שופטים ה') אשר נלחם אבי

עליכם וישלך את נפשו מנגד. ויפתח אמר (שם י"ב) ואשימה נפשי בכפי ואעברה אל בני עמון. כל אלו זולתם באופנים אחרים ובידי האנשים שבמלכויות כולם חויבו לעשות כן בעד עמם ובעד עריהם ועל דבר כבוד שם אלוהיהם. האמנה כי העושה כן לתקוות דברים אחרים מהממון או הכבוד זולתם להנאת עצמם או לעבודת זולתם הרי הוא מתחייב בעצמו כמו שאמר דוד (ש"ב כ"ג) חלילה לי ה' מעשותי זאת הדם האנשים ההולכים בנפשותם ולא אבה לשתותם וכבר אמר (שם) ולא אבה לשתותי ויסך אותם לה' ועשה זה כדי שיכפר להם בהם עוונם שחטאו מעין ע"א. יראה שאם היו עושים להכרח היה מעשה הגון מ"מ כוונה זו ביארה היטב באומרו כי נפש כל בשר בדם הוא ואני נתתיו על המזבח לכפר על נפשותיכם כי הדם הוא בנפש יכפר על כן אמרתי לבני ישראל כל נפש מכם לא תאכל דם.

(ג) ירצה לפי שנפש כל בשר היא בדמו כי הדם הוא מרכב הרוח החיוני שלזה הטעם נתתיו על המזבח בקרבנותיכם לכפר על נפשותיכם נפש תחת נפש הנה לסיבה זו עצמה אמרתי לבני ישראל כל נפש מכם לא תאכל דם שהדם הוא הנפש וכבר תאכלו נפש הבהמה ותתעצם בטבעכם להיות טבע נפסד נמשל לבהמות נדמו.

(ד) ואולם מפני שהנפש והדם הם במדרגת המשקה והכולי אשר יחזיקו שהדם תחזיק הנפש כמו שיחזיק הכולי המשקה אשר בתוכו. אמנם הנפש היא אשר תהווה הדם ותמציאנו כי היא התחלת הפעולות כלן כמו שעל דרך משל מציאות המשקה ימציא הכולי המחזיקו ויוציאנו למעשה עד שתהיה הנפש פועלת הדם והדם מחזקת הנפש ומעמידה כמו שהוא העניין בכל המזונות אלא שהדם הוא הכולי הקרוב אליה מאד לזה מה שנאמר פעם נפשו בדמו הוא להורות על מה שהדם הוא הכולי המחזיק הנפש ומעמידה. ופעם דמו בנפשו להורות שמציאות הדם והווייתו תלויים בנפש. ועל הקשר שניהם בזה העניין אמר כי הדם הוא הנפש עד שנמצא אומר (בראשית ד') קול דמי אחיך כלומר נפשות אחיך כתרגומו ואת דמו מידך אבקש (יחזקאל ג') דמו בראשו (יהושע ב') זולתם. והנה מפני שהוא מבואר שהדם בבחינת היותו כלי לנפש הוא יותר חמור כי היזקו יותר חזק מפני שימשיך עצם הנפש עמו כמו שימשיך הכולי עמו הדבר אשר בתוכו. אמנם בבחינת היותו פועל הנפש הנה הזיקו יותר נקל כי הוא אינו עקר הנפש אבל הוא פועל מפעולותיה ואם הוא היותר קרוב ולזה נראה שלהיות דם הבהמות יותר גס ויותר חזק ההיזק באלו העניינים אמר באיסורן כי נפש הבשר בדם הוא כלומר כי האוכל הדם כאלו אוכל הנפש אשר בתוכו ממש ויהיה הזיקו עצום.

(ד) אמנם להיות דם חיה או עוף יותר דק וההיזק יותר חלוש אמר בו כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא ואומר לבני ישראל דם כל בשר לא תאכלו כי נפש כל בשר דמו הוא וגו'. כלומר אף כי לא יהיה הדם כלי הנפש שתמשך עמו אלא שהיה הדם פועל הנפש

מהפעולות היותר קרובות הוא מזיק כי על כן אמרתי לבני ישראל דם כל בשר לא תאכלו בין שיוקח הדם בבחינת כלי הנפש בין שיוקח בבחינת פועל מפעולותיה מ"מ אמרתי שהיזקה מצוי. כי נפש כל בשר דמו הוא והיא מסתבכת עמו וכל אוכליו יכרת. כי הכול חוזר לעניין אחד ולכן לא שנא בהמה לא שנא חיה ועוף הכול אסור שעל כל פנים הוא דבר נמשך וקרוב אל נפשם וגורם ליציאת האדם מידי טבעו אל צד החיות הבלתי מדבר.

(ה) ויתכן כי מפני היות דם חיה או עוף יותר דקים וזכים וכבר יחשב התרו בלבנות האנשים יותר מדם הבהמות לזה החמיר עליו במה שציוה לכסותו מזולתו. ומזה הטעם עצמו אסר כל נבלה וטריפה שלא יבא בפיהם דבר טומאה המשקף הטבע והמקלקל המזג וציוה בטבילה וכבוס בגדים והעניש אם יגע בטהרות זולת זה (ויקרא כ"ב):

אמנם מה שעוררנו עליו בספק הראשון והוא היות האזהרות והעונשין בדבור הראשון עם האיש ובשני עם הנפש, ואמרנו שהיה ראוי שיהיה בהפך מהטעם שזכרנו.

(א) הנה להיתר זה נאמר כי הנה הוא מבואר שהאדם עשוי לחטוא על אחד משני פנים אם מרוע תכונת הנפש אשר תאווה אל החטא או הפחיתות ההוא ועל דרך שאמר החכם (משלי כ"א) נפש רשע אותה רע. או שיהיה מחמת שבוש דעת או סברה כוזבת רצונית מהתאווה כאלו יאמר לו נביא שקר שמצווה להרוג הנפש או לבא על הערווה והנדה וכיוצא שהוא חושב שחייב לעשותו ואם לא יתאוה אליו. והנה האזהרה על זה העניין השני אינה צריכה חוזק גדול כי כשתודיענו שהנביא שקרן או שתוציאנו מסברתו מיד יעזוב. אמנם מה שיהיה על העניין הראשון צריך אזהרה חזקה מאד כי הנה הוא בא מצד תאוותו ותשוקתו אל הדבר והוא קשה לפרוש. ויורה זה על היות תכונות נפשו רעות ומקולקלות וכבר היה ההפסד בנפש עצמה שהיא התחלת הפעולות ושרשם. ולזה בעניין הראשון שהוא הרחקת האנשים מהקרבות אל השדים עם היות שבא זה משבוש הדעות והפסד הדמיונות הנה אינו בא מחמת תאווה והתחלה רעה נפשית ולזה אין צריך רק להודיע שהדבר אסור ונמאס בעיני השם ושהכול הוא טעות ודמיונות השוטים ודי כשיתרחק ממנו כל בעל שכל. אמנם בדברים אשר בא אליהם בתשוקה נפשית כאכילת הדם שהיו שטופין אחריו כמו שאמרו (ספרי פ' ראה) על רק חזק לבלתי אכול הדם (דברים י"ב) מלמד שהיו שטופין אחריו וכן הנבלה והטרפה כי תאווה נפשו לאכול בשר ותאמר מה לי נשחטה מן הצוואר או מן העורף ואין צריך לומר העריות והשכיבות המגונות אשר כולם תבאנה מהפסד ההתחלה וקלקולה לזה באה האזהרה בהם מיוחסת אל הנפש כי היא העושה החטא והיא תישא את עונה. ועל כל פנים נתבאר מה שאמרנו ראשונה מהיות האזהרות האלו האחת אל עצם החלק השכלי שלא ימשך אחר דעות בטלות ומשובשות באלוהיות ואח"כ בתיקון הגוף והכשרו לשמור לעשות כל הפעולות התוריות המסודרות ממנו. וזה

העניין ביארו בסמוך באומרו דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם אני ה' אלוהיכם כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו וכמעשה ארץ כנען אשר אני מביא אתכם שמה לא תעשו ובחוקותיהם לא תלכו. כי מעשה ארץ מצרים הוא מפורסם היותו מהמין הראשון כי הם היותר נודעים בעולם בענייני ע"א ובמעשה שדים ובמעשה כשפים המכחישים פמליא של מעלה מכל זולתם. אמנם מעשה ארץ כנען עם שלא היו משוללים מעבודת אלילים הנה הנם אוחזים יותר בקלקול המעשים המכוערים והמתועבים בעריות המאוסות והשכיבות המגונות והתאוות המקולקלות כמו שביאר אותם מיד על ראשון ראשון. כי על מעשה ארץ מצרים אמר את משפטי תעשו ואת חוקותי תשמרו ללכת בהם אני ה' אלוהיכם ואמר זה דרך סתם על הרחקתם מכלל מעשי העבודות הזרות והדבקם בעבודות התוריות בשמרם עקב רב וללכת בהם כלומר לכוונת עצמם ולהתכבד עימם כמו שאמרו בנדרים (פ"א א) היינו ולא שמעו בקולי היינו ולא הלכו בה אמר רב יהודה אמר רב לומר שאין מברכין בתורה תחלה והוא ענין נכבד כתבנו אותו בשער נ"ט עיין עליו וחתם אני ה' אלוהיכם כלומר לא תחליפו אלוהותי באל אחר כאשר המה עושים. אמנם על מעשה ארץ כנען אמר ושמרתם את חוקותי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם אני ה' כי הנה הפעולות אשר יעשה אותם האדם וחי בהם על דרך האמת יכללו כל ארבע מיני הפעולות אשר זכרנום ראשונה. אם הקניינים הנפשיים. ואם הפעולות המסודרות מהם כמו שתראה שעל כל פרט ופרט מהם כתב החכם הצלחת החיים אשר ראוי שיובנו לפי תרגום של **אונקלוס** (על וחי בהם) כלפי מה שאמרה תורה (בראשית ב') כי ביום אכלך ממנו מות תמות וכמו שאמר העם המאושר (דברים ה') היום הזה ראינו כי ידבר אלוהים את האדם וחי. ירצה מהמיתה אשר נקנסה עליו בחטאו. וזה יתבאר עוד בפרשת אם בחקותי שער ע' בעזרת האל.

והנה החכם על הקניינים התוריים אשר בנפש אמר (משלי ג') מוסר ה' בני אל תמאס ואל תקוץ בתוכחתו כי את אשר יאהב ה' יוכיח וכאב את בן ירצה. אשרי אדם מצא חכמה ואדם יפיק תבונה כי טוב סחרה מסחר כסף ומחרוץ תבואתה יקרה היא מפנינים וכל חפצך לא ישוו בה ארך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד הזכיר בימינה מציאות החיים לעולם שכלו ארוך. והצלחת העולם הזה בשמאלה. ועל הפעולות המסודרות מזאת החכמה והידיעה אמר בסמוך (שם) דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום כי עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר והוא מבואר. וכן על הקניינים המשובחים מהמעלות אמר (שם ד') בני לדברי הקשיבה לאמורי הט אזנך אל יליזו מעיניך שמרם בתוך לבבך כי חיים הם למוצאיהם ולכל בשרו מרפא. ואמנם על הפעולות המסודרות מהם אמר (שם) החזק במוסר אל תרף נצרה כי היא חייך. הנה שבכל אחד מאלו הפעולות פנימיות וחיצוניות אמר שחיי האדם תלויין בהם ובכל אחד מהם. והוא מה שכיון באומרו אשר יעשה אותם האדם וחי בהם כי משפטי התורה האלוהית וחוקותיה מחזיקים את כולם. ולזה מזהיר

ומרחיק אותנו מהיות כגויים האלה המקולקלים הנוהגים בחוקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם חיי האדם.

[איסורי עריות וטעמן]

ואמר אני ה' כי מלבד היותי אלוהיכם והיותכם נזהרים ממעשי עבודת אלילים אתם חייבים ליזהר בהם כדי שלא תצאו מגדר האנושית ותבואו לעניין הבהמות ומיד סמך פירוש מעשה ארץ כנען שזכר, ואמר איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו לגלות ערוה אני ה'. ערות אביך וערות אמך לא תגלה אמך היא לא תגלה ערותה. ערות אשת אביך לא תגלה ערות אביך היא ערות אחותך בת אביך או בת אמך מולדת בית או מולדת חוץ לא תגלה ערותן ערות בך בנך או בת בתך לא תגלה ערותן כי ערוותך הנה וגו'. עריות הנמאסות בטבע האדם. ואחר כך אמר ואל אשה בנידת טומאתה לא תקרב לגלות ערותה ואל אשת עמיתך לא תיתן שכבתך לזרע, ומזרעך לא תתן להעביר למולך ולא תחלל את שם אלוהיך אני ה'. ואת זכר לא תשכב משכבי אשה תועבה היא ובכל בהמה לא תיתן שכבתך לטמאה בה. ואשה לא תעמוד לפני בהמה לרבעה. ואמר אל תטמאו בכל אלה כי בכל אלה נטמאו הגויים אשר אני משלח מפניכם ותטמאו הארץ ואפקד עונה עליה ותקיא הארץ את יושביה ושמרתם אתם את חוקותי ואת משפטי ולא תעשו מכל התועבות האלה. הרי מפורש שכל הפרשה כלה הוא פירוש כמעשה ארץ כנען אשר אתם באים שמה שעקר קלקולם היה במעשים האלה המכוערים אשר קאה אותם הארץ ולא חיו בהם. ואח"כ אמר שלא יקרה להם כמו שקרה לעם הארץ ההיא כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ אשר לפניכם ותטמאו הארץ.

אמנם לא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם כי כל איש מכם אשר יעשה מכל התועבות האלה ונכרתו הנפשות העושות מקרב עמם כלומר תכף ומיד ולא יתארך להם עד גלות הארץ כמו שהיה להם לכן ושמרתם את משמרתי לבלתי עשות מחקות התועבות אשר נעשו לפניכם ולא תטמאו בהם אני ה' אלוהיכם לומר שלא ישמרו אותם מחמת יראת העונש הנזכר לבד אלא כשומרי משמרת ה' במשפטים ישרים ותורת אמת שיושר השכל יחייבם וימאס מעשי הגויים ההם תכלית המיאוס והתיעוב מצד יציאתם בהם מההגבלה האנושית.

[רמב"ן על טעם איסור עריות ושאלה עליו]

והנה **הרמב"ן** ז"ל כתב כי טעם איסור העריות בשאר בשר איננו מפורש ואמר ומה יזיק אם יישא את בתו לבדה כמותר בבני נח ויישא שתי אחיות כיעקב אבינו. ואין לאדם נישואין הגונים כמו ששיא את בתו לבנו הגדול ממנו וינחילם בנחלתו ויפרו וירבו בביתו כי הארץ לא תהו בראה לשבת יצרה ואין בידינו דבר מקובל וכו'. כמו שהוא בפירושו.

ואני תמה מאד מדבריו שהרי עריות שאר בשר כאם והבת והאחות יותר ממה שאסרתם התורה הטבע האנושי הבריא מרחיק אותם ומואסן תכלית המיאוס והתיעוב עד שלא נמצא שום אומה ולשון שיהיו פרוצים בהם וחרפת עמון ומואב וגידופם על היותם מזה המין (בראשית י"ט) יוכיח על זה. ולא תאמר כי אסור התורה גרם זה ההרחק והמיאוס שהרי איסור אשת איש או אשת אח או שתי אחיות וכיוצא לא השאיר זה המיאוס והריחוק בטבע האנושי אבל נמצאו רבים חומדים אותם וחוטאים בהנה מה שלא נמצא כן בנזכרות אלא אם היה על צד הפלא במי שהיה טבעו מקולקל ומשותף אל הבהמות כמו שנמצא אצל הזכור וההרבעה שהם כאוכלי הפחם או הבשר החי או כאוכלי בשר בניהם ובנותיהם וכיוצא.

ולזה הזכירה התורה אלו העריות אשר בשאר בשר אצל הזכור וההרבעה להראות הפסד וקלקול טבע אנשי הארץ ההיא אשר קאה הארץ אותם מפניהם כי הפורץ עצמו בכך הנה הוא משולח תכלית השלוח בכל התאוות מבלי מעצור לרוחו יותר מבהמות השדה וחיתו ארץ והארץ לא תוכל שאת.

וברוך אלוהינו שבראנו לכבודו והחכים את הטבע האנושי בזה לקיים בו העולם כי אם היה משגל האם והבת והאחות נכסף אצל הטבע האנושי כמו משאר הנשים הנה באמת לא ישוער מציאות אל יישוב העולם כלו בזה והייתה הזמה מצויה מאד והחסד מרובה איש באביו בבנו ובאחיו והיה הייחוד עימהם מוכרח ומסוכן ותגדל ביניהם הקנאה ורבה משטמה והנקל שבגוף זה העניין המגונה שהיו האחין מצויין מקטנותם אצל אחותיהן כתרנגולין והבנות הפקר לפני אחיהם כקטון כגדול ואיש ואביו ילכו אל הנערה ויהיה שטפת הזמה מתרבה וזרעם מתערב ומתבלבל ולא ידעו איש את אחיו ואת בניו לא יכיר ולא יהיה להם יחס אבות ידוע והיה הקלקול הזה רב ומפורסם מה שהוא מבואר מאד.

ועלינו לשבח לבורא הכול המחכים את טבענו להיותו נבדל התחלתו מכל אלו הבלבולים להיותו מסכים מעצמו אל הרצון האלוהי ומי ייתן והיה לבבנו זה לנו בכל שאר האסורין. וזה אצלי טעם נכון למה שנאמר בפרשה הבאה (ויקרא כ') ואיש אשר ייקח את אחותו וגו'. וראה את ערותה והיא תראה את ערותו חסד הוא ונכרתו וגו'. כי נתבלבלו בו המפרשים וזה שמאמר חסד הוא חוזר אל כלל הרחוק והאיסור לומר כי הריחוק הזה ואיסורו אם מצד הטבע ואם מצד התורה חסד אלוהי הוא כנזכר ולזה אם יקרה שהאיש יצא מכללו ויראה בלבו ערות אחותו ויחמידה לו והיא גם היא תראה בלבה את ערותו ותחמידה ונכרתו ימיהם לעיני בני עמם כי יראו ויכירו כי הפרו חוק החסד הזה וברית טבע העולם מלבד אשר תשיג יד העוון הנפשי ואיש אשר גלה את ערות אחותו כי עונו יישא יתר עליה ודאי. גם המפרשים אותו לשון חרפה גזרו כי האנשים בטבעם יהיה להם בושות וכלימה בחטא המכוער הזה כמו שכתב **הרמב"ן** ז"ל. ואף על פי שהוא פירשו כמשמעו הנה פירושו כבד עליו.

ומה שנמצא שהיו החכמים אומרים (קידושין פ"א ב) היזהרו בי בבתי היזהרו בי באחותי, כבר אמרו כי לזרז התלמידים אומרים כן חלילה שהיה לבם על זה כלל. אמנם זכרתם התורה כמו שאמרנו להורות קלקול טבע יושבי הארץ והיה להרחיק ממנו את פשעינו בהם ובעריות אחרות שהטבע אינו מואס אותם על אותו שיעור מצד מה שיישאר קצת מהנזיקים או מביאים אליהם. אמנם בדבר עבודות המולך ומלאכתו גם בעניין קדושת הארץ מזולת מהארצות אצל כל אלו המצות ובהבדל הכריתות הבאים בתורה על עבירות מתחלפות כבר האריך הרב ז"ל הרבה (**הרמב"ן** ס"פ קדושים) כמו כן מפיו נשמע ואהימנותיה דמר קא סמיכנא.
זוה שיעור מה שרצינו ביאורו בזה החלק:

עקידת יצחק ויקרא שער סה (פרשת קדושים)

יבאר כמה משובחות מידות התורה האלוהית מאותן שנזכרו בפילוסופיא המדינית. והבדל אלו המצות מאותן שבאו בין הדברות. ויבאר עניין אוב ועלית שמואל הנביא:

פרשת קדושים

במדרש (תנחומא ר"פ זו)

אמר להם הקב"ה לישראל קודם שבראתי העולם היו המלאכים מקלסין אותי ומקדישים שמי בכם ואומרים ברוך ה' אלוהי ישראל (ד"ה א' ט"ז). כשבא אדם הראשון: אמרו מלאכי השרת רבונו של עולם זהו שאנו מקלסין אותך בו אמר להם גנב הוא דכתיב (בראשית ג') ותאכל מן העץ וגו'. כשבא נח אמרו לפניו רבונו של עולם זהו שאנו מקלסין אותך בו אמר להם שכור הוא דכתיב (שם ט') וישת מן היין וישכר וגו'. כשבא אברהם אבינו וכו' להלן עד אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל הואיל ונתקדשתם בשמי עד שלא נברא העולם היו קדושים כמוני הדא הוא דכתיב קדושים תהיו כי קדוש אני ה':

השימוש בהנאות העולם ותאוותיו הוא על שלשה פנים: אסור. מותר. מוכרח.

והנה העניין הראשון הוא מה שימלא האדם נפשו מכל מאכל אשר יאכל או מכל מה שיחמוד מהממון והנשים וזולתם מיתר החמודות מבלי שיחוש אם מותרים ואם אסורים ועל דרך שאמר היצר הרע כל אשר תמצא ידך לעשות בכוחך עשה כי אין מעשה וחשבון וכו' (קהלת ט').

והעניין השני הוא מה שייחנה מכל אלו העניינים בכל מה שתתיר אותו התורה האלוהית לא יחוש אם לצורך אם למותר רק ישבע בכל אות נפשו על דרך שהיו תחילת דברי השטן הוא יצר הרע. לך אכל בשמחה לחמך וגו' בכל עת יהיו בגדיך לבנים וגו'. כי כל זה מה שלא אסרה אותו התורה ואפשר שיפורש על זה העניין אומרו כל אשר תמצא ידך לעשות בכוחך עשה כלומר בכוח התורה והמצווה.

והשלישי הוא מה שישתמש בהם ע"פ ההכרח לקיומו ולהשאיר מינו לא זולת אשר אם יחסר ממנו דבר יהיה עוכר שארו.

[מי נקרא קדוש?]

אמנם הוא מבואר, כי אשר לא ישתמש מההנאות על הדרך הראשון לא יאמר עליו שהוא קדוש, כי לא כל אשר איננו גזלן או חמסן נואף או רוצח קדוש יאמר לו. אמנם המתקדשים עצמם הוא מהדרך השני וכמו שאמר (יבמות כ' א) קדש עצמך במותר לך. ולטעם זה לא נקראו כל החכמים הנזכרים בתלמוד כולם קדושים, עם היותם כולם צדיקים וחסידים אבל נקראו כן מתי מספר שנמצאו בדורות, כמו רבנו הקדוש שאמרו עליו שמעולם לא הכניס ידו תחת אבנטו (שבת קי"ח ב) ועל רבי יוסי שלא שח שיחה בטלה מימיו (בסוכה כ"ח). אמרו כן על ר"י וגם לא קראוהו קדוש) וכיוצא מאלו הפרשיות המופלגות מהמותר להם שנהגו קדושים ידועים אשר בארץ כולם היו מפרשין עצמם בדרך השני. ואולם הם עומדים על העניין השלישי אשר הוא הכרחי להם, ואשר יחסר חקו ממנו ויסגף נפשו בו נקרא חוטא:

ובשתי המדרגות האלו יתבארו לדעתי המאמרים שנזכרו בתעניות פ"ק (יא א):

אמר שמואל כל היושב בתענית נקרא חוטא, שנאמר וכפר עליו מאשר חטא על הנפש וכי באי זו נפש חטא אלא על שציער עצמו מן היין והלא דברים קל וחומר מי שלא ציער עצמו אלא מן היין נקרא חוטא המצער עצמו מכל דבר על אחת כמה וכמה. רבי אלעזר אומר נקרא קדוש שנאמר קדוש יהיה. והא כתיב מאשר חטא על הנפש ההוא במסאב נפשיה. ואידך הא כתיב קדוש יהיה דלא אסתאב נפשיה.

והכוונה ששמואל מדבר על הפורש עצמו מהדרך השלישי וגורע את חקו מדי מחסורו ולזה נקרא חוטא על נפשו ועוכר שארו אכזרי. והוא מה שביאר באומרו דמסאב נפשיה. ור' אלעזר מדבר על הפורש מהדרך השני ומקדש עצמו במותר לו ולזה נקרא קדוש כי

המותר אע"פ שיהיה מותר יש בו צד טומאה ואיסור, והוא מה שאמר דלא מסתאב נפשיה כי במה שיהנה ההכרחי אינו שם צד טומאה וחטא. ומר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי:

והנה על פי הדברים האלה היו חכמינו הקדושים והמסוייגים אשר מעולם מפליגים הפרישות והנקיות העצום, מהם שלא שחו שיחת חולין מעולם. מהם שלא ראו קורות בתייהם שפת חלוקם (שבת שם) מהם שלא עברו מימיהם על דעת חבריהם (שם). וכבר זקף רבנו הקדוש עשר אצבעותיו בשעת פטירתו ואמר גלוי וידוע לפניך שלא נהנתי אפילו באצבע קטנה (כתובות ק"ד א). אשריהם ואשרי חלקם ולא עוד אלא שאפילו המעלות הנכבדות האנושיות היו רואים בעיניהם ומעלים אותם אל מדרגות עליונות מהן וגבוהות עליהם. והיו מחדשים להם מעלות אלוהיות לא שערום כלל העם וחכמיהם. הלא תראה כי החכמה והגבורה והעושר הם שלמויות מפורסמים שובחו בהם גדולי האנשים גם שבחום חז"ל ואמרו (שבת צ"ב א) שאין הנבואה מצויה זולתם כמו שכתבנו שער ל"ח ובכולם נהגו החכמים הקדושים קדושה ופרישות עד שנתרחקו עניינם בהם מכל מה שנראה להמון בשימושם כמו שנמצא מכמה ראיות שנמצאו בתלמוד מחיי האנשים השלמים ההם ומדרכי מנהגם.

אמנם מה שנמצא להם מזה העניין מחובר הוא משני מקומות האחד במסכת תמיד (ל"ב א) גבי עשרה דברים ששאל אלכסנדרוס מוקדון אל זקני הנגב

אמר להם אידין אקרי חכם אמרו לו הרואה את הנולד. אמר להם אידין אקרי גיבור אמרו לו הכובש את יצרו. אידין אקרי עשיר השמח בחלקו. אמר להם מה יעשה האדם ויחיה א"ל ימית עצמו. מה יעשה האדם וימות אמרו לו יחיה את נפשי. אמר להם מה יעשה האדם ויקובל על הבריות אמרו לו ישנא מלכות ושלטון. אמר להו דידי עדיפא מדידכו ירחם מלכו ושלטן ויעביד טיבו עם בני אינשא.

והשני בתחילת פ"ד דמסכת אבות:

בן זומא אומר אי זהו חכם הלומד מכל האדם שנאמר מכל מלמדי השכלתי אי זהו גיבור הכובש את יצרו שנאמר טוב ארך אפים מגיבור ומושל וכו'. אי זהו עשיר השמח בחלקו שנאמר יגיע כפך כי תאכל וגו'. אי זהו מכובד המכבד את הבריות שנא' כי מכבדי אכבד וגו'.

הנה שמאלו המאמרים יראה גודל מאמר חז"ל לתת סדר וקצב ידוע במיני החיים אשר בהם יתיישרו האנשים אל ההצלחה האמתית אשר חיה חיים על דרך האמת. וזה שהמה ראו כי כמו שפשט המנהג להפקיד פקידים צדיקים ובקיאים בכל עיר ועיר מדינה ומדינה יודעים ומכירים בטוב המטבעות והסחורות והשערות המשקלים והמידות להישמר

מהאונאה הנפלת בממונות. וגם אצל סמי הרפואה להרחיק נזק הגופים כי יותר ויותר חויב שתתן דת ודין להישמר מהזיוף הנופל בדברים האלה שחיי הנפש תלויין בהם וסכנתם עצומה כמו שהוא החכמה והגבורה והעושר שאצלם הוא השתדלות כל האנשים איש כמעשהו וכ"ש להיותם דרך להשגת הנבואה כנזכר והנה היו החכמים האלה מומחים ובקיאים בהכרה זו ולזה קבלו דבריהם ושמם אותם לאות ולמשמרת במקומותם.

[דברי בן זומא: איזהו חכם, גיבור ועשיר]

והנה להיות מאמר בן זומא מתפשט אל ראיות הכתובים וגם בתוספת אי זה מכובד נבאר כוונת המאמרים על פי דבריו בהסכמת מה שהתחלפו בהם ועתה ראה איך חלקם בגדריו אשר שם אל אלו המעלות לכל מה שנאמר מפי כל החכמים הפילוסופים בגדרם:

אמר אי זה הוא חכם הלמד מכל אדם.

הנה באמת לכאורה זה גדר התלמיד לא גדר החכם וכמו שאמר החכם כל למידה וכל למוד תבוני במאמר אמנם יהיה בידיעה קודמת לתלמיד כי החכם באמת הוא היודע בשלמות הנמצאות בסיבותיהם והתחלותיהם כמו שמוכיח פ"ה מהשישי מהמידות. ואם רצה לגדור אותו מעניין הלמוד היה לו לומר המלמד מכל אדם על דרך ויחכם מכל האדם (מ"א ה') כמו שאמר אי זהו חכם כל ששואלין מנו דבר הלכה בכל מקום ואומרה (שבת קי"ד א). גם כי ראייתו אינה ראייה מכל מלמדי השכלתי. אמנם בזה הפליא תושייה כשאמר כי ידיעת כללות הנמצאות על הדרך שאמר הפילוסוף בגדר החכם לא יתכן כי אם לאל יתעלה אשר הוא החכם בהחלט אמנם אדם ילוד אשה אי אפשר להגיע אל זה הגדר בשום פנים וכמו שאמר החכם בספר קהלת (ח) וגם אם יאמר החכם לדעת לא יוכל למצוא אמנם הגדר האמיתי אל האיש החכם הוא היותר ממעט בסכלות או שיסכל יותר מעט מהזולת כי הידיעה האמתית היא אשר תדרוש ותחקור הדעת אותו יתעלה. כמו שאמר דוד (ד"ה א' כ"ח) ואתה שלמה בני דע את אלוהי אביך ועבדהו בלב שלם ובנפש חפצה כי המוסיף דעת יוסיף אומץ ותשוקה בעבודה שבלב ובנפש והנה בעניין הזה כבר אמרו (ב"ע פ' י"ג) תכלית מה שנדע שלא נדעך: ועתה לא ימלט משיסתפק זה החוקר ודורש החכמה באותו מועט שהושג אליו או שלא יתפייס בו וישתדל למלא חסרונו. והיותו על העניין הראשון אי אפשר כי מי הגיעו עד הנה בעניין החכמה כי אם החשק והתשוקה העודפים בו מזולתו הנה חויב שיהיה על העניין השני והוא עמדו תמיד בתאוה מתמדת לדרוש ולתור בחכמה כי הוא לא יעריך כל מה שיודע באחד באלף ממה שאינו יודע כעניין העשיר שממון חברו חביב עליו משלו. ולא עוד אלא כי ברוב חכמתו ודעתו יוסיף מכאוב במה שירגיש בחסרונו והוא מה שילחצנו לחזור תמיד על דלתות אי זה חכם קטון או גדול לבקש אבדתו מיד כל איש אשר ימצא בידו וחכמת המסכן לא תהיה בזויה בעיניו ק"ו מסובלי החולאים שידרשו הרפואה אפילו ע"י שד. והוא אומר בחכמה נפלאה אי זהו חכם

הלמד מכל אדם כי הוא גדר החכם האמתי ועוצם מהותו בלי ספק. מסכים למה שנמצא במאמרי הפילוסופים (מבחר הפנינים שער החכמה) **החכם חכם בעודו דורש החכמה וכשחשב שהגיע לתכליתה הרי הוא סכל.**

זה התנאי הוא הכרחי בגדר הזה שאם גרע חקו ממנו בין שלא ירגיש בחסרונו או שירגיש אבל מדקדק להרבות בכבוד עצמו כי איך יחל ללמוד מזולתו כי אם על דרך התחבולות בהראותו בא ללמד ונמצא למד כמנהג היהירים הנה כבר הודה על עצמו שהוא אינו חכם ולא הגיע אל החכמה רק במקרה וכבר אמרו חז"ל (חזית שיר א') למה נמשלה התורה למים מפני שאין הגדול מתבייש מהקטן לשאול לו השקני נא והוא ודאי מוסר נפלא להבדיל בין מה שבעצם ומה שבמקרה בין החכמים. ולזה אמר שסימני החכם האמתי בין המדומים חכמים שהוא אינו דורש ההתפארות והכבוד בהיותו הוא הרב והמלמד תורה ברבים אלא החושש לחסרונו ודורש ומבקש שלמותו מזולתו אי זה שיהיה. והנה הראיה היא נכונה מאד באומרו מכל מלמדי השכלתי שזה יקרה לכל חכם הלומד מקטן ממנו כי הנה הקטן פותח לו פתח של חכמה ומוסר והוא בחכמתו מרחיב אותו ומוצא לו טעמים הרבה ממקומות אחרים וכמו שאמר החכם (משלי א') ישמע חכם ויוסף לקח והוא אומר יותר מכל מלמדי השכלתי מה טעם שאני למד מכל אדם אי זה למוד או עניין ומצאתיו אנכי בתורה מצד שעדותיך שיחה לי כי הנה הם ידעו העניינים לבדם ואני ידעתיים בטעמים וכמצרף אליהם וכמו שאמר רבא (קידושין נ"א א) בר אהינא אסברא לי כי יקח איש אשה ובעלה קידושין שמסורין לביאה שמן קדושין וכו' שהרי רבא היה מלמד לבר אהינא עיקר הדין ובר אהינא הסביר אותו מהכתוב הנה הוא מבואר שכבר השכיל בר אהינא בדין ההוא יותר ממלמדו וכיוצא מאלו הדברים הרבה. וכבר יהיה החכם כזה למד מכל אדם בהחלט כי אשר יש לו תשוקת הדעת הנה לא יפגע בשום אדם שלא ילמד ממנו אם חכם הוא מחכמתו ואם בעל מוסר ממוסריו וממידותיו ואם סכל יתבונן בחסרונותיו ויתרחק מהן בסיבותיהן כמו שאמר החכם (משלי כ"ד) על שדה איש עצל עברתי ועל כרם אדם חסר לב והנה עלה כלו קמשונים כסו פניו חרולים וגדר אבניו נהרסה ואחזה אנכי אשית לבי ראיתי לקחתי מוסר מעט שנות מעט תנומות מעט חבוק ידיים וכו'. וכן אם ימצא עם אוהבו וישבחוהו על אי זה דבר טוב שנמצא בו יוסיף לעשות כזה וכזה גם מאויבו יתחכם החכם מצד מה שמזכירין מומיו ומרננין אחריו כי אע"פ שמסברין לו פנים זועפין ורעים יועילו לו מאד להיותו זריז וזהיר במעשיו עד שלא תמצא עולתה בו שיוכלו לדבר עליה כי האוהבים בעיניהם לאדם כמראה הבולטת המראה פני האדם כמות שהם ומכסה הנימין והשומות אשר בהם ולזה לא יסירם מפניו. אמנם השונאים הם כמראות השוקעות שמראות פניו כיעור למסתכלין בהם ונימא או שומא קטנה שבפניו מראה אותה כקורה ומרגיש בה ונוטל אותה מבין עיניו ולזה הנשים הפקחות מתקשטות בהן כי הן מפרסמות המומין ומתקנות אותם. וכן הפקח שבאנשים מסתכל תמיד במה שעונים בו אויביו המגדילים אשמיו ומתקן

מעשיו עד שהשונאים עצמם לא ידברו עליו רק טוב. הוא שאמר המשורר ותבט עיני בשורי בקמים עלי מרעים תשמענה אזני צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה. (תלים צ"ב) ירצה תמיד הייתה מבטת עיני במראות שוררי באותם מרעים הקמים עלי ומרנני ממני וממעשי ונזהרתי בהם ונשמרתי ותיקנתי עצמי עד שכבר ענו אמן בעל כרחם להודות ולומר צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה. והוא מה שאמר המשורר מאויבי החכמי מצוותיך וגו' (שם ק"ט). כי למה שהיה מסגלת האויבים לחכם האדם הנלבב תלה התחכמות התורה בסגולה ההיא לומר שההתחכמות המגיע מהתורה הוא מעולה מאד לפי שלא בא מחמת שנאה כהתחכמות האויב והוא אומרו (שם) כי לעולם היא לי ירצה כי לעולם היא לו בעוזריו. והנה על צירוף אלו הדברים כולם צדקו חכמי הנגב במה שאמרו (תמיד ל"ב א) אי זהו חכם הרואה את הנולד כי המתעצל בלמידת החכמה לסיבה מן הסיבות הנה הוא רואה את ההווה מההירות או ההנאה או העצב לא את הנולד מאשר ימצא בעתיד חסר מהחכמה או המוסר יגיע לו מזה חסרון וקלון באמת כמו שתיאר בזה התואר עצמו הירא חטא אשר שם לנגדו (אבות פ"ב) לזה רשע ולא ישלם כמו שנתבאר בשער ס"א. ומכל מקום נתבאר שכבר הוציאו תואר מעלת החכם וגדרה ממה שתיארוה הפילוסופים וממה שחשבה המון העם ושמו אותה מידה אלוהית מופשטת מהעניינים המדומים אשר יכוונו אליהם רוב החכמים:

וכן באומרו אי זהו גיבור הכובש את יצרו

כי הנה נראה ג"כ שהכובש ובלתי כובש אינו אלא אצל ההסתפקות כמ"ש החכם בז' מספר המידות. אמנם הגיבור הנה נתבאר בשלישי כי הוא הסובל בחוזק הדברים המבהילים והמוות הפתאומיות בעבור הטוב והנאה.

והנה באמת אם היו דוד במעשה הפלשתי (ש"א י"ז) או פינחס במעשה זמרי (במדבר כ"ה) כובשים את יצרם לא היו כגיבורים וכבר נאמר (ישעיה ס"ג) ותושע לי זרועי וחמתי היא סמכתי. גם כי הראיה היא ראייה לסתור כי מאמר טוב ארך אפים מגיבור וגו' יורה שאין הגיבור הכובש אלא טוב ממנו.

אלא שכוונתם גם כן להוציא מלב ההמון החושבים שהגיבור הוא אצל הדברים המבהילים במערכות המלחמות בין עיר לעיר ממלכה בממלכה ואיננו כי לעג הוא שנאמר שאיש מכאובות וידוע חלי רפה האברים בלתי מושל בכוחותיו כשיהיו לו כמה עבדים רודים בעם עצום ורב שזה יקרא גיבור זה לא יתכן אבל הגיבור יתכן שיהיה מושל בגופו ובאיבריו תחלה ואחר כך ימשול בזרים. וכן הגיבור האמתי הוא אשר גבורתו אצל עצמו להיכבש למה שראוי לו ולסבול הדברים המבהילים ליתר האנשים כמו החרפות והביזיונות שהם קשים ומרים ממות להם שעליהם אמרו חכמינו ז"ל (שבת פ"ח ב) עלובים ואינם עולבים שומעים חרפתן ואין משיבין עליהם אמר הכתוב ואוהביו כצאת השמש בגבורתו כמו שכתבנו בשער ס"ג. גם בשיתקומם הוא עם חברת כתות כוחותיו הגופיות להילחם על

נפשו לרדותם בפרך ולהמיתם על דרך שאמר הכתוב (קהלת ט') ובא אליה מלך גדול וגו'. יתחזק בעצמו וענתה בו גבורתו להציל אותה ולהחיותה כמו שנאמר שם ומלט הוא את העיר. כי באמת במלחמה החמורה היא אין הגיבור הנוצח זולתי הכובש את יצרו ומחליש כוח לבבו בכל כוחו. אמנם זאת הכבישה היא המעוררת האדם לנקום נקמת ה' כדוד ופינחס במה שמכריח את יצרו האומר לו שב ואל תעשה למה תמות בלא עתך כי רואה כי טוב מותו בעבודת יוצרו מחייב להיות שם שמים מתחלל חס ושלום. והראיה היא נכונה מאד. וזה כי בגבורה ההמונית ימצאו שני עניינים. האחד מה שהיא תכונה בנפש כדרך כל קנייני המעלות בשעה שלא יפעלו מהם או כמו שימצאו בישנים. והשני הפועל המסודר ממנה בשעת המעשה.

והנה הגבורה הזאת המעולה שדברו בה אלו החכמים אין ספק שימצא בה שני עניינים אלה כמו כן הקניין הנפשי בו יוכל להתגבר על יצרו ולכבשו בעת הצורך והוצאתו אל הפועל בכל מה שישתמש ממנו.

והנה תואר הקניין הנפשי בגבורה המעולה ממנה הוא ארך אפים שכל אחד מאלו התוארים יורה על היותו נמצא בנפש מבלי שיפעל ומבואר הוא שהפועל המסודר מהגיבור הנזכר הוא היותו לוכד עיר כי הוא העת המוכן לפעול בו גבורות. והפועל המסודר מהיותו ארך אפים הוא היותו מושל ברוחו כאשר יתקומם עליו בכוח אי זו תאוה או חמדה. ולזה אמר כי עם ששני הקניינים תחת מין הגבורה נכנסים מכל מקום טוב הוא קניין ארך אפים מקניין הגיבור אשר כנגדו שזו מעלה אנושית וזו מעלה אלוהית ומזה יחויב שהמושל ברוחו שהוא הפועל המסודר מהארך אפים הוא טוב מפועל המסודר מהגיבור שהוא לוכד עיר כי יחס הקניין אל הקניין יחס הפועל אל הפועל. והיא ראייה נכבדת מאד אם מצד התואר עצמו ואם מצד הפועל המסודר ממנו. ועל כל פנים נתבאר מה שהעתיק זאת המעלה תכלית ההעתיק ממה שחשבה החכמים וההמון על קצת הפרישות בדבר אמת וענות צדק:

וכן באומרו אי זהו עשיר השמח בחלקו

אמר כי האיש הרודף אחר הממונות תמיד אשר ההמונים יקראו אותו עשיר איננו כן כי מתנאי העשיר לנוח אצל התכלית כי בבא העושר אשר בקש באת מנוחה מכל תנועותיו ולזה אמר כי העשיר אשר ודאי הגיע אל מעלת העושר הוא השמח בחלקו הן יהיה לו ממון רב או לא כי הסגולה דבקה בשמחתו במה שיש לו לא באלפי הזהב או הכסף אם היה שלא ישבע בהם. והראיה נכונה מאד באומרו יגיע כפך כי תאכל וגו' וזה שאם היה מוכרח לשלמות האדם אל עושר הממונות כמו שחושבים ההמון כבר היה להתלונן ממעשה הבורא שלא מלא חסרונו לתלות לכל נוצר כיס של דינרי זהב בצווארו בצאתו מרחם אמו. אמנם כיון שלא עשה כן יראה שראתה חכמתו כי בהיותו שלם בגופו ובדעתו כבר יוכל להיות שלם בממונו בלמוד מלאכה להתעסק, בו יוכל להיעזר לפרנסת עצמו

ואנשי ביתו ולהוציא הזמן הנותר בהשלמת עצמו כמו שהיה מנהג הרבה מחכמי ישראל שהיו מתפרנסים במלאכתם ותורתן מתברכת בידם והוא מה שאמר הכתוב יגיע כפך כי תאכל אשריך וטוב לך ירצה כשתאווה לאוכלו ויערב אצלך אשריך וגו' כי די במה ששיגי מיגיע כפיו לאכול בעולם הזה ולהטיב לעצמו לעולם הבא. אמנם כי תמאס יגיע כפך למאכלך ואתה תבקש לך גדולות ויתרונות אשר אין להם קץ ודאי תטרד בהם בעולם הזה ותאבד בעבורם מן העולם הבא. ואם כן כבר נתבאר מזה שאין העשיר בעל הממונות אבל השמח בחלקו אשר חלק לו השם בבטן אמו והוא יגיע כפיו ומתעסק בו לקנות האושר האמיתי כי רבים נדחים מעל האושר וטוב ההצלחה למאסם ביגיע כפיהם ללכת בגדולות ובנפלאות מאשר נדחו לחסרון הסיפוק ממעשה ידיהם. ואם רצה בשמח בחלקו על החלק הראוי לשמוח בו לעתיד שהוא העושר האמיתי יהיה ראית הכתוב מאומרו יגיע כפך כי תאכל וגו' על דרך שאז"ל (ברכות ח' א) גדול הנהנה מיגיעו מירא שמים שנאמר יגיע כפך כי תאכל כמו שנתבאר בשער מ"ב והנה בזה נתבאר כמה הרחיקו אלו החכמים זה התואר מהעושר המדומה והקריבוהו אל הפרישות ממנו וההקרב אל האושר האמיתי.

ובזה נשלמו השלשה תוארים אשר הסכימו זקני הנגב עם בן זומא על פי השאלות שנשאלו מאלכסנדר:

אמנם מה שהוסיף עוד אי זהו מכובד המכבד את הבריות

הנה בזה כבר הסכים אל כוונת הפילוסוף אלא שהוסיף עליו כפי חכמתו. וזה שכבר ביאר **החכם בראשון מהמידות** פרק שני שהכבוד איננו תכלית לחיי האדם. וכתב זה לשונו: **אכן נראה שהוא יותר חיצוני מהמבוקש כי יראה שהכבוד הוא יותר ביד המכבדים מאשר הוא במכובד. ומה שיהיה ביד הזולת בקלות יוסר, ואנחנו נכיר הטוב המסוגל כי הוא בקושי יוסר ע"כ.**

כיון בזה החכם לשני מופתים השני נמשך מהראשון בהשמטת קצת גבולים כמשפטו בכיוצא. האחד כי הטוב העליון חויב שיהיה ביד בעליו והכבוד אינו כן כי אם ביד זולתו אם כן וכו'. עוד מזה מה שהוא ביד הזולת הנה בקלות יוסר אמנם הטוב האמיתי הוא אשר בקושי יוסר אם כן וכו'.

עוד כתב (שם):

עוד ירצה כי דרישת הכבוד הוא למען אשר יראו הרואים וכו' ירצה כי הכבוד מלבד היותו עניין ולא קניין כמו שנראה מהמופתים הראשונים הנה הוא מהדברים אשר לא בעבור עצמם יכספם.

וכן כתב פרק ראשון מהמאמר השמיני.

אמנם היות אהוב נראה שהוא קרוב לדבר אשר הוא מכובד אשר באמת רבים יכספו ראה אשר לא בעבורו עצמית הכבוד כי אם כמקרב וכו'. והשלים המאמר באומרו: אמנם להיות נאהבים ישמחו לפי העצם, ובעבור זה יראה כי הוא טוב מהיותו מכובד ע"כ.

והדברים האלה הם נכונים מאד להורות חולשת עניין זה המבוקש ושכבר יהיה טוב דרישת היות נאהב מהיות מכובד אחר שדרישת הכבוד הוא לראות נאהבים. ואם כן זהו המבוקש לפי העצם ובו ראוי לשמוח יותר מלבד הטענות הראשונות. אמנם החכם הזה בן זומא בחמש מלות אלו כלל את כל חכמתו זאת כמותו להורות שאין הכבוד הוא תכלית הטובות האנושיות והוסיף עליו עניין נכבד מאד והוא שתיאר בעל הכבוד בתוארו האמתי בלי ספק. וזה כי כמו שכל המעלות הם אותם אשר בעבורם יפעלו בעליהם פעולות מסודרות מהן כמו הגבורה אשר בה יפעל הגיבור גבורות והצדק אשר בה יפעל הצדיק צדקות והנדיב נדיבות כן חויב שיהיה הכבוד תואר וקנין אשר בו יפעלו כבודות לא שיופעל מאחר.

[עדיף להיות אוהב מאשר להיות אהוב]

והוא מה שהמליץ החכם בפרק ההוא בעניין האהבה אשר השווה אותה אל הכבוד ואמר כי הוא יותר בהיות אוהב מאשר בהיות אהוב. וגם במעלת הנדיבות שהיא אצל הנתינה והקבלה כתב בראשון מהמאמר הרביעי מהמידות זה לשונו:

ולכן הוא יותר נדיב הנותן לאשר הוא ראוי מהמקבל מהראוי ובלתי מקבל ממי שאינו ראוי כי הוא יותר מהמעלת עשות טוב מסובל טוב.

והם כולם דברים טובים ונוכחים למדנום תחלה מפי החוקר ואח"כ הסברנום יפה ממנו מתוך דברי משנה זו, האומרת בביאור שהמכובד אינו אשר מכבדין אותו זולתו כי הוא סבול טוב וגם הטוב ההוא יהיה בזולתו וקל ההסרה. אמנם הוא אשר יכבד לזולתו כי אז הקניין הוא לעצמו והוא בקושי יוסר גם שהוא עושה טוב לא סובל אותו.

וכמה הפליגו חז"ל לאמת העניין הזה במדרש במדבר רבה פרשת ביום השביעי נשיא אמר ר' סימון למה נקרא שמו של הקב"ה מלך הכבוד (תהלים כ"ד), המלך שהוא חולק מכבודו ליראיו.

ירצה שנקרא מלך הכבוד למה שהוא חולק כבוד לזולתו לא מפני שמכבדין אותו. אמנם אמר ליראיו מפני שמשלמות הכבוד אשר בעבורו יקרא המכבד בעל הכבוד הוא שינתן למי שהוא ראוי לו כי הכבוד הוא עניין מגיע מהעושה אל הנעשה לו בשביל מעלתו שאם הייתה ההשתחוואה והכריעה זולת זה אשר ביד העושה לבדו עצם הכבוד הנה היה האבן או הצלם או הבהמה אשר יעשה להם ככה יהיו נכבדים ולא היה בזה ההפרש

ביניהם ובין המלאכים ובין האלוהים וזה בטל. כי מה יוסיף ומה יתן העושה כן מהכבוד למי שאין לו מעלה או הרגש. אמנם יוסף וייתן בפרסום מעלה מי שנאה לו הכבוד ולזה נוהגים המלכים לתת הכבוד לבעלי המעלות וכמו שנאמר (אסתר ו') מה נעשה יקר וגדולה למרדכי וגו'. משל למרגלית יקרה המשובצת בזהב אופיר שהיא ודאי נראית מכובדת בזה לפי שבו יתפרסם גודל ערכה. אמנם מי ששבץ אבן מקיר כפיס מעץ מה כבוד הגיע להם מזה אינה בפחיתותיה קיימי. ועל זה המשל עצמו אמר החכם כצורר אבן במרגמה כן נותן לכסיל כבוד (משלי כ"ו) כי אף על פי שישתחוו לפניו ויקלסוהו איזולת סכלותו איזולת ועל זה אמר לפי שכלו יהולל איש ונעווה לב יהיה לבוז (שם י"ב). יאמר כי ההלול והכבוד יינתן לכל איש לפי שכלו. אמנם הנעווה לב שיהולל יהיה ההלול ההוא לבוז ולחרפה כי כל השומע יצחק לו ויזכור לו חסרונותיו ולא יקרא זה כבוד אבל כאלו ממיר כבוד בקלון. וכן אמר במקום אחר כבוד חכמים ינחלו וכסילים מרים קלון (שם ג'). ירצה לפי שהכבוד הנעשה לחכמים הוא פרסום מעלותיהם כמו המרגלית שאמרנו לזה ינחלו הכבוד כי להם יאות בתורת נחלה כלומר בלי קטרוג. אמנם המרים תרומת כבוד לכסילים הנה זה אינו כבוד אבל העושה כן הוא מרים קלון ושם על שכמו. כמו שלוקח אחת האבנים ונתנה על ראשו שהוא לא כבדה אבל הרימה מעל הארץ. ולזה מה שהתנה במלך הכבוד שהוא חולק מכבודו ליראיו אשר כבוד נחלו להם לפי מעלותיהם. וכן ראוי להבין מהמאמר אי זהו מכובד המכבד את הבריות אותם שהם ראויים אליו. והביא ראייה מאומרו כי מכבדי אכבד ירצה הפועלים פעולות מסודרות מהכבוד במה שמכבדין אותו או האנשים השלמים הקרובים אלי אותם אכבד כלומר אתאר אותם בתאר נכבדים. לא אותן שמכבדין אותם זולתם ולא גם כן המכבדין הכסילים והרשעים. ואומרו ובוזי יקלו היא מידה עליונה לומר שהרע נמשך מאיליו על המקבלו. ואמר מכובד ולא נכבד להמשכו אחר לשון הכתוב כי מכבדי אכבד בלשון כבד לקדוש ה' מכובד (ישעיה נ"ח) וכן הוא לשון חכמים בכל כיוצא בזה מקובל משומר, משומר מכובדים מקודשים.

הנה נתבאר מכלל משנה זו מה שרצינו אליו מהיות החכמים מצויין בפרישות מהמותר להם ולהתנהג בכל ענייניהם בפרישות מדרכי ההמון במידותיהם ובסברותיהם. כי הם חושבים שהחכם הוא המלמד לכל אדם ויורו שאינו אלא הלמד מכל אדם. והגיבור יחשבו כי הוא הכובש לזולתו ואינו רק מי שהוא עצמו כבוש. והעשיר אינו המרבה בסחורות ובפרקמטיאות כי אם השמח בחלקו אם דל ואם עשיר. וכן הנכבד הוא המכבד הראוי לכבוד לא המכובד מההמון. כי ודאי אשר ישמע דברים אלה ויתנהג בהם ובפרישותם הרי הוא מכלל הממיתין עצמם מהחיים הפחותים והקצרים אשר בזה יחיו חיים מעולים לעולמים ואשר לא ישמע יחיה בהווה חיים המוניים ימות לעד לעולם כמו שאמרו חכמי הנגב בסוף המאמר ההוא (תמיד ל"ב א) מה יעשה אדם ויחיה ימית את עצמו וכו'. וכמו שאמרו חז"ל (ילקוט בראשית רמז י"ד) שאם ימות יחיה ואם יחיה ימות. ומכל זה נתברר

מה שאמרנו ראשונה שעניין הזהירות והקדושה אינו במה שלא יתנהג האדם בדברי שלוח האיסורים והדברים המתועבים, כי אם בשיקדש עצמו בעניינים המותרים וינזר מהמותרות, ויכניס עצמו לפנים מקלע הגדרים והתוארים אשר תארום יתר החכמים, עד שישובו מבני עליה והנם מועטים.

[מיהו קדוש?]

והנה מכל זה נפל ספק גדול בעניין הקדושה שנזכרת בתחילת פרשה זו: קדושים תהיו כי קדוש אני ה' אלוהיכם. ההנזר לבלתי עשות ככל התועבות המעשים המגונים שזכר ראשונה מהערייות, אשר יכללו דברים שנפשו של אדם מואס אותם תכלית המיאוס, וערות אמו ואחותו ובתו ואחות אביו וכלתו ודומיהם, וכ"ש הבהמה והזכור וזולתם אשר לא יתאו אליהם זולתי הנפשות החולות הקרובות למיתה.

וגם אשר נזכרו אחרי כן בסמוך איש אמו ואביו תיראו וגו'. אל תפנו אל האילים ואלוהי מסכה לא תעשו לכם. לא תגנבו ולא תכחשו ולא תשקרו ולא תגזול וגו'. לא תלך רכיל בעמך וגו'. כי כל אלו חויב כל אדם להרחיק עצמו מהם מבלי שישתמש בקדושה כי כל צדיק אינו קדוש. וקשה עוד מזה מה שאז"ל (ויקרא רבות פ' כ"ד) למה נסמכה פרשת עריות לפרשת קדושים תהיו, לומר לך שכל מקום שאתה מוצא גדר ערווה אתה מוצא קדושה. והנה א"כ כל אשר לא יתגאל בבולמוס העריות המגונות והמתועבות ההם הנזכרות הוא הקדוש. זה לא יתכן כלל:

אמנם להיתר זה הספק צריך שנזכור מה שהוא מבואר בדברי החכמים. וזה כי יש הבדל גדול בין שלילת התואר מהדבר ובין התחייבו בהפכו שאתה אם תאמר זה הדבר אינו חם בהחלט לא חויב בו שיהיה קר בהחלט ואפשר היותו פושר. אבל אם תאמר הוא הפך החם המוחלט חויב בו שיהיה הקר המוחלט. וכן בכל כיוצא בזה לפי שכבר נתבאר בחכמה שהפכים הם אשר בקצה ההרחק בעניינם כי לזה אמרו ידיעת ההפכים אחת. כי הדעת שמראה הלבן מפזר הראות הוא הדעת שהמראה השחור יקבצנו בלי ספק. וזה נתבאר כי כל מה שהיו התארים אשר יתואר בהם האדם יותר מגונים יהיו ההפכיים להם יותר שלמים וכל מה שיהיו פחות מגונים יהיו הפכיהם פחות שלמים. וזה כי הפך הרשע רע הוא הצדיק השלם אמנם הפך הרשע הבינוני הוא הצדיק הבינוני אמנם השלילות מהם אינם בריחוק הקצוות כמו שאמרנו.

ועתה מזה תצא לנו הוראה להתיר הספק הזה שעוררנו והוא שמלת קדושה הנאמרת בכאן אצל המעשים המגונים והמתועבים העוטרים אותה פנים ואחור לא תאמר על דרך שלילת הגנאים והפחתיות ההם לבד, רק על תכלית ההרחקה מהם אל הקצה ההפכי.

והנה אם כן כל מה שיהיו התכונות אשר תאמר עליהם מגונות ומאוסות יהיה תכלית ההרחקה מהם טהרה וקדושה שהקצה האחרון משטוף הניאוף והזמה הוא בלתי הכניס ידו תחת אבנטו והוא הקדושה באמת כמש"א ראשונה.

ואם כן הרי שדקדקה התורה יפה, כי אחר שכתב כל המעשים המאוסים והמתועבים מהערייות הזרות והזכור וההרבעה שהם נכנסים בכלל בהמיות, אמר לא כאלה חלק יעקב כי ראוי לכם להתרחק מאלו המעשים הבהמיים תכלית ההרחקה אשר ההרחקה הזאת על זה האופן היא בעינה קדושה אלוהית כי הבהמיות והאלוהות הם בתכלית הרוחק כמו שכתב זה החכם בתחילת המאמר השביעי מהמידות, יען כי אצל המידות אשר כראוי לברוח מהם שלשה מינים: רשע, חטא, בהמיות. אמנם המתנגדים לשנים הם גלויים כי זה נקרא מעלה, וזה נקרא כושר. אמנם מתנגד לבהמיות יאות לומר אשר היא מעלה למעלה מאדם והיא קדושה אלוהית.

הנך רואה בעיניך דברי פי חכם מאמתים כל מה שאמרנו, כי הנה הוא זכר בכאן שני מינים, אחד אנושי ואחד בהמי. והאנושי חלקו לשנים רשע וחטא. ואמר שהמנגד אל הרשע הוא המעולה, וכמו שאמרנו רשע גמור שהוא מנגד אל צדיק גמור, והמנגד אל החטא הוא כושר. כי החוטא הוא הבלתי כובש את יצרו, והכשר הוא הכובש. וידוע שהבלתי כובש אינו רשע גמור שהרי הוא חוטא לתאבון ולזה הכובש אינו צדיק גמור שהרי מידי הרהור ותאוות העבירה לא יצא.

אמנם מנגד הבהמיות אמר שלא ימצא רק בקדושה אלוהית שהוא תכלית הפכה ולזה אמר שיקראו אנשיה אלוהיים. והיא עצמו מה שכתב התורה על תכלית פרישות והרחקת אלו הפעולות הבהמיות קדושים תהיו כי קדוש אני ה' אלוהיכם. והכוונה פרושים ובבדלים תכלית ההבדלה כי אז תמצא בכם הקדושה האלוהית כי קדוש אני ה'.

והנה חז"ל דקדקו זה תכלית הדקדוק כשאמרו כל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה. כי לא אמרו כל מקום שאתה מוצא איסור ערוה, שכל שהערוה נאסרה אצלו אינו קדוש, אבל מי שהוא נגדר בה גדר מזה ומזה ואפילו מהמותר הגמור. כמו שאמרו (אבות פ"א) באשתו אמרו קל וחומר וכו' הרי אתה מוצא בו קדושה בלי ספק.

וכן אמרו שם (ויקרא רבות):

ואתא כהדה דרבי יהודה בן פזי דאמר רבי יהודה בן פזי כל מי שהוא גודר עצמו מן העבירה נקרא קדוש. רבי יהושע דסכנין מייתי לה מאלישע, דכתיב ביה (מ"ב ד') איש אלוהים קדוש עובר עלינו תמיד וגו'. אמתיה דרבי שמואל בר יצחק אמרה אנא הוינא ממשמשה במניה דמרי, ולא מן יומי חמית מיא בישא על מנוי, לפי שהעניין הזה היא קדושה אלוהית, לזה ייחד הדבר וייחסו אל בני ישראל כי לא עשה כן לכל גוי. אמנם הגיד דבריו חוקיו ומשפטיו לישראל אשר לזכותו מכל הצדדים נקרא שמו עליו מכל זולתו מאשר

לפניו. ולא עוד אלא שנתקדש בקדושה אלוהים ממש, שנאמר (בראשית ל"ג) ויקרא לו אל אלוהי ישראל וזה מפני שאין צריך לומר שהוא לא פרץ גדר האיסורים אבל אפילו במותרים לא חטא ולא יצא ממנו שחטא בהם וגם לא בא ממנו מי שעשה כך כי הכול הוא בכלל קדושה אלוהית:

זוה טעם המדרש שזכרנו ראשונה:

אמר להם הקב"ה לישראל קודם שבראתי העולם המלאכים היו מקלסין אותי ומקדישין שמי בכם ואומרים ברוך ה' אלוהי ישראל כשבא אדם הראשון אמרו מלאכי השרת ריבוננו של עולם זהו שאנו מקלסין אותך בו אמר גנב הוא דכתיב ותאכל מן העץ וגו'. כשבא נח אמרו לפניו ריבוננו של עולם וכו' אמר שכור הוא דכתיב וישת מן היין וישכר ויתגל בתוך אוהלו. כשבא אברהם אמר ריבוננו של עולם וכו' אמר להם גר הוא. כשבא יצחק אמר להם הוא אוהב את שונאי דכתיב (שם כ"ה) ויאהב יצחק את עשו. כשבא יעקב אמרו זהו שאנו מקלסין אותך בו אמר להם הן וכן הוא אומר (שם ל"ה) לא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל וכן ישראל נקראין על שמו. באותה שעה קדש הקב"ה אותם לשמו דכתיב (ישעי' מ"ט) ישראל אשר בך אתפאר אמר להם הב"ה הואיל ונתקדשתם בשמי עד שלא נברא העולם היו קדושים כמוני הדא הוא דכתיב קדושים תהיו כי קדוש אני ה'.

חלילה שיהיו המלאכים נמצאים קודם שנברא העולם. וכבר אז"ל (פר"א פ"ג) קודם שנברא העולם היה הקב"ה ושמו אחד בלבד שאפילו שמותיו של הקב"ה המורים על התוארים הייתה הוראתם בעניינם שנחדשו אחר הבריאה אמנם הכוונה בזה בכל הדברים שאמרנו שקדמו לעולם לפי שמחשבתן קדמה לבריאתו ולזה אמר שקודם שנברא העולם הייתה הכוונה בבריאתו בשיהיו המלאכים מקלסין אותו יתעלה במעשה ידיו והוא בשימצא בהם מי שיתקדש קדושה אלוהית עד שיהא ראוי שיתייחס אליו ויתפאר בו והוא זה המין מהמדבר כשיהיה בשלמותו. והנה כשנמצא אדם באת השאלה אם היה זה והשיב גנב הוא וכו'. וזה כי הוא פרץ גדר המצוות והאסורין במה שאכל מהנאסר עליו והוא היותר מגונה מחטאות האדם. והנה כשבא נח אמר שהוא שכור וזה שאם לא חטא בנאסר לו הנה חטא במותר לו במה שנהנה ממנו יותר מדאי ולא נזהר במה שאמר (יבמות כ' א) קדש עצמך במותר לך כמו שאמרנו.

אמנם אברהם עם שלא חטא באחת מהנה הנה הוא בא מזרע אשר חטא במ ואין שם קדושה אלוהית וכשבא יצחק עם שהוא לא חטא בב' העניינים הראשונים וגם לא בא מזרע מי שחטא בהנה הנה יצא ממנו בנו הקרוב אליו שחטא בעניינים הקודמים ואין זה סוף הקדושה וכן היה יכול לומר באברהם אלא דקם ליה בדרבא מיניה:

עד שבא יעקב שנתקדש מכל אלה הצדדים ולזה השיב ואמר כי הוא זה שראוי לקלוט בו כי לכן נקרא שמו ישראל והרי ישראל נקראים על שמו ישראל ורצה שיתקדשו בקדושתו לקיים מה שנא' ישראל אשר בך אתפאר הדא הוא דכתיב קדושים תהיו כי קדוש אני ה'.

הנה כי כן נתבאר זה העניין והותר הספק שעוררנו גם כי נקבל שהכתוב הזה האומר קדושים תהיו כי קדוש אני ה' וגו' יקשר עם מה שלמעלה כמו שאמרו חז"ל כל מקום שאתה מוצא גדר ערווה אתה מוצא קדושה כמו שאמרנו. האמנה כי כשנתבונן יפה נראה כי על דרך האמת זו היא תחילת פרשה ועד כאן נזכרו איסורים גדולים ומגונים מכאן ואילך באו הישרות אלוהיות בהרחקות וגדרים וסייגים לעבירות החמורות ההנה ומידות החסידות המביאות לידי הקדושה הגמורה כמו שאמר בסופן והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני ה' ולא עוד אלא שדברי הכתובים יעידו על היות כוונת הכתובים זאת בעצמה לא זולת.

כמו שיתבאר זה על נכון כשאעורר תחלה הספקות הנופלים בעניין כי בהם נראה אור:

[הספקות העולים בעניין]

א. כי הראוי להקריב האדם אל שלמותו שלא יושם לפניו בו קושי וזרות אבל שיתישר בשהוא נקל אליו וכמו שאמר (דברים ל') כי המצווה הזאת אשר אנכי מצווך היום לא נפלאה היא ממך ולא רחוקה היא וגו' עד כי קרוב אליך הדבר מאד. ואם כן כבר הקשה לשאול קדושים תהיו כי קדוש אני ה' כי מי זה ערב אל לבו לגשת:

ב. כי מה זה ששנה את הסדר, בהתחילו בכאן מיראת ההורי' ואחר השבת ואחר ע"א לא כך סודרו בעשרת הדברות אבל תחלה באמונתו יתעלה ואחר באסור עבודת אלילים ואחר בשבת ואחר בכבוד אב ואם:

ג. שנמצאו אלו המצות שבאו כפולות במקומות מתחלפים בפרשה זו והיה ראוי שיוכלו במקום א' כל אחת למינה ולמה תחלקם ותפזרם במקומות רבים. ועוד שהפריד משפט זבח השלמים מתוך פרשיות הקרבנות. ולא עוד אלא שהכניסו בין אזהרת עבודת אלילים ובין לקט ושכחה:

ד. כי אחר שגמר סדר כל המצות האלו וחתם בהם והתקדשתם והייתם קדושי' וגו'. חזר ואמר כי איש אשר יקלל את אביו ואת אמו וגו' ואיש אשר ינאף וגו'. ואיש אשר ישכב את אשת אביו. כי מה צורך בחזרה זו. ומה טעם במלת כי איש שנראה שהיא קושרת העניינים בנתינת סיבה ולא נמצא לו קשר מצד העניין. **והרמב"ן** זכרונו לברכה כתב חוזר לראש הפרשה שאמר איש אמו ואביו תיראו ואמר בכאן כי איש איש אשר לא ישמע אלי ויקלל אביו ואמו מות יומת. ואינו נכון כי הבלתי שומע אל היראה לא חויב שיקלל וגם שאין זה מדרך הקדושה שכתב ראשונה:

ה. מה טעם מה שנמצא בכל מה שהזהיר מהכתוב ההוא והלאה כפילת העבירות אמר אשר יקלל את אביו ואת אמו אביו ואמו קלל אשר ינאף את אשת איש אשר ינאף את אשת רעהו אשר ישכב את אשת אביו ערות אביו גלה בערות אחותו ערות אחותו גלה וכן טעם וראה את ערותה והיא תראה את ערותו וטעם חסד הוא שנתבלבלו בו המפרשים ז"ל אשר ישכב את דודתו ערות דודו גלה וכן בכל מה שאמר תבל עשו תועבה עשו זימה היא וכיוצא שכלן נראין דברי מותר:

ו. שהזכרו הקדושות שלשה פעמים בפרשה אחת בתחילתה קדושים תהיו כי קדוש אני ה' אחת באמצעה והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני ה' ואחת בסופה והייתם לי קדושים כי קדוש אני ה'. גם בעניין אוב וידעוני שנזכר בפרשה זאת שלשה פעמים שתיים באמצע ואחת בסוף ראיתי לעורר ספקות רבות במעשה שאול עם הבעלת אוב אשר הזכירוהו חז"ל כלו במדרשות אך אמנה אניח אותו לסוף אצל ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני ושם אבאר אותו כפי היכולת שלא להפסיק העניין.

ואחר שזכרנו אלו הספקות נבוא אל הביאור בהודאת מה שיעדנוהו מהקדושה האלוהית הנכללת בתוכם:

[ביאור הכתובים ותשובות]

דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם קדושים תהיו וגו'.

ותחלה אקדים ואומר כי הנה שומרי תורה ומצווה הם על שני מחלקות. האחד אשר יקיימו הדברים המונחים בדת למה שיגזרם טוב דעתם ושכולם עד שאלמלא לא נכתבו הם היו ממציאם אותם ומשתדלים על קיומם ואלו הם הראויים להיות מנהיגים בעם והם המעט.

והשני הוא כלל ההמון המונהגים אשר באו על שמירתם בהכרח ומיראת העונשים אשר תניח הדת עליהם לא בעבור ד"א ותמיד מראים עצמם כאנוסים בהם.

והנה שתי הכתות האלו הוא מבואר שיתחלקו אל מחלקות כפי מה שימצא כל אחד מהעניינים האלה בהם בפחות וביתר והוא ג"כ מבואר כי דרך הלימוד והגעת הדברים אל אלו שתי הכתות הוא מתחלף. כי הנה הכת ההמונית ראוי שיוקדם להם ההכרח אשר יביאם לעשות המצווה קודם שיזכרו להם המצות עצמם אחר שהתחלת מעשיהם הוא ההכרח ההוא לא זולת. אמנם כת היחידים הוא בהפך כי תחלה מגיע לדעתם חיוב הדברים מצד הצדקם מצד עצמם וילמדו על קצתם מקצתם ואחר יגיעו אל היות אלו העניינים מרוצים לפני מניח הדת וראוי שיהיו נעשים במצותו גם כי חויבו לו קצת עבודות וכבודות קל וחומר מזולתו.

(ב) והנה להיות המעמד הנכבד והנורא אשר בהר סיני מכון אל כלל העם כמו שנאמר שם (שמות י"ט) הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם כי העם שם מיוחד לכלל ההמון ובשם ההוא נשתמש בכל הפרשה כלה זולתי פעם אחת כמו שנתבאר שם. לזה סדר דבריו עמהם על האופן המיוחד להם התחיל (שם כ') אנכי ה' וגו'. לא יהיה לך אלוהים אחרים וגו' ואח"כ לא תישא ואח"כ זכור את יום השבת כי כל זה מה שיורה על מציאות המצווה והשגחתו ויכלתו לצוות ולהשכיר ולהעניש ואחר התחיל במצות כבד את אביך וגו'. לא תרצח לא תנאף וגו'. וכמו שאמר המליכוני עליכם תחלה ואח"כ אצווה אתכם וגו':

(א) אמנם עכשיו שהוא דורך בלימוד מהלך הצורה והשלמות ייחד הדבור אל השלמים והמיוחדים שבעם ואמר דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם קדושים תהיו כי קדוש אני ה' אלוהיכם על דרך שאמר שם (י"ט) ואתם תהיו לי ממלכת כוהנים וגוי קדוש אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל כמוזכר שם. ולזה החליף השטה הראשונה בסדר הראוי להם והתחיל איש אמו ואביו תיראו שהיה דבור החמישי בסיני כי לא הוצרך להם להקדים ההכרח ההוא אבל ראוי שיעלה על לבם כן מעצמם ומחויב דעתם והוסיף ג"כ להזכיר מורא ההורים כי הוא דבר יותר נכבד מהכבוד כי הוא פועל הנפש ויותר יקר ממאכל ומשתה. גם הקדים האם כי הוא מה שראוי שיחויב בו תחלה ואחר יחייב במורא האב מקל וחומר כי היא והוא חייבין בכבודו. ומזה חויבו למצות השבת המורה שהוא יתעלה הממציא הכול והוא אבי האבות כלן והוא ומולידיו חייבין בכבודו מק"ו. לא על השבתות בלבד הוא מכונן כי אם על כל מה שמזהיר עליו בשב ואל תעשה. ומזה חויב מה שסמך אל תפנו אל האלילים ואלוהי מסכה לא תעשו לכם אני ה' אלוהיכם לא לבד שלא לעבוד זולתו כי אם אפילו הפנייה בלב בשום מחשבה והרהור. ומזה שאלוהי מסכה לא תעשה לך בפועל מכ"ש ובכלל זה אלוהי מטבעות המתכות אשר רבים בוטחים בהם.

[לרצונכם תזבחוהו]

אמנם השלמים לא ישימו זהב כסלם ובעשרם לא יתהללו. ומזה וכי תזבחו זבח שלמים לה' לרצונכם תזבחוהו והיא עקר מה שאמרנו ראשונה שלא יהיה המעשה מפאת מכריח אלא מהתחלת רצונם שהוא המעשה השלם כי בזולת זה הוא בלתי עושה על דרך האמת אבל יעשו איבריו על כורחו. ומזה הזהיר החכם כשאמר עשה רצונו כרצונך כדי שיעשה רצונך כרצונו (אבות פ"ב). ירצה שתלמד לעצמך לעשות הדברים הנרצים למקום באותו חשק שתעשה הדברים שתתעורר אליהם מרצונך. כדי שימשך מן הלמוד וההרגל ההוא שיעשה רצונך כרצונו והוא שמעצמך תרצה אתה בהם תחלה עד שיאמר שהיה רצונך מעצמך תחלה מה שנתבאר לך אחרי כן שהיה רצונו וזה יהיה בדברים המעשיים הנרצים לאל יתעלה ומצוים מאתו כמו שאמרנו. אמנם בדברים המנועים ממנו אשר יתאוה האדם

לעשותם כגון לקיחת הבית או השדה או האשה או הממון על דרכים בלתי ישרים אומר (שם) בטל רצונך מפני רצונו והכוונה שיבטל הרצון הנפסד אשר על דרך האמת הוא רצון זולתו הוא שטן הוא יצר הרע אשר בקרבו ויהפכנו אל הרצון השלם והוא הרצון האלוהי השונא גזל וחמס והוא יתעלה על דרך ההשגחה גם כן יבטל רצון אחרים אשר בידם הדבר אשר אתה מתאוה אליו ויניע לבבם למה שתחפוץ באופן שיגיע הדבר לידיך בהיתר ובכבוד. צא ולמד דוגמת זה מדוד שנדחה מפני שאול ולסוף שעה עמידה לו. ואבשלום (ש"ב י"ז) ואדוניה (מ"א א') שדחקו את השעה נדחו לעולם. אמנם בת שבע שאכלה פגה כמעט נטיו רגליו בה ורבים כמו אלה הבאים בכתוב ובאשר לא כתוב. וזה עצמו מה שאמר המשורר והתענג על ה' וייתן לך משאלות לבך (תלים ל"ז) והוא מבואר. והנכון שירצה שאם תתענג על ה' בהיות רצונך מה שהוא רצונו כמו שאמרנו הנה נמצא שיייתן לך משאלות לבך בכל אשר אתה עושה כלומר שתמצא תמיד עובד ומתענג וכל זה מה שכלל באומרו לרצונכם תזבחוהו.

ואמר עוד שאע"פ שהם קדשים קלים ובאים בתורת שמחה ואהבה לא יקל בהם אבל יזהר בכל חלקי פעולותיו לאכלם בזמנם ושלא לפגלם בשום מחשבה מפגלת כי כן למדו חכמים ז"ל (זבחים כ"ט א) שפרשה זאת במחשבה מדברת. הנה כי בכל אלו העניינים תהיה ההישרה הולכת ועולה ממדרגה אל מדרגה ממטה למעלה תהיה ההתחלה אליה האדם עצמו. וכמו שאמר רבנו הקדוש (אבות פ"ב) כל שהיא תפארת לעושה ותפארת לו מן האדם. ואחר שזירז בזה השיעור מהדעות החשובות בענין האלוהות נעתק אל המעשים שיש בהם דררא דממונא שהוא ענין שכל החטאים תלויים עליו והתחיל ובקצרכם את קציר ארצכם לא תכלה פאת שדך וגו'. אמר שמהראוי לאנשי קדש לגמול חסד אל הצריך אותו ולתת להם מהונו ומיגיעו עד שיעזוב פאת שדהו בקצרו וגם לקט שכחה ופאה ופרט הכרם והעוללות לעני ולגר כי הוא יתעלה רחמיו על כל מעשיו ואתה ראוי להתקדש כמותו. ומזה יהיה יותר מתחייב לך מקל וחומר להרחיק הגנבה הכחש והשקר ממך וממונך כי אם משלך אתה נותן לאחרים כ"ש שלא תגנוב מיד אחרים וגם לא תכחשו בדבר שבא לידכם בהיתר אע"ג דסבר עד דמתרמו לי זוזי וכו' (גיטין נ"א ב). ולא תשקרו איש בעמיתו אפילו בדבר שאינו ממון אבל יש בו קוטן אמונה ואונאת דברים וכ"ש שתיזהרו בנדרים ושבועות המביאות אל שבועת שקר או שווא. ומזה לא תעשוק את רעך ולא תגזול לא תלין פעולת שכיר אתך עד בקר. והכוונה שתהיה בעיניך הלנת פעולת שכיר אתך עד בקר. כאלו עשקת את רעך וגזלת אותו ולזה בא לא תלין בלא וא"ו כי סוף הפסוק הוא פירוש לתחילתו. ומזה תזדרז שלא לקלל חרש ולפני עור לא תיתן מכשול כי הם עבירות קלות בעיני האנשים והם דשים אותם תמיד בין עקביהם לפי שאינם גלויים כי אם למקום יתעלה. וקדושים אשר בארץ חייבים לעשות הישר בעיניו וגם שהוא פחיתות נפלא ומידה שפלה לקלל ולהזיק האנשים הנסתרים ובלתי נמצאים לפניו כמו שכתבנו זה בענין נחש העמוני בשער כ"ז.

[לא תעשו עול במשפט]

ומדרך השלמים להדריך דרך ישרה כל מי שהוא סומא בדבר וכמו שאמר איוב (כ"ט) עיניים הייתי לעור וגו'. ואחר כך הזהיר בגרמא בניזקים ואמר לא תעשו עול במשפט לא תישא פני דל ולא תהדר וגו' כי שאת פני הדל והליץ בעדו או הדור פני הגדול עם שגופם אינם עול ממש אבל גורמים אל העול כי לזה אמר יהודה בן טבאי אל תעש עצמך כעורכי הדיינים וכשיהיו בעלי הדין לפניך יהיו בעיניך כרשעים (אבות פ"א) כי היות כעורכי הדיינים הוא שאת פני הדל ללמד טענות למי שהוא עני בדעת כההיא דר' יוחנן דאמר לקרובי על מזונות האלמנה אלו קוצו לה ולבסוף אמר עשינו עצמינו כעורכי הדיינים (כתובות נ"ב ב). ירצה שהאשים עצמו על זה ואמרינן התם מעיקרא מאי סבר מבשרך לא תתעלם ולבסוף מאי סבר אדם חשוב שאני. ובמה שאמר שיהיו בעלי הדין לפניו כרשעים כיון למאמר לא תהדר פני גדול שלא יהדר שום אחד מהם אע"פ שיהיה גדול מחברו. ובמה שאמר וכשנפטרינן מלפניך יהיו בעיניך כזכאין וכו'. הסכים למה שסיים הכתוב בצדק תשפוט עמיתך שהכוונה שנדינם לכף זכות ואחד התובע מה שלא הלוח או שלא הפקיד ואחד הכופר מה שיש בידו מהממון ראוי לדונם בחזקת כשרות ושכל אחד מהם טוען אמת לפי מחשבתו. מ"מ כל אלה הם מידות חשובות והרחקה יתירה מהעבירות. ואחרי זה זירז במידה אחרת יקרה מאד יועיל הזירוז בה מאד לחיי בני האדם ואמר לא תלך רכיל בעמך לא תעמוד על דם רעך אני ה'. והידוע כי הרכיל את אשר יראה יגיד אמנם אע"פ שלא יכזב הוא ראוי להרחיק מאד והנכשל בו דם יחשב לו שהרי הוא כאלו עמד על דם רעהו זה שהוא מדבר אליו הדברים ההם באהבתו אותו כמו שזכרנו זה בפרשת מצורע שער ס"ב.

[לא תשנא את אחיך בלבבך]

ומזה נמשך למדת חסידות גמורה והוא לא תשנא את אחיך בלבבך כי לא רבים ימשלו על שנאת הלב. ואמר עוד שהרואה חברו נוהג שלא כשורה יוכיחו עליה ויישירו אל הדרך הטובה כדי שלא יישא עליו חטא שהרי כל ישראל ערבים זה לזה בענין שמירת המצות והמתרפה בחלקו מהם חברו נושא עליו חטא משל לרבים שנושאים את הקורה על שכמם שהמשפיל עצמו ואינו נושא בעול, חבריו יישאו חלקו ואמר הוכח תוכיח את עמיתך עמיתך ממש ועל דרך שאמר החכם אל תוכח לץ פן ישנאך הוכח לחכם ויאהבך (משלי ט'). כי יש לשאול מה בצע שיאהב הלץ את האיש השלם אדרבה טוב הוא שישנא אותו וכבר היו חכמים שהיה רע בעיניהם כשרואים שהרשעים משבחים אותם וכן אמרו חכמים (כתובות ק"ה ב) האי צורבא מרבנן דמרחמי ליה בני מתא לאו משום מעליותא דידיה הוא אלא משום דלא מוכח להו במילי דשמיא אך הכוונה אל תוכח לץ פן תוסיף חטא שנאתו אותך על שאר חטאתיו כי מדרך הלץ לשנוא מוכיחיו. אמנם הוכח לחכם ותוסיף לו זכות אהבתך

על שאר זכיותיו כי מדרכו לאהוב המוכיחו והמישרו וכל זה בכלל הוכח תוכיח את עמיתך שעמך בתורה ובמצות כי בזה לא תטיל עליך בתוכחתך עוון אשר חטא וכמו שאמרו (ערכין ט"ז ב) קרי ביה תשיא. והמשיך עוד מידות חסידות ואמר לא תקום לא תיטור את בני עמך וגו'. כי ודאי הבלתי נקימה לשלם לאיש כרוע מעשהו היא יראה שלמה והבלתי נטירה היא חסידות גמורה ומידה אלוהית כמו שאמר הנביא (ירמיה ג') לא אפיל פני בכם כי חסיד אני נאם ה' לא אטור לעולם. וכן אמר המשורר (תלים ק"ג) לא לנצח יריב ולא לעולם יטור כי לא די שלא יגמול כרעתו אלא שיגמול לו טובה מבלי שיאמר לו ראה עשיתי עמך טובה שלא עשית עמי בבקשי ממך.

[ואהבת לרעך כמוך]

וחתם כל אלו המצות הבאות בדברים שבין אדם לחברו בזירוז נפלא שהוא כלל גדול ומעולה לכל התורה כלה ואמר ואהבת לרעך כמוך והוא תכלית טוהר הלב ונקיותו שיאהב האדם לזולתו כמותו. והכוונה שישים אדם אהבת עצמו המידה אשר בה ישער וימדוד אהבת כל בני אדם עד שלא יקבל שום אחד ממנו מה שלא ירצה הוא לקבלו מזולתו. ולזה אמרו זה כלל גדול בתורה דעלך סני לחברך לא תעביד (שבת ל"א א). ולפי שהמידה הקרובה אליו הוא עניין האחוה כי האח אצל האדם הוא כעצמו ובשרו לזה היה המנהג בתורה להזכיר כלל האנשים בשם אחווה כי ימוך אחיך (ויקרא כ"ה) ומך אחיך עמו (שם) וחי אחיך עמך (שם) כי ימכר לך אחיך וגו' (דברים י"ו). כמו שיתבאר זה בפרשת בהר סיני שער ס"ט ב"ה.

ולגודל העניין הזה כלל הלל במצווה הזאת כל המצות כן ואמר דאידך פירושא הוא (שבת שם). וגם במה שצריך שיובן שהתנאי ברעך שיהיה כמוך הוא עניין נכבד מאד מיוחד אל השכל האנושי ושלמותו מוסכם אל דברי החוקר ביארנו יפה אצל מכירת הבכורה שעל כ"ג דרוש משם. והנה אחר שסיים בזה כל אלה הדברים האנושיים נעתק אל עניינים תורניים צייתה אותם התורה האלוהית להרחיק מנהגיה משיבושי הדעות ומקלקול הפעולות. ואמר את חוקותיי תשמורו בהמתך לא תרביע כלאים שדך לא תזרע כלאים ובגד כלאים וגו'. ואם שהעניינים האלו אין פרסום מעשיהם מגונים אלא שהאדם נזהר בהם מכוח המצווה עד שיצר הרע ואומות העולם משיבין עליהם ומזה הטעם כבר היו ממין המצות אשר יעדנו גם שיראה שהם להרחיק האדם מההרבעה. שאם ייאסר עליו חבור כל שני מינים כל שכן שיהיו לו לזרה ליזקק לשאינו מינו שהוא הכיעור היותר נפלא מכל מה שהוזכרו. ואפשר שטעם המצווה להרחיק האנשים מאד מדעת אפיקורוס האומר שכל הוויות העולם ותולדותיהן נפלו על צד ההזדמן כי הוא דעת בטל מכחיש אמיתת מציאות מנהיג ודבר לעולם שהוא עקר הכפירות כולם וכבר דברנו על ביטולה בשער הראשון. ובספרי (מנחות מ"ג ב) וראיתם אותם וזכרתם ראה מצווה זו וזכור מצווה אחרת הכתובה בצדה ואי זו זו

כלאים שנאמר לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדיו גדילים תעשה לך על ארבע כנפות כסותך וגו'. ומה נמלצו דבריהם עד מאד כי באמת המסתכל יפה בחוט התכלת הדומה לים ולרקיע ולכסא הכבוד יתאמת אליו בטול דעת ההזדמן הרמוז באסור הכולאים כמו שאמרנו. וכן יש לפרש מה שאמרו שם תניא אידך ראה מצווה זו וזכור מצווה אחרת התלויה בה וכו'. כמו שיזכרו בלשונם בשער צ' בע"ה:

[שפחה חרופה]

והנה אחר זה סמך עניין דומה לכיעור הכלאיים והוא הבא על השפחה הנחרפת לאיש שהיא בעצמה חציה שפחה וחציה משוחררת והרי הוא גופה כלאים והבא עליה הוא דמיון כלאים עמה שהוא כשר והיא שפחה ומשוחררת ומזה חויב שתהיה לו אסורה מצד איסור אשת איש ומצד אחר מותרת ואיסורה יחייבנו איל אשם והיתרה פוטרם מן המיתה דכתיב לא יומתו כי לא חופשה. עוד ציוה להם על הפרישות וההרחקה מהעניינים החומרניים ואמר וכי תבואו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל וערלתם ערלתו את פרוי שלש שנים יהיה לכם ערלים. יודיעם שמטבע העץ הצומח מן השדה שלא ישלמו פירותיו לאכילה עד השנה החמישית וקודם שיוכשרו שנה אחת יש להביא פרוי קדש הלולים לה' מה שתהיה סיבה להוסיף תבואתו משם ואילך ודי בזה זירוז כי האדם עץ השדה ומעשיו הכעורים ראוי להרחיקם כי אז לא עץ מאכל הוא. אמנם כשיתחיל לכוין לבו לשמים סימן טוב הוא לכל מעשיו אשר יעשה וכבר כתבתי בפ' מילה שמה שאמרו (נדרים ל"ב א) בן שלש שנים הכיר אברהם את בוראו אפשר שכוונו למה שהכירו בימי ערלתו שזמנו באילן שלש שנים. ולפי שמחטאת הנעורים הוא להיות מטורף אחר ידיעת העתידות בכל ענייניהם אם בשאלות השדים והניחושים כי הנערים ודומיהם אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו בכל תאוותיהם הנכריות לזה סמך לא תאכלו על הדם לא תנחשו ולא תעונו. וגם לפי שמעשה הנערות הוא ההדור והסלסול בשער ותיקונו אמר לא תקיפו פאת ראשכם ולא תשחית את פאת זקניך כי אין הפרש בנער לפי שכלו או לפי שניו. גם מהפעולות החסרות לתת שרט לנפש וכתבת קעקע. וכי אדם מלא ימים בדעת ובתבונה לא יעשה כאלה. וממין ההרחקה הזאת אמר אל תחלל את בתך להזנותה כי לא על הזנות נאמר כי לא לאדם להזנות בתו רק כמו שדרשו חז"ל (סנהדרין ע"ו א) זה המשיא בתו לזקן וכדומה שצריך לסדר מעשיו באופן שלא יבא לידי חטא:

[שבתותי תשמורו, מקדשי תיראו, אל תפנו אל האבות]

(ג) אחר כך אמר את שבתותי תשמורו ואת מקדשי תיראו וגו'. אל תפנו אל האבות וגו'. לעשות בנין אב ליראת המקדש ולאיסור האבות והידעונים כמו שעשה בתחילת הפרשה מיראת ההורים לשמירת השבתות ולאיסור ע"א ועל הדרך שפירשנו ועתה ירצה מטעם שאני בראתי העולם כלו זרועי מושלה בו כמו שמעידה שמירת השבת אני מייחד המורא

הגדול אל בית מקדשי כי הוא טהור ומשרתיו טהורים וכל אשר הם עושים שם בטהרה ובקדושה אותו אני עושה ובעבודה הנעשית שם כתקנה יושגו כל מבוקשי האדם כדרך ההשגחה הפרטית. וגם אם יאמר האדם לדעת את אשר יהיה לעתיד יודע בקדושת השם ובטהרת האורים הנמצאים שם על לב הכהן הגדול ומעתה אין לכם לפנות אל מעשה האובות לכל העניינים ולבקש אל הידעונים לטמאה בהם. והוא הדבר עצמו אשר ביארו משה אדוננו במשנה תורה כשאמר כי אתה בא אל הארץ וגו'. לא תלמד וגו'. לא ימצא בך וגו'. וחובר חבר ושואל אוב וידעוני כי תועבת ה' וגו'. תמים תהיה עם ה' אלוהיך כי הגויים האלה וגו' ואתה לא כן נתן לך ה' אלוהיך נביא מקרבך וגו' (דברים י"ח). הנה שהזהיר שלא לדרוש אדם מהם מבוקשיו מאלו הצדדים הפחותים שבהם יתועבו העמים כי אם שיבקשו צרכיהם מאלוהיהם יתעלה מכוהניו ומנביאיו. ולא עוד כי אף העניינים הנמסרים בקבלה האמתית נבאר בפרשת קח את המחיתה (במדבר י"ז) שאין דעת המקום נוחה שיעזרו מהם בשעת ריתחא כי אם לשוב ולבקש מאתו כי הוא יך וירפא. וזה לא זולת נראה בעיני שהיה עוון שאלו כשבקש לשאול באוב לדרוש (ש"א כ"ח) כי לדעתי לא שאל בו ולא דרש אליו כמו שיבוא ביאור עניינו בסוף הפרשה בעזרת האל. ולפי שאלו העניינים כולם ימשכו לאדם מימי הנערות שהוא במדרגת שנות הערלה לאילן שזכר ראשונה ובמעלליו יתנכר נער בהתנגדותו אל הילדות אם לפי רוב השנים או לפי שלימות החכמה. ולזה סמך מפני שיבה תקום וגו'. כל שיבה במשמע. והדרת פני זקן זה שקנה חכמה כי שני העניינים האלה גומרים בישראל האדם ושלמותו לבלתי לכת בתעותועים ההם רק ביראת ה' כל היום ויראת מאלוהיך אני ה' מכאן אמרו (קידושין ל"ג ב) מפני לומדיה עומדים מפניה לא כל שכן. ולפי שהיה המנהג המפורסם לקום מפני התורה יותר מאשר יקומו מפני לומדיה אמרו (מכות כ"ב ב) הני אינשי טפשי מקמי ספר תורה קיימי מקמי תלמיד חכם לא קיימי לומר שהם בוערים בעם במה שהם מחמירין בבא מן הדין יותר מבנדון עצמו. ובפרה אדומה יתבאר ב"ה זאת התפיסה ביישוב אלו המאמרים שנראים כסותרין זה לזה.

ואחרי כן זירז מאונאת הגר והוא שישים לפיו מחסום לבלתי הזכיר אותו מאומה ממעשיו וממעשה אבותיו הראשונים שהוא זהירות גדלה וכ"ש שציוה לאהוב אותו כמותו. ואחר זרז על משפט המידות והמשקלות והמשורות שצריכים ליזהר בהם שעולתם מצויה מאד אם שיכווין המתכוון ואם שיעלים עיניו בו כמו שמירת השעורים בקנה המאזנים ובארך החבלים שהכפות תלוין בהם וגובהן מעל הארץ ומעשה אבני המשקל מחלוקי נחל או זכוכית ושמירתן מהמלח ומכל לחות וקינוח המידות מזמן לזמן כמו שיאות לכל סחורה וסחורה לפי עניינה ויתר תחבולות אשר יעשו בהנה כמו שאמר ריב"ז עליהם אוי לי אם אומרם ואוי לי אם לא אומרם (ב"ב פ"ט ב) כי הס שלא להזכיר מפני שלא ילמדום בני אדם הנלזזים במעגלותם. אמנם שומר נפשו ירחק מהם. ולפי שכל אלו הדברים נמסרים

ללב אמר אני ה' אלוהיכם אשר הוצאתי אתכם וגו' ושם בחנתי בין טיפה לטיפה. והנה מה טוב מה נעים כאשר יובן שווי המידות ומשקלים אל כללות מידות האדם אשר עליהם אמר החכם (משלי כ') אבן ואבן איפה ואיפה וגו'. כמו שפירשתי העניין יפה עם הכתובים הסמוכים בשער י"ז והוא עניין נכבד מסכים אל דברי החוקר באלו העניינים ונאות לפי דרכנו. ולסיום כל אלה העניינים אמר ושמרתם את כל חקתי ואת כל משפטי ועשיתם אותם וגו'. לומר כי כל אחת מהנה היא חק ומשפט מיוחד לו שלא יסכים עליה דעת הכולל ומזה המין עצמו ציוה להזהיר על נתינת הזרע למולך לא מצד עצמו ממש כי הוא מהדברים המתועבים אלא להזהיר כל בני המשפחה כמו שאמר מות יומת עם הארץ ירגמוהו באבן ואני אתן את פני באיש ההוא וגו'. ואם העלם יעלימו עם הארץ מן האיש ההוא וגו' ושמתי אני את פני באיש ההוא ובמשפחתו והכרתי אותו ואת כל הזונים אחריו לזנות אחרי המולך מקרב עמם. וכל זה הוא מבואר שהוא ממין הפרישות וההרחקה שיחרדו הכול לבער גלולים מן הארץ.

וסמך להרחקה זו והנפש אשר תפנה אל האובות ואל הידעונים לזנות אחריהם ונתתי את פני וגו': (ג) כי למעלה דבר דרך אזהרה על עצם העבירה המסורה לב"ד וכאן הזהיר בפירוש אפילו על הפנייה המחשבת שהיא מסורה לשמים וכמו שאמר ראשונה אל תפנו אל האילים. והנה אחר שגמר מה שראה לזרז בו מכל אלה המעשים אשר מזה המין פירש הכוונה העצמית שהיא אותה אשר הנחנו מהיותם על דרך הקדושה האלוהית ואמר והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני ה' אלוהיכם.

(ו) ירצה כוונת כל המצות והזירוזים הללו הייתה כדי שתתקדשו בעצמכם במה שנראה מותר ובלתי מגונה להמון האנשים הנמשכים אחרי טבע התחלתם ותהיו נבדלים ומרוחקים מכל דבר דומה לכיעור ומטבע החומר ומעשהו כמוני כי קדוש אני ה' אלוהיכם. וע"כ זכרתי שמי כמעט בכל אחת מכל המצות שקדמו לומר בסופו אני ה' כלומר מהרו עשו כמוני כי הנה מניעת המעשים המגונים והבהמיים בעצמם לא תקרא קדושה טהרה כמו שזכרנו ראשונה והעושים אותם הם חשובים כבהמת השדה ופחותים מהם והמחויב לעשות בהם משפט כתוב בשטף אף איש איש מהם כפי עונו ותוכן המאמר הזה ביארו תכלית הביאור במה שסמך ושמרתם את כל חוקותי ועשיתם אותם כי אני ה' מקדשכם.

[איסורי עריות]

(ד) כי איש איש אשר יקלל את אביו ואת אמו מות יומת אביו ואמו קלל דמיו בו ואיש אשר ינאף וגו'. ואיש אשר ישכב וגו' עד סוף.

(ה) ירצה מה שאמרתי ראשונה איש אמו ואביו תיראו וכל הנמשך אליו הנה הוא זירוז ונקיות יתירה כמו שאמרנו שם כי האיש הבהמי המקלל את אביו ואת אמו לא היה עסקינו שם עמו כי בן מות הוא שפרסום חטאתו ענה בו כי אביו ואמו קלל.

וכן האיש אשר ינאף את אשת איש מצד אשר ינאף את אשת רעהו וגוזל וגונב קנינו היותר מיוחד לו הוא מפורסם שמשפט הנואף והנואפת למיתה אחר ששניהם מסכימים בעול. וגם איש אשר ישכב את אשת אביו פרסום חטאתו ענה בו כי ערות אביו גלה. וכן אשר ישכב את כלתו מי לא ידע שהוא דבר מאוס ובהמי לכלול ולערב זרע האב והבן יחד: ואין צ"ל שהוא מפורסם תיעוב הזכור אשר בה חייבים מיתה שניהם. וכן זימת אשה ובתה ונותן שכבתו בבהמה. וכן אשר ייקח את אחותו לשם נישואין אם יגיע הדבר לפועל שהוא ראה את ערותה והיא תראה את ערותו כמו שנתבאר בסוף שער שעבר כי ערות אחותו גלה וגו'. וכן בנדה כי את מקורה הערה והיא גלתה את מקור דמיה כי היא חוצפא עצומה וטינוף בהמי ראויים שניהם להכרת עליה. וכן אחות אם ואב למה שהוא גנות מפורסם.

וכן בדודתו גם אשת אחיו שהיא במדרגת הנדה עד שתטהר במיתת אחיו בלא בנים כפי גזרת הכתוב כי כל אלו המעשים ודאי הם מאוסים ומגונים עשו אותם העמים אשר זעם ה'. ולזה אמר על כולם ושמרתם את כל חוקותי ואת כל משפטי ועשיתם אותם ולא תקיא אתכם הארץ אשר אני מביא אתכם שמה לשבת בה ולא תלכו בחוקות הגוי אשר אני משלח מפניכם כי את כל אלה עשו ואקוץ בם ואלו שום קדושה לא נזכרה עליהם כמו בראשונים. אמנם אחר זה אמר ואומר לכם אתם תירשו את אדמתם ואני אתננה לכם וגו'. אני ה' אלוהיכם אשר הבדלתי אתכם מן העמים ולא שתבדלו בזה לבד כי גם בענין המאכל והמשקה כמו שסמך והבדלתם בין הבהמה הטהורה לטמאה ובין העוף הטמא לטהור וגו' ולא תשקצו וגו' ובזה ודאי נופל ענין קדושה וטהרה כי הוא הרחקה מהאטימות ומרוח הטמאה כמו שכתבנו במקומם שער ס'.

וכן נאמר שם אל תשקצו את נפשותיכם וגו'. כי אני ה' אלוהיכם והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני ולא תטמאו את נפשותיכם כמו שאמר בכאן והייתם קדושים כי קדוש אני ה' ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי. וכבר כתבנו בפרשת בחדש השלישי שער מ"ד טעם נכבד מאוד בזה ההבדל כי בו נשלם הבדל וסגולת העם הזה מכל העמים. והנה לפי שבענין דרישת האובות והידעונים הזהיר למעלה על דרך הזירוז כמו שאמרנו חזר עכשיו והזכירו בכלל המעשים המגונים וענש עליו מיתה כמותם. ואם הפסיק בענין המאכלות ואמר איש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני מות יומתו באבן ירגמו אותו דמיהם בם. ועם זה כבר עברנו על הפרשה כלה בהיתר הספקות וביררנו מתוכה מה שרצינו מההבדל אשר בין הלימוד הבא בסדרה ובין הלימוד שבא בסדר הדברות הנתונות בסיני והוא ענין נכשר ומתיישב אל השכל ואל הכתובים:

[שאל ובעלת האוב]

והנה לפי שמעשה שאל עם הבעלת אוב הוא מהעניין אשר נזכר בפרשה זאת שלש פעמים כנזכר גם חז"ל סמכוהו במדרשיהם בתחילת פרשה הבאה ודברו בספור כלו מצורף להיותו מהעניינים החמורים והקשים שבנביאים ראיתי לסמכו גם אני הנה אל זה הכתוב האחרון ולכתוב מה שעלה בידי מפשרו ומה שגזר עליו מעוט עיוני שהוא מתיישב בעניינו. ואולם מה שזכרוהו עליו חז"ל נשמענו ואם קבלה נקבל.

כתוב במדרש (ויקרא רבה פרשה כ"ו)

אמר אל הכהנים בני אהרן מה כתיב למעלה מן העניין ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני מות יומתו וגו'. באבן ירגמו אותם דמיהם במ. רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי איש זה שאל ואשה זו בעלת אוב. רבי לוי בשם רבי חנינא מוטב היה לו לדרוש באורים ותומים של מעלן ולא לדרוש באוב וידעוני שלמטן: ויאמר שאל אל עבדיו בקשו לי אשת בעלת אוב (ש"א שם) משל לשלטן שנכנס לעיר גוזר ואומר כל התרנגולים שיש כאן ישחטו לשחרית אמר להם אין כאן תרנגול שיקרא אמרו לו עבדיו והלא אתה שגזרת שישחטו כלן. כך שאל הסיר את האובות ואת הידעוני מן הארץ והיא והוא אומר בקשו לי אשת בעלת אוב. ויתחפש שאל וילבש בגדים אחרים (שם) ויחפש כתיב נעשה חפשי מן המלכות. וילך הוא ושני אנשים עמו (שם) זה אבנר ועמשא וכו'.

אם שיסבול השכל ששאל בעת צרתו יצא מדעתו לבקש ולשאל על התרנגולין הנשחטים בלילה ההוא. הנה באמת לא יוכל שאת שתהיה הנפש האנושית תחת ממשלת מלאכת האוב הפחותה ודומה לה, וכ"ש שתשלוט להרגיז איש קדוש אלוהי ישראל כשמואל הנביא להעלות אותו מבית מנוחתו בשום צד ובשום זמן לא בתוך שנים עשר חדש ולא אחריהם, כמו שנראה שנתרעם מזה באומרו למה הרגזתני לעלות אותי. חלילה מי יתן טהור וקדוש מטמא לא אחד.

והנה כל בעל דעת ואוהב האמת הוא מחויב לדרוש ולתור בדבר זה ואני בעניי דרשתי עליו מהמפרשים גם מהמדרשים גם מפי חכמים ונבונים ולא ענו דבר שיוסר בו הזרות הגדול הזה ולא מקצתו.

לבד זה מצאנו ראינו מפי קצת גאונים ז"ל שאמרו דכגון דא ודאי אין לחוש לפשט הכתובים גם כי הסכימו מדרשי רז"ל עימהם ואמרו שהיה הכול תחבולה והיתול מהאשה אל שאל ע"י איש נועץ ממנה שידבר שם בשמו של שמואל וכו'. כמו שכתב הרד"ק ז"ל בפירושו. והנה זה דרך קשה וזר מהראשון ומביא שמצה רבה בפשטי הכתובים, נוסף על

מה שהעלו אל הבעלת אוב אל מעלת הנבואה לפי הדברים אשר שמה בפי האיש ההוא המהתל. ובסוף דבריו כתב (הרד"ק שם):

אבל רבנו סעדיה ורב האי הגאונים ז"ל אמרו אמת הוא כי רחוק הוא שתגיד האשה העתידות וכן שתחיה היא המת בחכמת האוב אך הבורא יתעלה החיה את שמואל כדי לספר לשאול הקורות העתידות לבא עליו והאשה אשר לא ידעה בכל אלה נבהלה כמ"ש ותזעק בקול ואשר אמרה האשה את מי אעלה לך דברי התולים היה כי דעתה לעשות כמנהגה. אלה דבריהם.

ויש לתמוה בדברי הגאונים האלה אם הקב"ה החיה את שמואל כדי לספר לשאול הקורות הבאות עליו למה לא א"ל על ידי חלומות או ע"י אורים ותומים או על ידי נביאים אלא ע"י אשה בעלת אוב כל אלו דברים ז"ל.

[ששה ספקות כוללים בפרשה]

אמנם אשר עלה בידי אחר התבונני בו כפי יכולתי אכתוב אותו אחר שאזכור הספקות הנופלים בעניין הזה כשנקבלהו לפי פשוטן אשר הורגלנו אצלו, הן מה שספקו בהן הראשונים ודברו בו הן אשר חידשנום אנחנו. ואחרי הציעי ההצעות אשר יחייבם השכל בעניין הזה חיוב מוחלט, ואולם הספקות הם ששה.

הראשון כי מצד מה שנשמע והוגד ממעשה האוב יראה שעצם עניינו הוא כי כשיתעסק בעל האוב בעצמות המתים כפי מלאכתו יתדמה אליו שהוא שומע קול נמוך מדבר אליו בלט ומשמיעו הדבר הנשאל חרש לאמור והוא מה שנתבאר מהכתוב האומר והיה כאוב מארץ קולך ומעפר אמרתך תצפץ (ישעיה כ"ט). והשמיעה היא תחשב לו כמעלה המת ההוא. אבל לא יראה ממנו שהשואל יראה שום מראה ותמונה שהיה מדבר עמו כל שכן שיראה מראות האלוהים כמו שאמרה האשה הזאת ראיתי אלוהים עולים מן הארץ (ש"א שם) והוא שאלה מה תארו ואמרה איש זקן עוטה מעיל וחלילה שיאמר בנפש הנביא הקדוש מה שרגילין לומר משביעי השדים שמראים גופי המתים בלבושיהן כמות שהיו מה שיאות להם כפי רוח הטומאה השורה בטומאתם כי הכול כזבים ורוח עוועים.

השני כי לפי שקול הדעת בעל האוב הוא השואל והמשיב ואולם בכאן נראה שהיא לא שאלה דבר ולא שמעה בקול שמואל אך שאול היה השואל והשומע. והנה חז"ל במדרש הנזכר (ויקרא רבות פ' כ"ו) השיבו על שתי אלו התשובות במה שאמרו ג' דברים נאמרו באוב המעלה רואה ואינו שומע מי שצריך לו שומעו ואינו רואה מי שאינו צריך לו אינו שומע ואינו רואה כך שמואל האשה שהעלתה ראתה ולא שמעתה. שאול שהיה צריך לו שמעהו ולא ראהו. אבנר ועמשא שלא נצטרכו לו לא רואהו ולא שמעהו ע"כ. הנה שחז"ל ראו אלו העניינים הזרים בזה העניין וכמו אותם סגולה בזאת המלאכה ואם הייתה קבלה

ממקום אחר נקבל ואם אין יראה שאין להביא ראיה ממקום הספק עצמו. ועוד כי למה היו שני שרי צבאות ישראל אבנר בן נר ועמשא בן יתר בלתי צריכים לדבר הזה שהוא צורך מלחמת ישראל המוטלת עליהם.

השלישי כי מה החרדה הגדולה אשר חרדה האשה כאשר ראתה את שמואל בסמנים המובהקים והנכרים אליה אחר שאמר לה שאול את שמואל העלי לי והיא סברה וקבלה ובמה ידעה שהיה שם שאול. והנה גם בזה השיבו חז"ל (שם) שראתה עולה מעלה ראש ושכן דרך העולים אל המלכים כי אל ההדיוטים עולים דרך רגליהם וחשדה מפני הפחד והתשובה הזו היא ממין הראשונות כי הוצרכו לומר כן ליישב העניין לא שיודיעו ממקום אחר.

הרביעי למה לא ענהו ה' בנביאים או באורים מאשר יבא עליו מהרע במעלו אשר מעל כמו שהודיעו שמואל בסוף ואחר שלא הוכשר לקבל טוב מאת האלוהים יקבל את הרע כמו שמצינו הנביאים כולם שבשרו הרעות המיועדות על המלכים או על העם בחטאתם אשר חטאו לה'.

החמישי למה לא הוכיחו שמואל על שאלתו באוב כי היה עוון פלילי לו אשר בו נתמלאה סאתו כמו שאמר בדברי הימים (א' י') וימת שאול במעלו אשר מעל בה' על דבר ה' אשר לא שמר וגם לשאול באוב לדרוש אבל אמר לו מה שיראה הפך זה באומרו (ש"א שם) כאשר לא שמעת בקול ה' ולא עשית חרון אפו בעמלק על כן הדבר הזה עשה לך ה' היום הזה הנה שדקדק בדבריו שלא נטפל אליו אז עוון אחר.

השישי כי הנה הכתובים סותרים זה לזה תכלית הסתירה כי בכאן הוא אומר וישאל שאול בה' ולא ענהו ה' גם בחלומות גם באורים גם בנביאים ובדברי הימים (שם) נאמר ולא דרש בה' ומיתהו.

והנה **ר' דוד קמחי** זכרו לברכה תירץ שכיון שלסוף דרש בעלת אוב הוזה ליה כמי שלא דרש את ה' כלל ואינו נכון. עד הנה הספקות הכוללים לפי העניין.

[שבעה ספקות על סיפור בעלת האוב]

אמנם הספקות אשר ראוי לעורר מדרך הספור ולשון הכתובים הם שבעה. **האחד** כי מה לו לכתוב כל מה שאירע במעשה ההוא יספיק כשיאמר ויבאו אל האשה לילה ויאמר לה שאול קסמי נא באוב והעלי את שמואל ותעש כן. ויאמר שמואל אל שאול למה הרגזתני להעלות אותי ויאמר שאול צר לי מאוד ופלשתים נלחמים בי ואלוהים סר מעלי ולא ענני עוד גם בנביאים גם בחלומות ואקראה לך להודיעני מה אעשה (ש"א שם).

וכל היותר מאשר אמרה אתה ידעת את אשר עשה שאול ואשר נשבע לה אם יקרך עוון בדבר הזה וגם החרדה אשר חרדה בראותו ומה שאמרה אלוהים ראיתי עולים מן הארץ ושאלת מה תארו ותשובתה הכול הוא דברי הזיות הנאותים לדבר באזני עם הארץ החפצים שמוע דברים כהויתן אשר על כל זה וכדומה אמרו תמיד מאי נפקה מינה מה דהוה הוה.

השני אומרו קסמי נא לי באוב כי מהראוי שיאמר שאלי נא לי באוב כי הקסם לפי הנראה דבר בפני עצמו הוא משאלת האוב וכן אמר הכתוב קוסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף ושואל אוב או ידעוני ודורש אל המתים (דברים י"ח).

השלישי אומרו והעלי לי את אשר אומר אליך היה לו לומר מיד והעלי לי את שמואל כמו שאמר בסוף.

הרביעי אומרו חי ה' אם יקרך עוון בדבר הזה דודאי במקום שיש חומר שבועה היה לו לדקדק בדבריו ולומר חי ה' אם ימצאך רע כי עוון ודאי יקרה ומי כמוהו יודע אשר העביר האוב מן הארץ כמו שנזכר ראשונה.

החמישי שלא נראה בכתוב שעשתה כלל ממעשה האוב להעלות את שמואל אלא מיד שנאמר את שמואל העלי לי נאמר ותרם האשה את שמואל ותזעק בקול גדול ותאמר האשה אל שאול לאמור למה רמיתני ואתה שאול דמשמע שמאליו נראה אליה.

השישי מלת ואקראה לך שאינה לפי המנהג כי אם תוספת הה"א בא על משקל ואשלחה (בראשית ל"ב) ואשמעה (במדבר ט') חלוף הנקודות הוא בדרך זר וכן הודה **ר' דוד קמחי** זכרו לברכה.

השביעי אומרו בדברי הימים לשאול באוב לדרוש כי די בשיאמר לשאול באוב אי נמי ולדרוש באוב אבל לשאול באוב לדרוש הוא לשון מבולבל לפי הנראה ממנו בלי ספק אלו הן כלל הספקות.

ואולם ההצעות הם שתיים:

האחת כי ודאי אנחנו הראינו לדעת מהתורה והנביאים והכתובים שהעצמים הנבדלים הנקראים מלאכים בלשון התורה יראו לעיני האנשים המשתלחים להם לענייני שליחותם כמו שנתבאר העניין מהגר (בראשית ט"ז) ומנוח ואשתו (שופטים י"ג) וגדעון (שם ו'). ומאמר חז"ל קיים זה באמרם (פר"א פ' ל"ח) וישאלהו האיש לאמור מה תבקש (בראשית

ל"ז) זה גבריאל ובכל מקום שאמרו מלאכים ממש כמו שאמר ביעקב (ב"ר פ' ע"ה) וגם במאמר ומלאך בא אל שאול (ש"א כ"ג) אמרו (שוח"ט תהלים י"ח) מלאך מן השמים זולתם רבים. וזה אי אפשר כי אם בהתלבש הנבדל לבוש נכרי לו להראות ענין הגופיות מצד מהצדדים כמו שיאות לאנשים האלה הנראים להם כפי השגתם או דמיונם. ומזה יתקיים בדעתנו שהנפשות הזכות ורוחות הצדיקים והחסידיים כמוהם כמלאכי השרת יראו לאישי האומה על זה האופן כמו שנתפשט הדבר הזה בכל התלמוד מכמה חכמי דאישתעי אליהו ז"ל בהדייהו (כתובות ק"ו א) גם סופר במסכת כתובות פרק הנושא (דף ק"ה א) שציוה רבי בשעת פטירתו נר יהא דלוק במקומו שלחן יהא ערוך במקומו מטה תהא מוצעת במקומה וכו'. ואמרו (שם) דכל בי שמשי הוה אתי לביתיה יומא חד אתה שבבתיה קא קרייא אבבא אמרה לה אמתי שתיק דר' יתיב שמעה רבי תו לא אתא שלא להוציא לעז על הצדיקים הראשונים וכבר נמצא כתוב קרוב לזה על קצת חסידיים אחרונים. וכל זה הוא ענין סודר מהחסד האלוהי באופני השגחתו על כתות האנשים לגלות את אזנם כל אחד לפי מה שהוא נאות לו וקרוב אליו. ואם כן איפה מי צרר נפש שמואל הנביא שלא תראה במעטה תהילה כבתחילה למי שיבוא הצורך או הרצון בו כמו שהיה הענין בכל החסידיים הנזכרים:

ההצעה השנית היא שעם היות שהקסם הוא רחוק מהנבואה מאד כרחוק צד הימין מהשמאל בעניינם מ"מ הוא ידוע כי בסוג אחד נכנסין והוא דרישת ידיעת העתידות ולא עוד אלא שכבר ראינו שהיה התחלה אצל בלעם להגיעו אל הנבואה כי מתחלה היה קוסם ואחר נעשה נביא.

גם במעשה ההוא ראינו שנשתמש בקסמים כמו שאמר (במדבר כ"ב) וקסמים בידם והכתוב העיד ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים (שם כ"ד) מכלל דעד השתא אזל. והנה ע"י הנחשים והקסמים ההם הוקרה דבור השם אליו שם וא"כ כבר הוכרחנו להודות שיועיל העסק בענין מענייני הקסם לעורר השגה עליונה ממנה ומזולת מינו. וזה ממה שלא יקשה כמו שראינו שתועיל הכאת הצור אשר בחורב להוציא מימיה ע"י הנס המוחלט (שמות י"ז).

[באור הפרשה על בסיס שתי ההצעות]

הנה על שתי אלו ההצעות האמתיות והמבוארות מעצמן יתבאר הכול על נכון ויטייבו הכתובים על אופן:

וזה כי על פי כל הדברים האלה אני אומר כי זה היה עוון שאול ומעלו אשר מעל והוא שכשראה הפלשתים נלחמים עליו והוא יודע שאינו שלם עם אלוהיו ממעשה עמלק היה לו לשוב אל ה' ולדרשו בכל לבו ובכל נפשו בצום ובכי ותפילה כי שערי תשובה תפילה ודמעה לא ננעלו כמו שעשה אחאב אשר הדיח הרעה מעליו דכתיב ויהי כשמוע אחאב את הדברים האלה ויקרע את בגדיו וישם שק על בשרו ויצם וישכב בשק ויהלך אט ונאמר ויהי

דבר ה' אל אליה התשבי לאמור הראית כי נכנע אחאב מלפני יען כי נכנע מפני לא אביא הרעה בימיו בימי בנו אביא הרעה על ביתו (מ"א כ"א).

וכן במנשה ובהצר לו חלה את פני ה' אלוהיו ויכנע מאד מלפני אלוהי אבותיו ויתפלל אליו וייעתר לו וישמע תחנונו וישיבהו ירושלם למלכותו וידע מנשה כי ה' הוא האלוהים (ד"ה ב' ל"ג). והנה שאול לא נתן אל לבו אבל כאיש אשר צדקה עשה ומשפט אלוהיו לא עזב ישאל במשפט האורים או החלומות או הנביאים לדעה מה יעשה לו וה' לא ענהו על ידם מטוב ועד רע כי הטוב איננו זכאי אליו והרע לא נגמר עדין כי עוד יש תקווה שיתעורר לשוב אל ה' וירחמהו ויענהו. והנה הגיד הכתוב כי נסתרה מפניו דרך התשובה ולא סר מלפנות דרך השאלות עד שנתן אל לבו כי לפי היחס אשר לו עם שמואל הנביא כי היה משיחו ותלמידו והוא עם נביאים נבא לפניו (ש"א י') אולי מאהבה אשר אהבו יכמרו רחמיו עליו ויקרה עליו במראה או בחידות באי זו אופן מהאופנים שנתקיים מציאותם מההצעה הראשונה. ולפי שראה שלא נתעורר מאליו והשעה הייתה דחוקה לו ראה לעורר העניין במה שיקרב הוא אליו בעניין ומקום שיהא לו התחלה מה לדבר והוא לשתף שמץ ממעשה הקסם אשר יועיל בזה כמו שיקויים מההצעה השנית.

ולזה אמר לעבדיו בקשו לי אשת בעלת אוב ואלכה אליה ואדרשה בה כי לא אמר ותדרוש בעדי או ותדרוש לי רק ואדרשה בה כי האמת הוא הדורש והמבקש באמצעותה. וכמה יאמת זה מה שאמר בדברי הימים וגם לשאול באוב לדורש יורה כי השאלה הייתה לצורך הדרישה לא שהשאלה והדרישה היו עניין אחד וזה ברור. ומזה יחויב שאע"פ שהיא תהרהר בתחילת העניין לדבר עבירה כי ידע שלסוף לא יעלה בידה גמר העוון. אם מפני שלא יזדקק הנביא אליה ואם מפני שלא הייתה הכוונה שתשאל דבר. וכל זה יובן היטב מהכתובים שזכרנו כי הוא לא אמר שאלי נא לי באוב רק קסמי נא והוא דרישת התחלת העניין לא העניין עצמו. ולפי שידע שאם יאמר העלי לי את שמואל הנביא תלעג עליו לסיבה שזכרנו אמר ראשונה והעלי לי את אשר אומר אליך להתחכם לה בדברים שיוור שהוא רומז אל איש בלתי מפורסם שאינו נכר אליה. ומעתה כאשר יאמר לה אחרי כן את שמואל העלי לי, לא יעלה בדעתה כי על שמואל הנביא הוא אומר כי הוא לא היה נקרא בפי ההמון רק בשם נביא ושופט או רואה כמו שהוא העניין בכל בעלי המשרה ששם העצמי נסתר תחת תאר השררה. אבל סברה שמואל טובא איכא. והנה כשאמרה לו אתה ידעת אשר עשה שאול אשר הכרית את האובות ואת הידעוני מן הארץ ולמה אתה מתנקש בנפשי להמיתני ונשבע לה חי ה' אם יקרר עוון בדבר הזה כי מהטעם שאמרנו ודאי לא תעלה בידה העבירה שהיא מכוונת אליה. ולזה כאשר אמרה את מי אעלה לך ויאמר את שמואל העלי לי נאמר מיד ותרא האשה את שמואל מבלי שעשתה דבר כי בדברים ההם שנזכרו שם נזקק שמואל לשאלתו ונראה בתמונה שהיה נראה בה בעודו בחיי העולם הזה. ולהיות האשה יותר מוכנת מצד חוזק דמיונה שהזמינה עצמה למלאכת הקסם ראתהו באותו סגנון עצמו ולפעמים יקרה כן מחמת חסרון הרואה כמו שנראה

ממאמרו (במדבר כ"ב) ותרא האתון את מלאך ה' ובלעם עם היותו נביא לא ראהו ואולי נתעלם ממנו מפני שהוא שעת קלקלתו ודי בשידבר עמו. ואולם האשה בראותה אותו חרדה חרדה גדולה לפי שהיא לא נתנה אל לבה ששמואל הרואה הוא המבוקש כמו שאמרנו ומשם הבינה כי שאול היה המבקש כי מי הוא זולתו אשר מלאו לבו לקרותו בשמו כאחד האדם מצורף למה שיאמתו מה שקדם אליה מהידיעה בגבוה קומתו וחשבה שכל המעשה ההוא היה להחליק אליה למצוא עונה. ולזה אמרה ולמה רימיתני ואתה שאול. והוא השיב אל תראי כי מה ראית לברר אם נעשתה עצתו אם לא. והיא השיבה אלוהים ראיתי עולים מן הארץ ואמרה כן להבדיל ראייתו ממעשה האוב שכבר אמרנו שבמלאכה ההיא אין הנשאל עולה על פני הארץ אבל מארץ יתן קול ומעפר תצפץ אמרתו. אמנם שאול להסתלק מספק חזר ושאל מה תארו והיא השיבתו בסימניו הנכרים אליה כלומר אין ספק במה שאמרתי שהוא איש זקן עוטה מעיל. וידע שאול כי שמואל הוא שנזקק לבקשתו ויקד ארצה וישתחו להחזיק לו טובה. ויאמר שמואל אל שאול למה הרגזתני להעלות אותי הכוונה מה תבקש ממני וכמה הטרחתני לבא למלאת רצונך. ואמר להעלות אותי לפי מה שאמר את שמואל העלי לי. לא שהיא העלתהו במלאכתה ח"ו. ויאמר לו שאול צר לי מאד ופלטתים נלחמים בי ואלוהים סר מעלי ולא ענני עוד גם ביד הנביאים גם בחלומות ואקראה לך להודיעני מה אעשה (ש"א שם) אמר שמתוך הדחק וההכרח הגמור המציא העניין ההוא להכין ולהזמין עצמו לקרא אליו כדי שיושפע עליו טוב העצה ממנו. ויאמר שמואל ולמה תשאלני וה' סר מעליך, כי אם הוא סר מעליך ולא ענך מאין תשובה שתיטב לך והודיעו כי על אשר לא עשה חרון אפו בעמלק היה לו הדבר ההוא היום ולא בעוון אחר כי כדאי העוון ההוא לסלקו ממלך כמו שבארנו העניין בשער מ"ב. אמנם לא החטיאו על ענין שאלתו באוב כי על כן אמר לו מחר אתה ובניך עמי ואמרו ז"ל (ברכות י"ב ב) במחיצתי וחלילה שתהיה הנפש אשר תפנה אל האובות לטומאה בהם במחיצת שמואל הנביא בעולם ההוא שכבר נגזר עליה כרת ואבדן מקרב עמיה. אמנם בספר דה"י חשב לו לחטא מה שפנה אל דרך השאלות לא אל הדרישה אל ה' ואמר כי גם אחר אשר מעל בה' בדבר עמלק אין לו להימנע מרחמי שמים ע"י תשובה והתפילה כנזכר והוא לא כן עשה אלא הלך דרך השאלות באורים ובנביאים ובחלומות עד כי פנה לבו לשאול באוב לדרוש. כי אע"פ שלא דרש באוב כי אם בשמואל מכל מקום הוזקק לשאול באוב תחילה כדי לדרוש כוונתו כמו שאמרנו. ועל כל פנים לא דרש את ה' במשפט וימיתו. והוא ממש כאומרו (ד"ה ב' י"ו) וגם בחוליו לא דרש את ה' כי ברופאים שאין עקר החטא דרישת הרופאים כי אם הבלתי דרישה אל ה' כמו שביארנו בשער כ"ו. ואע"פ"י שאם היה דורש את ה' במשפט לא ימיתו מכל מקום דבר שמואל האמת באומרו ע"כ הדבר הזה עשה לך ה' היום הזה כי החולה אומרים עליו שהמיתו החולי לא בלתי לקיחתו הסם המרפא.

[סיכום עניין שאול ובעלת האוב]

כן נתבאר בעיני כל העניין הזה יפה ביישוב הכתובים ובהסכמת הדעת הנכון והתרנו כמה ספקות מהעניין והלשון ובתת טוב טעם לאריכות פרטי הסיפור הזה כי הכול בא לגלות אוזן האנשים המבקשים דבר אמת. כי הנביא לא נזקק אל בעלת האוב כלל ושאל לא נפל במעשה ההוא באותו סכלות ורשע לדרוש באוב כנגד מה שנצטדק ראשונה להעביר האובות והידעונים מן הארץ אך עונו וחטאתו שנפל בו הוא הבלתי דרישה אל ה' כאשר הישירתנו פרשה זו בסמיכות מורא המקדש לאיסור האובות על הדרך אשר ביארנו.

[חזרה לעניין אוב וידעוני]

והנה א"כ יהיה טעם הכתוב האומר איש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני מות יומתו באבן ירגמו אותם להוציא את שאול ואת הבעלת אוב ההיא כי עם שדרשו לא היה בהם אוב על דרך האמת ולזה לא נתחייבו מיתה כמו שנתבאר מהכתובים. וזה כי הוא אמר חי ה' אם יקרר עוון בדבר הזה ושמואל אמר אל שאול כאשר לא שמעת בקול ה' ולא עשית חרון אפו בעמלק עשה לך ה' כיום הזה וכאשר אמרנו. כי חלילה שיהיה האיש הראשון למשיח ה' ואשר שמש דוד משיח צדקו חוטא בדבר המגונה הזה. וגם אשה גדולה שאמרו עליה (פר"א פ' ל"ג) שהייתה אמו של אבנר. אלא שהיא הייתה אשה חכמה וידעה העניין כמו שאמרו (ע"א י"ח א) אי אתה למד לעשות אבל אתה למד להבין ולהורות. ועכשיו עשתה ע"י צווי של אבנר ועמשא שהיו גדולי הסנהדרין. ואולי שאל זה סמכה כשנאמר לה חי ה' אם יקרר עוון בדבר הזה והוא נכון.

וזה מה שרצינו בזה העניין הנכבד אשר לא נמצא בו דבר מתוקן בדברי המפרשים. וכבר הסכמנו בצד מה עם הגאונים האחרונים ז"ל ולא מטעמייהו ועם זה נתבאר מה שרצינו אליו מפרשה זו החמורה אשר הזהירה בראשה וסופה ובאמצעה על ענייני הקדושות אשר בעבורם נקרא שמו יתברך אלוהי ישראל כמו שאמרו חכמים ז"ל (תנחומא פ' קדושים) ובהם יתפאר בהתקדשם כמו שאמר ישראל אשר בך אתפאר כמבואר במאמר שפירשנו והנה הוכרחנו לאלו האזהרות החמורות והרבות להוציאנו ממסגר החומר אשר מוטבע בטומאותיו ומעשה פחיתותיו וכולי האי ואולי.

ובמדרש (ויקרא רבות פ' כ"ד)

אמר רבי אבין למלך שהיה לו מרתף של יין והושיב עליה שומרים מהם שכורים מהם נזירים לערב בא ליתן להם שכר נתן לשכורים שני חלקים ולנזירים חלק אחד. אמרו לו אדונינו המלך והלא כולנו היינו שומרים בשווה ולמה אתה נותן לאלו שני חלקים ולנו חלק אחד. אמר להם הללו שכורים הם ומדרכן לשתות יין והללו נזירים הם ואין מדרכם לשתות יין לזה נתתי לאלה חלק אחד ולאלה שני חלקים. כך העליונים לפי שאין יצר הרע מצוי בהם נאמר בהם קדושה אחת

שנאמר (דניאל ד') ומאמר קדישין שאלתא והתחתונים לפי שיצר הרע מצוי בהם הלוואי בשתי קדושות ויעמודו הדא הוא דכתיב (ויקרא י"א) והתקדשתם והייתם קדושים:

ראה כמה הפליג זה החכם בעל המאמר להורות צורך שתי הקדושות לנו עדת האנשים כי הנה המלאכים יש להם קדושה אחת והיא היותם נבדלים מחומר לגמרי והיא קדושה שלמה בלתי מתחלקת משום צד. אמנם אנחנו המורכבים מאלו היסודות ההפכיים הנה החומר עצמו הוא מעכב גדול מהשלמות מצד שתוף העניינים הבהמיים אשר מצד הפתיות אמנם היצר הרע הנמצא בנו יתר מהבהמות המשכר אותנו בהתלהבות תאוותיו הוא מעיק ומעכב יותר גדול ממנו. ולזה הוצרכנו שתי קדושות קדושה מהעניינים הפתאים הנעשים לפי הבהמות והשני מאשר נעשים בשכרות היצר הרע והפסד הדעת האנושי. כי באמת כאשר המשיל כן הוא כי אנחנו שכורים בטבענו ונרדפים מייני תאוותינו ולזה נתן לנו מהקדושה שני חלקים. על החלק האחד אמר והתקדשתם. ועל החלק השני אמר והייתם קדושים. ועל קושי העמידה אמרו הלוואי בשתי קדושות ויעמודו. אמנם על גודל השכר לפי המקבלים התוכחה והמוסר אמר שנתן לשכורים שני חלקים מהקדושה כאלו יאמר שהאיש בעפר יסודו וקדוש יאמר לו יש להחזיק לו טובה כפולה מהמלאכים אשר לא ינגדם דבר. כי לפי קושי העמידה על הקדושה לפי טבעם יהיה השבח והמהלל למתקדשים בעצמם הקדושה האלוהית אשר בקש האל יתעלה מזאת האומה הקדושה אשר עליה אמר ישראל אשר בך אתפאר כמו שנתבאר וכמו שיתבאר עוד בשער הבא אחרי זה בעזרת האל.

ודי עתה למה שרצינו אליו מהכוונה בזה החלק:

עקידת יצחק ויקרא שער 10 (פרשת אמור)

ידבר בחלוקי הנמצאות. ויזכיר מדרגת ישראל אצל המלאכים ומדרגת שאר האומות:

פרשת אמור

במדרש (ויקרא רבה פרש' כ"ו)

אמר רבי ברכיה בשם רבי לוי: משל לכהן וישראל שנכפו, ומסר להם רופא קמיע מומחה, והיה מצווה לישראל ומניח לכהן. אמר ליה אותו כהן, אדוננו רופא. לא אל שנינו מסרת כאחד, למה אתה מצווה את ישראל ומניח אותי. אמר ליה זה ישראל הוא, ודרכו לילך בבית הקברות, לכך אני מצווה אותו ומניח אותך. כך העליונים מתוך שאין יצר הרע ביניהם, די להם באמירה אחת שנאמר (דניאל ד') ומאמר קדישין שאלתא. אבל התחתונים מתוך שיצר הרע מצוי ביניהם, הלואי בשתי אמירות ויעמדו. הדא הוא דכתיב אמור אל הכוהנים בני אהרן ואמרת אליהם לנפש לא יטמא בעמיו:

אם אישי האומה הזאת הנבחרת בכללה עולים משפל מצב התחתונים אל גובה רום האישים הקדושים. הלא ראשיה ופינות שבטיה עלה יעלו עוד גבוה אל מעמד קודש הקדשים:

מהמבואר שהתחלפות מדרגות הנמצאות ימצא מצד חלוף התחלופיהם הנותנות מהותם. וזה שכבר ביאר החוקר בראשון מהשמע, שהתחלות כל נמצא משתנה שהנמצאות בזה העולם השפל הם שלשה: החומר והצורה וההעדר, כמו שכתבנו בשער ס"ד.

והנה החומר הוא העניין המשותף לכל הנמצאים המורכבים אשר יקראוהו היולי. **אמנם הצורה** הוא ההבדל המיוחד לכל נמצא אשר בעבורו יאמר עליו כי הוא זה. **אך ההעדר** אינו דבר נמצא בהווה רק הוא מהכרחיות ההווייה שאינה רק חידוש מציאות הצורה היא הנעדרת, אשר זה הטבע ישתדל להמיר הצורה ההווייה תמיד להביא אחרת תחתיה, ולזה יוטבע בו התמורה והחלוף המתמיד עד שיוחד בשם נמצא משתנה או מתחלף.

אמנם העולם האמצעי כבר ימצאו לו שתי התחלות מהנה: והם הצורה השכלית ועצם השמים לטוהר שהוא חומרם. ואולם אין להעדר מבוא בגבולם, שהרי לא קדם מציאות שום חומר שנאמר עליו שהיה נעדר מהצורות כי הוא ההעדר הקודם להווייה. וכל שכן

שלא יצויר שהחומר ההוא הפשיט צורה שקדמה לצורתם וגם לא יקווה שיחליפו צורתם זאת בצורה אחרת תבא אחריה לעתיד. ומה שאמר (ב"ר פ"ד) שמים מאש ומים אחרים שרצה ליחס אותם אל אלו העניינים למה ששתיהם מנהגם לירד מגובה שמים על הארץ כמו שאמר (דברים י"א) למטר השמים תשתה מים. ותרד אש מן השמים (מ"ב א'). מה שלא נראה כן לשאר היסודות. לא שכיוון שהשמים היו מדבר. כי לא די שיביא אל דעת הקדמות אלא שישים בהם טבע ההעדר וזה וזה בטל. אמנם להמציא בהם גשמות נכנס במאמר הנביאים ומשליהם הדבור באפשרות הבליה וההפסד אף על פי שא"א להם שיפסד כמו שכתב הרב **המורה** פ' כ"ט חלק שני.

והוא כמאמר המשורר (תהלים ק"ד) לפני הארץ יסדת ומעשה ידיך שמים המה יאבדו ואתה תעמוד וכולם כבגד יבלו כלבוש תחליפם ויחלופו. והנביא אמר (ישעיה נ"א) כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה וגו'.

והנה באלו והדומים להם יאות לנו הרב שנאמרו על זה האופן מההפלגה לומר שכבר ישער השכל בהם העדר והפסד לסיבה שזכרנו מה שלא שוער בנמצאים שלא יהיה במציאותם גשמות כללי שהרי אפשר לפרשם על שום מלך או אומה ומאמר המה יאבדו ואתה תעמוד יעיד על כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה וגו' וישועתי לעולם תהיה (שם) והוא עניין נכון.

ואולם העולם העליון השכלי לא נמצא בו מאלו ההתחלות רק הצורה לבד כי אין לחומר מציאות במערכותם וכ"ש שאין להעדר שום השערה אצלם. לא בחידה ולא במשל. אמנם ימצא להם ההשתעבד וההכנע אל סבתם ראשונה יתברך שמו ולחרד אל רצונו מצד מה שהם יצוריו ותלויים במאמרו. ולזה אמרו חז"ל (סוף חזית) יום שאפילו מלאכי השרת יראים ממנו. והכתיב הכתוב חרדה לעצמם שנאמר (ישעיה ל"ג) הן אראלים צעקו חוצה מלאכי שלום מר יבכיון כי זה חויב להם מהיות להם שום התחלה. וכן כתב הרב **המורה** פרק י"ג חלק שלישי על מאמר הן בעבדיו לא יאמין ובמלאכיו ישים תהילה (איוב ד') זה לשונו:

שאינ חוזק מציאות להם אחר שהם עשויים לפי דעתנו. ואף לפי דעת האומרים בקדמות, הם עלולים אם כן חלקם במציאות אינו חזק בערך אליו יתברך, המחויב המציאות לגמרי. עד כאן.

אמנם לפי שהנמצא העליון סבת הסיבות ועילת העילות הוא מסולק מכל זה סילוק ועילוי רב לזה מה שהכתיב לעצמו (ד"ה א' כ"ט) הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד ברוך הוא וברוך שמו לעד ולעולמי עולמים. ואחשוב כי אל העילוי והשבח הזה נתכוון ישעיה הנביא כשאמר בתחילת נבואותיו ואראה את ה' יושב על כסא רם ונשא ושוליו מלאים את ההיכל שרפים עומדים ממעל לו שש כנפיים שש כנפיים לאחד בשתים יכסה פניו ובשתים

יכסה רגליו ובשתים יעופף וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש קדוש ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו (ישעיה ו'). אמר שהשיג בהשגת נבואתו שהשם יתברך יושב ישיבה קיימת ונצחית ושהיה רם ונשא על כסאו כדרך שנאמר (שם ס"ו) השמים כיסאי וענין שתי מדרגות הרוממות הם לרמוז אל מה שיש לו יתברך מעלה על השמים כפלים ממה שיש לשכלים הנבדלים. שהרי השכל נבדל מתעלה מהגרם השמימי במה שזה מורכב מחומר וצורה וזה אין בו חומר כלל אמנם יש לו התחלה. אבל הוא יתברך הוא רם מזה החומר במה שהוא מופשט מחומר ונשא מצד שאין לו שום התחלה כלל. וראה עוד ששולי מציאותו ממלאים את העולם כלו.

[מלאכים ושרפים]

ואמר שראה עוד שרפים עומדים למעלה מזה ההיכל והם מלאכי המרום והמקלסים לפני מעין זה השבח והעילוי שהשיג ואמר שש כנפיים לאחד כי למה שהכנפיים הם כלי ההתנועות הקל אל הגובה ייחס עליהם ענייני ההשכלה אשר בהם יגביהו עוף כל אשר רוח בו. ולפי שהציור וההצדק הם כנפי השכל אשר בהם יעופף להשיג כל מושכל אמר שיהיו לכל אחד שש כנפיים שתיים לכל עיון מהשלשה עיונים שיזכור. ונמשך הנביא בזה למה שנודע אצלו בדרך החכמה שהמשיגים ההיולאניים חויבו להתייחס עם המושגים כמו שכתב החכם פרק ראשון ממאמר ששי **מספר המידות**. אמנם לדברים המתחלפים בסוג וגם בחלקי הנפש יהיו מתחלפים בסוג וכו'. וזה היה מאמר החכמים ז"ל (במדבר רבות פ' י"ט) גדול כוחן של נביאים שמדמים כוח גבורה של מעלה לצורת אדם, כמו שאבאר אותה יפה אצל אם יהיה נביאכם ה' במראה אליו אתוודע בחלום אדבר בו, שער ע"ו בעזרת האל.

והנה עם שיש למעלה עילוי רב בכל זה, דברה נבואה בלשון חכמים ואמר בשתיים יכסה פניו לרמוז אל הסיבה הצורית, כי הפנים סימן הצורה כי בשתי כנפיים אלו יעיד ויגיד שאין לו התחלה צורית כמוהו והוא עניין כסוי והסתר הפנים. ובשתים יכסה רגליו, לרמוז מה שאמר שאין לו ההתחלה החומרית הנמצאת לעולם אשר לרגליו והוא עולם הגלגלים כמו שאמר (שמות כ"ד) ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר. והנה השמים הם במדרגה תחת רגלי השרף.

ועל הרחקת ההעדר אמר ובשתים יעופף כי לפי שהתנועה אל המעלה היא מיוחדת אל ההתעופפות מזולתה אמר כי לרמוז אל הפלגת הרחקת ההעדר ממנו יתעלה רמז בכנפיו מעלה מעלה כלומר יתעלה שמו מזה עילוי רב. ולפי זה הפירוש יהיו כינוי פניו ורגליו שבים אל השרף בעניין אחד בעצמו.

אמנם הרב **המורה** בפרק כנף (ח"א פ' מ"ג) שם כנוי פניו על מה שהוא סיבתו וכינוי רגליו על מה שהשרף סיבה אליו. והנה אחר שרמזו במעשיהם אל הקילוס הנפלא הזה באלו

השלשה עניינים פירשו בפיהם וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש קדוש ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו לקלס ולומר שהוא מקודש ונבדל משלשה העניינים האלה תכלית ההרחקה. והמתרגם ביאר מאד הכוונה כשאמר קדיש בשמי מרומא עלאה בית שכינתיה קדיש על ארעא עובד גבורתיה קדיש לעלם ולעלמי עלמיא שזהו תרגום הג' קדושות. כי באומרו קדיש בשמי וכו'. שלל ממנו הסיבה הצורית אשר אתם כי הוא נבדל מהם ונורא עליהם מהיות לו שום התחלה כלל ואפי' הצורית והוא אשר רמזוהו במאמר בשתיים יכסה פניו. ועל הרחקתם ממנו הסיבה החומרית אשר עליהם נאמר ובשתיים יכסה רגליו אמר קדיש על ארעא עובד גבורתיה שהוא קדוש ונבדל על אותם שמראים גבורתו על הארץ והם הגרמים השמימיים כי הם הקדושים אשר בארץ המה מראים את כוחם ואת גבורתם אשר שם בהם בוראם יתעלה. ועל הרחקת ההעדר אשר אליו אמר ובשתיים יעופף אמר קדיש לעלם ולעלמי עלמיא קדיש ונבדל מהעולם השפל ומהעדרו תכלית ההרחקה די שלטניה שלטן עלם ומלכותיה לא תתחבל. ולפי שהשבח הזה הוא מה שכללו ישעיהו במה שאמר יושב על כסא רם ונשא ושוליו מלאים את ההיכל סיימו מלא כל הארץ כבודו שתרגומו מליא כל ארעא זיו יקריה והוא ממש מאמר ושוליו מלאים את ההיכל במליצות שונות.

ויש שפירש כוונת יונתן בן עוזיאל על הסדר שכיון הרב **המורה** סוף פרק חמישי חלק שלישי כשדקדק זיכרון הכתובים במרכבת יחזקאל החיות לפני האופנים ואחר האופנים האדם אשר למעלה מהחיות כי הוא סדר הלימוד למודי' טבעיות ואלוהיות. ויהיה לפי זה מאמר בשמי מרומא בית שכינתיה על עולם הגלגלים ומאמר על ארעא עובד גבורתיה על עולם השפל, וקדיש לעלם וכו' על עולם העליון.

אמנם מה שכתבנו יתכן על דבריהם והוא סדר הקדימה אשר מצד המעלות בהחלט וכבר נתחלף בפירוש בקצת הדברים כמו שזכר שם על דרך וגם הוא זכרו לברכה לא זכר תרגום יונתן בקדוש קדוש קדוש ולא נעזר ממנו יראה שהוא מפרש אותם על הסדר.

והנה על כל פנים למדנו מה שאמרנו ראשונה מהיות התחלפות מדרגות הנמצאות כפי התחלפות התחלתם עד כי נשגב ה' לבדו על כולם לפי שאין לו שום התחלה כלל. והנה לפי שאנחנו עדת האנשים בהיותנו מכלל זה העולם השפל נפלו בגורלנו השלשה התחלות כולן, והיה הרע וההפסד מוכן ומזומן אלינו מצד השתיים שהם החומר וההעדר כי מצד פחיתות החומר נתקלקלו המעשים אשר בידינו כבהמות השדה וחיתו ארץ וההעדר פוגע בנו ועומד עלינו לכלותינו, ואין מציל. לזה היה מחסד השם יתברך לזכותנו בתורה ובמצות לתת לנו פליטה מאלו החסרונות, כי בהישיר אותנו בהרחקת מעשה החומר ופחיתותיו והביאנו אל הקדושה האלוהית אשר באה עניינה בשער הקודם הנה בזה הציל אותנו מפח ההעדר ורשתו אשר טמן כאשר שם נפשנו בחיים הנצחיים כמונו כמלאכי עליון

עד שכמעט יאמר עלינו שנתקדשנו בתרי מגו תלתא מקדושותיו יתברך אשר עליהם אמרו
השרפים קדוש קדוש קדוש כנזכר.

ובמדרש (ויקרא רבות פ' כ"ד)

אמר רב אבין למדינה שעטרו למלך שלש עטרות. מה עשה, נתן אחת בראשו
ושתים בראשן של בניו. כך בכל יום מכתירין העליונים לפני הקדוש ברוך הוא
שלש קדושות שנאמר וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש קדוש מה הקדוש ברוך
הוא עושה נוטל אחת לעצמו ונותן השתים לישראל הדא הוא דכתיב (ויקרא י"א)
והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני ה'.

זזה המאמר הוא מעולה עד מאד בעניין שלשה קדושותיו על הדרך שבארנו ותת השתים
ביד בניו כי רצה לזכותם בהם ולקדש בקדושתו להוציאם ממעשה החומרי ומעיצבון
ההעדר. אמנם השאיר אחת לעצמו אשר א"א להשתתף בה שום נמצא כי לכולם יש להם
התחלה והוא יתברך התחלת הכול וסבת הכול וכמו שאמר שם (במ' הנ"ל) יכול כמוני
תלמוד לומר כי קדוש אני ודי בזה לביאור הקודם והוא שכללות האומה הזאת הנבחרת
נתעלה בהישרות התורה האלוהית במעלת הממשלה הראשונה להיותה כמלאכים ובני
אלוהים: אמנם הנמשך יתחייב להיות יחס האומה הזאת הכוללת אל סגולותיה יחס המין
בכללו אליה כמו שנתבאר אמיתת זה בשער נ"ו.

[קדושת הכהנים]

והנה כאשר נתבארה בכל התורה כלה סגולת יחס הכהונה במעלה וכבוד משאר משפחות
ישראל ושבחיהם להיות לגיון של מלך הקרוב אליו לשרתו ולברך בשמו עד שכבר היה כל
כבוד ומעלה מתייחס אליהם באומרו (שמות י"ט) ואתם תהיו לי ממלכת כוהנים, ואתם
כהני ה' תקראו (ישעיה ס"א) ובני דוד כהנים היו (ש"ב ח'). הנה הוא מבואר שמשפט
הנמשך יכוון אליהם והוא בשיתקדשו קדושה יתירה על כולם. אבל אחר שכבר שמנו
מעלת הכולל בשתי הקדושות ונשגב ה' לבדו בקדושה השלישית מי ייתן ואדע מה יעשה
עוד להם יקר וגדולה להדמות לעליון. אלא שאנחנו נראה שהישרת זה החלק המיוחד
אשר אנחנו בביאורו היא נתנה סדר מדרגות זאת האומה הנבחרת במעלה וכבוד עד
שכבר יותן בהם צורת ודוגמת העולם בכללו על הדרך אשר כתב הרב **המורה** פרק ע"ב
ח"א אמר ודע שזה שאמרנוהו כלו מדמות העולם בכללו כאיש מבני אדם לא מפני זה
נאמר באדם שהוא עולם קטן כי זה הדמיון כלו נמשך בכל איש מאישי בעלי חיים השלם
באיבריו ולא שמעת כלל אחד מהראשונים אמר כי החמור והסוס עולם קטן ואמנם נאמר
באדם מפני הדבר שיוחד בו האדם שהוא הכוח המדבר ר"ל השכל אשר הוא השכל
ההיולאני אשר לא ימצא באחד מבעלי חיים זולתו וכו' עד אומרו לפי זה העניין לבד נאמר
באדם לבדו שהוא עולם קטן מפני שבו התחלה אחת היא המנהיגה לכל. ומפני זה העניין

נקרא הש"י בלשוננו חי העולם וישבע בחי העולם (דניאל י"ב) ע"כ. וקרוב לזה הדמיון אומר שיתכן שימצא בהם מי שיהיה במדרגת האלוה יתעלה ומי שיהיה במדרגת המלאכים ומי שיהיה במדרגת עולם הגלגלים. אמנם קדש אותם לגמרי לבלתי המצא במ דוגמת אלו השפלים האובדים והנפסדים כי זאת המדרגה השפלה נתייחדה לשאר האומות וכמו שאמר (ישעיה מ') הן גויים כמר מדלי וגו' (ירמיה ל') כי אעשה כלה בכל הגויים וגו'. וזה יתבאר מאד מתוך הקדושות הנזכרות בכאן. וזה כי דוגמת קדוש קדישי עליונים שהוא האחד המיוחד בעולם אשר הוא טהור ומשרתיו טהורים וטכסיו זכים ונקיים כמו שאמרו עליו (דניאל ז') לבושיה כתלג חיור ושער ראשיה כעמר נקא היה הכוהן הגדול מאחיו אשר יוצק על ראשו שמן משחת הגדולה והכבוד ואשר מלא את ידו ללבוש בגדי הקדש לכבוד ולתפארת ובפרט ביום המיוחד הלא הוא ג"כ לבוש הבדים בגדי לבן נקיים וטהורים מכל הגוונים. ואמר בו את ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרום ועל כל נפשות מת לא יבא לרמוז אל מה שאין לפניו לא בכייה ולא עצבות רק עוז וחדווה במקומו והדר ותפארת במקדשו ועל דרך שנאמר (ישעיה ל"ג) מלך ביופיו תחזינה עיניך.

והנה מזה יש הישרה נפלאה להכרת מהות האדם ועצמותו כי לא כאשר יראה האדם כי הוא בשר ודם ובכלות הבשר והדם יכלה עצמותו חלילה כי עקר האדם ואמיתת עצמותו הוא השכל הנקנה אשר בו ואשר יתעצם בו כי הוא אשר יתחדש באדם אחר היוולדו מרחם אמו כמו שכתבנו עקר זה בשער ו'.

והנה עם זה נמצא שאמיתת האדם אין לו קרובים משאר בשר אשר יתאבל עליהם כמו שחשבו ההמונים המבלים זמנם ומפסידים ימיהם לקנות ממון לקרוביהם כמו שצעק על זה החכם שלמה בחכמתו באומרו (קהלת ד') על זה החלק השכלי יש אחד ואין שני גם בן ואח אין לו ואין קץ לכל עמלו ולמי אני עמל ומחסר את וגו' כמו שפירשתי במקומו והוא ענין נכבד ראוי שיושם רושמו בזה האיש האלוהי אשר בעבור זה צוה את ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרום ועל כל נפשות מת לא יבא לאביו ולאמו לא יטמא ומן המקדש לא יצא ולא יחלל את מקדש אלוהיו כי נזר משחת אלוהיו עליו אני ה' כלומר כי הוא דוגמת אלוהיו אשר לא קדם אליו שום התחלה כלל כמו שאמרנו. ובבחינה זו אם היה מטמא אל ההורים היה מחלל עקר דוגמתו ומטמא את ראש נזרו בלי ספק.

ואמר עוד והוא אשה בבתוליה ייקח, לרמוז אל שני עניינים נכבדים מאד: **האחד** אל הקיום והנצחיות האפשרי באדם במינו שהוא דומה בצד מה לקיום ונצחיות קונו ולזה חייבו עליו (יומא ב' א) ביום המעשה המיוחד ההוא שתהיה אשה אחרת עצורה לו מערב יום הכפורים שמא תמות הראשונה בו ביום ונמצא עירי גבר והכתוב אמר וכפר בעדו ובעד ביתו והכוונה שיהיה נמוקו עמו להמשיך מציאותו בעולם כפי מה שאפשר.

והשנית כשתהיה האשה ההיא בתולה ואיש לא ידעה ובכל בתוליה להוציא את הבוגרת (יבמות נ"ט א) כמו שהפעולות האלוהיות במעשה בראשית הוא יתעלה חידושם חידוש מוחלט ולא קדמה להם שום סיבה זולתו יתעלה. ובעולת עצמו גם היא אסורה ללקחו (שם ב) כמו שלא קדם בשעת הבריאה שום מעשה והתחלה כמו שאמרו קצת בחומר הקדום ואין צריך לומר שלא ייקח גרושה וחללה זונה, שהם נשים בלתי הגונות להוליד ממנה בנים כשרים כי האל יתעלה תמים פעלו וכל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול.

ולפי שבכל העניינים האלו תאר אותו בתארים שהם דוגמא לו יתעלה, אמר בסופם כי אני ה' מקדשו. כי היות דוגמתו היא עצמה עצם קדושתו. והנה דוגמת הממשלה הראשונה המושפעת ממנו יתברך הוא העולם המלאכים היושבים ראשונה משרתיו עושי רצונו הם כל הכוהנים המשרתים בבית ה' שכולם נתנו לאהרן רצוני לכהן הגדול הנזכר לעבוד ולשרת בדבר המזבח כמו שאמר (במדבר י"ח) אתה ובניך ובית אביך אתך תישאו את עוון המקדש ואתה ובניך אתך תישאו, וגם את אחיך מטה לוי שבט אחיך הקרב אתך וילוו עליך וישרתוך וגו' ושמרו משמרתך ומשמרת כל האהל. והפלא מה שנקרא בלשון חז"ל (יומא י"ט ב) פרחי כהונה לווייה שיורה שמם על היותם נכונים ומזומנים להפריח עצמם בקלות נמרץ לעבודת הכהונה גם שהם בזה תחת עבודת הכהן הגדול כמו הם כמלאכי השרת נמשלים אל בעלי הכנפיים להימצא להם עם בוראם שתי בחינות אלו כמו שכתב הרב **המורה** פרק מ"ח ח"א.

והוזהרו הכוהנים בכלל מהטמא על קצת המתים והותרו בקצתם כי מצד שהמלאכים הם עלולים יש להם סיבה והתחלה קודמת ראוי להם שיורתעו ממנה ויחרדו מפניה ובמקום יראה שם תהא רעדה ועצבות אמנם מצד שהם עלות לאשר תחתיהם הם ששים ושמים וכמו שאמרו (ברכות ל"ב) במקום גילה שם תהא רעדה. אמנם נזהרו על סלסול עצמם להורות על שלמות פעולותיהם. ומעלת הכהן הגדול הממונה עליהם כמו שסלסול ועוצם שלמות ותיקון מציאות אלה המלאכים מורים על גדולת מעשיהם ועל יכולת אדוניהם. ואסר להם הנשים הבלתי נאותים לא יאותו לא לשליח ולא למשלח אך התיר להם הגדול כי המעשים הבלתי נאותים לא יאותו לא לשליח ולא למשלח אך התיר להם האלמנה כי ודאי פעולות המלאכים כבר ידעם בעל מלאכתם הראשון יתברך שמו. וסיים קדושתם באומרו כי קדוש הוא לאלוהיו לומר שקדושתו היא תלויה במה שהוא כהן לאלוהיו ומשרת אותו. ועל הדוגמא הזאת אמר הכתוב (מלאכי ב') כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא יורה שהכוהנים בכלל הם כמלאכי אלוהים:

והוא עניין המאמר ההוא שזכרנו ראשונה משל לכוהן וישראל שנכפו וכו'. כך העליונים מתוך שאין יצר הרע ביניהם די להם באמירה אחת וכו'. ראה כי שמו חז"ל עניין אחד

משותף לכוהנים ולמלאכים עד שכמעט אין הפרש ביניהם זולתי במה שהם כשני אנשים חלוקי המשפחות כלומר שהם קרובים ודומים בעניינים ואין ביניהם חלוף רק אשר הוא מצד ההתחלה כמו שהיה אפשר לישראל שישווה בשלמותו לכהן אם יישאר הבדל יחס המשפחות. ומזה הטעם אמרו שהחולי הוא כפיה לומר שמדרך השלמים במושכליהם להיות עליהם אור השכל זורח תמיד, ולא יוסר כי אם לעתים רחוקים וקצרים כמו שיקרה לנכפים שאינם בשיבושי הכוחות והפעולות זמן ארוך כשאר החולים מחולאים אחרים. וזהו לשון החוקר בפ"י מהז' מספר מידות. הרשע דומה לחולי קשה אידרופ"שיאה או טיסי"קו אמנם החטא לחולי הנופל זהו תמידי וזה אמנם אינו תמידי ע"כ.

וכמו ששם המשל בעניין הרשע והחטא כן הוא ביתר החסרונות בלי ספק ושתפו למלאכים בכפייה הזאת לא למה שיקרה למלאך קיצור מה כמו שבטבעו להשיג אלא על הביטול שהיה להם קודם שימצאו כי שותפים היו כולם בזה והנה על עילוי מדרגתם זאת אמרו שהיה הרפואה של קמיע לא של סמים ועשבים כי הקמיע תחשב רפואה אלוהית רוחנית לקוחה מאמרות טהורות ומשמות הקדושים כמו שאמרו (תהלים צ"א) אשגבהו כי ידע שמי. בכל המקום אשר אזכיר את שמי וגו' (שמות כ'). ושמו את שמי על בני ישראל וגו' (במדבר ו').

אמנם הוצרך השיווי על הנמשל בישראל שישמר ויזהר בטהרת הקמיע כי אפילו השלם שבמין האנושי צריך זריזות וזהירות גדולה להגיע להשוואה הזאת המלאכית כי למלאך די באמירה אחת כי משעה שנבראו בדבר ה' ועל פי מאמרו מיד נמצאו על שלמותם ולא היה להם עוד צורך אזהרה. ולא שמו מאמר המלאך למה אתה מצווה את ישראל ומניח אותי כי אם לשלמות המשל.

אמנם השפלים מצד שהם נמצאים בחומר אשר מחמתו היצר הרע מצוי בהם הלוואי בשתי אמירות ויעמודו.

האחד היא האמירה הראשונה כי הוא אמר (בראשית א') נעשה אדם בצלמנו וגו'. ושם תקן ענייני בריאתו כמו שהיה נאות אליו כמוזכר שם.

והב' אמירת התורה המזהרת לכל איש ואיש המתחדש בכל הדורות ולוואי שיוכלו עמוד.

ועוד שם במדרש (תנחומא פ' אמור)

אמור ואמרת כל מקום שנאמר ויאמר ויאמר אינו אלא לדרוש, באמירה ראשונה אמר לו לנפש לא יטמא בעמיו באמירה שניה וכו'. ואם יבא מת מצווה לידך הטמא לו שבעולם הזה אתם מטמאים במת מצווה אבל לעולם הבא אין אתם מטמאים שאין מיתה לעתיד לבא שנאמר (ישעי' כ"ה) בלע המוות לנצח וגו'.

והנה פשט המאמר הוא מבואר שהיו שתי אמירות לשני עניינים הפכיים שיכלכל במאמר ההוא הראשון על איסור הטומאה והשני על התנאי שהטיל על האיסור והוא בהיות המת בעמיו האם אינו בעמיו מצווה להיטפל בו וזה עקר לעניין הדין. אמנם יש בכלל דבריהם כי באמירה ראשונה שהייתה במחשבת בריאתו כמו שאמרנו הייתה לנפש לא יטמא בעמיו כי לא הייתה הכוונה רק אל היותו נקי ופרוש מכל טומאות העולם ודבק בשלמותו. אמנם באמירה שנייה נאמר לו כי על עסקי מת מצווה והוא יצר הרע שמצווה להמיתו כמו שאמרו (גיטין נ"ז ב) וזאת התורה אדם כי ימות באהל ודוד אמר (תהלים ק"ט) ולבי חלל בקרבי וחז"ל אמרו (ילקוט בראשית רמז י"ד) אם ימות יחיה שודאי כבר יצטרך להיטמא בשבילו שא"ל ליותר שלם שבמין האנושי שלא לחטא בעוון אחר אמנם שזה יהיה בעוה"ז אבל בימות המשיח שלא ימצא יצר הרע כמ"ש (דברים ל') ומל ה' אלוהיך את לבבך וגו' ואמרו (שבת קנ"א ב) ימים אשר תאמר אין לי בהם חפץ אלו ימות המשיח כלומר שלא יהיה בהם חפץ אל החטא כמו שכתב **הרמב"ן** ז"ל (דברים שם) כי אז תבטל הטומאה לגמרי ולא יהיה עוד לנפשם מות ומשכלת:

הנה מכל זה נתבאר יחס עולם המלאכים ודמיונו עם כלל הכוהנים משרתי בית אלוהינו כמו שהנחנו.

[הרחקת בעלי מום וטמאים]

ואולם להשלים קדושתם המחויבת לפי עבודתם ומעלת מערכתם סמך לזה הרחקת הבעלי מומין והטמאים כי אין ראוי להיות ביושבים ראשונה לפניו יתעלה לא עיף ולא כושל ולא בלתי טהור. ואמר דבר אל אהרן לאמור איש מזרעך לדורותם אשר יהיה בו מום לא יקרב להקריב לחם אלוהיו ונתן הטעם ואמר כי כל איש אשר בו מום לא יקרב וגו'. כלומר הטעם הוא נראה ומפורסם מעצמו שלא יתכן שבעלי מומין כאלו יראו לפניו בעבודתו וכמוהו רבים בפרשה שקדמה אביו ואמו קלל (ויקרא כ') ערות אביו גלה (שם) וחבריהם כמו שבארנו שם. ואחר שזכר כל המומים הראשיים עור או פסח או חרום או שרוע ואשר יהיה בו שבר רגל וגו' או גבן או דק וגו'. זכר שאר המומין מהטעם עצמו ואמר כל איש אשר בו מום מזרע אהרן הכהן לא יגש להקריב את אשי ה' מום בו את לחם אלוהיו לא ייגש להקריב. והנה היה סוג הכיעור מבואר אם מצד מה שימצא בבעל מום מהדופי והמיאוס החיצוני מהתייצב במקום גדולים כל שכן לפני אדון האדונים ואלוהי האלוהים. אם למה שחויב מצורך שלמות הגוף ותוכן בנינו וגמר איבריו וחושיו וכוחותיו לשלמות הנפש השורה עליו.

משל למרגלית הצריכה משבצת הכסף או הזהב וזולתם כדי שיסודרו ממנה הפעולות המסוגלות בה כי זהו התועלת הראשון אשר כתבנו בפרשת מילה מהסרת הערלה לפי שהוא כעין מום מותר באדם, וכל שכן שצריך להישמר זה העניין באנשי קדש העומדים

בין ה' ובין העם להשפיע על ידם הטוב העליון. אמנם למה שכבר יהיו רוב המומים האלו באנשים לאונסם או כי יולדו עמהם מהתחלתם, וכבר כתב החכם בפרק י' מהג' מהמידות זה לשונו.

כאשר הם מכוערים לא יגער בהם א' כי אשר הם להתרשלות ורפיון וכן גם כן אצל החולשה והכיעור ורוע התמונה, כי אמנם אין אחד מואס לאשר הוא בטבע או בחולי או מנגע, אבל יחוננו. ואשר הוא משתיית יין או מדברים נעשים, יושר כל אדם ימאסהו הדברים אשר הם כעורי הגוף והם בידנו הם נמאסים, ואשר אינם לא ע"כ.

לזה פנה אליהם בעין החמלה ואמר לחם אלוהיו מקדשי הקדשים ומן הקדשים יאכל אך אל הפרכת לא יבא ואל המזבח לא ייגש כי מום בו ולא יחלל את מקדשי וגו'.

ואחר שהבדיל והרחיק הראויים להרחיק מצד מומם הבדיל עוד והרחיק הראויים מצד טומאה הן שתהיה מצד עצמן או מדבר מחוץ ואמר דבר אל אהרן ואל בניו וינזרו מקדשי בני ישראל וגו'. אמור אליהם לדורותיכם כל איש אשר יקרב מכל זרעכם אל הקדשים אשר יקדשו בני ישראל לה' וטומאתו עליו ונכרתה וגו'. ותן לבך איך סדר הטומאות הראויות להימצא בהם לפי מה שהונח מקדושתם הנזכר להוציאם ממה שכתב החכם שהדברים שהם במענה הגוף והם בידנו וכו' שהם נמאסים. והנה אם היה שיטמאו בשום טומאה שהיו יכולים ליזהר ממנה כבר ראוי לגעור בהם על כך כי כל מה שיכול ליזהר ממנו ולא נזהר הרי הוא רצוני.

ואמר החכם בתחילת הפרק ההוא, לא יהיו רעות הנפש לבד רצוניות אבל גם כן קצת מהגשמיות והם אשר נגער בהם אשר הם מכוערים וכו' כדלעיל. והנה לזה זכר באנשים הקדושים האלה טומאות שלא תשלוט עליהם גערה. אמר, איש איש מזרע אהרן הכהן והוא צרוע או זב בקדשים לא יאכל. והרי הם טומאות הכרחיות מצד טבע או חולי, ואף על פי שבזיבה אמרו (יומא י"ח א) ארחיה דמיכלא יתירה לאיתויי לידי זיבה, לא בכל שעתא מתרחיש הכי. ועל כל פנים לא תהיה הגערה חזקה כמו שלא נגער בסובלי הקדחת למה שיצאו משיטתן בהנהגת הבריאות.

גם הנוגע בכל טמא נפש כי אין אדם ניצול מליגע ברוב האנשים הטמאים בנפש אדם או איש אשר תצא ממנו שכבת זרע לאונסו, שלא כיון לכך או שהיה בשעת תשמיש הכרחי. וכן אמר או איש אשר יגע בכל שרץ אשר יטמא לו או באדם אשר יטמא לו לכל טומאתו כי לא באנשים הפחותים המתעסקים בטומאות השרצים דבר הכתוב רק במי שיטמא במה שהותר או חויב אליו להיטמא בו כגון שהוכרח להמית את השרץ וליגע בנבלתו להציל עצמו או זולתו או אם יגע באדם שיטמא בשרץ עצמו או בשאר הטומאות ההכרחיות או

הבאות באונס כי מעתה אין עליהם אשם על טומאותם ואין צריכין להביא עליה כפרה רק שיטמאו עד העביר טומאתן מהם כל אחד לפי טומאתו ואחר יוכשרו.

והזהירם עוד מהנבלה והטרפה מהעוף לפי שהותרה מכללה במליקה. והזכירה הכא מפני שהיא מטמא בגדים בבית הבליעה הצריכים גם כן שמור בטומאתה.

והנה זכר בשני העניינים האלה זירוז הדורות הבאים במומין איש מזרעך לדורותם ובטומאה אמור אליהם לדורותם כל איש אשר יקרב מכל זרעכם איש איש מזרע אהרן והוא צרוע וגו' לפי שהכוהנים שהיו באותו הדור היו מועטים וממה שיאמן בבני אהרן ובניהם ובני בניהם הנמצאים בימים ההם לא היה בהם בעל מום ולא זב ומצורע שכולם היו תמימים וטהורים.

וכדי שתיזכר מעלת הכהונה אצל שאר העם ציוה בעונש מיתה שלא יאכל מלחם הקדשים כי לחמם הוא ואפילו יהיה הישראל תושב כהן ושכיר. אבל העבד או יליד בית הם יאכלו בלחמו כי כספו הוא. ולא עוד אלא שאפילו בתו של כהן כי תהיה לאיש זר לא תאכל אמנם בשובה אל בית אביה כנעוריה רצונו בלי זרע מהישראל כלל תשוב ללחום מלחם אביה ואם יחטא איש מישראל בזה חייב לשלם אל הקדש ולהוסיף חמישיתו עליו.

ואמר והשיאו אותם עוון אשמה וגו'. לומר שאם הישראלים יאכלו מקדשי הכהנים כבר ישיאו הכהנים עליהם עוון אשמה באכלם את קודשיהם כי אני ה' מקדשם לכוהנים ואשר לא היזהרו בשמירת קדושתם זאת כבר יגרמו להם הכהנים עוון אשמה תחת הביא עליהם סליחה וכפרה כמו ששיא האב עוון אשר חטא על הבן אשר לא נזהר בכבודו ובמוראו. והנה עם זה הפירוש יהיה אותם כפשוטו.

ואחר שגמר קדושת הכהנים הקרבים להקריב את אשי ה' סמך מעלת הקרבנות וכשרותם וציוה שכל מה שיקרבו לפניו יתברך אפילו שלא יבואו בתורת חובה רק בתורת נדר או נדבה הן שיקדם הנדר או הנדבה אל המעשה עד שכבר יהיה בזה צד חובה או שהנדבה והקרבת יבואו כאחד בכולם צריך שיהיה הקרבן זכר תמים לרצון ולא יהיה בו שום אחד מהמומין אשר זכר עיוורת או שבור או חרוץ וגו'. אמנם שור ושה שרוע וקלוט נדבה תעשה אותו להיות דמיו לבדק הבית ולנדר כלומר למזבח לא ירצה. ומעוך וכתות וגו'. אין צריך לומר שהוא פסול לקרבן אלא שאסור לעשות בארצכם. ונתן הטעם בסוף כי משחתם בהם מום בם לא ירצו לכם כמו שאמר הנביא (מלאכי א') הקריבהו נא לפחתך וגו'. ואחרי כן דבר בהכשר הקרבן מצד הזמן ואמר שור או כשב או עז כי יולד והיה שבעת ימים תחת אמו וגו'.

ובמדרש (תנחומא שם)

משל למלך שנכנס במדינה והוציא כרוז מלפניו כל אכסניא הבא לכאן לא יראו לפני אלא א"כ יראו פני המטרונא תחלה וכו'.

והוא ופירושו נכתבו בפ' שמיני שער נ"ט.

ושור או שה אותו ואת בנו לא תשחטו כי אף ע"פ שהוטל איסורו על הכול מ"מ רוב המצויין אצל שחיטת הפרים האלים והכבשים והטלאים כהנים הם לצורך הקרבנות ולזה זרזם כי ביום שנשחטה האם לא יוכלו לשחוט הבן או איפכא.

והרב **המורה** (ח"ג פ' מ"ח) כתב הטעם כדי שלא ישחטו זה בפני זה משום צער ב"ח כי הם מרגישים בזה כמין האדם.

ואחר שהזהיר על הכשר הקרבנות והכשר זמן שחיטתן והקרבנות. הזהיר על הכשר זמן אכילתם ואמר וכי תזבחו זבח תודה לה' לרצונכם תזבחו ביום זבחכם וגו'. ואולי כי להשלים העניין הזה נזכר דין זבח התודה בזה במקום אשר נזכרו כל דיני שאר הקרבנות כמו שכתב דין זבח השלמים בתחילת פ' קדושים לסיבה שנזכרה שם. ועל הכול אמר ושמרתם מצוותי ועשיתם אותם אני ה' ולא תחללו את שם קדשי ונקדשתי בתוך בני ישראל אני ה' מקדשכם המוציא אתכם וגו'. והכוונה כי בהיות זאת הקדושה הנזכרת מתחלה ועד עתה בכוהנים בכלל ובכהן גדול בפרט ובזרעם אחריהם מאזהרת המומים והטומאות גם בהכשר הנקרבים מכל הצדדים הנזכרים יהיה שם שמים מתקדש בתוכם כשם שמקדישין אותו בשמי מרום רצוני שמלאכי השרת מקלסין אותו וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש קדוש ה' צבאות (ישעיה ו') כמו שזכרנו ראשונה והכוהנים לעומתם משבחים ומקלסין בקדושה ובטהרה במדרגת הממשלה המלאכית למעלה.

[תפקיד הכהנים והלויים]

אמנם כללות האומה הנבחרת אשר זכרנו ראשונה שנטלו שתי עטרות כמו שנתבאר כבר יהיו דוגמת עולם הגלגלים הקרוב אל עולם המלאכים והרצוף אליו אשר חומר הזך לא יסבול פחיתות החומר ולא העדרו כמו שהם לא יסבלום בהישרות האלוהיות כאשר זכרנו. והנה כמו שתנועות הגלגלים יהיו על פי מניעיהם כי רוח החיה באופנים ולא יסבו בלכתם (יחזקאל א') כן הוקבעו הכהנים הלויים אשר הם במדרגת המלאכים ללמד לישראל תורה ומצות שנאמר (דברים ל"ג) יורו משפטיך ליעקב.

ואמר (שם כ"א) ונגשו הכהנים בני לוי כי במ בחר ה' אלוהיך לשרתו ולברך בשם ה' ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע וגו'. וכבר נצטוו שלא לסור מדבריהם כלל כנאמר (שם י"ז) ושמרת לעשות ככל אשר יורוך על פי התורה אשר יורוך ועל המשפט אשר יאמרו לך

תעשה לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל. והנה עם זה כבר היו ישראל בכלל מי שנאמר עליהם (תהלים ק"ג) ברכו ה' כל נבאיו משרתיו עושי רצונו והם במדרגתם ממש בענין הקיום והנצחיות כמו שאמרנו. ואל זה אמר הכתוב אני ה' לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם (מלאכי ג') ועוד אמר כי אעשה כלה וגו' (ירמיה ל'). לומר כל העכו"ם הם בכלל המדרגה התחתונה השקועה בהפסד החומר והפסדו לעד ככל שאר הנמצאות החומריות אמנם בני ישראל לא כאלה חלקם רק כנמצאים העליונים שאינם מקבלים אפיסה והעדר וזה עצמו העיד עליו בלעם הרשע באומרו (במדבר כ"ג) הן עם לבדד ישכון ובגויים לא יתחשב כתרגומו של **אונקלוס** ובעממיא לא יתדנון גמירה. וכבר ביאר הנביא הדמיון הזה בעינו באומרו כי כאשר השמי' החדשים והארץ החדשה אשר אני עושה עומדים לפני וגו' (ישעיה ס"ו) אלא שהפליא עוד הפלא ופלא לומר שלא על השמים והארץ הראשונים הוא אומר רק על אותם שזכר תחלה באותה פרשה כי הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה ולא תזכרנה הראשונות וגו' ולזה אמר דרך מליצת ההפלגה שאם ישוער שאותם החדשים יהיו יותר קיימים וחזקים מהישנים שנבראו זה כמה אלפי שנים כן גם הם עתידין להתחדש ולהתקיים לפניו שמים זרעם כמותם.

והנכון שיאמר שאם נמשלו לשמים ולארץ יהיה מצד הווייתם וחידושן תמיד לפני לא מצד מה שישוער בהם שום הפסד וכליון כמו שיחויב מהגזרה האומרת כל הווה נפסד ועל זה הדמיון עצמו אמר ירמיהו כה אמר ה' נותן שמש לאור יומם חוקות ירח וככבים לאור לילה וגו'. אם ימושו החוקים האלה מלפני נאום ה' גם זרע ישראל ישבתו מהיות גוי לפני כל הימים (ירמיה ל"א) וכבר נתבאר על פי התורה האלוהית שהעולם כלו יתנהג ע"פ מעשה האומה הזאת הנבחרת אם לטוב אם למוטב כמו שיתנהג על פי תנועות השמים כמו שנתרעמו האפיקורסים על זה נאמר (דברים י"א) הישמרו לכם פן יפתה לבבכם וגו'. מה כתיב אחריו וחרה אף ה' וגו'. ואלו ארצכם ואדמתכם לא נאמר. ואין ספק שהדבר כן. ועל זה נאמר בסוף הפרשה ההיא למען ירבו ימיכם וימי בניכם וגו' כימי השמים על הארץ. ירצה שמדרגת ישראל על האדמה אשר יהיו עליה תהיה כמדרגת השמים על הארץ כי כמו שהשמים בתנועותיהם הם המחדשים כל הימים והזמנים וכל העניינים הילודים בהם על הארץ כן ישראל בפעולותיהם הם המחדשים כל אשר סודר מהטוב והרע על כל העולם בכללו. וזה נתבאר אמיתתו מכל מה שעבר עד הנה מהמלכויות ומהנבואות המייעדות העתידות.

והנה על היות זאת האומה הנבחרת התחלה וסיבה לכל טוב העולם בכלל אמר המשורר (תהלים קי"ז) הללו את ה' כל גויים שבחוהו כל האומים וגו'. ירצה כי להיות חסדו גובר עלינו נמשך לכם מה שנמשך ממנו ואין עול ומשוא פנים במה שיהיה הדבר כן כי אמת ה' לעולם ומעשהו אמת ודינו אמת. כי כן יחויב מטבע ההשגחה האלוהית להיות השפע המושפע אל התחתונים באמצעות העליונים מהם מעלה רוחנית וכן כל מה שיגיע מהטוב

והרע אל העכו"ם הוא בהשקפה שיאות להם לפי מעשיהם של ישראל פעם להכניעם תחתם ופעם להגביהם עליהם עד שיתקיים סוף הנבואות שזכרנו כי אעשה כלה וגו'.

הנה מכל זה נתבאר היות באומה עצמה דוגמת הג' ממשלות העליונות והקדושות בהסכמת אלו השתי פרשיות הראשונה במעלת האומה בכללה ומדרגתם על האומות עכו"ם כי עליה נטלו השתי עטרות כמ"ש.

וזאת שנית בב' מעלות הכוהנים אשר בהם היו גבוה מעל גבוה ממלכת מלכים וה' בראשם ומפני שהאיש האלוהי הקדוש אב הכהונה לבוש הבדים ידמה לעליון ונורא קדוש הוא דלבושיה כתלג חיור השוכן בשמי קדשו ומשם ישקיף ברצון טוב לכפר על קדושו.

לזה אמר בפ' ואתה תצווה (ש"ר פ' ל"ח)

א"ר חנינא יבא קדוש ויכנס לקדוש ויקריב לפני קדוש ויכפר על קדושים. יבוא קדוש זה אהרן שנאמר (תהלים ק"ו) לאהרן קדוש ה'. ויכנס לקדוש זה ב"ה שנא' (שמות ט"ו) מקדש אדני כוננו ידיך. ויקריב לפני קדוש זה הקב"ה שנאמר (ויקרא י"ט) כי קדוש אני ה'. ויכפר על קדושים זה ישראל שנאמר (שם) קדושים תהיו כי קדוש אני ה'.

כי כמו שהקדוש העליון נכנס לבית המקדש של מעלה להתמלא רחמים לכפר על קדושו וכן הקדוש אשר בארץ נכנס לבית המקדש של מטה המכוון כנגדו להזדווג בקדושתו ע"י קרבנותיו וסדר עבודתו ויכפר על שתי כתות של קדושים זו למעלה מזו אשר כלם באומרו קדושים תהיו כי הכול בכלל ישראל עם שעל הכוהנים נאמר קדושים יהיו לאלוהיהם. והנה הוא מכפר על כולם ביום ההוא המיוחד דכתיב (שם ט"ז) וכפר הכהן אשר משח אותו ואשר ימלא את ידו לכהן תחת אביו ולבש את בגדי הבד בגדי הקדש וכפר את מקדש הקדש ואת אהל מועד ואת המזבח יכפר ועל הכוהנים ועל כל עם הקהל יכפר והייתה זאת לכם לחוקת עולם לכפר על בני ישראל מכל חטאתם אחת בשנה וגו'. כמה נפלאים מאמרים אלו שמייחסין אל הכהן הגדול אשר יהיה בכל זמן הכפרה מהמקדש והאהל והמזבח והכוהנים והעם כאלו הוא ממש אדון הסליחות ובעל הכפרות העליון ית' שמו וכמו שנא' פעמים הרבה (שם) וכפר בעדו ובעד ביתו ובעד כל קהל ישראל ואם שאלה נדרשים (יומא ל"ו ב) לענין הוידוים הרי נאמר (ויקרא שם) וכפר על הקדש מטומאות בני ישראל ומפשעיהם לכל חטאתם וכן יעשה וגו'. וזולת זה יש ממה שנתבאר כוונתו.

וזה שיעור מה שרצינו אליו בזה החלק.

עקידת יצחק ויקרא שער סז (פרשת אמור)

יבאר חבה יתירה נודעת לאומה ישראלית למסור בידם זכרון פנות התורות. ויבאר נוסח אתה בחרתנו:

אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם וגו'

הפעולות תתחלפנה לפי התחלף הכוח. והפעולות אשר תעשנה בהם יש נעשות בכוח הבחירה. או במידת האהבה או בהפעלות הרצון: אשר עשו בכוח הבחירה כבר ייפול בהם רצון מעט או לא כלל כי הבחירה היא רצון שכלי פ"א מז' מהמידות. וכבר יבחר הבוחר הרע במיעוטו כמו שהוא העניין בספנים שמשליכים הסחורות בים להקל מעליהם, כי הם אינם רוצים במעשה ההוא, אבל ירצו בהצללתם ויבחרו הדרך ההוא להגיע אליה, ואם הוא רע ומר פ"ח מח"ב.

ומזה המין מה שאמרו (סנהדרין ע"ד א) יעבור ואל יהרג או יהרג ואל יעבור. אמנם באהבה כבר ישתתף הרצון יותר ואם יש פחות ויתר יש אוהב הדבר בעבור עצמו כאוהבי הטוב ואז יהיה הרצון חזק ויש מי שאוהב לא מפני הדבר עצמו כי אם מפני דבר אחר כאוהבים מפני המהנה והמועיל ואז יהיה הרצון חלוש. ושניהם בכתוב אחד (בראשית כ"ה) ויאהב יצחק את עשיו כי ציד בפיו ורבקה אוהבת את יעקב.

אמנם פעולות החפץ והרצון הם אשר יעשה אותם האדם בלי טענה כמ"ש אין טעם ברצון אמרו החושק אין לו עיניים כנגד מ"ש (קהלת ב') החכם עיניו בראשו כלומר שלא ישקיף החושק אל כוונה ותכלית אל מעשיו אלא שכך עלה ברצונו וחשקו לעשות והוא עושה והולך. ולזה יהיו הפעולות הנעשות בחשק ורצון חזק מאד ולא יעזבו מהם מפני כל וכן אמר (בראשית ל"ד) שכם בני חשקה נפשו בבתכם וגו'. ורודפי אהבים ויתר התאוות יעידו על זה לפי שהן אינן דורשין הדבר ההוא בעבור אחר כי אם בעבור עצמו. וכבר היו הבחירה והרצון אצל המעשים כעין הקרוני והסוס אצל הקרון כי הקרון מצד היותו קשור בסוס מבלי אמצעי יתנועע מכוחו הקרוב אליו יותר ממה שיתנועע מכוח הקרוני הרחוק. והכתוב אמר כי בחר ה' בציון איווה למושב לו (תהלים קל"ב) שעם שבחר בציון משאר המשכיות. הנה לא יחס מושבה התמידי כי אם אל התאוה שהוא הרצון המוחלט והוא מה שביאר היטיב באומרו (שם) זאת מנוחתי וגו' כי אויתיה. הנה שחוזק ההתמדה והקיום ייחס אותו אל התאוה המשולחת לפי חוזק פעולותיה כמ"ש. והוא טעם עשה רצונו כרצונך וכו' (אבות פ"ב). כי לא יספיק עשות רצונו לבד אלא שתרצה ותחשוק בה כי אז

תעשהו בחוזק כמצוא חפצך וחשקך ממש וההבדלים האלו על הדרך שאמרנו ביארם משה רבנו ע"ה בכתוב א' אמר (דברים י') רק באבותיך חשק ה' לאהבה אותם ויבחר בזרעם אחריהם וגו'. יורה כי אהבת האבות נמשכה מהחשק החזק שהיה לו עימם לפי שלמותם. אמנם אהבת הבנים הייתה מצד מה שבחר בהם ביחס אל שאר העמים שהיו במדרגה למטה מהם והוא האמת הברור כמו שהעיד המשורר באומרו (שיר ב') כשושנה בין החוחים כן רעיתי בין הבנות ויתבאר בשער ע"ה ב"ה. והנה כל אחת מהפעולות הנעשות אצל האנשים או אצל כת מכתותיהם המה יגידו באי זה כוח מאלה יעשו. שאם יהיו פעולות קלות או חלושות יראה שנעשו במעט מהרצון כמו הבוחרים במה שלא ירצוהו לגמרי לסיבה מה. ואם יהיו פעולות יותר מועילות יראה שנשתתפה בהם אהבה. אמנם אם היו חזקות ומתמידות יראה שהם בתכלית החפץ והרצון. ואני אומר שעם שהוא מבואר שהאל יתעלה עשה אל האומה הזאת טובות גדולות ועצמות במה שלקחם לו לעם ונתן להם תורה ומצות לזכותם. הנה הדבר הנראה יותר חזק אשר בו נראה חוזק אהבתו ורצונו אליהם הוא במה שראתה חכמתו לתת להם סדר המועדים האלה הקדושים אשר מלבד מה שיראה מהם רוב החשק בשיהיו עצורים הימים ההם לפניו מדי שנה בשנה כבנים הנקראים אצל אביהם לפרקים להיות לפניו בשמחה וגיל יגיע לכללים תועלת נמרץ בהיותם סמנים גדולים וציורים חזקים בידם לכל שרשי התורה והאמונה אשר עליהם יחיו. ומעתה אחד חכם ואחד תם ואחד שאינו יודע איש לא נעדר מהיותו שלם באמונות ההם כמו שיבוא וזהו פעל יוצא מחוזק החשק והרצון להשגיח בחמלה על עניי הצאן שלא ידעו ספר לדעת אותם לפי עיונם אשר יקראו אותם במועדם:

[אתה בחרתנו מכל העמים]

זוה טעם מתקני התפילות באומרם אתה בחרתנו מכל העמים וכו' וקידשתנו במצוותיך וכו'. ותיתן לנו ה' אלוהינו באהבה וכו'. וזה כי הם הזכירו אלו הג' לשונות שזכרנו בחירה אהבה ורצון וזיווג לכל אחד מהם פעולתו הראויה לו כפי העניין כי כנגדן זכרו ג' פעולות רצופות. כי לפעולת הבחירה אמרו ורוממתנו מכל הלשונות כי הוא עניין אמרם אתה בחרתנו מכל העמים כי לא יעיד עניין בחירה זו עליהם היותם טובים בהחלט אבל היותם טובים מזולתם וכן היה הפועל לרומם אותם מכל הלשונות. ולפעולת האהבה אמרו וקידשתנו במצוותיך כמי שרואה אשה בעלת חן אוהב אותה וקדשה לעצמו והמצות הן הן הקידושין בלי ספק. אמנם לפעולות הרצון אמרו וקרבתנו מלכנו לעבודתיך כי הקירוב והדיבוק השלם הוא מרצון טוב ושלם כי הוא רוצה בו ובעבודתו. והיה עניין הקירוב מה שיחזור לבארו בזיווג שני שזיוג אל הג' לשונות הנזכרות אשר כנגד הראשון אמרו ושמך הגדול והקדוש עלינו קראת שהוא פי' ורוממתנו מכל הלשונות ובמה כי אם בהיקרא שמו הגדול עלינו מזולתינו ושניהם מפעולות הבחירה.

אמנם על האהבה אמרו ותיתן לנו ה' אלוהינו באהבה מועדים וכו'. והם בכלל מה שנאמר ראשונה וקידשתנו במצוותיך. והנה לעניין הרצון אשר אמרו תחלה וקרבתנו מלכנו לעבודתך אמרו את יום חג פלוני הזה את יום טוב מקרא קדש הזה כי הרצון הטוב נראה בהווה והוא קירוב העם לעבודתו באופן קשה ההסרה.

ואלו הלשונות חזרו בסוף ואמרו כי בנו בחרת ואותנו קדושת מכל העמים ומועדי קודשך בשמחה ובששון הנחלתנו יעיד כי כל אלו הלשונות של חבה נזדווגו אלינו ובכלן יותר חזק מהם קרבנו לעבודתו לתת לנו סדר המועדים המועילים לכל ההמון הנשים והטף אשר לא ידעו לדרוש אותם מעל ספר התורה כנזכר שידעו אותם מתוך מנהגם המתקיים בידם מתוך אלו המועדים וזכרם לא יסוף מזרעם וכמש"ה אלה מועדי ה' מקראי קדש וגו'. כי מי פתי אשר יושאל אליו למה אתה שובת ביום השביעי ואינך עוסק בו אפילו בצורך אוכל נפש עד שאתה צריך להכין מהיום השישי ולהטמין חמין מבעוד יום שלא ישיבך כי ששת ימים עשה ה' וגו' והרי הוא מעיד בחידוש העולם ולמד אותו משביתת השבת שהוא הדבר הראשון אשר נזכר בכאן.

וכאשר יושאל למה אתה אוכל מצות ומרורים בלילי הפסח ושותה ארבע כוסות בהסיבה כאחד הגדולים אין ספק ששיבך עבדים היינו לפרעה במצרים בעבודה קשה בחומר ובלבנים ויוציאונו ה' משם ביד חזקה ובזרוע נטויה והוליך אותנו קוממיות הרי שלמד חג הפסח אמונת היכולת המוחלט. וכאשר תשאלנו למה אתה חוגג את חג השבועות אשר תקראו אותו יום מתן תורה וקורין בו אזהרות ועושין בו משמרות התורה. ודאי ישיב אמריו כי הוא היום שנתפרסם באומה הישראלית שנתנה בו התורה האלוהית בסיני. הנה למד מזה החג זה העיקר הנפלא מהנבואה ותורה מן השמים. וכאשר יושאל למה אנו תוקעין ומריעין בר"ה ואנו מקדימין סליחות ותחנונים כל חדש אלול הנה ישיב באמת כי הוא יום הדין לפני אלוהי העולם בו יושפטו כל המעשים לפניו הנה העיד על אמיתת ההשגחה מזה המועד. וכאשר תשאלו על יום הצום הנכבד למה אתה צם ולובש לבנים ומתעטף לבנים ועומדים כל היום בתפילה ומטילים שלום בין איש ובין אחיו ובין רעו ומוחלין זה לזה וכו'. ישיב כי הוא יום סליחה וכפרה והנה שלמד מהזמן הזה עקר גדול שכבר נתבאר הכרחיותו בשער ס"ג דכתיב (תהלים ק"ל) כי עמך הסליחה למען תורא. וכאשר תשאלו למה אתה יוצא בתחילת החורף מביתך שהוא דירת קבע אל הסוכה הקטנה הזאת שהיא דירת עראי ותיקחו ביום הראשון אלו הד' מינים. הלא ישיבך הדעת היותר המוני שיאמר בזה והוא כי בחג האסיף הזה נצא מבתיים מבטחים ומשכנות מנוחה לשבת בסתר עליון ולבא תחת כנפיו כי הוא המכין טרפנו ואשר עשה כל צרכנו ועל הכול אנו חייבים לבא ולשמוח לפניו ולולבנו בידינו לשבח ולהלל למי שהספיק בידינו כל הטובות ההנה אשר אספנו אל בתינו כדי שיוסיף ויתן לנו כהנה וכהנה בשנים הבאות חלף הודאותינו והנה בזה הוא מודה על אמונת השכר והעונש ועליך לפתוח לו פתח לשאר העניינים מהסיפוק

והדברים הנלווים אליו וגם להעיר את אזנו על חג העצרת הרומז על עניין העוה"ב כמו שיבוא ב"ה.

הנה שהיו כל הפינות השורשיות מתורתנו האלוהית נזכרים וחקוקים על לוח לבם לא יסורו ממנו. וזה מה שיחייב חיוב גמור לכל דורש ה' מהבאים בשערי ספר התורה הזאת לדרוש ולתור בכמו אלה העניינים לתת לכל אחד ואחד מאלו המועדים חלקו ומנת מדו מהלמוד והעיון בדיני חוקיו ותורותיו כפי אשר נמצא בחבורים הראשונים אשר דרכו הדרך הזו ואין לחוש אל האריכות אשר יתחבר מכללם כי יש לסמוך על הבאים לדרוש מכל ספר שלא יטרחו עצמם בקרוא אותם בבת אחת אבל שיחלקום על זמנים רבים כפי ענינם אשר יקראו אותם במועדם ולזה ראיתי ליחד השער הזה אל הדבור במועדים כולם בכלל להיות בספר הזיכרון לכל שרשי הדת האלוהית כמו שאמרנו יהיו פרקיו למספר הדרושים הנכללים בו על הסדר אשר באו בכתוב. ויהיה הדבור בהם כדרכנו לבאר טעמי עניניהם לא דקדוקי משפטיהם:

הפרק הראשון

יבאר איך נמסר קביעות המועדים לב"ד של מטה אפילו שוגגין אפילו מזידים:

במדרש שוחר טוב (תהלים ד')

אמר דוד (שם נ"ז) אקרא לאלוהים עליון לאל גומר עלי. יתעלה שמו של הקב"ה שהוא משלים וגומר עם ישראל מה שהם עושים בנוהג שבעולם מלך בשר ודם גוזר גזירה אם מבקשין סנקליטין שלו לבטלה אינם יכולין אלא בין ברצונם בין שלא ברצונם מקיימין מצוותו אבל הוא עצמו אם מבקש מקיים אם מבקש מבטל. אבל הקב"ה אינו כן אלא מה שסנהדרין גוזרים הוא מקיים. אימתי בר"ה שהסנהדרין יושבין ואומרי' נעשה ר"ה יום פלוני מיד הקב"ה מושיב סנהדרין של מלאכים ואומר להם לכו וראו אם גזרו התחתונים וגמרו משיבין לו רבש"ע כך גזרו שיהיה ר"ה יום פלוני מיד הקב"ה יושב באותו היום לדון עולמו שנאמר (שם מ"ז) עלה אלוהים בתרועה וגו' והכסאות מוצעות והספרים נפתחים וסנהדרין של מלאכים יושבין לפניו שנאמר (דניאל ז') חזה הוית עד די כרסון רמיו ועתיק יומין יתיב ונאמר (שם) אלף אלפים ישמשוניה ורבו רבוואן קדמוהי יקומון אלו מלמדין זכות ואלו מלמדין חובה למה כי חק לישראל הוא ואח"כ משפט לאלוהי יעקב (תהלים פ"א) שהוא מקיים גזרותיהם ומסכים עימהם בא וראה מה כתיב יום תרועה יהיה לכם לי לא נאמר אלא לכם וכד"א אלה מועדי ה' וגו' בין בזמן בין שלא בזמן אין לי מועדים אלא אלו:

ראו זה מאמר זר ונפלא מאד בתחילת העיון ודבריו תמוהין מכל צדדיהן וזה כי אחר שראשי השנים והחדשים הם מהדברים ההכרחיים שא"א להיות בענין זולתי התחלה סיבובית לגלגליהם אשר הוא נודע מעיוני הקדמונים שהשתדלו מאד לדעת מספר ימות הסיבובים ההם וקבעו להם חדשים ושנים בתכלית הדיוק כמו שנודע מספרי החכמים אשר מעולם בחכמת התכונה וממנהגיהם הידועים והקיימים ביניהם באלו החשובים אם כן מה תועיל ישיבת הסנהדרין עליהם ואיך יתחכמו ויטייעצו על הדברים ההכרחיים שא"א להיותם בענין אחר והוא דבר שלא יסבלהו טבע העצה כפי מה שכתב החכם בפ"י מהג' מהמידות. ואם שנקבל שיהיה ממש כדבריהם איך נקבל שהקב"ה וסנהדראות של מעלה נמשכים במעשיהם אחר מעשה ב"ד של מטה בזה הענין המופלא מסודר הזמנים אף כי לא ישערו בהם רק האמת כ"ש שאמרו בין בזמן בין שלא בזמן אין לי מועדים אלא אלו וכמו שהוסיפו חז"ל (ר"ה כ"ה ב) ביאור אשר תקראו אותם אתם כתיב אתם אפילו שוגגין אתם אפילו מוטעין אפילו מזידיים חלילה לאל מהסכים עם השוגגין והמוטעין כ"ש עם המזידיים וכי מפני התועים ישתבשו סדרי עולם. ועוד כי מה לו יתעלה ואל סנהדראות של מעלה אל סדר השנים וקבועי החדשים ומועדים שאמר אין לי מועדים אלא אלו הכימי אנוש ימיו ושנותיו כימי גבר. אמנם כוונתם הנכונה תתבאר בזה הענין כשיקדמו לה ד' הקדמות. הראשונה מה שהוא מבואר לכל בעל דת כי אחר שגזרה חכמתו יתעלה להמציא המין האנושי שאמיתת מהותו הוא היותו בעל בחירה הנה מזה יתחייב שתמצא הנהגה בעולם מסכמת ומתייחסת לפי מעשיו אם לטוב אם למוטב כי מה יועיל טוב הבחירה למי שענייניהם כולם יהיו הכרחיים על המנהג הטבעי וזה מה שחייב תכלית החיוב ההמצא שם שני מיני הנהגות א' לפי סדרי הטבע ואחד לפי מעשי האדם וזולתם לא יתקיים העולם כמו שרצו זה חז"ל (אבות פ"ה) באומרם בעשרה מאמרות נברא העולם והלא במאמר וכו'. כמו שנתבאר זה הענין יפה בתחילת השער הג' ומכל מקום הקדמה הזאת היא מבוארת ומקוימת על כל איש תורני בלי ספק:

השנית

שכבר ראוי שיהיו שם הישרות אלוהיות ועניינים נרצים לפניו תסובב מהם אותה ההנהגה ההשגחיית ותמשך עליהם כמו שתמשך ההנהגה הטבעית ותסובב מסדרי שמים ומערכותם כמו שזה הענין נתבאר יפה בתורתנו האלוהית באומרה (ויקרא כ"ו) אם בחקותי תלכו וגו' ונתתי גשמיכם וכל הפרשה היא ואחריה רעותיה רבו מספור ואז"ל (ויקרא רבות פ' ל"ה) אם בחקותי חוקות שחקתי בהם שמים וארץ וכו'. כמו שביארנו בפרק ניגון עולם שער י"ב. ימשך מזה שכמו שסודרו מהחכמה האלוהית זמנים מתחלפים נאותים לסדור הטבעי ההכרחי דכתיב (בראשית א') והיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים וכתוב (שם ח') עוד כל ימי הארץ זרע וקציר וגו' לא ישבותו. שכן יתחדשו זמנים נכונים

לפי הרצון אשר בהם יושלמו העניינים לפי ההשגחה והמה אלה המועדים הנרשמים והנזכרים בתורה האלוהית. וזה ששינו בגמרא ר"ה (ט"ז א) בארבעה פרקים העולם נדון בפסח על התבואה. בעצרת על פירות האילן. בר"ה כל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון שנאמר היוצר יחד לבם וגו'. ובחג נדונין על המים.

תניא א"ר עקיבא:

מפני מה אמרה תורה הקריבו לפני עומר בפסח כדי שתתברך עליכם תבואה שבשדות. ומפני מה אמרה תורה הביאו לפני שתי הלחם בעצרת מפני שעצרת זמן פירות האילן הוא. אמר הקב"ה הקריבו לפני שתי הלחם כדי שיתברכו לכם פירות האילן ומפני מה אמרה תורה נסכו לכם מים בחג מפני שהחג זמן גשמי השנה הוא אמר הקב"ה נסכו לפני מים בחג כדי שיתברכו לכם גשמי שנה.

נראה שאלו המועדים כולם מיוחדים הם ע"י הקרבנות והעבודות הנעשים בהם לפקוד בהם צרכי העולם ע"ד ההשגחה כמו שד' תקופות השנה ושינוייהם ושאר ענייניהם נתייחדו לפי המנהג הטבעי והסדר הקדום מעת הבריאה עם ששני העניינים נתכוונו יחד כמוזכר שם.

השלישית

כי הנה הוא מבואר שלא הוכשרו כל משפחות האדמה לקבל זה הטוב האלוהי מאת האלוהים כי כל הדורות הראשונים היו מכעיסים לפניו עד שבא אברהם אבינו שמצא נחת רוח בו ובבניו ובנכדו ובזרעו אחריו. וייחד השגחתו ואהבתו עימהם וירדו למצרים והעלם ביד חזקה ובזרוע נטויה וקרבים לפני הר סיני ואמר להם (שמות י"ט) אם שמוע תשמעו בקולי וגו'. והייתם לי סגולה וגו'. ואתם תהיו לי ממלכת כוהנים וגוי קדוש והם סברו וקבלו ואמרו (שם) כל אשר דבר ה' נעשה ומשם והלאה נסתלק עסקו מהעולם בכלל ונתייחד עימהם להיות להם לאלוהים והם יהיו לו לעם כמו שהעידה התורה והנבואה עדות ברורה במה שהמשיכה כל סיפורה ועדותיה ורדפה אותם בכל המוצאות אותם לעבר ולעתיד וכאלו אין לו להקב"ה בעולמו זולתם כמו שאז"ל שהם היו תחילת המחשבה בבריאה דכתיב בראשית ברא אלוהים בעבור ישראל וכו' (ויקרא רבות פ' ל"ו) ובעבור התורה שנקראת ראשית (ב"ר פ"א). וכן אמר משל לשיבולת וכו' (חזית שיר ב') כמו שיבוא בפרשת העומר ב"ה. וזה מה שחייב שיושם בידה סדר הזמנים הנפלא שזכרנו בהקדמה שקדמה כי הוא גדול מעל השמים כי הוא המיוחד אליה לפי מעשי הבחירה אשר על דרך הישרות התורה מצוותיה ומשפטיה. כי עקר הבחירה לא נמצאה כי אם בעבורה ולזה תתייחד בהם זאת ההנהגה כמו שפירשנו בשער ט"ו ול"א באר היטב. וכן עשה בפעל כי היא הייתה המתנה ראשונה שמסר להם בין אירוסין לנישואין כשאמר (שמות י"ב) החדש

הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם וגו'. ביאר שיחד להם זמנים חדשים ושנים חדשים שלא כטבע העולם והוא האמת הכשר כי הסדור אשר לפי הטבע הוא התחלתו מתשרי. אמנם הסדור אשר לפי ההשגחה והוראת היכולת העליון הוא מניסן. וכבר נתבאר זה העניין משלם שם בפרשת החדש שער ל"ז ול"ח אשר מכל זה יתבאר כי מפתחות אלו הסדרים נמסרו להם ולא לזולתם וכמו שאמר (תהלים קמ"ז) מגיד דבריו וגו'. לא עשה כן וגומר.

הרביעית

מה שהוא מבואר מהיות האנשים היותר שלמים להיותם משיגים בכוחות היולאניות מעותדים להעמדת השגגה והטעות בעיונים אשר לא יוכלו להימלט בשום צד ומאחר שיש במסורת זה הקביעות שרצה בו האל יתעלה מקידוש החדש וקיבוע המועדים דקדוקים רבים וחשובים קשים שאז"ל (מנחות כ"ט א) שנתקשה עליה משה עד שהראהו באצבע וכו' כמו שכתבנו במקומו היה ראוי שיסכים הש"י אל מה שיעלה מעיוניהם ומדיוק חישוביהם לא אל הזולת כי לא נתנה תורה למלאכי השרת. וכמו שהוא יתעלה העביר על מידותיו להסכים אל טבע ברואיו וענין מציאותם כן חויב שיהיה בזה העניין הנפלא. והנה הוא מבואר שכבר אפשר לסור מני דרך בעניינים הדקים האלו לאחת מג' סיבות: **הראשונה** שיחשוב החושב שירד לסוף אמיתת החשבון ולדקות העניין ולרוב הבחירות שיש להשקיף כי כבר טעה באחד מעיוניו ועלה חשבונו פחות או יתר כעניין רבי יהושע שטעה בחשבונו והסכים עם העדים שאמרו ראינוהו בזמנו ובלייל עיבורו לא נראה ולא שמע לדברי רבי דוסא שא"ל עדי שקר הם איך מעידים על האשה שילדה ולמחר כריסה בין שיניה (ר"ה כ"ה א). יראה שעל החשבון סמך לא על העדים וטעה בו ולפי כך גזר עליו ר"ג שיבא אצלו במקלו ובתרמילו ביום הכפורים שחל להיות בחשבונו.

והשני בשכבר יקבל ההטעאה מזולתו כהיא דגרסין בראש השנה (כ"ב ב) פעם אחת בקשו ביתוסין להטעות את החכמים ושכרו שני בני אדם בד' מאות זוז אחד משלנו ואחד משלהם, שלהם העיד עדות ויצא. שלנו אמרו לו כיצד ראית את הלבנה אמר להם עולה הייתי במעלה אדומים וראיתי שהוא רבוץ בין שתי סלעים וראשו דומה לעגל ואוזניו דומות לגדי וקרניו דומות לצבי וזנבו מונחת לו בין ירכותיו והציץ בי ונרתעתי ונפלתי לאחורי ואם אין אתם מאמינים בי הרי מאתים זוז צרורים בסדיני. אמרו לו מי הזקיקך לכך אמר שמעתי שביקשו להטעות את החכמים אמרתי אלך ואודיע להם שמא יבואו בני אדם שאינם מהוגנים ויטעו את החכמים. אמרו לו מאתים זוז נתונות לך במתנה והשוכרך ימתח על העמוד. הנה יראה כי כשרבו העונות ונפלו אל הגליות נמעטו הזכיות והיו זקני ב"ד קרובים לקבל הטעאה מאנשים רעים וחסאים כמו שכיון העד החכם הזה בחידתו זאת הנכבדת להורות הסיבות שבעבורם יצאו מכלל מה שנאמר עליהם (דברים ד') רק עם חכם ובבון הגוי הגדול הזה. והנה מפני שהירח הייתה סימן האומה הזאת מהטעמים

שנזכרו בפרשת החודש הנזכרת, לזה כשנשאל איך ראה אותה הוא כיון אל הנמשל ואמר כי היה עולה במעלה אדומים כי ישראל אשר באקלים ההוא היו תחת יד אדום ואמר שראה הירח רבוצה וגולה בין שתי אומות כוללות והם אוהלי אדום וישמעאלים והיה סבת זה כי ראש האומה הזאת דומה לעגל כלומר שמראשיתן חטאו בעגל ומשם ואילך לא סרו ממחשבת ע"א כל ימיהם. ואוזניו לגדי כי כמו שהגדי בקטנותו הוא טוב למאכל ועולה בשלחן מלכים וכל עוד שיגדל הולך ופוחת כך היו ישראל ראשיתן טוב למשמע אוזנם כשאמרו בסיני נעשה ונשמע (שמות כ"ד) ואח"כ נזרו אחור כי נעשו תיישים גדולים ולא עוד אלא שנעשו להם קרניים לנגח בהם כלפי מעלה. וקרניו לצבי כי כמו שהיו קרני הצבי חלושות ומדי שנה בשנה הן נעקרות ונפלות כן היו קרני העוז אשר לזאת האומה כבר נגדעו ותעלולים ימשלו בהם וכמו שנאמר (איכה ב') גדע בחרי אף כל קרן ישראל. ועוד ראה שזנבו מונחת לו בין ירכותיו כי הוא סימן הפחד ומורך הלב בחיות בעמדם לפני ה"ב"ח המושלים עליהם. והכולל שהסיבות שקדמו הביאום אל ההכנעה והפחד בהרבה מענייניהם וגם בנפילה אל ההטעאות כאלו שחשבו עליהם הביתוסים כי אין עוד נביא להגיד להם מה יענו מלאכי גוי ובראותו הרעה אשר ימצא את עמו בכל זה נרתע ונפל לאחוריו ואמר שכבר נדבה רוחו אותו להפסיד הר' זוז משכירותו ולגלות אמן החכמים דכיון שלא עשה שליחותם צריך הוא להחזירם. אמנם אם אין אתם מאמינים בי בדבר החידה הרי הם צרורים בסדיני ואזכה בהם שכבר עלה בידם מה שרצו מהטעאה. והם אמרו לו שהם מאמינים אותו ומפקירים אותם אצלו דהפקר ב"ד הפקר או שנתנו לו אחרים. מ"מ כבר יראה מה שיזדמנו ב"ד אל ההטעה מזולתם ובפרט בדורות האחרונים.

והשלישית שכבר ירגיש החושב שיצא מחשבון האמת והמדוייק אמנם גזר בדעתו שהיה ראוי לשנות את החשבון ולדחות אותו מפני שום אחד מהדברים שאמרו חז"ל (סנהדרין י"א א) אם מפני האביב או התקופה או הגדיים והגשמים וגליות ישראל שנעקרו ממקומם וכו'. ולא הסכימה דעתו אל האמת כי לא היו הטעמים אשר חשבום מספיקים לדחייה זו:

והנה אחר הנחת אפשרות היציאה מהאמת לכל אחת מהג' סיבות הנזכרות בזאת ההקדמה והיה הטעות אשר יפול בזה גדול השיעור עד שלא לבד יפול השיבוש בהפסד הקיבוע ההוא אבל שיחטיא הכוונה בכל העניינים הנמשכים מסדר הזמנים העבודות והקרבת הנזכרים בהקדמה השנית יחויב מזה שהקיבוע האמתי לא יהיה בשום זמן זולתי אותו אשר יוכל להסכים עליו דעת החכמים שבכל דור ודור כמות שהם בין שיסכימו אל האמת הברור בין שיימינו או ישמאלו לסיבה מהסיבות הג' שזכרנו כי הם אשר כיוונו חז"ל באומרם אפילו שוגגין אפילו מוטעין אפילו מזידין. כי הטעות בחשבון שהנחנו ראשונה הוא שוגג ודאי. והעניין ה' הם ודאי מוטעין בו מהזולת וכמו שאמר העד הנאמן בקשו להטעות את החכמים. אמנם הג' הוא המזיד לא שזדו לעשות שלא כראוי ח"ו אלא שהטעות הזה כבר עשאוהו מדעתן כסבורין שהיו צריכין לטעות כדי לתקן. וכן אמר וכי

יזיד איש על רעהו להורגו בערמה להוציא האב הרודה בבנו והרב בתלמידו שאע"פ שהן מזידין אינן מערימין (מכילתא משפטים פ' ד'). והכוונה כי אם שהיו יודעין בהכאה ומכוונין בה לא כיוונו להרוג כי אם לייסר וכן אלו כיוונו לטעות מהחשבון אבל לא כיוונו לקלקל כי אם לתקן. ובכולן אמרו שתסכים בהם דעת עליון אחר שסדר זמנים אלו אינם אלא לצרכם ובדבר הזה התנחם ר' יהושע כשאמר לו רבי עקיבא דרשה זו והשיב עקיבא נחמתני (ר"ה כ"ה א) והכוונה כי אף על פי שיחשב לו לטעות מעשה ר"ג כבר הסכימו בו מן השמים. ועל פי הדברים האלה אמרו חז"ל תינוקת פחותה מבת שלשה שנים ויום אחד בתוליה חוזרין בת שלשה שנים ויום אחד אין בתוליה חוזרין ואם עברו ב"ד את השנה בתוליה חוזרין דכתיב לאל גומר עלי (ירושלמי סנהדרין פ"א ה' ב') הנה שבארו שהפעולות הטבעיות הנמשכות אחר תקופות השנה ימשכו אחר סדר הסכמת ב"ד שבכל דור ודור בין שוגגין בין מוטעין בין מזידין והוא דבר נפלא נמשך לסגולת המצות האלוהיות ככל שאר הדברים הטבעיים הנסתרם ומפורסמים הנכנעים אליהם בלי ספק. ועל העניינים האלה אמר החכם שלמה את הכול עשה יפה בעתו גם את העלם נתן בלבם מבלי אשר לא ימצא האדם את המעשה אשר עשה האלוהים מראש ועד סוף (קהלת ב'). הנה על סדר העניין הטבעי בהנהגה אמר את הכול עשה יפה בעתו כי הוא סדור נכון וקיים בלתי משתנה בעת מן העתים. אמנם על הסדור השני אשר לפי ההשגחה אמר גם את העלם נתן בלבם רצוני בלב החכמים יודעי העתים לפי התורה והמצווה כנזכר. ואמר כי בבחינת אלו השתי הנהגות ישכיל האדם מאד בענייני ההנהגה ויותר לו ספקות עצומים במעשה האלוהים עד שלא יאמר שלא ימצא האדם את המעשה אשר עשה האלוהים מראש ועד סוף אבל שימצאו ויתן לו סיבה ועלה כמו שכתבנו בתחילת שער ג' הנזכר ובשער כ"ו, דרוש מאתם כי הם עניינים ביארם בס' קהלת תכלית הביאור למתבונן בהם כמו שפירשתי שם.

ולדעתי זה הדרוש אשר עמדנו עליו אמרו דוד ע"ה באות למד מאלפא ביתא אמר לעולם ה' דברך ניצב בשמים לדור ודור אמונתך וגו'. למשפטיך עמדו היום וגו' (תלים קי"ט). אמר שכבר יחשב בתחילת העיון שכל חפצו ורצונו יתעלה הוא בקיום ההסכמות והסידורים אשר קיים בתחילת הבריאה עם השמים ושלא ישתנו להמשך אחר שום פועל אנושי כלל כי לדור ודור תתקיים אמונתך במה שכוונת ארץ על מכוניה ותעמוד מבלי שתשתנה לשום סיבה כלל. והנה מתוך דברי תורתך האמתית מצאתי ראיתי כי למשפטיך עמדו כל באי עולם היום ההוא המיוחד שנקרא בתורה יום תרועה במה שיקבעו אותו ב"ד כפי הסכמתם ובכל מה שימשך ממנו ולפי מה שדייקו חז"ל (שוח"ט תהלים ד') מאומרו (במדבר כ"ט) לכם ולא לו ומאומרו אשר תקראו אותם במועדם כמו שאמרנו: ואמר כי הכול עבדיך לומר שעל דרך האמת אין להפלא על זה שכן יחויב מצד היחס הצירופי אשר להם עמו מצד היותו אדון והם עבדים משרתים אליו. ואחר שזכר זה נתן שבח ותהילה למגלה מצפונו ומאיר מחשכי לבו באור תורתו ואמר (תהלים קי"ט) לולי תורתך שעשועי אז אבדתי בעניי.

כי לולי שהייתה תורתך שעשועי בגרשי ממנה כל אלו העניינים מכל הצדדים שנזכרו אז אבדתי בעניי ומה עניות עניות הדעת:

זהו השבח שסידרוהו חז"ל בתחילת המאמר שאמרו יתעלה שמו של הקב"ה שהוא משלים וגומר וכו'. ובסוף אמרו בא וראה מה כתיב יום תרועה יהיה לכם לי לא נאמר אלא לכם וכו'. והיה השבח אם על עצם החסד בעצמו ואם על ההודעה ממנו ועל שני העניינים אמר המשורר אקרא לאלוהים עליון לאל גומר עלי כי מצד שהוא מסכים וגומר עמנו על זה האופן נקרא אלוהים עליון על דרך שאמר (שם ק"ח) כי גדול מעל שמים חסדך כמו שכתבנו והוא מה שנמנו וגמרו שהוא משלים וגומר עם ישראל מה שהם עושים כוונו שיהיה לשון גומר משני העניינים יחד. וזה מה שרצינו אליו בזה העניין הנכבד המשותף לכל הזמנים ולכל המועדים אשר בעבורו נאמר מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קדש. אמנם מעניין הספרים ומכתות המליצים זכות וחובה יתבאר במקומו בפרק החמישי ב"ה. ומעתה נבא אל המשך הדבור בכל אחד מהמועדים המיוחדים כל אחד לעניינו כפי מה שיעדתי עליהם בפתח דברי שעליהם נאמר אלה מועדי ה':

הפרק השני

יבאר העניינים ראויים להשים פינות מיוחדות לזאת התורה:

ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי וגו':

אחר שהנחנו ראשונה שהיה סדר המועדים הלזה ספר זיכרונות הרשום בכתב מפורש למען דעת כל עמי הארץ הפינות השורשיות באשר הם בעלי תורת מרע"ה חויב שיונחו פרקיו בשורשים והפינות המיוחדות אליה לא בזולתם ואם היו לה הכרחיות. וזה שלא כל מה שלא יצויר מציאות תורת אלוהית זולתו הוא עקר מיוחד אליה שא"כ יהיה מציאות הטבע והיות האדם שכלי או בעל בחירה עקרים לה כיון שא"א לשום תורה זולתם. אמנם כיון שהדברים האלה הם משותפים לבעלי תורה ולזולתם מבעלי העיון ושאר האמונות הנה אינם ראויים שיושמו עקרים מיוחדים לה. ומזה הטעם הוא מבואר ג"כ כי מציאות השם ואחדותו ובלתי היותו גשם וכוח בו אף ע"פ שתניחם התורה ותזהיר עליהם מאד כהזהיר על הרציחה וניאוף וזולתם הנה אינם עקרים מיוחדים לה כי כל חכמי הפילוסופים חייבו אמיתתם במופתים מוחלטים עם שלא הודו בתורה האלוהית. ומהראוי שהתורה האלוהית הזאת והעקרים המיוחדים אליה יתהפכו יחד כהתהפך הגדר בנגדר עד שנאמר שכל בעל תורה האלוהית יאמין אותם וכל מי שיאמינם הוא בעל תורה אלוהית. והנה לזה לא הושמו במועדים האלה סימן ורושם מיוחד לשום אחד מהם אבל שמו אותם בזכרנו

ראשונה שלא נשתתף בהם שום אומה ועיון עד שנתפרסמה התורה האלוהית בעולם משתתפת בקצתם או ברובם להדמותם לאלוהיות עם היות שההבדל ביניהם נכר ומבואר מהצדדים שביאר הרב **המורה** פ"מ ח"ב. והנה הגדול מהם והראשון לכולם הוא אמונת חידוש העולם ואמר ששת ימים תעשה מלאכה וגו'. כי עקר מה שצריך להתייחד באמיתתו כל בעל דת האלוהית הוא שהאל יתעלה המציא העולם כלו וחדשו אחר שלא היה ברצונו המוחלט באותו עת שעלה במחשבתו ובאותו אופן אשר ישר בעיני היוצר לעשות כי באמונה זו יכול לקבל ולקיים כל שאר העקריות אשר תניחם אחרי כן ומזה הטעם התחילה התורה ממנו בלי ספק. לא כמו שכתב החכם בעל העקריות בתחילת ספרו שהסב פני הספור ההוא האלוהי ושנה את טעמו אל עקר מציאות השם יתעלה ואמר כי הוא היה העקר הראשון אל התורה האלוהית מה שביארנו ביטולו אלא האמת הברור שחידוש העולם בעצמו הוא העקר המיוחד אליה כמו שהזכירה אותו בפ"י שאפילו נודה מ"ש שם שחידוש העולם מאין אינו הכרחי לאמונת התורה הנה חידושו באי זה אופן שירצה רצוני מהיולי קדום על כורחנו הוא עקר שכל התורה כלה תלויה בו ואל החידוש הזה אשר הוא עקרי אליה תכווין בהתחלתה בו. ולזה לא דקדק הכתוב לומר בראשית ברא אלוהים מאין את השמים ואת הארץ כי לא הקפיד רק בשיועד לכל שהוא ית' חדשם והמציאם להעמידם על זה התוכן שהן בו כי העושם יכול להחזירם תוהו ובוהו כאשר בתחילה והנה להיות העקר הזה מיוחד לכל המצות האלוהיות כיון בתכלית הדיוק לצמצמו בהקדמותו (שמות כ') למצות כבוד את אביך וגו' וללא תרצח וללא תנאף ולחבריו וכו' כמו שכתבנו שם. הנה שאין לפקפק בשחידוש העולם שהשבת הוא סימנו ורושמו הוא העקר הראשון המיוחד לתורה האלוהית. ולפי שכבר ביארנו מה שבידנו בעניין מצות השבת הנכבד והנורא בפרשת ויכלו שער ד' ובפרשת ויקהל שער נ"ה ופירשתי שם רוב הפרשיות הנוגעות בעניינו אקצר עכשיו בהזכיר לבד כי הוא עקר ראשון אל התורה האלוהית אשר לצורך צירוף העקריות יחד מנאו הנה כי על כן נאמר בכאן שבת שבתון מקרא קדש מה שלא נאמר כן על השבת בשום מקום כי השבת הוא עצמו קדש וכל המועדים המה קראו כי לזה נקראים כולם מקראי קדש לא שהוא קרוי אצל קדש אחר זולתי במקום הזה שהוא קרוי עימהם לצרכם כמו שאמרנו שם. וזה מה שראוי עתה לדבר בזה הפרק:

הפרק השלישי

יבאר כי חג הפסח הוא המפרסם יכולתו יתעלה:

בחדש הראשון בארבעה עשר לחדש פסח לה':

אחר שזכר העקר הראשון המתפרסם עניינו במיוחד שבקדשים שבת הוא לה' סמך שאר העקרים ואמר אלה מועדי ה' וגו'. בחדש הראשון וגו'. כי אלה אשר יזכיר משם ואילך הם המיוחדים לשם מועדי והיה הראשון שבהם חג הפסח מועד צאתנו ממצרים. כי הוא המיוחד והמפורסם להודיע ולהורות שלא היה העולם ביד בוראו כמו העיר או המגדל אשר בנו בני האדם וא"כ אין בידם להרסה או להישנות דבר ממנה אבל נתברר ע"י האותות והמופתים הגדולים אשר עשה לפרעה ולכל מצרים לעינינו אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיו וכגבורותיו בשנו"י הטבעיים ישדדם בכמה פנים כמו שנתבאר ענינם (שער ל"ו) על סדר סימני דצ"ך עד"ש באח"ב וזולתם. כי אמיתת מציאות שני העניינים האלה רצוני אמונת החידוש ויכולת המוחלט על סדרי הטבע והתחייבם זה מזה נזכר ונתבאר בדבור השבת במה שנתחלפו דבריו בשני מקומותיו (שמות שם ודברים ה') במלות זכור ושמור ובאומרו באחד כי ששת ימים וגו'. ובשני זכרת כי עבד היית וגו'. והיא כוונת חז"ל באומרם (ר"ה כ"ז א) זכור ושמור בדבור אחד נאמרו כמו שנתבאר זה כלו בשער נ"ה. והכולל שזהו עקר שההנהגה העליונה המיוחדת אלינו כמו שזכרנו בפרק הראשון היא תלויה ומסומנת בו כמו שההנהגה הטבעית הכוללת היא מסומנת בעקר הראשון אשר לפנינו אשר משניהם הושלמה פרנסת העולם כפי הבחירה ואי אפשר זולתם עם היות שזאת השנית נתייחדה אלינו במאמר החדש הזה לכם ראש חדשים כמו שזכרנו ראשונה. ולהיות עקר זה דבר שהצלחתנו תלויה בו ראתה חכמתו יתעלה לעשות ממנו פומבי גדול שבכל שנה ושנה בראשון ב"ד בו בין הערבים יעשה פסח לה' ובט"ו יום לחדש הזה חג המצות לה' וגו'. ביום הראשון מקרא וגו'. כל מלאכת עבודה וגו'. והקרבתם אשה לה' ז' ימים ביום הז' מקרא קדש וגו'. ציווים באיסור החמץ ובאכילת המצות שבעת ימים ובביטול מלאכה כדי שלא יתעסקו בדבר רק בשיתבוננו שם בינה לזכור את אשר עשה להם בצאתם ממצרים אשר לא הספיקם בצקם להחמיץ עד שנגלה עליהם וגאלם ויקבעו זאת האמונה והביטחון בלבם ולא יסורו ממנה ויזבחו זבחי צדק לאל עליון גואלם. ולזה השתדלו החכמים השתדלות עצום שיגיע תועלת זה המעשה הבא עליהם במגילת ספר כתוב אל כללם הנשים והטף והאנשים אשר כגילם עד שלא יישאר בהם מי שלא ידע בכל אלה כמו שהוא מבואר מסדר ההגדה ואין ספק שיגיע מהתעסק בעניינים ההם והתבונן בכתובים אפילו לחכמים תועלת נמרץ בהשכיל יותר במעשה ה' כי נורא הוא כמו שאמר בהגדה ואפילו כולנו נבונים כולנו יודעים וכו'. וכל המספר וכו' הרי זה משובח. וכל זה לפי שהיא הפנה היותר הכרחית אלינו לגאולתנו ולפדות נפשנו עד ישקיף וירא ה' משמים לקיים מה שנאמר (ירמיה כ"ג) לא יאמר עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא את זרע בית ישראל מארץ צפונה ומכל הארצות אשר הדחתים שם וישבו על אדמתם כי אז יהיו העניינים האלה יותר נפלאים ויותר מפורסמים ויותר קיימים כמו שנתבאר זה הכתוב עם כוונת חכמינו ז"ל בו סוף פרשת עמלק שער מ"ב. ודי בזה למה שרצינו אליו הנה לפי שאין הכוונה עכשיו רק להביא

זכרוננו בסדר העקרים האלו כמו שעשינו בעקר השבת כי כל העניינים הראויים אל זה המועד מהוראות המופתים המשולשים על סימניהם שזכרנו מתחילתם ועד סופם ועניני המצה ואיסור החמץ ויתר העניינים כולם ולמוד הד' בנים על סדר המקראות עם קריעת ים סוף ושירת הים עם כל הנמשכים אליהם והנלווה להם כבר נתבאר כולם יפה במקומותם על סדר השערים משער ל"ה עד שער מ' ובקשת מהם ומצאת כי תדרשנו:

הפרק הרביעי

יבאר עניין העומר וספירתו כי ממנו יבא לאדם הישרה בעסקיו וזה על ג' בחינות לקוחות מזאת הפרשה

כי תבאו אל הארץ אשר אני נתן לכם וקצרתם וגו':

ואחר שני אלו העקרים נמשכה התורה לסדר העניין העצמי אליה שהוא עקר הנבואה ותורה מן השמים שנתבארה אמיתתו ביום מועד אשר עמדו לפני ה' בחורב, אשר בו ענו כולם ואמרו (דברים ה') היום זה ראינו כי ידבר אלוקים את האדם וחי'.

אלא שלמעלת היום ההוא והעקר המיוחד אליו הקדים מצות העומר וספירתו שהוא עניין נכבד מישיר אל התעוררות מעלת העקר הזה והדרכים המביאים אליו בשלושה עניינים: הא' בהישיר אל כוונת האדם בעבודת האדמה ויתר העסקים הזמנים אצל עסק זאת התורה האלוהית וזה מפרשת העומר האומרת כי תבואו אל הארץ וקצרתם את קצירה וגו'.

הב' בהישיר אל גודל התשוקה המחויבת אל זה העסק התורי מיתר העסקים וזה ממצות הספירה הנמשכת אחריה האומר וספרתם לכם ממחרת וגו'. הג' בהראות שלמות זה העסק ותוארו אצל האדם וזה ממצות יום הנ' וקרבתו מאומרו עד ממחרת השבת הז' תספרו נ' יום והקרבתם מנחה וגו':

אמנם הראשון הוא להישיר האנשים וללמדם.

כי עם היות שהטובות הזמניות הם הכרחיות לאלו החיים כמו שנתבאר בפילוסופיא המדינית הנה כל בעל שכל יש לו להתיישר אל שתהיה כוונתו בהם לשימוש ולשרת אל העסק המיוחד המשלים הנפש כי על כן שמם אבינו יצחק תלויין ועומדים בו"או של וייתן לך האלוהים וגו' (בראשית כ"ז). להראות שהם טפלה אל ברכתיו לא עקר אדרבה נתבאר כי ברובם כן יוסיפו להחטיא הכוונה האלוהית בשלמות האדם כמו שכתבנו שער כ"ד ונשלם ביאורו פרשת המן שער מ"א.

גם אם ייעדה אותם התורה האלוהית בשכר מצוותיה בכל מקום לא להיותם עקר שכר מלאכתה חלילה רק להיות הוראת אמיתת שלמותה לעולם הנעלם כי הנגלה יעיד עליו כמו שיבוא בפרשת בחקותי ב"ה. גם כי משלמותה הוא שלא יחסר כל בה כי עקר השכר הוא שלימות האדם ונצחיות נפשו אמנם ימשכו ממנה על צד היותר טוב אלו העניינים החיצונים אשר הם לו לעזר ולהועיל אל עקר הכוונה כמו שאמרנו כי אל ביאור זה אמר החכם עליה אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד (משלי ג'). הנה כי אורך הימים לעולם שכלו טוב וארוך הוא המכוון ממנה בעצם וראשונה כי על כן ייחס אותם אל הימין שהוא הצד היותר עצמי אל האדם והתחלת תנועותיו וכל תשמישיו. אמנם העושר והכבוד עם שהם דברים עיקריים בעיני רוב האנשים הרודפים אחר הקניינים המדומים הנה הוא ייחס אותם אל השמאל לומר כי אם הם צורך מה אל הצלחת הנפש ותומכים האושר ומיפים אותו כמו שעזרת השמאל אל הימין מ"מ הצלחת הנפש הוא העקר כמו שהימין הוא העקר והוא המבוקש בעצם וראשונה מהחכמים והשלימים והוא מה שאמר במקום אחר לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו (קהלת י'). ירצה שדעת החכם ולבו אפי' בכל מה שישתדל להשיג הקניינים הזמניים הוא להגיע בהם אל קץ הימין והוא השלמות האמיתי. אמנם הכסיל הוא הפך זה שאפילו כשידרוש ויתור החכמה מהחכמות אין כוונתו כי אם אל מה שיגיעו לו על ידה מתועלות העולם הזה המיוחסים אל השמאל וכמ"ש (ספרי עקב פ' והיה אם שמע) הריני לומד תורה ע"מ שאקרא רבי או שאעשיר וכבר דרשו חז"ל (תנחומא פ' מטות) הכתוב הזה על בני גד ובני ראובן כמו שיבא במקומו ב"ה. (שער פ"ה).

והנה לדעתי סוד הכתוב הזה וצורך העניינים המיוחסים אל השמאל לסיוע פעולות הימין וצורתם ותבניתם צוירו ונרשמו במזמור נכבד ומעולה היה המנהג לאומרו בימי הספירה והוא: אלוהים יחננו ויברכנו וגו' (תלים ס"ז) שבא בקבלה שהיה מצויר במגן דוד כדמות מנורה שלשה קני מנורה מצדה האחת והם ג' פסוקים רצופים. אלוהים יחננו. לדעת בארץ. יודוך עמים: ושלשה קני מנורה מצדה הב' והם יודוך עמים. ארץ נתנה יבולה. יברכנו אלוהים. והקנה האמצעי הוא פסוק ישמחו וירננו לאומים העומד באמצע כי הוא ארוך מכולם כמשפט הקנה האמצעי. והנה יש בז' הקנים מ"ט תיבות כמספר ימי הספירה כמו שמספר הפסוקים הנזכרים היו על מספר שבתותיה והנה בהנחת המנורה למקומה ודאי היו שלשה קנים אל הדרום ושלשה כנגדו אל הצפון. ומהידוע אומרם חז"ל (ב"ב כ"ה ב) הרוצה שיחכים ידרים והרוצה שיעשיר יצפין וסימנך מנורה בדרום ושלחן בצפון. ולזה הקנים העומדים אצל השולחן הם מעניין השולחן וסגולותיו ולזה תמצא ששם מבוקשיו האמיתיים והעצמיים בג' קנים אשר מצדה הא' ובחציו הראשון של הקנה האמצעי, והחיצונים הזמניים בשלשה הקנים אשר כנגדם ובחציו אחרון של האמצעי. ואתה תראה נפלאות מסודר המזמור הזה כי הזכיר העניינים הנמצאים בכל אחד מהמבוקשים האלה

למספר הקנים הנזכרים והם מהות הדבר המבוקש ותועלתו וכללותו ותכליתו כי הם ד' דברים נפרדים זה לעומת זה קנה אחד אמנם התכלית בשניהם כללו בקנה אמצעי כמשפט כל ב' עניינים הפכיים שיתייחדו באמצעיתם ובשני העניינים מתחיל מהצד החיצוני והולך אל מול פני הקנה האמצעי המשותף לשניהם וזה תוארה. הקנה הראשון מהימין הוא אלוהים יחננו ויברכנו וגו'. הוא מבואר כי זאת השאלה היא על הצלחת הנפש כי שם ציוה ה' את הברכה דרך סתם כמו שנאמר בברכות יעקב אבינו (בראשית כ"ז) ראה ריח בני כריח שדה וגו'. וכן נאמר (שם כ"ח) וייתן לך את ברכת אברהם ולא פירש בהם כי לא פורש מה נעשה יקר וגדולה מזה המין כי אין הפה יכולה לדבר ולפרש כמו שפירש הטובות החיצונות באומרו (שם כ"ז) וייתן לך האלוהים מטל השמים וגו'. ואז"ל אין הברכה מצויה לא בדבר המנוי ולא בדבר המדוד וכו'. אלא בדבר הסמוי מן העין שנאמר יצו ה' אתך את הברכה באסמיק וגו' (ב"מ מ"ב א) והכוונה שהברכה אשר אצל הדברים אלו אינה ברכה אמיתית עד"ה אבל הברכה האמתית היא הנאמרת על הצלחת הנפש אשר הוא דבר הסמוי מן העין כד"א (ישעיה ס"ד) עין לא ראתה אלוהים זולתך יעשה למחכה לו וזאת הברכה היא מה שכונן באומרו אלוהים יחננו ויברכנו והיא ודאי שאלת הימין ולזה גמר הפסוק יאר פניו אתנו סלה כי היא הנתונה באור הפנים וביד הימין כד"א (תהלים מ"ד) כי ימינך זרעך ואור פניך כי רציתם: הקנה השני מהימין הוא מה שיורה על תועלת זאת ההצלחה לחנונים ממנה ואמר לדעת בארץ דרכך וגו'. והכוונה שיגיע מאור הברכה הזאת שפע רב יגיע שיעורו אל שנדע בארץ דרכיו ודבר גדול דבר ולא מילתא זוטרתו הוא לגבי משה כשאמר (שמות ל"ג) הודיעני נא את דרכך ואדעך וגו'. כי הוא ענין השגת אמיתת הנמצאות ודרך השתלשם אלו מאלו וכולם מהסיבה הראשונה ית' זכרו ומשם ייפרד מדע והשכל להכיר דרך השגחתו ית' על ברואיו והנהגתו אותם. וההפרש אשר בה בין קצת הנמצאים לקצתם כמ"ש במעמד ההוא הנפלא (שם) אני אעביר כל טובי על פניך וגו' וחנותי את אשר אחון וגו' והוא אומרו בכל גויים ישועתך והעניין שתספיק שפעת ברכתו לנו לדעת איך תתפשט הנהגת חסדו על כל ברואיו ואופן ישועתו הנמשכת לכל הגויים אשר הם חיים על פני הארץ אומה כפי ענינה וגוי גוי כמעשהו הקנה הג' מהימין והוא שיעור התפשטות הטוב ההוא על המקבלים אותו אמר ידוך עמים אלוהים וגו'. וזה שכבר נתבאר בפילוסופיה המדינית שהדבר הטוב כשיהיה יותר כולל יהיה יותר טוב כמו שכתבנו בשער ס' א"כ היה מהראוי שהטוב העליון ההוא המבוקש יגיע תועלתו לכל הנמצאים איש כפי כוחו עד שכל העמים יראו אור בברכה הזאת השכלית להכיר ולידע שיש סדר אחד לכל הנמצאות אשר מצד אותו הסדר הם נמצאים ומסדר חכמתו הם קיימים ועל פיו הם חיים ויגזרו חיוב גמור על עבודתו ואם שרבים מעמי הארץ טועים בהכרתו ואינם באים עד תכונתו מ"מ הכול יכונו לאמת מציאותו יתעלה וכמ"ש המליץ ולא יחסר כבודך בעובדי בלעדך כי כוונת כולם להגיע עדך. אמנם תכלית הטוב הזה והתועלת האחרון המגיע לעצם המושגחים והמושפעים ממנו זכר אותו בראש הקנה האמצעי והוא

ישמחו וירננו לאומים וגו'. ואמר כי התכלית העליון היא השמחה והערבות הנמרץ המגיע מזאת הברכה לשלמים אשר ימצאו בכל אומה ואומה וכ"ש אל חכמי זאת האומה הנבחרת חכמיה חסידיה ונביאיה אשר חנן אותם רוח דעת ויראת ה' לדעת ולהכיר כי הוא ישפוט תבל בצדק ועמים במישרים כי הוא תכלית השמחה והתענוג הנפשי אשר הוא סוף כל ההשגות ותכליותיהן כי הוא מעין שמחה ותענוג של מעלה וכאלו עליונים ותחתונים משתתפים בו דכתיב (תהלים ק"ד) יערב עליו שיחי וגו'. ואחר שביארנו חצי המנורה הטהורה אשר אל הימין נבא אל חציה השנית אשר אל השמאל ונתחיל מהקנה החיצון ממנה כמו שאמרנו. הקנה הראשון מהשמאלי אשר ייחס אל המנורה עצמה יחס הכתוב הראשון שביארנו האומר אלוהים יחננו ויברכנו וגו'. הוא יברכנו אלוהים וייראו אותו כל אפסי ארץ. הנה בכאן תפס שם ברכה על ההצלחות הזמניות המיוחסות מהשמאל כמו שלקחה בפסוק אשר כנגדו על האמתיות אך ביאר אותו תכלית הביאור כמ"ש וייראו אותו כל אפסי ארץ כי הוא מהמבואר כי באלו הטובות השמאליות מירא השם ומייראים כל בני עולם ובם ידין עמים כמו שהוא מבואר בפרשיות הברכות והתוכחות שבתורה. וירמיהו אמר הגידו זאת בבית יעקב והשמיעוה ביהודה וגו' (ירמיה ה'). אמר ודאי הם סכלים ובלתי מרגישים כי אם לא יראו לנפשם בהמיר ארץ ובמוט הרים בלב ימים כי יסמכו על מה שנשבעתי מעבור מי נח עוד על הארץ. מ"מ היה להם לירוא ממה שהם רואים יום יום מפתחות אוצרות שמים וארץ בידו ואין פותח זולתו והיה ראוי שיפיקו תמיד רצונו כדי שישמור להם אלו הז' שבועות שבין פסח לשבועות שהם עקר חוקות הקציר שבהם תלויים חייהם מנגד. והנה לז"א הקנה השמאלי הזה וייראו אותו כל אפסי ארץ כנגד מ"ש בימינו אשר כנגדו יאר פניו אתנו סלה כי השמחה הפך היראה כמו שהמבוקשים הם בעצמם הפכיים. אלא שבבחינה היות מבוקשם לעזר וסמך האמתיים כמ"ש כבר אפשר שישתתפו היראה והשמחה יחד. הקנה השני השמאלי המורה גם הוא על תועלת הטוב ההוא אומר ארץ נתנה יבולה יברכנו אלוהים אלוהינו. יאמר כי בהגיע זאת הברכה יכירו כל באי עולם כי היא ברכת אלוהים אלוהינו המושפעת מרום שמיים על כל הנמצאות השפלות אשר בתחתיות ארץ וכמו שהוא עניין נפלא ממנו מ"ש בקנה הימני אשר כנגדו לדעת בארץ דרכך וגו'. והוא עצמו מ"ש במקום אחר דעו כי ה' הוא האלוהים הוא עשנו ולא אנחנו וגו' (תלים ק'). והכוונה כי כמו שיש כוח להכיר את השם מצד החכמה המושפעת מאתו כן יש מצד מה שנראה בעינינו עין השגחתו תמיד פתוחה על פרנסתו ומחייטתו והוא עניין נכון כוון ממנו גם כן בקנה השני הזה אשר מהשמאל. ואולם הקנה השלישי השמאלי המורה על כללות הטוב ההוא ושיעור התפשטותו אל המקבלים הוא אומר יודוך עמים אלוהים יודוך עמים כולם והם המלות עצמם שתאר בהם התפשטות הטוב העליון הימיני כי השפע המושפע מאתו מגיע לכל איש ואשה צורכו ולכל בריה ובריה די מחסורה כמ"ש (שם קמ"ה) טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו עיני כל אליך ישברו וגו' פותח את ידך וגו'. והנה תמצא שמלות פסוקי הקנים הימיניים הם קרובות

למלות השמאליים לפי שהם עניינים מתייחסים זה לזה. אמנם בעניין התכלית נבדלו תכלית החלוף כי האחד הוא עניין עליון רוחני מושג לנפש והשני הוא חומרי מורגש וזה כי התכלית אל שפע החכמה המאירה מאור פניו הוא שנדע ונכיר כי תשפוט עמים מישור הנהגה שכלית ורוחנית כמו שאמרנו וכמ"ש (דברים ל"ב) הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט וגו'. אמנם התכלית לאלו הטובות השלמויות הוא אומר ולאומים בארץ תנחם סלה כי הוא ינחם וינהלם בלחם בכל צרכיהם בהיותם בארץ כל ימי הבלם. אמנם אין ספק כי אומרו ישמחו וירננו הוא חוזר לשניהם לזה כעניינו ולזה כעניינו ונתקשרו יחד כי למשקיפים בהם השקפה ישרה גם המה היו סיבה להשגת הטוב האמתי כי ירחיקו בהם המונעים ויקריבו המסייעים. הרי תמונת זאת המנורה הטהורה אשר נתחקה בה ב' אלו העניינים אשר עליהם אמר החכם אורך ימים בימינה בשמאלה וגו'. והנה להיות הימים האלה שמתחילת ספירת העומר ועד תשלומה בכללם ופרטם מסכימים עם כללי ופרטי המזמור הזה רצוני להיות מספר הפסוקים כמספר השבועות ומספר התיבות כמספר הימים כמו שאמרנו היה המנהג בכל ישראל לקרא אותו בכל לילות זה הזמן סמוך לספירה כי כמוהו ישתתפו ב' העניינים אשר לימין מנורתו ושמאלה בזמן הזה המיוחד אל העניינים הימניים מצד שהמספר הזה הוא מכוון לקבל התורה האלוהית אשר נזכרה ונפקדה בסופו יום ה' כי הוא חיינו ואורך ימינו אשר אל הימניים והשמאליים מצד שהוא הזמן שבו יושפעו עלינו אלו הטובות הזמניות בשמור לנו שבועות חוקות קציר שבהם תלויים העושר והכבוד שהם אל השמאל. וכל זה מה שנוכל לקחת הישרתו מאומרו בתחילת זה העניין כי תבואו אל הארץ אשר אני נותן לכם וקצרתם את קצירה והבאתם את עומר ראשית קצירכם אל הכהן והניף את העומר לפני ה' לרצונכם ממחרת השבת יניפנו הכהן. באומרו אל הארץ אשר אני נותן לכם כיוון אל מה שנאמר במקום אחר (שם ח') כי ה' אלוהיך מביאך אל ארץ טובה וגו'. ארץ חיטה וגו' ארץ אשר לא במסכנות וגו'. ואכלת ושבעת וברכת וגו'. הישמר לך פן תשכח וגו'. שהכוונה בכל זה לומר שהארץ היא נתנה לספוק ההכרחי לבד לעזור אל ההצלחה האמתית כמו שכתבנו בפרשת המן הנזכרת. ואמר עכשיו כי לסימן זה בהגיע קציר השעורים בה לא נהנה ממנה עד שנביא ראשיתו לפני ה' כי הוא תחילת תבואותיה ויניף הכהן את העומר לפני ה' לרצון להם כדי שיתבוננו בה בינה שהכול מלפניו מוכן לפניו לעבודתו לא בבחינת עצמו כמו שחשבו הפתאים. ממחרת השבת יניפנו ובא בקבלה האמתית (מנחות ס"ה א) שאינו זה שבת בראשית והוא עניין מעולה מאד לפי הכוונה וזה שלא ניחס שפע הטובות ההנה אל הנהגה הטבעית אשר שבת בראשית הוא סימן אליה כמו שזכרנו כמ"ש הצדוקים (שם). רק אל ההנהגה העליונה המיוחסת אל מועד הפסח כמו שקדם. ושיעשו עליה קרבן לאמור ממך הכול ומידך נתנו לך (ד"ה א' כ"ט) ולהחמיר על עניין בחינה זו אמר ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו וגו'. כי הוא הלמוד הראוי להקדים בלי ספק. וסיים חוקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם לומר כי זה המעט המובא שמה וכל אשר כגילו הוא העקר

בכל אלה העניינים המדומים לא זולת ושכן ראוי שיוחק בלבם חוקת עולם לדורותם בכל מושבותם בין בהיותם בארץ או חוצה לארץ. וכבר היה העניין הזה הכרת הימין באלו הטובות מהשמאל ושהראוי שתהא שמאל נדחה וימין נקרבת. והנה צורת המנורה עצמה לפי זה דרך כלל מזכרה בשני הכתובים אשר בהם תסיים מצווה זו וקראתם בעצם היום הזה מקרא קדש וגו'. ובקצרכם את קציר ארצכם לא תכלה וגו'. כי הנה המפרשים ז"ל נדחקו בביאור הכתוב הזה לכאן כמו שנמצא בפירושיהן, אמנם על הכוונה הזאת יבא כפתר ופרח וזה כי הכתוב הראשון יזכור קדושת היום מצד מה שהוא יום קבלת התורה האלוהית כמו שיבוא אשר הוא הימין ע"ד אורך ימים בימינה אמנם שמאלה הוא מה שסמך הכתוב הב' שיבשר אותם שבקוצרם את קציר ארצם יהיה להם כדי שבעם והותר כמו שאמרנו בפירוש המזמור והוא עצמו מאמר בשמאלה עושר וכבוד וזה העניין הראשון:

ואולם העניין השני הוא לקוח ממצות הספירה

אמר וספרתם לכם ממחרת מיום הניפכם את עומר התנופה שבע שבתות תמימות תהיינה עד ממחרת השבת וגו'. כי הוא מבואר שספירת הזמן ולדבר מה יורה על הצער ההווה בהעדרו ועל התענוג המקווה בהווייתו כמו שהוא נגלה בכל ספירות ימי הטמאים והטמאות וכמ"ש (תנחומא פ' מצורע) וכי יזוב זוב דמה ימים רבים (ויקרא ט"ו) ימים שנים רבים שלשה ולפי שהיו ימי צער קורא אותם רבים. והנה לפי שיציאתם ממצרים הייתה לקבל התורה האלוהית דכתיב (שמות ג') בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלוהים על ההר הזה הישירם בזה להודיע ולזכור בכל דור ודור כי מעלה עשו בתחילה בשעת קבלת התורה והוא כי לגודל מעלתה לא קבלוה מיד כשפירשו מטומאת מצרים עד שעברו עליהם שבעה שבועות שבהם נגמרו להסיר את אלוהי הנכר אשר בקרבם ויטהרו להחליף שמלותם ותכונתם כאשר זו שהייתה בזוב טומאתה. ואע"פ שפסקו דמי זובה צריכה להמתין עוד ז' ימים נקיים (ויקרא שם) ק"ו לשכינה שבעה יובלים אלא דיו לבא מן הדין שתהיינה שבע שבתות ימים כי האלוהים סייע בטהרתם כמ"ש (שמות י"ט) ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי כלומר בתנועה קלה ומהירה אשר לא יצויר כן על המנהג הטבעי כמו שפירש שם.

ובמדרש חזית (שיר ב')

תני רשב"י בשעה שיצאו ישראל ממצרים למה היו דומים לבן מלך שעמד מחולי אמרו לו אדוננו המלך ילך בנך לאסכולה אמר להם עדיין לא בא בני בזיוו שנשתנה מחוליו אלא יתעדן בני כשלשה חדשים ואחר ילך לאסכולה: כך בשעה שיצאו ישראל ממצרים אמרו מלאכי השרת ריבוננו של עולם הגיע שעה שיקבלו בניך את התורה אמר להם הקב"ה עדיין לא בא זיותן של בני משעבוד טיט

ולבנים אלא יתענגו עד ג' חדשים ואחר כך אתן להם את התורה ואימתי בחדש השלישי (שמות י"ט).

הוא מבואר שחסרון הזיו וחזרתו על ידי עידונם הוא היה ההכנה שתזדמן להם בזמן ההוא על ידי המעשים הנוראים שנעשו להם במרה כי מרים היו ולא יכלו לשתות שם מים עד שהורה השם עץ ושם שם לו חק ומשפט כי הוא היה הלמוד הראוי והנאות להם לפי שעתם כמו שכתבנו שם. ולרמז אל חסרון התחלתם ושעדיין היו דחויין מבא אל המעמד הנבחר והקדוש ההוא להזדווג עם אלוהיהם המקריבם אליו תקרובת אהבה ונדבה כהקריב החתן את כלתו עד שיעברו ימי הדחיה ההיא שהמשלנוה אל ימי הליבון והנקיות. אמר וספרתם לכם ממחרת השבת מיום הביאכם וגו'. כי כן ימלאו ימי הטמאים הגרושים מבית תענוגיהם. ולפי שהימים האלה לשלמי הבחינה הם ימי צער כמו שאמרנו לפיכך לא קבעו לברך שהחיינו בתחילת מספרם כי איך תברך שהחיינו האשה המגורשת מבית תענוגיה מספר ימים אדרבה קינה מבעי לה. אמנם קבעוהו תכף מלאת ימי הטוהר והשלמת המספר ביום החמישים והוא אומרו עד ממחרת השבת השביעית תספרו נ' יום כלומר שיום הגעת הכוסף המקווה הוא יום החמישים עם שמספר ימי הריחוק אינו אלא המספר אשר לפניו והוא תשע וארבעים יום או שבע שבתות כמו שהוא העניין אצל הקרבנות עצמן וכמו שיבוא.

זה טעם יותר נראה ממה שכתב **הרשב"א** ז"ל בתשובה (סי' קכ"ו) כי מפני שיש לנו עגמת נפש במה שאין אנו מקריבים את העומר אין אנו מברכים זמן דמאי עגמת נפש יש בזה מקרבן הפסח ועליית הרגלים וחגיגותיהן. ועוד דבענין הספירה אין חלוק בין ספירתנו לספירתם. מכל מקום יש בזה הערה נפלאה אל כוסף החכמה ואל ההשתדלות העצמי הראוי לעשות בעסק התורה ולמידתה למנות ימינו ושנותינו כדי שלא יצאו לריק ולא יבלו בבהלה כמו שכתבנו בשער נ"ט. וכמו שאמרו ז"ל יהי ביתך בית ועד לחכמים והוי מתאבק בעפר רגליהם והוי שותה בצמא את דבריהם (אבות פ"א) כי עקר כל ההשתדלות וההישרה בזה הוא תכלית הכוסף: כאשר הוא בשתיית הצמא וכמו שכתוב (ישעיה נ"ה) הוי כל צמא לכו למים וגו'. ללמד כי מי שאינו בא אל הלמוד בתורת רעב וצמא אין לו שום תועלת. ולזה הייתה עניין בשורה אומרו והשלחתי רעב בארץ לא רעב ללחם ולא צמא למים כי וגו' (עמוס ח'). כי מיד כשיהיו הדורת רעבים גם צמאים לבקש את דבר ה' מיד יפתח ה' להם את אוצרו הטוב ויאכלו ויותירו כדבר ה' וזהו העניין השני:

אמנם העניין השלישי הוא לקוח מאומרו והקרבתם מנחה חדשה לה'

ממושבותיכם תביאו לחם תנופה שתיים שני עשרונים סולת תהיינה חמץ תאפנה בכורים לה' והקרבתם וגו'. וזה כי מן ההבדל אשר בין אלו ב' הקרבנות אשר מתבואת הארץ נבוא להכיר מעלת בעלי התורה על זולתם מק"ו מהתחלתם. והוא כי בתחילת עניינם ממחרת

יום ראשון של פסח הביאו את קרבן העומר שהוא הלכה למשה מסיני שבא מן השעורים והסמיכוהו חז"ל (מנחות פ"ד א) אל המקראות נאמר כאן אביב ונאמר להלן (שמות ט') והשעורה אביב והיה זה להודיע שאם כבר יצאו ישראל מכלל כל האומות שנחשבו לתבן או קש או לקוצים כסוחים ובאו לכלל תבואה הנה עדיין היו במדרגת השעורים שהוא מאכל משותף לאדם ולסוסים ולרכש. אמנם עדיין לא באו לכלל שלמותם המיוחד הנמשל לחטים שהוא מאכל האדם בייחוד. ולזה לא שייכא ברכת שהחיינו בהבאתו כי זה דרך אל שלמות לא שלמות. ולפי שכל ההתחלות קשות היה ג"כ זר מעשהו וקשה עבודתו כמ"ש במדרש (ויקרא רבות פ' כ"ח) א"ר אבין בא וראה כמה ישראל מצטערין על מצות העומר דתנינן תמן קצרוהו ונתנוהו בקופות והביאוהו לעזרה היה מהבהבין אותו באור כדי לקיים מצות קלי דברי ר"מ. וחכמים אומרים בקנים ובקלחות חובטין אותו כדי שלא יתמעך נתנוהו לאבוב ואבוב היה מנוקב כדי שיהא האור שולט בכולו שטחוהו בעזרה והרוח מנשבת בעזרה כו'. נתנוהו בריחים של גרוסות והוציאו ממנו עשרון שהוא מנופה בי"ג נפה:

ועתה ראה כמה ירמוז זה לקושי הנמצא בהתחלת זה השלמות באומה מיום שהחל לתת מצות בני נח עד שהייתה מיטתו של יעקב אבינו שלמה וראויה לבא אל כלל. כי העשרה דורות מנח ועד אברהם כלן היו מכעיסין לפניו עד שבא אברהם ונטל שכר כנגד כולם (אבות פ"ה). והנה כששלמו על העשרה דורות מספר הג' הרי הונפו בי"ג נפה ועדיין היו בערך השעורים. אמנם לפי שכבר הייתה ההתחלה יותר מחצי הכול בשכבר נפרדו בה מכלל שאר האומות היה בה כדאי שיהיו מושגחים על ידה במדרגה הדורכת מהלך השלמות. אמרו במדרש (ויקרא רבות שם) ר' יוחנן אמר אל תהי מצות העומר קלה בעיניך שעל ידה זכה אברהם ליירש את ארץ כנען הה"ד (בראשית י"ז) ונתתי לך ולזרעך אחריו את ארץ מגוריו את כל ארץ כנען רשב"ל אומר היא שעמידה להם בימי גדעון שנא' (שופטים ז') והנה צליל לחם שעורים מתהפך. בזכות מה ניצולו בזכות צליל לחם שעורים ואי זו מצות העומר. רבי שמואל בר נחמן אמר היא שעמידה בימי חזקיהו שנא' (ישעיה ל') והיה כל מעבר מטה מוסדה וגו' וכי יש מלחמות תנופה באותו הדור אלא הוי אומר זו מצות העומר. ורבנן אמרי היא שעמידה בימי יחזקאל וכו'. הרי שהכול מסכימים שאין לבזות אותה ואין להקל בערכה מפני היותה עניין התחלה אל השלמות שהרי בה זכה אברהם אשר הוא ע"ה היה מתחילה בזה השלמות אשר בו התחיל לזכור זאת הארץ אשר עליה אמר המצווה זו וכי תבואו אל הארץ אשר אני נותן לכם וקצרתם וגו'. וכן בה זכו בכל הדורות אשר לא עמדו על תכלית שלמותם כמו שהיו בדורו של גדעון שכולם היו דומים אל השעורים והוא לבדו היה חובט חטים וכן בימי חזקיהו ויחזקאל כמו שנרמז מהכתובים שהביאו והוא רמז נכון ומבואר.

[קרבן מעומר שעורים]

והנה עכ"פ לרמוז אל השלמות הא' ההוא בא הקרבן הזה מעומר שעורים להניף אותם לרצון לפני ה' כי הרצון השלם בתחילה סימן יפה לסוף וציוה שיספרו משם עת התחלתם עד סוף המספר הנזכר אמנה בסופו אמר והקרבתם מנחה חדשה לה' וגו'. וענין החדוש הוא קרבן שתי הלחם הבא מן החטים שעליהם נאמר סולת תהיינה לפי שכבר באו עם הסיוע האלוהי הנזכר לכלל שלמותם המיוחדים אל החטים המיוחדים אל מאכל האדם וכמ"ש (ב"מ קי"ד א) אדם אתם אתם קרויים אדם וכו'. שעלינו נאמר בקבלה בטנך ערמת חטים (שיר ז') ואז זכו לקבל התורה הוא הלחם אשר נתן ה' לאכלה אשר בה היו סגלה מכל העמים.

ובמדרש (שוח"ט תהלים ב')

בטנך ערמת חטים שיבולת של חטים מתמרת ועולה והקנה שלה ארוך וקניה רחבים וארוכים והשיבולת בראש הקנה. והקנה שלה מתגאה ואומר בשבילי נזרע השדה. והעלים מתגאין ואומרים כן. ואומרת להם השיבולת הרי הגורן בא והכול יודעין בשביל מי נזרע השדה. לא עשה זמן מרובה עד שבא הגורן הקש מכניסין אותו באש המוץ זורה אותו לרוח. ומקיימין את החטים בגורן. וכל מי שרואה אותו נושקו הה"ד (תהלים ב') נושקו בר. כך אומות העכו"ם אומרים בשבילנו נברא העולם וישראל אומרים להם והלא כך כתוב (ישעיה ל"ג) והיה עמים משרפות סיד ולעתיד לבא משתיירין ישראל לבד הה"ד (דברים ל"ב) ה' בדד ינחנו.

והנה זה המשל לא לגאווה וסכלות ממנו הוא נאמר רק למה שנתאמת שהתכלית המיוחד לאדם לא נזדמנה השגתו לשום איש מהמין כי אם ע"י התורה הזאת האלוהית כמו שנתבאר במקומות רבים שהעכו"ם הן בערך אל התכלית במדרגת הקש והתבן כמו שזכרנו ראשונה. אמנם המתחילים מהאומה היו במדרגת לחם השעורים המנופה בי"ג נפות כנזכר. והשלמים בהם כלחם הנעשה מסולת החטים שעליה נאמר בטנך ערמת חטים ואז הגיע זמן לברך שהחיינו בלי ספק. וזה ענין נכבד מאד להכרת שלימות זה העסק ותוארו אצל שאר האנשים אשר אמרנו ראשונה. אמנם באו שתי הלחם לרמוז אל הכנתם אל שתי תורות תורה שבכתב ותורה שבע"פ כמו שבאת בקבלה עליו (שיר ד') שני שדיך כשני עפרים וגו' ונאמר (משלי ה') דדיה ירווך בכל עת ואמר בפ' שתי הלחם (צ"ד א) שתי הלחם נילשות א' א' ונאפת א' א' כלומר שיתנו לב על כל אחד מהם בפני עצמה בהשגחה עצמית ומיוחדת. הנה היו שתי הקרבנות הללו רצוני קרבן העומר וקרבן שתי הלחם אצלם כעין מדרגות זו למעלה מזו להגיע אל הלחם העליון מהם והוא לחם הפנים אשר על השולחן הטהור הרומז אל מעלת התורה האלוהית עם מערכות לחמיה לחמו פנים נוראים על הדרך אשר יצווה עליו אחרי כן בפרשה בפני עצמה כמו שפירש ענינו אצל המשכן וכליו שער מ"ח.

ואולם להיות הלחם ההוא סימן תכלית השלמות מה שהייתה השגתו קשה ופליאה היה ג"כ מעשהו זר ונפלא מאד.

דת"ר בית גרמו היו בקיאים במעשה לחם הפנים ולא רצו ללמד. שלחו חכמים והביאו אומנין מאלכסנדריאה של מצרים והיו יודעין לאפות כמותן ולא היו יודעין לרדות כמותן שהללו מסיקין מבחוץ ואופין מבפנים ואין פתן מתעפשת. והללו מסיקין מבפנים ואופין מבחוץ ופתן מתעפשת. וכששמעו חכמים בדבר אמרו כל מה שברא הקב"ה לכבודו בראו שנאמר (ישעיה מ"ג) כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו וגו'. וחזרו בית גרמו למקומן שלחו להם חכמים ולא באו כפלו להם שכרם ובאו בכל יום היו נוטלין י"ב מנה והיום כ"ד מנה דברי ר"מ. ר' יהודה אומר בכל יום כ"ד והיום מ"ח א"ל מה ראיתם שלא ללמד. א"ל יודעין היו בית אבא שב"ה עתיד ליחרב שמא ילמוד אדם שאינו הגון וילך ויעבוד ע"א בכך. ועל דבר זה מזכירין אותם לשבח שמעולם לא נמצאת פת נקיה ביד בניהם שלא יאמרו מלחם הפנים ניזונים לקיים מה שנאמר (במדבר ל"ב) והייתם נקיים מה' ומישראל (יומא ל"ח א)

וכזה וכזה סופר שם מבית אבטינס שהיו בקיאים במעשה הקטורת. וכל מה שיורה על זרות המלאכות ורוב האמון הנמצא בהם בכל זה הוא עדות להיות העניינים ההם דוגמת הדבר התכליתי המושג בטורח גדול והתחכמות עצומה. ונתברר מטוב כוונתן שהבקיאים במעשה אלו המלאכות מובטח בהם שלא יעבדו בהם ע"א. אמנם האנשים הבלתי מהוגנים המטפלים בהם הם חשודים בכך. והנה בזה כבר היו שתי קצות ההשגה הזאת שותפים בזכות המלאכה וקשיה במשפט הקצוות בזה העניין אלא שהתכלית יותר קשה וזר.

[ניסים שנעשו בעומר, שתי הלחם ולחם הפנים]

והנה להיות שלשה קרבנות אלו נמשכין אחד לאחד במהלך התכלית והשלמות עד שכבר היה עניינם אחד אמרו בעשרה נסים שנעשו לאבותינו במקדש שמעולם לא נמצא פסול בעומר ובשתי הלחם ובלחם הפנים (אבות פ"ה) והנס היה לבשורה טובה על שלמותם שלא ימצא פסול באלו השלשה קרבנות הרומזים אל תחילתם ואמצעיתם ותכליתם על דרך שהיה סימן טוב להם כל השנים שהיה עולה גורל של שם בימין (יומא ל"ט א) או שהיה לשון של זהורית מלבין (שם).

[העומר]

ובמדרש חזית (שיר ד')

בכל המוספין הוא אומר (במדבר כ"ח) ושעיר עזים אחד לחטאת ושעיר לחטאת אבל בעצרת אין כתיב חטאת ללמדך שלא היה שם לא חטא ולא עוון הוי שעלו מן הרחצה (שיר שם) שהיו כולם מרוחצין מן העונות כשקבלו את התורה.

והנה ה**רלב"ג** ז"ל עשה זה הרושם מהיות קרבן הפסח נקרב על מצות והיות שתי הלחם חמץ שהמצה לחם שחסר תיקון החמוץ כמו שהיו חסרי ראשונה ואחר נשלמו דעותיהם כמו שנשלם הלחם בחימוצו ודין עדיפא בלי ספק כי בכל רמזי חז"ל החמוץ לא עדיפותא הוא אלא גריעותא הוא כמו שנתבאר שם במקום איסורו. ועוד דקרבנות עומר ושתי הלחם אהדדי ראוי לדרוש. והנה על קדושת היום הגדול והקדוש אשר בו נתנה זאת התורה בסוף ימי הספירה כאשר אמרנו אמר וקראתם בעצם היום הזה מקרא קודש יהיה לכם כל מלאכת עבודה לא תעשו חוקת וגו'. ציוה שהיום ההוא בעצמו שנשלם מספרם ובו הקריבו שתי הלחם יהיה להם מקרא קדש כי בו ירד להם לחם קדש מן השמים אשר יאכל אותו האדם וחי לעול' והוא יום השישי בסיון שעליו אמרו רז"ל (שבת פ"ח א) ויהי ערב ויהי בקר יום השישי תנאי התנה הקב"ה עם מעשה שמים וארץ שאם ישראל יקבלו את התורה מוטב. ואם לאו וכו'.

[מדוע לא פרשה התורה מתי חג השבועות?]

והנה יש בכאן שאלה חזקה והיא כי למה לא פירשה התורה כי היום הזה שהוא חג השבועות נזכר ונעשה לזכר מתן התורה האלוהית וקבלתה כמו שחויב ממה שביארנוהו וממה שהוחזק בידנו ממנהגו ומנהג אבותינו בתקוני תפלותנו וקריאת פרשיותינו על הדרך שפירשה בחג המצות ובחג הסוכות גם ביום הדין וי"ה.

אלא שיש לי להשיב בזה שתי תשובות.

האחת כי אין שום מבוא לתורה לצוות על זה העניין כי אם אחר קבלתה כמו שכתבו הראשונים ז"ל שאין שום טעם שיהא מציאות השם מצווה לפי שאין מצווה מבלי שיקדם מציאות מצווה כי על כן לא מנאה בעל הלכות גדולות ז"ל בכלל המצות כמו שכתב **הרמב"ן** ז"ל בספר המצות שלו וכן איך תצווה התורה שנחוג יום קבלתה והתחלת מציאותה אם אין אנו חייבין לשמוע בקולה אם לא בהיות זה מקובל אצלנו לאמת תחלה. **והשני** לפי שזיכרון התורה וקבלתה אינו לזמן מיוחד כשאר ענייני המועדים הנזכרים רק מצוותה בכל יום ובכל עת ובכל שעה דכתיב (יהושע א') לא ימוש ספר התורה הזה מפוך והגית בו יומם ולילה ובכל יום ויום אנו מצווין שיהיו חדשים וחביבין בעינינו כיום שנתנו בו דכתיב (דברים כ"ו) היום הזה ה' אלוהיך מצוך וגו'. כדאיתא במדרש (תנחומא פ' כי תבא) ולזה ציותה התורה ביום הבכורים ולעניין מתן תורה סמכה על הפרסום הנכתב מפורש

בפרשת בחדש הג' (שמות י"ט) אשר הוא פרסום נפלא שאי אפשר להתעלם. ושני הטעמים נכונים בעיני והנה מה שיפליג במעלת זה היום לפי הנפלאות הנראות ביום ההוא הנורא מהקולות והלפידים והדברות הנוראות אשר דבר עמנו מן השמים עם הדברים הנלווים אליהם כבר כתבנום במקומם שער מ"ד ושער מ"ה ודי עתה למה שכיווננו אליו להיות זה הפרק אחד מזה הספר שיפרסם אמיתת הנבואה ותורה מן השמים:

הפרק החמישי ביום הדין

יבאר היות אמונה כוללת לכל האומות שיש דין למעלה. ולא נתחלפו רק בקביעת היום. ויבאר מהות זה הדין. וסדר מלכויות זיכרונות ושופרות וטעם השופר. ויבאר טעם זה הדין:

בחדש השביעי באחד לחדש יהיה לכם וגו'

תניא בספרי (בהעלותך פ' וכי תבואו)

והיו לכם לזיכרון לפני אלוהיכם אני ה' אלוהיכם (במדבר י') למה נאמר לפי שנאמר דבר אל בני ישראל לאמור בחדש השביעי באחד לחדש יהיה לכם שבתון זיכרון תרועה מקרא קדש ואלו מלכות לא נאמר ת"ל (שם כ"ג) ה' אלוהיו עמו ותרועת מלך בו הרי מלכויות ושופרות. רבי נתן אומר אינו צריך שהרי כבר נאמר (שם י') ותקעתם בחצוצרות הרי שופרות. והיו לכם לזיכרון הרי זיכרונות. אני ה' אלוהיכם הרי מלכויות.

אם כן מה ראו חכמים לומר מלכות תחלה ואחר כך זיכרונות ושופרות אלא המליכהו תחלה ואחר כך בקש מלפניו שיזכור לך ובמה בשופר של חירות ואין שופר אלא של חירות שנאמר (ישעי' כ"ז) והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ועדיין אין אנו יודעין מי התוקע תלמוד לומר (זכרי' ט') וי' אלוהים בשופר יתקע. ועדיין אין אנו יודעין הקול מהיכן יוצא תלמוד לומר (ישעי' ס"ו) קול שאון מעיר.

אמונת ההשגחה האלוהית להיות עיניו פקוחות על כל דרכי בני אדם לדעת מעשה איש ופקודתו לתת לאיש כמעשהו בעולם הזה והבא. הנה היא מחויבת מהשכל גם הוא הדבר הנרצה ונכסף אל כל איש ישר בטבעו. כי איככה יוכל ויראה ברעה אשר ימצא אותו מסתירת זה המשפט ואם מותר האדם מן הבהמה בחשבון מעשיו אין למה זה הוא נמצא ויוצרו מה פעל כי הכול הבל. ולהעביר זה העצב מלב האנשים אמר החכם בסוף ספר קהלת (י"א) שמח בחור בילדותך ויטיבך לבך בימי בחורותך והלך בדרכי לבך ובמראה

עיניך ודע כי על כל אלה יביאך האלוהים במשפט. אמר שמח בחור בילדותיך בצאתך לעולם הזה כי לטובתך נוצרת ויטיבך לבך בימי בחורותיך בצערך בכל מעשיך אשר תעשה כי יש שכר לפעולותיך והלך בדרכי לבך ובמראה עיניך.

הנה בדברו לשון רבים כיון אל שני הדרכים אשר חויב לב האדם לפנות אליהם. הדרך האחד להכין צרכיו בעניינים הזמניים בטוב לו. והשני והוא העיקרי אשר יפנה אל דרך החיים האמתיים.

הראשון הוא אשר נאמר עליו (משלי ג') בשמאלה עושר וכבוד.
השני אורך ימים בימינה. כמו שנתבאר בפרק שקדם בעניין הראשון.

ועל שני העניינים האלה אמרה תורה (דברים ל') ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב כי החיים ירצה בעניין חיי העולם הזה והטוב בעניין העולם שכלו טוב בהחלט כי שנים אלה הם דרכי נועם להשתלם בשני העולמים וכן כל מי שעניו בראשו ראה יראה שתי ראיות אלו בלי ספק ולזה אמר שיתבשר וידע כי על כל אלה יביאך האלוהים במשפט כמו שהדבר נכסף ממך ומכל בעל שכל, והסר כעס הייאוש מזה המשפט והעבר רעת הפקפוק והספק בו מבשרך כי מחשבות הילדות והשחרות המבטיחות שיש בית מנוס להינצל מזה הדין המה הבל.

ועל בטחון זה העניין בעצמו אמר המשורר לכן שמח לבי ויגל כבודי כי לא תעזוב נפשי לשאול וגו' (תלים י"ז). כמו שמבטיח היצר הרע באומר (קהלת ט') כל אשר תמצא ידך לעשות בכוחך עשה כי אין מעשה וחשבון ודעת בשאול אשר אתה הולך שמה ולזה המשיך ואמר (שם י"ב) וזכור את בוראיך בימי בחורותיך וגו'. כמו שפירשתי העניין יפה במקומו ת"ל. והנה האמונה הזאת כבר נתפשט לכל אומה ולשון הנמצאים היום בעולם אין שום אחד מכחישה עד שמנהג כל באי עולם לתלות עיניהם למרום לבקש דין שמים מלמעלה כשאינן דין מלמטה. ואף גם זאת דדינא דארעא מוכחא על דינא דרקיעא רצוני שבבחינת מציאות דין שמים ראשונה נאמר שנמצא דין ארץ בכלל. וזה שגזרת אמת לא תאמר רק בדבר שנתבארה אמיתתו בהסכמת העניין ההוא אשר בנפש למה שנמצא כן חוץ לנפש כמו שנאמר בדין אחד חלקי שגיזור השכל בו דבר שנמצא כן כתוב בנימוס. ועל זה האופן נאמר שיש דין אמת למטה בארץ למה שהוא מסכים אל הדין הראשון הנמצא למעלה ראשונה והוא מאמר המשורר אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף (תלים פ"ה). וזה כי הדין הצומח מארץ נקרא אמת לפי שכך כתוב במרום לפני אדון השמים ב"ה כמו שאז"ל (ספרי פ' פינחס) על מאמר כן בנות צלפחד דוברות (במדבר כ"ז) כך כתובה לפני במרום וכאשר יבא במקומו שער פ"ד ב"ה.

אמנם צדק משמים נשקף כי מה שנעשה שם לא יאמר שהוא אמת בזאת אבל שהוא צדק מצד עצמו ונכון הדבר מאת האלוהים.

אמנם מה שנתייחדנו בו האומה הישראלית בזה הוא בג' עניינים.

האחד במה שקדמה אצלנו ידיעה זו וממנו נתפשטה לכל זולתנו וזה בהודיע אותנו בתורה האלוהית בראשית ברא אלוהים וגו'. כי מהיותו בורא העולם ברצונו המוחלט אחר בלא היה יתחייב שתהיה הנהגתו בצדק וביושר רצוני כמו שנתבאר בשערים הראשונים וזה מה שרצהו באומרו (במוסף לר"ה) מראשית כזאת הודעת ומלפנים אותה גלית זה היום תחילת מעשיך וכו'.

ואולם יש שני עניינים שלא נתפשטו ממנו לזולתנו כלל.

האחד שאנחנו לבדנו בעלי סוד לאלוהינו לדעת אי זה היום עשה ה' לשבת בו על כסא דין משאר הימים ומה טיבו של דין זה כמו שיבוא עניינו בקרוב כי על זה נאמר יום תרועה יהיה לכם ובאה הקבלה האמתית ופירשו (ר"ה ט"ז א) כמו שנאמר תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו כי חק לישראל הוא משפט לאלוהי יעקב (תלים פ"א) הנה שפירש מהות העניין ומי הם בעלי סודו ובריתו בו.

והשני שאנחנו ולא זולתנו הם בעלי מלאכתו בזה ועל ידנו הוא נקבע יום הדין ראשונה אשר הוא תחלה וראש לכל מקראי קדש הנסמכים עליו כמו שנתבאר זה כבר בפרק הראשון אשר מזה השער.

ושלשת העניינים האלו זכרם המשורר סמוכים ורצופים באומרו צדק ומשפט מכון כיסאך חסד ואמת יקדמו פניך (שם פ"ט) הנה בזה הזכיר קדימת זה העניין אלינו באור פניו כי רצה בנו. אמנם על השני אמר אשרי העם יודעי תרועה. ועל השלישית אמר ה' באור פניך יהלכון (שם) כי הם המתהלכים ומשתדלים בקביעות היום ההוא וכל שאר המועדים הנמסר להם באור פניו והעניין נכון ומבואר.

[ייחודו של יום הכיפורים]

והנה ייחוד זה היום הנודע אלינו כבר הכניסו החכם שלמה במוסריו כשזכר אופני פתויי היצר הרע אל האדם החסר הנשמע אליו והנמשך אחריו כמו שנתבאר באותה פרשה שאמר עליה הרב **המורה** בהקדמתו שהיא לא באה אלא לתפארת המשל והוא באמת דבר כבוד שיהיה הפסולת מרובה מאד על העקר אבל נאות שיהיו לשם כוונת נכונות.

ואשר נראה לפי כוונתנו הוא כי באומרו כי בחלון ביתי בעד אשנבי נשקפתי וארא בפתאים אבינה בבנים נער חסר לב בנשף בערב יום וגו' והנה אשה לקראתו שית זונה וגו' (משלי ז'). כי כל זה הוא משל לפתויי היצר הרע ומדוחיו כי היא האשה הזונה עצורת לב אשר

נתן טבע ההוויה לפניו והיא אשר החזיקה בו ונשקה לו ואומרת זבחי שלמים עלי וגו'. והם הראות הפנים למעשיו ועצותיו אשר מהם נכנסה לגופה של עבירה מרבדים רבדתי ערשי וגו' נפתי משכבי וגו'. לכה נרוזה דודים עד הבקר וגו' כי אין האיש בביתו הלך וגו' צרור הכסף לקח בידו ליום הכסא יבא ביתו. והכוונה לעניין הנמשל שיעשה וגם יוכל כי הוא יושב לבטח כי אין האיש בביתו בעניין שיושגחו מעשיו ואם יש כבר הלך לדרך רחוק כלומר שאין עתה עת היאסף אל מעמד המשפט עד עבור כמה ימים וחדשים גם הנה צרור הכסף לקח בידו כלומר כי סוד זה הרצון האלוהי לקח בידו ולא מסרו לזולתו והוא בואו ליום הכסא זה המיוחד לביתו להשגיח ולשפוט על המעשים. והנה אם כן עדין יש שהות לחטוא ולשוב והנה הודאת בעל דין כמאה עדים דמי ובפרק חלק (צ"ו ב) דרשי ליה קרוב לזה העניין דוק ותשכח. והנה כמו ששמענו ממנו בכל התוליו ושקריו ורובי כזביו ראוי שנשמע ממנה בזה שלא יוכל להכחישו על כל פנים נהיה נדונים ליום הזה אשר ידע יצרנו באין לו שום טענה להתעלם בו כמו שנראה מזאת הפרשה ממה שרמזו עם מה שתוכל לפרש בה כי יש ויש בה דברים של טעם:

שלשה מוקדים ביום הכיפורים

הנה אחר שנתבאר שהיום הזה יום תרועה הוא יום הדין על האופן הנזכר הנה הוא ראוי שנבאר ממנו שלשה עניינים.

האחד במהות זה הדין שנשפט הש"י עם בראיו היום ומאי זה מין הוא. השני בסדר מלכויות זיכרונות שופרות והתקיעות המצוות לעשות בו ביום. והשלישי בטעם זה הדין עם הנדונים בו כי בכל אחד מאלה יש מקום עיון. ואגב יתבאר טעם קביעות היום ההוא. והיותו בזמן המיוחד שנקבע ויתבאר המאמר שזכרנו עם השאר שיבואו לרגלו.

העניין הראשון במין הדין הזה ומהותו וזה שכבר נתבאר בפ"ח מהמאמר הח' **מספר המידות** שהקניינים אשר לאדם בהשתרר או בהשתעבד אינם עמו בשיתוף הצדק הנימוסי והדתי ושלא יאמר משפט צדק ובלי צדק בינו לבינם ושלזה הבנים הקטנים אשר הם לאדם למין ההשתרר או העבדים שהם לו ממין ההשתעבד שהם אצלו כבעלי חיים לא יכנסו עמו תחת הצדק והבלתי הצדק. והטעם כי הבלי צדק הוא אשר יקבלהו האדם מהזולת בבלתי רצון ובאלו אין שם זולת האדון שירצה או שלא ירצה כי הם אצל האב או האדון כחלק ממנו. וכבר נתבאר שם שאין אדם סובל בלי צדק מעצמו. וכתב עוד בפרק הקודם ופירש הצדק הדתי לא ייפול רק על הבני חורין כי אמנם הצדק הוא לאשר לו דת ואמנם הדת הוא לאשר אפשר היות בהם חסרון משפט. והכוונה כי מי שלא ייפול עליהם סבול בלי צדק מהטעמים שאמרנו לא יצדק עליהם ג"כ עשות צדק. ואלו הדברים עצמן יתבאר אמיתתן מהתורה האלוהית שכבר השליט הכתוב האב על בתו הקטנה למכרה

ולאכול את כספה ואף כי תהיה נערה האב זכאי בקידושיה ובמעשה ידיה ומציאותיה וכל שבח נעוריה (כתובות מ"ו ב) יכול למוסרה למנוול ומוכה שחין ואע"פ שצווחת לית דין ולית דיין וכן פטרה התורה האדון המכה את העבד ומת שנאמר (שמות כ"א) אם יום או יומיים יעמוד לא יוקם כי כספו הוא ואף כי מת תחת ידו אינו מומת עליו רק הוא נשפט על אכזריותו ושלוח כעסו וע"ד שאמרו השובר כליו בכעס יהא בנידוי וכמ"ש דוד (ש"ב י"ב) חי ה' כי בן מות העושה זאת וגו'. ועקב אשר לא חמל כמו שנתבאר שם. והנה אחר שכל הנמצאים כולם הם יצירי ידיו יתעלה שמו והם אצלו תמיד כחומר ביד היוצר לעשות בו כאשר ישר בעיניו הנה הנם תחת ממשלתו אם כממשלת האב על ילידי ביתו ואם כממשלת האדון על קנייני כספו והנה א"כ מה יצדק אנוש עם אל לבוא במשפט עמו וכ"ש כי זה העניין נתייחדה הודעתו אל האומה הנבחרת, כמו שאמר יום תרועה יהיה לכם ונאמר (תהלים קמ"ז) מגיד דבריו ליעקב חוקיו ומשפטיו לישראל לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום. ואנשיה הם המיוחדים עמו בשני אלו התנאים המבטלים מציאות המשפט כמו שאמר בביאור (ויקרא כ"ה) כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים. והנה כמו שלא היה להם דין בני חורין עם המצריים, מכ"ש שלא היה להם דין ומשפט עמו. וכן נאמר (דברים י"ד) בנים אתם לה' אלוהיכם וגו' (שמות ד') בני בכורי ישראל ומן הראוי אין לבן דין ומשפט עם אביו ואף שיהיה הגדול כ"ש שאנחנו אצלו יתברך במדרגת הבנים הקטנים אשר הם כחלק ממנו דכתיב (הושע י"א) כי נער ישראל ואוהבהו ונאמר (עמוס ז') מי יקום יעקב וגו'.

והנה להרגש חכמינו הקדושים מתקני התפילות ז"ל בדבר המשפט זה העניין עצמו שיערו מידותיהם וצמצמו דבריהם במה שתקנו לומר על כל סימן וסימן ממלכויות זיכרונות ושופרות היום הרת עולם היום יעמיד במשפט כל יצוריו אם כבנים אם וכו'. וזה שהם ראו שאינו מן המוסר לבא לפניו במשפט סתמי כמו שהוא בין השווים בעניין החופשיות אבל יבקשו מלפניו אותו הדין והצדק המיוחד אשר הזכירו החכם שם שיש לו לאדם עם שתי הכתות ההם, רצוני אשר בהשתרר או בהשתעבד, והוא אשר קרא אותו שם צדק לפי ההידמות. וזה שאם אין לו עמהם הצדק הדתי הכולל אינם עמו בלי צדק ומשפט מה והוא מיוחד לאדם בביתו עם אשתו ובניו ושאר קנייניו. והתורה האלוהית הסכימה מאד לזה כמו שנראה (שמות כ"א) מדיני עבד עברי ובתו הקטנה ומשפט העבדים וזולת זה כי הנה עם שאינם עמו בדיני שאר האנשים אינם נעדרי המשפט כי יש ויש סדר ומשפט שיהיו בהם לפי יחסם כמו שנתבארו כל הדברים האלה בפרשת משפטים שער מ"ו.

[היום הרת עולם]

והנה לזה מדרך המוסר כראוי להם אמרו כי היום הרת עולם והוא עדות להיותנו כולם לפניו משתי הכתות שזכרנו. אמנם הוא יעמיד במשפט כל יצורי עולם ואנחנו לא נדע איך נעמוד לפניו, כי איך יאמר חומר ליוצרו הזכירני ונשפטה יחד אלא שנבוא לפניו בתורת הצדק אשר לפי ההידמות אשר לבנים ולעבדים אך אם כבנים לא להגדיל בכך הפשעים כערך הבן הפושע לאביו ולא ג"כ כעבד המורד על רבו שלא נתנו למחילה כי אם בעונשים יתרים, רק לרחם ולחונן.

ולזה חזן ופירשן אם כבנים רחמנו כרחם אב על בנים אם כעבדים לשתחונן אותנו כמשפט העבדים שהאדונים המעולים שומרים עמהם הצדק הנאות מפאת עצמם. והוא עצמו מה שתקנו בסדר הסליחות:

ברא כד חטי אבוה לקייה אבוהו דחאיס ואסי לכאיבה עבדא דמריד נפיק בקולר
מריה תאיב ותבר קולריה.

והכוונה שהאב אינו מרפא מכת בנו רק מחמת רחמנותו וכן האדון אינו מתיר הקולר כי אם מצד טובו לא שהוא חייב לעשות מפאת הדין.
ועל זה הדרך:

עינינו לך תלויות עד שתחננו ותוציא לאור משפטינו קדוש.

כיוונו בזה אל מה שאמרו המשורר יותר בייחוד באומרו הנה כעיני עבדים אל יד אדוניהם כעיני שפחה אל יד גבירתה כן עינינו אל ה' אלוהינו עד שיחננו (תלים קכ"ג) ירצה כי כמו שהעבד אינו תמיד אל יד אדונו או השפחה אל יד גבירתה, לפי שהיד הכולי יותר קרוב אם לתת דבר שיהיה בו או להכות ולרדות ולזה אינם מביטים כי אם אל היד עצמה, כן עינינו אל ה' אלוהינו כי אע"פ שהוא יושב בשמים והוא פועל ע"י כמה אמצעים הוא לנו הסיבה היותר קרובה במדרגת יד האדון ואין אנו משגיחים אל האמצעים כי ידענו שהם ככלי ביד האומן, כמו שאמר כי מי גוי גדול אשר לו אלוהים קרובים אליו (דברים ד'). ירצה שהוא אצלם תמיד הסיבה היותר קרובה בכל ענייניהם אשר אליו ראוי להשקיף ולא לזולתו כי הוא באמת הפועל הקרוב. כי להוכיחם על זה נאמר (ישעיה ט') והעם לא שב עד המכה כי הם היו שבים אל האמצעים אשר לא היו הם המכים על דרך האמת. והוא אומרו עינינו לך תלויות כעיני עבדים אשר לא יפנו לעזרה לשום צד זולתי לאדוניהם עד שתחננו בתורת חנינה ותוציא לאור משפטינו עם שאתה קדוש ונבדל מענין זה כמו שאמרנו. אבל זה ואם הוא מין ממיני הצדק והמשפט הנה לא יצדקו לפי עינינו רבים אשר אתנו ממאמרי חז"ל אשר דברו בזה כל ענייני ותכסיסי המשפט הגמור כאומרם ג' ספרים נפתחים ביום הדין של צדיקים גמורים ורשעים גמורים ושל בינוניים (ר"ה י"ו ב).

והנה בצדק אשר לפי ההידמות לא יפלו אלו הכתות וכ"ש מה שאמרו (שו"ח תהלים ד') וסנהדרין של מלאכים יושבים לפניו וכו'. ועוד אמרו (שם) אלו מלמדין זכות ואלו מלמדין

חובה ואין צ"ל למה שאמר (שם) יום תרועה יהיה לכם לו לא נאמר אלא לכם כמו שכתבנו בפרק הראשון אשר מכל אלו העניינים וזולתם למדנו כי הנה הש"י במשפט שלם יבא עם עמו ועבדיו והוא מצטדק עימהם לעשות משפטם כמו בשווים. אמנם זה היה על צד החסד האלוהי ורב טוב אשר ראתה חכמתו שהוא צורך הכרחי להביא זאת האומה הנבחרת אל שלמותה כמו שהשלים עמה בשאר העניינים. וזה מה ששבח והודה עליו המשורר באומרו לך שמים אף לך ארץ וגו'. צפון וימין אתה בראתם וגו'. לך זרוע עם גבורה, צדק ומשפט מכן כיסאך וגו'. אשרי העם יודעי תרועה וגו' (תלים פ"ט). ראה שהיה מסדר השבח וההודאה על הדבר הזה מהצדדים עצמם שזכרנו וזה כי עם היות כל בני העולם אצלו מהדברים אשר בהשתרר או בהשתעבד לא סר מבוא עמהם במשעול המשפט כאלו היו שווים ביחס. והנה על היות כולם מהדברים אשר בהשתרר אמר לך שמים וגו'. כי הוא ברא השמים והארץ ולכן הם שלו. ואמר תבל ומלואה על ארך היישוב שהוא כלו נמשך מקצה עד קצה. ואמר צפון וימין על הרוחב אשר מיעוטו מיושב ורובו הרים וגבעות וימים ומדברות כי על זה אמר תבור וחרמון בשמך ירננו להודות ולשבח כי אתה עשיתם. מבואר כי אשר כך להם הנם לך במדרגת הבנים אשר הם עם אביהם תחת ההשתרר. ועל היותם אצלו תחת ההשתעבד אמר לך זרוע עם גבורה תעוז ירך וגו'. כי אע"פ שיונח שלא היית אתה המוליד והמהווה אותה מה שא"א עדין היה לך עליהם אדנות עצומה מצד כי לך זרוע עם גבורה לכבוש תחת ממשלתך כל היצורים ואין מציל מידך וזה הכוח לא יופסק לעולם אבל הוא הולך וגדול כי תמיד תעוז ירך תרום ימינך. והנה כל הנמצאים אצלך הם כעבדים המחויבים להיכנע ולהשתעבד לפניו איש איש ממקומו ומי זה מכולם ערב אל לבו לגשת למשפט עמך. ואתה ברחמיך ובגודל חסדך לא כן עשית אבל קבעת צדק ומשפט מכן כיסאך ביום הזה הנכבד שישבת לכסא להישפט בצדק עם עבדיך ויצורי ירך. הנה באמת לא נתחייבת מן הדין אבל חסד ואמת עשית לברואיך אלה ועל כולם אל עמך יחידי סגולתך אשר הודעתם הסוד הנפלא הזה אשר עליו סיים אשרי העם יודעי תרועה וגו'. ירצה אשריהם ומה טוב חלקם וגורלם במה שנתפקחו עיני שכולם לדעת סוד התרועה הזאת אשר עליו אמר בתורה יום תרועה יהיה לכם כי בכך ה' באור פניך יהלכון לתקן עניינם להזמין זכויותיהם ולהגיש עצמותיהם מה שלא יתיישר השכל האנושי מעצמותו מהטעמים שזכרנו.

ומהראוי בשמך יגילון כל היום ובצדקתך ירומו כי תפארת עוזמו אתה וברצונך תרום קרננו להשמיע קול התרועה הזאת במחנה העברים אשר לא נשמע כמוהו בכל הגויים.

והנה היה השבח הזה ממין מה שכתבנו למעלה בפרק האחד באומרו (שם קי"ט) לעולם ה' דברך ניצב בשמים וגו' עד למשפטיך עמדו היום וגו'. או הוא כעינו. וכל זה מה שנתקיים מאד במאמר שזכרנו ראשונה והדומים אליו המזכירים סדר מלכויות זיכרונות ושופרות. ואמרם (ספרי בהעלתך) המליכהו תחלה ואח"כ בקש מלפניו שיזכור לך שיראה

שאינן רצונו לרדות בנו כעין האדון המושל בקניינו ולא כיוצר העושה חפצו במעשה ידיו כי אם כמלך המעולה שממליכין אותו בריונום ויש לו עליהם סגנון מלכות להעמיד אותם במשפט ישר, שנא' (משלי כ"ט) מלך במשפט יעמיד ארץ. כי כן אנחנו נמליך אותו תחלה ואח"כ נזכור לפניו זכיותינו בתרועה וקול שופר, כלומר שלא יוכלו להתעלם מהם וישמרו לנו על כל פנים חוקי המלכות בלי שום עול.

ולזה מה שהקפידו חז"ל (ספרי בהעלותך) לפי שנא' זיכרון תרועה וגו'. ואלו מלכות לא נאמר, ת"ל ה' אלוהיו עמו ותרועת מלך בו. כי ענין המלכות הוא העיקר הגדול בזה. אמנם רבי נתן מצא הכול בכתוב אחד ותקעתם בחצוצרות הרי שופרות והיו לכם לזיכרון הרי זיכרונות אני ה' אלוהיכם הרי מלכויות. אמנם הכתוב סדר אותם על הסדר הטבעי לפי מחשבת הפועל שהתכלית הוא העולה בלבו תחלה ואח"כ מסדר הדברים המגיעים אותו ראשון. וכן בכאן השופר קודם כי הוא הזכות הקודם אם מעקידת יצחק אם מקבלת התורה ואחר מציאות הזכות יתכן זכרונו והגעת תועלתו ואחר יחשוב לפני מי ראוי להביא זכרונו כי אם לפני מלך המשפט כי שום נשים עלינו מלך להביא זכיותינו לפניו. אמנם בשעת מעשה חויב להפך הדבר לפי שכל מה שבא במחשבה תחילה הוא באחרונה במעשה כמו שכתב זה החכם בפ' שביעי מהמאמר הג' **מספר המידות** וכן בסוף המאמר השני **השמע**, אמר אמנם היה זה ממה שהייתה התחלת המחשבה בלתי התחלת ההויה וכו'.

וכבר נתבאר זה יותר אצל עצת יוסף לפרעה שער כ"ט. ולזה חויב שתיעשה ההמלכה תחלה ואחר כך יבא הזיכרון ותכלית הכול הגעת הזכות. כמו שצריך הבנאי להקדים במעשה האבנים והעצים למציאות הכותל עם שבמחשבתו קדמה הכותל ואחר באו העצים והאבנים. והוא אומר מה ראו חכמים לומר מלכויות תחלה ואחר זיכרונות ושופרות אלא המליכה תחלה ואחר כך בקש מלפניו שיזכור לך והיא כוונה נמרצת בחכמה ותבונה. והנה יתר דברי המאמר הנזכר יתבארו בענין השני הבא בסמוך כי הם ממינו.

[מהות המפשט של האל עם בראיו – סיכום]

ומ"מ ביררנו מהות המשפט הזה שהאל יתעלה נשפט עם בראיו וקניינו כי הוא על שני פנים:

האחד מה שיש לנו עמו לפי הדרך הטבעי והוא הצדק אשר לפי ההידמות וזהו לבדו אשר נוכל לתבוע אותו ממנו מן הדין כמו שתקנו אנשי כנסת הגדולה אם כבנים אם כעבדים וגו'.

והשני והוא המשפט אשר בין השווים והוא אשר חנן אותו אלינו ברוב חסדו ואמתו כי עליו אמר המשורר צדק ומשפט מכן כיסאך חסד ואמת יקדמו פניך הכול כמו שביארנוהו. והנה אחרי שכתבנו ענין המלכות תחלה ותוכן משפטו שהוא הענין הראשון שיעדנו בבוא אל סדר התקיעות הנעשות במלכויות זיכרונות ושופרות:

[מלכויות זיכרונות ושופרות]

הענין השני אמר הקב"ה אמרו לפני בראש השנה מלכויות זיכרונות ושופרות. מלכויות כדי שתמליכוני עליכם. זיכרונות כדי שיעלה זיכרוכם לפני לטובה. ובמה בשופר (ר"ה ל"ד (ב

וגרסין התם בפרק י"ט של ר"ה וכו' (שם א)

אתקין רבי אבהו בקסרי תקיעה שלשה שברים תרועה ותקיעה מה נפשך אי ילולי ייליל תרועה נעביד שברים לא נעביד. אי גניחי גנח שברים נעביד תרועה לא נעביד. מספקא ליה אי גנוחי הוא אי ילולי הוא. מתקיף לה רב עזריה ודלמא גנוחי הוא ואתיא תרועה ומפסקא בין תקיעה לשלשה שברים. הדר עבדי בבא אחרינא תש"ת. מתקיף לה רבינא ודלמא ילולי הוא ואתו שברים ומפסיקין בין תקיעה לתרועה. הדר עביד בבא תליתאה תר"ת. א"כ דרבי אבהו למה לי דילמא הוא גנח וייליל אי הכי איפכא נמי דילמא ייליל וגנח. סתם איניש כי מתרע ביה מילתא ברישא גנח והדר מילל.

נמצא עכשיו שתוקעים תשר"ת שלשה פעמים ותש"ת שלשה פעמים.

וכתב הרי"ף ז"ל:

ובדין הוא שיהיו תוקעין אותם על סדר הברכות כסדר שתקעו כשהן יושבין אלא כיון שאין הברכות מעכבות התקיעות הרי יצאו ידי חובתן באותן שתקעו כשהן יושבים. ודי להם לתקוע תשר"ת תש"ת תר"ת על סדר הברכות פעם אחת שלא להטריח הצבור וכן מנהג העולם ובשתי ישיבות. עד כאן.

הנה באמת טענת הרב היא חזקה במה שאמר ובדין הוא שיהו תוקעין וכו'. שכיון שהחמירו בתוכן התקיעות כולי האי, והקפיד רבי אבהו לכולהו ספקי, ולא חששו לטורח צבור, הנה היה מהראוי שיעשו כל היבבות ההן בכל אחד מהברכות, מאחר שעיקרן על סדרן נתקנו. וטורח צבור הוא טענה חלושה בכיוצא בזה, אם לא שיוקדם אליה טעם אחר שעליו סמכו המנהגים בעולם ובישיבות:

ולביאור הענין הזה אומר כי להיות הכוחות הפנימיות מתפעלות מהפעולות החיצונות ונעזרות מהם כמו שנתבאר מהמלאכות המתקנות לזה כמו מלאכת הניגון שעניינה

להעיר השמחה או העצב בלב השומע לעורר אותו אל מה שיצטרך אליו מההשכלה או מהרוחניות כאומרו (מ"ב ג') והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה' או מהבכי והאבל כאומרו (ירמי' ט') קראו למקוננות וגו'. ותמהרנה ותשאנה עלינו נהי ותרדנה עינינו דמעה ועפעפינו יזלו מים. וכבר המציאו החכמים מלאכות ותחבולות להיעזר מהם אל השמירה והזכירה וכיוצא באלו העניינים שאחשוב שכולם למדו מהתורה האלוהית כמו שיבוא בפרשת שמע שער צ' ב"ה. הנה הוא מבואר שיש כלים וכלים מכלים שונים שיש להם סגולות בכמו אלו העניינים. כלים שעקן לישב המנוחה והשמחה בלבות האנשים כמ"ש (ש"ב ו') ודוד וכל בית ישראל משחקים לפני ה' בכל עצי ברושים ובכינורות ובנבלים ובתופי' ובמנענעי' ובצלצלי'. וכלים מיוחדים לעורר הצער והחרדה כמו שנאמר אחר פרץ עוזא ודוד וכל בית ישראל מעלים ארון ה' בתרועה וקול שופר (שם) כמו שזכרנו זה שער נ"ט.

ולזה מה שנתייחד בניגוני ר"ה זה הכלי מכל זולתו, כמו שאמרו אמרו לפני מלכויות וכו' ובמה – בשופר, כי הוא המיוחד אל החרדה וההתעוררות מכל הכלים, כמו שנאמר (עמוס ג') אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו. ותקע בשופר והזהיר את העם. את קול השופר שמע ולא נזהר וכו' (יחזקאל ל"ג). ולפי שהיום הזה יום חרדה והתעוררות מכל הימים אמר המשורר עליו. הרנינו לאלוהים עוזנו הריעו לאלוהי יעקב. שאו זמרה ותנו תוף כינור נעים עם נבל. תקעו בחדש שופר בכסא ליום חגנו כי חוק לישראל הוא משפט לאלוהי יעקב (תהלים פ"א). הנה שבכל מיני השיר בחר הרנה והתרועה כי הם עניינים קרובים כמו שנאמר (ויקרא ט') וירא כל העם וירונו ויפלו על פניהם (מ"א כ"ב) ויעבור הרנה במחנה. ומכל כלי הזמר לא בחר רק בשופר. ולזה אמר שיישאו זמרה מלפניהם ויתנו תוף כינור נעים עם נבל בבית משמרתם או למי שירצו ושיתקעו בשופר בכסא ליום חגנו ואז"ל אי זהו חג שהחדש מתכסה בו זה ראש השנה (ראש השנה ח' ב) כי חק לישראל מימים ימימה שבו הוא משפט לאלוהי יעקב. והתוקע בו לשיר כגון שנאמר (במדבר י') וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חודשיכם ותקעתם בחצוצרות לא יצא (ראש השנה כ"ט א).

ואמר כי העקר הזה רצוני מהיותו שופט כל הארץ עדות ביהוסף שמו ויחס ליוסף כל האומה כמו שאמר (תהלים פ') נוהג כצאן יוסף ואימתי שם העדות בצאתו על ארץ מצרים כמו שאמר (שמות י"א) כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים וגו' (שם י"ב) ובכל אלוהי מצרים אעשה שפטים אני ה' ושם נתפרסם כי דין ומשפט לש"י עם מכעיסיו ונפרע מהם כרצונו. ואמר המשורר על שם הכנסייה שפת לא ידעתי אשמע הסירותי מסבל שכמו. והכוונה כי מה שלא ידעו ולא שמעו קודם לכן ראו בעיניהם ושמעו באוזניהם והוא מאמר הש"י על העם ההוא הסירותי מסבל שכמו כפיו מדוד תעבורנה. וכמו שאמר (דברים ד') או הנסה אלוהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי. בצרה קראת וגו' אמר לו זה מה שיורה על

אמיתת ההשגחה בלי ספק והוא שלא נזקקתי לכם עד שצעקתם וקראתם באזני וכו' הושיענו ה' אלוהינו כמו שנאמר (שמות ב') וייאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו ותעל שוועתם אל האלוהים וגו'.

זוהי מה שלא תוכל להכחישו ממראה עיניך אשר ראית אותו עם היות שהשכל האנושי משתומם בקרבו לאמור מה אנוש כי תזכרנו וכן אדם כי תפקדנו. והוא אומר אענך בסתר רעם כי הרעם זה ממש ענינו הוא מפורסם מפני חוזק הרגשו ועם כל זה יתמהו עליו האנשים ויפנו הנה והנה כי לא ידעו מאין מוצאו. וזאת הייתה נסיבה לשאבחנך על מי מריבה סלה כי הקיצור הזה באופן המשך ממני אלו המעשים מביא האנשים לפסוח על שתי הסעיפים עד שכמעט שעבר מהם העניין הנסי הנפלא מיד יחזרו לידי ספקן הראשון כמו שהיה בתחילתם שנאמר (שם י"ו) ויקרא שם המקום מסה ומריבה על ריב בני ישראל ועל נסותם את ה' לאמור היש ה' בקרבנו אם אין. ואיך שיפורשו הכתובים האלו מ"מ נתבאר מה שרצינו אליו מהיות הזמר מיוחד ליום הזה שהוא חוק לישראל ומשפט לאלוהי יעקב להעביר ולהשמיע במחנה העברים תרועה וקול שופר כמו שאמר (תהלים מ"ז) עלה אלוהים בתרועה ה' בקול שופר. וזו היא כוונת חכמינו ז"ל באומרם ובמה בשופר. וגם מה שאמרו בספרי (פ' בהעלותך) בשופר של חירות כי כל עוד שייכנע היצר וישפל עוד תוסיף מעלה ורוממות הנפש השכלית ואין צ"ל שתשחרר ולא תעבד לו כמו שביאר הש"י בעצמו (בראשית ד') ואליך תשוקתו ואתה תמשול בו. כמו שאמרו (ר"ה כ"ו ב) מצווה בכפוף כדי שיכפפו לבם בתפלה. זו היא כוונת כל נוסח:

אתה נגלת בענן כבודך וכו'.

כי שם מזכיר שכשבא האל יתעלה להראות על ישראל היה בענין ראוי ומאוויים מאד בקולות וברקים וענן כבד וקול שופר חזק מאד והכול למה שפירש אותו בסוף (שמות כ') כי לבעבור נסות אתכם בא האלוהים ולבעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו והכוונה שירתעו מלפני השכינה ולא יקלו ראש כנגדה. ועל דרך שאמר (שם) וכל העם רואים את הקולות ואת הלפידים ואת קול השופר ואת ההר עשן וירא העם וינועו ויעמדו והקב"ה בעצמו אמר (דברים ה') על המעמד ההוא מי ייתן והיה לבבם זה ליראה אותי וגו'. עוד זאת כוונת כלל מאמרם זה רצוני באומרם ובמה בשופר שיהיה מה שנזכר בעדינו לפניו לפיוס ולרצון לא לחמה וכעס וזה יושלם במה שיהא זכרונו בשופר לא בקרן כי הקרן ענינו המיוחד לנגח ולהזיק והוא מקרין בניזקיו קודם שיפריס במידותיו כמו שאמר המשורר (תהלים ס"ט) אהללה שם אלוהים בשיר ואגדלנו בתודה ותיטב לה' משור פר מקרין מפריס ואז"ל (חולין ס' א) שור שהקריב אדם הראשון קרניו קודמות לפרסותיו כו' כמו שכתבנו אצל מאמר האשה אשר נתת עמדי שער ט' עיין עליו כי הוא ענין נכבד בו יודע טעם פיסול כל הקרניים במצווה זו.

הנה שהתבאר היטב טעם שימוש היום הזה בתרועה וקול שופר מכל שאר כלי הניגון. וכן הוא מבואר כי כמו שנתחלף השופר מכל שאר הכלים לענין החרדה וההתעוררות כמו שאמרנו כן יש התחלפות בקולות הנעשות בו. כי יש מהם מורות על ההנחה והיישוב. וקולות מעוררות אל החרדה והצער כמו שהוא מבואר מפרשת חצוצרות נאמר (במדבר י') וכי תבואו מלחמה בארצכם וגו' והרעותם בחצוצרות וגו'. יראה שהתרועה היא סימן החרדה וצער המלחמה. אמנם על השמחה והיישוב נאמר וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם וגו'. הרי שהתקיעה הפשוטה היא סימן השמחה והיישוב. ולזה הטעם נאמר (שם) ותקעתם תרועה ונסעו המחנות וגו'. כי אין תנועה בלי צער ועצב כי כל תנועה תורה על חסרון דבר. ואפילו על שני מקום כל שהוא כשמוציאין התיבה ברחובה של עיר בסדר התעניות אחז"ל (תענית ט"ז א) גלינו וגלותנו מכפרת עלינו ולזה נאמר (במדבר שם) תרועה יתקעו למסעיהם. אמנם נאמר (שם) ובהקהיל את הקהל תתקעו ולא תריעו. והנה אם התקיעה הפשוטה היא סימן נחת רוח ויישוב הדעת והתרועה הגמורה הוא סימן החרדה והצער המוחלט חויב מזה שיהיו השברים שעניינם מורכב משתיהן סימן אל המיצוע בין שני העניינים בלי ספק:

והנה לפי כן נוכל לתת טעם נכון למנהג הכולל בסדר התקיעות אשר ראו לתקוע תשר"ת למלכויות ותש"ת לזיכרונות ותר"ת לשופרות מבלי שתהיה תליתו בטורח הצבור לבד. וזה כי המלכויות הוא ענין קבלת עול מלכות שמים תחלה כמו שאמר כדי שתמליכוני עליכם והנה הוא מבואר כי בענין ההמלכה נמצאו שלשה כתות.

האחת צדיקים גמורים.

והשנית רשעים גמורים.

והשלישית של בינוניים.

והנה הצדיקים הגמורים הם אשר ישמחו ליום הדין כמו שאמר הכתוב (משלי כ"א) שמחה לצדיק עשות משפט והמשורר אמר (תהלים ס"ח) וצדיקים ישמחו ויעלצו לפני אלוהים וגו'. ואין אלוהים בכל מקום אלא דיין. אמנם ברשעים הוא ההפך כמו שאמר (משלי שם) ומחתה לפועלי און ונאמר (תהלים שם) כמהס דונג מפני אש יאבדו רשעים מפני אלוהים. והנה לזה היה ראוי שיתקעו תשר"ת למלכויות בייחוד כי יש בה התקיעות הפשוטות אשר הוא סימן שבו יעלצו צדיקים הגמורים והתרועה הגמורה אשר בה יפחדו ויחרדו הרשעים הגמורים אמנם השברים הם סימן אל הבינוניים השמחים לתקוות שכל טוב לקצת מעשיהם שהם טובים והם חרדים אל עונש הרשעים אשר על כיוצא בזה נאמר (שם ב') וגילו ברעדה ומהראוי שתהיה פשוטה בתחילה ובסוף מפני שהוא סימן יפה להם ומזה יתבאר שאין שום טעם לזיכרונות שיבוא בסימנם תרועה גדולה כי טעמם הוא כדי שנזכר לפניו לטובה בזיכרון זכיות אבותינו ומעשיהם הטובים אשר נקוה לקבל שכרם ולזכות

בדינו בעבורם וכמ"ש (ר"ה ט"ז א) תקעו לפני בר"ה בשופר של איל כדי שאזכור לכם עקדתו של יצחק ואתמלא עליכם רחמים.

[הסבר תקיעת 'שברים']

אמנם יש טעם אל השברים שהיא תרועה ממוצעת לשתי סיבות. האחד למה שאנו צריכין להזכיר חסדי אבותינו הראשונים כעניים והאביונים שאין בידם די השיב מנחה ותשורה בעדם משלהם. והשני כי הירא והחרד אל נפשו יש לו לחוש שמא בהעלות לפניו זכרון חסדי האבות ומעשיהם הטובים יעלה גם לפניו זיכרון חטאתינו ואשמותינו ויגרום החטא לכבוש מדת הדין את מדת הרחמים כי על כיוצא בזה בקש המשורר (תהלים כ"ה) חטאות נעורי ופשעי אל תזכור כחסדך זכר לי אתה למען טובך ה'. וכדומה לזה אמרו חז"ל (ברכות ל"ב ב) גם אלה תשכחנה ואנכי לא אשכחך. אמנם בשופרות היה מהמחויב שיהיה בתרועה גדולה לבד לפי שהוא העניין המיוחד **המורה** על סגולת השופר בכללו הוא היותו כלי החרדה והצער שעל זה אמרו ובמה בשופר כמו שאמרנו. והנה עם זה נתבאר על נכון טעם היות התקיעות על זה האופן אחר שכבר יצאו הצבור ידי חובתן בתקיעות השלשה בבית סימן וכבר נתבאר המאמרים. ולא נשאר רק מה שאמרו בספרי (פ' בהעלותך) ועדין אין אנו יודעין מי התוקע ת"ל ויי' אלוהים בשופר יתקע ועדין אין אנו יודעין הקול מהיכן יוצא ת"ל קול שאון מעיר. כי עם משמעות אלה הדברים אל שופר של חירות שזכר תחלה הוא חוזר כמו שפירשנו שהכוונה שע"י הזכירה לפניו על זה האופן יתקע בשופר גדול אותה התקיעה שהתוקע הוא האל יתברך דכתיב והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האובדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים והשתחוו לה' בהר הקדש בירושלם (ישעיה כ"ז). וצורך התקיעה הוא להשמיע קול שאון מעיר קול מהיכל ולהשביח שאונם בקול אלוהים המשלם גמול לאויביו. אבל מ"מ ראוי לסמוך לזה שיהא התוקע שלם וקרוב אל האלוהים ויודע בטוב סדר התקיעות וכוונותיהם ואשר כוח בו לערבב את השטן ולטרדו ולהדיח כל משטין כי כאשר יהיה על זה האופן יאמר כי ה' אלוהים בשופר יתקע כמו שאמר (זכרי' ג') יגער ה' בך השטן וגם כשהצבור מכינין עצמן לזה מוסיפין כוח בגבורה של מעלה להחרידו ולהבהילו ולא יאות זולת זה בשום עניין.

כמו שאמרו במדרש הנעלם (זוהר פ' ויקרא)

אמר רבי יצחק אם הכהן המשיח יחטא (ויקרא ד') דא כהן דלתתא דאתתקן לעבודה ואשתכח ביה חטאה לאשמת העם הוא דהוי וואי לאינון דסמיכין עליה כגונא דא שליח צבור דאשתכח ביה חטאה בגין דעמא לא אשתכח זכאין קמי קודשא בריך הוא וואי לאינון דסמיכין עלוי. וכל שכן בתקיעתא דשופר דלא מקבל

תקיעתא מבר נש דלאו איהו חכים ברזא דתקיעתא דבהאי יומא מתעטר יצחק והוא ריש לאבהן ובהאי יומא דינא מתער בעלמא ודמי לבר נש דהוא רגיז וחגר וזיין גרמיה ונפיק ברוגזנו לקטלא בני אינשא חד חכימא קם אפתחא בעוד דאיתתקפו דא בדא ואחיד דא בדא אצטנין רוגזיה ועל דנפק לקטלא נפק לאורחא. כך אמר הקב"ה לישראל בני לא תדחלין הא אנא קאים אפתחא אבל אזדרזו בהאי יומא והבו לי חילא ובמה בשופרא דאי אשתכח קל שופרא כדקא יאות ההוא קלא סליק ומתדחיין מקמיה כלהו מקטרגין דאשתכחו לעילא ולא יכלין לקיימא. זכאה חולקוהון דצדיקיא דידיעין לכוונא רעותא מקמי מריהון וידעין לתקנא עלמא בקל שופרא בההוא יומא ועל דא בההוא יומא בעי עמא לאסתכלא בבר נש שלים מכולא דידיע ארחוי דמלכא קדישא די יבעא עליהו רעותא בההוא יומא ולאזמנא קל שופרא בהנהו עלמין בכוונה דלבא וחכמתא בגין דיסתלק דינא על ידוי מן עלמא.

ועם היות שלפי דברי המאמר הנכבד הזה הכהן בכהונתו והשליח צבור בתפלותיו והתוקע בתקיעותיו איש איש ממלאכתו ראוי שיהיו היותר שלמים שאפשר להבין ולכוון בעניינים האלוהיים הנרמזים בו להיותם אמצעיים בינם לבין אביהם שבשמים עכשיו שבעונותינו אבדה חכמת חכמינו ואין אתנו יודע באלו הסודות העמוקים ראוי לנו שנדרז תכלית הזירוז שיהיו אלו השלוחים היותר בקיאים שאפשר בתכונות התקיעות והבנת התפילות ובכוונות המרוצות לשמים בעניינים הנודעים לנו לשכך רוגז מדת הדין המוחלטת המיוחסת ליצחק אבינו המושלת ביום הזה אשר לסימן זה לא נזכר בכל סיפורי יצחק זולתי שם אלוהים עד שנעקד על גבי המזבח שנאמר (בראשית כ"ב) ויקרא מלאך ה' אל אברהם שנית מן השמים ויאמר בי נשבעתי נאם ה' כי יען אשר עשית את הדבר הזה ולא חשכת את בנך את יחידך ממני ומשם ואילך, כמו שזכרנו בפרשת הבכורה שער כ"ג.

וראוי לכוון בתקיעות לזכר אותה עקידה אשר בה נתהפכה מדת הדין למדת רחמים וכמו שאמר כדי שאזכור לכם אילו של יצחק ואתמלא עליכם רחמים. וכל איש ואיש יכול גם כן לעקוד עצמו על גבי המזבח כמו שעשה יצחק דהתם בהזמנה לחוד סגיא וכמו שאמר מעלה אני עליכם כאלו עקדתם עצמכם לפני כמו שכתבנו זה בפרשת העקידה שער כ"א אשר שם נתבאר גודל המעשה ההוא על נכון וסיים שכל אחד ואחד יכול לעשות זה מבלי שיסתכן וכל זה ראוי שיכוון מבעלי מלאכתנו ביום הזה ואם ישרו בעיניו דברינו אלה אשר כתבנו בענין ייחוד הסימנין לא יזיק וזה וזה חויב שיוחזקו ביראי שמים ומשכילי עם אשר יהיו עיניהם ולבם צופים כי לא על עצמם בלבד הם באים לפני מלך המלכים כי על עצמם ועל כל נפשות הצבור. ועם זה כבר יהיה הקול יוצא מהיכל הקדש אשר לפניו הוא חדר

השכל אשר ממנו תוצאות חיים ולא ישוב ריקם כי אם עשה את אשר חפץ והצליח את אשר יעשה ודי למה שרצינו בזה:

[המשפט שבראש השנה]

העניין השלישי בטעם זה הדין עם הנדונין בו.
גרסינן (בר"ה י"ו ב)

א"ר כרספדאי א"ר יוחנן ג' ספרים נפתחים בראש השנה אחד של צדיקים גמורים ואחד של רשעים גמורים ואחד של בינוניים. של צדיקים גמורים נכתבים ונחתמין לאלתר לחיים. של רשעים גמורים נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה. ושל בינוניים תלוין ועומדין מראש השנה עד יום הכפורים זכו נכתבין ונחתמין לחיים. לא זכו נכתבין ונחתמין למיתה. אמר רבי אבין מאי קראה ימחו מספר חיים ועם צדיקים אל יכתבו (תהלים ס"ט). ימחו מספר זה ספרן של רשעים. חיים זה ספרן של צדיקים. ועם צדיקים אל יכתבו זה ספרן של בינוניים. רב נחמן בר יצחק אמר מהכא ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת (שמות ל"ב). מחני זה ספרן של רשעים מספרך זה ספרן של צדיקים אשר כתבת זה ספרן של בינוניים.

עקר מה שכיוונוהו בזה העניין יתבאר כשנעמוד על הספק העצום שהקשו הקודמים בזה המאמר ממה שיעיד החוש על ההפך ממה שיגזרוהו בו. וזה כי כמה רשעים גמורים לא מתו ברוב השנים בבא משפטם לפני השם וכמה חסידים גמורים נכרתו ימיהם ואיך אמר שהצדיקים הגמורים נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים והרשעים למות. ויש מתרצין הקושיא הזאת בשיאמרו שאין מעשי הצדיקים והרשעים נכרים לבני אדם ומי יודע אם הרשע המאריך ימים אינו צדיק גמור בצפוניו הידועים אצל השם יתברך וכן הצדיק הנכרת בחצי ימיו הוא בהפך. ויש שלא ראו לתת תפילה זו בהכרת מעשי בני אדם אבל אמרו שהמיתה והחיים הנזכרים בזה המאמר הם הנפשיות אשר בעולם הבא אשר עין לא ראתה הפך גזרתם.

והנה **הרמב"ן** ז"ל בתחילת שער הגמול כתב כי משפט הנשמות אשר לעולם הבא הוא ענין זולתי זה הזכירוהו חז"ל שם בסמוך,

תניא בית שמאי אומרים שלש כתות ליום הדין אחת של צדיקים גמורים ואחת של רשעים גמורים ואחת של בינוניים של צדיקים גמורים נכתבין ונחתמין לאלתר לחיי העולם הבא, ושל רשעים גמורים נכתבין ונחתמין לאלתר לגיהנום, שנאמר (דניאל י"ב) ורבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה לחרפות לדיראון עולם. בינוניים שעונותיהם וזכויותיהם שקולין הקב"ה נקרא רב חסד ומטה כלפי

חסד ועליהם אמר דוד (תהלים קט"ז) אהבתי כי ישמע ה' את קולי תחנוני כל אותה פרשה.

הרי שמשפט עולם הבא לחוד. ומשפט עולם הזה לחוד.

והתיר הספק בשאמר:

כי צדיקים ורשעים הנזכרים בזה המאמר של רבי יוחנן הם צדיקים בדינם ואפילו רשעים גמורים או רשעים בדינם ואפילו צדיקים גמורים עד שכבר יהיה גדול שבנביאים כשנדון על חטא קל ונענש עליו למיתה נקרא בכאן רשע גמור, ויהיה אחאב כשנכנע לפניו והאריך לו צדיק גמור. אלו הן תרף דבריו בזה.

והנה כל הדברים האלה אין בהם נחת רוח ודבריו אלה גם כן תמוהין מאד כי איך יסבול הדעת שהאבות והנביאים ושאר החסידים אשר בלו בטוב ימיהם ושניהם בנעימים כי בשעה שהגיע זמנם להתבקש לעלות ולראות את פני האדון ה' יאמר אז עליהם רשעים נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה ולרשע רע שיאריך ימים ברעתו יאמר שהוא מכלל הצדיקים הנכתבין ונחתמין לאלתר לחיים.

אמנם מה שיראה לי בזה אכתבנו אחר שאקדים זאת ההצעה.

הנה ה' במשפט יבא עם בני עמו וספרי מעשיהם טובים ורעים נפתחין לפניו ועל פיהם ישפוט אותם במשפטיו הצדיקים אי זה לחיים ואי זה למות ואותה המיתה הנגזרת על הרשע לפי מעשיו הרעים היא לו במקום מיתת בית דין כי אם אין דין למטה יש דין למעלה ואין ספק כי מיתה כזו מכפרת עונותיו כמו שמכפרת אותם מיתת בית דין דתנן פרק נגמר הדין (סנהדרין מ"ג ב) היה רחוק מבית הסקילה כעשר אמות אומרין לו התודה שכן דרך כל המומתין להתוודות וכל המתודה יש לו חלק לעולם הבא שכן מצינו בעקן שאמר לו יהושע (ז') שים נא כבוד לאלוהי ישראל ותן לו תודה ומנין שכפר לו וידויו שנאמר (שם) יעכרך ה' היום הזה. היום הזה אתה נעכר ואין אתה נעכר לחיי העולם הבא. ועל זה אמרו חז"ל עבר על כריתות ומיתות ב"ד ועשה תשובה אין כוח בתשובה לתלות ולא ביום הכפורים לכפר ולא בייסורין למרק אבל הכול תולין ומיתה ממרקת (יומא פ"ו א). ואין ספק שקירוב המיתה על עיכוב תשובתו תהיה כפרתו דומיא דמיתת בית דין וכן מצינו בשאול שנדון במיתה בידי שמים על שלא שמע אל מצות הנביא בדבר עמלק וא"ל שמואל (א' כ"ח) מחר אתה ובניך עמי ואמרו חז"ל (ברכות י"ב ב) עמי במחיצתי ועניין הכרת אשר הוא אבדן הנפש הוא משפט אחר אין זה מקומו.

והנה זאת ההצעה היא אמתית בלי ספק. וממנה נלמוד לעניין הדין הזה שלשה כללים אמתיים אשר בביאורן יתבאר טעם זה המאמר הנכבד היטב:

האחד כי לא ידין ה' ביום הזה אל כתות האנשים כי אם על פי המעשים אשר בידם מהזמן העבר עד אותו היום כי הם הנכתבים בספריהם טובים ורעים וכמו שאמר רבי יצחק (ר"ה ט"ז ב) אין הקב"ה דן את האדם אלא לפי מעשיו שבאותה שעה שנאמר (בראשית כ"א) כי שמע אלוהים אל קול הנער באשר הוא שם.

השני כי אחר שאין הקב"ה דן באותו דין אלא חיי העולם הזה דוגמת ב"ד של מטה כמו שנתבאר יתחייב בהכרח שהרשעים הגמורים הנדונים למיתה נפשית לעולם הבא שאינן נכנסין בזה הדין.

השלישי כי אחר שהמיתה הנגזרת על האדם ביום דינו היא מצד רוע מעשיו יתחייב גם כן שלא יכנס בזה הדין עניין המיתה הטבעית שהרי המיתה הטבעית נקנסה על האדם מעטיו של נחש ויש אותה מיתה בלא חטא מחודש.

[הסבר על דין ראש השנה]

ועתה אחרי זאת ההצעה וכלליה נבוא לסוף דעתן של רז"ל בעניין הדין הזה והותרה הקושיא העצומה שזכרנו.

וזה כי האל יתברך יושב היום ההוא על כסא דין ועם שכל בני עולם עוברין לפניו כבני מרון לפקוד על כללותם אי זה לחרב אי זה לשלום אי זו לרעב אי זו לשובע ובריות בו יפקדו להזכירם לחיים ולמות אין ספק שיחקור הדין להם נכונים לתת עליהם את הדין מדי שנה בשנה. וטעם כבני מרון. ירצה כרועה זה שמעביר צאנו לפניו לדעת חשבונם לבד ואינו מקפיד השמנה היא אם רזה ומקום ראיתם הוא ראה עצומה שנאמר (תהלים ל"ג) היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם. ולסוף הנה עין ה' אל יראיו למייחלים לחסדו. הנה שדבר בדרך כלל ואחר כך פרט כמו שביארנו זה בשער נ"ד אצל ראה אתה אומר אלי העל את העם הזה וגו'. ומ"מ הדין הזה הנזכר בכאן עם זקני עמו וכל אישיהם הוא מדבר שהם האמור עליהם בכיוצא אתם ניצבים היום כולכם לפני ה' אלוהיכם ראשיכם שבטיכם זקניכם ושוטריכם כל איש ישראל טפכם נשיכם וגרך אשר בקרב מחניך מחוטב עצך עד שואב מימך לעברך בברית ה' אלוהיך ובאלתו אשר ה' אלוהיך כורת עמך היום ואותו הדין הוא העומד לפניהם תמיד. אמנם כל שלא עמדו על הר סיני ולא קבלו בריתו נאמר עליהם לענין זה (ישעיה מ') כל הגויים כאין נגדו מאפס ותהו נחשבו לו.

והנה אותם שימצאו צדיקים במעשיהם מאישי זאת האומה הן שלא חטאו חטא משפט מות או שחטאו ויש בידם זכיות שיגינו עליהם או שעשו תשובה כולם דן אותם לחיים לאלתר. אמנם אותם שימצאו בידם עונות המחייבים מיתה בלי תשובה ומעשים שיגינו יגזור עליהם אז המיתה הגופית הממרקת העונות ויישאר זוכים לעולם הבא. ואלו הן שאמרו צדיקים גמורים נכתבין וכו'. ורשעים גמורים נכתבין וכו'.

ואין הכוונה בגזרה זו שימותו כל הרשעים כמו רגע וירבו חללי ה' פתע פתאום חלילה לו מאכזריות חמה ושטף אף אך שמיד תסתלק שמירת ההשגחה האלוהית מהם ויניתן כל אחד ביד הקודם ממקרי הזמן שיפגע בו וימת ואם לא תזדמן מותו על ידיהם הוא ישלח מלאכו לקחת ערובתו בתוך שנתו וכמו שאמר (ש"א כ"ו) או ה' יגפנו או יומו יבא וגו'. אמנם לפי שהדין הזה לא יתכן להיות כי אם על פי המעשים אשר נעשו עד הנה כמו שחויב מהכולל הראשון יתחייב שיתהפך דין כל אחד מהנידונים אחר זה לפי התהפך מעשיו אם טוב ואם רע. והוא מבואר שלא יבטיחו דין זה הניתן לחיים מן המיתה המתחייבת לו מפאת מעשיו הרעים כמו שלא יבטיחו מהמיתה המתחייבת לו מרצונו ובחירתו כמו אם רצה להפיל עצמו על החרב או מהגג כי ודאי לא תצילהו הגזירה ההיא מידי סכלותו. או שנאמר שנגזר עליו שיעשה הסכלות או החטא ההוא והוא יותר מגונה. וכן הוא הדין אם אחר שנדון לחיים הרג את הנפש או בא על הערווה או חלל את השבת וכיוצא ההצל תצילהו הגזירה ההיא מיד ב"ד או מיד גואל הדם ודאי לא. וכן ג"כ לא תצילהו מידו יתברך אם נתחייבה לו מיתה בידי שמים ומזה המין הייתה מיתת הרבה צדיקים בעיני הבריות שמתו קודם הגיע זמנן. וכן העניין בעצמו ברשעים הנדונים למיתה וחלילה לו אם יזכרו וישבו אל ה' בכל לבבם ובכל נפשם שלא יקבלם בשתי ידיים וחלול השם הוא לבד אשר אין כוח בשום תשובה להעבירו (יומא שם) שנאמר (ישעי' כ"ב) אם יכופר העוון הזה לכם עד תמותון כמו שביארנו אצל יום הכפורים שער ס"ג.

ומזה העניין עצמו הייתה תוספת ימיו של חזקיהו אחר שנאמר לו (שם ל"ח) צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה הלא תראה כי נגזרה על אחאב ועל ביתו כלה ונחרצה ואחר כך נאמר (מ"א כ"א) יען כי נכנע אחאב מפני לא אביא הרעה בימיו הנה שהועילה תפילה ותשובה אחר גזרה גזורה על פי נביא שלוח אליהם קשה כל שכן שתועיל אחר גזר דין של ראש השנה להפוך גזרתו מרעה לטובה. והוא מבואר שהדין ההוא הוא כמלך בשר ודם שיושב ודן את עבדיו וחייב מיתה החייבים וזכה לחיים מי שאינם חייבין שאם יזדמן שהחייב למיתה יזכה אחר כך לחיים באחד מהדברים שמחייבין כן מחוק המלכות או שהנדון לחיים יתחייב אחר כך למיתה בכל חטאת האדם והמלך יחזור להחיות המת ולהמית את החי האמור יאמרו לו למה אתה הופך משפטיך הלא יאמר להם הם המתהפכים בעצמן אך אני תמיד מחייב את החייב ומזכה את הזכאי.

וזה הדבר בעצמו ביארו יחזקאל הנביא (י"ח) תכלית הביאור באמרו שמעו נא בית ישראל הדרכי לא יתכן, הלא דרכיכם לא יתכנו בשוב צדיק מצדקתו ועשה עול ומת עליהם בעולו אשר עשה ימות ובשוב רשע מרשעתו אשר עשה ויעש משפט וצדקה הוא את נפשו יחיה. וירא' וישב וגו'. ואמרו בית ישראל וגו'. לכן איש כדרכיו אשפוט אתכם נאם ה' שובו והשיבו מכל פשעיכם ולא יהיה לכם למכשול עוון. אמר שהספק הזה שאנו עליו הוחזק לאנשי זמנו עד שאמרו הן דרכיו לא יתכנו כי ראינו כמה צדיקים מהראויים שיגזרו לחיים ביום

הדין מתים בתוך שנתם בקצרות ימים וכמה רשעים גמורים שיראה שדינם למות מאריכין ימים ונחשבים כצדיקים לפניו. והייתה הישרתו להם בזה להודיעם מה שאמרנוהו. וזה כי הצדיק אשר נגזר לחיים לא הובטח שלא יתחדש עליו דבר יחייבהו המוות מפאת מעשיו התוריות או הבחירות או הרצוניות כמו שאמר והצדיק אשר יעשה אחת מהנה בעולו אשר עשה בה ימות וגם הרשע הנדון למיתה בשבו מדרכיו ועשה משפט וצדקה מעצמו הוא את נפשו יחיה וכל זה יחויב ממה שאמר בסוף לכן איש כדרכיו אשפוט אתכם בית ישראל נאם ה' רצוני כדרכיו אשר בידו בשעת הדין ולא גזרתי על העתיד ולזה שובו והשיבו מכל פשעיכם ולא יהיה שבוש זה לכם למכשול עוון.

הנה כי כן משפט אלו הכתות של צדיקים גמורים ורשעים גמורים במשפטיהם אלו ומזה יובן דינם של בינוניים כי הוא עניין אחד. אמנם אל אצילי בני ישראל החסידים אשר זכו למלאת ימיהם בטוב לא שלח ידו להם בגזרה ההיא כי אותם לא נאספו בעבור חטאתם רק להכרח חומרם כאותם שמנו חכמים שמתו בעטיו של נחש (שבת נ"ה ב). וזה יתחייב מהכולל השלישי האומר שהחיים והמוות הנגזרים שם אינם רק המחויבים מפאת מעשיהם ואחר שהמיתה לאלו היא מהכרח הטבע הנה אין לנו עסק בה בדין הזה וגם הרשעים הגמורים אשר הם פושעי ישראל שאמרו עליהם (ר"ה י"ז א) שגופן כלה ונשמתן נשרפת בכל כתותיהם שאמרו חז"ל (סנהדרין צ' א) שאין להם חלק לעולם הבא הוא מבואר שאין נכנסין בזה המשפט הנשפט למרק את הנפש ולזכותה לחיי עד כמו שנתבאר מהכולל השני כי אנשים כאלה הם נעזבים מדיני שמים ומשולחים ביד פשעם ולא ימנע מהם אי זה טוב או אריכות ימים אם ימשך להם מטבע ההנהגה הכוללת וזה יהיה להם חלק עבודתם אי זו מצווה גדולה או קטנה אם הייתה בידם שעל זה האופן נאמר (דברים ז') ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו וגו' וכתוב (תהלים צ"ב) בפרוח רשעים כמו עשב ויצאו כל פועלי און להשמידם עדי עד.

והנה עם זה ישרים דרכי ה' וכל משפטיו האמת והצדק ואין לנו עליו שום תלונה ותרעומת בכל מה שיעשה באלו העניינים. וזה כי כאשר ימות האדם הבלתי מוחזק אצלנו בצדיק הוא אשר נכתב ונחתם למיתה עקב חטאתיו עד היום ההוא והנה הוא לא שב מהם ומיתתו מכפרת ויש לו חלק לעולם הבא. ואם הרשע רע יאריך ימים הוא מאותם שלא באו למשפט מרוב פשעם ושולחו למקרי הזמן עד יומו יבא ונספה ואחריתו עדי אובד. וכאשר הצדיק הגמור מת קודם זמנו לא היה מכלל הרשעים הנכתבים והנחתמים לאלתר למיתה אבל אפשר שהיה ביום הדין מכלל הנחתמים לחיים ואחר כך נתחדש עליו עוון אשר חטא כעניין נדב ואביהוא או כחטאו של משה ואהרן וכדומה אשר תאות בהם הגזרה או המיתה מפני קדוש השם כמו שאמר (במדבר כ') ויקדש בם. או איש אשר יבחר למסור נפשו על קדוש השם ככל הרוגי מלכות או שרצה לאבד עצמו לדעת כאחיתופל (ש"ב י"ז) או

שהזהירוהו ולא נשמר כגדליה בן אחיקם (ירמ' מ"א). וכיוצא מאלו העניינים הנכנסים תחת אומרם (ברכות ל"ג ב) הכול בידי שמים חוץ מיראת שמים (ע"א ג' ב) הכול בידי שמים חוץ מצנים פחים הנה כולם נמסרו ביד עצמם לכל אשר יעשו ואין מוחה. וגם הזקנים הבאים בימים אשר נאספו אל עמם בשיבה טובה שבעים ימים ושנים הנה לא מתו מצד הדין הזה ולא עליהם נכתב ונחתם גזר דין למיתה בספרי הרשעים כמו שכתב **הרמב"ן ז"ל**.

אבל הם מאשר זכו לשתי שולחנות אשר נאמר עליהם (תהלים ל"ז) יודע ה' ימי תמימים ונחלתם לעולם תהיה. ואל תשומם על מה שאמרנו ממיתת הצדיקים אחר שנכתבו ונחתמו לחיים ממה שהורגלו קצת הראשונים (רמב"ם ה' יסה"ת פ"י ה' ד') לומר שמידה טובה שיוצאה מאת הקב"ה אינה חוזרת וכו'. חדא שאני איני אומר שנגזר עליו החיים לכל השנה ההיא אלא כוונת הגזר דין לפי מה שאמרנו שעד היום ההוא אינו חייב מיתה וכל מי שאינו חייב מיתה נכתב לחיים. והנה עם זה המידה אינה חוזרת ריקם. והשנית שהכולל ההוא אינו צודק באמת והאמת הברור מה שפירש ירמיהו (י"ח) רגע אדבר וגו'. ורגע אדבר וגו'. כמו שאני עתיד לבאר היטב במקומו פרשת איכה נדע את הדבר אשר לא דברו ה' שער צ"ו ב"ה.

ואם תאמר הנה לפי הנחותיך אלה בטלת עניין דין זה היום מעקרו שאם הדין משתנה בכל יום לפי מעשה בעל הדין א"כ מה היום מימים שנקרא יום תרועה ונתייחד ליום משפט מזולתו.

אשיבך כי זה היה מחסדי השם יתברך וממידת טובו על נוחלי דתו שרצה להתנהג עימם כרופא החכם והנאמן המעמיד ומקיים בריאות העם ההולכים לרגלו ונמשכים לעצתו שנאמר (שמות ט"ו) כי אני ה' רופאיך. וזה כי עם שבהתחדש אל אחד אחוז מהעם יום שום חולי הנה הוא ישתדל ברפואתו ע"י סמים או הקזה ויתר הרפואות עד שימות או שיחזור לבוריו. מכל מקום הנה הוא לא ימנע משמור את חדש האביב פעמים בשנה לצוות ולהזהיר דרך כלל שכל אחד יעמוד על בריאותו וישתדל להשוות ליחות גופו ולתקן את אשר עוותו בהם תקופות הימים מהקיץ או החרף כדי שיישאר כל אחד על בריאותו השנה כלה.

כן הדבר בעצמו בהנהגתו יתברך בזה העם המיוחד אצל חלאי הנפש כי בהתחדש בכל יום על איש מאישיו חולי רע ממות הנה הוא בעונו ימות וגם כי נדון משפט מות ביום הדין ונזדמנה לו רפואה יועילהו ושב ורפא לו.

אמנם על רוב חטאים שאדם דש בהם בכל יום ואין כדאי בכל אחד מהם להמית הנה הוא מאריך לו ומצפה לשפוט אותו כפי העולה מקיבוצם ליום ההוא אי זה לחיים אי זה למות.

ואולם העמיד אותנו על זה הסוד והודיע אותו בקרוא לו יום תרועה וזיכרון כדי שיהיה היום ההוא מועיל אלינו להעמיד הנפש על בריאותה כל השנה בזמן האביב שזכרנו אצל הגוף ובבחינה זו יהיה זמן קביעותו היותר נבחר לזה מכל זולתו, אף לדעת האומר (ר"ה י"א א) שבניסן נברא העולם.

זוה כי כמו שזמן האביב הוא מיוחד להשוות הליחות הנוספות או המשתבשות מהזמנים הבלתי שווים מהקיץ או החורף הקשים אל הגופים. כן באמת הזמן הזה הוא מיוחד לרפא את חולאי הנפש המתחדשים מצד תולדות והוויות הזמן העבר מהחריש והקציר הכולל כל השנה כלה אשר בה ישתדלו בעבודת האדמה וגדול פירותיה ואסיפתם ומלאו בתיים דגן וכל חלב תירוש ויצהר, ורם לבבם ושכחו את ה' אלוהיהם הנותן להם כוח לעשות חיל כמו שאמר (דברים ל"ב) וישמן ישורון ויבעט וגו'. (שם ח') ופן תאכל ושבעת וגו' ורם לבבך ושכחת וגו'.

וכבר תועיל ההודעה הזאת לעורר לבות האנשים להכין עצמם לתקון דעותיהם וכל מעשיהם ולהשוות מידותם אל היום ההוא וישפטו בו לחיים ותמשך רפואתם לכל השנה. וכמו שנא' (ירמ' ג') שובו בנים שובבים ארפא משובותיכם. ונאמר (הושע י"ד) ארפא משובותכם אוהבם נדבה.

יזהירם שיכינו עצמם ויורקו מחלאתם ויטהרו מטומאתם קודם יום הדין ההוא כי מעט אשר ישתדלו בזה קודם גזר דין יועיל מאד מהרבה אשר ישתדלו אחרי כן. כמי שיש לו דין לפני השופט או בחצר המלכות כי קודם שיפסקוהו לחובתו הנה הוא נקל להכריעו לזכות בשיראה זכיותיו או שיבקש מליץ טוב או כי ירבה שוחד.

אמנם אחר שפסקו את דינו וחייבוהו אם שאינו מן הנמנע להסתלק לב"ד הגדול או לפני המלך עצמו ודאי הוא קשה מאד לתקן את אשר כבר עשוהו כי כתב אשר נכתב בפני השופט ונחתם על פי הדין קשה להשיב וצריך לפזר ממון הרבה ולהרבות עליו רעים ואוהבים וכולי האי ואולי. וכן הדבר הזה בעצמו כי כאשר נתחסד השם יתברך להודיע דרכיו למשה ולבני ישראל ולגלות אוזנם על יום הפקודה הזה שבו יעמיד במשפט כל יצורי עולם הלא יזכור האדם את עצמו ויתעורר להשגיח על דרכיו ולפשפש במעשיו ולקדם פני השופט האמתי בתשובה ותפילה ומעשים טובים וענתה בו צדקתו ביום ההוא ויצדיקוהו בדינו וייכתב לחיים. אמנם אם לא נתעורר על זה ונחתך דינו למיתה אז יצטרך להשתדלות רב ועצום לקרוע גזר דינו ולזה מה שאמר המשורר (תהלים פ"ו) חסד ואמת יקדמו פניך אשרי העם יודעי תרועה ה' באור פניך יהלכון כמו שפירשתי למעלה בעניין הראשון.

וכל זה מבואר שם במסכת ר"ה (י"ו א)

תניא הכול נדונין בר"ה וגזר דין שלהם נחתם ביום הכפורים דברי ר"מ. רבי יהודה אומר הכול נדונין בר"ה וגזר דין שלהם נחתם כל אחד בזמנו בפסח על התבואה בעצרת על פירות האילן ובחג נדונין על המים ואדם נדון בר"ה וגזר דין שלו נחתם ביום הכפורים. רבי יוסי אומר אדם נדון בכל יום שנאמר (איוב ז') ותפקדנו לבקרים וגו'. רבי נתן אומר אדם נדון בכל שעה שנא' (איוב ז') ולרגעים תבחננו.

ויש לדקדק באלו הסברות. וזה כי הנה ר"מ ורבי יהודה שאמרו שהאדם נדון בר"ה ונחתם ביום הכפורים, לא אמרו שאין האדם נדון בכל יום, שהרי נאמר שם (י"ז ב) בפירוש:

אמר רב יהודה אמר רב גדולה תשובה שמקרעת גזר דינו של אדם, שנאמר (ישעיה ו') ושב ורפא לו. א"ל רב פפא לרבא דילמא קודם גזר דין. א"ל ושב ורפא לו כתיב. אי זה דבר שצריך רפואה הוי אומר זה גזר דין. מתיבי שב בינתיים מוחלין לו לא שב בינתיים אפילו הביא אילי נביות אין מוחלין לו. לא קשיא הא ביחיד הא בציבור. וגזר דין דיחיד תנאי היא דתניא היה ר"מ אומר שנים שעלו למטה וחולין שווה וכן שנים שעלו לגרדום ודין שווה זה ירד וזה לא ירד זה ניצול וזה לא ניצול זה התפלל וזה התפלל זה נענה וזה לא נענה. זה שהתפלל תפילה שלמה נענה וזה שלא התפלל תפילה שלמה לא נענה. רבי אליעזר אומר כאן קודם גזר דין כאן לאחר גזר דין.

הנה שר"מ סובר כי אף אחר גזר דין תועיל תפלתו שלמה לשינצל האדם מגזירתו. וא"כ הרי הוא מודה לסברת ר' יוסי ורבי נתן שאמרו שנדון בכל יום ובמאי קא מיפלגי. אלא דכלהו תנאי חוץ מרבי אליעזר יש להם הא דאמר רב יהודא אמר רב גדולה תשובה וכו'. אלא שיראה שר"מ ורבי יהודה דברו בדין הכולל אשר באותו היום. ורבי יוסי ורבי נתן הוסיפו על דבריהם ודברו במשפטים הנדונין על כל אחד כפי המעשים המתחדשים עליו על האופן שאמרנו. אלא שר' נתן הפריז יותר על המידה.

וסוגיית התלמוד קיימה כרבי יוסי דאמרין התם (י"ו א)

אמר רב חסדא מאי טעמיה דר' יוסי מאי טעמא כדקתני טעמא ותפקדנו לבקרים אכן נמי הכי קאמרין כרבי נתן מ"ט לא קאמר קא סבר בחינה עיין בעלמא הוא פקידה נמי עיין בעלמא הוא. אלא אמר רב חסדא מ"ט דרבי יוסי מהכא דכתיב (מ"א ח') לעשות משפט עבדו ומשפט עמו ישראל דבר יום ביומו.

הנך רואה כי למה שראה רב חסדא דבריו של רבי יוסי דברים של טעם החזיק אותם במסמרים לא ימוטו ועל זה פסק רבי יצחק (שם י"ח א) יפה צעקה לאדם בין קודם גזר דין בין לאחר גזר דין.

והנה עלה הכול כהוגן ונסתלק כל פקפוק מעל המאמר הזה בעניין שלשה ספרים אלה כמו שנזכר. אלא שבעניין הבינוניים קבעו להם יום עיון דינם ליום הכפורים כי היום ההוא יום סליחה וכפרה הוא והימים אשר ביניהם מסרם האל יתעלה להפוך בזכותם ואשר לא שם אל לבו ראוי להתחייב.

אמנם כוונת מחלוקת רבי אבין ורב נחמן בר יצחק (שם ט"ז ב) בראיות הכתובים הוא בעיני עניין דק בעניין האיש הבינוני הזה ראוי להתבונן בו. וזה שר' אבין סבר שהבינוניים האלו הם יותר קרובים בענינים אל המחיקה מהספר מאל הכתיבה ולזה אמר ועם צדיקים אל יכתבו זה ספר של בינוניים כי להיות מציאותם חלוש שלל הכתיבה מהם. ורב נחמן אמר שעם שאינם מן הכתובים עם הצדיקים כבר יש להם מציאות מספיק לשיאמר עליהם כתיבה מה ולזה אמר אשר כתבת אלו בינוניים ולטעם זה יראה שהביא זה ראייה מכתוב אחד וזה מאחר, שלא יתחלפו רק בבינוניים לבד. ונפקא מינה לכשיעמד אדם על בינוניותו ביום הכפורים דלמר אין לו על מה שיסמוך ולמר עדין יש לו סמיכות מה.

והנה אחר שמעשי האדם הם המקריבים והמרחיקים השמים נפשם בחיים או הנותנים לממיתים החותמים שמותם עם הצדיקים או המאספים אותם עם חטאיהם הנה הם המליצים לפני בעל דינו והטוענים בעדו והם המלאכים העומדים על אדון כל הארץ ללמד זכות או חובה כפי מה שזכרו ז"ל במדרש (שוח"ט תהלים ד') שזכרנו בפרק הא' כי המה יעלו עם צבא השמים הסובבים כסא כבודו עוון ופשע וחטאה הנה הנם להבזות בעליהן וצדיק כי טוב צדקותיו אשר עשה המה יבאו ויגידו צדקתו ועל פיהם יגידו מן שמיא הרעות והטוב. לכן הירא את דבר ה' יחזיק במעוזו לסגל כל השנה סגולת מליצים טובים יליצו עליו בבית המלך להיות חלקו מהנכתבים והנחתמים לאלתר לחיים ויותר מהמה בזמן הזה המיוחד לדרוש בעד חיים כמו שתקנו מסדרי התפילות עקר שאלתם ובקשתם זכרנו לחיים אל מלך חפץ בחיים וכו'. כי הדבר המיוחד אל בעל התשובה לזכות ליכתב בספר חיים, דכתיב (יחזקאל י"ח) ובשוב רשע מרשעתו אשר עשה ויעש משפט וצדקה הוא את נפשו יחיה.

וזה מה שכוונו החכם בעל הטורים ז"ל במה שכתב (טוא"ח סי' תקפ"ב) ותקנו לומר בברכת מגן זכרנו וכו'. דכתיב ובשוב רשע וכו'. ולפי שהכניס בין דבריו נפילת לשון זכירה בחיים לומר שהם לשונות קרובים זה לזה עד שלכך תקנוהו במגן דכתיב (תהלים ק"ה) כי זכר את דבר קדשו את אברהם עבדו, לכן לא הבינו קצת דבריו וחשבוהו כמהתל במה שמביא ראייה לאומרו, כי בחיים נופל לשון זכירה. ואינו כן, כי לכך לא היה צריך אלא הנפילה לבדו והוא מבואר.

והנה בזה נתבאר טעם הדין הזה עם הנדונין בו, ונשלם מה שהייתה הכוונה לבאר בזה הפרק מהשלשה עניינים שזכרנו הנלווה אליהם.

ונבוא אל הפרק הנמשך:

הפרק הששי ביום הצום

יבאר עיקר הכפרה ויעודד לבות האנשים אליה להיותו יום החתימה:

במדרש (פסיקתא הובא במנורת המאור נ"ה כ"ב ח"א פ"ד)

וה' נתן קולו לפני חילו (יואל ב') זה ראש השנה כי רב מאד מחנהו זה ישראל כי עצום עושה דברו שמעצם כוחן של בעלי תשובה. כי גדול יום ה' ונורא מאד זה יום הכפורים כדאמר רבי כרוספדאי שלשה ספרים נפתחין ביום הדין וכו':

[יום הכיפורים נבחר לרוב העם, שאינו יכול לעמוד בדרישות הטוהר]

הנה כל העקרים המצוינים בפרקים הקודמים היו מועילים מאד לבני עליה והנם מועטים אשר נגע אלוהים בלבם רוח דעת ויראה וטהרה לא שלט עליהם היצר מתחילתן להפוך לבם מבורא העולם המושל בכל נמצאיו ומדריך בעלי השכל בדרך טובה וישמרו בנפשם לבלתי יחטאו כי ידעו עתידין ליתן את דין.

אמנם רובי רבבות מאליפות אשר לא יוכלו לעמוד על זה השיעור מהטוהר ונתפתו לתאוות החמר וחמודותיו כי אין איש אשר לא יחטא. הנה אלו הפרקים לא יועילו למו ומי ייתן ולא יזיקו, כי יאמרו כי האיש החוטא לפני האדון העולמים אשר הכין לבבו ושלחו בדרך טובה שאין לו שום מחילה, ומעתה יתייאשו מהרחמים ויוסיפו לחטוא כי אמרו אין עוד תקווה. ולזה היה מחסד הש"י על מעשי ידיו לקבוע יום כפרה וסליחה כללי אחר יום הדין הקבוע באחד לחדש הז' כמו שקבע ואמר אך בעשור לחדש השביעי הזה יום כפורים הוא מקרא קדש יהיה לכם וגו'. כי סדר הימים על האופן הנזכר יעוררו אל קבלת הכפרה על כל פנים כמו שאמר הכתוב וה' נתן קולו לפני חילו וגו'.

וכבר משלו הראשונים:

משל לעוברי אורחות ימים בתוך הספינה וראו בקעה טובה פירותיה נאים ופריחה נחמדים מימיה מתוקים וכו'. ונכספה נפשם לצאת אליה לטייל בתוכה ולהתעדן בה ונטלו רשות מרב החובל. ויאמר להם צאו עשו כרצונכם ואולם כולם תשובו ובואו נא בשמוע קול הכרוז, כי בצאת הקול מיד אנחנו נוסעים, והנשאר בדד ישב וערירי ימות. והאנשים ההם נפרדו בעניינם יש מהם שלא יצא שמא יתעכב יש שיצא וחזר מיד בטרם יקרא, ויש ששב לקול הקורא ויש שלא חשש אל הקריאה ולא בא משם נסעו ויישאר שם ערירי גבר.

וכן האדם בימי חדלו רבו קריאותיו בתוך זמנו כי האדם צופה נתנו האל יתברך מתחילת ברייתו לעמוד על נפשו כדי שלא יפליג בחמודות העולם ותשוקותיו אם קול השופר שמע ולא נזהר דמו בו יהיה ואם נזהר נפשו מלט.

והעניין עצמו יש לדונו על אלו הימים הנוראים כי ביום הדין נתן ה' קולו לפני חילו בהישמע קולות וקולי קולות תקיעות ותרועות בכל המחנות כמו שנזכר בפרק שעבר וכמו שאמר וה' נתן קולו לפני חילו זה ראש השנה. ולפי שזה התועלת הוא הכרחי אל הרבים וכמעט הם כולם לזה אמר כי רב מאד מחנהו זה ישראל, כי כל ישראל בכלל הזירוז וההתעוררות כי עצום עושה דברו כי באלו המעשים המצויים לעשות על פי דברו מוסיפין כוח בגבורתן לקבל זה התועלת הנמרץ המיוחד ליום הזה יום הכפורים הוא.

ולפי שבמקום שאין כפרה בטלה היראה ונמצא ההתפקרות כמו שנזכר לזה אמר כי גדול יום ה' ונורא מאד זה יום הכפורים ועל דרך שנאמר (תהלים ק"ל) כי עמך הסליחה למען תורא. אמנם הייתה הגעת זאת הכפרה כדא"ר כרוספדאי ג' ספרים נפתחים וכו'. לומר שבקדימת העניינים ההם והחזיק כל העולם עצמם לבינוניים אשר מוטל עליהם להכשיר עצמם ליום ההוא יהיו כולם בני כפרה.

והנה לזה הרבה להזהיר בעיני ובשביתת מלאכה פעמים שלש והגזים בעונש כרת ואבדן כמו שבא מבואר בפרשה זו. אך אמנה מפני שכבר פירשנו אותה עם חברתה שבפרשת אחרי מות ושם זכרנו עניין היום הגדול והקדוש הזה וערכנו מערכותיו על סדר התורה והעבודה וגמילות חסדים ומה שיאות ללמוד אותו מסדר העבודה וכוונת הצום וענייני התשובה גם שבפרשיות אחרות יבאו לידנו כלי מלאכתה וכלי אומנתה, כמו שאזכור בסוף פרשת התשובה שערים ק' וק"א בעזר האל.

הנה עתה אקצר בדבריו כי לא הייתה הכוונה עכשיו רק להיותו נזכר ונפקד בפרקי זה הספר הנכבד, כי עניין הכפרה הוא הכרחי להשיב האדם אל עבודת קונו כי ידע כי חנון ורחום הוא ונחם על הרעה. וכמו שאמרו חז"ל (ר"ה י"ז ב) ה' ה'. ה' קודם שיחטא האדם. ה' לאחר שיחטא וישוב. כלומר שענינו שווה עם האדם אשר לא יחטא ועם אשר יחטא וישוב. כמו שנתבאר זה בכלל כל הי"ג מידות בפרשת כי תישא שער נ"ד ודי בזה לכוונתנו בזה הפרק:

הפרק השביעי: חג הסוכות

יבאר כי החג הזה סימן לעניין עסקי עולם הזה והצלחת הבא. ויבאר תועלת מצות לולב. וטעם שמחת החג:

חג הסוכות

בחמשה עשר יום לחדש השביעי הזה חג הסוכות שבעת ימים לה':

תנן (סוכה כ' ב')

הישן תחת המטה בסוכה לא יצא ידי חובתו אר"י נוהגין היינו ישנים תחת המטה בפני הזקנים אר"ש מעשה בטבי עבדי שהוא תלמיד חכם יודע שהעבדים פטורין מן הסוכה ר"ג לזקנים ראיתם טבי עבדי שהוא תלמיד חכם יודע שהעבדים פטורין מן הסוכה לפיכך בא לו וישן תחת מטה. תניא (שם כ"א ב) אר"ש משיחתו של ר"ג למדנו שני דברים למדנו שהעבדים פטורים מן הסוכה ולמדנו שהישן תחת המטה בסוכה לא יצא ידי חובתו למה ליה למימר משיחתו לימא מדבריו של ר"ג מילתא אגב אורחיה קמ"ל כי הא דאמר רב אחא בר אדא אמר רב המנונא אמר רב מנין שאפילו שיחת תלמידי חכמים צריכה תלמוד שנאמר (תהלים א') ועלהו לא יבול:

[עזיבת עסקים ודבקות במעשים תורניים]

להיות עיקר מה שכוון מאמונת השכר והעונש הוא עזיבת העסקים בעניינים המדומים וההישענות עליהם וההדבק במעשים הנאותים התוריים עם התוחלת והביטחון החזק שבעל מלאכתו לא ימנע טוב להולכים בתמים. לזה אסמוך אותה תחת הסוכה בפרקי הספר הזה הנכבד:

אמנם הקודם הוא מבואר ממה שנתפרסם שהתשוקות אשר אל הקניינים הזמניים עצמו מאד על האנשים ועבודתם כי כבדה עד כי גברה יד העולם עליהם וילדי הזמן וקורותיו יכבשום ועבדום וענו אותן אין נקי מבלי שיוציאו שום שכר טוב בעמלם עד שמפני כן הייתה החכמה האלוהית לרחם על אישי האומה הזאת הנבחרת להוציאם לחופשי מתחת ידו ולהקל מעליהם טורח סבלות עבודותיו לתת להם שכר טוב במעט עמל שיהיה להם במעשה המצות התוריות יספיק להצליח נפשם בעולם הנצחי וגם באשר הם שם לאכל לשבעה ולמכסה עתיק כמו שהודיע זה להם במאמר (שמות כ') אנכי ה' אלוהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים לא יהיה לך אלוהים אחרים על פני כמוזכר שם וכמו שאמר (ויקרא כ"ה) כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים לא ימכרו ממכרת עבד.

[דיני עבד עברי]

כי המוכר עצמו ליהודי אחיהו להיותו עשיר ממנו וראותו כי יש לו פת בסלו ויין בקנקנו. הנה הוא שם על עסקי הזמן וטובותיו מבטחו בפרנסתו ופרנסת ביתו ומן ה' יסור לבו ולסוף נדבקה בו חרפתו ומאומה לא יישא בעמלו אשר על זה חרף אותו הכתוב באותה פרשה המספרת בעניינו כמו שביארנו במקומו.

וקרוב להליץ כל הכתובים ההם על העבד הלזה הקנוי קניין עולם אמר (שמות כ"א) כי תקנה עבד עברי הנה הוא ודאי המוכר עצמו לצמיתות אל העולם הזה ויוצא מתחת העבדות האלוהי ומההישענות עליו לפי מה שהרגיש מהתועלת יותר קרוב אליו כי לא שמע אל דברי המשורר (תהלים קי"ח) טוב לחסות בה' מבטוח באדם. ועתה ראה את אשר יקרה לו הנה הוא שש עשירות שנים יעבוד את העולם אשר קנה לו לאדון לפי המנהג הטבעי וכמ"ש (איוב ה') תבוא בכלח אלי קבר ובשביעית יצא לחופשי חנם וכמו שאמר המשורר (תהלים מ"ט) אל תירא כי יעשיר איש וגו' כי לא במותו ייקח הכול וגו'. אם בגפו יבא בגפו יצא כמו שאמר איוב (א') ערום יצאתי מבטן אמי וערום אשוב שמה וזה האמת הברור כי מה ייקח בידו כי אם מעשי שלחנו אחד המרבה ואחד הממעט כמו שנתבאר המוסר הזה בפרשת המן שער מ"א.

אם בעל אשה הוא ויצאה אשתו עמו

כי הרודף אחר הבלי העולם לא נתעצמה נפשו בו ואם בעל היולאניות הוא מתחילת יצירתו הנה נשארה היולאניותו עמו ועל זה יצדק באמת ערום אשוב שמה כי נקבר ערום משום שלמות. אם אדוניו זה ייתן לו קצת קניינים ואפילו היותר עצמיים לו כמו האשה והבנים הנה באמת האשה וילדיה היו לאדוניה כי הם ילדי הזמן וקנייניו אין לעצם האדם חלק בהם. כמו שאמר החכם (קהלת ד') יש אחד ואין שני גם בן ואח אין לו ומאומה לא יישא בעמלו. כמו שכתבנו בשער י"א. והוא יצא בגפו. כי לסוף ייפרד מהם על כורחו וכל שכן מיתר הקניינים היותר חיצונים. ואם יאמר עבד העולם הזה אהבתי את אדוני זה ואת אשתי ובני ויתר קנייני אשר עבדתי אותם בהם ולא אצא חפשי מהם הנה לא יועילו לו רוב אמירותיו כי על כל פנים יצא מאתו גם אדניו יסייע ביציאתו בכל עוז להביאו לרשות האדון האמתי ולהסגירו בידו. מה כתיב והגישו אדוניו אל האלוהים כי הוא יגיש אותו אליו בהכרח וכמו שאמר (שם י"ב) עד אשר לא יבאו ימי הרעה והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ עד אשר לא תחשך וגו'. וסוף הכול וישב העפר על הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלוהים אשר נתנה. והרי נפרד הבניין והעבד נסגר ביד אדניו האמתי.

ואמר והגישו אל הדלת או אל המזוזה לרמוז אל שני דרכי ההתכה וההפסד אשר נזכרו שם.

האחד דרך התכת הגופות כמו שאמר עד אשר לא תחשך השמש וגו' ביום שיזועו שומרי הבית וגו' עד כי הולך האדם אל בית עולמו וסבבו בשוק הסופדים (שם). והשני התכת התשוקות והפסד המאוויים והעדר הגעתם אשר עליהם אמר (שם) עד אשר לא ירתק חבל הכסף ותרוץ גולת הזהב ותשבר כד על המבוע ונרוץ הגלגל אל הבור. והכוונה כי הוא המשיל האיש הזמני לדולה בחבל הכסף מגולת הזהב עם כד של חרש דרך גלגל והוא משל נמרץ בדברים עתיקים ונוראים. וזה כי חבל הכסף הוא משל נכבד

לעוצם הכוסף האנושי אל עבודת אדוניו זה כי עמו יקשר ובו יובא בחזק אל תכליתו בלי ספק. וגולת הזהב הוא ריבוי מציאות אותם הדברים הזמניים כי כל עוד שיחזק הכוסף ימצאו הם בשפע רב. והכד אשר בו ידלה הוא הממון אשר בידו ומחשבות לבו ועשתנותיו גם האוהבים אשר באמת הם כליו להגיע מאווייו. והגלגל הוא המזל החוזר בקביעות הגלגל הסובב תמיד וכמו שאמרו הכול תלוי במזל. ולזה אמר שיזכור את בוראו בימי בחורותיו שהשעה משחקת לפניו וכל אלה הדברים יעמדו על עמדן עד אשר לא יבאו ימי הרעה וגו'. והם ימי נפילת הכוח הגופי וירידתו במעלות אשר זכר בעניין הראשון כנזכר אשר הימים ההם הם השנים אשר אין בהם חפץ בכל מבוקשיו גם הם. והוא רתוק חבל הכסף כי בהחליש הכוחות יחלש הכוסף והתשוקה. ובהחליש הכוסף או ביטולו מיד תרוץ גולת הזהב כי תבקע ויצאו מימיה וישבו כליו ריקם גם תשבר הכד אשר ידלה בו על המבוע. וזה שכל האמצעיים חלפו הלכו להם ואפילו בעניינים הקרובים להגיע לא יועילו ולא יצילו. ונרוץ הגלגל אל הבור והוא שמהסיבות הגלגליות כולם יורדות ושוקעות ואינם עולות למעלה. ולזה היא עצה נכונה להתעורר האדם אל השגת הצלחת נפשו בעוד כוח בו מצד ארבעת רבעיו אלה עד אשר לא יסגירנו אדוניו זה בשני האופנים האלה הנזכרים כי הם ודאי דלתות ההתכה ומזוזות ההפסד יצאו במ בהכרח כל באי עולם.

ובשער ק"ב ב"ה יתבאר כי לבחינות אלו הוכשר הזמן שבו הוקבעה פרשת הקהל את העם עיין עליו.

והנה באמת אם יש לעבד הלזה לב לדעת ואוזניים לשמוע כבר ירצע אדוניו זה באלו ההשקפות אשר הם גלויות ומפורסמות את אזנו במרצע שם לפני האלוהים ויצא מתחת ידו וישבו אל ה' כי הוא אדוניו האמתי ועבדו לעולם ואזן שלא שמעה תרצע לעבדות עולם.

והנה לזה הייתה מגמת התורה האלוהית מראשה ועד סופה לשחרר אנשיה מזה השעבוד העצום מבלי תועלת ולהחליפו בקבלת מלכות שמים אשר הוא משא נקל מאד יגיע להם בשמרו עקב רב. והזהירם בכל עוז שלא להרבות מאלו הקניינים המשעבדים את בעליהם ושלא להשתדל בהשגתם רק כפי הצורך ההכרחי ועל פי עבודת מצות התורה האלוהית תחת עבודת האדמה.

כמו שנתבאר באומרו (דברים י"א) והיה אם שמוע תשמעו אל מצוותי אשר אנכי מצווה אתכם היום לאהבה את ה' אלוהיכם ולעבדו בכל לבבכם וגו' ואספת דגנך וגו' ונתתי עשב בשדך לבהמתך ואכלת ושבעת. וכן אם בחוקותיי תלכו וגו' ונתתי גשמיכם וגו' (ויקרא כ"ו). ואף מאלו הטובות על זה האופן הזהירים שלא להרבות מהן כמו שנתבאר זה העניין בפרשת כי ה' אלוהיך מביאך אל ארץ טובה וגו' (דברים ח') עד אומרו (שם) ואכלת

ושבעת וברכת את ה' אלוהיך. הישמר לך פן תשכח וגו'. פן תאכל ושבעת ובתים טובים תבנה וישבת וגו'. ורם לבבך ושכחת וגו'.

כמו שנתבאר זה העניין יפה בפרשת המן הנזכרת כי היא המיוחדת בתורה לזה הדרוש בלי ספק וכל האנשים המעולים שמעו את שמעה ונרצעו אוזניהם בה ופטרו עצמן משעבוד העולם הזה ורוב קנייניו וקבלו עליהם עול מלכות שמים באהבה רבה.

כמו שהיה מישיר האלוהי רבי מאיר באומרו הוי ממעט עסק ועסוק בתורה וכו' (אבות פ"ד). כי היה מישיר אל בקשת הצרכים בדרך עראי כדי לעשות עיקר מעסק התורה אשר לקיומה ועשות מלאכתה שולח הנה לא לזולת.

ויש ליזהר שלא ייפול בסכלות השליח הסכל אשר כתבנו ענינו אצל עבודת יום הכיפורים שער ס"ג. וכבר אמרו בסנהדרין (כ א) אשה יראת ה' היא תתהלל זה דורו של רבי יהודה בר' אלעאי שהיו ששה תלמידי חכמים ישנים תחת טלית אחד ועוסקים בתורה שכולם מאסו חמודות העולם הזה כמואסים ברע ובשעבוד עולם וחפצים בעבודת התורה כבחרים בטוב ובחירות עולם.

[דברי דוד בגנות הקניינים הזמניים]

והנה הדרוש הזה עצמו לפי מה שאחשוב הוא מה שביארו דוד המלך בדבריו האחרונים אשר יסד אחר השירה אשר שר לה' (ש"ב כ"ב) ביום הציל ה' אותו וגו'.

ואלה דברי דוד האחרונים נאם דוד בן ישי ונאם הגבר הוקם על משיח אלוהי יעקב ונעים זמירות ישראל. רוח ה' דבר בי ומלתו על לשוני. אמר אלוהי ישראל לי דבר צור ישראל מושל באדם צדיק מושל יראת אלוהים. וכאור בקר יזרח שמש בקר לא עבות מנגה ממטר דשא מארץ. כי לא כן ביתי עם אל כי ברית עולם שם לי ערוכה בכל ושמרה כי כל ישעי וכל חפץ כי לא יצמיח. ובליעל כקוץ מונד כלהם כי לא ביד ייקחו. ואיש יגע בהם ימלא ברזל ועץ חנית ובאש שרוף ישרפו בשבת.

למה שראה דוד כי שבוש האנשים וטעותם בהיות להם עסקי הקניינים הזמניים לעיקר תכליתם ושלמותם עד שבעבורם קבלו עליהם עול מלכות העולם ושעבודו הכבד ופרקו עול מלכות שמים מעליהם ואמונת השגחתו, וזה כי מצד מה שישתכחו בעיר אנשים רעים וחטאים לה' אשר בתיהם מלאים כל טוב ולצדיקים השלמים אשר בקרבה רק אין דבר גזרו אומר שאין טובות האדם ורעותיו תלויות בטוב בחירתו או ברעתה, גם לא בפעולות הנמשכות מהנה, אבל הוא מקרה קרה לטוב ולחוטא. גם כחשו בשכר והעונש לגמרי. לזה אחר שנצח את כל אויביו ואחר עבור עליו כל העתים שעברו להשלים הניסיון רצה לישר בזה העניין הנפלא לבאים אחריו ולהוכיח ולייסר כל המשתבשים בו. ואמר שהוסכמו במאמרו זה כל הסיבות המחייבים האמונה בו מבלי שום ספק אם מצד עצמו אם מצד מה

שקבל מאביו וגם מצד שהיה גבר הוקם על כסא מלכות ישראל אשר מפני זה הושלם בידו הניסיון. כ"ש שהיה משיח אלוהי יעקב שכבר בחר בו ה' לשלמותו ואשר יבחר ה' הוא הקדוש הראוי לסמוך על דבריו ונעים זמירות ישראל אשר זה יחייב סיפור העניינים האלה ע"ד השיר והחידה כי לא אל עם עמקי שפה, והמשכילים יבינו.

ולהשלים האמתות במאמריו אמר רוח ה' דבר בי וגו'. לומר שהטעמים גם המלות עצמן שם על לשונו ולא סדרם מעצמו ומכוח כל אלו הטעמים אמר דוד אלוהי ישראל לי דבר ומה דבר צור ישראל מושל באדם צדיק מושל יראת אלוהים. באלו הדברים אשר שם בפיו כיון כל העניין הנכבד שאמרנו מהיות האדם מושל על מעשיו ומשוחרר וחפשי מילדי הזמן ותלאותיו והוא שליט עליהם אם ירצה והפליג נעימות המליצה באומר, כי אם שצור ישראל מצד יכולתו המוחלט הוא מושל על האדם. צדקו ויושרו יחייבו שהצדיק ימשול על יכולתו מצד מושלו יראת אלוהים וכמ"ש (ברכות ל"ג ב) הכול בידי שמים חוץ מיראת שמים. והרי הוא כמי שיאמר שהשר השופט הוא המושל על בעל הריב, אמנם זכות בעל הריב מושל על השופט הישר המחויב אל הצדק מצד שהוא צדיק. וכמ"ש ז"ל (מו"ק ט"ז ב) אני מושל באדם, ומי מושל בי צדיק. וזו היא ממשלת האדם המוחלטת וחפשויות מעבודת החומר ומעשהו.

ואחר שהחליט המאמר על אמתות זאת האמונה נעתק להתיר הספק העומד בפני חלושי הדעת אשר זכרנוהו ואמר כי לא התחזק להם השיבוש ההוא רק מפני התחלף להם הטובות המדומות לאמתיות והאלוהיות ללא דבר ואמר כי לא כן האמת כי הנה הטוב האמתי הנכסף והמקווה ליראי האלוהים הוא כאור בקר יזרח שמש. כי ההצלחות הנפשיות אין לנו משל לזוהרם או להודיעם רק האור הבהיר המצוחצח אשר לא ישכון עליו לא עב ולא ענן כלל. והוא מה שפירש באומר בקר לא עבות ירצה הכוונה באומר וכאור בקר יזרח שמש הוא שהבקר הנכסף אצלי הוא אור הנפש הצח אשר לא יתערב בו דבר מטרדת העניינים הזמניים המאפלים הנפש והוא בקר לא עבות מנוגה ממטר להצמיח דשא מארץ והוא ודאי כנוי אל כלל ההצלחות הזמניות הבאים מטל השמים ומשמני הארץ אשר יחפצו בהם הסכלים המחטיאים כוונת מציאותם אשר זה וזה לא נתקיים בידם כמו שאמרנו.

ולזה הירא את דבר ה' אין לו חפץ בהם ולא מהמהם ולא נוח בהם.

כי המתחיל בהם לא ייסוג אחור ונפל לשעבוד הזמן וקושי עבודתו ואין מציל. ולזה אמר כי לא כן ביתי עם אל לאהוב אלו הטובות המדומות ולחשבם לאמתיות כי ברית עולם שם לי ערוכה בכל מבלי שום חסרון ושמורה מבלי שום פגע כי הם שני עניינים שהטובות הזמניות חסרים מהם ואיך יחליף אדם האמיתי בכוזב והקיים באובד חלילה. כי כל ישעי וכל חפץ כי לא יצמיח. זה הצמח אשר לא יעשה קמח סולת חטים. כי ידעתי אם היה חפצי ותשוקתי אל צמיחת נוגה ממטר דשא מארץ מיד אהיה בעכרי ומהרסי ומחריבי ממני יצאו

להגדיל כוח הצר הצורר עלי והייתי כאחד הנבלים אשר נפלו תחת ידו דוחו ולא יכלו קום ולזה שנאתי זה הצמח ובחרתי לי צמח צדיק.

וזה נתבאר ממנו מאד כי כל העושר אשר הציל מן המלכים אשר נצח ומהממלכות אשר כבש הכול נתן למלאכת הקדש והוא היה מסתפק בהכרחי כמ"ש והנה בעוניי הכינותי לבית ה' זהב ככרים מאה אלף וכסף אלף אלפים ככרים ולנחושת ולברזל אין מספר (ד"ה א' כ"ב). ותקטן זאת בעיניו, עד שאמר במקום אחר (שם כ"ט) ובכל כוחי הכינותי לבית אלוהי הזהב לזהב והכסף לכסף והנחושת לנחושת והברזל לברזל והעצים לעצים אבני שוהם ומילואים אבני פוך ורקמה וכל אבן יקרה לרוב. ועוד ברצותי בבית אלוהי יש לי סגולת זהב וכסף נתתי לבית אלוהי למעלה מכל הכינותי לבית הקדש שלשת אלפים ככרי זהב מזהב אופיר ושבעת אלפים ככר כסף מזוקק לטוח קירות הבתים:

וזאת נחלת כל עבדי ה' הצדיקים אשר זכרנו ראשונה אשר מאסו בקנייני העולם וחמודותיו המושלים עליהם וכל ישעם וכל חפץ כי לא יצמיחו כי הם ודאי המושלים על עצמם ועל זולתם ומשיבים קשט דברי אמת לשולחם בשליחות זה המציאות אשר זכרנו ולא היה חסרונות אל הטובות המדומות ראה על הפך כוונתו במאמריו כי כל סגולתם וחפצם הוא אל הטוב השלם והבהיר כאור בקר יזרח שמש.

וכמה יסכים לזה מה שזכר החוקר פ"ה מאמר ששי מהמידות אמר:

ולכן אמר כי אננסגוריש וטאליש והדומים להם היו חכמים, ולא יאמרו שהם נבונים, כי ראו כי לא ידעו הדברים המועילים להם, ויאמרו כי היו יודעים דברים גדולים ונוראים וקשים אלוהיים. אמנם לא מועילים לאחרים, כי לא ידרשו טובות אנושיות. ועוד מאריך בזה בטוב טעם ודעת.

ואם הם כך, אנו על אחת כמה וכמה.

וכמה הסכים החכם שלמה במאמר (משלי ה') יהיו לך לבדך ואין לזרים אתך, כפי מה שפירשו הרב **המורה** בפסוק אל יתהלל חכם בחכמתו וגו' כי אם בזאת יתהלל המתהלל וגו' (ירמי' ט') כמו שהוא בסוף הספר ההוא. ובליעל כקוץ וגו'.

אחר שביאר יתרון הטובות האמתיות ומעלתן על המדומות, בשאלו הן כאור בקר יזרח שמש ואלו כבקר עבות ואלו הן ערוכות בכל ושמורות ואלו להפך, הנה לבאר זה יותר המשילם אל קוץ מונד, והוא הידוע שגנבתו סופה בימי הקיץ והולך ומתגלגל בעגול תמונתו נע ונד הנה והנה, והוא הרע שבקוצים אשר אם ייקח האדם ממנו ובא בכפו ונקבה. ואמר כי כן הם אלו הטובות אשר שמם הראוי הוא בלייעל, כלומר בלי תועלת כי הן כקוץ מונד היום בבית פלוני ומחר בבית זולתו. וכמו שאמר (שבת קנ"א ב) גלגל הוא שחוזר בעולם. והרי הוא הפך השמור שזכר בטובות האמתיות.

אמנם הפך מה שאמר ערוכה בכל ביארו בהמשילם אל הקוץ המזיק ואמר ואיש יגע בהם ימלא ברזל וגו'. כלומר שהרוצה ליהנות בהם יצטרך אל כלים ותחבולות להימלט מנזקם. והטוב והראוי לישמר מהם ששרוף ישרפו במקומותם כי מי ומי יכול לעמוד בשימוש בהם כפי השיעור הראוי לבלתי יחטא ועל זאת התפלל החכם (משלי ל') רש ועושר אל תיתן לי הטריפני לחם חקי כמו שנתבאר שער כ"ד.

ויתכן שרצה בזה לתאר קוצר זמן האנשים הרודפים אחריהם, כי מעט אשר יהיו לפניהם בקיום. אמר כי בני בלייעל אשר יכוונו אל תכליתם האחרון הנה הנם עימהם כקוץ מונד כלהם אשר לא יתעכב הפסד אישיו יותר ממה שיעמוד אדם על קיבוצם בכלי ברזל ועץ חנית אבל אחר שהשתדל בקיבוצם מעט בנקל ישרפם שם במקום קיבוצם. ועל דרך שאמרו חז"ל (סנהדרין ע"א ב) הכנוס לרשעים רע להם ורע לעולם ופיזורם טוב להם וטוב לעולם כי כשמתקבצים יקבל העולם נזק מהם ולבסוף הם כלים מעצמם כי הרע מפסיד את עצמו.

וכמו שאמר במקום אחר אל תתחר במצליח דרכו באיש עושה מזמות הרף מאף ועזוב חמה אל תתחר אך להרע כי מרעים יכרתו וגו' (תהלים ל"ז). ירצה אל תתחר להיטפל עם אישים פועלי און הבוחרים באלו ההצלחות המדומות כי איש כזה אם יום או יומיים יעמוד לא יתקיים זמן רב הרף מאף ועזוב חמה שאינה מתחברת עם האף לעולם כי אם להרע לאויבי ה' שנואי נפשו לפי שהמה שלוחי בית דינו כמו שאמר (דברים ט') כי יגורתי מפני האף והחמה כי אמר ה' וגו'. וטעם חיבורם כי מרעים יכרתו בלי ספק וקווי ה' המה ירשו ארץ החיים אחוזת עולם. ועל כל פנים נתבאר מתוך פרשה זו הסכמת דוד המלך אל מה שרצינו אליו בכוונת הקודם מהמשפט אשר הקדמנו והוא היות עקר אמונת השכר והעונש בהתרפות בעסק וההשתדלות באלו העניינים המדומים ופריקת עול מלכות העולם מעל צווארי האנשים והטיל עליהם מעט מהטורח בעבודה האלוהית בהישען על אמונתו כי יגדיל לעשות:

[הקשר בין חג הסוכות לחגים הקודמים לו ולאמונת החידוש]

אמנם הנמשך הוא מבואר כי אחר שקבע מסמרות בפרקים העוברים בחידוש העולם וביכולתו המוחלט ובתורה מן השמים וביום הדין ובכפרה על הדרך שנזכר הנה, הוא סמך זה הפרק הז' לקבוע לנו את חג הסוכות בחמשה עשר יום לחדש השביעי הזה שהוא זמן תחילת ימי הגשם והקור אשר ציוה אותנו שנצא מבית קבע אשר אנחנו יושבים כל השנה לשבת בסוכה שהיא דירת עראי ותחת אויר השמים הפך מה שעושים אז כל העולם, כי הם נאספים מהשדות או מהחצרות אל בתים ספונים בארץ. כלומר צאו מאצטגנינות שלכם אשר אתם חושבים להסתופף בבתי טובים אשר בניתם ובאו חסו בצלי כדי שיהא קבוע בלבכם אמות מה שהנחנו מהשחרור העולמי. כי באמת יושב בסתר עליון ובצל שדי

הוא החי חיים בטוחים חיי' שמחים חיי' מאושרים חיים מופנים מרוב העמל והטרדה אשר תחת עול העניינים הזמניים מבלי המשך תועלת עצמי לסוף כמו שאמרנו חיים טובים ומתוקים שעליהם אמר (תהלים קכ"ח) יגיע כפיך וגו' אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא (ברכות ח' א):

[השם 'חג הסוכות']

והנה להיות זאת הכוונה המיוחדת בזה החג באו הסימנים והרשמים בו באופן שלא תוכל להתעלם. ראשונה בשם החג הזה גדרו חג הסוכות אשר בו יעזבו האנשים כל ענייני הכסף אשר לכסף ולכסף ואשר לזהב לזהב סחורות ורוב תבואות וכל מדי דאקרי נכסים ויוצאין אל סוכה קטנה זו אשר אין בה רק ארחת יום ביומו ועל הרוב מטה ושלחן וכסא ומנורה שהוא התעוררות נפלא שלא יתעסק האדם להרבות מאלו הקניינים כי די בהכרחי לבד כל ימי היותו בפרוזדור הזה שהיא דירת עראי כמ"ש התנא (אבות פ"ד) העולם הזה דומה לפרוזדור בפני העולם הבא וכו'. כאשר ביארנו בשער שלשים.

כי הנה המרבה בענייני העולם הזה ממעיט בקניינים האמתיים הנה הוא באמת מרחיב בית האשפות ומסיג גבול הטרקלין ויקרה לו כמקרה הסכל שסופר מסכלותו: בבא קמא נ,ב -

מעשה באדם אחד שהיה מסקל מרשותו לרשות הרבים עבר עליו חסיד א' א"ל ריקה מפני מה אתה מסקל מרשות שאינה שלך לרשות שלך לגלג עליו. לימים נצטרך לממון ומכר את השדה ועבר באישון לילה ואפלה ונתקל באבנים. אמר, ודאי קושטא קאמר ההוא גברא, דאנא מסקל מרשות אחרת לרשות שלי.

ועם דגופא דעובדא הכי הוה, אחשוב שקבעו אותו בתלמוד להיותו משל נמרץ למתעסקים ומתפארים לעולם שאינו שלהם ומסקלים ממנו אבני נגף והרבה מכשולין אל עולמן האמתי ובבאם שם יהי דרכם חשך וחלקלקות ונפלו ואין מקים.

[רמזים בחג הסוכות לחיי האדם]

והנה הדעת נותן כי כמו שהמצווה הזאת בכללה תרמוז ותקרוץ אל זה העיקר הנכבד בכללו כן פרטיה וחלקיה יכוונו אל חלקי העיקר הזה ועניני פרטיותם.

העניין האחד בשיעור הכשרה בארכה ורחבה וגבהה שהיא שבעה טפחים באורך ושבעה ברחב (סוכה ב' ב) ועשרה בגובה (שם א) כי זה מה שיורה תחלה על חיי הסיפוק והצמצום כלומר צמצם עצמך בתוך ההכרחי ואל תבקש גדולות כי אם תרגיל עצמך בכך לא יחסר לך כלום ואם תתיר לך היתרונות לא יספיק לך כל כמו שנתבאר שער כ"ד.

גם ירמזו אלו השיעורים למספר ימי האדם אשר הוא עומד בזאת המצודה וע"ד שאמר המשורר (תהלים צ') ימי שנותינו בהם שבעים שנה וגו'. והם כמספר טפחי האורך והרוחב כשיעלו לעשירות כמנהג. וכבר אמר דוד על ימיו הקצובים על זה המספר (שם ל"ט) הנה טפחות נתת ימי מי יודע אם לא כיון לזה.

ולפי שכבר היו התחלת חיי האדם השלשה עניינים שכתבנו בשער ס"ד אמנם הייתה תכלית ימי חייו עניין נכבד מאד כמ"ש המליץ (בח"ע פ"ח) ראשו אחוז בחבלי ההעדר הקודם להווייתו ואחריתו בנועם מתמיד לראות באור פני מלך.

לזה היו הדפנות לבודות לארץ מתחת בתוך ג' טפחים (סוכה ט"ז א) כמספר החומר והצורה וההעדר, והיא נאחזת בכבוד אשר למעלה מעשרה. כמו ששינו בגמרת סוכה (ה' א). הארון ט' טפחים והכפורת טפח ונאמר (שמות כ"ה) ודברתי אתך מעל הכפורת ואמר רבי יוסי מעולם לא ירדה שכינה למטה מעשרה ולא עלו משה ואליהו למרום כמו שפירשתי בשער מ"ד.

העניין השני שצריכה להיות תחת השמים ולא יהיה סך אחר מבדיל (סוכה ט' ב) כלומר הבט מה למעלה ממך השמים ושמי השמים וכל צבאם וראה מי ברא אלה וקבל עליך עול מלכות שלמה וכמ"ש (אבות פ"א) ויהי מורא שמים עליכם ואל יפסוק בינך לבינו יתברך דבר בלייעל מהדעות הנפסדות והתאוות המשולחות כי זה מה שיתקן כלל המעשים. וכמ"ש (שם פ"ב) וכל מעשיך יהיו לשם שמים. והיה הסך הכשר מדברים שאינן מקבלין טומאה (סוכה י"א א), למה שהדברים ההם חסרים ובלתי מתוקנים במינים כגון גולמי העצים אשר אין להם שום צורה ובית קבול שבשבילה יקראו כלים או הדברים אשר אינן ראויים למאכל וכיוצא בזה. לרמז רמז חזק שהפחיתות והחיסרון הנמצא בטבע האדם אם מצד הרכבתו ואם מצד צורך הדברים אשר הוא חסר מהם או שנמצאו בלתי שלמים הוא המבדיל הבדל רב ועצום בינו ובין אלוהיו אשר כבודו שוכן למעלה מעשרה, כמו שאמרנו.

והעניין הג' שתהיה צלטה מרובה מחמתה (שם ב' א) כי זה מה שיורה הוראה שלמה על שיהיה עקר היותו על החסיה והביטחון בצל סוכתו של הקדוש ברוך הוא בכל מעשיו ועסקיו יותר ממה שיבטח בעצמו ולא בטוב מזלו, כי אף על פי שפרנסת העולם מוטל על ב' ההנהגות יחד, כמו שנתבאר בשער הג' המחויב שיהיה עניין הצל הנזכר רב על החמה והוא שיאמין כי מה שיתנהג בו הוא יותר ויותר מצד ההשגחה ומעט ע"צ ההנהגה השמימית המכונה בחמה, וע"ד שאמר שלמה בספרו (קהלת א') תחת השמש כלומר תחת השמים.

אמנם צריך שיראו בו כוכבי שמים כי צריך האדם שיכיר את בוראו מפאת מעשיו המפורסמים כמ"ש (תהלים י"ט) השמים מספרים כבוד אל וגו'. כי הוא העיון המותר

והמחויב וכמ"ש (דברים ד') וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלוהים בשמים ממעל וגו'. ולכן המעובה כמין בית עד שלא יראו בו ככבי חמה או שאין המטר יורד בתוכה הוא סכך פסול (סוכה כ"ב ב) שהוא יורה על הפתיות הגמור כמו שהחמה מרובה מהצל גם הוא פסול (שם ב' א) למה שיורה ג"כ על ההריסה ופרוץ אל ה' לראות, אשר על זה נאמר (חגיגה י"ד ב) הציץ ונפגע הציץ ומת.

והראוי והנאות מה שנאמר (מיכה ו') והצנע לכת עם אלוהיך. ומהטעם הזה עצמו סוכה גבוהה למעלה מעשרים או הפחות מעשרה פסולות (סוכה ב' א) כי בשתייהן נפסדה הכוונה בין למעלה בין למטה. וגם סוכה ישנה (שם ט' א) וסוכה שתחת סוכה (שם ב) כל העניינים האלה הם מסכימים אל מה שאמרנו, והחי ייתן אל לבו.

והנה יש עניין רביעי שאמרו בהכשרה שתיים כהלכתן ושלישית אפילו טפח לכוון אל התשוקות האנושיות אשר ראוי לתת לב אליהם שהם הטוב המועיל והערב אשר כל האנשים יכספום.

אמנם המועיל והערב מהם הם אשר צריכים שמירה חזקה כי יצר לב האדם משתוקק לעבור בהם הגבול בשיעור נמרץ ולזה היו דפנות הסוכה שתיים כהלכתן לפי שלפני אלו העניינים צריך מחילה חזקה ושלמה עומדת בפני רוח מצויה.

אמנם אמרו השלישית אפילו טפח כי עם שצריך ג"כ ליגדר בעניין הטוב שיהיה כתיקונו בכוונה ובהגבלה מ"מ מעט מהזירוז יספיק לזרז המזורז לפי שאין תשוקת היצר להרוס מצבה ולפרוץ גדרה כמו הראשונות.

ולפי שכבר נמצאת תשוקת האנשים הפרוצים רביעית והיא רעה ופרוצה מבלי שום כוונה נאותה כלל שאליה כווננו חז"ל באומרם (ב"ר פ' כ') ואין תשוקת יצר הרע אלא לקין וחבריו אשר לארבעתן אמרו (שם) ארבעה תשוקות הן אין תשוקת אשה וכו'. כמו שכתבנו ענינו יפה בפרשת נח שער י"ב. והייתה הכת הזאת אשר לא תקבל שום תיקון ולא שום הגדרה לזה לא זכרוה בכלל דפנותיה כלל, כי הרביעית אין לה שם בתשוקות האנושיות ולא שמו לה רושם בחיים האנושיים כלל.

והנה הסוכה הזאת אשר על זה האופן צדיקים יבאו בה ולא יצאו ממנה בשום דבר של קביעות כמו שלא הותר להשתמש חוץ ממנה רק אכילה ושתייה פחותה מכשיעור, או דבר שאין קובעין עליו, לדעת קצת גם שינת עראי. אמנם לימוד של עיון הותר לפי שהלמוד אשר על זה התואר הוא עצמו גופה של סוכה וטעמה כמו שאמרנו.

ולפי זה הטעם אינם נכנסים בתוכה העבדים והקטנים והחרשים והשוטים כי האנשים החרשים בדעותיהם ובתבונותיהם והאנשים הנמכרים ביד עולמם או ביד יצרם אינם משתמשים בסוכה הזאת מצד בחינותיה אלה. והוא מ"ש בסוף העניין בסוכות תשבו

שבעת ימים כל האזרח וגו'. ביאר שעניין החג הזה וסוכות הוא שישבו בסוכות דירת עראי כל אלו שבעת הימים כדי שיקובל עליהם לעשות כן בכל ימי שני חייהם, ושהעניין הזה הוא נאות אל האומה הזאת לקבלו יותר מכל זולתה, ולזה אמר כל האזרח בישראל ישבו בסוכות. כי מי שאינו מישראל אין בו נחת רוח לקבל עליו עול זה הפרישות מענייני זה העולם, והיות יושב ומתלונן בסתר כנפיו של הקב"ה בלי ספק.

[הישן תחת המיטה לא יצא ידי חובתו]

וכל זה מה שנתבאר מהמשנה שזכרנו בראש הפרק האומרת שהישן תחת המטה בסוכה לא יצא ידי חובתו אם מפני שיורה זה על היות שום אמצעי בינו לבין צלו של הקב"ה וכן לא יעשה. ואם מפני שיורה שאינו מודה במה שתרמוז מדירת העראי שהוא השחרור מעבדות זה העולם וחופשיותו ממנו כמו שאמרנו. ולזה מ"ש כי קצתם שהיו נוהגין בזה היה להם לתוכחת מוסר מה שהגיד ר"ש ממעשה טבי עבדו של ר"ג שהיה ישן תחת המטה בסוכה, ושלגלג עליו ר"ג בפני הזקנים, שאמר ראיתם טבי עבדי שהוא תלמיד חכם ויודע שהעבדים פטורים מן הסוכה. כלומר הדין עמו לא מפני שהכשר ישיבת סוכה הוא בכך, אלא מפני שהעבדים פטורים ממנה.

והנה בכלל שיחתו ולגלוגו עליו יש תלמוד גדול בשני דברים שהם עקר דרושינו. **האחד שהעבדים פטורים מן הסוכה**, כי ידוע הוא שאין מטבע העבדים לשבת בסוכה זו כי הם נמכרים לעבדות הזמן, והסוכה הזאת ענינה הוא הגאולה והשחרור ממנו, וזה נרמז בפטור העבדים. ואף הטובים מהם אם יקבלו קצת ממנו את כלו לא יוכלו שאת, והוא מה שאז"ל (ע"א ג' א) כי ביום הדין אומר להם הקב"ה לעכו"ם מצווה קטנה יש לי וסוכה שמה, לכו ועשו אותה. וכשהוציא הקב"ה חמה מנרתיקה, מיד בעטו בה. ואע"פ שאמרו בגמרא (שם) שקראה מצווה קטנה, מפני שאין בה חסרון כ"ס, יש לומר ג"כ לפי שענין הביטחון באל יתעלה לצאת לשבת בצלו הוא דבר נקל בעיני האנשים, לא יחשבוהו למצווה, וכמעט שבאו לכללה הנה בצאת הניסיון מיד בעטו בה.

והעניין הב' שהישן תחת המטה בסוכה לא יצא שלפיכך אמר שצדק עבדו לשבת בה כמו שאמרנו. והנה שיחת חכמים על זה העניין ודאי היא תלמודן, דכתיב ועלהו לא יבול. והסוד הזה כולו ביאר למתבוננים בכתוב האחרון שאמר למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אתם מארץ מצרים אני ה'. והוא שידעו וישכילו כל הדורות הבאים מה שבחר האל יתעלה בחיי הסיפוק והתוחלת באל יתע' להנהיג האומה הזאת בהם בהוציאם מארץ מצרים כל ימי היותם במדבר מ' שנה, לא חסרו דבר עם מה שיצורף להם מחיי הצמצום והסיפוק, לפי שעם זה ולא באופן אחר יוכלו להגיע לכלל

הדעת את ה' ועשות דרכיו, כי הוא הנרצה מהם מתחלה ועד סוף. כמ"ש (שמות ג') בהוציא את העם ממצרים תעבדון את האלוהים וגו'.

ולזה תחת הכניסם לארץ נושבת, נהגם במדבר מ' שנה, ותחת הביאם אל בתי ארזים סבבם בעננים אשר המציא לכבודם להגן עליהם לבל יכם שרב ושמש כיום המעונן הלזה שאין בו לא חום ולא קור. ודרך כלל אמר (דברים כ"ט) ואולך אתכם מ' שנה במדבר לא בלו שלמותיכם מעליכם ונעלך לא בלטה מעל רגלך לחם לא אכלתם ויין ושכר לא שתיתם למען תדעו כי אני ה' אלוהיכם. והוא מה שאמר בכאן למען ידעו דורותיכם וגו' וסיים אני ה' אלוהיכם, כי הוא הדרך ישכן אור לשתדעו כי אני ה' אלוהיכם. סוף דבר זה חלק אדם מאל וזה דרכו בכל שבעה עשירות של ימי חייו שהוא מצווה ועומד לישוב בסוכה להיות נעצר ונקרא לפני אלוהיו לאור באור החיים בסוף חייו. כאומר שבעת ימים תקריבו אישה לה' ביום השמיני מקרא קדש יהיה לכם והקרבתם אשה לה' עצרת היא.

וזה סימן העולם הבא בספר הזה החשוב שנרשם בכאן בקצת העלם כמו שהוא סמוי מן העין ועין לא ראתה אלוהים זולתו והיה זה כן לפי שאין שם לא פועל ולא מעשה ולא שום דבר שיאחז בו השכל האנושי בעודו חי, אבל הוא השלמות והעונג המגיעו מכללות השתדלות המעשים כולם וטוב תכליתם בשביתה ומנוחה מוחלטת.

כמו שתארו החוקר בכלל תוארים אחרים נפלאים בפרק י' מהעשירי מהמידות, אמר:

האושר הוא בשביתה, כי לא נשבות בעבור אשר נשבות ונלחם להביא השלום.

ירצה כי האושר האחרון הוא בשביתה מכל עמל וטרדה, כי לא נשבות וננוח כל הימים מהשתדל בעבור השגתו, ונלחם תמיד עם תאוותינו להביא עלינו אחרית שלום השקט ובטח עד עולם. וזהו טעם העלמו בלי ספק. אמנם רמזו לנו האל ית' במצות השבת החמורה האסורה מכל מלאכה ויגיעה, כמ"ש בזה שער נ"ה המיוחד לו, וחזר ומנאו כאן בספר הזיכרונות זה לסיום ותכלית כל המעשים כלן.

ואולם נמסרה ההתבוננות עליו בזה החג משני פנים.

האחד באופן השגת זה התכלית והודעת ענינו. והשני בהתייחדות זה העונג והפרדתו משאר התענוגים שהם עניינים מעולים מאד.

אמנם העניין הראשון הוא לקוח מתוכן הקרבנות אשר בשני המועדים רצוני אשר בהם נאמר שבעת ימים תקריבו אישה לה', והקרבתם אשה לה' עצרת היא כמו שנתבאר ענינם בפרשת פינחס. וזה כי בכל ימי החג הפרים הולכין ומתמעטין לרמז אל מיעוט העסק הזמני המחויב לנהוג בכל ימי חייו לקנות חיי העולם הבא עד שהיה הקרבן המיוחד

ליום העצרת פר אחד איל אחד כבש אחד לומר שאין בעולם ההוא מיעוט עסקים לבד כי אם בטול גמור לישוב וליהנות מזיו האל יתעלה שהוא אחד בכל הג' עולמות ולהתנהג באמיתותו ית' ביום א' של חג כד"א (ישעי' ב') ונשגב ה' לבדו ביום ההוא כי אין עניין בעולם ההוא לחשכו של לילה. וזאת נחלת עבדי ה' אשר הם חיים בעולם הזה חיים מוגבלים נכבדי' כמו שאמרנו.

אמנם היה העניין השני לקוח מהיות יום השמיני הזה רגל בפני עצמו וכל ימי החג הקודמים אליו משונים בקרבנם זה מזה כי על כן קוראים בכל אחד מהם הלל גמור מה שאין עושים כן בימי הפסח (ערכין י' א) וכלן נקראין זמן שמחתנו והוא רמז נפלא לעניין התענוג הנפשי הנמצא בסוף החיים המאושרים ומדרגתו עם שאר התענוגים החלקיים הנמצאים ראשונה כי הוא דק ומעולה מאד הסכימה בו התורה האלוהית באלו הרמזים אל תכלית מה שהתחכם אליו ראש הפילוסופים בזה.

זה כי במאמר העשירי אשר ל**ספר המידות** שם דרש וחקר מזה העניין הנפלא והוא העונג המושג בסוף השתדלות השלמות. הנה בפרק השמיני ממנו כתב זה לשונו:

ואמנם בזה ירצה שהוא העונג כי הוא כלו יחד לא יקבל אחד עונג בזמן אשר בזמן יותר גדול ושלם המין. ובעבור זה לא תהיה תנועה, כי כל תנועה בזמן הוא לתכלית מה כמו, בבנין השלם כאשר יעשה אשר ירצה, או אמנם בכל הזמן או זה בחלקי הזמן וכל חלקי זמן הבניין בלתי שלמים כי הם ממין אחר אצל כל דבר, וכן זה לזה כי הרכבת האבנים הוא ד"א אצל תקרת הקורות, וזאת ד"א אצל עשיית המעון ושלמותו, כי אינו צריך דבר עתה להשלימו. אמנם ביסודות דברים רבים בלתי שלמים, כי לכל אחד מהם סגולת החלק, אם כן הם נבדלים במין ולא יהיה בכל זמן תנועה שלמה במין, אבל אמנם תהיה בכל הזמן. ואמנם כן הוא בהליכה ובשאר התנועות, כי הנה ההליכה היא מאנה לאנה, וזה נבדל במינים התעופפות וקפיצה והליכה, וכדומה להם הן תנועות מתחלפות, ויש בהן מה שממנו ומה שאליו, ולא באלו בלבד נראה ההתחלפות אבל בהליכה עצמה, כי לא יהיה גבול מיל אחד והוא גבול חלק אחר ממנו, וכן בכל חלק וחלק ממנו. וגם העברת קו זה מתחלפת להעברת קו אחר, כי לא בלבד הוא עובר הקו אבל עובר גם הקו המוצב על זה המקום, וזה הקו הוא במקום מתחלף לזה הקו, אבל מהתנועה כבר דברתי בשלמות במקום אחר. אמנם יראה כי לא בכל זמן תהיה התנועה שלמה, כי תנועות רבות הן בלתי שלמות ונבדלות במין, כי הנה מאנה לאנה, הם נבדלים במין אבל אמנם מין העונג בכל זמן הוא שלם. הנה הוא גלוי כי העונג הוא מאשר הם מהכול ומהשלמים ויהיה כלו בעתה ע"כ פלאי דבריו בזה:

והכוונה כי לפי שכבר נתבאר לו במאמר ההוא שהעונג אינו הויה כלומר שאינו מתהווה בזה אחר זה אבל הוא המגיע בעתה עם המנוחה המגעת בסוף התנועות אשר במעשים

כולם ושלזה לא יתחלק. וכבר היה נראה בהפך, בעניינים שהאנשים מתענגים במעשיהם מעט מעט עד שיגמור התענוג כלו בסוף, כמו שהוא בבונה הבית או המתנועע מאנה לאנה. והנה כבר יתחלק העונג ויתהווה מעט מעט.

הנה הוא התיר זה הספק העצום בשאמר שהתענוג הוא המגיע אל בונה הבית או המתנועע עם שלמות המעון או עם תמימות ההליכה, אינו ממין התענוגים אשר הגיעום עם חלקי המלאכה או עם חלקי התנועה כלל. וגם החלקים ההם בעצמם הם נפרדים זה מזה במין, כהיפרד מהות הרכבת האבנים ממהות תקרת הקורות. או כהיפרד הקו הזה מהליכה מקו אחר ממנה, אם מצד שיעורו או מקומו או צדדים אחרים. ואפילו שיהיו כולם מין הליכה אחת, כ"ש אם תהיה קצת התנועה בהליכה וקצתה בקפיצה וכדומה.

ולכן הוא מבואר כי מסגולת התענוג הוא לבא בעתה כי כל אלו התענוגים אשר כן נפרדו זה מזה למיניהם, כולם מגיעים כמו רגע. וכן התענוג השלם הנפרד מכל בהתייחסו אל שלמות המלאכה ותמימות צורתה, הנה הוא כלו בא בעתה אצל התכלית, ולא יתכן בעניין אחר. כי הנה התענוג והעצב הם הפכיים במדרגת התנועה והמנוחה, כי בכל תנועה ימצא העצב המתחייב מחסרון הדבר אשר אליו יתנועע, כמו שהוא מבואר מגדר התנועה, ובנחה ממנה הנה ימצא התענוג הנמשך אל משיגי התכליות, ויתחייב מזה שהתענוג יגיע בעתה כמו שהמנוחה אשר ימצא עמה תגיע בעתה.

והנה השתדל החוקר בכל זה להורות שהתענוג האמתי המכוון והנכסף מפאת השלמים לסוף ימי השתדלותם, כי הוא תענוג שלם מגיע לעת ההיא כלו בשלמות אשר לא ישתתף עמו שום תענוג, אין צ"ל מן התענוגים ההמוניים כי אף מתענוגי האנשים השלמים אשר יגיעום בחייהם בהיותם דורכים מהלך השלמות לפי שאינם ממין אחד. ואפילו אותם התענוגים החלקיים כולם הם נפרדים זה מזה במין, וכל אחד הוא תענוג שלם לעצמו, לא שנתחבר מכולם תענוג אחד. והוא עניין נפלא נתחכם בו להתיר זה הספק הגדול והסכימה בו התורה האלוהית בקצת עניינים, כמו שיבוא זה בסיום התורה האלוהית ונעילתה ב"ה.

אמנם נתבאר זה העניין מאד בהיות ימי שמחתנו כל אחד נפרד בקרבן מיוחד לעצמו לומר שהתענוגים המגיעים אל השלמים בתוך ימי חייהם המאושרים הן תענוגים נפרדים במין, כל אחד מגיע בעתה משלם. וכן יום יום עד הגיעם אל סוף תכליתם אשר אז הוא חג בפני עצמו נפרד מכל התענוגים הקודמים, אך שהוא שלם מכולם בתמימות במדרגתו אצל הכול כתענוג הבונה עם תמימות המלאכה ושלמותה או עם סוף הדרך ותכליתו.

וזהו עניין נכבד מאד נתרשם אמיתתו באלו המצות האלוהיות הנהוגות בשבעת ימי הסכות עד שמיני חג העצרת המיוחד לחג בפני עצמו בסמני פז"ר קש"ב כלן (סוכה כ"ח א) כמו שהוא נודע בעניינו.

[אלה מועדי ה' אתר תקראו אותם]

והנה אחר שהזכיר אלו העניינים הנכבדים אשר כלל בהם כל פרקי זה הספר האלוהי לפי שמנה הכוונות הנזכרות אמר על כולם אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קדש להקריב אישה לה' עולה ומנחה זבח ונסכים דבר יום ביומו מלבד שבתות ה' וגו'. והכוונה אלו הן הימים המפורסמים והמסוימים באומה לקרא אותם מקראי קדש אחת בשנה מצד מוספי הקרבנות אשר בהם אשר לא זכרנו בכאן עליו קרבן לפי שעקר פרסומם הוא על תדיריותם. ומ"מ כולם הם ימים מסוימים לרמוז על אלו האמונות האמתיות שהם עיקריים בדת. והנה הם יעידו על שלימות כללותיכם כמו שיוור מתנותיכם ונדריכם ונדבותיכם שבכל יום על שלמות הנותן והנודר והנודב שאם לא יוקדם להם ראשונה קבלת מלכות שמים ואמונת השגחתו ומתן שכרו לא יתנו אותם לה'.

ולזה לא הזכיר בכאן קרבן ר"ח וקרבן התמיד כמו שעשה בפ' פינחס לפי שאין הכוונה בכאן רק אל הימים המסוימים אשר יעשו רושם בכללות האומה על אלו העקרים מצד פרסומם בשביתה וי"ט. ור"ח יום זיכרון אקרי (במדבר ו') מקרא קדש לא אקרי. וגם כי עקר מה שירמזהו בראש חדש אשר כתבנוהו בפרשת החדש (שער ל"ז) הנה הוא בכלל השבת בלי ספק. והנה לפי שכבר מנענו מהיות כל עסקינו באלו העניינים הזמניים על הדרך שאמרנו והיה ראוי שיודיענו במה יהיה עיקר עסקינו ואופני תשוקותינו כל ימי חיינו. חזר ואמר אך בחמשה עשר יום לחדש השביעי באספכם את תבואת הארץ תחוגו את חג ה' ז' ימים:

אמנם ראשונה ראוי לתת לב אל כוונת זאת החזרה לעניין החג בכלל ואל כוונת הקשר במלת **אך** כי לא דברו בו המפרשים ז"ל רק דרך דרש למעט דחיית השבת מקרבן החגיגה (תו"כ אמור פ' ט"ו) לומר שזמנו כל שבעת הימים, והוא נכון על פי קבלת הדין.

[מדוע לא נקרא חג המצות 'חג לה'??]

אמנם על דרך הפשט ימצא לו טעם נכון כשנשוב ונראה עניין אחד שראוי לתת אליו לב. והוא שלא מצאנו בשום מקום על שבעת ימי חג המצות שהם חג לה' כמו שיאמר על שבעת ימי חג הסוכות בכ"מ, בפרשת בא אל פרעה נאמר והיה היום הזה לכם לזיכרון וחגותם אותו חג לה' לדורותיכם חוקת עולם תחגוהו שבעת ימים מצות תאכלו וגו'. הנה שהזכיר שם ה' על החג בכלל לא על שבעת הימים. וכן נאמר עוד שבעת ימים תאכל מצות וביום הז' חג לה'.

ובפרשת משפטים את חג המצות תשמור, שבעת ימים תאכל מצות. ובכי תישא את חג המצות תשמור, שבעת ימים תאכל מצות.

ובפרשה זו חג המצות לה' שבעת ימים. ובפינחס בארבעה עשר יום לחדש פסח לה' ובחמשה עשר יום לחדש הזה חג שבעת ימים מצות יאכל.

ובראה אנכי שמור את חדש האביב ועשית פסח לה' אלוהיך ובסוף ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת וגו'.

ולא נזכר בשום מקום שתהיה חגיגת שבעת ימים חג לה' כמו שאמר על חגיגת שבעת ימי הסכות בפרשה זו, בחמשה עשר לחדש הז' הזה חג הסכות שבעת ימים בפסוק הזה תחוגו את חג ה' שבעת ימים, ולהלן וחגותם אותו חג לה' שבעת ימים בשנה. ובפינחס וחגותם חג לה' שבעת ימים בשנה. ובראה אנכי שבעת ימים תחוג לה' אלוהיך.

ויראה שהטעם הנכון בזה הוא לפי שהוא מבואר כי חג הפסח הנה בא על זיכרון השעבוד והעבודה הקשה שעובד בהם במצרים. ולזה היה ראוי שיהיה להם חג של מנוחה ומרגוע זכר לפטור עצמם וחפשייתם ולזה לא נתייחס החג אליו יתעלה רק דרך כלל או על הפסח **המורה** על היכולת כמ"ש (דברים ט"ז) וזבחת פסח לה' אלוהיך וגו'. ונאמר (שם) ובשלת ואכלת במקום אשר יבחר ה' אלוהיך ופנית בבקר והלכת לאוהלך על דרך שאמר במעמד הר סיני (שם ה') שובו לכם לאוהליכם והכוונה ששלחם להנאת עצמם מהבקר ההוא והלאה תמורת העוני והשעבוד הקודם.

אמנם חגיגת הסכות הוא בהפך כי הוא בא אחר שמחת הקציר וחדות האסיף אשר הם שמחים ושקטים בהם וציוה שיעשו חג ה' שבעת ימים שבהם יזכרו וישבו אל ה' לבל יבעטו בהם כי זאת היא הכוונה בצאתם מדירת קבע אשר חשבו להם לבוא לחסות תחת כנפיו ית' וזה באמת חג לה'.

והעד הנאמן על אמיתת כוונה זו הוא כי בחג הפסח נאמר וביום השביעי עצרת לה' אלוהיך, ובחג הסכות נאמר וביום הח' עצרת תהיה לכם, הנה כי החג אשר הוא כלו לנו ייחד היום האחרון שיהיה עצרת לה' אמנם אשר הוא כלו חג לה' ראוי שיהיה היום האחרון עצרת לנו.

ועם שכבר עשו חכמים פשרה בין שני אלו הכתובים, כדאיתא בספרי (פ' ראה) עצרת לה' אלוהיך וגו'. רבי מאיר אומר יכול יהא אדם כל היום כלו עצור בבית המדרש ת"ל עצרת תהיה לכם. הא כיצד תן חלק לבית המדרש ותן חלק לאכילה ושתייה. וכך דרשו גם כן בי"ט (ט"ו ב). מ"מ למדנו שבעניין הפשרה ויתר האל יתעלה בעצרת של פסח, כי זולתה היה כלו לנו, כמו שויתרנו אנחנו אצלו בעצרת החג שזולתה היה כלו לה'.

[שמחת החג – כיתות כיתות, ולכל כיתה סמל בארבעת המינים]

והנה אחרי מצוא זה ההבדל הנכבד ואחרי בירור אמיתתו. הרי יהיה טעם אך בחמשה עשר יום וגו' יפה מאד, והוא קשור למעלה באומרו אלה מועדי ה', והכוונה אם שכללנו כל המועדים במאמר מועדי ה' מקראי קדש, הנה אין עניין חגיגתם שווה כי יש חג שהוא מיוחס לכם לחוג אותו להנאתכם, כמו שהוא חג הפסח לפי שקדם לכם השעבוד והצער

אשר אתם זוכרים אותו בו, אך בחמשה עשר יום לחדש השביעי באספכם את תבואת הארץ וכבר קודם לכם עניין המנוחה והמרגוע תחוגו את חג ה' שבעת ימים, כי אז יאות שתהא החגיגה כלה לה' בהפריד דעתכם וחפצכם מהטובות הזמניות ההנה ומתשוקתם, ותת לבכם ודעתכם להודות להלל לשבח למשפיע לכם על הטובות ההנה, ויהיה השפע ההוא בעיניכם כנוטל פרס מרבו להשלים לחם חקו כדי שילך לעבוד עבודתו עד שהמרבה בהצלחות ימצא עצמו יותר מחויב להשלמת עצמו מהמעט. ואחד המרבה ואחד הממעט לא ימצא בהם חפשי מהעבודה.

וכבר יהיה זה עסקם התמידי וזאת פעולתם המיוחדת כל ימי חלדם להודות לשבח לפני אלוהיהם כתות כנות כל אחת לפי ענינה דעתה והשגתה. והוא מה שאמר ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפות תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל ושמחתם לפני ה' אלוהיכם שבעת ימים. כי עם שלקיחות המינים הללו הוא עניין שבו יתעוררו ההמון להרבות ההילול והשבח במה שיביאו בידיהם מצמחי האדמה ומאילניה מה שישמח הלבבות, ויעוררם להודות ולהלל על השפע המושפע להם כמו שיבוא.

הנה אין ספק שכיוונה התורה לרמוז אל כל אחת מהכתות ולייחד אופן השבח וההילול לכל כת וכת מהן, כמו שאמרו ז"ל במדרש (ויקרא רבה פרשה ל') פרי עץ הדר כפות תמרים וגו'. מה אתרוג יש בו ריח ויש בו אוכל כך, הם ישראל יש בהם בני אדם שהם בעלי תורה ובעלי מעשים טובים. כפות תמרים אלו ישראל מה תמרה זו יש בה אוכל ואין בה ריח כך הם ישראל יש בהם בני אדם שהם בני תורה ואינם בני מעשים טובים. וענף עץ עבות אלו ישראל מה הדס זה יש בו ריח ואין בו אוכל כך הם ישראל יש בהם בני אדם שיש בהם מעשים טובים ואינם בני תורה. וערבי נחל אלו ישראל מה ערבה זו אין בה לא טעם ולא ריח כך ישראל יש בהם בני אדם שאין בהם לא תורה ולא מעשים. אמר הקב"ה לאבדן א"א אלא יעשו כלן אגודה אחת והם מכפרים אלו על אלו ואם עשיתם כן אני מתעלה. וכן הנביא אומר (עמוס ט') הבונה בשמים מעלותיו ואגודתו על ארץ יסדה אימתי הוא מתעלה כשהם אגודה אחת. הנה הורו שאין באומה הזאת מי שיהיה ריק מכוונה מועילה באלו העניינים אם שיתחלפו כתותם לפי התחלף מדרגותם כי יש אנשים שלמים בחכמה ובמעשים שנותנין בהם טוב טעם המושכל ונעימות ריח המעשה. ויש בהם מבעלי החכמה לבד שנותנין בהם טעם המושכל לבד. ומבעלי המעשים לבד שנותנין בו טעם המעשה לבד. ויש שאינן לא זה ולא זה ואינם שמים על לבם כוונה מיוחדת זולת מה שהיא מצווה כשאר מצות התורה לבד. ושכל הכתות האלו ישלימו קיבוץ אחד ויעשו אגדה אחת וכלהו איתנהו בלי ספק. כי הנה אנשי השם בחכמה ובמעשים ישימו על לבם כי כמו שהסוכה בצורתה ומשפטיה העירה אל שלמות המעשים כמ"ש ראשונה כן הלקיחה הזאת מד' המינין הללו תרמוז על עניין מושכל נכבד, ממנו יושפעו המעשים ההנה על השלמות והוא ידיעת סדר המציאות בכללו ואופן התקשר חלקיו אלו באלו לקבל השפע

והטוב מהסיבה הראשונה ית' שמו שהוא עילת העלות כלן שאלו הדרושים והנלווים אליהם הוא תכלית מה ששיגהו האדם השלם בעיוניו.

[ארבעת המינים מסמלים את העולם וחלקיו]

זוהי יתאמת ממה שיראו החלקים הנושאים המצווה הזאת על המספר עצמו אשר יתחלקו אליו כללות הנמצאים כחלוקה הראשונה.

האחד הנמצא המוחלט אשר מציאותו קיים בעצמו מבלי התלות בשום נמצא זולתו הוא עילת העלות וסבת הסיבות יתעלה שמו.

והב' הנמצאים הרוחניים הפשוטים מחומר היושבים ראשונה במלכות.

והג' עולם הגרמים השמימיים שעם שהם קרוצים מחומר הם נמצאים מציאות קיים באישיהם.

והד' הוא עולם היסודות והמורכבים מהם אשר הוא הוה ונפסד באישיו ולא נמצא בו שום קיום כי אם במינים לבד.

ועוד יוסיפו להביט כי המין האחד ציוה שיוקח בפני עצמו ויבדל מהג'. והשלשה יעשו אגודה אחת בקשר של קיימא. וכל זה ממה שיעיד שהאתרוג שהוא פרי עץ הדר הנזכר ראשונה בכתוב שטעמו משובח וריחו נאה והוא עצם אחד שלם בלתי מחובר מחלקים נפרדים נראים לחוץ בכל א' מהג' הנשארים הוא לקוח לרמוז הנמצא העליון יתעלה אשר ממציאותו נמשך המציאות לכל הנמצאים אם שהוא נבדל מהם ובלתי נאחז ומתקשר באגודתם וכמ"ש עליו הכתוב (שיר ב') כתפוח בעצי היער וגו' בצלו חמדתי וישבתי ופריו מתוק לחכי הרי ריח וטעם.

ועוד הייתה לקיחתו בשמאל (סוכה ל"ז ב) לפי שהוא בזה האופן מכוון כנגד הלב על שם ואהבת את ה' אלוהיך בכל לבבך (דברים ו') והוא כעין הנחת תפילין. ומפני זה ראוי שיקפידו על הידורו ושלמותו וטוב מראהו ותמונתו כמו שחויב לדבר שיוקח לרמוז אל היותר שלם שבשלמים. ואולי שאל זה המשל נמשכו חז"ל בשאמרו (בר"פ ט"ו) שהאילן שחטא בו אדם הראשון אתרוג היה שנאמר (בראשית ג') טוב העץ למאכל אי זהו אילן שעצו נאכל כפריו זה אתרוג ואתיא כמ"ד קוצץ בנטיעות הוה. וכבר אמרו (ויקרא רבה שם) בפ"י פרי עץ הדר זה הקב"ה שנאמר (תהלים ק"ד) הוד והדר לבשת וכמו שיבוא:

והשלשה מינים אשר באגודה הגדול שבהם והוא הלולב הנה זאת קומתו צורתו והידורו תורינה על היותו דמיון עולם המלאכים שהוא העליון מהשלשה עולמות כמו שהלולב מהשלשה הכי נכבד וגדול ועליון מהם. והנה עליו יוצאין אל הימין ואל השמאל בסדר נכון כמו שאמר עליהם בנבואה (מ"א כ"ב) וכל צבא השמים עומד עליו מימינו ומשמאלו ואחז"ל (תנחומא פ' שמות) אלו מלמדין זכות ואלו מלמדין חובה ולזה לולב דסליק בחד

הוצא הוא פסול (סוכה ל"ב א) שודאי נפסדה צורתו בזה החיקוי. וגם היה סדר העלין האלו זה למעלה מזה בשווי נמרץ כמו שצבא השמים זה למעלה מזה כסדר עלה ועלול כי מזה הצד יתרבו במספר מיניי כמו שכתבנו אצל הכרובים שער מ"ח.

וכמו שאלו הנמצאים הנכבדים הם נפרדים ומתחלפים מצד עצמיותם אמנם הם נקשרים מצד המשכם והשפעתם אלו מאלו. כן העלין האלו נבדלים זו מזו בעצמם אמנם הם נאחזות מצד עקרון ותחילתם והם חופות אלו על אלו עד שהם כולם נראות כמו עצם אחד נקשר קצתו בקצתו. ולזה לולב שאין בו אלא עלה אחד שחופה את כלו או שראשי העלים התחתונים לא ישיגו לעיקרי העליונים מהם, הוא פסול, מפני שהציורים ההם הם הפך מה שכוון ממנו.

וכמו שסדר אלו השכלים להיותם גבוה מעל גבוה עד שיגיע העניין אל אשר נעלה על כל גבוה והוא הסיבה הראשונה יתעלה שמו, כן סדור העלין האלו זו למעלה מזו עד הגיעם אל תחת עליונה מכולן והוא התיומת. והנה אמרו המפרשים שהתיומת הוא כלל העלין שכלן מתאימות ובהתחלק רובן פסול לפי שהנמצאים הנכבדים האלה הם צורה פשוטה לבד מבלתי שתהיה נשואה בנושא עד שיהיה חלוק במהותם כמו שהוא עניין כל שמציאותם הוא צורה בחומר.

ולפי מה שפירשו (רש"י שם) שהתיומת הוא העלה העליון האמצעי הוא מבואר בהם הציור אל הנמצא הראשון כמו שאמרנו. ולזה לא הקפידו בחלוק כי אם בו לבדו. וכן ראוי שיעשה למה שכלן יש להן שתי בחינות עלה ובחינת עלול זולתו יתברך שהוא עלה לכל הנמצאים ואינו עלול כלל.

אמנם לא כוון בכאן בחיקוי התיומת אל העלה הראשונה בעצם רק להשלמת הוראת סדר הנמצאים האלו עד שיכלו אל נמצא שאין עוד מלבדו כי מה שיורה עליו בעצמות כבר אמרנו שהוא האתרוג. ולזה היה האתרוג חמור בהכשרו בענייני יופיו ובריאותו יותר מהתיומת שהרי אם נחלקה בקצת כשר.

[ההדס וסמליו]

וענף עץ עבות גם הוא שמו ותמונתו ומספר עליו יוכיחו שהוא לקוח לרמז עולם הגלגלים הבא אחריו גם הוא תכף לעולם השכלים. ולפי שזאת המדרגה היא התחלת הצורות הנשואות בחומר לזה יורה עליו שם עבות לומר שעם שהם חומר דק ונקי מאד מ"מ כבר הם צורות יצקם בוראם במעבה חומר מה.

ולפי שאלו הגרמים יתחלקו אל שלשה מינים: עצם הגלגלים שהם ספיריים, וגרם הכוכבים המאירים מעצמם, וגרם הירח שאינו ספירי וגם אינו מאיר מעצמו. לזה הצריכו בהכשר שלשה בדי עלין כמספר ענף עץ עבות. ואמרו (שם ל"ג א) שאם יבשו או נשרו עליו

ונשארו בכל אחת מהן תלתא בחד קינא, שהם כשרים, לפי שעם זה היו שלש של שלש שלוש שהם ט', והם מספר הגלגלים הגדולים המקיפים את הארץ עם הגלגל החלק היומי. ואם חסר מזה פסול, שכבר נפגמה הוראתם.

ואמר בחד קינא כי בהיותם על זה האופן תהיה הוראתם מבוארת מה שלא יהיה כן אם יהיו עולות ויורדות. ושאר העלין ראוי שיהיו בהם להדור מצות. וכמו שאמר (שם ל"ב ב) שעליו חופין את עזו גם מה שהוסיפו עליהם ירמזו אל ריבוי הגלגלים הנמצאים שם מגלגלי הקפה או עגולות הסיבוב שאינן מקיפין את הארץ ועל המון צבא השמים כי רב מאד.

[הסמליות שבערבות]

וערבי נחל גם הם שמם ותכונתם יעיד שהם מורים על עולם ההוויה וההפסד כי אין בהם לא מאכל ולא ריח כמו שאלו הנמצאות השפלות הם פחותות בשכליהם ובמעשיהם מכל אשר עליהם והם גדלים על הנחלים שהמים ממירים מקומם בהם תמיד כמו שאלו הנמצאים הם משתנים תמיד בטבעם ובלתי עומדים על מצב מיוחד. וגם שהם קלים ליפסד כמו שיקרה לעצים הגדלים על רוב מים ולפירותיהם. כי בדרך הפלגה אמר המשורר על העוסק בתורה תמיד והיה כעץ שתול על פלגי מים אשר פריו יתן בעתו ועלהו לא יבול וכל אשר יעשה יצליח (תלים א') לומר שיקבל בהימצאו אצל התורה תדיר הרעננות והרטיבות אשר ימצא לאילן השתול על פלגי מים מבלי שימצאו לו נזקיו הטבעיים כי העץ הסמוך אל המים הוא מקדים פריו קודם בישולו וגם נושר את עליו ולא יצליח למלאכה כמו שיהיה העניין בהפך בגדלים ביערים הגדולים אשר למטר השמים ישתו מים אמנם זה פריו ייתן בעתו ועלהו לא יבול וגו'.

והנה נבחר מאלו האילנות היותר דקים ושפי עליהם דקה וחדה וגם כי בתמונתה דומה אל הלשון או השפתיים לרמז אל החי מדבר שהוא מבחר כל השפלים והוא הראוי לבא באגודה עם העליונים ולא זולת עד שהוא היה הנמצא אשר בו יקשרו העולמות כלן כמו שכתבנו במאמר נעשה אדם בשער הג', והוא עניין קשר האגודה הזאת אשר נקשרו שלשתן יחד.

[הברכה על נטילת לולב]

ואמנם הוקבעה הברכה (שם ל"ז ב) אשר קדשנו במצוותיו וציונו על נטילת לולב, כי המצווה המוטלת עליו היא לדרוש ולבקר עד שהגיע בעיוניו אל הלולב, ומשם ואילך כבוד אלוהים הסתר דבר, זולתי מה שיחויב מאמיתת מציאותו יתעלה.

ובמדרש הנעלם (ספר הבהיר פ' אמור)

אילן יש לו להקב"ה בעולמו ולולב שמו וישראל קידושין הם נוטלין אותו. מה אילן זה תמרים מצדו וענפים בצד אחר ולולב באמצע כן ישראל נוטלין גוף האילן שהוא לב העולם שיש בו ל"ב נתיבות וכו'.

יורו שגוף האילן בעצמו הוא לב העולם שממנו תוצאות חיים לכל בעלי החוש והתנועה מהעליונים והתחתונים. וישראל קדושים יזכו ליטול אותו במצות התורה האלוהית ומקיפין סביב התורה או המזבח להביא חיים לעולם, כי התורה והעבודה הם שני קטבים שהמציאות הזו סובב עליו ולזה היו ישראל הראויים והחייבים לברך ולא זולתם מהאומות.

ומהידוע כי העיון הזה בהתחבר עמו שלמות התבונה ביראת שמים הוא אשר יחייב כושר המעשים ושלמותן כי על כל עיון ועיון יזכיר את שמו יתעלה ויחייב עצמו בהיכנעו והשתעבדו על עבודתו יתעלה מק"ו, כמו שדרשו על זה ג"כ: פרי עץ הדר זה הקב"ה שנאמר הוד והדר לבשת. כפות תמרים זה הקב"ה שנאמר צדיק כתמר יפרח. וענף עץ עבות זה הקב"ה שנאמר והוא עומד בין ההדסים. וערבי נחל. זה הקב"ה שנאמר סולו לרוכב בערבות ביה שמו.

והכוונה כי בכל מדרגה ומדרגה מהנמצאות ימצא שמו יתעלה חקוק עליה בהמציא אותם וקיימם ותת סדרם והשלמתם כפי מדרגתם והוא אשר חייב הכשר המעשים וחיבורו אל החכמה המעיינת באלו העניינים האלוהיים.

והוא עצמה היא הכת הראשונה שאמרו עליה חז"ל (רבות שם) שנמצאו באומה בעלי תורה ובעלי מעשים טובים הדומים לאתרוג שהוא נחמד להריח וטוב למאכל ועליהם יאמר (תהלים ק"ג) גיבורי כוח עושי דברו לפי שחכמתן מרובה ומעשיהם מרובין ויחדיו יהיו תמים ומסכימים להעמיד ולקיים העולם.

אמנם כאשר היו המעיינים משוללים מהיראה ולא יכוון בהם תוכן המעשים יספיק להם העיון הראשון בתוכן המציאות וצורתו וקישור חלקיו אשר תעיד עליו החכמה והיו מהכת השנית אשר אמרו שהוא דומה אל כפות תמרים בבחינה שיש בהן מאכל ולא ריח והיו כעץ ששורשיו מועטין וענפיו מרובין וכו'. וכבר אמר (שבת ל"א ב) חבל על דלית ליה ביתא ותרעא לביתיה עביד. כמו שכתבנו בשער ס"ד.

אמנם הכת אשר מלא לבם אותם ברוח יראה ועבודה אם שלא השיגה ידה די החקירות העיוניות ההנה כבר תכוון בהם כפי ענינה ותחשוב מחשבות נכבדות מענין המעשה ומחיובו עד מקום שיד השגתה מגעת. וכמו שאמרו חז"ל (רבות שם)

פרי עץ הדר זה אתרוג שהוא דומה ללב. כפות תמרים זה שדרו של אדם שהוא דומה לשדרה של לולב. וענף עץ עבות אלו העניינים שהם דומים לעלה של הדס. וערבי נחל אלו השפתיים שדומים לעלה של ערבה. וכל מה שאדם חוטא באלו האיברים כשיעשה תשובה הקב"ה מכפר לו באלו הד' המינים.

הנה כי הן הנה מחשבות בעלי המעשה וכוונתן מחייבין עצמן אל העבודה האלוהית בכל חלקיהן כמ"ש (תהלים ל"ה) כל עצמותי תאמרנה וגו'. וכבר תהיה זאת הכת השלישית שאמרו שדומה לענף עץ עבות שיש לו ריח ולא טעם ועליהם אמרו חז"ל (אבות פ"ג) מי ששורשיו מרובין וענפיו מעוטין שאפילו כל הרוחות שבעולם וכו'. ולפי שהכת הזאת היא היותר מרובה באוכלוסיה נמצא במדרשות הרבה דמויין מיוחדין לה. כמו שאמר (רבות שם): פרי עץ הדר זה אברהם שהדרו הקדוש ברוך הוא בשיבה דכתיב (בראשית כ"ד) ואברהם זקן ונאמר (ויקרא י"ט) והדרת פני זקן. כפות תמרים זה יצחק שהיה כפות על גבי המזבח. וענף עץ עבות זה יעקב שהיה רחוש והדוק בבנים כהדס זה שהוא רחוש והדוק בעליו. וערבי נחל זה יוסף וכו'.

וכן אמרו (רבות שם) פרי עץ הדר זה שרה שהדרה הקדוש ברוך הוא וכו'. כפות תמרים זה רבקה שהיה בה אוכל וכו'. וענף עץ עבות זה לאה שהייתה רחוש בבנים וכו'. וערבי נחל זה רחל שהייתה כמושה בפני אחותה וכו'.

וכן אמרו (שם) פרי עץ הדר אלו סנהדרין שהדרם הקב"ה וקראם וכו'. כפות תמרים אלו תלמידי חכמים שכופין עצמן אלו לאלו ללמד תורה. וענף עץ עבות אלו ת"ח שיושבין שורות לפני סנהדרין או לפני רבן. וערבי נחל אלו שני סופרים שיושבין אחד לימין ואחד לשמאל הדיינים.

הנה שכל אלו הם מחשבות מיוחדות לאנשי המעשה בעשות רשמים באלו העניינים אם אל הכלים אשר בהם יעשו ואם אל האנשים המסוימים באומה אשר כן עשו ואשר עליהם מוטל לעשות.

ואולם הכת השלולה מחכמה ומעשה, הנה לא יחשוב כזה דבר רק מה שישתתפו בו עם הנשים והטף, כי יאמרו שהוא מצווה לעשות כן במועדים ובחגים ההם אחרי האסיף כמנהג המון חוגג בשמחה ובטוב לבב מרב כל. כמו שאמר עזרא הכהן (נחמ' ח') לעולי גולה צאו ההר והביאו עלי זית ועלי עץ שמן ועלי הדס ועלי תמרים ועלי עץ עבות לעשות סכות ככתוב, כי רצה לעורר לבם אל השמחה וההמיה ההמונית, כמו שאמר בסוף ותהי שמחה גדולה מאד.

וזהו הטעם שכתבו הרב **המורה** בזה פרק מ"ג ח"ג.

ומ"מ הכוונה היא טובה כפי כוחם שכבר יכוונו לעשות מצווה ומקבלים עליה שכר. ועל כיוצא בזה אז"ל (חגיגה כ"ז) אפילו ריקנין שבהם מלאים מצות כרמון. ולזה אז"ל (רבות שם) אמר הקב"ה, לאבדן אי אפשר שאם אין בהם טעם או ריח כראשונים, הנה אינם רקים לגמרי, אבל יתקשרו כולם אגודה אחת וע"י צירוף יכפרו אלו על אלו. ואם עשיתם כן אני מתעלה וכו'.

לומר שאע"פ שלא יגיעו כולם אל השלמות בשווה לא תמעט מעלתו יתעלה בזה ולא יחסר כבודו כי מחסרון החומר א"א זה השלמות היותר על תכלית השלמות בכלם, ודי במה

שכוון בזה משלמות הכוללות יחד כמ"ש (שם) אימתי הוא מתעלה כשהם אגודה אחת. והנה בזה נתבאר המאמר ההוא בכלל ופרט ובאו אל קרבן שאר המאמרים אשר לרז"ל על זה העניין כמין חומר.

[ישעיהו מד: ועתה שמע יעקב... כי אצק מים על צמא – סוכות]

א וְעַתָּה שְׁמַע יַעֲקֹב עַבְדֵי יִשְׂרָאֵל בְּחַרְתִּי בּוֹ :
 ב פֶּה-אָמַר ה' עֲשֹׂה וְיִצְרָךְ מִבְּטֶן יַעֲזָרְךָ אֶל-תִּירָא עַבְדֵי יַעֲקֹב וְיִשְׁרֹון בְּחַרְתִּי בּוֹ :
 ג כִּי אֶצְק-מַיִם עַל-צִמְאָ וְנוֹזְלִים עַל-יְבֹשָׁה אֶצְק רֹחִי עַל-זָרְעֶךָ וּבִרְכָתִי עַל-צֹאצְאֶיךָ :
 ד וְצִמְחוּ בְּבֵין חֲצִיר כְּעֶרְבִים עַל-יְבֵלֵי-מַיִם :
 ה זֶה יֹאמַר לֵה' אֲנִי זֶה יִקְרָא בְּשֵׁם-יַעֲקֹב זֶה יִכְתֹּב יְדוֹ לֵה' וּבְשֵׁם יִשְׂרָאֵל יִכְנֶה :

ועתה ראה כי זה העניין כולו בעינו אמרו ישעיהו הנביא בפרשה מיוחדת וקרובה אל המשלים האלו במה שאמר ועתה שמע יעקב עבדי ישראל בחרתי בו כה אמר ה' עושר ויוצרך מבטן יעזרך וגו'. כי אצק מים על צמא ונוזלים על יבשה אצק רוחי על זרעך וברכתי על צאצאך (ישעיה מ"ד). הנה שזכר אלו הכתות הד' אחד לאחד בקטן החל ובגדול כלה כמו שיתבאר לך במעט עיון. ואחר המשלים לאלו העצים במדרגתם ואמר וצמחו בבין חציר כערבים על יבלי מים זה יאמר לה' אני זה יקרא בשם יעקב וזה יכתוב ידו לה' ובשם ישראל יכנה (שם). ירצה שיצמחו כתות האומה הזאת על כל האומות עכו"ם שנאמר עליהם (שם מ') כל הבשר חציר וכל חסדו כציץ השדה, כערבים על יבלי מים הגדלים על כל עשבי השדה וצמחיה. עד שהייתה בהם חלק אשר ישיג בחכמה ובמעשה יתר שאת עד שיהיו כל חוקיו ורשמיו בו יתברך וכמו שאמרו פרי עץ הדר זה הקדוש ברוך הוא וכו'. וחלק אשר בכוח החכמה לבד יקראו בשם יעקב ואם כוח ידיו במעשה אין לו. וחלק שיכתוב ידו לה' במעשה לבד. וחלק אשר בשם ישראל יכנה לבד לפי שהוא שלול מכל אבל מ"מ להיותו מכונה בשם ישראל יתקשר עימהם ויעשו כולם אגודה לקרא כולם בשם ה' ולעבדו שכמ אחד.

ויתכן שלא כיוון הנביא בכאן רק אל ג' כתות. האחד החלק העיוני והשלם שבהם ועליהם אמר זה יאמר לה' אני. והשני אשר הוא הפכי אליו כמו שאמרנו שהבהמי הוא הפך האלוהי ועליו אמר זה יקרא בשם יעקב כי אין לו רק השם לבד. אמנם על אמצעיים שמשותפין עם הראשונים במעשים הטובים ועם השניים בחסרון הידיעה אמר זה יכתוב ידו לה' ובשם ישראל יכנה. הנה שהוריד העניין האלוהי אל המעשה והעלה הכינוי אל שם ישראל והוא עניין הפשרה היוצאה מההרכבה.

ועכ"פ הנה לקח טוב נתן לנו האלוהים אשר עליו נאמר ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפות תמרים וגו' ושמחתם לפני ה' אלוהיכם לפי שהשמחה תורה על שלמות הפעולות ויצאתם מתכונה שלמה בנפש והמתבונן באלו העניינים כולם באופנים הנזכרים אשר בהן ייתן כבוד ליוצרו בכוונתם הנה הוא משלים את חקו בהם אמנם המחסר את

חוקו בעניינם הוא גוזל את עצמו ומביא אשם על נפשו כי לזה הקפידו עליו חז"ל מאד באמרם (סוכה כ"ט ב) לקחתם לכם שתתא הלקיחה משלכם וכן אמרו (רבות שם) במקח ולא בגזל.

ובמדרש (שם)

אמר ר' לוי כל מי שהוא לוקח לולב גזול למה הוא דומה, ללסטס שהוא יושב בפרשת דרכים ומקפח לעוברים ושבים. חד זמן עבר עליהם חד לגיון למגבי דמוסיא דמלכא מההיא מדינתא קם עליה וקפחיה ונטל כל מה דהוה בידיה בתר יומין אצטייד ואתמסר בפילקי שמע ההוא לגיונא ואזל לגביה א"ל הב לי כל מה דקפחתן ואנא מליף עלך זכו למלכא.

אמר ליה מכל מאי דנסיבית לית לההוא גברא כלום אלא הדין תפוסא דתחות והיא מן דידיך.

אמר ליה הב לי ואנא מילף עלך זכות קדם מלכא יהב ליה. א"ל תהא ידע דאת עליל למחר קדם מלכא לדינא והוא שאיל לך אית לך בר נש דיליף עלך זכות, אמרת ליה אית לי לגיון פלן. למחר וכו' שלח מלכא וקרא ליה א"ל חכים את על הדין גברא זכו א"ל חכים אנא. כד שלחתן למגבי דמוסיא דההיא מדינתא קם קדמי ונסיב כל מה דהוה בידי וקפחני והדין תפוסא דהוה מדידי מסהיד עליה שרו עמא צוחין ואמרין אוי לזה שנעשה סניגורו קטיגורו. כך לוקח אדם לולב גזול לזכות בו ואם הוא גזול צוח לפני הקב"ה ואומר גזול אני חמוס אני, ומלאכי השרת אומרים אוי לזה שנעשה סניגורו קטיגורו ע"כ.

הוא מבואר שאריכות זה המשל אינו צודק אלא במי שרגיל לגזול ולחמוס כל השנה לא במה שא"ר לוי כל הלוקח לולב גזול לבד. אמנם אם יובן בעניין זה הגזל ג"כ מה שאמרנו מהמחסר חוקו מתת בו הכוונה או הכוונות הראויות לתת לו כפי כוחו יצדק כל המשל מאד כי הנה בכל מדינה ומדינה אשר דבר המלך ודתו מגיע, חיוב גדול על כל היהודים לשמוע וללמוד ולהבין את דברי התורה ולחבב מצוותיה ולהשתדל בכל עוז לתת לכל אחת מהנה טוב טעם ודעת כפי כוחו ובפרט באלו המצות אשר בחג שהם כולם עניינים שהגיע פרסומם לעין כל.

והחדל מעשות כן ודאי הוא גוזל לגיון של מלך ומקפחו ומחסר חוק עצמו, ואחרי כן ביום בואו אל המלך הנה לא נשאר לו לולבו בידו רק כהרים מטה משולל מהכוונה והרי הלולב עצמו הוא גזול ועשוק בעצמו ומעיד על הראשונות.

ולזה דקדקו יפה במדרש (תנחומא פ' אמור) באומרו ביום הראשון ראשון לחשבון עונות והטעם לפי שלא יקרא שום דבר ראשון רק בבחינת המספר הנמשך אחריו ממינו שיאמר עליו שני ושלישי או יותר. והנה המצווה הזאת, רצוני לקיחת הלולב, לא נצטוותה לכלל

ישראל רק היום הראשון לבד, ולא נמשכה אל השני והשלישי ולא אל שאר ימי החג רק מדברי סופרים. גם מה שנוטלין אותו במקדש מן התורה כל שבעה (סוכה מ"א א) אינו מהפסוק הזה כי אם מאומו ושמתם לפני ה' אלוהיכם שבעת ימים (תו"כ אמור פ' ט"ז). ולזה לא היה ראוי שיאמר במצווה הזאת ביום הראשון, אלא ולקחתם לכם בחמשה עשר לחדש השביעי פרי עץ הדר וגו'. כי אז לא יובן מהמאמר רק שהיא מצות היום ההוא לבד על אסמכתא זו אמר (תנחומא שם) וכי ראשון הוא והלא ט"ו הוא. ולזה אמר שהוא ראשון לחשבון עונות, והכוונה שהוא ראשון לשנה כלומר לדבר שיתחיל חשבוננו מעניין המצווה הזאת בעצמה ומונה והולך כל השנה כלה.

אמנם הזוכה במעשה המצות האלו כולם על כוונתם הנה היום ההוא אינו ראשון לו לחשבון עונות אבל יהיה מהשמחים לפניו כמו שנאמר ושמתם לפני ה' אלוהיכם שבעת ימים. וכבר הייתה השמחה תואר החג כלו וזה שמו אשר יקראו זמן שמחתנו כמו שאמרנו ראשונה והכוונה להיות השמחה מעידה על ג' דברים שעם היותם משותפים לכל המצות הנה הם מיוחדים אליו כפי עוצם הכוונות התלויות במצוותיו כמו שזכרנו. האחד על שלמות אי זה מעשה אשר עשה בשמחה שיורה שהוא יוצא מכוח הקניין השלם אשר בנפש לא כן החסר בו כי אף שיעשה יעצב בו, כמו שנתבאר בתחילת המאמר הב' **מספר המידות** אזכור אותו אצל נתון תיתן לו ולא ירע לבבך וגו' (דברים ט"ו) ב"ה.

[שמחת חג בסוכות ומקורות העצב]

וכבר יזהיר באומר ושמתם לפני ה' אלוהיכם, על הרגל המעשים התוריים וקניינים הנפשי עד אשר ישמחו ויעלצו לפני אלוהים בעשייה. והב' יורה על שלמות הפועל בכוונותיו השלמות והזכות אשר לא יערב בהם שום עירוב ומחשב פוסל כי מחשבות הרשע והכוונות הנפסדות הם המעציבות נפש בעליהן ומכאיבות אותה תמיד, לפי שהיא חצובה ממקום עליון ואע"פ שתסכים במעשים הרעים תתעצב אחר עשייתם או בחשבם כמו שכתב זה החוקר בפ"ה מהמאמר הט' מהמידות הרשעים מלאים חרטות וכו'. ומדרכן להיות תמיד עצבים ממגורת העונשין ששיגום, וכמ"ש החכם (משלי י') מגורת רשע היא תבואנו כמו שהוא מפורש בפ' שמיני שער ס'.

וכבר אמר החכם והסר כעס מלבך והעבר רעה מבשרך כי הילדות והשחרות הבל (קהלת א'). והוא שיסור מלבו שרירות מחשבת הילדות אשר יולידו העצב בנפש העושה אותם. והמשורר אמר (תהלים קל"ט) וראה אם דרך עוצב בי וגו'. ולזה היה מוסר הפילוסוף אל המלכים שישמרו מהאנשים רעי פנים ועצבים ולא ישרתום רק האנשים השמחים אשר יראו פניהם צהובים ושוחקים. וזה הדבר הוא מבואר בכתוב בעניין נחמיא התרשתא אמר ויהי בחדש ניסן שנת עשרים לארתחשסתא המלך יין לפניו ואשא את היין ואתנה למלך

ולא הייתי רע בעיניו ויאמר לי המלך מדוע פניך רעים ואתה אינך חולה אין זה כי אם רע לב ואירא הרבה מאד (נחמיה ב').

הרי שהמלך היה הדין דין אמת לפי למוד הטבעי כי רוע הפנים לא יבא כי אם מחולי הגוף או מרוע הנפש וכשנתאמת אליו שאינו חולה נתברר לו שהרוע הוא בלב ולחוזק המופת אמר ואירא הרבה מאד, כי ירא שמא חשדו שעבר עליו רוח רעה להשקותו סם המוות ביין אשר לפניו והמחשבה הרעה ההיא מטרדת אותו. ולזה נתחכם מאד במה שהשיב לו (שם) המלך לעולם יחיה, מדוע לא ירעו פני אשר העיר בית קברות אבותי חרבה ושעריה אכלו באש. וזה כי אע"פ שלא היו פניו רעים בעיניו, וכמ"ש ולא הייתי רע בעיניו, שם הש"י דבר בפיו שיודה במחשבת המלך מרוע פניו, אלא שהיה מטעם אחר אשר היה בזה התנצלות מחשד המלך ופתח פתוח לבוא בו אל השאלה אשר היה בלבו כי אל אלוהיו הטובה עליו.

הנה שנתאמת שהשמחה היא דבקה במעשה הצדיקים ומחשבותיהם הטהורות והנקיות מכל רע. הנה יהיה עם זה אומרו ושמחתם לפני ה' אלוהיכם כאומרו שיהיו תמיד לפניו שלמים וטובי לב בכל ענייניהם דרך כלל ולא יהיה דרך עוצב במ.

אמנם הג' תהיה הוראתה הגעת התכלית במעשים כי השמחה הוא העונג שזכרנו למעלה בשמחת ימי החג אשר מדרכו לימצא עם מנוחת התנועות והגעת התכליות לא בזולת זה. ולפי זה לא תמצא השמחה ע"ד האמת בשום מושג מהעניינים הזמניים לפי שאין טובתן שלמה וגם המשתוקק לא יגיע בה אל תכלית כפי התשוקה כמו שנתבאר זה אצל ברכת יצחק אבינו שער כ"ד.

אמנם בדברים האלוהיים, שמעשיהן ותכליתן באין כאחד, הנה שם תהיה גילה ושמחה ועונג גדול בלי ספק. ועל זה העניין עצמו כיון החכם (קהלת ח') באומרו ושבתתי אני את השמחה כי אין טוב לאדם כי אם לאכול ולשתות ולשמוח כי הוא ילונו בעמלו כל ימי חייו אשר נתן לו האלוהים תחת השמש, כי אחר שהשמחה לא תמצא כי אם בפעולות האלוהיות שנמצא תכליתן עמהם הנה אומרו ושבתתי אני את השמחה הוא שווה לאומרו ושבתתי אני להגעת תכלית העבודה כי כאשר יכוון האדם עליה אפילו בפעולות הגופיות כמו האכילה והשתייה ודומיהם יזכה לשמים, והוא הדבר אשר ילווה האדם בעמלו אשר נתן לו האלוהים תחת השמים. וכמ"ש בפרק לולב וערבה (מ"ה ב) כל העושה איסור לחג באכילה ושתייה כאלו בנה מזבח והקריב עליה קרבן שנאמר (תלים קי"ח) אסרו חג בעבותים עד קרנות המזבח וכן בכל מקום שנאמר (דברים י"ד) ואכלת שם לפני ה' אלוהיך וגו'. וכיוצא בדברים שכוונתן לשמים הם הפעולות המשמחות בלי ספק.

ועל זה היה נוהג החכם לומר וראיתי כי אין טוב מאשר ישמח האדם במעשיו כי היא חלקו כי מי יביאנו לראות במה שיהיה אחריו זולת זה וכן אמר את הכול עשה יפה בעתו גם את

העולם נתן בלבם וגו'. ידעתי כי אין טוב בם כי אם לשמוח ולעשות טוב בחייו (קהלת ג') ובעניין הזה תמצא השמחה והעצב יחד וזה כשיהיה האדם עושה דבר לפני אלוהיו בהרתעה ויראה והכנעה כי היותה על זה האופן הוא שלמות המצווה ההיא כמו שהישירתנו התורה על מיתת נדב ואביהוא ופרץ עוזא וכיוצא. ובשלמות המצווה ימצא התכלית ושם יהיה העונג. והוא אומרו (תהלים ב') וגילו ברעדה במקום גילה שם תהא רעדה (ברכות ל"ב) והכוונה שאם הייתה המצווה נעשת ביראה והכנעה לפני אלוהיו שם תמצא שמחת התכלית וערבותה כמו שנאמר שם (ש"ב ו') אחר שנתייראו ונכנעו במיתת עוזא ודוד וכל בית ישראל מעלין את ארון האלוהים בשמחה והוא עצמו שאמרו ז"ל (ספרי פ' ואתחנן פ' ואהבת) אין לך אהבה במקום יראה ויראה במקום אהבה אלא במידת הקב"ה בלבד. כי אם העבודה השלמה היא היראה ובמקום אשר תמצא שלמות העבודה תמצא שם השמחה הנה היראה והשמחה יהיה דבר אחד. מה שלא יהיה כן אצל הזולת כמו שאמר שם יש לך אדם שמתירא מחברו מניחו והולך לו. אבל במידת הקב"ה לא כן שאין לך אהבה וכו'. ואצל מה ה' אלוהיך שואל מעמך כי אם ליראה שער צ"ב יתבאר זה יותר בהרחבה ב"ה.

סוף דבר זאת היא השמחה אשר לפני ה' אשר עליה נאמר שמחו בה' וגילו צדיקים (תהלים ל"ב) ואלה יכוונו הכתובים בכל מה שידברו בה בסתם כמ"ש ז"ל שמחו בה' וגילו צדיקים הוי אומר נגילה ונשמחה בו בה' קאמר (חזית שיר א'). ותהיה גם כן כוונת ושמחתם לפני ה' אלוהיכם הישרה גדולה על הכוונה השלמה בעבודות שיהיו נעשות לעצמן ולתכלית הגעת הרצון האלוהי הדבק עמם כי אז יהיו הם עצמן תכלית שימצא אתו כל שמחה וכל עונג. וכל אלו ההשקפות ישנן בשמחה השלמה. והנה אחר שסדר כל אלה העניינים על זה האופן אמר וחגותם אותו חג לה' שבעת ימים בשנה חוקת עולם לדורותיכם בחדש השביעי תחוגו אותו. כי הנה באמת החג הזה הכולל כל אלו העניינים הוא חג לה' ועם שזמן קיבועו הוא שבעת ימים בשנה הנה באמת הוא חיקוי עולם לדורות רצוני בכל עת ובכל זמן שיהיו כל האזרח בישראל יושבים תמיד בסכות כי בסכות הושבתי את בני ישראל וגו'. והוא ההעזב מחריצות הקניינים הזמנים וההדבק בעבודות האלוהיות והביטחון בו יתברך והחסייה בצל כנפיו כמו שביארנו זה למעלה בענייני הסוכה.

או שירמוז בכאן למה שביארו זכריה הנביא באומרו והיה כל הנותר מכל הגויים הבאים על ירושלם ועלו מדי שנה בשנה להשתחוות למלך ה' צבאות ולחוג את חג הסכות (זכריה י"ד) כי לסגולות החג הזה בהיישרת החיים המאושרים יעשה לעתיד עקר גדול ממנו כמו שאמר חוקת עולם לדורותיכם בחדש השביעי תחוגו אותו. וענש על ביטולו ברעב ומגפה שהם שפטים רעים ונאמנים כמ"ש (שם) והיה אשר לא יעלה מאת משפחות הארץ אל

ירושלם להשתחוות למלך ה' צבאות ולא עליהם יהיה הגשם ואם משפחת מצרים לא תעלה ולא באה ולא עליהם תהיה המגפה אשר יגוף ה' את הגויים אשר לא יעלו לחוג את חג הסכות. אמר שאם יבעטו בסוכה זו וזה שבתה עראי כמו שאמרנו ללכת אחרי העסקים הזמניים מהחריש והקציר ויתר עבודות האדמה המעשירות בעליהם כי לזה ימאסו בזה החג המיוחד אל אלו ההוראות ולא יעלו להשתחוות ולהודות על הוראותם שם לפני ה' הנה יהיה יגיעם לריק ותם כוחם לבהלה כי לא עליהם יהיה הגשם כי הוא השפע ההכרחי לאלו העסקים וכיוצא מהשפעים ההכרחיים והנה יישארו קרחים מכאן ומכאן.

ואם משפחת מצרים וגו'. תרגם יונתן ולא עליהן יסק נילוס ברם עליהן תהא מחתא דמחא ה' וכו'. הנה פי' שמגפה אחת תהיה לכולם וכן **פרש"י** ז"ל. **ורד"ק** ז"ל פירש ולא עליהם תהיה עצירת גשמים שהרי נילוס עולה ומשקה את ארצם אבל תהיה עליהם המגפה שהזכיר ראשונה שיגוף ה' בה את כל העמים אשר באו על ירושלם המק בשרו וגו'. ופירוש אשר לא יעלו כלומר לפי שלא יעלו וכו'. ובדאי כי אין מעצור לה' להענישם בשתיהן לעצור בנילוס ויחרב כמו שפירשו הראשונים ועוד תהיה עליהם מגפת הגויים ההם אשר יכלה אותם בה באופן שלא יעלו עוד לחוג את חג הסכות והיו ראויים לקחת מידו כפלים מכל הגויים לפי שהמצרים הם כבר בעלי ניסיון גדול ולא לקחו מוסר. וזה מה שביאר זאת תהיה חטאת מצרים וחטאת כל הגויים וגו' לומר שחטאת מצרים עצומה מאד מחטאת כל הגויים ולזה יהיה עונשה עצום מהם.

על כל פנים יראה גודל מעלת החג הזה ועוצם תועלותיו אשר לזה הושם לחתימת כל אלה המועדים היקרים וסופם. וזה שיעור מה שרצינו בסדר המועדים האלו אשר בחר בנו מכל עם ורוממנו מכל לשון לקרוא שם ה' הגדול והקדוש עלינו כמו שחתם וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל כדי שיהיו כל עקרי התורה האלוהית ושורשיה אשר עליהם יחיה האדם ידועים ושגורים למקראי קדש בפי כל האנשים אשר לא ידעו לדרוש אותם מעל ספר ה' ועל הדרך אשר כתבנו בתחילת השער.

וכבר הוסיפו קדמונינו ז"ל בספר הזה עוד פרקים מועילים מאד כמו תשעה באב ויתר הצומות המעוררות אל הנפשות ההמוניות הפורענות המגיע לעוברי רצונו. כמו חנוכה ופורים המעידים כי הוא יתברך נמצא עימהם בגלותם למגן ועזרה לכל צרותם. וכמ"ש (ויקרא כ"ו) ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם כי הימים האלה כולם נזכרים ונעשים לקבוע אל האמונות והשורשים האמתיים בלב האנשים והנשים והטף אשר יקראו אותם במועדם:

עקידת יצחק ויקרא שער סח (פרשת אמור)

יבאר כי הנפשות נבדלות בקבלת אור האלוהי. כהבדל הגופים בקבלת אור השמש:

ויקחו אליך שמן וגו' ויצא בן אשה וגו'

בר קפרא פתח:

כי אתה תאיר נרי (תהלים י"ח) אמר הקב"ה לאדם נרך בידי ונרי בידך נרך בידי נר ה' נשמת אדם (משלי כ') נרי בידך להעלות נר תמיד אמר הקב"ה אם אתה תאיר נרי אני מאיר את נרך (ויקרא רבה פ' ל"א).

כמו שהשמש הזאת עם שהוא עצם בהיר ממנו הושפעו ניצוצות האורה בעולם, הנה א"א לקבל האנשים תועלתו אם לא בהימצא בהם הגשם הספירי אשר בבבת העין. כן הוא העניין בהערות האלוהיות אשר בדת, שעם היותם הכרחיות אמתיות בעצמם והם עצם האור בהחלט הנה אין מבוא להגיע תועלתם אם לא תמצא באנשים התחלה מעולה מתייחסת אליהם בצד מה תהיה אצלם במדרגת העין אצל אור השמש לקבל אורם ולפשט תועלתם:

ועל זאת הבחינה עצמה אמר המשורר גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך (תלים קי"ט) לומר שיעורר בו אותו כוח ואותה התחלה שבחינתה עם הערות התורה היא אותה בחינה עצמה שיש לעיניים הגופיים עם אור השמש. כי על זה העניין עצמו אמר החכם בנו, כי נר מצווה ותורה אור (משלי ו'). וזה כי כמו שהנר או האור הכולל הוא האמצעי המוציא לפועל כוח הראות. כן הערות המצות והתורה לכל בני ישראל יהיה אור במושבותם. אלא שהמצווה לפי שהיא חלקית דמה אותה אל הנר החלקי והתורה הכוללת דמה אותה אל האור לפי שהוא מבואר כי לפי רוב הטובה יתרבה התועלת. וצדקו מאד דברי פי חכם וזה העניין נתבאר יפה בשער כ"ט ובמנורה שער מ"ט ת"ל.

אמנם זאת ההתחלה כבר גזרו החוקרים שהוא צורת האדם ונפשו הדברית, אשר היא נפוחה מנשמת שדי והיא אצלו אספקלריה זכה וזהירה מוכנת לקבל אמתיות עיני הנמצאות כלן, עד שתהיה כטופס ופתשגן כתב העיניים הקדושים מהרוחניות והפשיטות החרות על לוח מציאות הנמצאים העליונים והטהורים אשר נגזרה מגזרתם.

והנה חכמינו הקדושים הסכימו בזה באומרם במסכת נדה פ' המפלת חתיכה (ל"ב) דרש רבי שמלאי למה הוולד דומה במעי אמו מקופל ומונח כפנקס וכו'. עד ואין לך ימים שאדם שרוי בטובה יותר מאותן ימים שנאמר (איוב כ"ט) מי יתנני כירחי קדם אלו הן הימים שיש

בהן ירחים ואין בהם שנים הוי אומר אלו ימי הלידה ומלמדין אותו כל התורה כלה שנאמר (משלי ד') ויורני ויאמר לי וגו'. ואומר (איוב שם) בסוד אלוהי עלי אוהלי וכיון שבא לאוויר העולם בא מלאך וסטרו על פיו ומשכח ממנו כל התורה כלה שנאמר (בראשית ד') לפתח חטאת רובץ ואינו יוצא משם עד שמשביעין אותו שנאמר (ישעיה מ"ה) כי לי תכרע כל ברך תשבע כל לשון זה יום הלידה ומאי שבועה משביעין אותו אומרים לו הוי צדיק ולא רשע ואפילו כל העולם כלו אומרים עליך שאתה צדיק הוי בעיניך כרשע. הוי יודע שהקב"ה טהור ומשרתיו טהורים ונשמה שנתן בך טהורה אם אתה משמרה בטהרה מוטב ואם לאו הריני נוטלה ממך.

משל למה הדבר דומה לכהן חבר שנתן תרומה לכהן עם הארץ אמר ליה אם אתה אוכלת בטהרה מוטב ואם לאו הריני שורפה לפניך. הנה שהודיעו בכאן היות האדם מתחילת יצירתו כוחני להשיג השלמויות הנכללות בהשתדלות ידיעת התורה האלוהית והוא מה שאמר שמלמדין שם אותו כל התורה כלה. אמנם ההכרחיות ההוא לא יחויב צאתו אל הפועל כי אם ברוב ההשתדלות וההתעמלות בו ולפי שרוב בני האדם הם מתרשלים בזה לפנותם אל הבלי העולם וחמודותיו אמרו שבצאתו מרחם אמו בא מלאך וסטרו על פיו והמלאך הזה כבר פרסמו שמו באומרו לפתח חטאת רובץ כי ודאי החוטא בזה מלאך אכזרי ישולח בו להשכיחו את אשר בכוחו להשיגו ואולי שהחוקרים שאמרו שכל מה שישכילוהו האדם הם על דרך ההזדכרות כווננו אל הכוחניות הזה אשר רמזהו חז"ל ויצדק מאמרם. ועניין השבועה הזאת היא להורות שאף על פי שביציאתו לאוויר העולם נשכחו ממנו אלו הידיעות כמו שאמרנו מכל מקום הכרעה גדולה יש לו אל זכירתן מצד התחלתו זאת שאין לך לומר שבועה לקיים כל דבר מאשר יכריחוהו טבע המושבע כמו שאמר (ישעיה נ"ד) אשר נשבעתי מעבור מי נח וגו'. כמו שזכרנו בשער י"ג ולזה אמר שהוא מושבע ועומד שיהיה צדיק ולא רשע שכבר הוא מוכרע לזה מתחילת היצירה ונתנו בזה עצה נכונה מאד והיא שיתנהג בעניין הצדקות כפי מה שמתנהג בבקשתו התשוקות הזמניות כמו העושר וכדומה כי אף ע"פ שיאמרו לו כל העולם שהוא עשיר תמיד הוא מחזיק עצמו כעני והוא רודף אחריהם ואם יעשה כן במצות ובמעשים טובים יתעשר מהם בלי ספק כמו שאמר החכם אם תבקשנה ככסף וגו'. אז תבין וגו' (משלי ב').

ולפי שכל אלו העניינים לא יושגו אליו רק במה שתהיה זכה וברה כמו שאמרנו כי בזה יזדכרו בה כל העניינים שנתנו בכוחה ויראו רשמי כוחותיה באר היטב לזה אמר שכללו בשבועתו זאת הוי יודע שהקדוש ברוך הוא טהור ומשרתיו טהורים ונשמה שנתן בך טהורה שאם אתה מעמידה בטהרתה אתה מכיר מתוכה נפלאות מבורא העולם ומלאכיו הקדושים והטהורים כמו שיבוא ובאותו עניין הייתה הנפש אצל הפילוסופים האלוהיים תל שהכול פונים אליו ללמד כל העניינים האלוהיים שאין עליהם למוד אחר כמבואר באלוהיות במאמר התוארים ובפרט בחתימתו.

כמו שעל זה העניין עצמו יתכן לבאר מה שאמרו חז"ל במסכת ברכות (י' א) הני חמשה ברכי נפשי כנגד מי אמרן כנגד הקדוש ברוך הוא והנשמה. מה הקדוש ברוך הוא מלא את העולם כלו אף הנשמה ממלאה את כל הגוף מה הקדוש ברוך הוא רואה ואינו נראה אף הנשמה רואה ואינה נראית. מה הקדוש ברוך הוא זן את העולם כלו אף הנשמה זנה את כל הגוף. מה הקדוש ברוך הוא טהור אף הנשמה טהורה. מה הקדוש ברוך הוא יושב בחדרי חדרים אף הנשמה יושבת בחדרי חדרים. תבוא מי שיש בה חמשה דברים הללו ותשבח למי שיש לו חמשה דברים הללו.

והנה בשער ס"ג כתבנו כי דרך חז"ל שהיא ללמוד מהדברים הנמצאים בו יתברך על דרך הפרסום והאמונה וללמד על הנפש האנושית אשר נעלמה מהותה מדעות האנשים היא ישרה מאד. בהפך מה שעשו אנשי החכמות שהם לומדים מהדברים שנתפרסמו להם בנפש על מה שסופק בכתותם ממצאות האל יתברך ואופני הנהגתו ולזה אמר מה הקב"ה וכו' אף הנשמה וכו'. כמו שנתבאר שם. אבל גם כן יסבול מאמרם ז"ל שיהא הלמוד לקוח מהנפש על הדרך שאמרנו להקנות בו דעות אמתיות ואמונות נכונות בעניינים האלוהיים ולראות מראות אלוהים מתוך נפשו הטהורה.

זה שהידיעות ההכרחיות לכל מקבל עול מלכות שמים הם ארבע. **מציאות האל יתברך. ופשיטותו מחומר. ונצחיותו. ועוצם עליו.** ואמרו שכולם מתבארות מצד מה שהם מפותחות פיתוחי חותם על נפשו אשר נפקדה אתו. והיה אומרם מה הקב"ה וכו' אף הנשמה וכו'. כלומר מאין יש לנשמה זה העניין מהשלמות אם לא היה ראשונה במציאה יתברך. והנה אם כן כשנתבאר שימצא בנשמה אי זה שלמות יתבאר שבו יתברך נמצא בעצם וראשונה.

וכן אמרו במדרש שוחר טוב (תהלים ק"ג) אצל אומרם מה הקב"ה מלא את העולם וכו'. דבר אחר מה הנשמה אין אדם יודע מקומה וכו'. כך הקדוש ברוך הוא אין כל בריה יודעת מקומו שאפילו חיות הקדש וכו'. נראה שכך יהיה דרך הלמוד בכולן.

והנה על אמיתת המציאות אמרו מה הקדוש ברוך הוא מלא את העולם ירצה ממצאות נפשך המפורסם אצלך מצד מה שאין חלק מכל חלקי גופך פנוי ממנה יתבאר לך אמיתת מציאותו וכו' על זה האופן אצל העולם כלו עד שלא יהיה מקום פנוי מהשכינה וכמו שאמר (ישעיה ו') ושוליו מלאים את ההיכל ומלאכיו העידו עליו (שם) מלא כל הארץ כבודו.

ועל פשיטותו מחומר אמרו מה הקב"ה רואה כו' ירצה ממה שאתה רואה נשמתך אתה רואה ומרגיש בכל ההרגשים והיא אינה מורגשת ומושגת בשום כוח מהכוחות ההיולאניות כי אין אתה רואה את כל מאומה אשר יאמר כי הוא זה כן חויב להימצא זאת הפליאה באל יתעלה שהוא יודע ומשיג כל הנמצאים והוא אינו גוף ולא כוח בגוף שיושג ויוחש בחוש מהמושגים ההיולאניים ואף כי העיוניים השכליים גזרו על אמיתת מציאותו הנה המה נלאו להשיג מהותו.

אמנם על הנצחיות אמר מה הקדוש ברוך הוא זן וכו' לומר כי ממה שנראה שהנשמה זנה ומעמדת את הגוף וזולתה לא ישוער לו שום קיום ועמידה כמו שאמר (תהלים קמ"ו) תצא רוחו ישוב לאדמתו כן חויב שיודע מבוראה שהוא יתברך המעמיד ומקיים העולם כלו והוא אשר ממנו ימשך הנצחיות וההתמדה אשר לו מה שיחייב לו יתברך הקיום והנצחיות ראשונה כי על כן נקרא (דניאל י"ב) חי העולמים כמו שכתב הרב **המורה** פרק ע"א וזולתו לפי שהוא אצל העולם בכלל כמו הנשמה אצל הגוף לענין החיות והוא מה שאמר הכתוב אתה עשית את השמים שמי השמים וכל צבאם הארץ וכל אשר עליה הימים וכל אשר בהם ואתה מחיה את כולם (נחמיה ט') והכוונה כי כמו שכל איברי האדם יקראו חיים בעוד שהנשמה היא אצלם אפילו העצמות והשער והציפורניים וכיוצא ממה שאין בהם הרגש כן השמים ושמי השמים וכל צבאם שהם חיים משכילים ומתנועעים עם הארץ עצמה וכל אשר עליה מבעלי החיים ואשר אין בהם רוח חיים כמו הצמחים והמחצבים והימים וכל אשר בהם מהחי ובלתי חי כולם יקראו חיים מצד היותך אצלם כנשמה אצל הגוף ואתה מחיה את כולם במציאותך אצלם מוסף על ההימצא בכולן הטבע ההוא אשר בעבורו יתנועעו וינוחו כל אחד לפי טבעו וסגולתו כתנועת היסודות הקלים אל המעלה והכבדים אל המטה או בהמשך המגניטי"ש הברזל וזולת זה מסגולות הנמצאות שהמה כוחם וחיותם בלי ספק.

והנה על עוצם מעלתו אמרו מה הקדוש ברוך הוא יושב בחדרי חדרים וכו'. ירצה כמו שעם פרסום מציאות נפשך עמך הנה מהותה נסתר מדעתך בחדרי חדרים כן חויב אליך לדעת שהאל יתעלה עם עוצם פרסומו הנה עצמות ומהותו נעלם ונסתר מכל ההשגות האנושיות עד שלא יצדק עליו שום מציאות מכל מה שיגזור עליו השכל האנושי ויותר יצדק עליו שהוא זולת מה ששיגי ממה שהוא דבר ששיגי כמו שאמר וראית את אחורי ופני לא יראו כאשר כתבנו שם.

ובמדרש שוחר טוב במזמור לדוד ברכי נפשי (תהלים ק"ג)

מעשה באדם אחד שאמר לו לרבן גמליאל באיזו מקום הקב"ה נתון אמר ליה איני יודע אמר לו וזו היא תפלתכם וחכמתכם שאתם מתפללין לפניו בכל יום ואין אתם יודעין מקומו אמר לו שאלת ממני דבר שהוא רחוק ממני ה' מאות שנה הריני שואלך דבר שהוא נתון אצלך יום ולילה ואמור לי באי זה מקום הוא נתון. אמר לו ומהו זה? אמר לו הנפש שהיא נתונה אצלך. אמור לי באי זה מקום היא. אמר לו איני יודע. אמר לו תפח רוחיה דהוא גברא. מה זאת שהיא נתונה לך אין אתה יודע מקומה, ואתה שואלני דבר שהוא רחוק ממני מהלך חמש מאות שנה.

הנה שהוכיח אותו בנפשו על העלם הכרת מעלתו ומדרגתו שהוא דבר המחויב לאדם ידיעתו עם שאר הידיעות שקדמו ודרך כלל אמר החכם תמהני על מי שלא הכיר את נפשו

ורוצה להשיג את אלוהיו. ולפי שהנפש הזאת עם שהיא במדרגת המראה אצל אלו העניינים הנה היא אינה מראה הציורין והפתוחים הנפלאים האלה רק בהיותה ברה וזכה מלוטשת כמו שאמרנו ראשונה לזה אמר מה הקדוש ברוך הוא טהור אף הנשמה טהורה כמו שאמרו במאמר דרבי שמלאי הוי יודע שהוא טהור ומשרתיו טהורים ונשמה שנתן בך טהורה וכו'. כי כל אלו הציורין והפתוחים הקדושים יראו בה בהיותה טהורה ונקייה כמו שהם טהורים אמנם אם תעלה עליה חלודת התאוות וחלאת המחשבות הנכריות וזוהמת המעשים המכוערים הנה באמת אז יחשכו פניה כשולי קדירה וכל הוד זיווה ויופייה המס ימס. ועתה פיתוחיה יחד והמכתב מכתב אלוהים החקוק עליה כולם נהפכו למשחית בצורות מגונות מבהילות משעממות את בעליהן ולזה היה התנאי הכרחי בשתהיה הנשמה טהורה.

[בין הפילוסופים והתורניים: האם הנשמה טהורה, או עכורה ודורשת זיכור]

אך שמע נא בזה עקר נכבד מאד בו יתחלף דעת כל תורני מדעת כל חכמי הפילוסופים וזה שהם שמו המראה הזאת מתחלה חשוכה ונחלאה ואמרו שיש על האדם להשתדל לזככה תחלה והסיר חלאתה ממנה בטהר אותה מפחיתות המידות וקנות טובות תחתיהן ואחרי כן למרק אותה בפתח בה פיתוחי סדרי הנמצאות על אמיתתן כי הוא עקר שלימות האדם ותכליתו.

וכבר נמשכו אל הדעת הזו קצת חכמינו במצות התוריות בשום אותם במדרגת המצות אצל המושכלות מה שאינו ראוי לקבלו מהם בהשקפה אמתית שהרי אין מבוא לשום מצות אלוהית אם לא שיקדם אליה אמות מציאות האל יתעלה המצווה עליה והנה הידיעה הזאת היא עיקר המירוק כלו שאמרו הפילוסופים ותכליתו כמו שאמר החכם את האלוהים ירא ואת מצוותיו שמור (קהלת י"ב) הנה שהדעת את האלוהים והיראה ממנו הם קודמים לשמור המצות.

ואין ספק שהמצות המעשיות התוריות נמשכות מהחלק העיוני שבאדם כמו שביארנו בשער ל"ג. וגם סדור הדברות יורה על זה כי תחלה אמר (שמות כ') אנכי ה'. לא יהיה לך. ואחר כך סדר המצות באומרו לא תישא. זכור. כבד. וגו'.

ולזה כל בעל תורה ראוי שיאמין שהנשמה מתחלה ומעת היותה באדם היא מראה מלוטשת ומזוככת, בה יודעו ויזכרו כל העניינים האלוהיים כמו שאמרנו ולא נתן לנו אצלה משא הזיכור רק אזהרת השמור כי בזה יהיה הטורח מעט. אמנם האשם המושב לבלתי נשמר ונזהר הוא הרבה. והוא מה שעוררו אליו אוזננו מתקני תפילותנו באומרם (ברכות ס' ב) אלוהי נשמה שנתת בי טהורה וכו' וכן בעת הלידה כפי המדרש שכתבנו אומרים לו הוי יודע שהקדוש ברוך הוא טהור וכו' ונשמה שנתן בך טהורה אם אתה משמרה וכו'. וכל זה להודיע וללמד שלא תעלה בה חלודה אלא לאשמותינו.

ואל ההערה הזאת הנפלאה החמיר משה אדוננו עליו השלום באומרו (דברים ד') רק הישמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך כל ימי חיך יום אשר עמדת לפני ה' אלוהיך וגו'. וזה כי הוא הקדים לדבר בשבח האומה הזאת במה שאמר (שם) ושמרתם ועשיתם וגו'. ואמר רק עם חכם ובבון הגוי הגדול הזה ומי גוי גדול אשר לו אלוהים קרובים אליו וגו' ומי גוי גדול אשר לו חוקים ומשפטים. שהכוונה בכל זה לומר שהם נבדלים מכל העמים ביתר שאת ומעלה בהדבקים אל האלוהים ובהתיישר לפניו במעשיהם הנאותים ואמר רק אם תשמרו נפשכם שהיא התחלה המקבלת כל אלו העניינים ותיזהרו בה מאד לבלתי טמאה בטמאות הגופיות ופן תשכח את הדברים המחוקים בה מתחלה אשר ראו עיני בחינתך ופן יסורו מלבבך מה שנרשם בה מאמיתת המציאות בכלל אשר מכללו יום אשר עמדת לפני אלוהיך בחורב וכל מה שנדבר שם בלי שום שבוש. וכן אמר להלן (שם) ונשמרתם מאד לנפשותיכם כי לא ראיתם כל תמונה וגו'. פן תשחיתון וגו'. ופן תשא וגו'. כי הכול נמצא במירוק הנפש כשתשמר מהחללה והחלודה בלי ספק.

וזה העניין כוונתו וקיימוהו חז"ל במה שאמרו (שבת קנ"ב ב) והרוח תשוב אל האלוהים אשר נתנה תנה לו כמו שנתנה לך. אמנם זה יובן בענין הזיכור אמנם בענין המירוק רצוני ההתעצמות שכתבנו שהוא הכרחי לשלמותה בענין הנפש שער ו' ראוי ומחויב להשיבה ביתר שאת ומעלה ממה שנתנה לו בלי ספק. סוף דבר נתבאר מאלו המאמרים מה שכיווננו אליו מתחלה מהמצא ההתחלה הזאת באדם אשר בשמירת טהרתה וזיכוכה יראו עליה ניצוצות השפע העליון ויראה בה הרואה תמונות נכבדות תחלה מהחכמות האנושיות בתוספות וחיידושים מראות אלוהיות אשר בהם יבוא לצאת מכל שיבושי הדמיונות ויכיר את בוראו לשבחו ולפארו כפי מה שיספיק מדעו ואם לא כפי רוממותו. וכמו שאמר דוד בכל חמשה ברכי נפשי את ה' אשר זכרנו וזולתם כי כל זה הוא מה שימשך מההתחלה הזאת הנפשית כמו שאמר במקום אחר אודך על כי נוראות נפלאתי נפלאים מעשיך ונפשי יודעת מאד (תלים קל"ט). אמר כי הוא לא הגיע אל שיעור זה המדע בהוראות האל יתברך ופליאות מעשיו אלא באמצעות זאת ההתחלה הנכבדת אשר היא היודעת מאד על הדרך שאמרנוף ועל זה חתם ספר תלים באומרו כל הנשמה תהלל יה וגו'.

ואל זה העניין החשוב אמרו חז"ל (אבות פ"ג) חביב אדם שנברא בצלם שנאמר (בראשית ט') כי בצלם אלוהים עשה את האדם כי מחביבות זה האדם וישראל קרוין אדם נתנה לו זאת הנשמה אשר היא המראה המלוטשת המראה מראות אלוהיות בלי ספק עד שבעבורם יאמר שהאדם נברא בצלם אלוהים והנה כל אדם חייב להלל לשבח לפאר כפי כוחו כמו שאמר (ביוצר לשו"ט) בפי ישרים תתרומם ובשפתי צדיקים תתברך ובלשון חסידים תתקדש ובקרב קדושים תתהלל כי הנה הם חז"ל זווגו זווגין על סימן יצחק ורבקה

לפי שהמהלל והשבח המיוחד לכל אחד מהתוארים הוא הראוי אליו ועליך להתבונן בזיווגם כי קרוב הדבר.

והנה כל העניין הזה כווננו בר קפרא באותו מאמר שזכרנו על אותו הכתוב שזכר החכם שלמה זה הדרוש בעצמו והוא נר ה' נשמת אדם חופש כל חדרי בטן. ירצה כי נשמת האדם היא נר ה' בידו באורו יראה אור להיותו חופש וחוקר למצוא כל העניינים המדעיים והעיונים האלוהיים העמוקים והנסתרים בחדרי לבו ובטנו והוא עקר כל מה שכתבנו ולזה דרש עליו בר קפרא נרך בידי ונרי בידך וכו'. והכוונה לזרז האדם בצורך זה הנר ותועלתו ולעוררו שיגמור וישלים החיפוש הזה על האופן היותר שלם שאפשר כי זהו תכלית מציאותו כמו שאמר החכם (קהלת א') ונתתי את לבי לדרוש ולתור בחכמה ולזה זרזו ביותר באומרו נרך בידי ועל דרך שאמר (איוב י"ב) אשר בידו נפש כל חי וגו'. וכמו שסדרו מסדרי התפילות (ברכות ס' ב) אתה משמרה בקרבי ואתה עתיד ליטלה ממני כלומר נר אלוהים טרם יכבה התחפש ובא לדרוש ולתור בחורין ובסדקין עד מקום שהיד מגעת ועל דרך שאמר (קהלת י"ב) עד אשר לא תחשך השמש וגו'. והנה הוא ייחד לו מקום החיפוש והעניין באומרו נרי בידך שנאמר להעלות נר תמיד. כי מלבד שהיא מצווה מעשיית מהמצות החמורות שבמקדש הנה הוא מבואר כי המנורה הטהורה היא ונרותיה היא סימן אל החכמות האנושיות עם ההערות האלוהיות כמו שכתבנו במקומו שער מ"ח ומ"ט והם ודאי מקומות העיון והחיפוש בנר ה' נשמת אדם כמו שאמרנו.

[המשכן – צורת העולם]

ואולם כבר זכרנו שם מה שהוסכם מהכול שהמשכן בכלל הוא צורת העולם ולפי הדמיון ההוא יהיה הנר הזה אשר בתוכו כאלו הוא נשמת העולם ונפשו בו יודע כל מה שבאפשרות לדעת מכללות הנמצאות חיצוניות ופנימיות כמו שבאורו יראה אור הכהן בבית הגדול והקדוש ההוא מחוץ לפרוכת העדות וגם יועילו ניצוצי האור מהפרוכת ולפנים והוא רמז נכבד מאד אשר עליו אמר נרי בידך כי הוא באמת העסק המיוחד אשר יעשה האדם אותו לאור הנר הניתן בקרבו וראה אותו וחי. ולזה אמר אם אתה תאיר את נרי אני מאיר את נרך כי על דרך האמת שתי הנרות עניין אחד הוא כמו שהוא במראה שזכרנו כי אם המראה היא זכה ומלוטשת הנה התמונות נראות בה בלי שום מעכב.

וכמו שאמרו במדרש (נדה ל"ב) אם אתה משמרה בטהרה מוטב שיעלו בו צורות יפיפיות אלוהיות מעלות שירים והודאות לאלוה עושה כמו שאמרנו. ואם לאו הרי אני נוטלה ממך כי אם אינו מאיר את נרו אבל הוא משליך המראה הזכה אשר נתנה בידו אחרי גיוו ובירכתי ביתו הנה היא תעלה זוהמה וחלודה ותחשך זיוה. ולא עוד אלא שיעלו בה צורות רעות ותמונות משונות מזיקות מטילות דופי ומטיחות דברים כלפי בוראן למרות עיני כבודו אשר עליה לא לבד הוא יתברך נוטל אותה מהן, אבל ידין אותה לעונש גדול וצער

נמרץ, כמו שאמרו במשל התרומה אם אתה אוכלה בטהרה מוטב ואם לאו הרי אני שורפה לפניך. וכמו שאמר הכתוב (מלאכי ג') ועסותם רשעים כי יהיו וגו'. ועל שתי הכתות אמר החכם דרך רשעים כאפלה וגו' ואורח צדיקים כאור נוגה הולך ואור וגו' (משלי ד'). והנה הכוונה בכל זה נכונה והדרוש נכבד מאד.

ואתה ראה כי ענייני שתי הכתות האלו נסדרו בזה אחר זה בזה החלק מזאת הפרשה כי הנה הוא סדר מצות הדלקת הנרות אשר במנורה הטהורה המצייר והמחקה מציאות זאת ההתחלה וזכותה וטוב תועלתה אשר על זהירות ענינה נאמר (במדבר ח') ויעש כן אהרן אל מול פני המנורה העלה נרותיה ואמרו ז"ל (תו"כ אמור פ' ל"ד) מגיד שבחו של אהרן שלא שינה כמו שכתבנו בשערים הנזכרים. והנה הוא וחבריו ותלמידיו הם המיוחדים להלל ולקלס את השם יתברך ולברכו בכל אותם שבחים והלולים וברכות שנזכרו אצל דוד בהני חמשה ברכי נפשי זולתם כמו שאמר (דברים כ"א) ונגשו הכוהנים בני לוי כי במ בחר ה' אלוהיך לשרתו ולברך בשם ה' כי באמת הוא הנמשך מהדלקת הנר והחיפוש בו ובכלל זה הוא מערכת הלחם אשר על השולחן הטהור אשר לצדו כי גם כן הוא מקום החיפוש באותו הנר כמו שאמר (משלי ט') חכמות בנתה ביתה וגו'. טבחה טבחה מסכה יינה אף ערכה שלחנה. וכבר נזכר שם במקומו.

והנה אחרי זה ולצדו כתב מעשה בן האשה הישראלית אשר נדעך נרו באישון חשך כי לפחיתות ענינו עלתה חלודה וזוהמא בנפשו ובל יראה בה גאות ה' ועוצם מעלתו ויצא מכלל מחנה המשבחים המברכים את ה' בכל לבם ונכנס אל אהלי האנשים הרשעים המנאצים אשר בפיהם ובקרבם יקללו סלה והמה יאבדו ויכלו כעשן וצדקתו לעולם תהיה וברכתו לעולמי עד. וזה שיעור מה שרצינו להקדים אל אלו החלקים.

[הספקות שבפרשה]

אחר ביאורו נבוא אל ביאורם בזיכרון הספקות תחלה:
 א. הוא מה שדברו עליו המפרשים מחזרת פרשה ויקחו אליך שמן זית וגו' בכאן אחר שנזכרה בפרשת ואתה תצוה:
 ב. בזיכרון מעשה לחם הפנים בכאן שיראה היות מקומו אצל השלחן במקום שהתחיל לומר ונתת על השלחן לחם הפנים וגו':
 ג. באומרו ויצא בן אשה ישראלית וגו' כי מה עניין סמיכות זה המשפט בכאן וכל שכן למה שאמרו ז"ל (תו"כ אמור פ' י"ד) שהמקושש (במדבר ט"ו) היה בפרק ההוא כמו שלמדו ממאמר ויניחוהו במשמר לו ולא למקושש עמו ויש לשאול למה לא זכרום יחד:
 ד. כיון שלא נשפט רק על מה שנקב וקלל למה הזכיר ויצא בן האשה הישראלית וגו' וינצו במחנה בן הישראלית ואיש הישראלי כי מאי איכפת לן כי נעו גם נצו. ועוד דמשמע כי האיש הישראלי הוא ידוע מהעניין והנה לא ידענו מי הוא זה:

ה. כי אחר שלא פורש שהוא חייב מיתה עד הנה למה הביאוהו השומעים אל משה:
 ו. למה נכתבה סמיכת ידי העדים אצל המקלל ולא נעשה כן לשום אחד מהרוגי ב"ד כמו שכתוב בפרק ב' מהלכות עבודת עכו"ם:
 ז. ייתור איש איש כי יקלל אלוהיו ונשא חטאו אחר שנאמר לאחריו ונוקב שם ה' יומת וכבר דרשו אותו (שבועות ל"ו א) לכרת כשיקלל בלא עדים והתראה:
 ח. מסמיכות הדינים הבאים אחריו בכאן וייתורן וטעם ואיש כי יכה כל נפש אדם וכבר השתדלו להצריכם כמו שנראה מפרש"י ז"ל בפרשת משפטים:
 ט. אומרו ומכה נפש בהמה ישלמנה נפש תחת נפש דמשמע נפש המכה תחת נפש הבהמה וכן לא יעשה וגם נפש הבהמה אינו משלם רק דמיה:
 י. אומרו ואיש כי יתן מום באדם, למה נאמר שכבר נאמר בפרשת משפטים עין תחת עין יד תחת יד וגו'. ולמה לא זכר בכאן כווייה תחת כווייה פצע תחת פצע כמו שזכר שם:
 יא. מה שחזר לומר אחר כך ומכה בהמה ישלמנה ומכה אדם יומת שהוא מותר לפי הנראה:
 יב. אומרו אחר שאמר ויוציאו את המקלל וגו'. ובני ישראל עשו כאשר ציוה ה' את משה כי מה להם לעשות עוד. ורוב הספקות האלו זכרום הראשונים.

[ביאור הפרשה ותשובות לספקות]

ואחר זיכרון נבוא אל הביאור:

צו את בני ישראל ויקחו אליך וגו'.

הנה אחר שהשלים המצות הבאות במעשה הקרבנות עצמן ובהכשר המקריבין וקדושתם ובקרבנות המועדים זיכרון תועלתן שהספר הזה מיוחד אליהם סיים בהכשר שמן למאור ומצות עריכת הנרות בבקר ובערב ע"י הכהן המיוחד שהיא עבודה עקרית שבמקדש ואם תרצה לומר תכליתית לפי מה שכתבנו ראשונה **ורש"י** ז"ל כתב זה לשונו זו פרשת מצות נרות ופרשת אתה תצווה לא נאמרה אלא על סדר המשכן לפרש צורך המנורה. וכך משמעה ואתה סופך לצוות את בני ישראל על כך וגו'. ויפה תפש עליו **הרמב"ן** ז"ל שהרי אין הפרשה היא סמוכה לפרשת המנורה כדי שתהיה השלמתה:

(א) ואנחנו כבר פירשנו שם שלא נזכר הכתוב הוא לשם רק לתת סיבה אל צורך בגדי הכהונה שיאמר בסמוך (שם) ואתה הקרב אליך וגו' ועשית בגדי קודש כלומר אתה סופך לצוות על ערך הנרות אשר יערוך אותו אהרן מערב עד בקר לפני ה' תחת עולם וגו'. לכן הקרב אליך את אהרן אחיך. ועשית בגדי קדש וגו'. כי אין לבא לפני מלך מלך הכבוד להעלות נר זולת זה. והוא פי' נאה ומסכי' למה שאמרנו מהיות המצווה הזאת תכליתית עד שטעונה בגדי קדש תחלה לשרת בה:

(ב) וכאשר הזכיר עניין המנורה סדר אצלו מעשה לחם הפנים ומספר חלותיו ומערכותיו ואזכרת הלבונה זמן עריכתו ומה יעשה בו. כי שני העניינים האלה הם קרובים וסמוכים בעניינם כמו שאמרו (יומא כ"א ב) מנורה בדרום ושלחן בצפון כי הם כמו ימין ושמאל האדם ועל דרך זה נאמר (משלי ג') ארך ימים בימינה בשמאלה עשר וכבוד כמו שכתבנו בפרק הד' מהשער הקודם עם היחס אשר בין העומר ושתי הלחם ולחם הפנים שאמרו חז"ל (אבות פ"ה) שלא נמצא פסול בשלושתם. וכבר כתבנו בפרשת המשכן וכליו מה שנזדמן בידי לכתוב בעניינים האלה יידרש משם. ועתה לפי שכל הספר הזה במעלתן של ישראל וקדושתן משאר האומות הוא מדבר כמו שנמשכו הדברים מתחילת מעשה הקרבנות. ואחר בהבדלים מהמאכלות האסורות ומיתר הטומאות פנימיות וחיצוניות ומהשכיבות המגונות עד הרחיקם לא מהכיעור לבד כי אם מהדומה לכיעור כמו שנתבאר בכל פ' קדושים תהיו. ואחר מה שרוממם מכל לשון בתת להם סדר זמנים ומקראי קדש אשר יקראו אותם במועדם אשר בזה יזכו להאיר נרו של הקב"ה אשר בבית מקדשו כנזכר:

(ג) הנה סמך מעשה בן אשה ישראלית להורות מה ילד הפריצות והבלתי נקיות ילדי פשע ובני חטאת בזה שהיה בן אשה ישראלית שנפרצה מכללה ויצאה להיבעל לנכרי כמו שאמר והוא בן איש מצרי כי הורה בו הניסיון תועלת ההשמר וההזהר בכל המצות הקודמות מזה המין ודומיהם והוא אשר נדעך נרו כמו שאמרנו. והנה לעניין המעשה יראה כי לאשה הישראלית הזאת היה בן אחר מאיש ישראלי.

(ד) וינצו שניהם במחנה על צאת בן המצרי ממחיצתו בדבר היחס או הירושה וכדומה ק"ו ממה שנאמר ביפתח (שופטים י"א) לא תנחל בבית אבינו כי בן אשה אחרת אתה (ד) וזהו שנאמר וינצו במחנה בן הישראלית ואיש הישראלי הידוע הקרוב אליו. ובזעפו עמו גבה לבו עד להשחית ויבז לשלוח יד לשונו ביהודי אחיהו שהיה מריב עמו וחרף וגדף ויבטא בשפתיו וקלל באלוהיו. והדעת נותן כי היה זה לפי שיצא מחויב מדינו של משה על עסקי מחנה כמו שאמרו חז"ל (תו"כ אמור פ' י"ד) וכשהיה מקנטר בדין אמר לו על כורחך תקבל כי המשפט לאלוהים הוא. הנה אז ברך אלוהים המעוות דינו לפי סכלותו:

(ה) והנה הוא מבואר שהחטא הזה גנותו מפורסמת מאד ק"ו ממקלל אביו ואמו ולזה הביאו אותו השומעים לפי משה ואע"פ שעדין לא פורש מפי השם שהוא חייב מיתה שאין עונשין מן הדין על כל פנים שיערו שלפוטרו בלא כלום אי אפשר ולא נשאו פנים לאמו עם שנראה שהייתה אשה חשובה ונכרת בשמה שלומי' בת דברי למטה דן והנה הסכימו אל הדעת העליונה כמו שנא' הוצא את המקלל אל מחוץ למחנה וגו'. ויתכן עוד כי בעבור היותו גר בן איש מצרי לא פורש להם אם הוא כאח' מהם לעונשין אם לא והוא מה

שיסתייע מאד באומרו להלן כגר כאזרח בנקבו שם יומת. וסמכו כל השומעים את ידיהם על ראשו ורגמו אותו כל העדה. כתב רש"י ז"ל אומרין לו דמך בראשך ואין אנו נענשין על מיתתך שאתה גרמת לך. כל להביא את הדיינים ע"כ.
ודברים אלו כבר יאותו אף לכל הרוגי בית דין מה שלא יעשה כן כמו שכתבנו בספקות.

(ו) אבל יראה כי עקר הטעם הוא להשיב אשם בראשו והוא מה שהוצרכו לבטא בשפתותיהם בפני ב"ד הדברים עצמן ששמעו מפיו בברכת השם יכה יוסי את יוסי מבלי כינוי וב"ד קורעין עליהם כמו שקרעו העדים על שמיעתן (סנהדרין נ"ו א) ולזה צוה שיסמכו כל השומעים את ידיהם על ראשו כלומר יחול העוון על ראשך ואנחנו נקיים וגם הדיינים צריכים לעשות כן לפי שהם המצווים לעדים לבטא וזהו ענין שאינו צריך לזולתו מהמומתים בבית דין והוא אחד מטעמי הסמיכה הנזכרת בכתובים שכתבנו בפרשת ויקרא שער נ"ז:

ואל בני ישראל תדבר לאמור איש איש כי יקלל אלוהיו ונשא חטאו.

(ז) לפי פשוטו הוא כמו אשר ינאף את אשת רעהו (ויקרא כ') אביו ואמו קלל דמיו בו (שם) ערות אביו גלה (שם) וזולתם: שהכוונה בכולם להורות על פרסום חטאו וחיוב ענשו. והטעם כי איש איש מכל אישי המין מאיזה עם או תערובת שיהיה אשר יקלל אלוהיו מפורסם הוא שיישא חטאו כי הוא עוון פלילי לפי דתו לכן נוקב שם ה' הגדול והנורא מות יומת רגום ירגמו בו כל העדה כגר כאזרח בנקבו השם יומת שלא יאמרו שלא נהרג זה אלא מפני היותו גר או דומה לו וכן אמר בסוף משפט אחד יהיה לכם כגר כאזרח יהיה וגו': ואיש כי יכה כל נפש וגו' מכה בהמה וגו'. מטעם הדוחקים שזכרנו בספקות אני אומר ששני הכתובים הללו אומרים דרשנו כמו שאמרו חז"ל בכיוצא.

(ח) וזה שנראה שבאו להבדיל העונש בין המחטיא האדם לבין ההורג וכמו שאמרו (ספרי) כי תצא פ' לא תתעב) שקשה המחטיא מההורג. שההורג הורג בעולם הזה והמחטיאו הורגו בעולם הזה ובעולם הבא. והנה מאמרם זה הוא שוה לשיאמרו שההורג הורג הנפש הבהמית שבו לבד שממיתה מהעולם הזה והמחטיאו גם הנפש המשכלת שתיכרת גם היא לעולם הבא. (ח) והוא עצמו מה שיידרש מאומרו ואיש כי יכה כל נפש אדם כלומר הנפש כלה והוא המחטיאו מות יומת מות בעולם הזה ויומת לעולם הבא שא"א שיהא התלמיד בפנים והוא בחוץ.

(ט) אמנם מכה הנפש הבהמית לבד ישלמנה נפשו תחת נפשו ולשניהם יש חלק לעולם הבא כי המומתין ע"י ב"ד או בידי שמים על זה האופן מיתתן מכפרת כמו שאמרנו פרק ה' משער הקודם. וזה טעם יפה לסמיכת ענין זה בכאן כי ודאי המקלל הנה הוא חוטא חטא

עצום בנקבו שם ומחטיא השומעים ושותקים וגם מזקיק למעידים עליו ליקוב השם כמוהו כי על כן סמכו ידיו עליו להשיב דמם בראשו כמו שכתבנו. ואחר שכתב ואיש כי יכה כל נפש אדם וגו' שהוא להשיב לאיש כדי רשתנו אשר עשה על האופן שנזכר סמך אליו דינים אחרי' הדומים אליו בזה ואמר ואיש כי ייתן מום בעמיתו כאשר עשה כן יעשה לו שבר תחת שבר וגו'. בפרשת משפטים חייב על הנזק ועל הצער והשבת. אמנם לא שוער שם בנזק רק מה שיפחתו דמיו לימכר בשוק בחסרון האבר ההוא.

(י) אמנם מה שיפסיד זולת זה מצד היותו מום בו כמו אם הוא כהן שיפסלנו מן העבודה או אם היה ניצב לפני מלכי' ונדחה משירותו וכדומה. הנה לא חייבו בו. אמנם עכשיו אומר שישלם לו גם כן מה שהזיקו מצד מומו (י) ולזה לא זכר בכאן פצע תחת פצע כווייה תחת כווייה חבורה תחת חבורה כמו שזכר שם שהם עניני הצער לבד אבל זכר שבר תחת שבר עין תחת עין שהם מהמומים הגדולים הפוסלים בכוהנים וזכר שן תחת שן כי הוא דבר של כיעור ומום בדבורו גם הוא דופי ביופיו בשער לא יפתח פיו.

(יא) וכן ומכה בהמה ישלמנה הכוונה שישלם לו מן הדמים שיעור שיקנה בה בהמה כמוה לחרוש בה או לרכוב עליה לא דמי בשרה לבד שאלו הן תשלומים גמורים להורג הבהמה כמו שהמכה אדם יומת ואינו נפטר בפירעון דמי שיוויו לשוק ויתכן שיוסב מאמר ומכה בהמה ישלמנה ומכה אדם יומת אל מה שנאמר אחריו משפט אחד יהיה לכם וגו'. כלומר סוף דבר בין בדיני ממונות בין בדיני נפשות משפט אחד יהיה לכם כגר כאזרח יהיה אני ה' אלוהיכם הן שיזיק האזרח בגוף או ממון האזרח והגר או הגר בגוף או ממון הגר והאזרח הדין שווה בכל כי אני ה' אלוהיכם הכול בשווה. (ח) ואפשר גם כן שהשואה זו הייתה סבת סמיכות דינין אלו אל משפט המקלל לומר כי לא בדין זה לבד הושו כמו שאמר למעלה כגר כאזרח בנקבו שם יומת כי אם בכל הדינין כולם. והראשונים אמרו שלמעלה דבר בהורג בהמה וכאן בעושה בה חבורה. וגם במכה אדם אמרו בחובל באביו הכתוב מדבר (תו"כ אמור פ' י"ד).

ואינו מתיישב בכאן מפני שני דברים. האחד כי אומרו ישלמנה משמע כלה. והשני שהרי האדם הוא אחד מארבע אבות נזיקים (ב"ק ג' ב) ופשיטא שישלם מה שיזיק בממון חברו מקל וחומר משורו ושאר ממונו דמהיכא תיתי לן שיפטר.

וחובל באביו ג"כ ממכה אביו ואמו נפקא ואם להקישו אל בהמה לומר שאין חבלה באביו אלא מחיים דומיא דבהמה הרי הוא צורך חלוש אמנם על כל פנים אם קבלה נקבל:

וידבר משה אל בני ישראל ויוציאו את המקלל וגו'.

ובני ישראל עשו כאשר ציוה ה' וגו'.

לשון **רש"י** ז"ל כל מצווה האמורה בסקילה במקום אחר דחייה ותליה ורגימה. **והרמב"ן** ז"ל כתב שכן המנהג בכתוב לכפול בכל השומרים מצות השם שיאמר שרגמו אותו לשמור לעשות את כל אשר ציוה ה' את משה לא לשנאת בן המצרי שנצה עם הישראל אלא לבער הפגם מתוכם.

ויותר נכון מה שכתב **הראב"ע** ז"ל ובני ישראל עשו מאותו היום בחובלי' והטעם שהכתוב הזה עקר לכל מה שדבר אליהם משה בעת ההיא. והנה על מה שאמר ראשונה ממשפט המקלל אמר ויוציאו את המקלל וירגמו אותו אבן כי הבית דין והעדים עשו דברו ולא נטו ימין ושמאל אמנם על שאר הדינים אמר אחריו ובני ישראל עשו וגו'.

(יב) ואני אומר כי כנגד מה שאמר הוצא את המקלל וגו' ורגמו אותו כל העדה נאמר ויוציאו את המקלל אל מחוץ למחנה וירגמו אותו אבן. וכנגד מה שנאמר ואל בני ישראל תדבר לאמור איש איש כי יקלל אלוהיו ונשא חטאו ונוקב שם ה' מות יומת וגו' אמר ובני ישראל עשו כאשר ציוה ה' את משה לומר שקבלו לעשות ונהגו מאותו היום על פי המשפט ההוא שנתחדש להם בשעה ההיא. זה שיעור מה שרצינו אליו בשני העניינים הנזכרים אשר זה לעומת זה באו סמוכים החיים והמוות הברכה והקללה הכהן המברך את ה' ומברכתו יבורך. ונוקב שם ה' תקולל חלקתו בארץ ונשרש מהחיים וכל ישראל ישמעו ויראו ואיש אל יראה ואל ימצא לעשות עוד זה הדבר המגונה והמתברך בארץ יתברך באלוהי אמן:

עקידת יצחק ויקרא שער סט (פרשת בהר סיני)

יבאר התועלת המגיע ממספר הסיבובים קטנים אמצעיים וגדולים ומשמירת מצותיהן כל אחד לפי ענינו:

פרשת בהר סיני, כי תבאו אל הארץ אשר אני נותן לכם וגו'

במדרש (ויקרא רבה פרש' ל"ד):

אמרו עליו על הלל הזקן שכשהיה נפטר מתלמידיו היה מהלך והולך עמם. אמרו לו תלמידיו להיכן הלל הולך. אמר להם למגמל חסד עם חד אכסנאי דאית לי בגו ביתאי. אמרו לו ובכל יום אית לך אכסנאין אמר להם וכי האי נפשא עלובתא לאו אכסנאי דהאי גופה היא דיומא דין איתא הכא ולמחר ליתא הכא הה"ד (משלי י"א) גומל נפשו איש חסד:

אחר שהטובות הזמניות הם צרות צרורות אל האמתיות וגם הם הכרחיות להם. הנה הוא ראוי שיותן הסדר בתורה האלוהית להודיע וללמד איך ישתמשו בהן כי יקבלו טוב תועלתם ואת הרע לא יקבלו מהם:

אמנם היותם צרות על האדם והלחמם עמו בחוזק יד ובחיל עד רדתו כבר נתבאר בכמה מקומות בתורה וכבר נדרשה על עבודתו בהן עבודת עבד פרשת עבד עברי כמו שנתבארו אלו העניינים יפה בתחילת פרק ז' משער ס"ז ובזולתו מהמקומות הרמוזים שם ומה אאריך. ואולם ענין הכרחיותם גם הוא מבואר מעצמו שאלו הטובות החיצונות ובפרט העושר הוא הכרחי להוצאת השלמות האנושי אל הפועל וכמו שכתב החוקר בכמה מקומות וקיימו אבינו הזקן באומרו (בראשית כ"ז) ודגן ותירוש סמכתיו כמו שנתבאר שם וכבר עשה החכם מזה שני מופתים לבאר שהעושר אינו הטוב השלם במה שאמר בב' מהראשון מהמידות. אמנם העושר הוא דבר מוכרח והאושר שהוא התכלית הוא רצוני, עוד העושר אינו הטוב הדרוש כי תועלתו לדבר אחר.

והנה היה המופת הראשון לקוח מהכרחיותו. וזה שכבר נתבאר לו בראשון מהח' מהספר ההוא שהדבר שהוא לאדם על צד היותר טוב הוא משובח מאשר הוא לו מצד ההכרח לפי שהעניינים ההכרחיים הכול ישתתפו בהם כהשתתף בחיות ובבריאות אמנם החכמה והמעלה לא ישתתפו בהם רק השלמים. והנה אחר שהעושר מציאותו הכרחי לאדם אם מעט ואם הרבה הנה אינו האושר שא"כ היה כל אדם הכרחי להיות מאושר כפי מה ששיג מהממון. וזה הפירוש נראה נכון בעיני ממה שרגילים לפרש בו לומר כי הוא בא בהכרח אל האדם כמו אם ימצא מציאה או ייפול לו בירושה כי ודאי זה אינו אונס שאם לא ירצה בו

יסתלק ממנו ויעזבנו לאחרים. והנה המופת השני היה מצד היותו לצורך דבר אחר והוא לשימוש המעלות כמו שאמרנו.

ועל שני אלו העניינים אמרו המאשרים אם אין קמח אין תורה אם אין תורה אין קמח (אבות פ"ג). במאמר הראשון זכרו הכרחיותו ובשני היותו נדרש ומבוקש לתכלית הדרוש העליון עד שאם לא ימצא התכלית לא ימצא אשר בעבורו.

ולזה הכין והזמין האל ית' לפני עמו הארץ הטובה אשר נתן להם לנחלה והקפיד מאד שידבקו בני ישראל איש בנחלתו כדי שלא יהיה במ אביון עצור ועזוב מהיות לו סיפוקו כדי שלא יטרד מהגיע אל שלמותו. גם דרכן של חסידים לחוס על שלהם ולשמור אותו שלא לבזבזו והתורה חסה על ממונן כדי שלא ישלחו הצדיקים בעולתה ידיהם ושללא ימצא להם מונע מעלות במעלותיהם כמו שאמרו חכמינו ז"ל (שבת צ"ב א) אין נבואה שורה אלא על חכם גיבור ועשיר וכו'. על הדרך שכתבנו בשער ל"ה.

[קניית השדה על ידי ירמיהו]

מעתיק ראה כי ירמיהו הנביא עליו השלום התפלא מאד על הסכמתו יתברך לבזבז ממונו ללא תועלת. כשגלה את אזנו לאמור הנה חנמאל בן שלם דודך בא אליך לאמור קנה לך את שדי אשר בענתות כי לך משפט הגאולה לקנות (ירמיהו ל"ב) כי אף על פי שלא ציוה לו לקנות בפירוש הנה כאשר בא אליו ואמר לו כדברים האלה ועוד הוסיף ואמר קנה לך ונאמר (שם) ואדע כי דבר ה' הוא. ירצה שידע ממאמרו שדבר ה' הוא שיקנה ואף על פי שידעה זו הייתה סברה גוברת לא בתורת נבואה לא סר מקנות השדה מיד כמו שאמר (שם) ואקנה את השדה וגו' ואשקלה את הכסף וגומר. ואכתוב בספר ואחתום ואעיד עדים ואשקל הכסף במאזנים ואקח את ספר המקנה וגו' ואתן את הספר המקנה אל ברוך בן נריה וגו'. יורה בכל זה שני עניינים האחד חרדתו אל דבר ה' ואפילו שיהיה בו שום ספק. והב' שכיון שהוא חושב כי דבר ה' הוא הנה הוא לא חסר דבר מכל אשר יעשה לקיים ולחזק המקח בידו כי לא יתכן שיצווה לו האל יתברך לאבד ממונו בידיים לקנות שדה בזמן חרבן הארץ. אמנם אחרי עשותו את כל אלה הנה לא חשך עצמו מהשאלה על הדבר כמו שנאמר (שם) "ואתפלל אל ה' אחרי תתי את ספר המקנה אל ברוך בן נריה לאמור אהה אדני אלוהים הנה אתה עשית את השמים ואת הארץ בכוחך הגדול ובזרעך הנטויה לא ייפלא ממך כל דבר עושה חסד לאלפים ומשלם עוון אבות אל חיק בניהם וכו' גדול העצה ורב העליליה אשר עיניך וגו'. אשר שמת אותות וגו'. ותוצא את עמך וגו'. ותיתן להם את הארץ הזאת עד ותקרא אותם כל הרעה הזאת הנה הסוללות באו העיר ללכדה והעיר נתנה ביד הכשדים הנלחמים עליה וגו'. מפני החרב הרעב והדבר אשר דברת היה והנך רואה ואתה אמרת אלי אדני ה' קנה לך את השדה בכסף והעד עדים והעיר נתנה ביד הכשדים".

יאמר אחר שהיה זה הקניין אבוד ממון ופועל בטל הנה לא ימנע אם שיעלם מהאל ית' המצווה מצב העיר או הארץ או שלא היה ממון מאתו מה שאמר חנמאל קנה לך ולא הייתה ההערה רק על ביאתו לבד לא על דיוק מאמרו. אבל כשנתקיים אצלו שא"א שיעלם ממנו מצב העיר הנה נשאר לו הספק על העניין השני.

אמנם עם שהייתה ידיעתו אצלו קיימת ואמתית הנה הוא סדר הראיות המופתיות אשר א"א להכחישם ואמר שהם שלשה. האחד מצד החומרים הכוללים אשר בהם יהיה המאורע. השני מצד התכונות ההוות בהם. והשלישי מצד ידיעתו באותם התכונות. והנה על העניין הראשון אמר אהה אדני ה' אתה עשית את השמים ואת הארץ וגו' לא יפלא ממך כל דבר כי יחויב שלא יפלא מהיוצר דבר ממלאכת החמר ומעשהו וכמו שאמר המשורר (תהלים ל"ג) היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם. ועל העניין השני אמר עושה חסד לאלפים ומשלם וגו' והוא כי מהראוי לפי התכונות המידותיות שמידה טובה תתפשט לאלפים. אמנם הרעה א"א שלפחות לא תשיג אל חיק בניהם אחריהם. ועל המידה הראשונה תארו באל הגדול כי ברוב גדלו הוא עושה חסד לאלפים. ועל המידה השנית תאר בגיבור ה' צבאות שמו כי במידת רחמים כובש את כעסו שלא יתפשט יותר אל הדורות הנמשכים. אמנם על העניין השלישי אמר גדול העצה ורב העליליה וגו'. וכל הכתובים הנמשכים אשר בהם נשלם המופת בניסיונות גדולות אשר א"א להכחישו. ואם כן הוא מבואר שצרת העיר וחרבן הארץ לא נעלם ממך כמו שחתם והעיר נתנה ביד הכשדים הנלחמים עליה מפני החרב והרעב והדבר אשר דברת והנך רואה. כלומר אתה גזרת ואתה רואה בעיניך הגזירה קיימת ועם כל זה אתה אמרת אלי אדני ה' קנה לך את השדה בכסף והעד עדים והעיר נתנה ביד הכשדים ומה תועלת בתת הכסף ותישאר הארץ בידם הרי זה דבר של תימה ואף על פי שכבר עשיתי למלאת הדבר כאשר יצא מפי חנמאל הנה אפשר שלא כוון ממך המאמר ההוא אשר דבר. והנה הייתה התשובה הנכונה אני ה' אלוהי כל בשר הממני יפלא כל דבר כי זה התואר רצוני אלוהי כל בשר יורה על הפלגת ההשגחה בכל מורשי לבב האדם והעולה על הרוח לעשות או לדבר כמו שנא' (במדבר י"ו) אל אלוהי הרוחות לכל בשר האיש אחד יחטא וגו' (שם כ"ח) יפקוד ה' אלוהי הרוחות לכל בשר איש על העדה והכוונה כשם שלא נסתפק' בשלא נעלם ממני ענין מצב העיר ובנותיה מצד שעשיתי השמים ואת הארץ וכו' וגם מצד שידעתי גדול העצה ורב העליליה להשכיר ולהעניש ע"פ דרכי בני האדם המפורסמים והנסתרים כן יש לדעת מהיותי אלוהי כל בשר שלא נעלם ממני דבר מהעולה על רוחם ושעל מנת כן גליתי את אוזנך כי ידעתי ידבר אליך על האופן ההוא ויפה דקדקת כשאמרת ואדע כי דבר ה' הוא. אמנם על מה שתמהת עליו מאבוד הממון וביטול המעשה תדע שאינו כן כי עוד יקנו בתים ושדות וכרמים בארץ הזאת כמו שכתוב בארוכה עד אומרו ונטעתים בארץ הזאת באמת בכל לבי ובכל נפשי וכתוב ונקנה השדה בארץ הזאת אשר אתם אומרים שממה

היא מאין אדם ובהמה נתנה ביד הכשדים שדות בכסף יקנו וכתוב בספר וחתום והעד עדים בארץ בנימין וגו'.

ועל כל פנים צריכים אנו לומר כי תפלת ירמיהו קדמה לאומרו (ירמי' שם) אל ברוך בן נריה עוד יקנו בתים. אלא שבתחילה אמר כה אמר ה' עוד יקנו בתים ושדות וכרמים בארץ הזאת לעניין גמר טעם הציווי שציוה לברוך ליקח את הספרים ולתתם בכלי חרש למען יעמדו ימים רבים. ואחר כך ספר העניין כלו איך היה. וכמוהו כמה ספורים בתורה וקרא מסייען, שאמר ואתפלל אל ה' אחרי תתי את ספר המקנה אל ברוך בן נריה כלומר אחר שנתתו לו לבד ולא אחר שאמרתי לו עוד יקנו בתים וגו'. גם כי מאמר כי כה אמר ה' עוד יקנו בתים וגו'. הוא בפסוק פרשה לפניו ולאחריו וא"א להיות בעניין אחר כי איך הוקשה אליו העניין אחר שגלה לו סודו.

והנה עלה יפה פי' פרשה זו שיש בה קצת פקפוקים, ונתבאר מה שרצינו אליו מהיות אלו הקניינים החיצוניים הכרחיים לאדם כי על כן ראוי להשתדל לקנותם ולשומרם שלא להוציאם אלא לצורך ודי בזה לביאור הקודם.

[פרשת שמיטה וחשיבותה]

והנה אם כן יתחייב הנמשך והוא צורך ההישרה התורנית להתנהג בהם על הדרך שאמר החכם (קהלת ז') טוב אשר תאחוז בזה וגם מזה אל תנח ירך, כי הנה זה צריך שימור וחיזוק גדול.

ואני הנה ראיתי כי זה הוא העניין המכוון בכל מה שהפליגה התורה לצוות ולזרז בעניין שמטת הארץ כלליה ופרטיה שעקרו הוא בפרשה הזאת הנכבדת וסעיפיה וסנסניה יוצאים אל הרבה מקומות זולתה. בפרשת משפטים והשביעית תשמטנה ונטשתה וגו'. בכי תישא בחריש ובקציר תשבות. במשנה תורה (דברי' ט"ו) וזה דבר השמטה וגו'.

והנה באמת כפל הצואות וריבוי האזהרות וארך הדברים בדבר יעידו על עוצם התועלת המכוון מהם למצווים. ועוד הוא גלוי דעת והערה נפלאה וזה שהחמירה התורה במצווה הזאת והפליגה ליעד עליה העונשין הרבים והעצומים והגליות כמו שנאמר בפרשת הברית (ויקרא כ"ו) אז תרצה הארץ את שבתותיה וגו'. כל ימי השמה תשבות וגו' ונאמר (שם) וזכרתי את בריתי יעקב וגו'. והארץ תיעזב מהם ותרץ את שבתותיה וגו' כמו שיתבאר שם ב"ה וזהו עניין מבואר מגלות בבל.

וחז"ל אמרו (אבות פ"ה) גלות בא לעולם על שמטת הארץ ויש לתמוה למה תהיה כזאת על חטא זה. המקנא הש"י לארצו על העבודה יותר מדאי והלא הנותן מתנת אחוזת נחלה לזולתו בעין יפה הוא נותן לעשות בה כרצונו.

ואם השביתה היא תהיה לצורך עבודת האדמה כמנהג עובדיה שמשביתין אותה קצת שנים כדי שתחליף כוח להוסיף על תבואתה די להם בשיודעים סוד עבודתה אם ישמעו ואם יחדלו מיעוט פירותיה יהיו עונשם ולמה יגלו מעליה בעונש זה.

אין זה באמת רק כי בנפשנו דבר לגלות את אוזנינו ולהעיר את לבנו בהציב לנו ציונים גדולים ונוראים ולהעמיד סימנים רבים ועצומים לפקוח עיניים עורות השקועות בדמיוני העולם כזביו והבליו המוכרים אותה לצמיתות לעבוד את האדמה עבודת עבודה ועבודת משא צמד פרדים והמה קבלו עליהם כעבוד אלוהים מאהבה. והנה לשלח מבית כלא יושבי חשך ולהוציא ממסגר אסירי התאוות האחוזים בחבלי הבלי זמנם. שם לנו נרות מאירות ופתח לנו חלונות שקופות באלו העניינים הנכבדים והציב לעינינו סימנים מובהקים במנייני המשך זמננו ימינו שבועותינו ושנותינו אשר לא נוכל להתעלם מהם כי אם בשיגעון ובעיוורון ובתימהון לבב. הלא נפקח עיניים לראות כמה פעמים נצטוונו בתורה האלוהית למנות ששת ימים ולשבות אחד. עוד ציוה למנות בכל שנה שבעה סיבובים מאלו ולעשות הקף אחד מהם משבעה שבועות כמוזכר בפרשה שעברה. והנה כמו שנצטוונו על זה הסיבוב הקטן והקף שבעה סיבובי הנמנין בתנועה היומית יצווה ג"כ למנות מספר אחד מהתנועה השמשית הנשלמת בשנה אחת ושיעשו ממנה סבוב אחד גדול של שבעה תנועות והוא הנזכר בתחילת הפרשה שנאמר שש שנים תזרע שדך וגו' ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ וגו'. וספרת לך שבע שבתות שנים שבע שנים שבע פעמים וגו'. והנה המספר הראשון שנצטוונו למנות ימינו בסיבוב א' והקף שבעה סיבובי הוא מבואר שהוא לרמוז ולהישיר אל מה שחויב לנו ידיעתו מאמיתת הבורא יתעלה בעצמותו וחויב קיום מצוותיו וחוקותיו אשר בתורתו. כי הנה ענין עבודת הששה ימים ושביתת השביעי הוא עדות נאמנה שהעולם נברא ברצון הבורא אחר שהיה נעדר מציאותו מה שנעלם מעיני הרבה מהמעיינים כמו שכתבנו בפרשת ויכלו שער ד' עיין עליו.

[השמיטה – אימות מציאות ה']

והנה זה יהיה אות ומופת מוחלט לאמיתת מציאותו כי כל המודה בחידוש על זה האופן אין צריך עוד מופת לאמיתת מציאותו כמו שכתב הרב **המורה** פרק ב' חלק שני כי המחודש יורה הוראה אמיתית על אמיתת מחדשו. וזו תראה כוונת מאמר (שמות ל"א) ביני ובין בני ישראל אות היא וגו'. כי ששת ימים עשה ה' וגו'. ירצה כי בינו ובינינו ובין כל מאמיני החידוש אין צריך עוד אות ומופת למציאותו אלא כי ששת ימים וגו'. והרי זאת היא **האמונה הראשונה** המחויבת לכל בעל דת מפאת עצמו ית'.

שנייה לה שזה האלוה הנמצא יש רצון וכעס לפניו כביכול. והושפעו מאתו הישרות נכונות עליהם יחיו האנשים כמו שתכלול אותם התורה האלוהית אשר נתנה להם לסוף השבעה

הסיבובים הקטנים ההם הנמנים ממחרת השבת שהוא י"ט של פסח כי לא הוכשרו עד מלאת אותם הסיבובים כמו שנתבאר בפרק ד' מהשער הס"ז. וזה העניין השני נמשך אל הראשון והם ממין אחד כמו שהמספרים הם ממין אחד כי מי שיודה שיש אלוה מצוי חויב לקבל מצוותיו בלי ספק וכמו שאמר (קהלת י"ב) את האלוהים ירא ואת מצוותיו שמור. אמנם המספרים השניים הלקוחים מהתנועה השנית הוא מה שיעורר אותנו אל מה שהוכרחנו לדעתו ולהכירו בעצמנו ובאופני עניני עסקינו ודרכי תנועותינו בכל מעשינו בימי הבלנו. השקפתם יועילו לנו לצאת מאפלת מחשבותינו ומשעבוד עבודתינו.

וזה כי במספר שבע שני העבודה ושבת השביעיות העיר את לבנו והשמיע לאוזנינו כי לא שולחנו הנה להיות עבדים נמכרים לאדמה כי אם לתכלית אחר נכבד ונפלא ממנו ושלא נתכוון בעבודתה רק לכדי צורך אוכל נפש ושאר הסיפוקים בעוד שאנו משתדלים בהשגת התכלית ההוא העליון כמו שכתבנו בפרק שביעי מהשער הנזכר וזאת היא כוונת מתנת הארץ הזאת אל זאת האומה כמו שאמרנו ראשונה. והוא מה שביארו יפה באומרו כי תבואו אל הארץ אשר אני נותן לכם ושבתה הארץ שבת לה' שש שנים וגו'. ובשנה השביעית וגו'. והייתה שבת הארץ לכם לאכלה וגו'.

הכוונה שכניסתן לארץ אינה להשתעבד לה ולעבודתה להוציא תועלותיה ולאצור פירותיה לקבוץ אותם על יד כדי להתעשר בהם כמו, שהיא כוונת שאר העמים בארצותם, כמו שאמר (בראשית ל"ד) וישבו בארץ ויסחרו אותה והארץ הנה רחבת ידיים לפניהם. רק הכוונה כדי שיעמדו על עצמן וידרשו שלמותם כפי רצון בוראם, ובין כך יסתפקו מאשר יצטרכו לכדי חיותם, ולא יחסר כלליהם כמו שנזכר בפרשת המן.

ולקיים ולחזק זה העניין ההכרחי להם נכתב ונמסר בידם לסימן גדול שיעבדו אותה שש שנים וישמטוה בשביעית כדי שיודע להם כי לא בכוח עבודת האדמה יגבר איש. אבל שעבודתם הוא דבר ששובתים ממנה לשם ה' כמו שפירש ואמר והייתה שבת הארץ לכם לאכלה וגו'. ירצה שענין שבת הארץ וטעמו הוא כדי שיודע לך שאין המכוון לך מעבודתה ומכל שאר עסקיך רק מה שיצטרך לכם לאכלה לך ולעבדך ולאמתך ולשכירך ולתושבך הגרים עמך שהם אביוני העם כמו שפירש במקום אחר (שמות כ"ג) ואכלו אביוני עמך והיותר מזה ראוי להחרימו ולתתו מאכל לבהמת השדה ולחית הארץ כמו שנאמר (שם) ויתרם תאכל חית השדה וכן אמר ולבהמתך ולחיה אשר בארצך וגו'. ולזה ציוה בדבר השמטה (דברים ט"ו) שמוט כל בעל משה ידו אשר ישה ברעהו, כי קרא שמטה לה'. והכולל כי ברבות הטובה רבו אוכליה ואין לבעליה בה זולתי הצורך ההכרחי אשר לא יחסר בשום זמן כמו שיבוא.

[היובל ומשמעותו]

והנה כאשר נתן הסימן הנפלא הזה בכל עסקינו ואופני השתדלויותינו סמך לו מאמר וספרת לך שבע שבתות שנים וגו'. והוא מספר הסיבובים אשר יעשה מהם ההיקף הגדול

הנקרא עולם בפני עצמו והוא היובל, כמו שאמר ועבדו לעולם לעולמו של יובל להראות לאדם סוף זמנו וסוד תכלית עולמו אשר ימשך לו מההישרה הקודמת. וזה כי כמו שהדבר המיוחד ליובל הוא כי אחוזות הארץ הנמכרות לצרכי בעליהם אשר לא נגאלו כולם ישובו לחזקתם הראשונה בשנת היובל וגם העבדים הנמכרים לשש והנרצעים כולם ישובו איש אל משפחתו.

כן הוא סוד האדם וסופו בהתנהגו על העצה היעוזה, שסופו שיתקיים בו מה שאמר החכם בסוף החקירה (קהלת י"ב) וישוב העפר על הארץ כשהיה והרוח תשב אל האלוהים אשר נתנה. והוא ענין היובל ממש שישוב בו החלק הארצי למקומו המוטבע לו מתחלה באומרו עד שובך אל האדמה אשר ממנה לוקחת.

והחלק האנושי העצמי להדבק בייחוס משפחתו ובית אביה אשר נאמר עליו (בראשית ב') ויפח באפיו נשמת חיים וגו'. שווה לאומרו ושבתי אל ארצתי ואיש אל משפחתו תשובו. והוא מה שיזרח עליך אורו כי תשים עיניך על הכתובים בהשקפה זו באומרו וספרת לך שבע שבתות שנים שבע פעמים והיו לך ימי שבע שבתות השנים וגו', וכבר כתבתי אליך בשער נ"ט הערה נכבדת על זה, במנות לך ולעצמך שבע השביעיות האלו, שיעידו על החידושים והשנויים הטבעיים שיתחדשו לאדם בהם. ואמרת כי מאמר והיו לך שבע שבתות השנים תשע וארבעים שנה, דווקא הוא. שים עיניך עליו. וכן אני אומר עכשיו, כי זה המספר הוא נועד לכל חי אשר על סופו אמר וקידשתם את שנת החמישים שנה וקראתם דרור בארץ לכל יושביה, כמו שחזר ואמר יובל היא תהיה לכם, כלומר שימו לבבכם כי לכם ועליכם תהיה זה הסימן ועל עצמיכם אני אומר ושבתי אל ארצתי ואיש אל משפחתו תשובו כמו שנתבאר.

ולהיות ענין השביתה הוא הדרך הנכון המגיע אל זה התכלית הגדול, כמו שנזכר, חזר ואמר כי גם זה יושכל מענין היובל הזה. כי שנת היובל היא משותפת לשאר השמטות באיסור העבודה והפקר התבואות, הוא מה שפירש ואמר יובל היא שנת החמישים שנה תהיה לכם לא תזרעו וגו'. כי יובל הוא קדש יהיה לכם מן השדה תאכלו את תבואתה. לומר שצמצום העסקים וטוב הגבלתם יגיעו עד הנה. והוא מה שדקדק מאד במה שאמר שנית בשנת היובל הזאת תשובו איש אל אחוזתו, ואלו אל משפחתו לא נאמר, לפי שבזה לא כיון רק לזרזו על מיעוט העסק ובמה יתרצה בזה כי אם בהזכירו יום שובו אל אחוזת ארצו ועפרו, כי ידע כי לא יועיל הון נכסים וכבוד ביום ההוא, וכמו שכבר בא הענין בשמיטות.

ולפי שנמשך מזה יושר התכונה וכל מידה טובה בהגבלת התשוקות וצמצום החמדות בקניינים העולמיים, אמר בסמוך וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל תונו איש את אחיו במספר שנים אחר היובל וגו'. לומר כי יגיע מהמוסר הקודם או המוסרים כי הם מעצמם ויושר רצונם וטוב לבבם לא יחפצו בעול ובאונאה, וכאשר ימכרו ממכר או קנה

אותו יזהרו מהאונאה בו כקונה כמוכר, ולא יקחו זה מזה רק מה שיאות אליו לפי ממכרו, לפי רוב השנים ולפי מיעוט השנים, כי מספר שני תבואות הוא מוכר וקונה לא זולת. ולזה חתם ואמר ולא תונו איש את עמיתו ויראת מאלוהיך אני ה' כי זה מה שכונן מהמצווה הזאת ומכל המצות כולן. וזה מה שכוננו באומרו ועשיתם את חוקותיי ואת משפטי תשמרו ועשיתם אותם וישבתם לבטח עליה:

ולפי שהשביתות ההנה הם סימנים אלוהיים נתנם האל יתעלה כנגד הטבע ובהפך ממה שינהגו אנשי הארץ ההיא בעבודתם אמר וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית הן לא נזרע ולא נאסף וגו'. וצוויתי את ברכתי לכם בשנה השישית ועשת את התבואה לשלש השנים וגו'. והוא ניסיון נפלא על דרך הביאו את כל המעשר אל בית האוצר וגו' ובחנוני נא בזאת אמר ה' צבאות אם לא וגו' (מלאכי ג') וכ"ש שיהיה הנס נפלא מאד כשיצורף אליו שנת היובל וכל זה הוראה עצומה להיות העניינים מכוונים למה שאמרנו.

[וכי ימוך אחיך – מכירת קרקע]

ואחר זה אמר שימשך ג"כ מהרחקת האונאה הנשרשת בם לסיבה שקדמה כי גם כי ימוך בעל השדה ומכר מאחוזתו אחרי נמכר גאולה תהיה לו אם ע"י קרובים אם ע"י עצמו קודם שיגיע היובל ולא תרע עין הקונה לחשוב את שני ממכרו והשיב את העודף לאיש אשר מכר לו ושב לאחוזתו באופן שלא יהיה ביד הקונה אותו עד היובל אלא כשלא מצאה ידו כדי גאולתו וכן העניין בבתי החצרים וערי הלויים משפט אחד יהיה להם בכל זה. האמנה כי במכירות בית מושב עיר חומה החמיר יותר על המוכר באומרו והייתה גאולתו עד תום שנת ממכרו ימים תהיה גאולתו ואם לא יגאל עד מלאת לו שנה תמימה וקם הבית אשר בעיר אשר לו חומה לצמיתות לקונה אותו לדורותיו לא יצא ביובל. והיה זה כדי שלא יקל על האדם למכור ביתו אשר בכרך כי הוא צורך גדול אליו ולא יסמוך על הגאולה ברוב שנים. אמנם אם תדחקהו השעה ויצטרך למכרו שימצא קונים. שאם היה בידו לגאל כשירצה לא ימצא מי שירצה להוציא ממנו בבית אשר אינו מוציא ממנו פירות כדי דמיו אלא אם רצה לדור בו ואם יגאל לא נשלמה כוונתו ונמצא זה מת ברעב או בצער אחר. **והרמב"ן** ז"ל כתב מפני שאין צורך הבית אל הפרנסה כצורך השדה ושנתנה לו גאולת שנה ראשונה כדי לצאת מידי חרפתו.

והנה באמת אני רואה מרוצת זה העניין כמרוצת הראשון ותשלום מה שהניח מהישרת ספירת השמטות וקידוש היובל בסוף. וזה כי כמו שהאדם נמשל ראשונה לעולמו של יובל, כמו שאמרו (אדר"נ פ' ל"א) שהוא עולם קטן. כך עכשיו המשילו לבית, כמו שכתבנו בשער ח'. וכו' שהמשילו החכם באומרו (קהלת י') ובשפלות ידיים ידלוף הבית, ובאומרו (משלי

כ"ד) בחכמה יבנה בית. גם המשילו לעיר חומה כמו שאמר עיר קטנה ואנשים בה מעט וגו' (קהלת ט'). ואמרו חז"ל (נדרים ל"ב ב) עיר קטנה זה הגוף ואנשים בה מעט אלו האיברים. ומפורש מבואר אמר (משלי כ"ה) עיר פרוצה אין חומה איש אשר אין מעצור לרוחו הנה כי כאשר יש מעצור לרוחו ומושל על תאוותו הנה הוא עיר מוקפת חומה. ועל כיוצא בזה נאמר (קהלת ט') ומלט הוא את העיר בחכמתו.

ואמר כי האיש אשר לא ישמע לקול התורה הזאת במשוך בקרן היובל קולות אלוהים של חופשיות וחירות, על הדרך שנתבאר, ומכר את ביתו. והוא המוכר עצמו כמו שנזכר, וזה כי נמסר ביד יצרו לתתו בעבודת עבד למלאכת העולם, הנה אם עדיין נשאר הבית בצורתו להיות בית מושב, וחומת העיר לא נפרצה במילואה, אם שלא זכתה להיפרד חלקיו זה מזה תכף ומיד על האופן שזכרנו במלאת לו היובל, והוא עת צאת נפשו או לפקודות הקרובות אשר אמרו (מ"ק כ"ז ב) שלשה לבכי ושבעה להספד שלשים לגיהוץ ותספורת, אשר כתבנו עניינם שער נ"ט הנזכר. הנה לא תמנע מהיות גאולתו עד תום שנת ממכרו, והם מספר הימים שהזכירו חז"ל (שבת קנ"ב ב) בשנים עשר חודש שהנשמה עולה ויורדת. כי זה ודאי יספיק למרק את נפשו ששה חדשים בשמן המור וששה חדשים בבשמים ובתמרוקי הייסורין, כי בזה יבוא אל פני המלך ה', ולא יוחלט ביד הקונה אותו, אבל ימים תהיה גאולתו.

אמנם אם לא יגאל עד מלאת לו שנה תמימה, כי רבו הפרצות והבקיעות עצמו ראשיהן עד שלא הספיק זה הזמן למרק אותו והיה זה מפני שלא הוקף עצמו בעצה אשר קדם זכרה וקם הבית אשר בעיר אשר לא חומה לצמיתות לקונה אותו לדורותיו לא יצא ביובל. וראה נפלאות מתורתנו האלוהית בכתבה במסורת אשר לא חומה באל"ף, כי ודאי לא היה לו זה אלא מפני היותו עיר פרוצה אין חומה כמ"ש החכם. וזה משפט הנדונים בגיהנום שנים עשר חדש שאמרו חז"ל (עדיות פ"ב מ"י), כי יש טעם נכון לקצבה זו שאמרנו ימים תהיה גאולתו אחר שנדונו שם ימי הסיבוב הגדול שבו נמנו ימי שנותיהם שנאמר וספרת לך שבע שבתות שנים שבע שנים שבע פעמים כאשר זכרנו ראשונה, כי בזה יחשב שנדונו כמספר הימים אשר תרו את הארץ וחסאו עליה בשס"ה אזהרות אשר לא תעשינה ואשמו בהנה.

וזה טעם האבל הנמשך כל שנים עשר חדש (מו"ק כ"ב ב) כי ראוי שכל ימי היותם בצער ידאגו קרוביהם עליהם ויבקשו עליהם רחמים מצורף למה שחויב לאדם מהדאגה והעצב הימים האלה במספר כמו שאמרו בפ' הרואה (נ"ח ב) אין המת משתכח מן הלב כל שנים עשר חדש מאי קראה נשכחתי כמת מלב הייתי ככלי אובד (תהלים ל"א). והטעם כי כמו שהכלי האובד אדם דואג עליו ולא מתייאש ממנו כל שנים עשר חודש, כי על כן אמר בפ' אלו מציאות (כ"ח א) שהמוצא חייב להכריזו שלשה רגלים שהוא המשך שנה תמימה.

כגון שמוצאו קודם הפסח, ותו לא בעי, דמכאן ואילך יש ייאוש בעלים כמו שפירש רש"י ז"ל. כן העניין הזה בלי ספק כי האדם בעברו על כל אחד מפרקיה זכור יזכור מה שהיה שמח עם קרובו אביו או אחיו או בנו או אוהבו אשתקד בפרק הזה ונתחדשה עליו דאגה גדולה כמו שהיה זה שאבד ממנו החפץ ועצב. אמנם כשעברו עליו כל פרקי השנה פעם אחת הנה מכאן ואילך נחלש העצב מלבו כי מעתה לא נתחדש לו עניין מאשתקד עד הנה וכבר עלה קצת מזור אל מכאובו.

ולזה אמרו במסכת שמחות (פ' י"ד)

לאחר שנים עשר חדש לא יזכירנו כל עקר שהיה ר"מ אומר משלו משל למה הדבר דומה לאחד שהיה לו מכה וחייתה ובא רופא ואומר לו תן לי מכה זו ואני קורעה וחוזרה ומרפא אותה וכו'.

והנה כל הדברים האלה עולין כהוגן וראוי לצרפן עם מה שכתבנו בשער כ"ב כעניין אומרם ז"ל (שבת קנ"ב ב) כל שנים עשר חדש הגוף קיים והנשמה עולה ויורדת וכו'. כי הכול מסכים וצודק יחד וראוי שיושם אליו לב במקומות האלה מתורתינו האלוהית.

והנה עם זה תראה כי המספרים האלה אשר במ נתחקו הישרות אופני עמלינו ועסקינו וכל תכליותינו הנה לא תעבור מצוותם בהיות השמטות והיובלים בלתי נוהגים בארץ כי בהשקפה זאת הם מצות שתועלתן מגעת לכל אדם ובכל זמן ומקום כמו שכתבנו אצל המשכן ובגדי כהונה והקרבת. גם נדע ונשכיל כי החוטא בהנה אינו חוטא באחת המצות לבד כי אם בכלן כאחת והוא מפסיד צורתו ומבטל עצמיותו ומזה שהעובר על הרשום בה בכתב אמת ראוי לגזור עליו כלה ונחרצה והגליות וכל שאר העונשים.

[אבקה של שביעית]

והנה חז"ל שמו אבקה של שביעית שורש לכל העבירות כמ"ש (ערכין ל"ב) בוא וראה כמה קשה אבקה של שביעית אדם נושא ונותן בפירות של שביעית לסוף הוא מוכר מטלטליו. לא הרגיש לסוף הוא מוכר שדותיו. לא באת לידו עד שמכר ביתו. לא באת לידו עד שלוח בריבית. לא באת לידו עד שמוכר עצמו. שנאמר כי ימוך אחיך ונמכר לך ולא לך אלא לגר ולא לגר צדק אלא לגר תושב שנאמר לגר תושב ולא לגר תושב אלא לעכו"ם שנאמר או לעקר משפחת גר משפחת גר זה העכו"ם כשהוא אומר לעקר זה הנמכר לע"א עצמה. הרי שהורו שכל הפרשה כלה על חומרת פירות שביעית ושהחוטא בהם לסוף חוטא בכל הדברים הכתובים אחריו דכלהו איתנהו בה.

ואני אומר כי אורך הגלות הזה המר לא נמשך כל כך כי אם בעבור אשר לא שבתנו שמטות הארץ באשר אנחנו בקרבו והוא מה שנרמז בברית הנזכר באומרו (ויקרא כ"ו)

וזכרתי את בריתי יעקב וגו'. והארץ תיעזב מהם ותרץ את שבתותיה בהשמה מהם והם ירצו את עוונם יען וביען במשפטי מאסו ואת חוקותיי געלה נפשם. אמר כי אפילו בהיות הארץ שממה ועזובה מהם ירצו את עוונם על ביטול שביתותיה שנצטוונו עליהם כי הוא דבר שהאדם צריך ליזהר בו בכל זמן ומקום כמו שאמרנו. רק אם יחטא בהתרשלות בהתבוננות בכוונה האלוהית אשר זה לא יבוא כי אם לביזיון התורה והמצוות אשר לא יקר בעיניהם והוא אומרו (שם) יען וביען במשפטי מאסו ואת חוקותיי געלה נפשם לבלתי תת לב אליהם לדעת כי אין זמן ומקום פנוי מתועלתם והוא האמת בלי שום ספק. ולהיות זה האשם המושב אם קודם הגלות או בהמשכו היה מתפלל המשורר למנות ימינו כן הודע וגו'. שובה ה' עד מתי וגו'. שבענו בבקר חסדך וגו'. שמחנו כימות עיניתנו וגו'. יראה אל עבדיך פעליך וגו'. ויהי נועם ה' אלוהינו עלינו וגו'. (תלים צ') ופירוש המזמור כלו בשער נ"ט הנזכר.

הנה באמת כל אלו הדברים הם ישרים ומישירים אותנו אל אופן עסקינו באלו העניינים הזמניים ובאופני שימושנו בהם ואם יבואו קצתן ע"ד משל וחידה הנה באמת המשל קרוב לנמשל והחידה למה שנאחד בה. והוא הדרך התורי בכמו אלו העניינים בדברה על אוזן שומעת וע"ד שאמר המשורר שמעו זאת כל העמים וגו'. גם בני אדם וגו'. פי ידבר חכמות וגו'. אטה למשל אזני אפתח בכינור חידתי למה אירא בימי רע וגו'. הבוטחים על חילם וגו' (שם מ"ט) כמו שנתבאר המזמור בפ' ויחי (שער ל"ב א).

[וכי ימוך אחיך]

והנה אחר שדבר באלו הפרשיות הראשונות בהישרת האדם בעניין עסקיו ומצד עבודתו האדמה והאחזו בה נעתק אל היישרתו בעסקי בני האדם אלו עם אלו אם בממונם ואם בגופן והתחיל בממון לבד ואחר דבר במה שישתתף עמו הגוף כולו ואמר. וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך והחזקת בו גר ותושב וחי עמך אל תיקח מאתו נשך ותרבית ציוה שיהיה אצל ממונם כאלו הם כולם שותפים בו כאחים בני אב אחד כי לזה הורגל לומר בכל אלה העניינים לשון אחווה וכי ימוך אחיך ומכר וגו' וגאל את ממכר אחיו וכי ימוך אחיך ומטה ידו וגו' וחי אחיך עמך וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך ומך אחיך עמו ובאחיכם בני ישראל איש באחיו לא תרדה וגו'.

ושרש גדול השרישה התורה האלוהית בזה מסכים למה שאמר (ויקרא י"ט) ואהבת לרעך כמוך וזה כי פעולות האהבה ומעשה החסד ראוי שישוערו במידה היותר מיוחדת אליהם כמו שהשיעור היותר קצר והיותר מיוחד ישער שאר השיעורים. הלא תראה כי היובל הוא משוער בשמיטות והשמיטות בשנים והשנים בחדשים והחדשים בשבועות והשבועות בימים והיום הוא סוף כל השיעורים הזמניים ובו ישוערו כולם לפי שהיא התנועה השלימה הנעשית בזמן יותר קצר מכל זולתה ולזה היא מדת הזמן הטבעית וכל זולתה הם

בהנחה. וכן תמצא בעניין האהבה יש אהבה כוללת והיא היותר חלושה והיא האהבה האנושית דרך כלל רצוני אשר לא ימצא בין האוהבים רק שתוף האנושית לבד. אמנם היא משערת אשר היא חוץ מהמין כמו שאמר הכתוב (דברים כ') כי האדם עץ השדה וגו' כלומר כי העץ שהוא טוב למאכל ראוי לחוס עליו שלא להפסיד וראוי לחלק לו חלק מה מאהבת האדם בעניין שמירתו.

והנה זאת האהבה האנושית הכוללת תשער אותה אהבה חזקה ממנה והיא אהבת המכירים זה את זה כמו שנא' (רות ב') יהי מכירך ברוך (שם) מדוע מצאתי חן בעיניך להכירני ואנכי נכרייה לומר שנהג עמה באהבה ממין יותר חזק ממה שהיה חייב עמה להיותה נכרייה, ואת זו תשער אהבת האוהבים ולזו אהבת הקרובים ולזו אהבת האחים ולאהבת האחים אהבת עצמו כי היא האהבה היותר עצמית והיותר פשוטה אשר אליה יכלו כל האהבות כלן. ולזה אמר הכתוב ואהבת לרעך כמוך שהאהבה המחויבת לחלוק האדם עם זולתו היא מאותו מין אהבה אשר לו עם עצמו.

ומזה יש ללמוד כמה נתחייב להצדיק המידה הזאת שהיא מדת הכול ושיעור הכול כי אם היא חסרה או יתירה כל המשוער בה הוא בטעות ואונאה וכמ"ש חז"ל (פסחים מ"ט ב) על עצמו לא חס איך יחוס על אחרים וכבר דברנו בזה במקומו ובזולתו ועכ"פ למדנו שהמידה אשר בה תשוער אהבת האחים היא באהבת עצמו והיא הייתה נסיבה למה שייחס כל אלו המעשים אל אהבת האחוה כמו שנתבאר מפרשה זו ומזולתה.

לא תשנא את אחיך (ויקרא י"ט). פתוח תפתח את ידך לאחיך (דברים ט"ו). כן בכל מקום. כיון בזה שלא נשגיח אל רוחק מעלות הקירוב אשר בינותינו אם הוא משבט אחד או מבית אב אחד או ממשפחה אחת או איך שיהיה כולם יהיו אצלך כאחיך שתשער אהבתם במידת עצמך כמו שנאמר וחי אחיך עמך. ולא עוד אלא אפילו יהיה גר תושב וחי עמך אל תיקח מאתו וגו'.

[ריבית]

את כספך לא תיתן וגו'. וכבר כתבנו (שער מ"ו) אצל אם כסף תלווה את עמי וגו' שאין לעשיר להלוות לעני רק ליתן אמנם אם ילווה לא יהיה לו כנושה ולא ישים עליו נשך וכן הכוונה בזה. אמר וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך והחזקת בו בעניין שיחיה עמך וזה שאם א"א לו לשלם מפני דחקו שייתן לו במתנה אמנם אם אפשר שיעשה ההתחזקות ההוא ע"י ההלוואה כגון שיש לו תבואה בשדה או שהוא עתיד לירש וכיוצא אל תיקח מאתו נשך ותרבית ויראת מאלוהיך וחי אחיך עמך כי אם תלווה בריבית לא יוכר במעשה אחוה כלל כי לנכרי תשיך גם כן.

ואם תאמר למה החמיר הכתוב כל כך בנשך ההלוואות מה לי שכר הממון מה לי שכר בהמה או כלים ולמה לא ישכיר לו מעותיו בריווח מה. הנה הטעם הוא מבואר כי השוכר בהמה וכלים על הרוב הוא שוכרו למלאכה או לעסק שהוא נשכר בו וראוי שיושכרו שניהם וכמ"ש (ב"מ ל"ה ב) אין הלה עושה סחורה בפרתו של חברו. אמנם הלואה ממנו על הרוב הוא לווה להשלים חסרונותיו לספוק ביתו או לפרוע חובו וכיוצא וכמו שאמר (קידושין נ"ט א) מלוה להוצאה ניתנה. והנה אם תשים עליו נשך יבא חסרון על חסרון וחסרון לא יוכל להימנות.

ועוד שהשכירות בלתי תדיר אלא בזמן המלאכה והעסק לבד אמנם ההלוואה תמשך כל זמן ומבלי משים נושך כנחש ממון הרבה והנה לזה ציוה והזהיר מאד שכשילוונו לא ייקח ממנו נשך ותרבית כלל ויקווה שכרו מהאל יתעלה המצווה אותו על כך כי הוא ישלם לו הרבית וכמ"ש החכם מלוה ה' חונן דל וגמולו ישלם לו (משלי י"ט). והכוונה כי הרבית אינו נאסר אלא בין אדם לחברו אמנם בינינו לשמים אינו אסור וכמ"ש לא תשיך לאחריך והקדש לאו אחריך הוא. ולזה אמר כי החונן לדל הוא מלוה אצלו יתעלה והוא יתעלה הוא הלואה ואם כן מותר לשלם גמולו והוא מה שיאות לו לשכר הלוואתו.

וכבר כתב זה החוקר בשישי מהחמישי מהמידות אמר:

ולכן החשובים ישיבו גמול קל מהרה לאשר טוב עשו כי ראוי לעושה חסד חנם

לתת לו שכר ויחזור הוא להתחיל ולעשות יותר ע"כ.

דרך משל אדם שולח דורון לחברו טלה חלב אם יחזור לו לסוף שנה טלה אחר עדיין יש לו לשער שהטלה ההוא כבר יהיה כבש או איל אם היה בעדרו וגם כי ישלח לו כבש אחר עדיין חייב לו הקדימה וחייב לחזור ולהתחיל. ואחשוב שזהו מה שכוננו באומרו (תהלים ל"ז) וצדיק חונן ונותן כי נוסף על התשלומין עוד חוזר ונותן והוא חזרת ההתחלה ההיא תקרא נתינה מה שהרשע אפילו מה שקבל לא ישלם. והנה מדתו של הב"ה יפה מכלן ולזה ראוי שיפורש על זה האופן וגמולו ישלם לו כי מצד שהוא הלואה פורע מה שקבל ומה שיחסר בו המלוה בהיות ממונו אצל זולתו ועוד ישלם לו גמול תחת הקדימה. ואמר ויראת מאלוהיך על האנשים הממאנים לעשות כי הוא צד בזיון כלומר שאינם מאמינים בו שישלם כאלו אינו אמוד בכך ולזה חתם אני ה' אלוהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלוהים והכוונה שבדברים גדולים ונוראים דברתי ועשיתי נאם ה':

[עבד עברי]

וכי ימוך אחריך עמך ונמכר לך לא תעבוד בו עבודת עבד כשכיר כתושב יהיה עמך עד שנת היובל יעבוד עמך ויצא מעמך הוא ובניו עמו ושב אל משפחתו וגו'. כי עבדי הם וגו'. ירצה שאחר שהוקבעו לו יציאות של חירות קל וחומר מחשבות ראוי שלא יושקף אצלו בעיני

עבדות רק יהיה אצלו כשכיר כתושב שאף ע"פ שהוא עושה המלאכה גופו משוחרר באופן שכיציא מעמו ישוב אל יחוס משפחתו ואל אחוזת אבותיו ולא יישאר שם עבדות עליו כי עבדי הם וגו'. ואמרו ז"ל (תו"כ בהר פ"ו) שטרי קודם ואפילו במה שמוטל עליו לעשות לא תרדה בו בפרך ויראת מאלוהיך דלא גרע מנחלת שדה וכרם שאתה שובת מעבודתם שביעית הזמן ועוד כמו שנזכר ועבדך ואמתך אשר יהיו לך מאת הגויים אשר סביבותיכם מהם תקנו עבד ואמה וגם מבני התושבים וגו'. לשון **רש"י** ז"ל אם תאמר א"כ במה אשתמש בעבדי איני מושל בעכו"ם איני נוחל שהרי הזהרתני לא תחיה כל נשמה אם כן מי ישמשי מאת הגויים הם יהיו לך לעבדים אשר סביבותיכם ולא שבתוך גבול ארצכם שהרי בהם אמרתי לא תחיה כל נשמה וגם מבני התושבים שבאו לישא נשים בארצכם וילדו להם הבן הולך אחר האב ואינו בכלל לא תחיה כל נשמה אלא מותר אתה לקנותו כעבד. וממשפחתם אשר עמכם.

נראה שבא להתיר אחד מן האומות שבא על הכנענית והוליד בן שמותר לקנותו ומבני התושבים מתיר בני האומות עצמן שהן האבות שבאו לגור עמכם בארץ ע"כ. והנה זה הלשון הוא מבואר הבלבול שהוא לומר על בני האומות שתי פעמים אחת מבני התושבים ואחת ממשפחתם ואחר כך חוזר לומר מבני התושבים על האומות עצמן. אלא שהכוונה אצלי לדעתי לומר כי לכאורה משמעות בני התושבים על הבנים הוא מדבר להתיר אותם לעבדים אבל כשחזר ואמר ממשפחתם הרי הבנים אמורים א"כ מה אני מקיים מבני התושבים על האבות עצמן ויהיה מאמר בני התושבים כמאמר בני בבל בני ארץ ישראל והיא דרך נהוגה במדרשים:

והתנחלתם אותם לבניכם אחריכם וגו'. ובאחיהם בני ישראל איש באחיו לא תרדה בו בפרך וכבר אמרו (קידושין כ"ב א) הקונה עבד עברי קונה אדון לעצמו לפי שהוא עמו במאכל עמו במשקה וכו' ומזונות אשתו ובניו מוטלים עליו. והרי הם הישרות על ויתורים גדולים המשתתפים בממון ובשעבוד הגוף. ואחר כך הוסיף לומר שאין צריך לומר שאם הישראל קנה ישראל אחיו שלא ירדנו בפרך מצד שהוא ראשונה עבד לו יתברך אלא שאם הלך ומכר עצמו לעכו"ם שלא יעלים עיניו בו עד שירדנו בפרך לעיניך שהרי הוא מעלה עליו הכתוב כאלו הוא עצמו ירדנו.

[גאולה]

ואמר וכי תשיג יד גר ותושב עמך ומך אחיך עמו ונמכר לגר תושב עמך או לעקר משפחת גר אחרי נמכר וגו'. והכוונה שלא יישמט מזה בעבור מוכרו לעכו"ם או לעקר של ע"א שעל כל פנים אחרי נמכר גאולה תהיה לו אחד מאחיו יגאלנו או דודו או בן דודו יגאלנו או משאר בשרו ממשפחתו וגו'. הנה ציוה שלא ישבות לו גואל קרוב או רחוק כמו שנדרש בגמרא (שם ט"ו ב) מאומר ואם לא יגאל באלה לשחרור אבל באחרים לשעבוד

ואסיקנא א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן זו דברי רבי יוסי הגלילי ורבי עקיבא אבל החכמים אומרים הכול לשחרור והרי זו היישרה עצומה בחוק הנדיבות שיבוא זה וימסור עצמו לנכרי ויבא הגואל או רחוק ויפדה אותו משלו והנגאל ילך לו אל אשר לא ידע בו ולא יראנו עוד. והישירנו עוד שלא לבא בעקיפין עם הגוי היושב בארצנו אשר ידינו תקפה עליו לדין בדינו כמו שאומר ואם לא יגאל באלה ויצא בשנת היובל שאם ידו תקפה עלינו יובל מאי בעי גביה ועם כל זה אמר וחשב עם קונוה וגו' משנת המכרו לו עד שנת היובל וגו' וחשב לו כפי שניו ישיב את גאולתו.

וחתם כל אלו העניינים באומרו כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים אני ה' אלוהיכם לא תעשו לכם אלילים וגו'. ירצה הטעם שציוויתי לכם כל העניינים האלה הוא לפי שלי בני ישראל עבדים וכבר קבלו עול מלכותי והוא השתדלותם בשלמות עצמם כי על מנת כן הוצאתי אותם מארץ מצרים ולזה ראוי ומחויב להם שלא ישתעבדו לעבודת האדמה ולא לשום עסק אחר רק כדי הסיפוק לבד ואם יפנה לבבכם בהטרד בעבודות הנכריות ההמה מעלה אני עליכם כאלו אתם עובדים את האלילים ומקיימים לכם פסל ומצבה ונותנין לכם אבן משכית להשתחוות עליה. כי מה לי שתעזבו עבודתי בעבור עבודת הצלמים או בעבור עבודת האדמה כי זה וזה הוא מעשה ההבל וע"א בידכם אחר שאין לכם ממנה זולתי ארוחתכם בעוד שאתם גרים ותושבים עליה. ולזה אין לכם רק לשמור את שבתותי ושבתות הארץ על הדרך שאמר ולירוא ממקדשי והזדרז אל העבודה הנעשית שם כי אני ה' נאמן לשלם שכרכם והרי מאמרים אלו שווים ממש לדבורי (שמות כ') אנכי ולא יהיה לך וגו'. לא תעשה לך וגו'. לא תשתחוה להם וגו'. עד כי אני ה' אלוהיך וגו'. כמו שביארנו העניין יפה שם שער מ"ה והוא דבר נכון מאד:

[הנהגתו של הלל הזקן]

ודע נא ראה כי בכל ההישרות האלה דרך כלל היה מתיישר הלל הזקן כמו שמוכיח עליו המאמר שזכרנו ראשונה אשר אמרוהו על מאמר וכי ימוך אחיך עמך וגו'. שכשהיה נפטר מתלמידיו מעסק העיון התוריי ותושיית הלמוד והוא נעתק לפרנס נפשו. רצוני החלק הזן שבה היה הולך ומהלך כלומר שהייתה קשה עליו פרידתו מעסק החלק השכלי שהיה בו עימהם והיה הולך ומחזר ומהלך עד שהיו אומרים תלמידיו להיכן הלל הולך שאין דעתו נוחה בפרידה אמר להם כן הוא אבל ההליכה היא הכרחית למגמל חסד עם חד אכסנאי דאית לי בגו ביתאי. הנה שהייתה זאת הנפש המתאוה אל המזון והצריכה אליו אצלו במדרגת הגר או האזרח אשר נטה ללון. ובמה שאמרו לו תלמידיו וכי בכל יומא וכו'. רצו להורות שכן דרכו כל הימים להלך על זה האופן מהכבדות ושהכרח האכסנאי יביאהו. אמר להם וכי האי נפש עלובתא לאו אכסנאי דהאי גופא היא דהיום איתא כאן ולמחר ליתא כאן כי הנפש האנושית בכלל אשר אחד מכוחותיה הוא הכוח הזן היא באמת יושבת

אצל זה הגוף כעניין אכסנאי לבד וכמ"ש יובל היא וגו' ושבתם איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו תשובו על דרך והרוח תשוב אל האלוהים אשר נתנה (קהלת י"ב). וכמו שנתבאר, וייחס המזון אליה לפי שהוא הכרחי להכין הגוף ולהבריאו ולהזמין לעבודתה כמו שאמר החכם (משלי י"ג) צדיק אוכל לשובע נפשו וכאשר כתבנו אצל יעקב אבינו לא מת שער ל"ב.

ולזה אמר עליו הכתוב גומל נפשו איש חסד כי האיש החסיד השלם כל תכליתו בהנאת העולם ותשמישו בו הוא מה שיועיל לצורך ההכרחי לבד ואשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לו ולא זולת והם החיים המוגבלים אשר עליהם יחיו האנשים השלמים הבני חורין אשר אינם עבדים לעסקי העולם וחמודותיו כי כל מה שיחסר בהם הוא מעדיף כוח ושלימות נפשו השכלית. לא כן הרשעים כי כל מה שמוסיפים כוח באלו הדברים החיצוניים ללכת בהם בשרירות לבם ובמראה עיניהם מתישים כוח נפשם והולכים עמה באכזריות חמה עד תומה, כמו שסיים בכתוב אחר ורחמי רשעים אכזרי (שם י"ב) כי מה שמרחמים על נפשם ביותר לבלתי החשיבה בעניין אכסנאית כמו שעשה הלל הזקן אבל הם עושים עקר מצורכיה ורוב תענוגיה, הנה הוא אכזריות גדולה אצלה כי לסוף הנפש החוטאת היא תמות, אלא אם ישוב זה החוטא ויתחזק בעצמו להחרידה ולהעציבה ולהכאיבה כנגד מה שהוציאה מהשטה מהתענג ומרוך, והנה אז יהיו רחמיו הראשונים עליה סיבת האכזריות באחרונה, כי יצטרך להשתדלות גדולה לענות נפש ושב ורפא לו.

[משל]

וכבר סופר מרשע אחד שהיה גוזל וחומס כל ימי חייו ומלסטם בני אדם על הדרכים ובכל מקום שימצא בו. ויהי היום בהתייצב עבדי מלך לפניו כמשפטם והיו מספרים מהאיש ההוא ומרוב החמס והגזל אשר בידו ויען אחד מהניצבים ויאמר הלא ידעת אדוני המלך כי רע ומר אחריתו מראשיתו כי אחר שבא בימים ותשש כוחו מלגזול את החיים בא בלילה לשלול את המתים אל קברי העם ויקצוף המלך מאד ויצו לארוב אותו על מקום תחנותו ולתפסו ולדונו כמשפטו. וילכו האורבים ויעמדו בלילה ההוא במקום נכון הנשקף על פני הקברות ויראו אותו שהיה בא הלוך ובכה ונאק נאקת חלל והיה נכנס לקבר החצב לעצמו והיה מוציא שם חבלי ברזל אשר הכין לו והיה מכה בהם על בשרו מכה רבה מאד והיה צועק צעקה גדולה ובקול מרה היה מוכיח לנפשו לאמור דעי מה עשית ראי דרכך בגי בהר ובשפלה איפה לא גזלת ואת מי לא עשקת ומיד מי לא לקחת כופר ראי ביתך מקום עפר רמה ותולעה שאי עיניך על שפאים וראי אנה תלכי מפני בעל הדין ואנה מפניו תברחי את עשית ואת תשאי את גמולך חרפתך ובושתך וכלימתך ומאלה וכאלה דברי תוכחה ונאצה. ויראו עבדי המלך האורבים ויתמהו מאד וימס לבבם ויהי למים ויגידו למלך ואל כל גדוליו

וייפלא עליהם הדבר וייכנעו הכנעה עצומה כי שמעו לקחו מוסר כמו שהאריכו עוד בסיפורם הלא היא כתובה על ספר הישר.
הנה שרחמי האיש החוטא הזה בתחילתו וחוסו על עצמו הביאווה להיות אכזרי עליו בסופו ומי ייתן ירבו כמותו שהרי יאמר עליו בסגופים ההם גומל נפשו איש חסד ועל המונע עצמו מהם ורחמי רשעים אכזרי.

והנה הטוב טוב מה שהיה עושה הלל הזקן שהיה מתנהל בזה לאט לו בעניין שלא יצטרך אל זה הצער כי ישרים דרכי ה' בכל אשר נתבאר בזאת הפרשה ובזולתה מאלו העניינים וצדיקים ילכו בם לתת לכל אחד מחלקי נפשו הראוי אליו. וכן נאמר שם עוד במדרש (ויקרא רבה פרשה ל"ד) אמרו עליו על הלל הזקן שכשהיה נפטר מתלמידיו היה מהלך והולך אמרו לו להיכן אתה הולך. אמר להם לעשות מצווה. אמרו לו וכי מה מצווה הלל עושה. אמר להם לרחוץ במרחץ. אמרו לו וזו היא מצווה. אמר להם הן מה איקונין של מלכים שהם מעמידים אותם בבתי טרטיאות ובבתי קרקסאות ומי שהוא ממונה עליהם מהדקן ושוטפן ולא עוד אלא שהוא מתגדל עם גדולי מלכות אנו שנברינו בצלם ודמות דכתיב (בראשית ט') בצלם אלוהים עשה את האדם עאכ"ו.

ענין שני המאמרים אחד הוא אלא שהוסיף בזה השני להורות וללמד כי אשר יכוין בהנאותיו על הדרך ההוא שאמרנו מצווה גדולה הוא עושה ואף במעשיו הגופיים מעשה אלוהים הוא עושה ונוטל עליהם שכר.

וזה מה שרצינו לבאר מזה החלק הנותן סדר נכון בחיים לצאת מזה ומזה כמו שייעדנו ראשונה.

והנה לפי שהיות בני האדם בחלוף שטה זו והמייתן על הטובות המדומות אשר חשבום להם לעקר הייתה סיבה חזקה להסב לבם מאת הש"י אשר א"א זולתה וגם במבוקשיהם לא יתייחדו להם כי זה יבקש לאלוהי הכבוד וזה ידרוש לאלוהי העושר וזולתו לאל הגבורה וכמספר דמיוניהם היו אלוהיהם. לזה אמר הנביא על הזמן המוצלח אשר יקווה שיתוקן כל זה בו כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד (צפניה ג') וביאר הדרך המביאה אל קריאתו יתברך בזה האופן מההתייחדות, ואמר (שם) ביום ההוא לא תבושי מכל עלילותך אשר פשעת בי כי אז אסיר מקרבך עליזי גאוותך ולא תוסיפי לגבה עוד בהר קדשי והשארתי בקרבך עם עני ודל וחסו בשם ה'. ירצה כי בזמן ההוא לא תבוש האומה הזאת מכל העלילות והתחבולות אשר פשעה בהם עד הנה לאסוף ממון הרבה. וכמו שאמר בסמוך (שם) שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב ולא ימצא בפיהם לשון תרמית כי המה ירעו ורבעו ואין מחריד. ירצה כי כשירעו ורבעו ואין מחריד לא יהיה להם צורך אל העניינים ההם אשר עליהם יעשו עולה וידברו כזב כי

לפעמים הצורך ילמד האדם לשקר ואחר ההרגל אמנם יהיה זה בהימצא בם הסיפוק ולא יהיה להם תשוקה אל היתרונות והוא אומרו כי אז אסיר מקרבך עליזי גאוותך כי יסיר מקרבם גאות העניינים המדומים אשר גבה לבם בהם עד הנה וכמו שאמר (דברים ח') פן תאכל ושבעת ובתים טובים תבנה וישבת ובקרך וצאנך ירביון וכסף וזהב ירבה לך וכל אשר לך ירבה ורם לבבך ושכחת את ה' אלוהיך וגו'. כי לא תוסיפו לגבהה עוד בכך על הר קדשי כי יהיו העניינים האלה כולם לכם לזרא ותמעטו העסק בם ותסתפקו בהכרחי לבד עד שאשאיר בקרבך עם עני ודל ירצה מסתפק ומצומצם מכל אלו הקניינים המדומים ואז יחסו בשם ה' מבלי שום כוונה אחרת וזהו קריאת שם ה' בשפה ברורה ועבודתו שכם אחד.

ודי בזה לכוונתנו הנה:

עקידת יצחק ויקרא שער ע (פרשת אם בחקותי)

יבאר למה ייעדה התורה השכר הגשמי. וירבה מחלוקת על זה עם הפילוסוף. ובעלי הדתות. ועם בעלי התורה האלקית:

פרשת אם בחוקתי

במדרש (ויקרא רבה פרש' ל"ה):

מאי דכתיב (תהלים קי"ט) חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך. אמר דוד לפני הב"ה רבש"ע בכל יום ויום אני מחשב דרכי ואומר למקום פלוני אני הולך והיו רגלי מביאות אותי לבתי כנסיות ולבתי מדרשות.
רב הונא בשם רבי חייא אמר חשבתי מתן שכרן של מצות והפסדן של עבירות ואשיבה רגלי אל עדותיך.
רבי מנחם חתניה דר' אלעזר אמר חשבתי מה שכתוב בתורה אם בחקותי תלכו ונתתי גשמיכם בעתם וגו' והשיג לכם דיש את בציר וגו' ונתתי שלום וגו'. ואם לא תשמעו לי וגו'. ואם באלה לא תשמעו לי ויספתי וגו'. ואשיבה רגלי וגו'.
ר' חייא בשם רבי יוחנן אמר חשבתי ברכות וחשבתי קללות. חשבתי ברכות מאלף עד תי"ו. וחשבתי קללות מן וא"ו ועד ה"א ולא עוד אלא שהן הפכות הא כיצד אם זכיתם הריני הופך לכם את הקללות לברכות הדא הוא דכתיב אם בחקותי תלכו:

[מתי המלמד מצליח ללמד?]

דבר קדוש ומחויב אצל המלמד השלם להיטיב מלומדיו אל היותר שלמה שבהצלחות אמנם שלמות המלמד יראה בהימצא בו שני עניינים.
האחד אשר ימצא אתו חכמה ויושר סברא לדעת דרך ישכון אור בעניין ההנהגה.
והשני שתמצא לו נאמנות אהבה אצל המלומד.
כי לא תועיל לאדם חכמת השונא ומי יתן ולא תזיק כי יחכם להרע לו כמו שלא תועיל אהבת הפתי אל הבלתי יודע אחר ששניהם סומים בדבר.
משל הראשון אחיתופל עם דוד. והשני אדם ואשתו בעטיו של נחש. ועל שני העניינים אמר החכם שמעו בנים מוסר אב והקשיבו לדעת בינה (משלי ד'). כי האב כאשר ימצא אתו רוח חכמה ובינה ימצאו בו שני התנאים. באהבתו לבנו ירצה אליו הטוב והנאות. ובחכמתו יקריבם אליו. ולזה יאושרו אשר נמצאו להם אבות זקנים בחכמה ואוהבים בעלי שכל ומביני מדע.

ולפי שנתברר ששתיים אלו נמצאו לו יתברך אצלנו כי הוא יתן חכמה ולא יבצר ממנו מזמה וכי הוא האוהב הנאמן שומר הברית והחסד לזרע אברהם אוהבו ושאר האבות הקדושים כמו שאמר הכתוב (דברים ז) כי מאהבת ה' אתכם וגו'. והנביא אמר (ישעיה ס"ג) בכל צרתם לו צר ומלאך פניו הושיעם באהבתו ובחמלתו הוא גאלם ועוד נאמר כי נער ישראל ואוהבהו (הושע י"א) אהבת עולם אהבתיך על כן משכתיך חסד (ירמיה ל"א) ורבים זולתם לזה אמר הכתוב (משלי ג') מוסר ה' בני אל תמאס ואל תקוץ בתוכחתו כי את אשר יאהב ה' יוכיח וכאב את בן ירצה. להורות על שלימות חכמתו אמר שלא ימאס במוסריו כמואס בדברים הגרועים והחסרים האמורים בלי חכמה ודעת. ועל שלימות האהבה אמר ואל תקוץ בתוכחתו כמו שקץ האדם בדבר שאינו טוב לו או שהוא לרעתו.

ועל העניין הראשון אמר, כי את אשר יאהב ה' יוכיח, ירצה כי מה שיאהב ה' וישר בעיניו הוא אשר יוכיח אותו ומלמדו למלומדיו. ואשר הוא כן הוא הטוב בעצמו בלי ספק ובא זה על דרך ואהבת לרעך כמוך (ויקרא י"ט) וזה שהוא מיישיר לזולתו במה שהוא נאהב אצל עצמו.

ועל העניין הב' אמר, וכאב את בן ירצה. כלומר שלא ירצה אליך רק מה שירצה האב אל בנו האוהב אליו. והנה לשלמות הלמוד הזה אמר המשורר זה הכתוב שעליו יסדרו החכמים ז"ל המאמרים שזכרנו בתחילה ואמר חשבתי וגו' לפי הראשון מהפירושים שנזכרו שם אמר כשהייתי מחשב כל צדדי דרכי ומשוטט בכל פינות מחשבתיי אנה אלך לדעת חכמה ומוסר או מי יודיעני דרך ישכון אור לאור באור ההצלחה האמתית ולא מצאתיה בשום היישרה מהאנושיות הסחתי דעתי מהם ואשיבה רגלי אל עדותיך כי ידעתי כי אין מועיל זולתם.

הנה הוא מבואר כי טוב הלמוד יושלם בשני עניינים.

האחד בכון אל העליונה שבהצלחות. והשני בהיישיר הדרך המביא אליה וכמו שאמר הנביא אני ה' אלוקיך מלמדך להועיל מדריךך בדרך תלך (ישעיה מ"ח). וכן אמר המשורר הורני ה' דרכך ונחני באורח מישור (תלים כ"ז) כי הוראת דרכו ורמיזתו הוא הלמוד העליון שבלמודים שעליו אמר משה אדוננו (שמות ל"ג) הודיעני נא את דרכך ואדעך וביקש שיורהו ויכונהו אליו וינחהו באורח מישור ליגע עדיו שלא יכשל בדרך ויסתכן.

[מדוע הייעודים הם גשמיים בעוד שההצלחה היא בנפש?]

ומזה יתעורר הספק הקודם אשר נסתפקו בו רבים קמים עלינו מייעודי פרשה זו ואחריה רעותיה המספרות בייעודים אשר מהטובות הזמניות. וזה כי אחר שהיותר שלימה שבהצלחות היא הצלחת הנפש והישארותה בעונג מתמיד בעולם הנשמות היה ראוי ומחויב שיהיה הוא הכוונה התכליתית לכל מצות התורה והשכר המיועד אליהם והתל שאליו יפנו בעשייתם לא זולת כי בזה ולא בעניין אחר תוכר חכמתו יתעלה ואהבתו אותנו,

בהמציא הטוב הוא העליון בכלל הנמצאות העליונות הרוחניות ובהכין דרך ישרה בו ילכו הבנים האהובים ויזכו אל הגדולה שבהצלחות. והנה בעדה ראוי לעבוד על השיעור ההוא מהקדושה והפרישות הכתובים בספר הזה ולא בעד הטובות הזמניות שהמה הבל. והנפש אשר תעונה ותצטער בהרחקת תשוקותיה וכל מחמדיה היא לבדה ראוי שתקבל שכרה בלי ספק.

[תשובות לשאלה]

והנה הספק הוא מפורסם ושלוש כתות נצבות עליו. וזה שאנשי העולם יתחלקו לאשר אין להם דת אלוהית כלל, ואשר יש להם דת אלוהית. ובעלי הדת יתחלקו לשנים, אשר יש להם דתות מדומות אלוהיות, ולאשר יש להם דת אלוהית באמת.

[תשובה לכתות השונות]

והנה הכת הראשונה הנה היא לא תקשה על זאת התורה למה לא הזכירה הצלחת הנפש בשכר מצוותיה כי הם אשר נמשכו אחר הדעות הקודמות לזמן מתן תורה אשר יסודם הפילוסופים אשר מעולם הרואים שאין מבוא לשום מעשה נימוסי ודתי להשאיר הנפש לעוה"ב. מהם שיאמרו שהדבור בזה שווא ודבר כזב כהבלי התפלות. ומהם שיודו בקצתו אבל יאמרו שהוא מוטבע במושכלות הנפש והידיעות הנמצאות בה מבלי שום התלות מעשה ורצון אלוה מצווה עליו כלל.

והכת השנית היא אשר קבלה היות הצלחת הנפש לעולם הבא במעשים דתיים נעשים ברצון מצווה אבל אמרה שמצות התורה הזאת אינם מסוגלות בזה כמו שאומרים כתות הישמעאלים וראייתם שלא הוזכרו הייעודים הנפשיים בתורת משה כמו שהוזכרו בדתותיהם.

אמנם הכת השלישית הנה אנחנו אנשי התורה האלוהית שידענו נאמנה שהמצות התוריות האלו נתנם לנו האל הנאמן להנחיל אוהביו יש ולמלא אוצרותיהם מהצלחת שני העולמים אלא שנסתפק לקצתם למה לא תפרסם התורה האלוהית ייעודם כמו שזכרנו.

והנה אחר שהאמת הברור שזאת התורה האלוהית תכין בהישרותיה אל זה העניין העליון מההצלחה הנפשית והיא גם היא תדבר ממנו כפי הראוי והנאות על צד היותר טוב שאפשר הנה הוא ראוי לייחד הדבור בתשובת זה הספק עם כל כת וכת מהם כפי עניינה.

[תשובה לכת שאין לה אלהים כלל]

והנה הכת הראשונה היא מה שלא יקשה עלינו כלל להשיב כנגדה ולהרסה, כי הנה היא לא תערער על התורה למה שלא הזכירה הצלחת הנפש לסיבות שקדמו אבל תערער עליה אם הייתה מייעדת על כך ואין צריך לומר שהיא לא תאמין בהמשך טבע הנמצאות

אחר רצון האל ית', כי אחר שהם ממאמיני הקדמות, והיות המציאות כלו נמשך אל החיוב הגמור, מבלי שום אפשרות שישתנה בעבור החפץ האלוהי דבר גדול וקטן ממה שיחייבהו טבעו. אפילו להאריך כנף הנמלה או לקצר רגל החגב כ"ש שיהיה סדר הטבע משתנה בדברים גדולים מאלה בעבור עושי רצונו או העוברים עליו. ולא עוד אלא שגזרו הנחת הפך זה חסרון בחוקו יתברך מהטענות אשר זכרם החכם באלוהיות וקצתם זכרנו אצל העקידה שער כ"א.

ולזה החליטו שאין לפניו לא אהבה ולא שנאה ולא רצון ולא מיאוס ולא שום כיוון אל מעשה מהמעשים להרע או להטיב. והכשרים שבהם אומרים שמעלת האדם משאר הנמצאים השפלים היא בשנמצא אתו נפש יתירה בו יוכלו יחידי סגולותיו להפליא חכמה ולהגדיל תושייה להתבונן בסיבה הראשונה ובנמצאות כולם עליונים ותחתונים המתחייבים ממנה בדרך המופתים האמיתיים עד שתשיג נפשו אמיתתם בלי שבוש ומבוכה. ואז תזהיר נפש החכם כזוהר הרקיע ותדבק בשכל הפועל המשפיע עליה והמאצילה אלו ההשגות ותישאר לעד בו בהתאחד היודע בידוע. והמעלה הזאת תחייבהו על המידות המעולות ותזרזהו להיות עניו צנוע וביישן ומעולה בכל המידות לא על מנת להפיק בהם רצון מאת השם ולא להשיב מעליו חמתו, כי הוא אינו מתבונן באלו העניינים כנזכר אלא להידמות אל השכל הפועל אשר לא יגורוהו שום רע להקדיש הסיבה הראשונה אשר בראו ע"י ההשתלשלות. ככה חשבו כל הפילוסופים המעולים שבהם כמו שנודע מספריהם ומדבריהם ולזה לא חששו לשום דת ונימוס ותורה בעולם זולתי זה. וקצתן מי שהמציאו לעצמן נוסח תהילות קצרות על דרך ההודאה והשבח למי שהוא סיבה למציאותם ושלימותם, ואם היה ע"ד החיוב. והנה קיבוץ כל הדברים האלה ימצאם המבקש בתחילת **ספר הכוזר** בוויכוח אשר בין הכוזר ובין הפילוסוף, וגם אני זכרתי קצת זה על נכון בפרשת העגל שער נ"ג.

סוף דבר, חכמי זאת הכת רואים שכל אלה העניינים ההווים והנפסדים מחויב מציאותם כפי טבעם הבלתי משתנה אל רצון אלוהי כלל. ולו הונח שימשכו לפי הרצון האלוהי היה להם ללעג שיהיו אלו הטובות המדומות מכוונות משום דת אלוהית לפי שהם טובות חלושות ובלתי עצמיות, והיו מהראוי שהדת שתקרא אלוהית תניח טובות אמתיות אלוהיות כמו שכתב החכם. ואם יש דבר שהוא מתת אלוהים לאדם, טוב ונאה ומתקבל הוא להיות האושר ניתן מאת האלוהים, כי הוא הדבר הגדול והנבחר אשר במין האנושי. יאמר שהדת שתתפאר בשהיא נותנת מתנות אלוהיות, ראוי שתיתן זה הטוב הנבחר חלף עבודתה לא זולת. אבל שהוא לא יתאמת אצלו שיהא דבר כזה נתן מאת האלוהים כמו שאמר.

והנה תשובתנו אל זאת הכת היא חזקה מאד וזה כי כאשר בא אלוהים להוציא אלו הדעות המשובשות מלב בני העולם בהגלות כבוד מלכותו על הר סיני להשמיע ולהודיע כי לא כאשר יראו אותו בני האדם. אבל שהוא בעל חפץ ורצון בהם ברא את העולם וחידשו מהאין המוחלט כאשר עלה במחשבתו הרחבה והעמוקה. ואשר יש דברים ומעשים חשקה נפשו בהם, ואשר יכעיסוהו ולהורות נתן בלבם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון נשאל אותה ונאמר באי מאלו הייעודים היה ראוי להזהירם ולזרזם.

אמור מעתה שאין שום טעם אל הייעודים הרחנניים בזה, אם בבחינת ההמון ואם בבחינת היחידים. כי המון העם לא ישתוקקו אליהם ולא יתנועעו אל המעשים כי אם לתקוות הטובות המורגשות להם והנכספות מהם. ואם החכמים שבהם כבר יחשבום למחויבים לשלמי העיון, מבלי שום מעשה מהמעשים התוריים כנזכר. ואם יאמרו להם כי בזולת העיון יקנום ביושר המעשים, תהיה הבטחה שאין עליה ראייה ולא יאמינו בה.

אמנם כאשר יאמר (שמות ט"ו) אם שמוע תשמע לקול ה' אלוהיך והאזנת למצוותיו וגו' כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך וגו'. (שם כ"ג) ועבדתם את ה' אלוהיכם וברך את לחמך ואת מימך והסירותי מחלה מקרבך לא תהיה משכלה ועקרה וגו'. אם בחקותי תלכו ונתתי גשמיכם בעתם וגו' וכל כיוצא בזה. הנה באמת הכתות ההמוניות שמוע ישמעו ויחרדו להשתדל בהשגתן, וכתות החכמים אשר חשבו כל זה לנמנע לסיבה שקדמה כשיראו בעיניהם את מעשי ה' כי נורא הוא, ולא יוכלו להכחיש קל מהרה יפלו ממועצותיהם ומדעתם הכוזב אשר בו חייבו קדמות העולם וכל הדברים הנמשכים אליו, ועל כרחם יודו בתחילת דבר ה' בתורתו הקדושה, אשר כתוב בראשית ברא אלוהים את השמים וגו'. ואת כל אשר חפץ יעשה בהם אין מי שיאמר לו מה תעשה.

ולזה גלגל האל ית' וסבב מעשה כל האותות והמופתים אשר נעשו על המצרים במצרים ועל הים עד אשר נודעה יד ה' הגדולה אשר היא רוממה לעזור ולהועיל את עבדיו ולזעום את אויביו.

וראה בעיניך כמה היא נפלאה בעיני נעמן שר צבא מלך ארם כאשר נאסף מצרעתו ע"י החפץ האלוהי לשעתו ע"י נביאו עד אשר הושפל זדונו וגאונו ואמר (מ"ב ה') עתה ידעתי כי אין אלוהים בכל הארץ כי אם בישראל ודאי לא יתאמת לו זה בשיאמר לו בשם ה' שיהיה אצלו אחר המוות יושב על כסא רם ונשא, וכל צבא השמים מתעלסים לפניו כמו שהורגלו לומר מניחי הדתות המתדמות אלוהיות. ולזה הייתה החכמה האלוהית לשום ייעודי התורה באלו העניינים המפורסמים לעיני הכול, כדי שיתאמת היות הנהגת העולם אצל שומרי התורה ומצוותיה הן לטוב הן לרע אחר המעשה הטוב והרע מאנשיה, ושאין לטבע שום קיום רק לצורך הבחירה האנושית וחופשיותה. כמו שאמרו חז"ל (אבות פ"ה) בעשרה מאמרות נברא העולם ומה ת"ל והלא במאמר אחד יכול וכו'. אלא כדי להיפרע מן הרשעים וכו'. וכדי ליתן שכר טוב לצדיקים וכו'. כמו שכתבנו בתחילת השער השלישי.

אמנם שעקר הנהגתו היא על פי אלו המצות התוריות כאלו בהם נחקק העולם כמו שאמר אם בחקותי תלכו חוקים שחקקתי בהם שמים וארץ וכו' (ויקרא רבות פ' ל"ה) וכמו שאמרו (אבות שם) שבעה מיני פורעניות באין לעולם על שבעה גופי עבירות כמו שכתבנו זה היטב בפרק ניגון העולם אשר בשער י"ב. ושם נתבארה ג"כ המשנה הזאת לפי הכוונה עם הסמוכות לה.

וגם עתה ראה כי הסמוכות להן כה מבטם אמרו (שם) עשר ניסיונות נתנסה אברהם אבינו עשרה נסים נעשו לאבותינו כו' עשר ניסיונות וכו' עשרה דברים נבראו ע"ש וכו' להורות שאף שנברא העולם בעשרה מאמרות, והם עמודי הטבע ואדניו, עם כל זה הוא נמסר ביד בוראו לשנותו ולעשות כרצונו לפי הטוב והנאות לעושי רצונו, וכמו שאמרו (ב"ר פ' ה') תנאי התנה הקב"ה על הים וכו'. כאשר נתבאר הטב בשער ט"ו. אמנם ההבדל אשר בין זה המאמר ומאמר עשרה דברים נבראו ערב שבת וכו' כתבנו אצל אילו של יצחק שער כ"א.

והנה באמת הייתה בזה מעלת התורה גדולתה והתפארותה על כל החכמות עצום ונפלא אצל אלו העניינים מה שלא יעלם משום בעל דעת כפי חוזק האמת המגיע ביעודיה שכבר נתבאר אל החוקר בתחילת ספר הנפש, שמעלת כל מלאכה על כל זולתה תהיה לפי חוזק הידיעה המגיע בה. ואף גם זאת כי אין שום ספק שהנחת הצלחת הנפש לעולם הבא לא תהיה ראייה ולא מופת על יכולתו יתברך באלו העניינים הטבעיים כמו שהנחת הדברים הנפלאים האלה משדוד המערכות ע"י המעשים הרצויים אליו או הנמאסים המה ראייה עצומה אל ההצלחה הנפשית. כי מי הוא זה ואי זה הוא אשר יראה את הנביא או את החסיד קורא לאלוה ויענהו, ובעוד בחיי החומר חייתו ובעפר יסודו, זה יקרע הים וזה יעמיד השמש והירח (יהושע י') וזה יחיה המת (מ"א י"ז) וזה יאסוף המצורע (מ"ב ה') או ירפא המים (שם ב') או יקרר האש העצומה (דניאל ג') או יסגיר פי האריות (שם ו') ורבים כמו אלה מהעניינים המבהילים כל חכמי הטבע וחרטומיהם, אשר לא יוכרחו להודות כי לא במעלת גופו של הנביא הוא או החסיד הוא על שאר גופי האנשים ולא בעוצם כוחו על כוחותם הוא עושה המעשים ההמה, כי אם בזכות נפשו וקדושתה וטהרתה על זולתו אשר נתעצמה להיות עצם רוחני נבדל וקדוש וקרוב לאלוהיו אשר בזה תוכל לחדש אותות ומופתים בהילולי העולם כאחד מצבא המרום וכיד האל הטובה עליה. והנה אם בהיותה קשורה אצל הגוף כך ק"ו בהפרדה מעמו כמו שהודו בו חכמי זאת הכת והאמינוהו מבלי שום ראייה.

הנה שהחכמה האלוהית הייתה נפלאה מאד במה ששם ייעודי התורה באלה העניינים הזמניים המורגשים אשר השלים בזה ג' עניינים גדולים.

האחד הוראת יכולתו המוחלט על הנמצאות כולם

והשני פיוס והשלמת רצון הכתות ההמוניות הנכספות אליהן.

והשלישי בשהם הוראה שלמה על אמיתת הצלחת הנפשות.

ודי בזה הדבור אל זאת הכת הראשונה אשר לא יקשה עלינו תשובתה כלל:

[תשובה לכת השנייה, המאמינה בשכר ועונש]

אמנם מה ששייגנו צד מהקושי הוא ודאי עם אנשי הכת השנייה בעלי הדתות המאמינים בשכר והעונש המושגחים ברצונו ית' לעושי רצונו או מכעיסיו בין בהצלחות הזמניות או הנפשיות, כי יאמרו אחר שהשכר הרוחני הוא העיקר המכוון מהתורה והטובות איך שתקה התורה ממנה וייעדה השכר הגופי הכלה והאבד ושמתהו לתכלית לאנשים במעשים התוריים.

ולכאורה טענתם נראית טענה כי הנה הפילוסוף כאשר ראה לדבר בהצלחה האנושית אמר שחויב שנכיר אותה כדי שנוכל לכוון אליה כמשפט מורי החצים ישימו אות יישירו נגדו והוא אשר קראו בשם אושר אשר גדרו שהוא פועל הנפש כפי המעלה. והנה הייתה כוונתו שלימה אם להיישיר האנשים אל הכרתו בעצמו ואם ללמדם להבזות שאר התכליות בעבורו ולשום אותם משרתים אותו. והנה א"כ איך שמה התורה האלוהית אלו הטובות הנשחתות והנפסדות לתכלית ולאות יישירו נגדה במעשים התוריים כי זה יהיה סיבה עצומה אשר יחשבוהו לתכלית אחרון ואין זולתם. אין זה רק שלא כוון מאתו ית' לזכות את ישראל בתורה הזאת כי אם באלו הטובות הגשמיות לבד לפי שלא היה כוח באלו המצות ליותר מזה וזאת התורה לבד היא הכנה והזמנה למקבליה למה שיגיע אחריה אלפים שנה מהשלמות ע"י המשיח המחדש תורה אחרת עליה עד שתהיה זאת במדרגת החומר והשנית במדרגת הצורה.

אלא שהעיון הזה בעינו הוא אשר יישירו אל האמת בדבר תשובה זו ויורנו כמה נפלאה כוונת התורה האלוהית בזה מכוונת החכם בהיישרת האות הזה הפלא ופלא. וזה כי הוא מבואר תכלית הביאור שהאות המושם אשר אליו יכוונו אנשי המעשה בכל פעולתם צריך שיהא אות מבואר וניכר אשר יראוהו אנשים ויתיישרו נגדו כענין מורי החצים אשר שם החכם למשל. אמנם הוא כאשר גדר המעלה הלקוחה בגדה האושר אמר שהוא קנין נבחר עומד באמצע אשר הוא אצלנו מבואר בשכל וכאשר באר החכם. עתה ראה כי הנה הוא שם האות הזה נסתר ומכוסה מאד עין לא ראתה זולתו והדומים אליו ומה יועיל האות הזה המודיע הדבר הנעלם בנעלם ממנו וכן לא יעשה ולזה הועיל מעט הלמוד ההוא או לא דבר. והנה אחר שהיה האות והסימן הכרח גדול לכל המעשים הנעשים כדי שימצא להם תכלית אליו יתנועעו ותשוקתו ימשכם ויניעם אל מקום החפץ לפי שהרצון והסירוב הם שני קטבים שכל הפעולות סובבות עליהן כמו שאמר הנביא (ישעי' א') אם תאבו ושמעתם וגו'. ואם תמאנו ומריתם וגו'. והיה התכלית ההוא העליון רצוני אושר הנפש נעלם מאד א"א ידיעתו לאדם בעודו בחיים חייתו כמ"ש (שמות ל"ג) כי לא יראני האדם וחי וכלל מה שיושג ממנו לכל האנשים הוא מאמר לבד ודבר אשר בזה התואר איך יושם

לאות ולתכלית המעשים האנושיים כי איך יתיישר האדם אל מה שלא ידע. לזה היה מהחכמה האלוהית ועומק מחשבתה לשום ההצלחות הזמניות ג"כ ולשתפם בגמול המעשים התוריים ושהנזהר בהם יזכה בשתייהם. אמנם היו הטובות האלו המפורסמות לסימן נראה ומפורסם לכל הוא יניעם אל המעשה בחזקה ויישירם נכח התכלית ההוא העליון הנסתר מהם אע"פ שלא יכירוהו כמנהג מורי החצים ממקום רחוק שישימו על אות הדק אות גדול למראה ויישירו נגדו קצרי הראות כי ידעו שהמכוון בו ישלח חציו אל האות ההוא הדק אשר תחתיו או קרוב לו. וכן בזה אע"פ שיכוונו במעשים התוריים אל האות המפורסם הזה באמת, לא יבצר מהם האות ההוא העליון המכוון מהמצות בעצם וראשונה כעניין התרופה המסוגלת לעניין מיוחד שלא תמנע תועלתה אע"פ שיכוון מהלוקח אותה עניין אחר. והוא מה שאמרו חז"ל (פסחים נ' ב) לעולם יעסוק אדם בתורה אפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה. וכהא דרמי רבא (שם) כתיב (תהלים נ"ז) כי גדול עד שמים חסדך. וכתיב (שם ק"ח) כי גדול מעל שמים חסדך. הא כיצד כאן שעושין לשמה כאן שעושין שלא לשמה כדבר יהודה אמר רב לעולם יעסוק כו'. והכוונה כי העושים שלא לשמה יכוונו אל האות הראשון שהם הטובות ההוות והנפסדות שהם עד שמים לבד כלומר שהם תחת ממשלת השמים בהווייתן והפסדם אמנם העושין לשמה הם מכוונים אל האות העליון הנסתר והוא הטוב אשר למעלה מהשמים במעלה ובקיום. והוא התואר שתיאר שתי מיני אלו ההצלחות אבינו הזקן באומרו (בראשית מ"ט) ברכות שמים מעל ברכת תהום רובצת תחת. ובשער נ"ט נתבאר זה המאמר עם חבריו כהוגן מסכים לכל הנזכר הנה, עיין עליו.

והנה על זה העניין עצמו נקראו בתורה כללי המצות חוקים בהרבה מקומות לפי שהוא בלתי נודע איך תושג בהם הצלחת הנפש וכמ"ש החכם (משלי ה') אורח חיים פן תפלו נעו מעגלותיה לא תדע כמו שיתבאר זה בפרשה פרה אדומה שער ע"ט ב"ה. ואם הכת הזאת תשיב ותאמר הנה דבריך טובים ונכוחים במה שהוצרכה ליעד הטובות האלו הנראות לעיניים לשומם לאות מבואר ונכר לכל. אבל היה לו להודיע זה באופן שירגש שיש את דק ונעלם תחת זה ויכוונו האנשים אל שתי השולחנות ויובטחו מהן מה שלא גלתה התורה זה בשום מקום זה אינו כי ודאי רמזה אותו בכמה מקומות כתיב ושמתם את חוקותי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם (ויקרא י"ח). הנה שביאר היטב כי הוא תיקון מיוחד למה שנאמר באדם עצמו (בראשית ב') כי ביום אכלך ממנו מות תמות כי באלה החוקים והמשפטים אשר יעשה אותם האדם וחי בהם מהמיתה ההיא אשר נקנסה עליו באכילתו מהעץ ההוא לפי שהמעשים האלה הם הפכיים לאכילה ההיא בלי ספק וכמו שאמרו חז"ל (יבמות ק"ג ב) בא נחש על חוה והטיל בה זוהמא ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן מהן וכו'. ולפי זה פירושו של **אונקלוס** שתרגם (ויקרא י"ח) וחי בהון לחיי עלמא הוא פשוטו של מקרא בלי ספק. מלבד מה שיחייבהו מה

שמצאנו ראינו ששומרי המצות האלו לא יאריכו ימים בעוה"ז מאישי שאר העמים וכל זה הוא מבואר בלי פקפוק. והנה לפי שכבר שם נפשם בחיים הנצחיים על האופן הנזכר בלי שום ספק נראה לעיניים כי הרגילה התורה תמיד בעונשים הבאים בעבירות ליחד אותם אל הנפש בביאור כמו שאמר בכל מקום ונכרתה הנפש ההיא (בראשית י"ז) הכרת תיכרת הנפש ההיא וגו' (במדבר ט"ו) והאבדתי את הנפש ההיא וגו'. (ויקרא כ"ג) וכל כיוצא בזה אשר תלה הכתוב המעשה והעונש בנפש, כמו שכתב זה **הרמב"ן** ז"ל (ס"פ אחרי). וזה לבדו גלוי עצום באלו העניינים למי שלא הוכה בסגורי הפתיות הגמורה. משל למלך ששלח אחד מבני ביתו לאחד האיים הרחוקים לייסר ולשפוט וליישר העם אשר בה כי פרוע הוא וציוה עליו לאמור התחזק והיה לבן חיל ככל אשר ציוויתך הישמר לך אל תחת ואל תרשע בשליחותך פן תספה בעוונך כאחד הנבלים שלא הוצרך לאמור לו שאם יעשה הטוב והישר בשליחותו ישוב לבית המלך ויקבלוהו בשמחה כי הדבר מחויב מעצמו כי שם מושבו. וכן הנפש הזאת אשר שלחה אלוהים להחיות רוח שפלים אשר כולם פגרים מתים וליישרם בכל מעשיהם אין להבטיח אותה שבהשלים שליחותה על נכון תשוב אל האלוהים אשר נתנה אבל יש להתרות בה ולזרזה שאם תפשע בשליחותה הכרת תיכרת ולא תשוב עוד למעונה.

וכמה הפליגו חכמי המשנה במה שנמצא במסכת מכות (כ"ג א) א"ר חנינא ב"ג ומה אם העובר עבירה אחת נפשו נטלה עליה העושה מצווה אחת על אחת כמה וכמה שתינתן לו נפשו וענין הק"ו הוא מבואר באמות כל מה שכתבנו בענין הנפש ולזה לא זכרה התורה בכל המקומות ההנה האיש רק הנפש כי העונש והשכר העצמי הוא אליה. אמנם **אונקלוס** תרגם על הדעת ההמוני כמו שאמרנו ראשונה כי ההמון יפחדו יותר ממיתת הגוף ממיתת הנפש אשר אין ענינה אצלם רק דמוי חלוש לבד ויפה כיוון.

ומה לנו לכל אלו הדקדוקים והנה די ויותר מדאי לזיכרון הטוב הרוחני בתורה ושכר המצות האלוהיות במה שנזכר בכל התורה כלה משכון השכינה בינותינו והיות הדבוק האלוהי תמיד עמנו לא יסור ממנה ע"י מעשה המשכן וכליו וכל עבודותיו בקרבנות שכולם היו לכפרת הנפשות וטהרתן לא לענין אחר ואשר היה ענן ה' תמיד עליו על פיו חונים ועל פיו נוסעים ובפרשה הזאת הגדול שבמתן שכן ועקרון ונתתי משכני בתוכם ולא תגעל נפשי אתכם והתהלכתי בתוכם והייתי לכם לאלוהים ואיך יוכלו להתעלם מראות חוזק הדבוק האלוהי הזה וההצלחה הרוחנית המצויה לאישי אומתנו בעודנו בעוה"ז ההווה והנפסד ונפשותינו קשורות במעבה האדמה כ"ש שיהיה זה אחר הפרדה מהחומר שהוא דבר מחויב בעיניהם. והענין הנפלא הזה ביארו משה אדוננו ע"ה באומרו (דברים ד') ואתם הדבקים בה' אלוהיכם חיים כולכם היום כי הנה חכמי הפילוסופים שמו קצת השלמים והנם מועטים דבקים בשכל הפועל הקרוב להם אחר מיתתם. אמנם אתם כולכם דבקים בה' אלוהיכם וחיים לפניו היום בהיותכם בזה העולם שאתם מרגישים הקשר

והדבקות הזו אשר ביניכם לבין אלוהיכם אשר לא לעולם ינתק ואולם אחר המוות נאמר (שם י"ד) בנים אתם לה' אלוהיכם לא תתגודדו ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת כי עם קדוש אתה לה' אלוהיך יאמר בפירוש שאין לחוש למיתת הגופות אחר שהוא עם קדוש שנפשותיהן מסוגלות לחיות לפניו לנצח והוא פשוטו של מקרא והיותר מתיישב בזה והנה מה שביארנו בפ"י באומרו (שם ו') ויצונו ה' לעשות את החוקים האלה לטוב לנו כל הימים לחיותנו כהיום הזה. כי באומרו לטוב לנו כל הימים ירצה לעולם שכולו טוב וארוך והביא ראיה על אמיתו אמרו לחיותנו כהיום הזה ירצה שאפילו בעודכם באלו החיים כיום הזה אתם מרגישים בעניין הזה כפי מה שאמר ראשונה (שם ד') עיניכם הרואות וגו' עד ואתם הדבקים ביי' אלוהיכם חיים כולכם היום. כי זה ודאי מכלל המופתים התוריים הנראים לחוש בלי שום ספק כמו שהורגלה לומר בכל מקום. הנה שדי בזה והותר לאמת מציאות זה הטוב הרוחני מהתורה האלוהית כפי טבעו ולברר שזאת התורה לא לבד הייתה הכנה והזמנה כמו שאמרו אנשי זאת הכת אלא שהיא ההכנה והשלמות אשר לא הוצרך אליה עוד שלמות צורה אחרת חלילה.

האמנה כי במאמרם זה יש שתי תשובות ניצחות.

האחת כי אם זאת התורה אשר בידינו לא הייתה כדאי להנחיל אנשיה היש ההוא הצפון לנפשות לגריעות דעותיה מצוותיה הישירותיה יתחייב שהדת אשר תיעד אותם תהיה שלמה ממנה בכלום ועינינו הרואות שתורתנו הקדושה כללה תכלית האמיתיות השכליות בדעות ובאמונות האלוהיות אם במציאות האל יתעלה אחדותו ידיעתו קדמותו יכולתו והשגחתו ובכל תואריו ובמציאות המלאכים והנביאים והיותו הוא יתברך סיבה ראשונה לכל הנמצאות רצוני שהוא עשה הכול כרצונו וחפצו ובמידת טובו יתנהג העולם תמיד שכל אלו הם עניינים שכליים לא הגיעו אל אמיתתן דרך החכמות האינשושיות והיא גם היא אשר זרזה תכלית הזירוז מן המידות הפחותות והרחיקה בעוצם ההרחקה המעשים המכוערים הגופיים ונתנה רסן יראה וענוה על פני מקיימיה בכל מעשיהם אשר יעשו במאכליהם ובמשקיהם בשכבם ובקומם ובמלבושיהם וכשרות זיווגיהם וטהרת נשותיהן והרחקת טומאותיהן כל צרוע וכל זב וכל טמא ומיאוס דברי העולם והבליו ויתר הדברים הנכללים בספר הזה וזולתו אשר עליהם אמר (שמות י"ט) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש. ובכל מקום מכרזת ואומרת (ויקרא י"ט) קדושים תהיו כי קדוש אני ה' (שם י"א) והתקדשתם והייתם קדושים. כי הנה הקדושה הזאת באמת היא קירוב הנפש אל הדבקות האלוהי בחיים כ"ש אחר הפרדה כמו שאמרנו הנה שלא ימלט משינתן הטוב הרוחני חלף מעשים נאותים או שלא יינתן. ואם יינתן חויב שינתן ליותר שלמים ואם לא יינתן גם לנו גם לכם לא יהיה.

השנית כי נשאל להם ונאמר זה החיסרון אשר אתם מניחים בתורה הנתונה בסיני אם היה יכול האל יתעלה אז להשלימו או לא. אם תאמרו לא הנה הוא חסרון ביכולתו חלילה לאל. ואם הוא יכול עליו, הנה לא ימלט משיהיה זה החיסרון לאחד משלוש סיבות: אם לכילות הנותן שלא נדבה רוחו אותו לתתה שלמה בפעם הראשונה. או לחסרון האמצעיים שלא היו ראויים לתתה על ידם. או לפחיתות העם המקבלים אותה שלא היו הגונים אל יותר שלימה ממנו.

והנה לכילות הנותן א"א כי האל יתעלה טוב ומטיב לכל ולא ימנע טוב מבעליו. ואם באמצעיים כבר באה הודאת בעל דין. נשאר א"כ שהחיסרון הנמצא בכלל העם מנע הטוב מהם לבלתי קבל אז רק ההכנה לבד. ומי יתן ואדע לאי זה עם כוונה החכמה האלוהית לתת אותה ההכנה אם לעם ישראל אשר קבלוה או לזולתם. הנה באמת תורת ה' תמימה מכל צד ורוב דברים מאלה וכאלה לא יעיקוה ולא יטילו בה שום מום כלל האמנם כי המעיק הגדול אשר יעמוד כנגד אנשיה והשטן אשר יסתום פי טענותיהם הוא אורך הגלות העצום והמשך הזמן הרע והמר אשר הסתיר פניו האל יתברך מעמו ומארצו ונחלתו אשר זה מחליש כוחו ומחזיק ידי כל נושקי רומי קשת כנגדנו ואם זה הוא חלישות כוח ורפיון דעת מהביט אל הכתובים הבאים בתורה אשר ידברו באלו העניינים למרחוק ולאחרית הימים הנה התורה האלוהית חששה לזה וייחדה תשובות אמתיות ונכוחות בזה בפרשת כי תוליד בנים (דברים ד') ובא ביאורה שער פ"ח ב"ה. ודי עתה בכוונתינו עם זאת **הכת השניה** עם מה שתצורף אל קצת מה שנזכר בדבור עם הכת השלישית כמו שיבוא:

[תשובה לכת השלישית, אנשי התורה]

הכת השלישית היא אנשי התורה עצמה ועם שהאנשים האלה שלמים הם עמה ומודים ואומרים אמת ויציב ונכון וקיים הדבר אשר דברת עלינו ועל דורותינו באמת ובאמונה חוק ולא יעבור. הנה עם כל זה ישאלו ויאמרו מי יתן והיה שהתורה תבאר אלו העניינים מההצלחה הנפשית לעולם הנשמות ותרבה בהם דבריה וסיפוריה ויעודיה והבטחותיה כי הוא מה שיוסיף אומץ ביד המאמינים להשתדל בכל עוז להתהלך לפני ה' ולקום במקום קדשו ותהי גם זאת לה לחכמה להסיר מעליה חרפת הגויים הדוברים סרה אם המכחישים זאת ההצלחה גמורה או שיאמרו אם ישנה אינה נקנית בדרכי זאת התורה כנזכר.

אף אתה עשה אוזניך כאפרכסת ושמע להם תשובה נכונה.

דע כי ענין זאת ההצלחה אינו מהדברים אשר יקובלו מהדת לבד כי גם הכרעת הדעת ושקול השכל יחייבו תכלית החיוב מדרך הטבע בבריאה ומהלך שלמות הצורות ומדרגתן

כמו שקבלו עליהם כל בעלי המחקר בכל חקירותיהם. והוא שהמחויב על כל נמצא שהנמצאים שימצא לו תכלית מיוחדת מתייחס לצורתו יהיה ערך התכלית ההוא אל תכלית זולתו בערך מעלת צורתו אל צורתם. והנה למה שהייתה הצורה האנושית לבדה נבדלת הבדל עצמי ורוחני מכל שאר הצורות ההיולאניות יחויב שימצא לה תכלית נכבד ומעולה מכל תכליותיהן באותו ערך שנבדלה מכלן שאם לא כן לשווא תהיה הצורה הנבדלת על אותו אופן וחלילה לאל יתב' המשפיע הצורות שיעשה דבר לבטלה וזה הכוח הוא שהביא אל החכם שלמה לבקש ולתור בדרך החקירה ולומר (קהלת א') מה יתרון לאדם בכל עמלו וגו'. וכשבקש ופשפש בכל המעשים האנושיים מכל ארבעת רבעיהן ולא מצא התכלית המיוחדת ההוא חזר לשאלתו ואמר פעם שנית (שם ג') מה יתרון העושה וגו'. וגזר בדעתו בהכרח ראיותיו שיתרוננו הוא מצד השארות נפשו בהתיישרה במעשים התוריים האלוהיים ובואה לפניו לקבל שכרה בעולם הנשמות כמו שחתם ספרו סוף דבר הכול נשמע את האלוהים ירא ואת מצוותיו שמור כי זה כל האדם כי את כל מעשה האלוהים יביא במשפט על כל נעלם אם טוב ואם רע. וכבר נתבארו העניינים האלה יפה לפי עניינם בפירושי לספר ההוא וזכרנו קצתו בשער ל"ג וס"ד עיין שם.

ועתה ראה כי האיש השלם הזה וכל הנמשכים אחר ההכרעה השכלית הזאת לחייב אמיתת מציאות זאת ההצלחה המה יביטו ויראו בתורה האלוהית שאם לא נתפארה באלו הייעודים על דרך ההרחבה כשאר הדתות לסיבה שקדמה הנה לא הסתירה אותם באמת. אבל גלתה אותם גלוי מספיק ונאות כפי טבעם כי מטבע הדברים אשר כאלה שלא נראו מציאותם לחוש שלא להתפאר בהרחבת הדבור בהם רק באופן שאשר ישכילם מעצמו ימצא אותם בכתובים וירגישם הרגש שכלי חזק כמו שהוא מובן אצל המשכילים בכל מקום שבאו בתורה ייעודי הטוב והחיים ואריכות הימים כמו שהוכחנו בדבור עם הכת הקודמת ומזה מה שהרחיבו לדבר בזה העניין הנביאים ואשר נמצא אתם דבר ה' ברוח קדשו. והלא תראה דוד אדון המלכים ואב המשוררים נעים זמירות ישראל כל היום וכל הלילה תמיד לא יחשה מהזכיר זאת ההצלחה הנפשית ומהתפלל עליה אמר (תהלים כ"ז) לולא האמנתי לראות בטוב ה' בארץ החיים (שם קט"ז) אתהלך לפני ה' בארצות החיים (שם נ"ו) להתהלך לפני אלוהים באור החיים (שם כ"ו) אל תאסוף עם חטאים נפשי וגו'. (שם ט"ז) כי לא תעזוב נפשי לשאול לא תתן חסידך לראות שחת. גם המשורר אמר (שם מ"ט) אך אלוהים יפדה נפשי מיד שאול. ומהידוע בכל הכתובים האלה וכיוצא בהם שלא היה מתפלל שלא ינתן לקבורה ואמר (שם ל"א) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסי' בך וגו'. (שם כ"ה) נפשו בטוב תלין וזרעו יירש ארץ. (שם קמ"ב) הוציאה ממסגר נפשי להודות את שמך (שם ס"א) אגורה באהלך עולמים. ועוד רבים כמו אלה והנביאים אמרו (ישעי' ס"ד) עין לא ראתה אלוהים זולתך יעשה למחכה לו (שם מ"ה) ישראל נושע בה' תשועת עולמים. ואביגיל אמרה (ש"א כ"ה) והייתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים

את ה' אלוהיך ונפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע. ואלהוא אמר (איוב ל"ג) הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר להשיב נפשו מני שחת לאור באור החיים. ורבים כמו אלה מהאנשים השלמים אשר ראו את האור כי טוב ולא נעלם מעיניהם. והנה בלעם נביא האומות התפלל על עצמו (במדבר כ"ג) תמות נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמוהו.

הראית בכל חכמי המשנה והתלמוד אם נסתפק להם דבר מענייני גמולי הנפש כללם ופרטם הנה קיימו וקבלו אותם והאריכו בסיפורם כפי מה שנמסרו למשה רבן של נביאים בכלל כל ספרי סודותיה וכמה רבבות מהם מסרו עולמם זה וכל טובותיו המדומות תמורת ההצלחה ההיא הנפשית ולא נסתפקו בה כלל. כי לפי חכמתם ומעלת נפשם וגודל השגתם כן הייתה חוזק אמונתם וידעו בלי שום ספק שהטובות הזמניות ההנה לא נזכרו בתורה רק להיותם לאות נכר ומפורסם בו יתיישרו אל הטוב העליון הנעלם כמו שאמרנו בדבורנו עם הכת הראשונה. גם היו להם אלו הטובות החיצוניות סימן מובהק ואות נכר לדעת איך חיו האנשים אצל אותו האות האחרון. וזהו כי בהיות עם ה' אלה שלווים ושקטים ומוצלחים בהם בידוע שהם בשלום ובמישור עם אביהם שבשמים והרי הם קרובים מהאות ההוא העליון ומתהלכים סביבו וכאלו הם דבוקים עמו כמו שהיה העניין במורי החצי' שאמרנו כי כשהוא יורה החץ על האות הגדול המפורסם הנה הוא ידוע שכיוון אל האות הדק אשר תחתיו או קרוב אליו והוא מה שנאמר בביאור אם בחקותי תלכו ואת מצוותי תשמרו ועשיתם אותם ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ וגו'. וסוף הכול ונתתי משכני בתוכם ולא תגעל נפשי אתכם והתהלכתי בתוכם והייתי לכם לאלוהים. נראה ששני העניינים דבקים ונמצאים יחד אמנם בהתרחקם מהאות הראשון והיותם עמוסי התלאות הרבות והרעות בידוע שהם יותר רחוקים ממנו יתברך כמו שאמר בסוף התוכחות וגעלה נפשי אתכם והשימותי את מקדשיכם ולא אריח בריח ניחוחכם והרי זה סימן יפה ואות מועיל מאד לחיים אשר כל התורה תיסוב עליו. ובהגדת ברכות (ה' א) אמר רבא אמר רב סחורא אמר רב הונא אם רואה אדם שייסורין באי' עליו יפשפש במעשיו שנא' (איכה ג') נחפשה דרכינו ונחקורה. פשפש ומצא יעשה תשובה שנא' (שם) ונשובה עד ה'. פשפש ולא מצא יתלה בביטול תורה שנאמר (תהלים צ"ד) אשרי הגבר אשר תייסרנו יה ומתורתך תלמדנו תלה ולא מצא בידוע שייסורין של אהבה הן שנאמר כי את אשר יאהב ה' יוכיח הנה זה החכם רב הונא שכבר היה בעל ניסיון בדבר כמו שסופר ממנו במסכת ברכות דף ה' ע"ב שכשהחמיץ יינו אמרו לו תלמידיו לעיין מר במיליה וכו'. וכבר בדק ומצא והועילה לו בדיקתו. והוא אשר ביאר בפירוש כי הייסורים הזמניים הם נר דלוק ביד האדם לדעת מה טיבו עם בוראו ושאין דרכם לבוא כי אם בביטול המצות המרחיק נפש האדם מאלוהיו ושעל ידם ישוב אליו ויתוקן עניינו ואמר שאם לא מצא במעשה יבדוק בדעות ובהתרשלות השתדלות התורה והשכלתה. וכאשר יקרה שלא יחטא באחת מהנה מה שיהיה על צד הפלא הנה באמת הוא עניין אהבה יתירה כעניינו

של איוב וכדומה וכמו שאמר כי את אשר יאהב ה' יוכיח. משל לעבד המלך ונאמן אהבתו אשר מנע ממנו הנהוג בהיותו עומד על משמרתו כי הוא עניין אהבה יתירה והשענות על נאמנותו. הנה אלה הם דרכי ה' ישרים אשר יסכימו החכמים בהזכיר אלו הטובות משתי המעלות הנזכרות אם להיותם אות וסימן נגלה כמטרה לחצי המון העם אשר בהתיישרם אליו יתיישרו גם כן אל האות האמתי וכמו שאמרו שמתוך שלא לשמה בא לשמה ואם להראות בהם על הרוב המכווין באות האמתי הפנימי או המחטיאו. וזה דרך זיכרון הטובות האמתיות על האופן היותר נכון שאפשר להתחקות על לב האנשים השלמים אמיתיותם הלא היא כתובה על לוח נפשם חרותה בכליותיהם. ואולם האנשים הסכלים אשר לא יכריע שכולם על אמיתת מציאות זאת ההצלחה הנפשית ולא יאמינו לקול האות העצמי **המורה** על היות זה היתרון אל מין האדם על שאר הנמצאות אבל יגזור על נפשו כלה ונחרצה בכלות הגוף כי הוא נמשך בזה אחרי מראה עיניו הרואות כי כמות זה כן מות זה ולא יצייר מותר האדם מן הבהמה בזה העניין.

הנה באמת לאלה רוב דברים והוכחות והבטחות הדתות לא יועילו להם כי מה שלא ישערו מציאותו או שהכחישוהו איך יאמינו שינתן להם תמורת מעשיהם ואף כי יהושע מפיו אמרה, צא ולמד מרשעי דור המדבר בכלל וקרח ועדתו בפרט. כי אחר שלא נתקיים בידם ולא נכתב בלוח לבם זה העניין מההצלחה הנפשיית הנה הם כפרו בו. ונמשכו אחר שרירות לבם הזונה אחר הכבוד והניצוח והעושר וזולת זה מהעניינים המדומים ולזה לא הועילו להם כל מה שראו בעיניהם ומה ששמעו באוזניהם מכל דברי ה' אשר דבר ביד משה וכל האותות והמופתים המורגלים ביניהם עד שמהם מתו במגפה לפני ה' (במדבר י"ד) ומהם שנבלעו (שם ט"ז) ומהם שנשרפו ויהיו לנס לעיני כל ישראל (שם).

הנה מבואר כי האנשים אשר זרחה במצחם צרעת המינות ונגע הכפירה ברוב דברים והרחבת ביאורים באלו הייעודים ופרסומם לא יוכלו להירפא ואין ספק שכתות ההמון הם נמצאים על אלו שני המינים. מהם נמשכים אחר הדעת האמתי ויספיק להם מה שהספיק לחכמים מהם עם מה שיסתייעו מחכמתם ומדבריהם. ומהם שהם אפיקורסים בטבעם להמשך אחרי ראות עיניהם מאבדן האנשים ובלתי הרגישם דבר נשאר מהם כנזכר ובדברים לא יסורו מאיוולתם וימשכו אחרי האפיקורסים אנשי השם אשר מעולם. ועל הראשונים אמר הכתוב (משלי י"א) תומת ישרים תנחם ועל האחרונים וסלף בוגדים ישדם (שם). וכנגדם אמר המשורר (תהלים י"ב) אמרות ה' אמרות טהורות וגו'. אתה ה' תשמרם וגו'. סביב רשעים יתהלכון וגו'. כמו שנתבאר יפה בשער ל"ג. זה מה שיראה לי בזה הדרוש הנכבד לפי הכתות הנמצאות אצלי הן המכחישים מציאות זאת ההצלחה הן המודים בה והמקיימים אותה אלא שנתקשה להם למה לא הזכרה בפירוש בתורה כפי מה שבא בכל כת וכת כפי עניינה. ואחשוב כי זה העניין בעצמו כאשר הוא ביארו המשורר במזמור בקראי ענני אלוהי צדקי בצר הרחבת לי חנני ושמע תפלתי (תלים ד'). וזה כי לפי

שהיות האל יתברך קרוב לקוראיו הוא מופת גדול להכריח בו אמונת ההתעצמות והישארותם אחר המוות היה מבקש ממנו יתברך שיתמיד לו זה העניין ובכל עת שיקרא אותו יענה כי בזה יהיה אלוהי צדקו במה שיצדיק כוונתו בו. ואמר כשם שבזמן העבר בצר הרחבת לי כן לעתיד חנני ושמע תפלתי כל היום. ואחר סדר תפלתו זאת הסב דבורו כנגד המכחישים בהצלחת הנפש ואמר בני איש עד מה כבודי לכלימה תאהבון ריק תבקשו כזב סלה. ירצה עד מה תהפכו כבודי והוא שלמות נפשי כמו שאמר (בראשית מ"ט) ובקהלם אל תחד כבודי ותמירו אותו בכלימה עצומה באמור שאין לה יתרון על שאר חלקי הגוף. תאהבון ריק בזה ותבקשו כזב סלה. לא כן. הרחיקו זה הדעת, ודעו כי הפלא ה' חסיד לו להיות במחיצתו המיוחדת בתענוג מתמיד והראיה על זה כי ה' ישמע בקראי אליו. לכן רגזו ואל תחטאו אמרו בלבבכם על משכבכם וגו'. ירצה רגזו ביצרכם ואל תחטאו בנפשכם כי עתידים אתם ליתן את הדין לפני אלוהיכם והעצה הנכונה לכם שתאמרו ותחשבו בלבבכם על משכבכם על דרך שאמר החכם מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש וכאשר כתבנו ותחרישו סלה מהדברים אשר הורגלתם עלי' וכנה המיתה במשכב על דרך ושכבתי עם אבותי (שם מ"ז) וחבריו כמו שאמר לסוף אשכבה ואישן ולזה זבחו זבחי צדק בכל מעשיכם ובטחו אל ה' כי הוא הנאמן לשלם שכר פעולתכם לעולם הבא. והנה אחר שנתן העצה הנכונה למכחישים אשר עמם ידבר זכר מין אחר מהפקפוק אשר הוא למאמינים ואמר רבים אומרים מי יראנו טוב. ירצה רבים מאד מהאנשים והם שתי הכתות שזכרנו הם מודים בזאת ההצלחה אבל הם אומרים מי יתן ויראנו השם בתורתו זאת באר הטב הטוב ההוא הגנוז לצדיקים על דרך מה שנאמר מה רב טובך אשר צפנת ליראיך. אמנם האחת אומרת כן לפקפק על התורה לומר שאין טובם בידה והשנית שואלת על צד היותר טוב להסיר כל פקפוק נסה עלינו אור פניך ה' כמו שזכרנו העניין בכל אחת משתייהן.

אמנם אני אין דעתי מסכמת אל הכתות ההם שכבר באו אלו הייעודים הזמניים כפי מה שראוי להיות אם להיותם האות היותר נכר ואם שהם אות וסימן לטובות האמיתיות היושבים תחתם. ולזה אמר נתת שמחה בלבי מעת דגנם ותירושם רבו. ירצה שהוא שמח במה שנתן בתורה שכר אלו הייעודים ריבוי דגנם ותירושם כמו שאמר (דברים י"א) והיה אם שמוע תשמעו וגו'. ונתתי מטר ארצכם וגו'. ואספת דגנך וגו'. אם בחקותי תלכו וגו'. ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ את יבולה וכל הפרשה. אם מפני שהם יותר מפורסמים להמשיך האנשים אל מעשה המצות המקנות הטוב האמתי ואף שלא יכונו בו. ואם להיותם הסימן והאות להקנאתם. וכאשר אצלח מאתו בהם ידעתי ג"כ כי בשלום יחדיו אשכבה ואישן בבואי לעולם הבא מבלי שאצטער לא צער גופיי ולא נפשיי כי אתה ה' המנהיג אותי במעשי בעולם הזה ולבטח תושיבני לעולם הבא כבר קרה לו כמי שירה חציו מכוונת אל האות הניכר והמפורסם שאי אפשר שלא כיוון אל האות הדק אשר תחתיו או

סמוך אליו. והנה המזמור הזה כמעט כולל כל מה שאמרנו עם שלש הכתות. והנה אלו העניינים כולם נזכרים ומסודרים במאמרים אשר זכרנו ראשונה אשר דרשו החכמים ההם על מאמר חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך. כי אחר שבמאמר הראשון אמר כי הוא ית' המלמד החכם והנאמן המלמד להועיל והמדריך בדרך ישרה מכל זולתו מהצדדים שזכרנו וכמו שביארנו ראשונה הנה רבי חייא בשם רב הונא דבר כנגד הכת הפילוסופית המכחשת מתן שכרן של מצות ועונשן והוא אומר חשבתי מתן שכרן של מצות והפסדן של עבירות ואשיבה רגלי אל עדותיך לומר שהוא רואה ויודע באמיתתן ולזה נמשך אחריהם תמיד.

אמנם ר' מנחם חתניה דר' אלעזר דבר כנגד שתי הכתות המשתתפות בשאלת מי יראנו טוב נסה עלינו וגו'. כל אחת לפי טעמה. ואמר חשבתי מה שכתוב בתורה אם בחוקותי תלכו וגו'. ונתתי גשמיכם וגו'. ונתנה הארץ יבולה וגו'. ונתתי שלום וגו'. ואם לא תשמעו לי וגו'. ואם לא תוסרו לי וגו'. ואשיבה רגלי אל עדותיך אמר כי כשהיה נושא ונותן על הספק הזה והיה לבו נוקפו עליו בכל אחד מהדרכים שאמרנו והיה מחשב בו חלק הסותר כי לסוף כשהיה רואה התועלות המפורסמים שיש בהיות השכר והעונש בהם אם להיותם דברים שאליהם יתקוממו ויתעוררו האנשים להיותם יותר נראים וידועים ואגבן נקנין להם הנשואים הנסתרים וגם להיות הנגלים סימן ואות להם כמו שאמרנו מלבד מה שנראה אמיתתן כנגד הכת הפילוסופים כי מיד אם בתחילת העניין כמעט נטיו רגליו בטוב העניין אמר ואשיבה רגלי אל עדותיך גזרתי כי הוא הראוי והמחוייב ואין לנטות ימין ושמאל. ואולם ר' חייא בשם רבי יוחנן כיוון אל עניין אחר מזאת הפרשה והוא התר ספק גדול שיש בסדור ברכותיה ותוכחותיה כמו שיבוא זכרנו בסוף פירושה.

זזה מה שראינו להקדים אליו.

+++

וקודם שנבוא אל הפירוש אזכור הספקות:

א. הוא אשר ביארנוהו מהיות ייעודי השכר והעונש מאלו הטובות החיצונות ואם שכבר נסתלקנו בו מריב לשונות שלשת הכתות כדאי הוא לזכרו ולמנותו ראשון לכל שאר הספקות:

ב. מה שיראה ספק כללי בדברי הברית הזאת ואם בברית משנה תורה (דברים כ"ח) בקצור דברי הברכות ואריכות הקללות הנמרצות וההרדפות העצומות עד לכלה כי לא באו כאשר ייסר איש את בנו ולא כאשר אמר כי את אשר יאהב ה' יוכיח כי ודאי בדברים כאלה תוכר האהבה:

ג. אומר ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ את יבולה ועץ השדה יתן פרו. די בשיאמר ונתנה הארץ את יבולה כי הכול בכלל ולמה להם שישגי דיש את בציר ובציר את זרע לכלות בעמל ידיהם מוטב שיהא הטורח מעט והשובע הרבה. ומה ענין וישבתם לבטח אצל ברכות השובע:

ד. אומר ורדפו מכם חמשה מאה ומאה מכם רבבה ירדופו כי אין היחס נשמר ביניהם וכבר דברו בו המדרשות (תו"כ בחקותי פ"ב) והמפרשים ז"ל. ולדברי כולם עדין יש לשאול טעם על אומרו ורדפו מכם חמשה ומאה מכם. גם כי אכילת ישן נושן הוא מעניין ריבוי הפירות ולמה אמרה אצל ופניתי אליכם שהיא ברכת עצמם:

ה. ולא תגעל נפשי אתכם כי הנה **הרמב"ן** ז"ל הקשה ואמר ז"ל. והן בעברנו על בריתו ועשותינו נאצות גדולות אמר לא מאסתים ולא געלתים ואמר הנביא בשעת הקלקלה המאוס מאסת את יהודה ואם בציון געלה נפשך (ירמיה י"ד) אבל העניין סוד מסתרי התורה וכו' והנה לפי דרכו יש עוד להקשות מאומרו בברית הזאת וגעלה נפשי אתכם שהרי אף בשעת הכעס אין גיעול:

ו. מה שזכר בכאן ואשבור מוטות עולכם ואולך אתכם קוממיות מה שלא נזכר בשום מקום שנזכרה יציאת מצרים בתורה:

ז. והיא כוללת לכל התוכחות מצד שלא יראה שנשמר היחס הראוי בהם ודרך המוסר כפי מה שיחייב השכל סידורו. וזה שמהראוי שיעד תחלה העונשין הקלים וכאשר לא ישמעו הקשים מהם וכאשר לא יוסרו באלה היותר קשים ועל זה הסדר עד תום כל המידות. והנה החליף שטה זו כי בראשונה זכר ייסורין קשים רבים ורעים והפקדתי עליכם בהלה את השחפת וגו'. וזרעתם לריק וגו'. ונתתי פני וגו'. ורדו בכם וגו'. הנה שבפעם הראשונה כלה בהם חציו משלשת משפטים רעים דבר ורעב וחרב ואחר בפעם השנית אמר ואם עד אלה לא תשמעו לי וגו' ויספתי לייסרה ולא הזכיר רק הרעב לבד ושברתי את גאון עוזכם ונתתי את שמיכם וגו'. ואח"כ בשלישי אמר ואם תלכו עמי קרי ולא תאבו לשמוע לי ויספתי עליכם וגו'. ולא הזכיר רק והשלחתי בכם את חית השדה וגו'. וכן ברביעית נאמר ואם באלה לא תיוסרו וגו' והלכתי אף אני וגו' והבאתי עליכם וגו' בשברי לכם. הנה שעם שהיא מכה רבה אינה אלא אחת או שתים מהראשונות שזכר תחלה ואם שמכאן ואילך החמיר עליהם בדברים שלא זכר תחלה אבל מכל מקום לא נשמר סדר המוסר בהן כמו שאמרנו: ח. וגדולה היא בעיני להעיר על כוונת הסדר הזה כי לא נמצא פיסוק פרשה לא סתומה ולא פתוחה רק בחמישית לבד ושלא נזכר הליכת קרי ולא מכה כי אם בשלישית וממנה ואילך. גם כי בראשונות ואם עד אלה לא תשמעו ואם באלה לא תיוסרו לי ובפעם האחרונה אמר ואם בזאת לא תשמעו לי יראה שהיה לו לומר בהפך:

ט. שנראין דברי מותר בעניין הרצות הארץ את שבתותיה אז תרצה הארץ וגו'. אז תשבות הארץ וגו'. כל ימי השמה תשבות וגו'. ולסוף והארץ תיעזב מהם ותירץ את שבתותיה: י. אומרו אחר שהיו כמה שנים בארץ אויביהם ואחר שהתוודו שם את עוונם ואת עון אבותם אף אני אלך עמם בקרי והבאתי אותם בארץ אויביהם וכן לא יעשה. וכן בטעם או אז ייכנע לבבם הערל כי מלת או אין לה טעם בכאן כפי הנראה:

יא. וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק וגו'. בהפך סדר תולדותם וקשה עוד מזה כי אחר זיכרון כל אלה הבריתות חזר ואמר והארץ תיעזב מהם וגו' והם ירצו את עוונם. **והרמב"ן** ז"ל תירץ שהיה זה אחר פקודת כורש ואינו נכון:

יב. אומרו וזכרתי להם ברית ראשונים וגו'. מי אלה הם הראשונים. אם האבות הרי הזכירם באומרו וזכרתי את בריתי יעקב וגו'. ואם הראשונים אשר הוציא אותם מארץ מצרים הנה זכותם לא עמידה להם בעגל ובמרגלי' והוצרכו אל זכות האבות. כמו שאמר משה (שמות ל"ב) זכור לאברהם ליצחק וגו'. ולבסוף לא זכו ליכנס לארץ ואיך תעמוד זכותם לנו להוציאנו מהגלות אחר אלפים ומאות מהשני' שכבר מתו. ועוד מה טעם הזכירו הנה ביציאת מצרים לעיני הגויים מה שלא הורגל בכך. ע"כ זיכרון הספקות אשר באלו היעודים:

[פירוש הכתובים ותשובה לשאלות]

וקודם שאתחיל בפירוש אציע ואומר כי הוא מהמבואר שהצלחת האדם וטובתו נשלמת בשני דברים ראשיים:

האחד טוב הנפש והצלחתה הנקרא בלשון הכתוב דבוק בה' באומרו ואתם הדבקים בה' אלוהיכם, ובו תדבק (דברים י') והיא תכלית הכול.

והשני טוב מצבו וסיפוקו מהטובות הזמניות העוזרות ומשרתות אליה כמו שזכרנו ראשונה ובהרבה מקומות.

ואלו הטובות החיצונות אמנם יתחלקו אל שלושה מינים.

האחד מה שהוא בעצמות האדם בבריאותו וקיומו.

השני בספוקו בדברים החיצונים הצריכים להעמיד אותו על עומדו ולקיימו.

השלישי בהרחקת והסרת הדברים המעיקים והמציקים אותו.

ושלשתן מכוונים במאמר ואתה שלום וביתך שלום וכל אשר לך שלום (שמואל א' כ"ה) כמו שהוא מבואר בעצמו ולפי זה אות שגמול הטובות הזמניות וענשם יוסב אל ג' עניינים אלו.

וכן מצינו אותם בהרבה מקומות בייעודי השכר נאמר ועבדתם את ה' אלוהיכם ובירך את לחמך ואת מימך והסירותי מחלה מקרבך לא תהיה משכלה ועקרה בארץ את אימתי אשלח לפניך והמותי וגו' (שמות כ"ג) והוא מבואר. וגם בעונש נמצא זה העניין בכמה מקומות. אמנם בענשו של דוד על מספר מפקד העם נמצאו אלו הדברים מוגבלים מאד כאלו הם מזומנים ומיוחדים ביד ב"ד של מעלה במקל ורצועה לרדות ולהכות בהן או בכל אחת מהן כפי אומד החטא והחוטא. וזה כשנאמר לו שלש אנכי נוטל עליך וגו' התבוא לך שבע שני' רעב בארץ ואם שלשה חדשים נוסך לפני צריך והוא רדפך ואם היות שלשת ימים דבר בארץ ואתה דע נא וגו' (שמואל ב' כ"ד). הרי שלשה משפטים רעים כנגד

שלשה מיני הטובות שקדמו כי גם את זה לעומת זה עשה האלוהים אלו להשכיר ואלו להעניש.

[שכר מקיימי הדת – ארבעה דברים]

נמצא אם כן ששכר מקיימי הדת נמשך אל ארבעה דברים: שלשה אלה אשר אליהן יתחלקו הטובות הזמניות, והרביעי העולה על כולן, היא ההצלחה הנפשית והדבקות האלוהי כמו שאמרנו. והם הארבעה שזכרם משה ע"ה באומרו (דברים כ"ו) ולתתך עליון על כל הגויים אשר עשה לתהילה ולשם ולתפארת ולהיותך עם קדוש לפני ה' אלוהיך כאשר דבר.

וכאשר יחטאו ייפסדו ארבעתן. כמו שאמר ירמיהו ע"ה (י"ג) כי כאשר ידבק האזור אל מתני איש כן הדבקתי אלי את כל בית ישראל ואת כל בית יהודה נאום ה' להיות לי לעם ולשם ולתהילה ולתפארת. ובפרשת פינחס שער פ"ד יתבאר יפה איך יורה עניין האזור על ארבעה דברים הללו באופן נאות מאד.

ומכל זה למדנו שסדר דברי הפרשה הזאת הן בברכות הן בתוכחות הוא סובב על ארבעה דברים אלו. אך יראה זה כמו שיתבאר:

אם בחוקתי תלכו ואת מצותי תשמרו ועשיתם אותם.

זכר הדרכת השלמויות בזה אחר זה כי ההליכה בחוקים אפשר שתהיה בלי למוד ועיון. אמנם ממנה יבואו לשמור המצות והוא עניין העיון והלמוד בהם וכמו שאמרו (תו"כ אחרי פ"ט) ושמרתם זו משנה. ומזה יבואו לשלמות המעשים כי המעשה השלם הוא אשר יעשה האדם אותו בהסכמת הרצון והשכל יחד. וכמו שאמרו (קידושין מ' ב) תלמוד גדול שהתלמוד מביא לידי מעשה.

וכנגד השלשה עניינים הללו אמר בשכרן שלשה דברים כמו הם: (ג) ונתתי גשמיכם בעתם. ונתנה הארץ את יבולה. ועץ השדה יתן פריו. כי הגשמים תחילת הזנת הארץ להביא פירותיה. ונתנית יבולה הוא התחלת הצמיחה. והגמר שעץ השדה יתן פריו. ואמר ונתתי גשמיכם בעתם לפי שצורך הגשמים בארץ היא אינו אלא בימות החורף שהגשמים מצויין בטבעם ולזה לא ייעד הווייתם אבל שישגיח עליהם בשיהיו בעתם. וכמו שאמרו חכמים ז"ל (תענית כ"ג א) לילי שבתות ולילי רביעיות, שיצליחו את אשר שלחם ולא יקוצו העם בהם. ולסיבה זו אמר בעונש (דברים י"א) ועצר את השמים ולא יהיה מטר וגו'. כי אפילו יבואו מעצמם יעצור אותם. ואחר שהזכיר שיעור מה שיבוא התגמול מכוון כנגד המעשה נעתק לזכור מה שימצא להם מן הטוב בהיות הדבר כן. ואמר והשיג לכם דיש את בציר ובציר ישיג את זרע ואכלתם לחמכם לשובע וישבתם לבטח בארצכם.

(ג) יאמר כי מה שיקרה לפעמים לשיבוש התקופות ולקלקול הסדר בגשמים וזולת זה שיתעכבו מלאכות אלו עד שתשיג זו את זו שזה עצמו יקרה להם מרוב כל. ולפי שאפי' בשני השובע יקרה שבזמן הקציר לבדו או הבציר יחסר הלחם האפוי וימצא בקושי מפני עסקם איש בשדהו ובכרמו וגם כי מעלמא קאתו פועלים ושכירים רבים משחרי לטרף ולזה אמר שאפילו שישגיג להם דיש את בציר ובציר את זרע ויתחברו שתי הסיבות יחד ואפי' הכי יאכלו לחם לשובע וזה אומרו ואכלתם לחמכם לשובע לחם דווקא אפוי הוא.

(ג) ואמר כי ישבו לבטח בארצכם שלא ימנעו מאכול לשבע לאצור אותו ולשומרו כי תקראנה מלחמה בארצכם **והנה בזה השלים העניין הראשון** שאמרנו מסיפוק הצרכים.

+++

והתחיל העניין השני והוא הרחקת המעיקים ואמר ונתתי שלום בארץ וגו'. יראה שזהו השלום שבין אדם לחברו בין איש ובין אחיו ובין גרו כי המחלוקת שבין השכנים ובני המדינה יטריד האדם מאד מבקשת צרכיו ושלמותו כי כוסף הניצוח איננו מניח לו לישון ולזה אמר ושכבתם ואין מחריד ואמר והשבתי חיה רעה מן הארץ כי גם הוא מעיק גדול במקומות המיושבים אצל המדברות והיערים הגדולים. ואמר וחרב לא תעבור בארצכם שישביתם מבלי שיצטרכו להם חרב וחנית וזה אם שיבטל רעתם כמו שכתב **הרמב"ן** ז"ל או שיעבירם ולא ימצאו בה ורדפתם את אויביכם ונפלו לפניכם לחרב כי הם ודאי המעיקים הגדולים: ורדפו מכם חמשה מאה וגו'. מהידוע כי שפע האל ית' כאשר תחול על המקבלים שיקבלו ממנה כל אחד כפי כוחו והכנתו וכמו שאמר הכתוב (תהלים ס"ה) על ישראל גאותו ועוזו בשחקים. ומזה הוא מבואר כי כשיושפע שפע גיבור' על אנשים רבים שלא יקבלו אותה כולם בשווה שהרי לא יפעל בשפע ההוא תינוק בן יומו כאשר יפעל שמשון או אחד הענקים. ועל דרך שאמרו ז"ל (ברכות נ"ה א) יהב חכמתם לחכימין וכו'.

(ד) ולזה אמר שישפע שפע גבורה מאת הש"י עד שיהיו מהם אנשים שירדפו חמשה מאה שכל אחד ירדוף עשרים ומהם שירדפו מאה רבבה ויהיו אחד למאה לפי מה שהוא אדם וגבורתו.

ואם תאמר א"כ היה לו לומר ורדפו מכם חמשה מאה וחמשה מכם חמש מאות ירדופו כי למה יחליף המספר הראשון (ד), אשיבך שבשר להם בזה בשורה טובה שנייה, והיא שעל המעט ימצא בהם החלשים כי לא יהיו אלא בערך החמשה עם המאה וע"כ החלק אשר מצד המעיקים מחוץ.

ועל העניין השלישי אשר מצד עצמם ובריאותם אמר ופניתי אליכם והרביתי אתכם וגו'. ולפי שזה תלוי בשלשה דברים:

האחד בשיהיו פרים ורבים אל זה אמר והפרתי אתכם שלא יהיה בהם עקר ועקר'.

והשני בשיהיה זה בשפע ואל זה אמר והרביתי אתכם.

והשלישי בשלא יהיה בהם מות ומשכלת, ולזה אמר והקימותי את בריתי אתכם.

כי בריתי יהיה אתם החיים והשלום.

(ד) ולא מרובכם יחסר כל לכם מתבואות הארץ ופירותיה כי היא תיתן אותם בשפע רב עד שתאכלו ותשבעו ותותירו לשנים הבאות שתאכלו ישן נושן ולא יהיה זה לכם לזרא כי אתם יודעים כי ישן מפני חדש אתם רגילים להוציא דרך תענוג או רפואה וע"כ הוא העניין השלישי שבו יושלמו הטובות הזמניות.

+++

(א) ועכשיו יאמר העניין הרביעי המעולה שבכולם והוא מה שיהיה עניינו הצלחת הנפש בלי ספק ואמר ונתתי משכני בתוכם ולא תגעל נפשי אתכם. ודבר גדול דיבר.

כי הנה מלך גדול יפה תואר ואיש מראה שנושא אשה כושית, אע"פ שיסבול אותה לסיבה מהסיבות, אי אפשר שלא יהיה שם גועל נפש וצער מצד רוחק טבעם. אמנם אם תהיה האשה ההיא יתירה בדעת, ומתוקנה בכל מעשיה, הנה אז יופי מעשיה וטוב שכלה יכסה על דופי שחרותה, לא תגעל אותה נפשו, אבל יאהבה כמשפט בנות מלכים היפות אשר בגילו.

והנה באמת כך זיווגו של מלך מלכי המלכים עם כנסת ישראל. וכמו שנאמר הלא כבני כושיים אתם לי בני ישראל (עמוס ט'). וא"א שלא יהיה שם צד גועל נפש וריחוק מהרוחק הנפלא אשר בינותם, כמו שיאמר (ויקרא ט"ז) השוכן אתם בתוך טומאותם. אמנם כשתתעלה הכנסייה במעלות הנה יופי מעשיה יכסה שחרותה וכמו שאמרה ע"י רוח הקדש שחורה אני ונאווה וגו' אל תראוני שאני שחרחרת (שיר א') ואז תעלה חיבתה בנפשו כמו שאמר (שם) הנך יפה עיניך יונים ואח"כ (שם ב') יונתי בחגווי הסלע בסתר המדרגה הראיני את מראיך השמיעני את קולך כי קולך ערב ומראך נאווה עד שלסוף כשנסתכל בדדיה וצווארה שיניה ושערה שהם חלקי השלמויות הנמצאים בכיתותיה על דרך חז"ל (חזית שיר ד') הנה סתם ואמר (שיר ד') כלך יפה רעיתי ומום אין בך והרי אין שם גועל נפש כלל.

(ה) והוא מה שנאמר בכאן אם בחוקותי תלכו ואת מצוותי תשמרו ועשיתם אותם עד ונתתי משכני בתוכם ולא תגעל נפשי אתכם. כי בהיותכם על זה השיעור מתיקון המעשים ובטוב הסיפוק והסדר בכל העניינים הצריכים לכדי חיותכם על האופן היותר שלם אני אמרתי אלוהים אתם ובני עליון כולכם ותצלחו למלוכה והזיווג ביני וביניכם יהיה נאה ומקובל מבלי שום גיעול ורוחק כלל ויגיע משלמותכם שאתהלך בתוכם ואטייל עמכם והייתי לכם לאלוהים תמיד ולא תיפרד החבילה.

אמנם אם לא תאבה האשה ללכת אחריו ולא תשמע אליו מיד תחזור לשחרותה כמו שאמר (ירמיה י"ג) היהפוך כושי עורו ונמר חברבורותיו גם אתם וגו'. ואז ודאי יחזור גועל הנפש למקומו כמו שאמר בסוף ונתתי את פגריכם על פגרי גלולכם, וגעלה נפשי אתכם

ונתתי את עריכם חרבה והשימותי אני את הארץ ושממו עליה אויביכם היושבים בה, ואתכם אזרה בגויים והריקותי אחריכם חרב והייתה ארצכם שממה וגו'.
 יאמר כי בקלקולה תגעל נפשו אותה ולא יריח בריח ניחוחה ומזה תהיה הפרידה מזומנת מאד כי יגלם מלפניו ויזרם בארצות לא להם, והוא היה צער הנביא כשידע בגלות המזומן כשאמר המאוס מאסת את יהודה אם בציון געלה נפשך, כמו שהיה העניין כבר בישראל שהסירם מעל פניו, ואמר בסוף ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם וגו'. יבאר שאע"פ שימצא שם גיעול ומיאוס, לא שיהיו לכלות ולהשחית ולהפר ברית לגמרי כמו שיבוא עוד פירושו במקומו.
 וזו היא דרך ישרה בפשטי הכתובים וקבלת הרב ז"ל לא תזוז ממקומה:

אני ה' אלוהיכם וגו'. יאמר אל ירע בעיניכם מה שצויתי אתכם עשות אלה המצות, כי אני ה' אלוהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים מהיות להם עבדים, (ו) ואשבור מוטות עולכם אשר היו מעבידים אתכם בחמר ובלבנים ובכל עבודת פרך וכ"ש שלא הטלתי עליכם עבודה שלא תלכו בה בקומה זקופה, כי במעט עסק שתתעסקו בה תלכו קוממיות ובחופשיות מכל עסקי העולם. וכמו שאמרו ז"ל (ש"ר פ' ל"ב) חירות מיצר הרע חירות ממלאך המוות חירות מהמלכויות.

ועם זה נשלמו הארבעה דברים הנכללים בברכות אשר נתנו להם מסודרות בזו אחר זו בלב שלם בעין יפה, (ב) מבלי הרבות תנאים, כאשר ברך איש את בנו האהוב לו.

[בתוכחות הרבה תנאים ולא רצה להכותם מכה רבה]

אמנם בתוכחות לא עשה כן אבל החליף השיטה בשני עניינים: האחד בשהרבה עליהם תנאים הרבה אשר על הזרות והקושי יש לפעול עליה. והשני כי אף בעוברם פעם ראשונה על התנאים הרבים ההם, לא נשא את נפשו להביא עליהם מכה רבה מהנה במלואה כמו שיבוא.

והנה ריבוי התנאים הוא מבואר מאומרו ואם לא תשמעו לי ולא תעשו את כל המצות האלה ואם בחקותי תמאסו ואם את משפטי תגעל נפשכם לבלתי עשות את כל מצוותי להפרכם את בריתי, הרי שבעה גופי עבירות קשות ורעות. וכמו שפירשו ז"ל (תו"כ בחקותי פ"ג פרשה ב'): לא לומד ולא עושה, מואס באחרים העושים, שונא את החכמים, מונע את אחרים, כופר במצוות, כופר בעיקר. הנה שנתמלאה סאה על כל גדותיה, ועוד והרי נתקלקלו המיתרים והיתדות אשר מהם נתקיים העולם, כמו שכתבנו בפ' הניגון אשר בשער י"ב עיין עליו.

והנה עם כל זה לא ראה לייסרו במכה אחת שלמה מהמשולשות הנזכרות, כי להראות לו קצת ממנה או מכל אחת ממנה, כדי שיפחד וירגז ויסור מדרכו ולא יצטרך לקבל מכה

רבה ונקלה. כמו שיעשה האב אל בנו האהוב אליו, אשר במורדו עליו יצווה להביאו אל בית הסוהר, ומראים לו כל מיני הייסורים הקשים, ומטעימים אותו טעם כל אחד מהם, כדי להפחידו ולאיימו ולזרזו, שלא יבוא לקבל שום אחד מהם במילואו.

(ב) וכן האל ית' באהבתו ובחמלתו בפעם ראשונה הטיל עליהם מעט מעט מכל שלשה מיני הייסורים, כדי שידעו אותם וייראו מאד מהם, וישמרו בנפשותם לבלתי קבל עוד אפילו שום אחת מהמכות בשלמותה.

(ז). ולזה אמר ראשונה אף אני אעשה זאת לכם, והפקדתי עליכם בהלה את השחפת וגו'. וזה מעניין הדבר הוא בלי ספק. אלא שהקל להם בהביא עליהם חולאים קשים להגיעם אל שערי מות ולבסוף יפדה נפשם ממנה. וממכת הרעב אמר, וזרעתם לריק זרעכם וגו'. וזאת אינה מכת רעב גמורה אלא שמצד שיבואו עליהם גייסות ויאכלו את תבואת הארץ יזרעו לריק, כי לא ישתכרו בו, כמו שחשבו. ומ"מ אע"פ שלא תהיה רעב של בצורת או של כליה, כבר יטעמו טעם חוסר לחם. ומחמת המציק אמר ונתתי פני בכם וניגפתם וגו' אמר שיינגפו לפני אויביהם, אבל לא שיוציאום מארצם ומבתיהם אלא שכשיצאו אליהם ירדו בהם וינוסו מפניהם ואין רודף אותם.

הנה שע"פ רוב התנאים שהקדים לא ייעד לייסרם בפעם ראשונה רק זער שם זער שם, מכל שלשה מיני הייסורים אשר הם הפך שלשה מיני הברכות אשר ייעד להם בשלמות, מבלי רוב תנאים מלבד מה שלא הזכיר שמץ דבר מהרביעית שהיא החמורה מכולן. והנה לזה סמך ואמר, ואם עד אלה לא תשמעו לי ויספתי לייסרה אתכם שבע על חטאתיכם. (ז) והכוונה הנה עד הנה לא נתתי לנגוע בכם אלה המכות בעצמם, רצוני בשלמותן. אבל אם לא תשמעו לי עד שיבואו עליכם אלו המכות עצמם, תדעו שאוסיף לייסרה אתכם בכל אחת מהנה שבע ממה שבא עליכם ממנה בפעם הראשונה.

ועם כל זה לא אמר להביאם עליהם פעם אחת כמו שעשה בברכות, אבל נגע בהם כאב הכואב ממכת בנו ומכה אחת ואומר חזור בך. ואם לא חזר מכהו שנית וכן שלישית. והנה בפעם הזאת הוא שולח להם מכת רעב גמורה, ואמר ושברתי את גאון עוזכם ונתתי את שמיכם וגו'. ותם לריק כוחכם ולא תתן ארצכם את יבולה ועץ הארץ לא ייתן פריו והרי זו מכת רעב של בצורת ושל כליה שלא יהיה להם כלל שיאכלו לא הם ולא האויבים ושיג להם בזה הפך כל מה שאמר למעלה בברכתן על זה העניין. והנה לא הכה אותם במכה שנייה עד שחזר ואמר ואם תלכו עמי קרי ולא תאבו לשמוע לי ויספתי עליכם מכה שבע כחטאתיכם. שכיון שקבלו כבר מכה שלמה ולא לקחו מוסר, אמר שיוסיף להם עוד מכה שנייה שיהיה בה שבע ממה שטעמו ראשונה ממנה וכן נאמר אחרי זה והכיתי אתכם אף אני וגו'. הרי שהורה באצבע שאלו השלשה הן המכות העצמיות וגם לפי שקבלו מכה שלמה ולא חזרו יראה שכוונתם ללכת עמו בקרי ובהפצר.

(ח) ולזה אמר מכאן ואילך זה הלשון של קרי, מה שלא אמר עד עכשיו. והנה המכה הזאת היא מכת הדבר שעליה אמר והשלחתי בכם את חית השדה ושכלה אתכם

והכריתה את בהמתכם והמעטיה אתכם ונשמו דרככם. כי באמת השכול וההתמעטות והשיממון הבא ע"י חית השדה הוא יותר קשה מהבא ע"י הפסד האוויר או שאר חולאים רעים שהם ימותו בכבוד איש בביתו, ואלו היו טרופים ושבורים גם קבורה לא הייתה להם כי אם במעי העופות והבהמות.

וקודם שיכה אותם המכה השלישית והיא חרב האויב, חזר והתרה בהם ואמר ואם באלה לא תיוסרו לי והלכתם עמי קרי והלכתי אף אני עמכם בקרי. הנה בעניין הקרי וחמת קרי האמורים בכאן, אמרו הראשונים (הראב"ע) שהוא נאמר על הקרי וההזדמן, כלומר אם תחשבו שאלו המכות באות מפאת המקרה לא מפאת העונש, אף אני אעזוב אתכם ביד המקרה ולא אשים עיני עליכם לטובה. ואם עוד תוסיפו סרה, אשחית לכם ההזדמן ותקראן לכם מצדו רעות רבות וצרות.

אמנם הנראה לי בזה הוא מה שיקרה על הרוב לחטאים בנפשותם, כי כאשר יקבלו שום עונש לקיצורם בעבודה הנה הם יוסיפו לקצר ותוספת הקיצור יכפול העונש וכפל העונש יכפול הקיצור, וכן הולך שובב בדרך לבו עד שטבע העניין יחייב הפסדו לגמרי, ואף שלא יכוון מההשגחה להענישו תחת רישולו וקיצורו. אמנם כאשר יושקף מפאת ההשגחה להענישו תחת עצלותו וקיצורו, ויכוון ממנו ג"כ לקצר תחת מה שהעניש, וימשך זה ביניהם פעמים רבות, כבר יראו שניהם הולכים בקרי זה לעומת זה, זה מעניש וזה מקצר זה מעניש וזה מקצר.

וכאשר ישקיף האל ית' על סכלותו והעיזו כנגדו הנה אז יחרה אפו ויענישהו בחמת רוחו תחת הלכו עמו בקרי נוסף על מה שיגיעהו מהעונש מצד עצלותו. ולזה אמר ראשונה ואם תלכו עמי קרי ולא תאבו לשמוע אלי, ויספתי עליכם מכה שבע על חטאתיכם לומר כי מהלכם עמי קרי חויב מאליו תוספת המכה בערך הקיצור, כמו שאמרנו. אבל אם תוסיפו כבר יתוסף העונש בשאלך אף אני עמכם בקרי במה שאכווין להענישכם על קיצורכם עד שיראה ששנינו אנחנו הולכים זה לקראת זה על דרך הויכוח, ולזה אמר והכיתי אתכם. אמנם בהוסיפכם ללכת עמי בקרי והלכתי עמכם בחמת קרי, והוא שיחרה אפי עוד בבחינת סכלותיכם ורוע בחינתכם ללכת עמי בקרי על זה האופן וייסרתי אתכם אף אני שבע על חטאתיכם. והוא פירוש נכון לפי העניין והלשון.

ולזה אחר שתי מכות שלמות אמר כן כי עתה הפעם הזאת הפליג להגזימם כל זה השיעור לפי שהמכה הזאת היא חמורה מאוד, וכלהו איתנהו בה על צד ההכרח, ולזה המתין להם מהביאה עד שתהיה רצועה אחרונה אין אחריה עוד רק כליון חרוץ.

ועל עיקר המכה אמר והבאתי עליכם חרב נוקמת נקם ברית ונאספתם אל עריכם. ירצה ואם באלה שתי המכות שלמות לא תיוסרו לי והלכתם עמי עוד בקרי אף אני אלך עמכם על הדרך היא והבאתי עליכם מכה כעין מה שטעמתם ממנה בפעם הראשונה. אבל תהיה חמורה שבע פעמים עליה, כמו שיחייבו חטאותיכם כי אביא עליכם חרב האויב

שתהיה נוקמת נקם בריתי זאת אשר עברתם. ואם באולי תחשבו להימלט כשתאספו אל עריכם החזקות והבצורות אשר אתם בוטחים בהם להילחם משם עם האויב, הנה אנכי אהיה להם לעזרה במה שאשלח דבר בתוכם ונתתם בו ביד אויב.

ואומר אני שלשון דבר בכאן אינו מגפה ממש אלא לשון שברון וחולשה והריגה כמו ידבר עמים תחתינו (תהלים מ"ז). ותדבר את כל זרע הממלכה (ד"ה ב' כ"ב). והעד אומרו בשברי לכם מטה לחם. יאמר שהדבר וההכנע שהזכיר יהיה במה שישבור להם מטה לחם ולא יהיה להם כוח לעמוד במצור ובמצוק. וזה שאע"פ שיהיה להם במבצריהם רוב תבואות לא תוכלו עמוד בשברי לכם כל משען לחם אשר עליו נאמר בתורה בנביאים ובכתובים רפתא סעדתא דלבא (ל' ב"ר פ' מ"ח) שאפילו ירבה לכם הלחם עד שיאפו עשר נשים לחמכם בכל אחד מתנוריהם מרוב התבואה גם כי ישמרוהו שמירה עצומה עד שישובו לחמכם אל בתיכם במשקל ההוא עצמו, שהיה בהיותו בצק בבתיים עם כל זה תאכלו ולא תשבעו כי אשלח בו מארה ולא יזון אתכם עד שתוכרחו להימסר אל האויב. הנה כי עיקר המכה הזאת אינה רק מה שאמר ראשונה חרב נוקמת נקם בריתי. וגם אם יפרשוהו כפשוטו דבר ממש ושלא יהיה להם לחם ומזון להתבצר על כל פנים לא היה הכול רק להכרחים אל הנפילה ביד האויב והכול הולך אל מקום אחד.

והנה בזה כבר שלמו כל המכות האלה בארבעה פעמים. הראשונה בשלוח להם שמץ מכל אחת ואחת. והשלשה בשלוח כל אחת ואחת בפני עצמה בשלמותם. ולזה כללן כולן בפרשה אחת, כי כולן עניין אחד הן במה שהן נוגעות בטובות הזמניות וראויות היו לבא בבת אחת כמו הברכות והטובות אלא שהיה קשה בעיניו להביאם מתוך רחמנותו כי אם על הדרך שאמרנו.

(ח) ולזאת ההתייחדות אשר לכולן אמר בפרשה בפני עצמה ואם בזאת לא תשמעו לי והלכתם עמי בקרי ירצה ואם בזאת הממשלת של המכות הכוללת המחנה האחת מההצלחות האנושיות אשר באו עליכם על זה האופן מההדרגה לא תיוסרו לי, והלכתם עמי עדיין בקרי והלכתי עמכם בחמת קרי וייסרתי אתכם אף אני שבע על חטאתיכם וזה בהביאי עליכם ארבעת שפטי הרעים כולם כאחת.

ואחשוב שאמר בכאן ובקודמת לה אף אני, גם אני, לומר שהוא יכה אותם בכבודו ובעצמו לא ע"י שוטר ושליח כמו שדקדקו בצאתו לעזרתנו אני ולא מלאך אני ולא שרף אני ולא שליח וכו' (**מכלתא** בא פ"ז). והוא מה שאמר במשנה תורה (דברים כ"ח) והיה כאשר שש ה' עליכם להטיב אתכם ולהרבות אתכם כן ישיש ה' עליכם להאביד אתכם ולהשמיד אתכם.

והנה על עוצם הרעב אמר ואכלתם בשר בניכם ובשר בנותיכם תאכלו. ודבר וחרב זכרן כאחת באומרו והשמדתי את במותיכם והכרתי את חמניכם ונתתי את פגריכם על פגרי גלוליכם וגעלה נפשי אתכם. אמנם היותר קשה מכלן וגעלה נפשי אתכם כי הוא הפך מהדיבוק האלוהי אשר אמר ראשונה ונתתי משכני בתוכם ולא תגעל נפשי אתכם כמו שאמרנו. ואחרי כן אמר כי כמו שגעלה נפשי אותם כן ישליכם מעל פניו ויבטל עבודותם המאוסות מלפניו ואמר ונתתי את עריכם חרבה והשימותי את מקדשיכם ולא אריח בריח ניחוחכם ולא עוד אלא שתשומם הארץ במה שישוממו עליה אויביכם ולא תישא אותם ואת שאריתכם אזרה בגויים והריקותי אחריכם חרב כדי שלא תוכלו לשוב, שהכוונה שתהיה הארץ שממה לגמרי, לפי שאז תרצה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה ואתם בארץ אויביכם, אז תשבות הארץ והרצת את שבתותיה כל ימי השמה תשבות את אשר לא שבתה בשבתותיכם בשבתכם עליה.

(ט) ושיעור הכתובים, אז תרצה הארץ את שבתותיה ההווים והעוברים בתורה ובמצווה כי כל ימי השמה ואתם בארץ אויביכם ולא תזרע ולא תצמיח, אז תשבות הארץ תמיד והרצת את שבתותיה את אשר לא שבתה בשבתכם בה. ואין צ"ל שכל ימי השמה תשבות השבתות ההוות בימים ההם אשר לא שבתה אז בשבתכם עליה. וכבר כתבנו בשער הקודם טעם חומר השמטות והיובלים, ושהחוטא בהם אינו חוטא במצווה אחת לבד כי אם בכללות מה שחייב האדם להיות בו כפי התורה והמצווה, ושהוא ענין שיחויב עליו גלות שלמה בלי ספק עיין עליו.

והנשארים בכם והבאתי מורך בלבבם בארצות אויביהם ורדף אותם קול עלה נדף ונסו מנוסת חרב ונפלו ואין רודף תחת אשר הקשו לבבם בלכתכם עמי בקרי, ועדיין קושי ערפם במקומו עומד, אביא מורך בלבבם בארצות אויביהם עד שירדוף אותם קול עלה נדף, ונסו כאלו רדף אותם חרב האויב, ונפלו בבהלה גדולה ולבסוף יראו שאין רודף. והיה ראוי שיתעסקו בעצמן שלא יקרה אותם כן פעם אחרת, ולא יהיה כן אבל יתמידו על זה המורך עד שכבר יכשלו תמיד בנוסם איש באחיו כמפני חרב אשר רודף אין, ולא תהיה להם תקומה עד שיאבדו בגויים ותאכל אותם ארץ אויביהם. והנשארים בכם עדיין לא ישובו אבל יימקו בהיות עוונם בחיקם ואף בהיות עונות אבותם אתם יימקו. והתוודו את עוונם ואת עוון אבותם במעלם אשר מעלו בי ואף אשר הלכו עמי בקרי (י) הכוונה שיתוודו במועל ידיהם מבלי שירחיקו רשעתם ורשע אבותם מידם, אלא כמי שהוא מודה מחמת הרצועה, כמו שכתבנו (שער ל"ו) על קושי לב פרעה לפי הראשונים זכרם לברכה. אף אני אלך עמם בקרי והבאתי אותם בארץ אויביהם, או אז ייכנע לבבם הערל, ואז ירצו את עוונם, (י) ירצה כמו שעדיין הם הולכים עמי בקרי ואינם טובלים אלא השרץ בידם, אף אני אלך עמם בקרי ואביא אותם שם בארץ אויביהם להניעם מגוי אל גוי ומממלכה אל ממלכה עד תומם, או אז ייכנע לבבם הערל ואז ירצו את עוונם כי זהו תכלית הגלות.

וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור והארץ אזכור, (יא) ירצה כל עוד שלא ייכנע לבבם הערל אלך עמם בקרי ולא יגן עליהם שום זכות ואע"פ שאזכור את בריתי אשר את יעקב אביהם ואף את בריתי אשר את יצחק אביו אשר נעקד לפני ואף את בריתי אשר את אברהם אביהם, אשר היה ראש היחס ותחילת האמונה, לא יועיל להם, כי את כולם אזכור והארץ אזכור יותר, כי עלבונה תמיד לפני מאשר לא שבתו בשבתם עליה, ומכרו את עצמם לעבדים לה, והארץ תיעזב מהם ותרץ את שבתותיה בהשמה מהם, והם ירצו את עוונם יען וביען במשפטי מאסו ואת חוקותיי געלה נפשם.

ביאר שסוד השמטות ומצוותן הוא עניין שהוטל עלינו בין בהיותנו בארץ או חוצה לה והוא אומר ותרץ את שבתותיה בהשמה מהם, יען וביען במשפטי מאסו ואת חוקותיי געלה נפשם כי עניין עזיבת השמיטות הוא עצמו מיאוס משפטי התורה וגיעול חוקיה אשר יוכלו לשבות מהם בהשמה מהם. ויען לא שבתו יארץ עליהם הגלות כמו שכתבנו בשער הקודם.

ויראה כי אלו התוכחות האחרונות מפלשות ובאות עד סוף הגלות המר הזה אשר אנחנו באפלתו, כי לזה אמר ראשונה והשימותי את מקדשיכם לכלול שממות מקדש שני אשר נמשכו אחריו כל הרעות שהזכיר בעודנו נדים ונעים מטולטלים ונרדפים בארצות אויבינו, כי הוא ודאי זמן ארוך להרצות הארץ את שבתותיה כמה פעמים. והנה בברית אשר במשנה תורה נמצא מבואר זה העניין מאוד, כמו שבאו בו הדברים ג"כ מכוונים מהברכות והתוכחות על הדרך שכתבנו כאשר יתבאר שם בעזרת האל. ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם כי אני ה' אלוהיהם. ירצה אם לא תעמיד להם זכות אבותם להושיעם מהגלות, מכל מקום יספיק לשלא אמאס ואגעל אותם להפר בריתי אתם לכלותם בארץ אויביהם, כי אני ה' אלוהיהם ושמתי עיני עליהם להשאירם שם ברכה עד תום גלותם שבו ירצו את עוונם. כי אם יתמהמה קצם, לסוף ישובו המה אלי ואני אשוב אליהם, כמו שהבטיחנו משה (דברים ד') בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים, ושבת עד ה' אלוהיך ושמעת בקולו כי אל רחום ה' אלוהיך לא ירפך ולא ישחיתך ולא ישכח את ברית אבותיך אשר נשבע להם. ועוד במקום אחר (שם ל') ושב ה' אלוהיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך ה' אלוהיך שמה. והוא מה שזכרו ירמיהו בסוף ספר קינות למה לנצח תשכחנו תעזבנו לאורך ימים, השיבנו ה' אליך ונשובה חדש ימינו כקדם, כי אם מאוס מאסתנו קצפת עלינו עד מאד, ירצה למה לנצח תשכחנו הרי אין שכחה לפני כסא כבודך.

כמו שאמר המשורר (תהלים ע"ז) השכח חנות אל אם קפץ באף רחמיו וגו'. וא"כ זכרנו נא ופקדנו בדבר ישועה להשיב אותנו אליך ונשובה כאשר הבטחתנו בתורתך. כי אם תאמר אין כאן שכחה אבל יש כאן מיאוס, א"א כי אם מאוס מאסתנו הנה באמת קצפת עלינו עד

מאד, כלומר יותר מהראוי, שהרי כתבת בתורתך ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפך בריתי אתם, ואין דרכך לגדוש מדת הפורענות:

ובמדרש (ויקרא רבה פרש' ל"ו)

א"ר יודן א"ר חייא בר אבא: אם ראית זכות אבות שמטה, זכות אמהות שנתמוטטה, הדבק בגמילות חסדים. דכתיב (ישעי' נ"ד) כי ההרים ימושו והגבעות תמוטנה - וחסדי מאתך לא ימוש.
א"ר אבא: זכות אבות לעולם קיימת, ולעולם נזכר להם, שנאמר כי אל רחום ה' אלוהיך לא ירפך ולא ישחיתך ולא ישכח את ברית אבותיך אשר נשבע להם.

הנה ששני אלה החכמים -

האחד פירש מאמר וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור והארץ אזכור.
והשני פירש מאמר ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביה' לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפך בריתי אתם כי אני ה' אלוהיהם על הדרך עצמו אשר פירשנום.
ומר אמר חדא וומר אמר חדא ולא פליגי.

ובמדרש הנעלם (זוהר בחקותי):

לא מאסתים ולא געלתים הרי דסני לחבריה מאוס הוא לגביה או געיל הוא לקבליה אלא למלכא דאית לי' רחימתא בשוקא דבורסקי דכל יומי לא הוה עליל לגווה משום טנוף דידה ובגין ההיא רחמתא הוה עייל בגווה כמה זמני ביזמא אוף הכא ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם אע"ג דהני סנאין הוו מאיסין וגעלין קמיה משום טנופא דע"א דאית בגוייהו לא מאסת' ולא געלתי' אמאי לכלות' לכלתם כתיב בגין ההיא כלתא דידי דהות בגוייהו.

והנה אלה הם דברי שלום ואמת צחים, ומתיבי' על אהבתו ית' אלינו לזכות אבותינו וזכרתי להם ברית ראשונים אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים לעיני הגויים להיות להם לאלוהים אני ה'.

(יב) ירצה אמנם לסוף אזכור להם הברית שזכרתי לאבותיהם הראשונים אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים וחסאו לפני ונתחייבו כליה ולא עמידה להם זולתי מה שיתחלל שמי בכלותם כמו שטען משה בעדם (שמות ל"ב) למה יאמרו מצרים לאמור ברעה הוציאם ובמרגלים (במדבר י"ד) מבלתי יכולת ה' כמו שיבוא שם ביאורו בעזרת האל. וזאת הברית עצמה היא שאזכור להם באחרונה. וכמו שאמר ע"י יחזקאל (ט"ו) לא למענכם אני עושה בית ישראל כי אם לשם קדשי אשר חיללתם בגויים אשר באתם שם וקידשתי את שמי

הגדול המחולל בגויים אשר חיללתם בתוכם וידעו הגויים כי אני ה'. וזה מה שכוונוהו אנשי כנסת הגדולה במה שתקנו בברכת מגן, **קונה הכול וזוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה**. ירצה, כי עם שהוא זוכר חסדי אבות לבלתי כלות זרעם בגויים כנזכר, מ"מ מה שיביא גואל לבני בניהם למען שמו הוא עושה כי איך יחל לעיני הגויים ולא לשום זכות אחר. וכן אמר בסוף הרעות כלן (שם ל"ח) והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני עמים רבים וידעו כי אני ה'.

הרי שביארנו פרשת הברית הזאת החמורה, והוכחנו איך באו כל הדברים בה על הסדר הנכון והישר לפי חלוקן ולפי מה שחויב מעוצם האהבה וחמלת האלוהים אלינו.

ובזה נתבאר מה שכוונו ר' חייא בשם ר' יוחנן בפירוש הרביעי שזכרו, אמר חשבתי ברכות וחשבתי קללות חשבתי ברכות מאלף ועד תי"ו, וחשבתי קללות מוא"ו ועד ה"א, ולא עוד אלא שהן הפוכות וכו'. וזה כי ראה הברכות באות בשפע ובמיעוט הטעמים ושזה נרמז בתחילתן באל"ף אם בחוקותי, ובסיומן בתי"ו קוממיות. כלומר שבאו שם כל הברכות מראשן ועד סופן. והקללות עם רוב התנאים כולן לא תתיר רצועתן כי אם מעט מעט על הדרך שנתבאר, שזה נרמז בהיות נכללות בין הוא"ו והה"א, שהמרחק ביניהם תכלית המעט. ולא עוד אלא שהן הפוכות. והכוונה שרמז בזה להפוך הקללות לברכות כלומר שאחר הה"א תבוא הוא"ו פעם אחרת לסיים בשבח, כמו שדקדקו חז"ל (גיטין ע"ה ב) בתנאי גט שכיב מרע אם לא מתי ואם מתי ואם לא מתי כלומר אם בחקותי תלכו ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ יבולה ועץ השדה ייתן פריו, ואם לא תשמעו לי ולא תעשו את כל המצות האלה, ואם באלה לא תיוסרו לי, והלכתם עמי קרי. ואם בזאת לא תשמעו לי והלכתם עמי בקרי עד סוף ואם תשמעו יחולו עליכם הברכות כלן. וזהו אמרו הריני הופך לכם את הקללות לברכות. כיצד, כשתשמרו את תורת, כלומר כשיחזור תנאי השמירה וכל כך כדי ליפטר מהדבור בלשון ברכה וחיים, כמנהג האב אצל הבן שיקרה נפשו בעיניו. ולזה אמר זה ממה שיחייב שכל בעל שכל ישיב רגליו אל עדות התורה האלוהית, מצד מה שכללו מהחכמה בהיישרתן אל הטוב המוחלט, ומאהבה בקורבתם אליו הטובות בעין יפה ונפש שלימה, ובהרחיק הרעות תכלית מה שאפשר. כי אלו הם שני התנאים אשר הנחנו ראשונה במלמד השלם.

והנה עם זה נשלם ביאור זה המאמר אשר באו בו ארבע הפירושים במאמר חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך נתיישב כל אחד במקומו המיוחד. והסכמת כלן לומר כי מתוך הפרשה הזאת המיוחדת תוקח ראייה עצומה לכל אדם שנטיה רגליו למחשבה מהמחשבות להשיב רגליו על עדותיו אשר נאמנו מאוד, כי בה יושג

תכלית ההצלחה האנושית ובה יהיה האדם חפשי מכל העבודות הזרות והנכריות אשר לסכלותו ישתעבד בהן בעולם הזה, כמו שנתבאר בשער הקודם.

ועתה ראה כי החכמים הוברי השמים טרחו מאד לדעת מה ילד יום מהגשם או הטל או הרוח ושאר המקרים, והכריזו אותה לזרז העם ולהישמר מהם. ואבינו הרחמן פורק אותנו מכל מיני הטורח והמשא שזכרנו וזולתם, וקיצר עלינו את הדרך אמר אם בחוקותיי תלכו ואת מצוותי תשמרו ועשיתם אותם ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ את יבולה ועץ השדה ייתן פריו. וכל סדר הברכות שביארנו לומר מה לכם לכל אלו העבודות הקשות והזרות שמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ ואתם תהיו לי ממלכת כוהנים וגוי קדוש (שמות י"ט). כלומר אוכלים ושותים בלי עמל ויגיעה כעובדי האדמה. כמה דאת אמר (בראשית מ"ז) כי חוק לכוהנים מאת פרעה ואכלו את חוקם ומכ"ש שאתם כהני ה' תקראו משרתי אלוהינו וגו' (ישעיה ס"א) ואני משלים את חוקכם ולא תחסרו כל כי אני עושה כל אלה ומפתחות הכול בידי וכל מה שהם עושים כשמצליחים במעשיהם אני הוא העושה ומיד מי תוכלו להושע כי אם מידי. וזהו עצמו שאמרו הנביא ירמיהו היש בהבלי הגויים מגשימים ואם השמים יתנו רביבים הלא אתה הוא ה' אלוהינו ונקווה לך כי אתה עשית את כל אלה אמר אם יש טעם בהבלי הגויים ההמה ומעשיהם אשר יעשו להגשים על הארץ כנזכר עד שנאמר שהם המגשימים ודאי לא. אבל אם יש שום ממשות במעשיהם הוא שיכינו השמים כפי הטבע ששם בהם בוראם להמטיר על הארץ.

ואמר עוד ואם השמים שהם סיבה ראשונה להם ולמעשיהם יאמר עליהם שהם מעצמם יתנו רביבים עד שיוכלו הוברי שמים גם הם להתפאר בהם או לבטוח עליהם באמת לא כי אתה ה' אלוהינו עליון על הכול ונקווה לך כי אתה עשית את כל אלה ובאי זו סיבה וענין שיעשה אתה עשית, וא"כ אין לנו אלא לשמוע את דברי בן עמרם בפרשה זו וזולתה כי כל החוקים האלה הם חקוקים על יצר לב האדם ועל כל הנמצאות הכוללות והם הניתנים בידינו מידו ית' להניע המיתרים כולם ולייחס אותם אל טוב הניגון כמו שאמרנו ראשונה.

ואולם כאשר יגרום החטא ויתקלקל סדר המערכות ויטייחסו לרוע ויבאו עלינו אחת מהקללות הכתובות בספר התורה חס ושלוש אין לנו כי אם לעיין על מיתרי כינורנו ונבלינו ולתקן אותם על הסדר הראוי והנכון ע"פ התורה אשר בידינו.

ולזה תקנו חז"ל (ספרי בהעלותך פ' ו' וכי תבואו) על כל צרה שלא תבוא על הצבור לבא אל בית תפלתנו ולזעוק ולהתחנן ולהריע לפני אלוהינו כמצות הכתוב (במדבר י') וכי תבואו מלחמה בארצכם וגו' והרעותם בחצוצרות ונזכרתם לפני ה' אלוהיכם ונושעתם מאויביכם וכבר כתבנו בשער נ"ח היא בית התפילה תועלת התפילה והעקריות הסמוכים עליה וכי עץ חיים היא למחזיקים בה אילן ששורשיו חזקים וענפיו רבים ועצומים עושה פרי טוב

למאכלו ותאווה לעיניים ונחמד להשכיל שים עינך עליו ואז תשכיל. וזה שיעור מה שרצינו לבאר בזה הדרוש הנפלא אשר נאמרו בו דברים רבים וטעמים מינים ממינים שונים.

ומה שכתבנו בדברים אשר בשער הוא אשר יראה נכון לפי עקרו ומה שפירשנו בהמשך הפרשה הוא הנאות בסידורו, והנה בעניין הסדר תראה נפלאות ג"כ בברית אשר בספר משנה תורה בהסכמת הכוונה האלוהית בהראות אהבתו וחמלתו לעמו ובני בריתו אשר ברחמיו ינהלם ובחסדיו ינהגם כאב את בן ירצה. ודי בזה לפי כוונתנו:

עקידת יצחק ויקרא שער עא (פרשת אם בחקותי)

+++

יבאר כי עיקר האנושיות תלוי בהצנע לכת עם אלהיו. כי עשות משפט ואהבת חסד כבר ישותפו בו בצד מה הבעלי חיים גם כן:

איש כי יפליא נדר בערכך נפשות לה' וגו'

במדרש (ויקרא רבה פר' ל"ז):

אמר ר"ש בן יוחאי: כשם שבנדרים בל יחל ובל תאחר כך בערכין בל יחל ובל תאחר. לפיכך אמר הב"ה לישראל: בני, כל מי שהוא נודר מכם בל ישהא את נדרו. לפיכך משה הזהיר את ישראל, וכי תחדל לנדור לא יהיה בך חטא (דברים כ"ג):

עם ששלמות האדם ימצא משלשה עניינים: בשלמותו עם עצמו. ובשלמותו עם זולתו ממנו, ושלמותו עם אלוהיו. כמו שעל שלשתן אמר הנביא ומה ה' דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלוהיך (מיכה ו').

כי העניין הראשון עשות משפט עצמו בתיקון תכונותיו ומידותיו מצד מה שהם קניינים בו כמו דאת אמר (שופטים י"ג) משפט הנער ומעשהו. והשני הוא ההצטדק עם הזולת בהוצאת הפעולות המידותיות אל הפועל כי אהבת חסד הוא מה שיתחסד האדם עם זולתו. והשלישי הוא ההשתלם עם אלוהיו בהיות תמים עמו ומשתמר מחטוא לו בהכרתו אותו וקבל עליו עול מלכותו. וכמו שאמר דוד (ד"ה א' כ"ח) ועתה שלמה בני דע את אלוהי אביך ועבדהו בלב שלם ובנפש חפצה.

+++

[המייחד את האדם הוא הדיבור. כישורים חברתיים יש גם לחיות]

הנה באמת השלמות המיוחד אל האדם הוא זה העניין השלישי. כי השניים הראשונים הנה ימצאו לו מצד סוגו. אמנם השלישי מצד הבדלו. וזה כי ההשתלם האדם בצרכי עצמו לא ימצא לו במה שהוא מדבר, אבל במה שהוא חי. כי הבעל חי בלתי מדבר ימצא לו זה השלמות, כמו שנראה בנמלים ובדבורים וזולתם, אשר יש להם חריצות נפלא בהכין להם הנאות לצרכי חייהם. גם ימצא בהם ההשתלם עם הזולת ממינם, כמו שהוא בנדיבות התרנגול. וכבר אמרו חז"ל (חולין ס"ג א) למה נקרא שמה חסידה שעושה חסד עם חברותיה וכמוה רבות.

אמנם ההשתלם עם האל יתעלה א"א להימצא אלא מפני הנפש הדיברית שהיא ההבדל המיוחד לו כי היא אשר תצליח ותשכיל בדברים שלמעלה ממנה במדרגות הנמצאות. עד הגיע אל הסיבה הראשונה יתברך שמו. ותזדרז לדעת אותו והצנע לכת בדרכיו. וזה העניין אמרו החכם שלמה בסוף משלי (ל') אחר שזכר שם בפרשת דברי אגור בן יקה עוצם מדרגת הדרושים האלוהיים בערך אל האדם. במה שאמר:

ד מי עלה-שמים וירד מי אספ-רוח בחפניו מי צרר-מים בשמלה
 מי הקים כל-אפסי-ארץ מה-שמו ומה-שם-בנו כי תדע :
 ה כל-אמרת אלוה צרופה מגן הוא לחסים בו :
 ו אל-תוסף על-דבריו פן-יוכיח בך ונכזבת :

ואחר התפללו לבל יחטא בהם לסבת רש ועושר כמו שחטאו הארבעה דורות שנזכרו שם כמו שנתבאר קצתו בשער י"ו וקצתו בשער י"ט.

יח שְׁלֶשָׁה הָמָּה נִפְּלְאוּ מִמֶּנִּי (וארבע) [וארבעה] לא ידעתיים :
 יט דרך הנשר בשמים דרך נחש עלי צור דרך-אנייה בלב-ים ודרך גבר בעלמה :
 כ כן דרך אשה מנאפת אכלה ומחתה פיה ואמרה לא-פעלתי און :
 כא תחת שלוש רגזה ארץ ותחת ארבע לא-תוכל שאת :
 כב תחת עבד כי ימלוך ונבל כי ישבע-לחם :
 כג תחת שנואה כי תבעל וספחה כי-תירש גברתה :

וזכר אח"כ שאפילו העניינים הטבעיים נפלאו ממנו במה שאמר (שם) דרך נשר בשמים דרך נחש עלי צור דרך אנייה בלב ים ודרך גבר בעלמה. וזכר סבת זה באומרו (שם) תחת שלש רגזה ארץ ותחת ארבע לא תוכל שאת כמו שנתבאר בשער ט'. הנה הוא סמך לשם מה שיתחייב האדם להשתדל בחכמות ולמלאת ידו מהם, כי הוא השלמות המיוחד אליו מצד שהוא חי מדבר, כי שאר העוסקים אשר לו אם בשלמות עניינו עם עצמו, ואם בשלמותו עם הזולת ממינו, כבר נמצאו יותר בשלמות למשתתפים בסוגו, ואם הם מקטני הב"ח הבלתי מדברים.

כד ארבעה הם קטני-ארץ והמה חכמים מחכמים :
 כה הנמלים עם לא-עז ויכינו בקיץ לחמם :
 כו שפנים עם לא-עצום וישימו בסלע ביתם :
 כז מלך אין לארבה ויצא חצץ כלו :
 כח שממית בידים תתפש והיא בהיכלי מלך :

ואמר (שם) ארבעה הם קטני ארץ והמה חכמים מחוכמים, הנמלים עם לא עז ויכינו בקיץ לחמם, השפנים עם לא עצום וישימו בסלע ביתם, מלך אין לארבה ויצא חצץ כלו, שממית בידים תיתפש והיא בהיכלי מלך. אמר שכבר נמצאו ארבעה בעלי חיים מקטני הבריאה במספר ארבעה סוגי הסיבות אשר בכל הפעולות, שהמה חכמים שהחכימם הטבע בעניינים הצריכים למציאותם, עם היות הסיבות ההנה חלושות בהם מזולתם.

ועל חולשת הסיבה הצורית אמר הנמלים עם לא עז, כי העזות הוא מפעולות הנפש והוא זולת החיזוק כמו שאמר (דברים כ"ח) גוי עז פנים. (במדבר י"ד) אפס כי עז העם. כלומר

שהכח הצורי בו הוא חלש, ועם כל זה ויכינו בקיץ לחמם שהוא צורך עצמם ומזונם. וכמו שאמר במקום אחר (משלי ו') לך אל נמלה עצל ראה דרכיה וחכם. ועל הסיבה החומרית אמר השפנים עם לא עצום וישימו בסלע ביתם. כלומר שאין חומרם קשה ועצום ובנין גופם חזק ועם כל זה ויכינו בסלע ביתם לשבת משכנות מבטחים מזרם וממטר ומיד בני אדם.

ועל הסיבה הפועלת אמר מלך אין לארבה ויצא חצץ כלו, כי אע"פ שאין לו מי שיסדר פעולותיו הצריכות להיות, הנה הוא יוצא כלו בסדר נכון ואופן שיוכלו לאכול את עשב הארץ על צד היותר נקל ויותר בטוח להם שאפשר.

ועל הסיבה התכליתית אמר שממית בידיים תיתפש והיא בהיכלי מלך. והיא העכביש הידועה אשר בידיה טווה ואורגת היריעות הדקות והרשתות לתפוש בהם הזבובים והיתושים למאכלה, והתכלית הזו ימצא ביותר בתכלית העיפוש, ועם כל זה הנה היא לא תמנע לעשות כן בהיכלי מלך אשר הוא מקום רחוק לתכלית ההוא, מצד נקיות המקום רוב הנמצאים. ולזה היא בהיכלי מלך, כלומר שאינו מכוון להביא ראייה אלא מן השממית שהיא בהיכלי מלך.

ואחר שזכר הבעלי חיים האלו בבחינת התחזקם בשלמותם בענייני עצמם, נעתק לזכור בעלי חיים אחרים אשר ימצא להם זה העניין עצמו בבחינה אל זולתם. ואמר:

כט שְׁלֹשָׁה הֵמָּה מִטִּיבֵי צֶעֶד וְאַרְבָּעָה מִטִּיבֵי לֶכֶת :
ל לִישׁ גִּבּוֹר בְּבִהְמָה וְלֹא-יָשׁוּב מִפְּנֵי-כָל :
לֹא זְרִיר מִתְנַיִם אוֹ-תִישׁ וּמִלֶּךְ אֶלְקוּם עִמוֹ :

שלושה המה מטיבי צעד וגו'. כי מטיבי צעד ומטיבי לכת הם עניינים אשר הם בהליכה עם הזולת. ואמר:

ליש גיבור בבהמה ולא ישוב מפני כל. לומר שיש בעל חי שהוא כראש ליתר הבעלי חיים, וכמו שאמר (חגיגה י"ג ב) מלך בחיות אריה, והוא כגיבור הלוחם מלחמותם ולא ישוב מפני כל. והרי זה עניין אצל הזולת ממינו.

וכן זרזיר מתנים אשר יש לו עניין אצל הזולת, כי הוא כלב הציד חגור במותניו אשר עניינו לצוד ציד ולהכין לפני בעליו.

וכן התיש אשר הוא המנהיג ההולך לפני הצאן לנחותם הדרך. ומלך אלקום עמו, שיש חיה שיש לה מהערמימות שיעור שנוצחת לאריה שהוא מלכה, ואין לו תקומה עמה. ואחשוב שהבריה הזאת היא החיה אשר ראיתי בדברי חז"ל:

אמר מה רבו מעשיך ה' (תהלים ק"ד) כגון אריא כלבא וקנקנתא דהוּו קיימי אהדדי. והוה אריא צערא דכלבא, והוה כלבא צערא דקנקנתא, והוה קנקנתא צערא דאריא, ולא הוּו מזיקי להדדי. [שוח"ט תהלים ק"ד]

ואולי שזאת היא שאמרו שהיא חופרת חפירה תחת הקרקע בעלת שתי פיות אחת רחבה ואחת צרה, והולכת אצל האריה ומקניטתו עד שיכעס וירדוף אחריה, והיא נמלטת מפניו באותה חפירה דרך פיה הרחב, והוא נכנס אחריה ורודפה עד שנלחץ בצרות החפירה, והיא יוצאה דרך פיה הצר וחוזרת עליו דרך השער אשר בא בו, ומוצאתו שם נלחץ והורגתו. והנה לוקח שמו מזה הפעולה מיוחד מלך אלקום עמו, כלומר שאין למלכו תקומה עמו.

+++

לב אִם-נִבְלַת בְּהִתְנַשָּׂא וְאִם-זִמּוֹת יָד לָפָה :
לג פִּי מִיץ חֵלֶב יוֹצִיא חֲמָאָה וּמִיץ-אֵף יוֹצִיא דָם וּמִיץ אֲפִים יוֹצִיא רִיב :

והנה אחר שזכר אלו החיות אשר נמצא אתם אלו שני מיני החריצות שאמרנו, הסב הדיבור נכח מין האדם ואמר בדרך שאלה אם נבלת בהתנשא ואם זימות יד לפה (שם) לומר אם יתכן לך שתתנבל אתה יותר מאלו, בהיות לך עליהם סיבות ההתנשאות, ולא תשלים אתה העניין המיוחד לך כמו שמשלימים אלו שני אלו העניינים הנמצאים להם. ואם זימות וחשבת היטב במהות הדבר הזה המיוחד, תשים יד לפה כלומר שתשכיל ותדע כי זה ההתנשאות עליהם חויב שיהיה מצד הפה והדיבור שהוא ההבדל המיוחד לאדם אשר ההשתדלות בו לבד הוא אשר יועיל להוציא ממנו תועלת עצמי ואמתי, וזולת מהשני עניינים הנזכרים שהם אינם אלא תועלת מדומות או שיזיקו.

ועל זה אמר (שם) כי מיץ חלב יוציא חמאה ומיץ אף יוציא דם ומיץ אפים יוציא ריב. המשיל העניין המיוחד אל המין האנושי מצד הבדלו אל החלב כי כאשר ישתדל המשתדל בהמצתו, יוציא חמאה כי הוא דבר טוב ערב ומועיל.

ועל העניין האחד אשר לצרכי עצמו אמר ומיץ אף יוציא דם כי העסק וההשתדלות בזה אצל הבעל חי הוא להמציא ולהרבות דם הבעל חי, כלומר לגדל ולחזק הנפש הגופית כי הדם הוא הנפש ומיץ אפים בעניינים הזולתיים יוציא ריב כי העסק ההוא ימציא ריב וקטטה בין האנשים המבקשים אותם בקנאת איש מרעהו כמו שהוא מבואר מעניינים והוא הדבר המושג בעסק ההוא בלי ספק.

הנה מבואר מדבריו מה שרצינו אותו מהיות זה הכוח הדברי החלק המיוחד שבו ישתלם האדם מכל כוחותיו, כמו שקרוב לזה ביארו הפילוסוף בפרק חמישי מאמר א' **מספר המידות** אצל זאת החקירה. אמר: א"כ מה הוא זה, אם נאמר שהוא כוח הזנה, יראה שהוא כולל לצמחים. והנה נרצה דבר מסוגל וכשנסיר כוח הזן ונפש הצומחת יישאר המרגשת, יראה שגם זה כולל לסוס לשור ולכל חי. יישאר אז פעולת מה אשר להשכל. והנה לפי שהיה הדבור החיצוני מיוחד לבעלי השכל כי הוא שליח השכל ומליצו המעיד על שולחו, היה מהראוי שיהיה שלוחו כמותו בתכלית הדיוק וההזרה, שלא יתפשט כי אם

בדבר אשר יאמר אותו השכל ויורה על צרכו ואין צריך לומר שלא ינבל את פיו ולא יטמא אותו בדברי הנבלות והחסרונות.

כמו שאמר הרב **המורה** פרק שמיני חלק שלישי. אמר:

שזה הדבור בלשון הוא מסגולות בני האדם וטובה גמלה השם לאדם להבדילו בה משאר בעלי חיים כמו שאמר (שמות ד') מי שם פה לאדם ואמר הנביא (ישעי' נ') ה' אלוהים נתן לי לשון למודים ואין צריך שנשתמש בטובה ההיא אשר נתנה לנו לשלמות ללמוד וללמד, בגדולה שבחסרונות ובחרפה השלמה עד שנאמר מה שיאמרו הסכלים הזונים בשיריהם ודבריהם הנאותים בהם לא במי שנאמר להם (שמות י"ט) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש ע"כ.

וכבר ייחדנו אנחנו שער ס"ב בספר בגנות הספורים המגונים למיניהם וההיזקים הנמשכים מהם, וכמה הרחיקה אותם התורה נביאיה וכתוביה בכל מקום. אשר מכל זה יראה היות העניין בדיבור כמו בשני העניינים הקודמים. כי כאשר יהיה שימוש על הדרך המיוחד הזה אשר בשליחות השכל, הנה יקרא דיבור חיצוני העומד לשרת אל הדיבור הפנימי וקרוב אליו. אמנם בהשתמש בו בדרך השלוח, וכאשר יעלה אל הרצון המשולח, הנה הוא לא יקרא דיבור ולא בעליו מדבר, אלא מסקל באבנים. וכבר ישתתף לגעיית הבעלי חיים המזיקים או לצפצוף העופות שאין בהם ממש.

ומה גם עתה צריך מאד מאד ליזהר מהדבור נגד פני עליון בדבר מן הדברים אשר לא לרצון יהיו לפניו, כמ"ש החכם: אל תיבהל על פיך ולבך אל ימהר להוציא דבר לפני האלוהים, כי האלוהים בשמים ואתה על הארץ על כן יהיו דבריך מעטים (קהלת ה'). יאמר, כי אחר שכאשר גבהו שמים על הארץ גבהו דרכי מדרכינו, ואין לנו בו אפילו אומדנה, השתדל שיהא הדיבור מוגבל והיותר מצומצם ומועט שאפשר, כי ברוב דברים לא יחדל פשע.

ומזה יש עניין גדול בדברי הנדרים אשר ידרו האנשים לשלם לו יתברך. כי היותר משובח הוא שלא ידור כלל, לפי שהנדר לא ימנע משידור או בדבר מצווה או בדבר הרשות. ואם היה בדבר מצווה, הנה לא ימנע משידור וישלם או שידור ולא ישלם. הנה הוא מבואר כי כאשר ידור האדם נדר בדבר מצווה, שהוא מורה בנדרו שהוא אינו מושבע ועומד עליו, וכשיעשה אותו מפני נדרו יורה שלא מפני מצות הש"י הוא עושה אלא מפני רצונו שנדר וקיים, והרי הוא מעשה פגום בהוראתו. והוא מה שאמרו חז"ל (גיטין מ"ו ב) כל הנודר כאלו בנה במה, וכל המקיימו כאלו הקטיר עליה. ופירש **רש"י** ז"ל, בשעת איסור הבמות. ואמר שטעם זה לפי שהוא חייב לישאל על נדרו. והתימה, כי אם רצה לקיים למה ישאל. אלא שהכוונה כי המקריב בבמה, כוונתו לעבודת שמים. אמנם להיותה במקום בלתי נרצה לפניו ית', היא אסורה. וכן זה שנדר לעשות מצווה, אע"פ שהמצווה היא רצויה לפניו, מאחר שיעשנה בתורת נדרו הנה הוא בלתי נרצה. ולזה כאשר נדר נראה כאלו בנה

במה, להיותו תחילת המעשה. וכאשר קיים נדרו כאלו הקטיר עליה, שהוא סוף האיסור וסיומו.

ואפשר כי מה שכתב רש"י ז"ל שחייב לישאל על נדרו, הוא כדי שישוב לחופשיותו וכשיעשה יעשה מחמת המצווה לא מחמת הנדר. והנה כאשר נדר ושלם, הוא מעשה בלתי נרצה, כל שכן כאשר נדר ולא שלם, כי הוא חטא נפלא ועצום לחלל דברו ושלוח שכלו, כמו שבאו בתורה שלש פרשיות על זריזותו, ופרשת נדרים (במדבר ל') האומרת איש כי ידור נדר לה' או השבע שבועה לאסור אסר על נפשו לא יחל דברו, ככל היוצא מפיו יעשה. ושם מפורש דין האיש והאשה, בין נערה בין ארוסה בין נשואה, ונדר אלמנה וגרושה, בכללנה הקפידה תורה כי מוצא שפתיה לנדריה אחר לא ישוב ריקם.

וכן בפרשת נזיר (שם ו') איש כי יפליא לנדור נדר נזיר להזיר לה' מיין ושכר יזיר חומץ יין וחומץ שכר לא ישתה ענבים לחים ויבשים לא יאכל כל ימי נדרו מכל אשר יעשה מגפן היין מחרצנים ועד זג לא יאכל. וכל החומרות ההן שכתב האל ית' בעניינים ההן. וכמו שאמרו (ע"א נ"ח ב) לך לך אמרין נזירא, סחור סחור לכרמא לא תקרב. וכל זה כדי שלא לחלל דברו. וכמו שאמר דוד (תהלים קי"ט) נשבעתי ואקיימה לשמור משפטי צדקך. ושלמה בנו אמר כאשר תדור נדר לאלוהים אל תאחר לשלמו, כי אין חפץ בכסילים. את אשר תדור שלם (קהלת ה'). אמר, כאשר קפץ לבך לידור נדר לפני האלוהים, הוי זהיר לשלמו ואל תאחר בו, כי על דרך האמת אין חפץ בכסילים הנודרים כמו שאמרנו. אמנם אם נדרת, את אשר תדור שלם, כי אפילו לדעתך שאתה חושב שיש חפץ בנדרים, טוב אשר לא תדור משתידור ולא תשלם, כי הנודר ואינו משלם זהו חילול דברו, והקל בכבוד ומורא האל יתברך אשר נדר לשמו, וחייב עונשים גדולים.

וכמו שאמר במדרש (ויקרא רבה פר' ל"ז)

אמר רב נחמן בר' יצחק כל מי שהוא נודר ומשהה את נדרו גורם מיתה לעצמו. שנאמר: וכי תחדל לנדור לא יהיה בך חטא. ונאמר (יחזקאל י"ח) הנפש החוטאת היא תמות. ואמר (ויקרא רבות שם) כל מי שהוא נודר ומשהה את נדרו, בא לידי ע"א וגילוי עריות ושפיכות דמים, וכולן מיעקב אבינו, שנאמר בו (בראשית ל"ה) הסירו את אלוהי הנכר אשר בתוכם והיטהרו והחליפו שמלותיכם, ומעשה דינה ושכם (שם ל"ד).

ורב אמר (ויקרא רבות שם) שגם קובר את אשתו.

וכל זה בשהייה בעלמא, כל שכן בחילול לגמרי. וכל זה בנדר של מצווה ועבודת השם ית'. אמנם אם היה הנדר בדבר הרשות או בדבר הבאי, הנה המחלל מפסיד והמקיים אינו נשכר, כי מה לו יתב' שיעשו הדברים ההם או שלא יעשו. באמת הנודר בהם הוא בנה במה, והמקיים מקטיר עליה, לפי שהמעשים ההם עצמם כעין ע"א הם, ולא לרצון הם

לפניו ית'. ועליהם אמרו (נדרים כ"ב א) יש בוטה כמדקרות חרב, כל הבוטה ראוי לדקרו בחרב, אלא שלשון חכמים מרפא. כמו שפירש **רש"י** ז"ל, שמצווה לשאול עליו. ואמר שמואל (שם) הנודר אע"פ שמקיימו, נקרא חוטא. מאי קראה אמר ר' אבהו: וכי תחדל לנדור לא יהיה בך חטא. ומעשה יפתח בבתו (שופטים י"א) יוכיח, כמו שאמרו חז"ל במדרש פרשה זו, וכי לא היה יכול להתיר את נדרו, אלא אמר יפתח אני מלך איני הולך אצל פינחס. ופינחס אמר אני כהן גדול, איני הולך אצל עם הארץ. מבין דין לדין צפת ההיא עלובתא, ונתחייבו שניהם בדמיה: פינחס נטלה הימנו רוח הקודש, שנ' (ד"ה א' ט') ופינחס בן אלעזר הכהן נגיד היה עליהם לפני' ה' עמו **לפנים**, ולא עתה. יפתח היה נישל איברים איברים, ונקבר במקומות הרבה. הדא הוא דכתיב (שופטים י"ב) וימת יפתח ויקבר **בערי** הגלעד. בעיר לא נאמר, אלא בערי. מלמד שהיה נישל איברים איברים ונקבר במקומות הרבה.

כי הנה יפתח נדר בדבר הבאי ושלא כהוגן, והיה בלי ספק בוטה כמדקרות חרב, והיה לשון חכמים מרפא. ולפי שלא שאל נענשו השואל והנשאל.

ויש לשאול למה לא התירו זקני ישראל חרם אנשי יבש גלעד (שם כ"א), כי הוצרכו להחרים. והרי היה ראוי לחוס עליהם יותר מעל בתו של יפתח, אע"פ שחטאו. וכן למה לא התירו חרם ארור נותן אשה לבנימן (שם), שהוצרכו להערים ולהתיר בנות שילה להם כמסופר שם.

אמנם על אנשי יבש גלעד יש לומר, כי לפי שעברו במרד ובמעל על חומרת חרם גדול שקבלו כל ישראל עליהם במעמד כולם, להמית אשר לא יבא לעזרת ה' להעביר חטאים מן הארץ, כמו שאמר הכתוב: כי השבועה הגדולה הייתה לאשר לא עלה אל ה' המצפה לאמור מות יומת. ולזה לא ראו להתיר החרם ההוא, כמו שלא הותר אצל עכן (יהושע ז').

אבל הדבר השווה לשני העניינים יחד יראה לי, שהוא מפני מה שנאמר שם בימים ההם אין מלך בישראל איש הישר בעיניו יעשה. כי לא היה אז להם מלך או נשיא שיחרים ויתיר על דעת כולם, אבל קבלו החרם כולם במעמד אחד, כמו שאמר שנשבעו בני ישראל לאמור ארור נותן אשה לבנימין. וכן בעניין יבש גלעד. והיו ודאי צריכים מניין אחר כמוהו להתירו, ולא ימצא, שכבר מתו רבים מהם במלחמה, והשבועה הייתה קודם לכן. כמו שאמר ואיש ישראל נשבע במצפה לאמור איש ממנו לא יתן את בתו לבנימן לאשה. והרי אמרו בפרק אלו מגלחין (מועד קטן י"ז א) גבי ההוא גברא דשמתיה רב יהודה, גברא רבה כרב יהודה ליכא דלישרי לך, זיל גבי נשיאה ודאי ביניהם לא ימצא מנין כמניין הראשון. ונשיא אין להם שיתיר על דעת כולם. ולזה הוכרחו לקיים בזה ובזה שבועתם, ולהמציא אותה תחבולה לתת בה ירושת פליטה לבנימן מבלי צורך התרה. כמו שאמר והיה כי יבאו אבותם ואחיהם לריב אלינו, ואמרנו אליהם חנונו אותם כי לא לקחנו איש

אשתו במלחמה, כי לא אתם נתתם להם, כעת תאשמו. יאמרו, שאם תהיה תלונת הקרובים מפני שנתפרסם שכבר לקחו בני בנימן נשים מאנשי יבש גלעד, ואם כן כבר יבאו בנותיהם שם לרקחות ולטבחות ולאופות לא זולת, ישיבו אליהם. שאינו כן שלא לקחו איש אשתו במלחמה ההיא, שכבר נאמר (שופטים שם) שלא מצאו אלא ארבע מאות נערות ולא מצאו לשש מאות. ואם תהיה התלונה מצד החרם, הנה לא אתם נתתם להם כעת תאשמו עליהם.

והוא פירוש נכון. ושוב מצאתיו בפירוש **ר' דוד קמחי** ז"ל.

ואחשוב כי לכוונה זו חזר בסוף הספור הזה לזכור 'בימים ההם אין מלך בישראל', לומר כי כמו שהיה עיקר החטא ההוא לסיבה ההיא כמו שזכר בתחילה, כן היו אלו העניינים הכרחיים להיעשות כן לסיבה ההיא בעצמה.

הנה שנתבאר מכל זה מה נכבד הכוח הדברי הזה, אשר ניתן בסגולת האדם. ומה יקר טובו וכמה ראוי ליזהר בו בכל מיני הדיבורים, ובכללם באלו העניינים אשר בהם יוצאו דבר לפני האלוהים, אם בנדרים ושבועות אם בערכים.

והנה לפי שבהפלא הערכים אינו מוציא בפיו דבר קצוב, ואפשר שיקל האדם בהם אם להעריך אותו במעט מהדמים כפי רצונו, או בשהיית שלומו, לזה באה פרשה זו לבאר ערך נפשות האדם אם זכר אם נקבה בגבולי זמניהם. כי זה היה קשה מאד להעריכו, שאם ישוער בבחינת מעלת נפשו הוא, אין ערוך אליו. גם אם יעריכוהו מצד עשרו או ייחוסו או שאר ענייניו, אין לדבר סוף, ויקר פדיון נפשו וחדל לעולם. ואם ישוער לפי מה שישווה לימכר בשוק, יהיה דבר בזיון וקצף.

לזה ראתה החכמה האלוהית להעריכו בין זכר בין נקבה, וחלק שוייו לפי שניו, וחלק אותם לארבעה חלקים כפי אשר היה גלוי וצפוי לפניו כי מי כמוהו יערך ערך נפשות לה'. וכן בשאר הערכים כמו שיבוא.

וזהו מה שאמר רבן שמעון בן יוחי במאמר שזכרנו ראשונה, כשם שבנדרים בל יחל ובל תאחר, כך בערכים בל יחל ובל תאחר. ירצה, כמו שבאו בנדרים אזהרות מתחלפות בשני לאווין. האחד לא יחל דברו ככל היוצא מפיו יעשה (במדבר ל') ואם שוהה הרי הוא חלול. וכן נאמר (דברים כ"ג) כי תדור נדר לה' אלוהיך לא תאחר לשלמו. לפי שכל הנודר נדר לאלוהי ישראל בפיו ובשפתיו, אשר היא הסגולה המיוחדת אל המין המדבר, אין ראוי לחלל אותה ולשום עצמו כשאר הבעלי חיים המצפצים והמהגים.

כן הוא העניין בערכין הבלתי נקצבים מעצמן, אחר שהן קצובים ונערכין בדמיהם בתורה האלוהית, וכל החומרות והעונשים הבאים על הנדרים כמו שזכרנו, הם באים על הערכים. ואחר שקפץ ונדר או העריך, אמר להם הקב"ה לישראל כל מי שהוא נודר מכם לא ישהה

את נדרו כדי שלא יחולו עליו עונשין. לפיכך הזהיר משה את ישראל: וכי תחדל לנדור לא יהיה בך חטא. והנה הוא היה יועץ בזה עצה נכונה מאוד, והוא כי טוב מזה את אשר לא ידור כלל. אין צ"ל בדבר הרשות או בדבר הבאי, שאין לו ית' חפץ בכסילים כעניין בת יפתח. ודומה לו האומר שבועה שלא אוכל דבר זה, שלא אבוא בית פלוני או שלא יישא בתו וכדומה. אלא אפילו שידור נדר לעשות מצווה זו, כגון לעשות סוכה או ליטול לולב או לעשות צדקה, טוב אשר לא ידור כמו שאמרנו ראשונה, אלא שיעשה מחמת המצווה המוטלת עלינו מהר סיני. ולא יראה עצמו שפטור מהמצווה ההיא אלא מחמת נדרו שאינו כן, כי אע"פ שלא ידור, יבקש השם ית' ממנו אם יש לאל ידו לעשות ולא עשה. וכאשר נדר על המעשה, יש עליו שני חובות. ואע"פ שיפרע ממנו מעיקר החוב המוטל עליו מעיקרא, עדין יישאר החוב השני. והוא מה שאמר הכתוב במשנה תורה, כי תדור נדר לה' אלוהיך לא תאחר לשלמו, כי דרוש ידרשנו ה' אלוהיך מעמך והיה בך חטא.

אמר, שכאשר קפץ ונדר לעשות המחויב לעשות מעצמו, שלא יאחר לשלמו כדי לפרוק מעליו שתי חובות. שאם יאחר, ידוע ידע שדרוש ידרשנו ה' אלוהיו מעמו בכוח השטר הראשון, שהוא מצווה ועומד על הדבר ההוא, ונפרע ממנו מדעתו או שלא מדעתו, ויישאר עדין החטא של איחור הנדר בהווייתו. אמנם כי תחדל לנדור עם היות שדרוש ידרשנו השם יתברך בכוח שטרו הראשון כמו שנזכר הנה לא יישאר בך חטא הנדר והוא מה שהזהיר משה לישראל וכי תחדל לנדור לא יהיה בך חטא והיא עצה נכונה מאד.

זוהי מה שרצינו מהמאמר הזה אל העניין שהיינו עליו, וראינו להקדימו לפרשה זו של ערכים. כפי מה שפירשנו ענינו.

ואחרי כן נשלים ביאורה ונדקדק בה שלשה עניינים.

האחד בסדר אותה אחר דברי הברית.

השני בהתחלף ערכי הנקבה לפי שניה מהערכים אשר נתן בזכר.

השלישי באומרו כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה מות יומת כי הוא דבר שנדחקו בו במדרשות (כתובות ל"ז ב) גם המפרשים ז"ל.

ואחר זיכרון אלו הערות נבוא אל הביאור

איש כי יפליא לנדור נדר בערך נפשות לה'

(א) יראה שסדר פרשה זו אחרי הברית להורות שאע"פ שהם דינים חמורים יתחייבו בהם המעריכים והנודרים והמקדישים כמו שקדם זכרו מכל מקום לא לעברם עליהם או עיכובם ובלתי פורעם כראוי ישפטו לכלה ונחרצה הכתובה בברית הזאת, כמו שחויבו להיענש על כל הדברים שהזכיר ראשונה מהרחקת ע"א ועריות ויותר המעשים המכוערים אשר

הקיאה הארץ את יושביה עליה, או ביטול השמיטות והיובלים בהשקפתם האמתית אשר זכרנו, שהוא יסוד כל התורה כולה ושורש חיי האדם כמו שכתבנו שם. והיה שיעור מאמרו אלו החוקים והמשפטים והתורות אשר נתן ה' בינו ובין בני ישראל בהר סיני בחומר האלות הכתובות, מלבד מה שציווה אותם על הערכים וההקדשות, שעם שהם דברים חמורים ונענשים עליהם, הנה לא יהיה עונשם עונש כללי להגלותם מעל אדמתם וחורבן ארצם ושממות מקדשם, כי חנון ורחום הוא מהקפיד על שלו באותו שיעור. והנה לסקל לפנייהם דרך סלולה ולהרים מכשול מהמעריכים והנודרים שלא יישאר אצלם מאומה מהמחויב להם מכל מה שידרו לה' משווי הדברים הנדרים והנדבות מהאדם עד בהמה עד שדה ועד בית, העריך אותם אשר ראה לתת בהם ערך תוריי. כי לא לאדם להעריך אותם אל הטעמים שאמרנו. והראויים להניח אל דעת המעריך כפי מה שהוא דבר ומקום וזמן, הניחם אל אשר יעריך אותו הכהן אשר יהיה בימים ההם. והתחיל באדם ואמר והיה ערכך הזכר מבין עשרים שנה ועד בן ששים שנה והיה ערכך חמישים שקל כסף בשקל הקדש. הזכיר ראשונה החלק אשר מבין עשרים ועד בן ששים, כי הוא עיקר חיי האדם אשר בו בא לכלל אנשים, ועובר על הפקודים לצאת ולבוא לכל דבר.

ושיעור שיהיה ערך הזכר השלם הזה חמישים שקלים. (ב) והנקבה בזה הזמן עצמו שלשים. ולמדך שערך הנקבה סתם הוא שלשה חומשי ערך הזכר. ולזה בהיותם מבין חדש ועד בן חמש שנים, לפי שאז לא ישוו כלום באשר הם שם רק מצד שיקווה מהם בעתיד לזה, היה אז ערכם זה לזה הערך העתיד הזה עצמו, שהוא הערך השלם. והיה ערך הזכר חמשה וערך הנקבה שלשה.

אמנם אחר עברם מהשישים כבר ירד הזכר משוויו לפחות משלישו, עד שעמד בט"ו שקלים. אמנם הנקבה לא פחתה רק עד השליש לבד ועמידה על עשרה, כי הוא מבואר כי בהיותם על הזמן ההוא תועיל האשה לפי ענינה ושימושה יותר ממה שיועיל הזכר לפי מה שהוא. וכמו שאז"ל (ערכין י"ט א) סבא בביתא פחי בביתא, סבתא בביתא סימא טבא בביתא.

אמנם מה שיקשה מאד בסדר הערכים האלו, הוא בערכם מחמש שנים ועד עשרים שהעריך הזכר בעשרים שקלים שהוא יותר משליש ערכו השלם שלשה שקלים ושליש. והנקבה בעשרה שקלים שהוא השליש לבד. עם מה שהוא ידוע מעצמו שהנקבה מבת שבע ועד בת עשרים היא יותר שלמה במינה מהאישי למינהו, והיה ראוי שבזמן ההוא יהיה ערכה יותר קרוב אל ערכה השלם מערך הזכר אל ערכו השלם, כל שכן שלא תגרע. אלא שיש להשיב ולומר, כי לפי שהזמן ההוא בנקבה יכלול עיקר השנים אשר זכתה התורה (כתובות מ"ו ב) לאב בה במעשה ידיה, וכל שבח נעורים גם כי יכול למוכרה ולאכול את כספה עד שתגדיל ותבוא לכלל גדלות, הנה אם כן כבר הייתה דוגמת הבית או השדה שיש עליו משא שום מס או חכירות, שאין דמיו שווים אל אשר הוא נקי וחפשי אשר

לא יעבור עליו לכל דבר. ובבחינה זו כבר תהיה עמידתה על שליש שוויה ערך גדול אליה, ממה שיהיה לזכר הנקי והחופשי, מה שעבר מעט משלישו. והנה קצב הערך הזה הוא לכל עשיר אשר יפליא נדר ערך נפשו. אמנם אם מך הוא מהערך ההוא, ציווה שיעריך אותו הכהן כפי אשר תשיג יד הנודר, שזה אין לו קצב ידוע רק הכול כפי מה שהוא. וכן הוא העניין בבהמה הטמאה והבית שכיון שאין להם בחינה אחרת רק שויים בכל עת ובכל זמן, רק שיוקח ערכן מהשווי ההוא אם מעט ואם הרבה.

[הקדש שדה וערכו]

אמנם העריך זרע חמר שעורים משדה אחוזה בחמישים כסף, לפי שהוא דבר שיכול לקבל זה הקצב מפאת עצמו, עם שכבר אפשר שיגרע או יוסיף בבחינות אחרות. ותועיל הודעת הקצב לאשרו אצל אדני הארץ לכל המכירות אשר ימכרו איש איש מאחוזתו, אשר הזהיר עליהם הרבה באומרו (ויקרא כ"ה) וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל תונו איש את אחיו במספר שנים אחר היובל וגומר. והוא עצמו מה שסדר בכאן אצל ההקדש אם משנת היובל יקדיש שדהו כערך יקום, ואם אחר היובל יקדיש שדהו וחשב לו הכהן את הכסף על פי השנים הנותרות עד שנת היובל ונגרע מערכך.

שסדר להם איך יתנהג ההקדש בענין היובל עם המכירות והגאולות ושאר העניינים הנוגעים בזה, כמו הקדש בכור או חרמי אדם וחרמי בהמה אשר יחרים אדם משלו, ואמר שחרם זה לא יימכר ולא יגאל רק שיהיה קודש קודשים לה' והוא לכהן. ואומרו כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה מות יומת, כבר דברו בו הקדמונים והביאו מחלוקת רבותינו ז"ל (כתובות ל"ז ב) יש אומרים שביוצא ליהרג הדבר אמור, שהאומר ערך זה עלי לא אמר כלום, שהרי הוא הולך למות ואינו שווה כלום. ויש אומרים שבא להזהיר שלא ייקחו כופר לפטור חייבי מיתות. ומהם אמרו שבחרמי המלחמות הכתוב מדבר, כמו אם נתון תיתן את העם הזה בידי והחרמתי אותו וגומר (במדבר כ"ו). ומהם שבעובר על חרם שיחרימו המלך או הסנהדרין דבר, כענין יבש גלעד או כמעשה יהונתן (ש"א י"ד) וכדומה.

וכבר כתבנו ראשונה שהראוי והמחויב לישאל על כיוצא באלו החרמות, כי חלילה לנו להשחית נפש למען סור משאל על החרם, כענין בת יפתח שנענשו עליה אביה והכהן הגדול וכל שאר הנדרים שאמרו עליהם שמצווה לישאל עליהם לפי זה יהיה מות יומת הוא לבדו הנשוא בזה הכתוב.

(ג) יאמר שכל חרם אשר יחרם מן האדם מפאת איש אשר יהיה לו עליו יכולת להחרימו, ולא יפדה בשאלת חכם, מות יומת. וכמו שאמר הכתוב (שם) ויפדו העם את יהונתן ולא מת. ואין ספק שהתירו לו החרם ויפדוהו. וחסרון הוא"ו הזה דבר שאפשר להולמו בעניינו יפה, כלומר אם לא יפדה מות יומת. והוא פירוש נכון לפי הפשט.

[מצוות מעשרות]

והנה אחרי כך סיים זה הספר הנכבד במצות המעשרות, אם במעשר ראשון ואם במעשר שני, לפי שמוסף על מה שהיו קיום והעמדת האומה הזאת הנבחרת מצד היותם פרנסת שבט הלוי אשר הבדילו ה' לעבודתו וללמד לכל ישראל תורה יראה ועבודה אשר בהם יתקיימו לפניו, כמו שאמר (מלאכי ג') ויהי טרף בביתי ובחונני נא בזאת אמר ה' צבאות אם לא אפתח לכם את ארובות השמים והריקותי לכם ברכה עד בלי די. עוד יהיה שם תועלת נפלא, כי בהתעסקם בדבר המעשר והיה בתבואות בבוא כל ישראל איש על כריו למדוד תבואתו, או בעבור המנויים תחת השבט כי ימנו אחד לאחד עד תשעה והעשירי הוא לקוח לשם ה', יתבוננו בו בינה בסדר מערכות הנמצאות כולן אשר הם על זה המספר, ויבאו לראות כי הכול מאתו ית' אשר הוא המעלה העשירית וקודש הקודשים. וישכיל עוד וידע כי קשר אמיץ יש לאומתנו זאת עם הקדושה העליונה ההיא, כי על כן נאמר (ירמיה ב') קודש ישראל לה' (ויקרא י"ט) קדושים תהיו כי קדוש אני ה'.

הנה שנתבארה פרשת ערכים ולמדנו ממנה מה שרצינו ראשונה ממעלת הכוח הדברי והנודר והנודב והמעריך, וצורך ההיזהר בו בסיבתו וטעמו. ולמדנו עוד כי בזולת זאת ההשקפה, כל הדברים הם כמעט ממין אחד, עד שיש להם ערך ויחס אלו עם אלו, כמו שנראה שהאדם והבהמה הבית והשדה כולן הם נערכים על פי הכתוב בשווי ממון, בין רב למעט. אמנם הצורה המיוחדת לאדם לא יערכנה שום ערך ושיווי עם זולתה מהנמצאים, כי היא נפש יקרה ויקר פדיון נפשה.

זה מה שרצינו בזה החלק, ובזה נשלם הספר השלישי, של"ע:

תם ונשלם ספר ויקרא, ה' לי ולא אירא.